

NOVUM GLOSSARIUM

COMITÉ DE RÉDACTION

FR. ARNALDI J. H. BAXTER H. HAGENDAHL P. LEHMANN

CLOVIS BRUNEL † C. VAN DEYCK P. VAN DE WOESTIJNE

FRANZ BLATT,
DIRECTEUR DE L'ENTREPRISE

NOVUM GLOSSARIUM

MEDIAE LATINITATIS

AB ANNO DCCC USQUE AD ANNUM MCC

EDENDUM CURAVIT

CONSILIUM ACADEMIARUM CONSOCIATARUM

HUIC FASCICULO CONFICIENDO PRAEFUIT

FRANZ BLATT

UNIVERSITATIS ARHUSIENSIS PROFESSOR

Miles–Mozytia

HAFNIAE

EJNAR MUNKSGAARD
MCMLXIII

Ce volume a été publié avec le concours financier de l'UNESCO

PRINTED IN DENMARK BY AARHUUS STIFTSBOGTRYKKERIE

L. S.

Le présent fascicule est, comme le précédent, le fruit d'une collaboration, réalisée sous la direction de M. Franz Blatt. Les articles en *Mo* ont été rédigés par l'équipe du Comité français Du Cange (MMmes Bautier et Gilles, collaboratrices techniques du Centre National de la Recherche Scientifique, assistées de MMmes Duchet-Suchaux et Quéguiner et placées sous l'autorité de MM. Clovis Brunel et Y. Lefèvre) et par les spécialistes non lexicographes qu'elle a estimé devoir consulter (MM. André, Bautier, Beaujouan, Gilles, Higounet, Michaud-Quantin, Poulle). A collaboré au présent fascicule M. B. Dalsgaard Larsen, qui a rédigé une partie des articles en *Mi* que le comité français a revue. M. Dalsgaard Larsen a en outre rempli les fonctions d'un secrétaire de rédaction. Tous les articles ont été revus par les membres du Comité de rédaction.

Les éléments du travail ont été fournis par les comités nationaux du latin médiéval et par des spécialistes les plus divers. Le comité de rédaction tient à remercier M. Hubschmid, Berne, à qui ce fascicule doit de nombreuses citations, et de même M. Bieler, Dublin, qui a fait bénéficier le Comité de ses suggestions.

Les Comités nationaux continuent leur travail de dépouillement; des éditions récentes fournissent de nouveaux documents. Un Index complété et refondu est en préparation.

En ce qui concerne la *reliure*, veuillez remplacer la dernière feuille du fascicule *Meabilis-Miles* par la première feuille du présent fascicule (coll. 485-488).

ABRÉVIATIONS

ALMA	Archivum Latinitatis Medii Aevi
BRABL	Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona
REW	Romanisches etymologisches Wörterbuch
NED	New English Dictionary
EHR	English Historical Review
NA	Neues Archiv
A. Angl.	Ancien anglais
A. F.	Ancien français (<i>ou</i> : anc. fr.)
A. S.	Anglo-Saxon
A. H. A.	Ancien haut allemand
DuC	Du Cange Glossarium mediae et infimae latinitatis
A. H. D. L. M. A.	Archives d'histoire doctrinale et littéraire du Moyen Age

cf.	confer
dr.	droit
f(em.)	femininum
i.	id est
ind.	index
interp.	interpolatio
interpr. dub.	interpretatio dubia
m(asc.)	masculinum
metr.	metrica
n(eutr.)	neutrum
n. pr.	nomen proprium
orth.	orthographica
orig. inc.	origo incerta
orig. obsc.	origo obscura
p.	post
q. v.	quod vide
s.	saeculi
sc.	scilicet
spur.	spurium
s. d.	sine dato
s. v.	sub voce
t. t.	term. technicus
v(ar). l(ect.)	varia lectio
v.	vide

C) (*avec un nom de lieu*) *seigneur*: CARTUL. Bituric. 5 p. 40 (c. 1040): S. Odoni -itis de castro Linensis. LIB. Serv. p. 31,5: -s quidam de castro Lavarzino. CARTUL. Cormar. 50 p. 102 (a. 1070—1110): Stephanus -s de castello Adraldi. CARTUL. Ausc. 7 p. 11 (a. 1081): Berardus quidam -s de Pertgeda. CARTUL. Rhen. inf. I 433 p. 302 (a. 1169): Gerardum, -item de Eppindorp. CARTUL. Lerin. 88 p. 81 (XII s.): Boso, -s Grassensis. CARTUL. Bean. 431 p. 174: Fulcherius -s de Boiset. CARTA a. 1188 (Mazzoleni, Le pergamene di Capua I 42 p. 98): Raynaldus -s de Petramellara.

XI) *chevalier* (*après la cérémonie de consécration ou d'adoubement*): CARTUL. Belliloc. Lemov. 50 p. 92 (c. 971): sic per omnes curtes... imponimus iudices servos in tali conveniencia, ut nullus ex illis neque de posteris eorum efficiatur -s, neque ullus portet scutum, neque spadam, neque ulla arma, nisi tantum lanceam et unum speronem; non habeant vestem scissam de antea et de retro sed tantum clause fiant. CARTUL. Regul. p. 142 (a. 1087): tamdiu castra sua et allodia... cum filiis suis quos nutrire faceret, teneret quoadusque ipse -ites eos faceret. CARTA XI s. ex. (Le Prévost, Hist. ecclésiastique d'Orderic Vital V p. 194 no 47): Rodulfus... noviter -s effectus. CARTUL. Pontis. 36 p. 30 (c. 1099): maiorem filium suum... qui futurus erat -s in proximo. CARTUL. Mai. Mon. Dun. p. 71,24 (a. 1104): eo ipso anno quo arma recepit, iam factus -s. DOC. PORT. Doc. reg. I 25 p. 32 (a. 1111): tributarius si potuerit esse -s, habeat morem -itum. FULCH. hist. Hier. III 31 p. 726: acceptus armis, ab armigero in -item proventus est. Comes nempe Tripolitanus ad hunc gradum eum sublimavit. CARTUL. Clareval. I 60 p. 72 (a. 1140—63): filii postquam -ites facti sunt. HERIM. TORNAC. restaur. 20 p. 283,19: filium eius adulescentulum, necdumque -item factum. HILDEGARD. phys. 9,6: velut -s, qui de genere suo -s non est, sed factus est -s. CARTUL. S. Mar. Paris. I 40 p. 50 (a. 1169): filii eiusdem Ledesmalli, Matheus -s et Philippus, nondum -s. DOC. Carlat. II, 6 p. 10 (a. 1176): idem comes, post biennium factus -s, prestabit iusiurandum. ROTUL. Scacc. Norm. I p. 22 col. 2 (a. 1180): in roba quindecim sociorum comitis Teobaldis et in hernesio duorum novorum -itum 280 lib. et 20 sol. ACTA Pont. 109 p. 164,18 (a. 1184): centum videlicet libras Pontivensis monete ad filium meum -item faciendum. RAHEW. 3,6 p. 171,15: Fridericum ducem Suevie... adhuc adulescentulum, in presentia sua gladio accingi et -item profiteri postulant. OTTO FRIS. gesta 1,33: nam eo usque in puerilibus annis positus nondum -item induerat. GISLEB. chron. Han. p. 510,19: de ea filium habuit... quem avunculus suus... -item ordinare festinavit ut terre dominium valeret obtinere. ib. p. 567,1: dominus rex Romanorum Balduinum, comitis Hanoniensis filium de consensu patris novum ordinavit -item. LAMB. ARD. hist. Ghisn. 12 p. 568,27:

factus igitur adolescens... in amorem Flandrensis comitis... in tantum excrevit quod eum militaribus implicans sacramentis -item fecit.

XII) *en parlant d'un ordre religieux militaire*, miles Templi, *Templier*: BERNARD. epist. 261 col. 468^A: unus de -itibus Templi voluit monachari in ordine nostro. CARTUL. Templ. 2 p. 2 (a. 1124): -itum Templi Salomonis. ib. 22 p. 16 (c. 1129): Xristo et suis -itibus sancte civitatis. ACTA pont. Rom. ined. I 201 p. 183 (a. 1145—46): -ites Templi Jerosolimitani novi. CARTUL. Clareval. I 8 p. 15 (a. 1147): frater Osto et frater Robertus, -ites Templi. OTTO FRIS. gesta 1,62: in cimiterio -itum Templi non longe ab antiquo Templo Domini sepultus. ANNAL. Herb. I a. 1148 p. 7,41: rex... superbiam -itum Templi detestatus. CARTUL. Mont. Salv. 67 p. 263: -itibus Templi Jherusalem. CARTUL. Cadun. p. 63 (c. 1158): duobus -itibus templianis.

XIII) *sens chrétien, champion du Christ*: A) *en parlant d'un saint qui a effectivement été soldat* (S. Martin, S. Maurice): DIPL. Ludow. Germ. 100 p. 145,8 (a. 860): ob honorem Dei et sancti Mauricii -itis Christi. CARTUL. Athanac. 3 p. 552 (c. 968): donamus monachis, Deo et eius -iti Martino. THIETM. 2,11: totum hoc Deo -itique eius Mauricio. ib. 7,16: interventum Christi -itis Mauricii. B) *en parlant d'un saint ou d'un martyr*: 1) *avec génitif*: miles Christi: VITA Audomari p. 753,3: de... vita -itum Christi Audomari, Bertini et Winnoci. WALAHFR. carm. 5,77,12: -itis Christi... triumphum. HILDEG. EPISC. Faron. p. 192,4: -s Christi Faro. HROTSV. Dion. 120: o -s Christi, frater Dyonisi. id. Pel. 238: non patitur talem Christi nam -s amorem. THANGM. Bernw. 24 p. 770,19: devotis -itis... Christi (sc. *Bernwardi*). HARIULF. Madelg. p. 540: apparantur utilia que Christi -iti forent necessaria. NALGOD. Odon. p. 190: socius futurus mercedis in agone Christi -iti collaborat. miles Dei: WALAHFR. Mamm. 9,10: -s Dei sine crimine summi. GERARD. SUSS. Rom. metr. col. 175^C: vestiturque toga magis ardens celibe vita / intra castra Dei devotus -s haberi. miles Domini: VITA Leutfr. p. 11,16: devotus vero -s Domini Leutfredus. CALIXT. II serm. Jacob. col. 1384^C: isti (sc. *apostoli*)... -ites celi... habentur. 2) *avec adjectif*: WALAHFR. Mamm. 13,16: -s invicte. WALTH. SPIR. Christoph. I 10 p. 71,19: divini -itis (sc. *Christophori*) vocem. C) *en parlant des moines*: VITA Audomari p. 755,1: ad Christi -itum perrexere cenubium. VITA Winn. p. 771,19: prefatos Christi -ites cum aliis fratribus eorum precepto obedientibus in predictum transmisit pagum. D) *en parlant d'ecclésiastiques* (*par opposition aux laïques*: miles ecclesie ou miles Christi *par opposition à miles seculi*): NICOL. I epist. 38 p. 309,35 (a. 865): cum -itibus Christi sit Christo servire, -itibus vero seculi seculo. ib. p. 310,1: quodsi seculi -ites seculari militie student, quid ad episcopos et -ites Christi, nisi ut vacent orationi? ib. epist. 104 p.

613,18 (a. 861): cum discreti -ites sint seculi a -itibus ecclesie, non convenit -item ecclesie seculo militare, per quod ad effusionem sanguinis necesse sit pervenire (cf. GRATIAN. I dist. L c. 5). SPICIL. Brivat. IV p. 8 (a. 1078—91): Alexander tunc -s seculo nunc autem Christo. STEPH. TORN. summa, causa I q. 3 p. 148: -ites, clerici, qui Deo militant in ecclesia. E) *en parlant des chrétiens, des fidèles du Christ*: CAND. FULD. Eigil. II 19,20: Haistolf presul Mogontiacensis / ecclesie Christi primivis -s ab annis. EIGIL. Sturm. 23: ibique fiximus tentorium, in quo sacratissimum Christi martyris statuimus corpus, et in circuitu -ites Christi castra metati sunt. LIUTG. Greg. 13 p. 78,19: eia, -ites Christi, audite et intelligite et assumite exempla patris huius rectissima. F) *par analogie, en parlant des vertus chrétiennes*: OSBERN. Dunst. p. 83,5: nil cum uxore federis paciscar; sola me virtus -item habebit.

mileum, -i n. v. *miliium*.

milex, -is m. v. *miles*.

milfolia v. *millefolium*.

milfolio v. *millefolium*.

milfolium, -i n. v. *millefolium*.

milguiris, -e v. *melgoriensis*.

milia v. *mille*.

miliaccium, -i n. [*miliaceus*] *pain fait de millet*: MON. arch. Neap. IV 299 p. 94: triticum modia decem et auri tari duos et unum -um et quarta de aignum.

miliaceus, -a, -um *fait de millet*: COLL. Salern. II p. 75: rusticano pane -o.

miliarada, -e f. v. *miliarada*.

miliare, -is n. *forme*: *milliare*: FRECULPH. chron. col. 1042^A. HERIM. TORNAC. restaur. col. 71^A. CARTUL. Avenion. p. 173 (a. 1039). DOC. comm. Ven. 65 p. 69 (a. 1135). ib. 116 p. 116 (a. 1155). ib. 192 p. 192 (a. 1168). ib. 436 p. 429 (a. 1197). CARTUL. episc. Spir. 115 p. 131 (a. 1196). *faute de copiste miliarum pour miliarium*: DIPL. Arduini 1 p. 699,31 (a. 1002). *plur. miliaria cf. miliarium*.

1) *borne milliaire*: FRID. I epist. p. 2,20: quousque tandem... prope iuxta Mediolanum ad -e Teutonicum castra metati essemus. CARTUL. episc. Spir. 115 p. 215 p. 131^{1a} (a. 1196): usque ad locum curvum milliare dictum.

2) *mille* (UGUTIO: hoc -e id est spacium mille passuum. HUGO S. VICT. dif. 137: -e, octo stadia, id est mille passus): FRECULPH. chron. col. 1042^A: tribus milliaribus ad urbe. MEGINH. Alex. 11: duorum -ium spatio aberant. DIPL. Henr. II 284 p. 336,30 (a. 1014): in circuitu duo -ium. DIPL. Arnulfi 188 p. 291,31 (spur. post. 1065): venientes iuxta Wormaciam per -e unum ab urbe. NICOL. Landib. 4,15 p. 419,9: distat... a Tungris... vix tribus -ibus. ib. p. 420,2: iuxta... ripam quinque fere -ibus. ACTA pont. Rom. ined. I 287 p. 261 (a. 1177): infra -e a monasterio... edificare. OTTO FRIS. gesta 2,46 p.

154,18: per Teutonicum -e portare. MIRAC. Henr. II 22 (XII^{ex}): in pago... -i uno a... castro distante. HERIM. TORNAC. restaur. col. 71^A: que *villa*... duobus milliaribus aberat.

3) *millier, mille unités*: HEX. Prior. p. 56: archiepiscopus dedit canonicis... unum -e anguillarum per annum. DOC. Pictav. 28 p. 54 (XIIe): -e *sepiarum* venditum debet IIII denarios de venda. ib. p. 55: -e arencorum debet IIII denarios de venda. ib. p. 56: -e clavorum ad equos debet XX^{tl} clavos domino G.

4) *millier (unité pondérale de mille livres)*: DOC. comm. Ven. 65 p. 69 (a. 1135): de illo uno -e de oleo... de uno alio milliare de oleo... istas duas -a de oleo. ib. 116 p. 116 (a. 1155): quia ipse tibi naulizavit milliarum quinquaginta in illa buza. ib. 192 p. 192 (a. 1168): milliarum de bono bambaci quattuor ad pesam subtile. ROTUL. pip. 9 Ric. I p. 15: in lj miliar' stamni, quolibet miliar' computato pro lx s(olidis). 2 John. p. 232: de marcis provenientibus de stammo Devon. et Cornub. scilicet de quolibet -e j. m. v. *miliarium, miliarium, milliarium et millenarius (subst.)*.

miliarenis v. *miliarense*.

miliarense, -is n. *sive miliarenis*, -is m. *forme*: *miliarenis*: BONVILL. 125 p. 59 (a. 1198). *acc. plur. miliarenis*: COD. Bar. I 6,26 (a. 959). *miliarenis*: COD. Cav. I p. 258,12 (a. 958). *miliariensis*: COD. Bar. 3,51 (a. 1103). *monnaie d'argent byzantine*: COD. Bar. 3,51 (a. 1103): sexaginta miliariensis de sollidis bonis. OBERT. SCRIBA a. 1186, 288 p. 109: lb. VII -ium et s. VIII et denarios -ium V ad numerum. BONVILL. 125 p. 59 (a. 1198): bisantios LXXXIII de miliaresibus.

miliaresis, -is m. v. *miliarenis*.

miliaria, -e f. [*miliare*] 1) *millier (unité pondérale de mille livres)*: DOC. comm. Ven. 2 p. 2 (a. 1022?): tres -as de caseo. 2) *borne milliaire*: BULL. Rom. 252,2, IV, 24 (a. 950): descendit *finis* per serra super -as.

miliariensis, -is m. v. *miliarense*.

miliarium, -i n. *sive milliarium*, -i n. *forme*: *milliarium*: PASS. Firm. p. 129,19. *abl. plur. miliaris*: GUILL. CAS. I 757 p. 301 (a. 1191). DOC. comm. Ven. 436 p. 429 (a. 1197).

1) *borne milliaire (se confondant parfois avec le mille, unité de distance)*: a) *abs.*: HERIC. mirac. Germ. p. 149: quasi quodam lapideo -o. JOH. CLUN. Odon. p. 109: habitans iuxta ecclesiam suam -o quarto. DIPL. Otton. I 235 p. 235,25 (a. 962): ecclesia posita prope Papiam iuxta Padum quarto -o. LABORANS iustit. p. 8,29: indices viarum nec viatores lapidea -a sunt. b) *avec ab*: ANNAL. Maxim. I p. 23: ei occurrit apud Nomentum duodecimo ad urbe -o. RUD. FULD. mirac. 9: via Appia -o tertio ab urbe in ecclesia apostolorum. FRECULPH. chron. col. 1114^D: in secundo ab urbe -o sepeliuntur. PRUD. annal. Bertin. p. 23: tertio ferme ab urbe Arvernorum -o castra ponens. REGINO chron. p. 34: cum eo ab urbe -o duo-

decimo pugnavit. ODILO SVESS. transl. Sebast. p. 395: sexto ab urbe -o stationem collocantes. HROTSV. Sap. inscr.: V° ab urbe Roma -o... sepelivit. AIMOIN. FLOR. gesta Franc. p. 92: dum octavo... ab urbe -o tentoria fixisset. c) *avec gén.*: CARTUL. S. Marcel. Cabil. 72 p. 70: monasterio quod secundo Cabilonis est situm -o.

2) *mille (unité de distance)* (AELFR. Angl. Sax. vocabul. p. 38: -um, leouue, mile. ANON. geom. II p. 338: -um passus M, stadia VIII. JOH. SCOT. glos. Mart. Cap. 292,5 p. 137,2 [ed. Lutz]: stadium, octava pars -i. HRABAN. univ. XIV 31 col. 412^A: -um mille passibus terminatur): a) *avec nombre ordinal*: TRANSL. Viti 13 (IX^{med}): cum perambulassent a loco supradicto quasi -o X°. FOLC. gesta Bert. p. 108: distante a monasterio Sithiu -o tercio. b) *avec nombre cardinal*: α) *abs.*: EINH. epist. p. 116,30: unum -um... equitando conficere. TRANSL. Gorg. I p. 594: -o uno antequam Salinis villam pervenissemus. ANNAL. Xant. a. 847: contra flumen Reni per -a novem remigaverunt (WIDUK. 1,38 p. 57,18. RICHER. I p. 218. GUILL. TYR. hist. rer. transm. col. 321^A). ANNAL. Fuld. II a. 873 p. 79,31: totum aerem per unius -i spatium velabant (NAVIG. Brend. c. 11, 11; 23,24. DIPL. Otton. I 429 p. 582,45 [a. 973]. DIPL. Henr. II 84 p. 107,3 [a. 1004]. *etc. souvent*). DIPL. Otton. I 246 p. 355,10 (a. 962): circumcirca infra duo -a coniacentia. DIPL. Henr. II 306 p. 384,2 (a. 1014): spatium, id est trium in circuitu -orum. VITA Winn. II p. 274: palustria loca octo fere -is continua. MIRAC. Winn. p. 784,40: que *palus* plus octo -is tenditur. BERTHOLD. CONST. annal. a. 1075 p. 279,4: ad duo -a... eos... insecuti sunt. ADAM BREM. 4, 3 p. 231,9: cuius latitudo vix VIII -a panditur. WIPO gesta 18 p. 38,8: centum -a Latina. OTTO FRIS. chron. 5, 24 p. 252,4: IIII^{or} Teutonica -a (gesta 1, 33 p. 52,13. ib. 2,55 p. 160,21). GESTA Steph. p. 110: tribus... distans -is. β) *avec prép.*: α) *ab*: DIPL. Caroli M. 254 p. 366,8: a supradicto loco... duodecim -a. GESTA Aldrici p. 87: -o et semis a iam dicta urbe distante. ASTRONOM. Ludov. p. 620: -o a monasterio processit. WIDUK. 3, 54: a castris. CHRON. Ved. p. 700: a villa. AIMOIN. FLOR. gesta Franc. p. 126: a sanctuario. ALPERT. div. temp. p. 42: non longius -o ab oppido. CARTUL. S. Michael. Mos. p. 8 (a. 1031—44): a monte. HONOR. AUG. imag. mundi 1, 83 col. 141^A: a terra usque ad coelum -a centum millia. ex: DIPL. Otton. I 239 p. 333,37 (a. 962): ex omni parte civitatis infra tria -a. DIPL. Henr. II 3 p. 4,11 (a. 1002): de ipso quidem -a ex omni parte unum -um. de: ANNAL. Fuld. Ratisb. a. 882 p. 107,17: de Hreno -a XIII. in: DIPL. Otton. I 452 p. 613,2 (a. 972): in circuitu Gudage ultra tria -a. DIPL. Henr. II 321 p. 403,31 (a. 1014): ad -a octo in omni parte in circuitu. CARTUL. Landevennec. p. 157,1 (a. 944—45): IIII^{or} -a in longitudine, in latitudine duo -a. ANNAL. Fuld. Altah. a. 900 p. 134,27: quinquaginta -a in longum et in transversum. per: DIPL. Ludow.

Germ. 115 p. 163,39 (a. 864): per omnes partes -mu unum. γ) *avec adv.*: DIPL. Otton. I 242 p. 244,8 (a. 962): a quattuor -is intrinsecus et extrinsecus, sursum et deorsum. ib. I 374 p. 514,1 (a. 969): circumquaque usque ad quatuor -a (ANNAL. Rod. a. 1111 p. 696,27). δ) *avec abl.*: TRAD. Ratisb. 11 p. 10,32 (a. 810): parte meridiana -a III, aquilone -a II.

3) *millier, mille unités*: CARTUL. Mont. Pesul. p. 438 (XIIe): -um de variis. GUILL. CAS. I 757 p. 301 (a. 1191): terciam partem de -is XXVI de madonis, que -a XXVI debebat dare Lafranco. CARTUL. Lind. 75 fol. 57 (c. 1200): unum dimidium -um de sicco allec.

4) *millier (unité pondérale de mille livres)*: CONSUET. Novi Porti 29 p. 41 (a. 1163): -o stagni. OBERT. SCRIBA a. 1186, 320 p. 121: duo -a piperis mundi et garbellati. ib. a. 1190, 489 p. 192: novem -a rami Alamanie. DOC. comm. Ven. 436 p. 429 (a. 1197): cum... decem et octo milliaris de sarcio.

5) *millénaire (en parlant de l'histoire du monde et de l'humanité: une grande période du monde de durée de mille ans)*: GERARD. MORES. delib. p. 98: Methodius... qui de -is mundi nimis (*recte*: nimiis) commendavit membranis. ib. p. 189: denique in primi -i abolitione et totius carnis termino, in inchoatione seculi, adhuc cataclismo instante corvus exiit, et non est reversus ad arcem. LANFR. comm. Pauli col. 288^B: in ipso -o quo natus est Christus. v. *miliare, miliarius, millerium et millenarium*.

1. *miliarius, -i m. mille*: NOTIT. Arnon. 8, 4 (a. 790?): ex omni parte -os III. ARCH. comit. Barc. 5 p. 109 (a. 888; spur. XIIe): locum quem vocant Centumcellas cum -os quatuor in giro. CARTUL. Engol. p. 2 (a. 918): infra duos -os circa ipsius civitatis. GREG. CAT. chron. Farf. 42 B: ab hoc loco -os tres. v. *miliarium*.

2. *miliarius, -a, -um [miliium] à millet*: GALAND. REGN. prov. 119 p. 81: quasi ordearius vel -us molenadinus.

miliasti, -orum m. [mille] secte qui croyait à un règne du Christ de mille ans après la résurrection: GERARD. MORES. delib. p. 18: Cerinthiani circumcisionem observant, mille annos post resurrectionem in voluptate carnis futuros predicant, unde et Ciliaste, atque -i grece et latine appellantur.

milica, -e f. [miliium] forme: milega: COD. Lang. col. 709^D (a. 905—06). *millet indien*: MEM. Moden. 15,5 (a. 813): grano medio quarto, -a, panico. COD. Lang. 709 d (a. 905—06): milega modia XXII, de panico modia III. cf. *melega* et *DuC s. vv. melica et milica*.

milicia, -e f. v. militia.

miliensis, -e [miliium] qui mange du millet: 1) *adj.*: CHRON. Lauresh. 142c p. 419,41 (a. 1170—75): que rogo de monachis -ibus haut stupet auris. 2) *subst., sobriquet (en parlant des frères convers et de leurs vêtements)*: CHRON. Lauresh. p. 86: laici -ibus associati. ib.

p. 419,17: sunt igitur tecti quidam specie monachili, dicti de milio -es.

milies adv. forme: millies: GODESC. SAX. conf. p. 69,3. GUIBERT. NOV. vita I 3 p. 11. *mille fois (nombre indéterminé)*: GODESC. SAX. conf. p. 69,3: si fieri posset millies. 5 HROTSV. Pafn. 3, 8: -s millenis sordium offuscationibus oblitam. RUOTG. COL. 8: -s per dies. FROUM. carm. 21, 9: centenas decies -s quoque mille salutes. EPIST. Worm. I 48 p. 86,13 (a. 1025—44): -s in domino presul venerande valet. GUIBERT. NOV. vita I 3 p. 11: ob peccata 10 millies recidiva.

?**miliētis, -is m.** [cf. Fr. millet] *forme:* mulietis: ANTIDOT. Bamb. p. 24. *millet, mil* (Panicum miliaceum L.): ANTIDOT. Bamb. p. 21: antidotum -is. ib. p. 24: Mulietis. Convenit podagricis et ad omnes causas nervorum vel 15 neuretroto (*sic*), id est qui inter nervum et musculus fistulant (cf. PLIN. nat. 22,130).

milinovultis, -is m. [melinus] *vêtement de couleur jaune?*: CONCIL. Paris II p. 480 (a. 825): causa memorie dilectionis que inter nos est, misimus per predictos mis- 20 sos nostros prasinovultim unum, -im unum, tyria duo, blattas veras duas, dirhodina duo.

milinum, -i n. [pour melinum] (*huile de coing?*): ANTIDOT. Augiens. p. 97: oleo -um virtutem habet stip- 25 ticam... Conficitur autem de malis citonis. MAPPE clav. 273 p. 238: sulfuris vivi libras II, -o z. IIII.

milioro 1. v. *melioro*.

milisia, -e f. v. 2. *melissa*.

militalis, -e [milito] *de condition chevaleresque*: COD. Hung. VIII p. 9 (a. 1194 fals. a. 1261): comes Narad 30 vir nobilis nacione theotonicus, ex -i progenie oriundus.

militans, -tis m. v. *milito*.

militaris, -e I *adj.:* A) *militaire*: 1) *ce qui est propre à l'armée ou à la guerre*: WALAHFR. carm. 5, 21, 5: Thebee legio beata gentis, / his concredita lege -i. VITA 35 Ludow. Pii 7 p. 610,36: inhabitat a plebeis ulterius annonas -es, quas vulgo foderum vocant, dari. REGINO chron. p. 105: disciplinam -em (WIDUK. 1, 24. OTTO FRIS. gesta 1, 33 p. 52,20). THIETM. 2, 7: cum signis -ibus obviam pergit inimicis. ib. 4, 31: comes... archiepi- 40 scopo... traditur ad res -es. ORD. VIT. hist. VII 7 t. III p. 176: in re -i nimis obduratis. BERTHOLD. CONST. annal. a. 1075 p. 277,21: conducto non modico -is apparatus collegio. ib. a. 1076 p. 288,3: maxima suorum -i copia. 45 DIPL. Loth. III 78 (a. 1136): -ibus negociis intenti. CARTUL. S. Mar. Magd. 17 (a. 1145): decima... quam non sinodalis iusticia, sed -is violencia extorquebat. *spécialement* servitium militare, *service armé*: DIPL. Karoli III 149 (a. 886): absque aliquo -i servitio, quo eos *monachos* penitus absolvimus. 2) *composé de* 50 *soldats*: WIDUK. 3, 29: sub custodia -i. THIETM. 5, 26: -i manu (LAMB. HERSE. annal. a. 1063 p. 87,20). BERTHOLD. CONST. annal. a. 1076 p. 286,14: non parvis -ibus copiis. ib. annal. a. 1077 p. 292,52: pre -i penuria.

ib. p. 299,34: cohortium -ium. ib. p. 305,33: turmis suis -ibus. 3) *ce qui est propre au soldat*: HROTSV. Abr. 4,5: -em habitum. DIPL. Ludow. Germ. 150 p. 212,26 (interp. XI—XIIe): -i gladio. BERTHOLD. CONST. annal. a. 1077 p. 301,48: more -i bellicose loricatorum. ib. a. 1078 p. 312,14: rusticos... armis -ibus instructos (CAR- 5 TUL. Mai. Mon. Cenom. II p. 303 [c. 1114]. CARTA a. 1168 [Gallia Christ. novissima Aix instr. col. 13]). OTTO FRIS. gesta 1,26: ludis -ibus. STATUT. ord. cisterc. a. 1184,7 (éd. Canivez I p. 95): pullos -ium equorum. 10 CARTUL. civ. Magd. 65 (a. 1197): hiis, qui insignia -ia, clippea videlicet sive etiam sellas Magdeburch facere consueverunt. 4) *d'esprit militaire, qui a des qualités militaires*: THIETM. 5,3: vir sapiens et -is. SUGER. Ludov. VI p. 186: comes... adprime -is, elegans, iuvenis et 15 facetus. GESTA cons. Andegav. p. 33: adolescentem -em et validum. 5) *monté, à cheval (en parlant d'une armée)*: SUGER. Ludov. VI p. 136: tam -em quam pedestrem ei applicat exercitum. 6) *de cavalier, propre au cavalier*: 20 DIPL. reg. Bel. p. 346 (a. 1186 faux): hij vero dicentes se esse liberos et -i armatu in exercitum domini regis equitandos, tamquam decet nobiles servientes.

B) *de vassal*: GERBERT. epist. p. 197: dignum ducimus -em virum nostra primum ammonitione conveniendum. 25 THIETM. 5,21: lanceam, qua beneficium ducis comes... acceperat... abiit, tam vacuus a beneficio quam a -i signo. CARTUL. Lerin. 226 p. 230 (a. 1043): sub -i vinculo positus. CONST. I 441 (a. 1071): si hi defuerint aut ab episcopo non requisierint -i iure, omnes milites cum 30 castris et beneficiis in manum episcopi veniunt. CARTUL. Molism. p. 10 B (a. 1101): exceptis -ibus casamentis. DIPL. Caroli M. p. 294,6 (a. 769; spur. XIIe): nullum de -i familia sine iusta sociorum suorum deliberatione dampnet. *spécialement*: servitium militare, *service armé* 35 *des vassaux*: TRAD. S. Petri I p. 254: alios proceres sibi metipsi -i servimine subditos. CARTUL. S. Alb. Andegav. II 632 p. 118 (a. 1100): quodcumque... monachi ibi acquirere potuerint similiter concesserunt, exceptis -ibus serviciis. DIPL. Henr. V p. 294 (a. 1108): tercius 40 heres post ipsos sine servitio illud optineant, quartus per -e servitium deserviat. CHRON. S. Petr. Besuens. p. 306: huius igitur terre indulto servitio -i, nichil aliud a me exigitur, nisi continua defensio contra predatores et fraudatores eiusdem ecclesie.

C) *noble, de chevalier*: 1) *en général*: AIMOIN. FLOR. gesta Franc. p. 39: conveniunt regni primates, nec -is quoque manus defuit. TRAD. Frising. 1438a p. 294,1 (a. 1034): excellentia clericali nobilitateque -i ac familia utriusque partis id adprobantibus. BERTHOLD. CONST. 45 annal. a. 1080 p. 328,26: duos de minoribus, non de -ibus ensiferis. FULCH. hist. Hier. II 32 p. 496: milites nostri erant D, exceptis illis, qui -i nomine non censebantur, tamen equitantes. NALGOD. Odon. p. 187: venerabilis... Oddo ex -i Francorum prosapia carnis origi-

nem duxit. HEBERN. Mart. (éd. Baluze, miscell. t. VII p. 176): demoniacus quidam etate iuuenis, -is progenie. CARTUL. Mai. Mon. Cenom. II Mayenne¹ 25 p. 28 (a. 1130–37): has decimas et terram... tenerant... in fevo -i. 2) vir militaris, *noble, chevalier*: RICHER. II p. 150: Ragenerum virum -em, nobilitate et divitiis clarum. GESTA episc. Virdun. p. 51,3: comitis Hildradi... viri -is. TRANSL. Huneg. p. 225: duo -es viri... sollempnia peragunt munuscula. CARTUL. S. Alb. Andegav. II 401 p. 7 (a. 1062): Hamelinus, -is vir et vavassor. GUILL. PICT. gesta p. 64,28: cum eo viri -es atque illustres. VITA Rich. p. 570 (AA. SS. Ben. V): uni ergo de vicinis -i viro... advocacionem pretio... vendidit. HELM. 31 p. 59,6: universarum regionum potestates, episcopi, duces, prefecti, -es viri necnon plebei, abbates, monachi aggressi sunt iter illud. *distinction faite entre miles et vir militaris*: ANNAL. Magd. II a. 1188: milites et viri -es crucem acceperunt. 3) militaris ordo, *classe des chevaliers*: AGOBARD. epist. p. 226,20: paratum esse utrumque ordinem, -em videlicet et ecclesiasticum. ADSO hist. Tull. col. 129: rex... et regina, omnisque eorum familia, omnis -is ordo, universa rusticorum multitudo. RICHER. II p. 160: uxorem de -i ordine sibi imparem duxerit. MIRAC. Berch. p. 99: quidam -is ordinis vir fuerat generosus, plurimis excellens possessionibus. CARTUL. Cormar. 45 p. 91 (a. 1070–1110): multis aliis ex -i et populari ordine. OTTO FRIS. chron. 2,6: exhinc -is ordo senatoriaque dignitas exordium sumpserunt. CARTUL. S. Steph. Vall. 52 p. 40 (a. 1170): testes... -is ordinis. 4) officium militare, *chevalerie*: CARTUL. Bean. 105 p. 59 (a. 1109–21): postquam ad -e officium pervenit, illud fevum iniuste occupavit. 5) *de chevalier (qui a rapport aux cérémonies de l'adoubement)*: LAMB. ATREB. epist. 44 col. 664^C: in crastina die Dominica debeo Ludowicum regis filium armis -ibus adornare et honorare et ad militiam promovere et ordinare. OTTO FRIS. gesta 2,23: quem rex ad se vocatum -i cingulo ob tam preclarum facinus honorandum decrevit. GUILL. GEMET. gest. VII 23: a quo postmodum -i ense accinctus ingentia dona receperat. LAMB. ARD. hist. Ghisn. 12 p. 568,27: eum -ibus implicans sacramentis militem fecit.

II) *subst.*: A) *masc.*: 1) *soldat*: ODO CLUN. Ger. 1,11: arma -ibus apta ei prebuit. HARIULF. chron. Centul. p. 182: exeunt ergo -es preclarum Dei militem perquirentes. 2) *vassal*: BRUNO MAGD. bell. 16 p. 23,23: ab agricolis ad -es, a terre fructibus ad libertatem adimendam ascendit. CHRON. Merseb. p. 183,17: contempnit... ecclesie huius queque humilia tam ministeriales quam -es. 3) *noble, chevalier*: CARTUL. Cormar. 31 p. 63 (c. 1000): ut nemo unquam, nec -is quisquam, nec quispiam homo, nec quelibet persona, de ipsis duobus castellis... existat. BERNOLD. chron. a. 1094 p. 461,18: omnes pene maiores et -es illius provincie... convenere. *distinction entre miles et militaris*: ACTA imp. Stumpf

161 p. 223 (post 1184): *significamus... archiepiscopis, episcopis... nobilibus, militibus, -ibus, vicedominis, capitaneis, ancianis, potestatibus.*

B) *n. plur., les choses militaires, l'art militaire*: RICHER. II p. 16: quosdam suorum quos ipse in -ibus instruxerat. *militariter militairement*: LAMB. HERSF. annal. a. 1075 p. 215,8: exercitum, tam fortem, tam -r instructum. GAUFR. MALATERRA p. 9,34: per diversa loca -r lucrum querentes. ROB. MON. REM. hist. Hier. VIII 12 p. 854: -r invaserunt.

militarius, -a, -um militaire: ANNAL. Qued. a. 1024 p. 89,40: preclari proceres -o (militari, *coni. Pertz*) iure protomartyri Stephano servientes. GESTA cons. Andegav. p. 37: Gosfridus... pectore et brachio vir iure -o efficacissimus.

militatio, -nis f. [milito] 1) *au propre*: a) *service militaire du vassal*: DUDO Norm. 68 p. 222: super sacrosanctas reliquias fidem obsequentis famulatus et -nis facientes. ib. 90 p. 247: proceres... fecerunt iterum fidem -nis, auxiliique et servitii. b) *redevance pécuniaire, équivalente du service de chevauchée*: ROTUL. cart. 70 (a. 1200): terram... quietam de auxilio et talliagio et exercitu et -ne et de omnibus aliis consuetudinibus. 2) *au fig., service de Dieu, état ecclésiastique*: COD. Lang. p. 299b (a. 852): quicquid -i convenit ecclesiastice. DIPL. Otton. I 396 p. 538,21 (a. 970): sanctorum quorum veneratione loca dicata sint, ubi greges Dei divina -ne esequi procurant (DIPL. Otton. III 291 p. 716,2 [a. 998]. DIPL. Henr. II 287 p. 343,4 [a. 1014]: militacionem).

militator, -is m. [milito] *qui est au service (de Dieu)*: CARTUL. Userc. 462 p. 259 (a. 997–1003): nisi tantummodo monachi qui in loco Usercensi coenobitali ordine -es extiterint.

militatorius, -a, -um [militator] *de chevalerie*: LAMB. ARD. hist. Ghisn. 87 p. 602,32: in ipso -e promotionis eius die.

militia, -e f. I) *service militaire*: A) *au propre* (UGUTIO: officium militis): HETTI epist. 1: -ciam regie potestati exhibere. DIPL. Ludow. Germ. 175 p. 249,28 (a. 842 *faux*): homines... ab omni expeditione vel -a sive qualibet occupatione absolvimus. LUPUS epist. p. 71,15: cetera pedestris ac equestris -e officia exequi. GLOSS. AA 472,1,18: paludamentum -e idest vestis superior sicut toga. RUOTG. COL. 20: -e desertores. WALTH. SPIR. Christoph. I 13: facto pariter grege -e arma coram rege proiciunt. ADSO Waldeb. p. 1174: temporalis -cie sacramenta servasse. THIETM. 4,31: in inicio -cie eius. ib. 5,12: omnibus huc undique confluentibus in -ciam a rege susceptis. MIRAC. Bened. p. 423: sub tirocinio -e secularis est instructus. SUGER. Ludov. VI p. 50: ante annos -e... secularis est instructus. ib.: ante annos -e... obiit. COD. Hung. VI p. 3 (c. 1163–64): bello... apud albam inito... servicium... armis et militia exercuit (*sc. Botus, homo liber factus*). ACTA Phil. Aug. 136 p. 166 (a. 1185):

cetera pedestris ac equestris -e officia exequi. GLOSS. AA qui armatam -ciam exercent (cf. *Thes. ling. lat.* p. 958,29 s). B) *au fig., service de Dieu*: WALAHFR. carm. 5,21,5: legio.../veri -am secuta regis/vexillo crucis impetivit hostem. BERTHOLD. CONST. annal. a. 1077 p. 305, 2: beate vite et christiane -e tyrocinio prudens. EPIST. Reinh. 36 p. 36,18: me... ab ipsis pueritie rudimentis inter spiritalis -e tyrones connumerans (ib. 41 p. 39,23). C) *expressions*: militiam profiteri (cf. LIV. 5,7,12): WALTH. SPIR. Christoph. II 3,247: confessi veram pro nomine Christi/-ciam. militiam sequi, *servir comme soldat*: ANNAL. eccl. a. 518 p. 210 adn. 19: egestatis vitande causa -am sequuntur.

II) *campagne militaire, guerre* (UGUTIO: -a dicitur expeditio): A) *au propre*: 1) *en général*: FROTH. epist. p. 288,11: nec ad -am valet egredi nec ad palatium quippiam deservire. DIPL. Caroli II t. II p. 202,11 (a. 869): tamquam sub hostili -a mansiones ibi acciperentur. DIPL. Karoli III 125 p. 201,13 (a. 885): dentur... tempore -e angaria I, id est carrum unum. POETA SAXO 5,320: vix illi glatialis hiemps auferre valebat/Usus castrenses gesta -e. SIGEH. Maxim. 18 (16): quod exinde -cie foret inutilis, evidens portentum fuit. WIDUK. 1,17: reliquit ei exercitum et -am adversus Dalamantiam. ib. 3,8: rex proficiscitur in -am contra B. regem. ib. 3,58: cum esset in -a, qua militavit contra Redarios. DIPL. Otton. III 206 p. 617,16 (a. 996): qui secularibus armis remotis contra opprimentes se simili non potest -cia debellare *episcopus*. DIPL. Henr. II 39 a p. 46,23 (a. 1003): in -am sive hostem ire. CARTUL. S. Alb. Andegav. I 401 p. 7 (a. 1062): post decursam tam longo tempore -am. 2) *croisade*: OTTO FRIS. chron. 7,2 p. 311,21: fuere... qui falsa specie religionis eandem -ciam adgrederentur. *spécialement dans l'expression* militiam profiteri: OTTO FRIS. gesta 1 capit. 38 p. 7: quomodo ad predicationem cuiusdam Rudolphi orientalis Francia ex magna parte eandem -am professa est. ib. 1,30: contra inimicos crucis crucibus acceptis -ciam profiteri cerneret. ib. 1,37: rex... -ciam transmarinam professus est. ib. 1,42: brevi exhortatione facta omnibus qui aderant prefatam -ciam profiteri persuasit. 3) *exploit guerrier*: GESTA Franc. Hierosol. 27 p. 144: unquam vere non audivi loqui de -cia aliqua idem fecisset. 4) -e falces, *exploit militaire*: ANNAL. eccl. 8,55: quos *militiae* falcebus et peculiare gratie pietate sustollitis. B) *au fig.*: 1) *en général*: ALEX. NECK. nat. rer. 245: nonne vita hominis -a est super terram? 2) *la lutte chrétienne*: WALTH. SPIR. Christoph. II 4,13: -cieque modo confisi pectore nudo / Eterna dignum facturi laudi tropeum. GERARD. MORES. delib. p. 249: qui sic quidem militat, non carne militat, sed spiritu sancto; quia sic facit, ideo confidenter vitiorum destruit munitionem, et operum carnalium moenia dissipat, et molimina immundissimorum spirituum divinatur, tute conculcat divine -e

armis, que fabricantur doctrina beatissima Christi. LEG. Emer. (SS. II p. 451): misericorditer nostre imbecillitati a Deo consultum est, quod non solum iustitie (*var. lect.*: -e) regula nobis verbotenus instituitur, set et sanctorum virorum vita ad imitationem tamquam via directa proponitur... Unde preclare... sancta ecclesia terribilis ut castrorum acies ordinata describitur (cf. VULG. Cant. 6,3). C) *expression* domi -eque: RUOTG. COL. 25. RICHER. II p. 128. THIETM. 4,16. ib. 5,6. domi -aque: WIDUK. 1,25; 2,33; 3,44 (-eque B2. ac -a Frut.). DIPL. CONR. II 82 (a. 1027): domi vel -cie.

III) *armée*: A) *au propre*: 1) *en général*: a) *abs.*: ANNAL. Fuld. II a. 866: principem -e sue (HROTSV. Gall. inscr.). DIPL. Karoli III 188 p. 315,35 (a. 886): in eadem -a nobiscum pernoctans. WALTHARIUS 106: -e primos tunc Attila fecerat illos. ib. 174: qui mox -am percensuit ordine totam. VITA Liutg. I 18: princeps -cie et illius insule (WIDUK. 2,4). WALTH. SPIR. Christoph. I 11: circumstantis -e turba. ib. II 22: qui Romani precesserat olim/Agmina -cie. DIPL. Otton. III 339 p. 768,37 (a. 999): comite atque imperialis -e magistro. THIETM. 2,6: parata in expeditionem -a. ib. 2,12: -cia forti aquilonares invadit regione. BERTHA VIL. Adelh. 3 p. 757,35: honorifica suorum -cia omnique bellico apparatu heriliter stipatus. BERTHOLD. CONST. annal. a. 1062 p. 272,11: collecta undecumque grandi -a (ib. a. 1075 p. 279,13. ib. a. 1076 p. 286,24 *etc. ib., souvent*). ANON. Has. 8: ceteris *redditis*... sibi retentis, quos -e distribuit. GESTA Serv. Tung. p. 118: ductor -cie. CONST. I 85 (a. 1111): iura centurionum et curtes... cum pertinentiis suis, -am et castra regni *ne invadant*. FULCH. hist. Hier. II 2 p. 359: -am suam per acies divisam competenter tunc ordinavit ad proeliandum. ORD. VIT. hist. XII 11 t. IV p. 339: rex -am suam convocavit. DIPL. Loth. III 94 (a. 1136?): precipimus, quatenus... ad Placentiam cum -a tua nobis occurras (et al. v. ind). OTTO FRIS. gesta 1,13: cum magna ducem insequens -a. RAHEW. 3,39 p. 212,27: palatinus comes... cum duobus fratribus suis... aliaque sibi coniuncta -a ad portam... hostium conamina observabant. HELM. 32 p. 61,5: legati venissent -cia stipati. ANNAL. Vincent. p. 416,6: ipse *dux Bohemie Waladizlaus* quoque ei cum -a pro tutela occurrens eum Pragam deducit. CHRON. Ely p. 275: habuit *abbas*... pretaxatum -e numerum infra aulam ecclesie, victum cotidie de manu celerarii capientem atque stipendia. CHRON. reg. Col. a. 1147 p. 83,13 (rec. I): non ad excidium Troie tantam Grecia -am misit. b) *avec gén.*: CAPIT. reg. Franc. II p. 432,27: regni -a ad resistendam malorum nequitiam. CHRON. Moissiac. p. 311: domni imperatoris Karoli. ECBAS. capt. 848: regis. WIPO gesta 35: a -a episcopi Mettensis..., fugiendo interfectus est. BERTH. CONST. annal. a. 1077 p. 294,45: auxiliatorum. WIPO gesta 28 p. 45,20: Cesaris. ORD. VIT. hist. VII 11 t. III p. 201: -am Anglici

regni rex Willelmus conscribi fecit, et LX millia militum invenit. CHRON. Pol. p. 439: castra -e posuerunt. c) *avec adj.*: HRABAN. epist. 57: de procinctu -e Romane. ib.: de disciplina Romane -e (RAHEW. 4,2 p. 234,13). GERH. AUG. vita Udalr. 3 p. 389,31: ut... itinera hostilia cum -cia episcopali in voluntatem imperatoris perageret. ANNAL. Qued. a. 1010: imperatori terreno armatam -am fideliter administrando. 2) *escorte (d'un roi)*: LEGEND. Steph. minor (SS. II p. 394): in tantum autem divinis se conspectibus probabilem reddidit (*sc. Geisa dux Hungarie*), ut omnes -e sue comites ad veri Dei culturam converteret. 3) *garde, ménie*: SAXO p. 59,14: Hiarwarthi. ib. p. 61,19: Rolvonis. ib. p. 342,7: ne patriam sumptuosa clientela ac voracibus oneraret impensis, quotidianam -am suam sex tantum aut septem clipeis ob exturbanda latrocinia contentam habuit. *en parlant de la garde de l'empereur byzantin*: SAXO p. 338,11: inter ceteros..., qui Constantinopolitane urbis stipendia merentur, Danice vocis homines primum -e gradum obtinent (ib. p. 338,17. 26,28). B) *au fig.*: 1) *l'armée céleste*: WANDALB. martyr. concl. 2: celestis patrie et -e agmina. ANAST. chron. p. 313,18: templo principis -e, quod est in palatio. HROTSV. Gong. 256: que rex -e annuit angelice. Gall. I 12,8: celestis -a. REG. Apol. p. 10,38 (a. 959): -a superiorum. THANGM. Bernw. 47: cripta... dedicatur... in honore salvatoris... sanctique Michahelis... totius quoque -e celestis (ib. 49^{ex}). METELL. Quir. 75,19: ne tenuis qui tunc locus ipse, viget melior nunc,/ Christi milite clarum quem flos -arum/ Cum populis ambit sollers, quem munere comit. VITA Gudul. p. 391,35: eadem coelestis -e arma procul dubio arripere agnoscamus. NB.: THIETM. 4,63: -cia celestis exercitus (*cf. SACR. Greg. 6,3: cum omni -a celestis exercitus*). 2) *en parlant des saints*: DOC. S. Florb. I 3,12 (AASS Nov. I p. 378^B): die Kalendarum novembrium qua generatim omnis -e celestis triumphalis victoria colitur. HYMN. 3,6 p. 157: martyrum. 3) *en parlant des moines*: SMAR. reg. Bened. col. 696^C: alios -a spiritalis ad celestia castra per gratuitam gratiam coelestis imperatoris adducit. 4) *en parlant des chrétiens*: HRABAN. epist. 40: in -aque Christi constitutos qualiter eos cum virtutibus contra vitia pugnare. ARTALD. libel. p. 22: laicalis (CONST. I 5,3 p. 9,43). EPIST. Reinh. 56 p. 52,11: -cie spiritalis vilissimus. 5) *en parlant d'une secte et de sa doctrine*: ANNAL. eccl. a. 512 p. 119,16: Eutychetis errorem cum Manichea -a congruentem.

IV) *art de la guerre, maniement des armes*: POETA SAXO 1,41: que gens nec rege fuit saltem sociata sub uno,/ Ut se -e pariter defenderet usu. VITA Gamalb. 5 (2) p. 187,18: pater... cum eum... ad usum -e institueret. RADULF. CADOM. gesta Tanocr. 136 p. 701: scitis, proceres, studium meum: -a fuit, non persuasio nec linguositas me promovit, sed ensis et lancea. GESTA cons. Andegav. p. 37: Gosfridus consul more Gallico -e peri-

tus. HELM. 22 p. 45,28: Ordulfus ducatum suscepit gubernandum, licet fortitudine et -cie usu longe a felicitate paterna diverterit (*et al. v. ind.*).

V) *courage militaire, qualité militaire*: EGBERT. LEOD. rat. I 199: palmam -e prefert animi moderator. ib. I 1735: fratrum tantam -am mirantum. CONVERS. Otgar. p. 206,15: cuius -e et strenuitatis Karolus ut moris est nobilium, reminiscens. RAYM. POD. 12 p. 260: quendam Turcorum... nobilem et nobis notum per -am suam. FULCH. hist. Hier. I 30 p. 307: ob nobilitatis excellentiam et -e probitatem atque patientie modestiam. CHRON. Pol. p. 417: in audacia sue -e confisus.

VI) *dignité militaire*: ADNOT. cod. Justin. 14,5: de -am (*sic*) dignitatis cadant. ib. 24,2: prefecto liceat dare -as. GLOSS. Nov. p. 218,34: qui -a sive consularia vel iudiciaria sive patriciatus dignitate fruitur. ib. p. 222,27: -is honestioribus: inermibus, veluti his, qui vendi possunt.

VII) *service*: A) *service à la cour*: DONAT. METT. Ermel. capit. p. 683,12: de nativitate et -a regali. ib. I p. 684,23: parentes... videntes eum litterarum doctrinis magna ex parte instructum regalibusque -ciis aptum, ab scolis eum recipientes, regiam introduxerunt in aulam atque regi Francorum eum magno cum honore militaturum commendaverunt. ib. I p. 684,25: per tramitem huius -e ad debitum progenitorum perveniret honorem. HINCM. REM. ord. palat. 26 (éd. Prou p. 66): in -a remanentibus, certissimam fideliter serviendi fidem et constantiam ministrarent. HROTSV. Pel. 216: cuperes juvenem tibimet coniungere talem,/ Gradu -e necnon assumere prime, / Corpore candidulo tibi quo serviret in aula. prim. 14: regis Hludowici/ -e primis adscriptus pene sub annis. Gall. 12,9: quam *sectam christicolorum* qui elegerit, gratiam susciperet priorum honoremque ampliolem qui vero spreverit, gratia simul privaretur et -a. WALTH. SPIR. Christoph. I 13 p. 73,3: sacrificare diis et habete in conspectu meo gradum -cie et honores primos. ib. II 4,20: morte magis voluere sua quam regis in aula / -cie retinere gradum vel pondus honorum. THANGM. Bernw. 4: cum plerique nobiles clerici palatina -a diu certantes missionem optarent. SUMMA Trecens. p. 23,10: illustres qui in palatio sunt... quidam inhermen -am gerunt, quidam armatam — inhermen: ut prefectus urbis... armatam: ut magister militum. B) *service de Dieu*: 1) *en général*: WANDALB. creat. mundi 21: prima hinc extat origo,/ carnis libera nexu,/ celi que tenet aulam,/ regem queque videndo/ legem iure beatam/ servat -amque. DIPL. Ludow. Germ. 138 p. 193,16 (a. 871 *faux*): quod ille *presul*... ad -ciam eterni regis episcopaliter statuit. ACTA S. Anian. Aurel. p. 30: ad cuius *Jesu Christi* -am elegeris. VITA Acaun. p. 330,13: -am Christi intra hospitium pectoris fideliter exercebat. MON. dipl. Croat. I 8 (a. 1060): nulli homine subiugemini, nisi Deo summo, cui vestram -am devo-

vistis. CARTUL. Icaun. II p. 27 (a. 1099): in -ciam Christi. 2) *en parlant du sacerdoce*: DIPL. Henr. III 13 (a. 1039): decet... divinam -am exercentibus misericorditer subvenire. ROB. TORIG. chron. II a. 1177 p. 65: quia -ciam spiritualem, id est clericatum, dimiserat. 3) *en parlant du service monastique*: SMAR. reg. Bened. col. 736^A: regularis vita, que hic vocatur -a, ab omnibus monachis equaliter est tenenda. JONAS AUREL. inst. reg. col. 279^C: comaque capitis deposita Christi -e sum mancipatus. DIPL. Ludow. Germ. 73 p. 104,25 (a. 855): liceat... monachis... quecumque ad suos in domini nostri Jesu Christi -a usus et necessitates pertinent ordinare. RIMB. Ansc. 36: pueros ex Nordmannis vel Slavis emptos in eadem cella causa discendi ad sacram -am nutriendos feminas divine -e famulaturas ibi constitu-
 10 ebat. HILDEG. EPISC. Faron. p. 192,18: conversi ad -am christianitatis. ADSO Waldeb. p. 1172,40: armis... depositis, que usque hodie in testimonium sacre -cie eius in eo loco habentur servorum Dei numero addicitur sociandus. MARB. Rob. col. 1517^B: postea monachum factum Christi -e dedicavit. CARTUL. Athanac. 188 p. 693 (a. 1024): monachos... -ciam... bajulantibus (*sic*) Christi. EPIST. Reinh. 100 p. 83,14: precor te, ut... mecum... sub monachico habitu... regi regum Christo spiritali -e deservias. COSM. Contin. II p. 248: igitur
 20 beatus abba *Emmerammus* cum iam monachilis -e ordine apud homines pater egregie perfectionis, sancte conversationis predicaretur. VITA Christ. p. 116,32: nunciatur hec fratricide illi, et quia christiane -e clamide erat obtectus, magnalibus Dei resistere non valens, quamvis sero, cepit mirari. 4) *en parlant de la vie érémitique*: VITA Meginr. 6: ibi dum per septem annos superni regis -am exegisset... mutavit locum. 5) *en parlant du culte*: WALAHFR. carm. 5,21,25: iussit... imperator.../ Omnem -am deos colendo/ Complacare sibi. WALTH. SPIR. Christoph. II 3,29: -ciam renuens ignoti nominis unum / Diceret esse Deum.

C) *par antiphrase, service du démon*: CALIXT. II Jacob. Tar. col. 1411^B: hostis postmodum callidi funditus abhorrens -as, optimam partem elegit.

VIII) *vie*: DONAT. METT. Ermel. I p. 685,7: nullatenus ei sicuti celestia ambienti suadere poterant terrestrem suspicere -am. EXAUCT. Ludov. p. 368: ut post tantam talemque poenitentiam nemo ultra ad -am secularem redeat. AGOBARD. reg. eccl. et pol. col. 291^C: et eos qui seculari -e, et illos qui sacris ministeriis inserviunt. HINC. REM. epist. col. 325^C: universam -am tam coelestem et spiritualem, quam terrenam et temporalem. VISIO Rad. p. 262: digne sese ad celestem satagebat preparare -am. CARTUL. S. Petri Carnot. I, I p. 25 (c. 930): frater eius Fulcherius, iam clericus, mundanis armis precinctus, secularem -am est secutus. FOLC. gesta Laub. p. 68: conversus ex mundiali -a fuerat (mundialis -a = *le monde*). CARTA XI^s. (Dom Morice, Mém. Hist. Bre-

tagne I col. 401): ego Briencius seculari -e mancipatus. VITA Rich. p. 571: quidam frater ex seculari conversus -a honeste in monachico habitu se agebat. TRAD. Frising. 1714 a (a. 1125—30): quidam nobilis... et filius eius ... seculari -a renuntiantes. EPIST. Reinh. 83 p. 69,27: spiritalis -e infimi tot beatitudinum gaudia, quot flores terre continent amena.

IX) *pouvoir militaire*: 1) *de l'empereur*: ANNAL. Fuld. Ratisb. a. 884 p. 113,19: qui... sui... -cie subditus adiungitur. DIPL. Otton. III 324 p. 753,2 (a. 999): ut... triumphet corona nostre -e, propagetur potentia populi Romani et restituatur res publica. 2) (*par métonymie*) *d'un abbé*: DIPL. Otton. I 199 (a. 959): seculo incogniti sub abbatibus eligunt habitare -a.

X) *province* (*cf. col. 502,30*): 1) *en général*: HERIM. AUG. chron. a. 1030: cum Ernest... , eiusque complices... predis circa silvam Martinam populares infestarent, a Manegoldo comite ex Augiensi -cia observati, et... victi sunt. TRAD. Frising. 1469 p. 319,16 (ante 1073): predium quodcumque in -cia Baioarica et in regno regis Heinrici quarti habitavit.

XI) *chevalerie*: A) (*en général*) *dignité de chevalier*: LAMB. ATREB. epist. 44 col. 664^C: regis filium armis militaribus adornare et honorare et ad -am promovere et ordinare. WIBALD. epist. 375 p. 504,23 (a. 1152): eadem die -e sacramentis acceptis. CARTUL. scrin. Col. A I 30 p. 345 (a. 1170—90): anno, quo filius imperatoris suscepit -ciam. LAMB. ARD. hist. Ghisn. 87 p. 602,30: qui eidem comiti dudum in signum -cie gladium lateri et calcaria... sui militis pedibus adaptavit.

cingulum -e *insigne du chevalier*: 1) *au propre*: HRABAN. epist. 32 p. 463,32: non enim eis *parricidis* licebit ultra -e cingulum sumere, et nuptiis atque coniugii copula uti (ib. 41). CAPIT. reg. Franc. II p. 55,28: cingulum -e deposuit et super altare collocavit et habitu seculi se exuens habitum poenitentis... suscepit. EXAUCT. Ludov. p. 368: cingulum -e deposuit et super altare collocavit. REGINO chron. p. 96: sacrum habitum desposuit et -e cingulum resumpsit. OTTO FRIS. gesta 1,26: creverat autem Fridericus Friederici strennuissimi ducis filius -cieque cingulum iam sumpserat, nobilis patris futurus heres nobilior. ib. 2,13: inferioris conditionis iuvenes... quos ceterae gentes ab honestioribus et liberioribus studiis tamquam pestem propellunt, ad -cie cingulum vel dignitatum gradus assumere non dedignantur. id. chron. 4,9: clericus factus ac lector ordinatus, a perversis hominibus deceptus, -e cingulum sumpserat. 2) *au fig.*: GERARD. MORES. delib. p. 154: perfectorum autem est solidus cibus eorum, qui pro consuetudine exercitatos habent sensus ad discretionem boni et mali (*cf. VULG. Hebr. 5,14*); formative autem, ad eruditum ingenium, et cingulum -e principalis, et optimi odorem unguenti, quod musce morientes perdere moliantur.

B) *chevalerie, classe des chevaliers*: LEGEND. Gerh.

maior (SS. II p. 480): Gerhardus... natus in pallatio patricie (var. lect.: patrie) -e. SAXO p. 532,11: Henriciane (ib. souvent). THEOD. AMORB. Mart. 18: quomodo habebam ego tali viro adversus stare habenti precipue brachium universe -e Italice (cf. ANAST. epist. Mart. col. 587sqq). LIB. pont. I p. 373,12: cor Ravennatis -e. ib. p. 383,2: -a totius Italie. ib. p. 471,4: aliquanti ex primatis ecclesie et obtimati -e. C) *en parlant de l'ordre du Temple*: INQU. terr. don. p. 145 (a. 1137): sciatis me dedisse et concessisse in puram et perpetuam elemosinam Deo et beate Marie et fratribus -cie Templi Salomonis de Jerusalem... manerium. LIB. feud. maior 12 p. 18 (a. 1140): venerandeque -e Templi. CARTUL. S. Cucuph. III 945 p. 126 (a. 1142): concessit ad -am Ierosolimitanam ipsum suum kavallum. ib. III 950 p. 132 (a. 1143): ad Ospitalem et -ciam, alios duos solidos. CARTUL. S. Steph. Agath. 386 (a. 1153): divido Hospitali Jerusalem X solidos, divido -e Jerusalem, X solidos. ib. 15 (a. 1150): laxo Hospitali Jherusalem roncinum meum cum sella et freno et -e XX solidos. CARTUL. Magalon. 102 p. 197 (a. 1160): baiuli -e Templi de Montepessulano. ACTA pont. Rom. ined. I p. 232 (a. 1163): sacra Templi -a ecclesie Dei. CARTUL. Mont. Salv. 1 (a. 1176): reddidit se Deo et domui -cie Templi. CARTUL. S. Steph. Divion. IV 91 p. 106 (a. 1185): fratribus -e Templi. MON. hist. Hung. I p. 68 (a. 1198—1226): attendentes... assiduos labores -e templi Ierosolimitani, quos incessanter perferunt contra inimicos crucis Christi. ib.: plateatica etiam omnibus domibus -e templi *concedimus*. ib.: ad preces... fratrum sacre -e templi in Hungaria.

XII) *service du vassal, vassalité*: A) *abs.*: WETT. Gall. 40 p. 279,23: temporalis dominus eius... ad ecclesiam electi Christi perrexit, cum quo et idem Willimar, eidem devotato insidens, -e obtentu advenit. POLYPT. Irm. p. 38: quia -am regis non valebant exercere, tradiderunt alodos suos sancto Germano. ODO CLUN. Ger. p. 310: ut Geraldus, a regia -a discedens, sese eidem commendaret. RICHER. II p. 20: ducis defuncti duo filii... regi fidelem -am per iusiurandum coram omnibus spondent. ib.: sese ei commitens, fidem pro -a accommodat. ib. I p. 122: Gothorum principes... regi obvenienti militatum occurrunt eiusque manibus suas inserunt, -am spondent ac inde fidem prout rex iubet concedunt. ib. p. 136: tyranni manibus sese exinde militatum committit ac ex -a fidem accommodat. GLANV. leg. VII 3: si miles fuerit vel per -am tenens, tunc secundum ius regni Anglie primogenitus filius patri succedit in totum. CONST. I 318,20 p. 452,1 (a. 1186): si dominus alicuius eorum in -cia eum contra iudicis interdictum retinere contenderit, ipse dominus in X libras iudici condempnetur, servus autem omni iure -cie privetur. B) *avec gén.*: SAXO p. 5,31: patris (ib. p. 455,32. 513,13).

XIII) *le corps des vassaux; surtout d'une église ou monastère*: A) *abs.*: COD. Frid. 15 p. 180: archiepiscopus F. cum manu advocati sui P. et cum consilio tocius cleri tociusque -cie familieque omnis. GEBEH. Udalr. p. 595,8: quarum *ecclesiarum* reditus in beneficium sue dedit habere -e. DIPL. Henr. II 402 (a. 1019): de advocatis in predicto loco episcopis liceat agere et ordinare secundum eorum voluntatem advocacionem in ipsorum -a, iuxta quod illis melius visum fuerit. ib. II 433 (a. 1020): curtem..., quam de monasterio H... speciali nostri iuris proprietate ad regnum non pertinente communi -e ac familie libitu atque consensu... commutavimus... concessimus. TRAD. Ratisb. 346: quidam nobilis de -cia Radasponensis prefecture. ARIBO ad Worm.: clero, -e et familie Wormatiensi... salutem (EPIST. Worm. I 13). LAMB. TUIT. vita Herib. I,4 p. 743,14: cum quibus pro totius in id ipsum assensu -e destinatur comes Herimannus. EPIST. Henr. IV 1: quidam -e vestre... auxilium petens. WOLFHER. HILD. Godeh. II 15: clerus noster cum -a advenit. BERTHOLD. CONST. annal. a. 1079 p. 323,28: clerus, -a et populus ecclesie. CARTA a. 1136 (Gallia christiana nov. Arles 531 col. 207): ea propter tibi tanquam fideli et principi nostro mandando precipimus, quatenus in festo sancti Michaelis in Placentia cum -a tua nobis occurras. RAHEW. 3,12 p. 180,35: quod novem episcopos cum sua -cia una nocte in Trecensi civitate tunc hospitasse memoratus presul memoraret. B) *avec gén.*: DIPL. Arnulfi 155 p. 236,17 (a. 897): -am coenobii..., id est vassallos eiusdem abbatis. C) *avec adj.*: URSMAR. app. p. 258: R. suspectam habens Leodiensem -am. EPIST. Meginh. 35 p. 233,30: -cia Babenbergensis. BERTHOLD. CONST. annal. a. 1066 p. 272,43: comes de -a Trevirensi. ib. a. 1078 p. 309,50: qui a clero et a populo et a meliori et maiori parte ecclesiastice -e electus est. DIPL. Henr. IV 470 a p. 639,2 (XIIe interp.): fuerunt... qui iudicaverunt inprimis de Leodiensi -a.

XIV) *fief de chevalier*: ACTUS pont. Cenom. p. 97: res, que tempore B. episcopi ecclesie date fuerant, tanquam proprios retinebat *uxor eius* dicens: »-a hec fuit viri mei«. SUGER. Ludov. VI p. 78: ad castrum videlicet Sancte Severe nobilissimum et hereditaria -e possessione famosum, pedite multo populorum. REG. feud. Aquit. fol. 37 r° (DuC. IV p. 407): dominus de B. iuratus dixit se tenere a domino rege... -am seu capmasuram de Podio Bardos. CARTUL. Ausc. 39 p. 35 (a. 1094): dicens patrem meum non dedisse ipsius ville -ciam tandem iusticiam recognoscens. CARTA a. 1152 (Reg. Bigor. DuC): dederunt abbati et sociis eius villam prenominatam, et quidquid in ea iure hereditario possidebat preter -as, quas sibi tunc consul retinuit. CARTA a. 1152 (Vaissete, Hist. Languedoc V pr. 585,3 col. 1129): -as meas neque vilanias quas in castello prenominato habeo vobis non authorizo.

XV) *loi de ménie*, lex castrensis: SAXO p. 336,23: lese... -e iusta persolvit.

militio 1. [miles] *être au service de Dieu*: CARTA a. 825 (Hist. Patr. Mon. I 33 d): sub unius abbatis regimine utraque monasteria regulariter Deo -arent (*faute de copiste pour militarent?*).

milito 1. *forme*: militor: CARTUL. Blandin. I p. 95. *emploi transitif cf. l. 33 et col. 505 l. 4.*

I) *être soldat, servir comme soldat*: A) *au propre*: EINH. Carol. 12 p. 15,6: Saxones velut auxiliares... -abant. RICHER. II p. 294: loco militis interfecti, filium suum pro eo -aturum offert. OTTO FRIS. gesta 2,25 p. 130,23: qui sub tuis modo -at signis. B) *au fig.*: THANGM. Bernw. 22 p. 768,35: sub Christi signis -antes. ib. 38: omnes fratrum ac sororum catervas, que divinis sceptis sub eius vexillis -abant. OTTO FRIS. gesta 2,25 p. 128,19: soli Deo, armis spiritalibus, non carnalibus instructi, -are.

II) *lutter, combattre*: A) *au propre*: TRANSL. Dion. Ratisb. 23 p. 364b,30: per regna Arnolphi, ut aliquo -atum habeam, transire non audeo. GESTA Franc. Hierosol. 39 p. 212: -are ceperunt in nomine Domini. CHRON. reg. Col. a. 1159 p. 103,20 (rec. I): imperatore... cum centum quinquaginta militibus eis succurrente et ita ibidem ante ipsam portam Mediolani -ante. B) *au fig.*: 1) *en général*: HILDEGARD. epist. II 52: ita Dominum Deum tuum adora, ac indue lorica, atque -are (*sic?*) intra bacchantia vitia. ANNAL. eccl. a. 500 p. 4,40: qui paci -aturus advenerat. PETR. VENER. epist. I 1 col. 166^C: at nunc in communem monasterii nostri interitum littere -ant. 2) (*judic.*), *poursuivre (?)*: ADNOT. cod. Iustin. 5,31: in... causis -antes foris perscriptionem (!).

III) *faire la guerre*: A) *en général*: ANAST. chron. p. 217,8: Manhias -at contra Cesariam Cappadocie (ib. p. 231,26). RUOTG. COL. 24: in hac acie Cuono, qui prius dux erat egregius, cum suis sequacibus -avit. WIDUK. 1,8: adversus quos -antes Saxones accipiebant a Brettis omnia ad usum necessaria. ib. 1,17: reliquit ei exercitum et militiam adversus Dalamantiam, contra quos diu ipse -avit. ib. 3,23: -ante adversus Mogontiam rege, Herimannus dux Saxoniam procurabat. THIETM. 4,16: in expeditione ad Brandanburg, qua ultime -avit. GERH. ord. p. 277,22: nullus... imperatorum invenitur in tanto ausu fuisse, ut se profiteretur pro suo libitu velle -are, nisi prout ei fuisset predictatum consilio sacerdotalis prudentie. GRATIAN. decret. II c. XXIII q I Grat. § 3: -are peccatum est. *notez l'emploi trans.*: STEPH. COL. Maurin. 3: si quod in spem gratie suorum principum -averit bellum. B) *participer à une campagne, aider militairement*: RICHER. I p. 14: ut... regibus Galliarum terra marique fideliter -aret. WIPO gesta 11: in... expeditione... Ernestus dux... aliquantulum regi -ans, C. abbatiam... in beneficium accepit a rege. ORD. VIT. hist. VI 8 t. III p. 42: Ricardus autem duci Normannie,

avunculo videlicet suo, diu -avit. C) *faire croisade*: BERNOLD. chron. a. 1096 p. 464,28: plures apostatas in comitatu suo habuerunt, qui abiecto religionis habitu cum illis -are proposuerunt.

IV) *être au service, servir*: A) *au propre*: 1) *en général*: ACTUS pont. Cenom. p. 296: per diem regi et fidelibus suis amabiliter -ans Deo autem nocte... serviens. EPIST. Worm. I 29 p. 53,23: domi et milicie vobiscum libenter per omne tempus -abo. IVO epist. I p. 60 (a. 1092): sic -are in regno terreno, ut non privetur eterno. 2) *militairement*: ADAM BREM. 2,71 p. 133,2: principes Sclavorum... duci ac presuli -abant. BERTHOLD. CONST. annal. a. 1077 p. 295,31: sumptuoso multum apparatu se in regis quaecumque suffragium studiosissime -aturum rependens. SAXO p. 45,8: tibi (ib. p. 61,25 etc.) 3) *à la cour*: OTTO FRIS. gesta 1,8: ad curiam imperatoris assumptus per multos dies ibidem -arat. 4) (*par opposition à servio*): ANON. inst. mor. c. 4: quartus decor regiminis est fidelitas, fortitudo... principum, comitum, militum... ex his... neminem in servitute redigas vel servum nomines. Illi tibi -ent non serviant... tunc amaberis a cunctis militibus. B) *au fig.*: RATHER. prel. col. 178^A: horum quinifaria cum sit divisio, una virtuti -are videtur solummodo. RICHARD. S. VICT. stat. int. hom. col. 1129^{A-B}: hoc ipsum quod superbia vincitur, superbie -are convincitur.

V) *être au service de Dieu, de l'Eglise*: A) *en général*: 1) *en parlant des chrétiens*: TRAD. Frising. 721 a: locis... venerabilibus et Deo -antibus possessiones suas inferre. ACTUS pont. Cenom. p. 145: Alanus et sua uxor... Domino die noctuque -abant. HROTSV. Gall. I 13,5: patere, ut nunc -em imperatori (*sc. Deo*) cuius iuvamine vici. WALTH. SPIR. Christoph. I 5: necdum fidei ducem, sub quo -aret, habebat. CARTUL. Clun. I 288 p. 288 (a. 927—28): omnibus sub norma catholica fidei -antibus. DIPL. Conr. II 38 p. 42,3 (a. 1025): cunctis igitur Deo nobisque nunc et in posterum -antibus pateat nos... abbatiam... concessisse. BERTHOLD. CONST. annal. a. 1077 p. 304,40: in hac oboedientia Christo gratanter -aret. ib. a. 1077 p. 305,11: cuius in vita sua tyro municipatui impensius -averit. GERH. AUG. vita Udalr. 9 p. 396,36: Deo resistentibus resistere, et sibi cum fide -antibus iuvamina prebere. TRAD. Frising. 1487e (a. 1078—98): omnes katholice regule -antes. ACTA pont. Rom. Gall. I 36 p. 222 (a. 1141): qui religionem devote videntur amplecti et sub ea gaudent Domino -are. 2) *en parlant du clergé*: ACTUS pont. Cenom. p. 298: in ipso gradu (*diaconatus*) tres annos -ans. MON. eccl. Flor. 1180,29 (a. 915): ut presbiter qui pro tempore in eadem ecclesia fuerit ordinatus ac ad -andum constitutus. GERH. AUG. vita Udalr. 21: pontifice ceterisque Deo ibi et sancto Petro -antibus congregatis. GERARD. MORES. delib. p. 123 (titulus in margine ad vers. 19): nemo *militans* Deo implicet se negotiis secularibus

(PASS. Argent. p. 383). ADAM BREM. 1,12 p. 15,20: Dei servorum inibi (sc. in *parrochia*) -antium. GRATIAN. decret I d. XXVIII c. 13 Grat.: ecclesia illa, cui diaconus ille -averat. 3) *en parlant de la vocation monastique*: a) *avec dat.*: RUD. FULD. mirac. 15 p. 341,10: qualiter cuicumque ordini in ecclesia Deo -andum sit. DIPL. Caroli II t. II p. 4,14 (a. 861): ubi... examina sanctorum monachorum Deo -are videntur. PAUL. ALB. Eulog. p. 225,57: ibi beati Odoarii est fructus conloquio cui centum quinquaginta regulares monachi -abant. DIPL. Arnulfi 23 p. 34,16 (a. 888): monachos ibidem Deo -antes (*souvent*). RMB. Ansc. 1: fratribus in sacratissimo Corbeiae coenobio Deo -antibus. DIPL. Karoli III 11 (a. 878): servorum Christi ibidem Domino -antium perrexit. CARTA a. 902 (Hist. Patr. Mon. VI 21 b): imperialis celsitudinis mos est fidelium suorum preces et maxime Deo -antium auribus... accomodare. VITA Winn. p. 771,34: fratribus secum cohabitantibus Christo -antibus. ACTUS pont. Cenom. p. 201: sanctimonialibus monachis regulariter Deo -antibus. HROTSV. gesta pref. 1: ultima ultimarum sub huiusmodi persone dominio -antium. GERARD. SVES. Rom. pros. col. 171: omni collegio ibi Deo -anti. LIB. trad. s. Petri Bland. p. 61: abbas cum monachis... -are Deo iugiter satagant. RUOTG. COL. 47: filiis suis ibidem Deo -antibus. ib. TESTAM. 49 p. 51,34: filiis suis Colonie Deo -antibus. GERH. AUG. vita Udalr. 5 p. 394,9: vitam... in eodem monasterio Deo -antium monachorum. ib. 14 p. 404,13: ibique Deo -antibus coenobiotis. ib. 27 p. 414,22: congregatione ibi Deo -ante. TRAD. Brixin. 42 p. 17: fratribus illic Deo -antibus (CARTUL. Clun. I 136 p. 145 [a. 910—27]. OTWIN. epist. p. 374,19. ADAM BREM. 1,20 p. 26,16 etc.). CARTUL. Saviniac. 127 p. 90 (a. 976): monachi ibidem Deo -antes. TRAD. Ratisb. 269 (c. 1006): monachis sub regula sancti Benedicti inibi Deo -antibus. THANGM. Bernw. 12 p. 763,40: ecclesiam, ubi monache nunc Christo -ant. DIPL. Henr. III 212 (a. 1048): ad utilitatem... fratrum Deo sanctoque Mauricio -antium (*et al.*). CARTUL. S. Petri Bland. p. 95 (a. 1056): in eodem cenobio Domino sunt -ati secundum regulam sancti Benedicti. CARTUL. Keimperl. p. 20 (XIe): -are regi celesti. CARTUL. S. Ben. Divion. 449 p. 219 (a. 1115): monachis ibidem Deo -antibus. ACTA Henr. Leon. 41 p. 59,6: cum suis fratribus religiosis secundum regulam beati Augustini canonicis die noctuque ferventer Christo -at in Raceburg. COD. Esr. 85 p. 92 m (a. 1173): ad utilitatem fratrum... Christo regi -antium. b) *abs.*: CARTUL. Ruscinon. I p. 2 (a. 865): ad ipsos monachos qui ibidem -ant. VITA Bereg. p. 527 E: clericis canonico ordine -antibus. c) *avec prép.*: DOC. Luc. V 3,295,21: monachabus in monasterio Domini... -antibus. CARTUL. Long. Pont. p. 98 (c. 1061): monachis inibi Deo servituris et sub regula Benedicti -aturis. VITA Gudul. prol. p. 391, 22: universis sub iugo levi Christi -antibus crebro ad

sacre Scripture fluente contingit recurrere. *notez l'emploi trans.*: DIPL. Otton. I 266 p. 379,19 (a. 964): monachabus in monasterio... Deum -antibus (*ib. ter.*). 4) *en parlant d'un évêque*: CARTUL. cath. Andegav. p. 31 (a. 908): episcopus... cunctis vite sue diebus et successoribus suis beato Mauritio -antibus. GERH. AUG. vita Udalr. 1 p. 386,32: episcopali ministerio Deo -are. B) *rendre un culte à*: 1) *en général*: WALTH. SPIR. Christoph. I 12: idola, quibus ab infancia -abas, vana sunt. GERH. AUG. vita Udalr. 4 p. 393,27: eius *episcopi* consuetudo erat, ut eo die ibi sacrarum solemniss missarum Deo -aret. 2) *en parlant d'un saint, fêter, célébrer*: WANDALB. marty. 23: Idibus Hilario Pictavie -at urbis / Plebs devota suo, pastor quam fulcit honore.

VI) (*trans.*) *vouer à la vie monastique*: COD. Lang. a. 714 p. 56,7: in quo monasterio sub monachico habitu filiam nostram devotissimam -avimus. BULL. Cas. II 30,27 (a. 861): filiam... sub monastico habitu -andam obtulimus.

VII) (*au fig.*) *être favorable à, seconder*: ANNAL. eccl. a. 502 p. 21,42: ne cruenta indignationi Pontificum sententia -aret. *ib.* a. 505 p. 52,10: conversio potentium seculi multum -at acquisitionibus Christi. *ib.* a. 517 p. 187,44: -antia meritis vestris amate pericula. LIUTPR. antap. 4,15: quem pater sanctus ob eiusdem *ecclesie* recuperationem voluit -are.

VIII) *être nocif (sens spirituel et relig.: en parlant des passions qui troublent l'âme)*: A) *intr.* (*avec contra, adversus*): GERARD. MORES. delib. p. 209: universa vanitas, ait, omnis homo vivens (*cf.* VULG. Psalm. 38,6), subaudis: in desideriis carnis, que -ant adversus animam (*cf.* VULG. I Petr. 2,11). BERNARD. serm. sup. cant. I 29 p. 209,2: ad exterminationem coloris et caloris illius, qui -at adversus animam. LEGEND. Emer. (SS. II p. 454): noxios motus, qui contra animam -ant (*var. lect.*: pugnant), rore tue misericordie extingue. B) *trans.*: ATTO VERC. serm. col. 841^c: abstineamus nos a carnalibus delectationibus animam -antibus.

IX) *vivre*: A) *en général*: WETT. Gall. 2 p. 258: cuius (*evangelii*) desiderio actenus -avi. DHUODA lib. man. p. 135: in septemplici dono Sancti Spiritus -are. BERTHOLD. CONST. annal. a. 1077 p. 305,2: qui beate vite et christiane militie tyrocini prudens in carne ambulavit set non secundum carnem -avit (GERARD. MORES. delib. p. 249; *cf.* VULG. II Corinth. 10,3). VITA Corb. I 8: si eum summus papa sub patrimonio... beati Petri -are (-ari *var. lect.*) sub manuum suarum concedisset sudore. VITA Meinw. 18 p. 26,15: quamdiu in hoc fragilitatis corpore -avit. ALEX. NECK. nat. rer. 242: quid est autem libertas qua mundo -antes gloriantur nisi quedam palliata servitus. B) *expression signifiant 'sa vie durant'*: CARTUL. S. Hilar. Pictav. 12 p. 16 (a. 893—98): cuidam... episcopo... dum in hac vita -andi spatium obtineret... concederemus. C) *militare seculo, vivre dans le siècle (par oppo-*

sition à la vie monastique): GODESC. SAX. div. p. 312,14: qui vult -are seculo, relicto Deo. D) *être*: ANNAL. eccl. p. 97,42: laudibus in cuius -at omne decus.

X) *marcher, avancer*: ANNAL. eccl. a. 532 p. 445,47: adversus ipsam Sabe Lauram -ant cum securibus et dolabris. GESTA Franc. Hierosol. 39 p. 210: illi principes exierunt et -averunt ad bellum. PETR. TUDEB. hist. IX 5 p. 56: tota nocte -averunt et ambulaverunt usque prope auroram, ac deinceps coeperunt appropinquare ad turres quas ille vigilabat. CHRON. Morig. p. 53: abbas autem priorque... cum ante lucem surrexissent et per unam leugam -assent.

XI) *être sujet*: A) *en général*: WIPO gesta 2: igitur non erat fas alicui in terra -are, quem Deus omnipotens predestinavit omnibus imperare. OTTO FRIS. gesta 2,34 p. 142,26: miles proprio principi -ans eiusque obedientie astrictus. B) *être vassal*: CAPIT. reg. Franc. II p. 432,30 (a. 858): sicut et ille res ac facultates, de quibus vivunt clerici, ita et ille sub consecratione immunitatis sunt de quibus debent -are vasalli. CARTUL. Engol. p. 2 (a. 918): eisque concederem ad -andum sub ipso censu superius iam dicto. COD. Odalb. 31 I p. 95: tradidit in proprietatem usque in finem vite... ea ratione, ut... ad sedem Iuuauensem -et predicta loca potestative possideat. RICHER. II p. 28: qui sese sibi commiserat -aturum, castrum sub conditione servande fidelitatis concedit. ib. p. 184: si sibi -aturo et fidem servaturo quod petit largiatur. DUDO Norm. 3,38 p. 182: iuramento sacre fidei illi se colligaverunt manusque suas manibus illius vice cordis dederunt, voveruntque se -aturos contraque finitimas gentes debellaturos. WIPO gesta 21: ducatum... Chuono ab imperatore suscepit... fidus et bene -ans imperatori et filio suo H. regi, quousque vixerat, permansit.

XII) *dans le langage amoureux*: A) *au propre, faire l'amour*: UGUTIO s.v.: -o, -as quod pertinet tam ad amantem quam ad militem: uterque enim miliciam exercet; sed ille nocturnam, iste diurnam et uterque expugnat castrum. PAMPHIL. Glisc. 24 p. 94: in quantum natura sibi concessit et usus, / cruribus extensis, -at ante suam. B) *au figuré, brûler d'amour*: PAMPHIL. Glisc. 406 p. 209: convenit ut tua sit consensu teda parentum, / sed tuus interea -et ignis ei!

militans, -tis m. 1) *soldat*: ANAST. chron. p. 327,7: gladio cuiusdam -tium. BERTHOLD. CONST. annal. a. 1077 p. 298,15: quousque deinceps tot -tum myriades industrius undecumque contraheret. LAMB. ARD. hist. Ghisn. 134 p. 629,2: quicquid -tium et torniamencium consuetudo posebat et ratio. 2) *serviteur de Dieu, moine*: DIPL. Arnulfi 142 p. 216,26 (a. 896): ut in Christo -tibus hortamenta toto mentis annisu suscipere debeamus. THANGM. Bernw. 12 p. 763,14: locus... tutior... silvarum densitate ac palustri munitate ad habitationem Deo -tium visus est. EPIST. Worm. I 8 p.

25,14: ad nutum senioris nostri -tem premii coronam... labori vestro non abhorrentem accepisse. MON. Strig. I p. 160 (a. 1199): dignum duximus, ut... patronatum ecclesie... a... substancias militancium Dei dilapidantibus et precium cruoris xpi tamquam propria largientibus... alienaremus. 3) *vassal*: DHUODA lib. man. p. 91: quod in te tuisque -tibus futurum esse non credo. HINCM. REM. epist. p. 135 (Zeitschr. f. Kirchengesch. X): pars autem -tibus, qui sub nomine casatorum censentur. RICHER. I p. 14: Britanniam minorem, que est Gallie contigua atque -ans. DIPL. Conr. II 246 p. 339,29 (a. 1057): confirmamus... quecumque... sive ab eiusdem ecclesie pontificibus sive a fidelibus christianis, regibus videlicet vel ducibus seu etiam privatis et -tibus, concessa sunt. RADULF. DIC. I p. 312: nullus capitaneorum, nullus -s regni, nullus minister regis, nullus scilicet, ut vulgariter loquar, de rege tenens in capite, castellum, villam vel predium, citra conscientiam regis est excommunicandus ab aliquo.

2) *milito*, -nis m. [*forme tiré de commilito*?] 1) *soldat*: a) *au propre*: UGUTIO s.v.: -o, -nis, id est miles. b) *au fig., moine*: CARTUL. cath. Ambian. I 7 p. 12 (a. 1073): cunctis autem a me indesinentem petentibus -nibus prefati martyris. 2) *avoué*: CARTUL. Rhen. med. I 260 (a. 989): que etiam sunt recepta per manum advocati... adstantibus etiam supradicto fratre meo necnon et Ekberto antistite venerabili cum -ne suo.

militor, -is m. [*milito*] *marchand (appartenant à la chevalerie [?] et avec des obligations militaires. v. Dopsch, Grundlagen II p. 442 et note 222)*: DIPL. Karoli III 90 p. 148,37 (a. 883): condonaverat... portum, cuius vocabulum est U., cum -orum transitorio usque in caput Addue.

militulus, -i m. [*miles*] *petit chevalier de peu d'importance*: CHRON. de Bello p. 108: moris, inquit, antiquitus non erat quemlibet -um sigillum habere.

millu indécl. [*μήλιος cf. melinus*] *coing*: GLOSS. medic. p. 92,1: quibus advenit morbus efficiantur ut -u -u colorem felineum habentes.

milium, -i n. *formes*: melium: COD. Lang. 154 c (a. 806). acc. melis: DOC. Trev. p. 65,17 (a. 811). meleo: COD. Lang. 154 d (a. 806). COD. Ver. p. 84,9 (a. 806). mileum: GLOSS. AA 435,2,8. ib. 440,2,22. COD. Cav. II a. 982 p. 163,4. MON. Neap. Duc. p. 236,33 (a. 1019). COD. Patav. 1424 (a. 1181). acc. milio: DOC. Luc. V 2 p. 191,18. milleum: CARTUL. Glannafol. p. 355 (c. 1090). millum: COD. Patav. 201.

1) *millet (en grains ou en farine)*: CAPIT. reg. Franc. I p. 87,12 (a. 800): tam de leguminibus quamque et de piscato seu formatico, butirum, mel, sinape, aceto, -o. ib. p. 89,6: quid de -o et panigo. GLOSS. AA 435,2,8: ablunda panici et milei falliculus. ib. 440,2,22: aplunda paniculi et milei. THIETM. 7,45: marsuppinum... -o plenum. CARTUL. Sord. p. 12 (a. 1010—1100): dent

sex panes et unam concam -i. ib. p. 22 (a. 1068—72): duas concas civada aut una -um. TRAD. Teg. 105 p. 84,25: prebeant servitium... id est... centum... ova cum uno sextario -i. CARTUL. Gratianop. p. 130 (a. 1080—1132): medietatem decime -i et panitii, sive leguminis et chanavi. CARTUL. Glannafol. p. 355 (a. 1090): de annona, de -o, de herbis ortorum. CARTUL. S. Vinc. Cenom. 778 col. 441 (a. 1080—1102): dedit... III^{am} partem altaris, et offerture et primitiarum et lane et lini, canabi et leguminum et -i. CARTUL. Vosien. p. 56 (a. 1092—1110): medietatem de -is. CARTUL. Nobiliac. p. 288 (XI—XII°): retinebam minutas annonas -um. REG. abb. Werd. 6,5 p. 172,23: dabit... scutellam plenam -i. ib. 1,193: de -o. -um frigidum est, nec utile ad comedendum. CARTUL. S. Mar. Firm. 53 p. 76 (a. 1120—44): unum biccarium de -o. DOC. Port. reg. I 152 p. 176 (a. 1136): II quartarios -o. CASUS Petrish. 1,40: modius -i pilo tunsii. CHRON. Lauresh. 142c p. 419,17: tecti quidam specie monachii, dicti de -o Milienenses. ALAN. INS. summa col. 141^c: hec patientia fructuosa facit ieiunia: hec in -o invenit similam, in gobione salmonem. HIST. ord. Bened. S. Mont. Pannon. VIII p. 270 (a. 1086 fals. c. 1135—71): <h>umectant brasium, terunt -um aratores et postea mixti equites cum aratoribus et vinitoribus veniunt ad monasterium. CARTUL. Naumb. 391 p. 350 (a. 1196): houemann dat... I scheplum -i, I scheplum canabi, I scheplum papaveris. COD. Patav. no. 201: persolvere exinde debet singulis... in festa sancto Martino affictum staria IIII de formento et IIII de millo et IIII de surico et in festa sancto Stefano solidos III Veronenses, amiscere una spalla de porco et fugiata I de formento. DOC. Luc. V 2 p. 191,18: quattuor modia inter -o et panico.

2) milium solis, *mil*, *grémil* (Lithospermum officinale L., *ital.* milisole, miliusoli *etc.*, *fr.* mil de soleil): ANTI-DOT. Cantabr. p. 165 (cod. XIe): ad petras frangendas que in vesica sunt: saxifrice semen hoc est -o salvatico. COLL. Salern. II p. 238: sacelletur stomachus vel ex -o vel ex sale torrefacto. ib. p. 321: ad omnia vitia renum vel vesica, accipe -um solis, radicem saxifrage, apii, petroselinii.

milius, -i m. [milius] *millet*, *grain de millet*: CARTUL. Engol. p. 65 (XI—XII°): de isto alodo habet Iterius... I quarterium de vinea et -os et panicios et geisas et peisos.

mille formes: (*en général*: *sing.*: mille, *indécl.*, *plur.*: milia, -ium, -ibus). *mille plur.*: ANNAL. Fuld. Ratisb. a. 882 p. 109,1: duo -e libras. HUGO CANTOR arch. p. 106. millia: HRABAN. carm. 37,65. id.? hymn. 3,4,3. VITA Iuvenal. p. 393,23. NADDA Cyr. I 10,5. GERARD. MORES. delib. p. 212. ib. p. 5. *plur. gén.*: millium: GERARD. MORES. delib. p. 5. millibus: VITA Iuvenal. p. 392,61. HRABAN. carm. 39,85. ib. 39,46. ABBO FLOR. epist. col. 422^B.

I) *nombre cardinal, mille*: A) *avec gén.*: 1) *au sing.*: WALAHFR. carm. 39,1: quod -e sonat relationum / assertoribus. ADAM BREM. 3,46 p. 189,3: librarum... -e argenti. FRID. I epist. p. 4,8: eorum pene -e occidimus. 2) *au plur.*: a) *nombre déterminé*: EINH. Carol. 7 p. 10,21: decem -a hominum. THEGAN. Ludow. 44 p. 599,35: centum octuaginta quinque -a perfidorum. RIMB. Ansc. 30 p. 60,32: septem -a pugnatorum. POETA SAXO 3,401: quattuor hostilis... -a cetus. RICHER. II p. 20: cum duobus -ibus armatorum. WIDUK. 1,36: barbarorum ducenta -a cesa. THIETM. 6,13: decem -a talentorum. OTTO FRIS. gesta 2,29 p. 136,18: quinque -a librarum. b) *nombre indéterminé*: α) *en général*: WALAHFR. Mamm. 19,10: fulgida sanctorum -a. HRABAN. carm. 37,65: poenarum millia quotquot / Passi sunt sancti. ib. 39,46: parvulorum in -ibus seviebat *Herodes*. WALAHFR. Mamm. 22,18: numerum qui scire cadentum milia vel valeat. TRANSL. Patroc. p. 280 a: martyr... in curru Dei decem -ibus multiplici, hoc est in -ibus letantium, evecus. ANNAL. Qued. a. 1015 p. 83,30: fortiaque virorum -a vocat in arma. β) multa -a: THEGAN. Ludow. 11 p. 593: aureorum. HRABAN. carm. 39,57: cecorum. ib. 39,94: verborum. POETA SAXO 3,168: operatorum. ib. 3,510: populorum (NADDA Cyr. I 10,5). ADAM BREM. 1,11 p. 12,6: credentium. γ) milia milium, *innombrable*: GERARD. MORES. delib. p. 5: audivi vocem angelorum multorum... et erat numerus eorum millia millium (ex VULG. Apoc. 5,11). B) *avec apposition*: 1) *au sing.*: a) *nombre déterminé*: RIMB. Ansc. 3 p. 22,19: spatium... -e annis longius. ANNAL. Fuld. Ratisb. a. 882 p. 109,1: in auro et argento duo -e libras. WALTHARIUS 1208: -e fere passus. FLODOARD. annal. p. 16: captivi -e. WIDUK. 3,44 p. 125,5: electi milites -e. THIETM. 3,16: -e talenta. ib. 7,64^{ex}: -e mancipia. DIPL. Henr. IV 79 p. 104,18: annos. HUGO CANTOR arch. p. 106: libras (GLOSS. Nov. 224,6. CARTA a. 1077 [Muratori, Est. 41,35]). HELM. 38 p. 74,10: -e sexcenti *Saxones*. OTTO FRIS. gesta 2,31 p. 140,8: -e armatorum equitum lectissimi iuvenes. b) *nombre indéterminé*: WALAHFR. carm. 38,32: mille gerebas / ingeniis quod. ib. 56,14: -e soni. HROTSV. Mar. 45: lustris. Pel. 62: malis. FROUM. carm. 2,13: infantes. ib. 12: salutes. THIETM. 7,10: -e artium scientia plenus. CARTA a. 1033 (Muratori., Est. 98,46): iuges -e. GUILL. PICT. gesta II p. 68,30: exercitus Romani... ex -e nationibus coacti... dum Roma florentissima -e provinciis imperitasset. HERIB. EICH. hymn. 6,1,3: omnes superni ordines, quibus, -e milleni milies, vestros audite supplices. EPIST. Reinh. 14: -e »Valete«. c) mille modis: WALAHFR. carm. 88,13: -e m. fragilem vexat sors... mundum. POETA SAXO 5,103: -e m. tua..., clementia... salvat. WIDUK. 3 pref.: voces, vultis... -e m. variantur. 2) *au plur.*: a) *nombre déterminé*: ANNAL. Fuld. II a. 782: quattuor -ium et quingentorum hominum decollatione. VITA Iuvenal. p. 392,45: viri ac mulieres fere duo millia.

POETA SAXO 2,95: bis duo... -a quingentique viri. ib. 3,171: passus duo -a. THIETM. 5,37: non fuit captivorum numerus minor quam trium -ium. ib. 6,18: denarios. ADAM BREM. 2,32 p. 93,18: quorum numerus erat viginti -a. ib. 3,22 p. 165,20: XV -a talenta. ib. 3,69 p. 216,4: duo -a mansi. OTTO FRIS. gesta 1,31 p. 49,6: trium -um librarum. b) *nombre indéterminé*: VITA Iuvenal. p. 393,23: tot millia populi. GODESC. SAX. trin. p. 265,24: tantorum fieri bonorum que nobis -ibus innumeris divinitus conlata sunt immemor. C) *avec prép.*: ANNAL. Xant. a. 845: cesi sunt ex eis... plus quam XII -a. REGINO chron. a. 650: septem -a de exercitu ceciderunt. WIDUK. 1,9 p. 17,8: de Saxonibus... sex -a cesa. D) *abs.*: 1) *en général*: WALAHFR. Mamm. 15,22: quinque dedit dominus quondam per -a quinque. ib. carm. 21,29: sex -a... dicuntur fuisse. ib. 25 a. 7: -ibus multis avide cruorem queritans Christi cruciat. HRABAN. carm. 17,12: te... erexit dominus -a multa super. AGIUS vita Hath. 28^{ex}: illa centumquadraginta quatuor -a, qui empti sunt ex hominibus. ADNOT. cod. Iustin. 8,29: exilio centum -a deportentur. WALTH. SPIR. Christoph. I 9: ad decem et octo -a convenisse perhibetur. 2) *emploi militaire*: POETA SAXO 2,224: directus multis cum -ibus illuc. ib. 2,353: non curans... quot utrimque perirent -a. ib. 3,59: -ibus innumeris stipatus. ib. 3,93: decimam partem... de tot -ibus. ib. 4,167: missus multis cum -ibus. WIDUK. 1,29: ut ad centum -a cederentur. OTTO FRIS. gesta 2,33 p. 142,2: cesi fuerunt ibi... pene -e.

II) *pour milleni*: ANNAL. Fuld. Ratisb. a. 891 p. 120,38: in profundum per centena vel -a numero mergebantur. HROTSV. Mar. 45: ter -e (*sic*). FROUM. carm. 21,9: centenas decies milies quoque -e salutes (*cf.* ib. 32,15: centies et super hec millenas dico salutes).

III) *pour milies*: GILLEG. carm. 31,2 p. 66 (éd. L. Tross): a -e milibus angelorum choris.

IV) *pour millesimus (nombre ordinal)*: CARTUL. Conch. 15 p. 21 (a. 1060): anno ab incarnatione Domini mille LX, a Passione millesimo XXVIII.

V) *division (militaire)* = legio (*sens discuté*, Hirsch ed. Widuk. p. 15 note 2 et Holtzmann ed. Thietm. p. 346 note 2. *cf. ci-dessus l. 22 ss.*): WIDUK. 1,9 p. 15,7: Saxones nichil cunctati novem duces cum singulis -ibus militum destinare non dubitant. ib. 3,44 p. 125,1: princeps vallatus lectis ex omnibus militum -ibus alacrique iuventute. THIETM. 6,28: exercitus... e -ibus ceteris electus.

VI) *mille (mille sc. passus ou passuum)*: HILDEG. EPISC. Faron. p. 194,7: tribus distans -ibus ab urbe Meldis. DIPL. Karoli III 120 (p.p. 885): si quis... infra duobus -ibus confugium fecerit. VITA Iuvenal. p. 392,61: aqueductum amplius de quindecim millibus intromisit. POETA SAXO 5,189: in longum decies centenis -ibus atque amplius... tenditur Italia. VITA Meginr. 6: a predicti lacu litore quatuor -ibus distans a... monasterio

paulo minus -ibus quadraginta. VITA Landel. II p. 441,22: discretum a Laubaco tribus iuxta Sambram -ibus. ABBO Flor. epist. col. 422^B: novem ferme millibus a se invicem disparatis. DIPL. Karoli III p. 54,11 (a. 876—87 *faux*).

VII) *millier (unité pondérale de mille livres)*: HRABAN. carm. 14,14: sit tibi lex Domini dulcis... carior atque auri -a multa super. BRUNO QUERF. frat. 31 p. 738,5: cuius Domini gratie sunt mores boni super -a auri et argenti. THIETM. 7,40: cum quindecim -ium argenti ponderibus et... cum duodecim -ium et omnibus loriceis, quarum -a vigintiquatuor numerus incredibilis erat.

millearium, -i n. [mille] *millier, mille unités*: CARTUL. Belliloc. Carnot. p. 14 (a. 1150): prepositi mei invenient eis predicta quinque -a allecium. FORM. Anglic. p. 239 (DuC): unam piscariam que reddit unum -um siccarum anguillarum... Et in villa... tria... -a siccorum allecium. v. *miliare, miliarium et millenarius*.

mille-artifex, -icis m. [mille et artifex] *qui sait faire mille tours, très ingénieux*: VITA Menel. 24 p. 148,24: ille mille-artifex diabolus. VITA Norb. II 63: falsus ille spiritus..., ut est -e artifex. ib. 81^{ex}: -e artifex est ille spiritus nequam.

millecuplatus, -a, -um [*formé sur mille d'après decuplo*] *multiplié par mille*: PETR. CANTOR verb. abbrev. 20 col. 14^C: divitias illius divitis centucuplatus etiam -as proicerem, antequam tantam sollicitudinem acquirendi... et adspiciendi eas haberem.

millecuplus, -a, -um [*formé d'après decuplus*] *multiplié par mille*: EKKEH. IV. bened. I 34,53: -os... maniplos.

millefarius, -a, -um [*formé d'après bifarius*] *divers, multiple*: THERIM. AUG. vit. 576: mala... -a. BERTHOLD. CONST. annal. a. 1077 p. 292,5: ob ipsius -a flagitia.

millefolium, -i n. *formes*: milfolio: RECEPT. A. XXX p. 14. milfolia: ib. A. LXXII p. 20. milfolium: ib. A. CLII p. 31. ib. B. XXVIII p. 47. millefoliu: ib. C. XXXIII p. 71. *millefeuille* (*Achillea millefolium L.*): AELFR. Angl. Sax. vocabul. p. 30: -um vel myrifilon, vel centifolia, gaeruwe (ib. *bis*). RECEPT. A. XXX p. 14: milfolio cum aqua pisiva bibatur. ib. A. LXXII p. 20: peponilla, agrimonia, milfolia. ib. A. CLII p. 31: milfolium cum butirum mittat, sanat. ib. C. XXXIII p. 71: millefolium manipulo cum vino. ib. XXVIII p. 47: herba milfolium ieiunus mastice frequenter. HILDEGARD. phys. 1,1: -um cum albugine ovi contundat, et super eundem morsum ponat. ib. 1,113: Garwa ('millefolium', ed. *pr.*) aliquantum calida et sicca est, et discretas ac subtiles vires ad vulnera habet (id. [*ed. pr.*] 1,66 p. 115 *bis* ib. 1,67 p. 126 *ter.*). ALEX. NECK. laus sap. div. 478 (VII 267): mille, tibi, folium, grates persolvere mille / Debent, quos vexant calculus atque febris. COLL. Salern. II p. 191: recipe... herbam venti, ..., auriculam leporis, ambrosia i.e. -um, fac potionem de his equaliter in aqua coctis.

milleformis, -e 1) *qui a ou qui prend mille formes*:

a) *en parlant de Protée*: GEBEH. Udalr. p. 593,32: mundani ergo sapientes -em Protheum poeticis extollant neniis, christiana vero simplicitate gaudentes uniformem antistitem... preferant. b) *en parlant du diable*: GODESC. SAX. div. p. 159,20: non immerito vocatur princeps eorum -is contra quem fortem, armatum orandus est Christus. WOLFHARD. Waldb. 4,11 (7): quot -is hostis artium diversarum frequenter in se hominibus exhibet formas *diabolus* (ib. 4,21 [12]). VITA Vincentiani p. 122,15: demon -is ac tergiversator. PASS. Mon. I p. 412: unde hostis humani generis -is supra modum tristans. 2) *au figuré, retors, rusé*: AELFR. colloq. p. 12: qua sapientia? Vultis esse versipelles aut -es, in mendaciis vafri? ALBERT. AQU. 3,17 p. 351 b: quem... Nicee retinuit, eo quod audisset eum virum esse bellicosum et -is ingenii. *cf. milleformus*.

milleformiter [milleformis] *de mille façons*: PASS. Thiem. p. 53,19: quam *ceram* ducere artifex manus et fingere -er queat.

milleformus, -a, -um [mille et forma] *qui prend mille formes*: RATHER. prel. lib. 6 col. 336^B: inter omnia enim -is et tortuosis flexibus innumerabiliter sinuati serpentis genera astutiarum. *cf. milleformis*.

millegrana, -e f. [mille et grana] *herniaire (plante)*: ROG. SALERN. chirurg. glos. p. 274: nota quod succus illius herbe, que dicitur -a et succus roris marini decoquatur cum melle.

millenarius, -a, -um I) *adj., d'un millier*: PASS. Ursul. 6: una nobiscum -um prospicias ex integro numerum. THIEM. 6,1 p. 274,15: post salutiferum intemerate virginis partum consummata -i linea numeri. ib. 7,1 p. 396,24: decursis a dominica incarnatione post -i numeri plenitudinem annis tredecim. ARNO REICHERSB. apol. p. 56,21: -us... dierum numerus. HILDEGARD. epist. I 40 p. 206 C: -um numerum ibi (*sc. in mente*) proponit *homo*, quem nequaquam perficit.

II) *subst.*: A) *masc.*: 1) *millier*: GIRALD. gemma II p. 301: dum pueri per -os ... moriuntur. SAXO p. 130,13: volebat... -um mille ac ducentorum capacem intelligi (ib. p. 130,12). 2) *commandant de mille hommes (milit.)*: WALAHFR. exord. 32 p. 516,6: chiliarchi Grece, Latine -i. HRABAN. univ. I. XVI, II col. 449^B: chiliarche sunt, qui mille presunt, quos nos -os nuncupamus. PETR. CANTOR verb. abbrev. XXXI col. 113^D: Moyses ergo... alios constituit decanos, alios quinquagenarios, alios centuriones, -os alios, pentecontarcos, alios chiliarchos et omnes impermistos. RADULF. NIGER II p. 126: Jovinianus... -us maluit cingulum perdere. UGUTIO s.v. cilleo: hic ciliarcha, -e, qui preest mille militibus, quem nos -um vocamus. B) *neutr.*: 1) *millier, mille unités*: CARTA a. 1166 (DuC): insuper unum -um de escis omnimodis in usus ecclesie et fratrum preparatum. ACTA pont. Rom. ined. I 306 p. 274 (a. 1180): unum

-um de allectiis. 2) *millier (unité pondérale de mille livres)*: HELGALD. Rob. col. 927^B: unum *signum* in quo duo -a metalli et sexcente libre fuerunt. v. *miliare, miliarium et millearium*.

5 **milleni**, -e, -a 1) *distributif, par millier*: HROTSV. Pafn. 3,8: milies -is sordium offuscationibus. FROUM. carm. 32,15: centies et super hec -as dico salutes. RADULF. CADOM. gesta Tancr. 154 p. 714: habet, inquit, urbs ista centenos cives, singulis quorum marsupiis facile est aureos effundere -os. 2) (*nombre cardinal*), *mille*: a) *en parlant d'un nombre indéfini*: WALAHFR. carm. 50,1,3: si mihi -is fluerent modulamina bombys. MEGINH.? Ferr. 8: inter hec -a discrimina. VITA Liutb. 18 p. 23,20: doli decipule -is circumquaque defossis occultantur laqueis. HROTSV. gesta 255: hunc pretextit *Deus* de -is persepe periclis. WALTHARIUS 10: ultra -os fertur dominarier annos. PETR. VENER. carm. col. 1012^A: mox me -os videas producere testes. b) *en parlant d'un nombre défini*: DOC. Port. partic. 96 p. 83 (a. 1103): -os solidos fisco persolvat.

20 **millenus**, -a, -um *forme*: milenus: FULCH. hist. Hier. II 42 p. 536. 1) *mille fois plus grand*: GERBERT. abac. p. 9: si centenum per -um, dabis digitis centum millia, articulis decies centena milia. WAZO? Gerb. reg. p. 723: idem centenus ad -um est conferendus. 2) *nombre ordinal, millième*: GALAND. REGN. prov. 63 p. 62: multi quoque Lazari, non dico a quatruiduana, verum etiam centena vel -a morte resuscitati. *pour exprimer une date*: FULCH. hist. Hier. I 30 p. 306: anno -o centeno quominus uno. ib. II 42 p. 536: anno mileno centeno bis quoque quino. WALTH. MAP. nug. cur. p. 206,7: anno -o sexagesimo... seno.

35 **millepodia**, -e f. [mille et ποῦς] *mille-pattes*: Ps. IOH. SCOT. comm. Boethii p. 62,16: quidam vermes, sicut est -a.

millesimus, -a, -um *formes*: milesimus: COD. Cremon. p. 43,6 (a. 1006). milgesimus: MEM. Moden. p. 161,1 (a. 1002). millessimus: MARIAN. SCOT. chron. 3,28 capit. METELL. Quir. 2,21. milleximus: DOC. Tusc. p. 264,25 (a. 1017). CARTA a. 1041 (Morbio, Novara p. 329,27). milissimus: ROTUL. Gasc. I p. 150. *métr.*: millëssimus: METELL. Quir. 2,21.

(*nombre ordinal*) *millième*: 1) *en général*: WIDUK. 3,30 p. 118: iuris familias supra -um numerum. 2) *dans une date pour exprimer l'an mille*: CARTA a. 978 (Vaissete, Hist. Langued. V pr. 131 col. 288): in era -a XVI. WIPO tetral. 4: -a... etas. ROTUL. Gasc. I p. 150: anno -o. CARTA a. 1011 (Vaissete, Hist. Langued. V pr. 169 col. 358): anno iam pene finito x post -o (INSCR. Fulgin. 405 [X—XIe]. THANGM. Bernw. 19 *etc.* ANNAL. Hild. a. 1000 p. 27,35. MARIAN. SCOT. chron. 3,28 capit. WIPO gesta 40 p. 60,27. METELL. Quir. 2,21. CAL. Pïst. p. 90, 10). CARTUL. S. Vict. Mass. I 531 p. 526 (a. 1043): anno trabeationis dominice XLIII post -um, ... era -a LXXXI.

millesonus, -a, -um [mille et sono] très bruyant: MILO ELN. Amand. I 1,98 p. 571: gutture -o tonitrus si more boarit. VITA Meder. p. 10: non vox -a narrare prevaleat.

millessimus, -a, -um v. *millesimus*.

milleum, -i n. v. *milium*.

milleximus, -a, -um v. *millesimus*.

millia v. *mille*.

milliarada, -e f. [milliare] forme: miliarada: CARTUL. Popul. 86 p. 48 (a. 1198). *mesure*: 1) de capacité pour les grains: CARTUL. Popul. 75 p. 42 (a. 1181): ego Petrus habeo misi ad cequiare in alaudium de Conesa XIII -as de ordeum. 2) *agraire*: CARTUL. Popul. 86 p. 48 (a. 1198): vendimus vobis duas miliaradas de terra. cf. *migerata*.

milliare, -is n. v. *miliare*.

milliarium, -i n. v. *miliarium*.

milliarius, -i m. v. *miliarius*.

milliarum, -i n. v. *miliarium*.

millies v. *milies*.

milliplus, -a, -um [mille, cf. centuplus] mille fois plus grand: PATR. DUBL. carm. p. 112,91: post centuplum... spatium vel -um.

millissimus, -a, -um v. *millesimus*.

millum, -i n. v. *milium*.

millus, -i m. [v. *Thes. ling. lat. s.v. mellum*] collier de chien: AELFR. Angl. Sax. vocabul. p. 23: -us, vel collarium, sweor-teh. UGUTIO s.v.: hic -us, -i, collare circa collum canis.

milnus, -a, -um [melinus, melnus?] jaunâtre: RECEPT. A. XXIII p. 13: pullo qui habet pedis -us include in eo femita que proiecit alba. ib. XXXIII p. 14: erba que dicitur catocalis nascitur in loca arida, crescit medio pede in altum, tisifolius, similis vaido, foris paucus -us (i.e. f(l)oris paucus mil(i)nus?), radix eius alba et minuta.

miloca, -e f. [milium? cf. REW. 5572] panic vert (cf. *Hubschmid, Romance Philology* 8,14): CARTUL. S. Mar. Santon. 144 p. 109 (XIIe): de quacumque segete erit in terra omni tempore, preter -a e mil, e paniz.

milopistidos, -i m. [μηλοκόστιδος?] plante indéterminée: GLOSS. medic. p. 91,1: xyfion: id est -os, id est herba salvia.

miloplacontium, -i n. [μηλοπλακούντιον] petit gâteau fait de pommes: PAUL. AEGIN. cur. p. 116,6: que de malis... dico -um appellatum.

milphosis, -is f. [μῆλφοσις] blépharite: PAUL. AEGIN. cur. p. 59,6: de madarosi aut -i.

milschida, -e f. [germ. Milch] lait aigre, lait fermenté: RICULF. MOG. ad Egin. p. 249,26: abstineant se a carne et vino et a cervisa, -a et medo.

milus, -i m. [milium?] revenu d'un champ de millet?: CARTA a. 1119 (Ordonnances des rois de France, VII p. 445): amodo maioritatem terre habeat Valdricus et eius heres, cum -is et navellis.

milu[u]ellus, -i m. [mil(u)sus] milan marin (poisson): MONAST. Angl. I p. 143,7: centum de salmone, IIII d.; dentum de -o, si ematur, IIII d.

milveus, -a, -um [milvus] de milan: EUGEN. VULG. syll. 31,14,2: phalans -a.

milvina, -e f. [sc. tibia, cf. milvus] petite flûte à son aigu: ANON. sit. orb. p. 24: seu precentorias facias... aut -as, que in accentus exeunt acutissimos (= SOL. 5,19).

milvius, -i m. v. *milvus*.

milvus, -i m. forme: milvius: ALEX. NECK. laus sap. div. II 645 p. 388. milan: THEODULF. carm. 28,797 p. 513: -us ut ad carnem... festinat. WALAHFR. epit. in Lev. col. 814^C: -us circa domus predam agit. CARM.

Cant. 23,3,3: -us tremulaque voce ethera pulsat. GERARD. MORES. delib. p. 199: -us insidiatur. Accipiter similiter, et aquila magna, quam Deus notat in Ezechiele (cf. VULG. Ezech. 17,3 et 7). EPIST. Meginh. 18 p. 212,17: ut ipse de se ampullatur: falco, ut res est: -us sive vultur, ad castra evolat. HILDEGARD. phys. 6,21: -us calidus est, at calorem diligit, et cum sol splendet, in calore libenter volat. ORD. VIT. hist. XII 26 t. V p. 72: de diversis et longinquis regionibus ut -e convolaverunt. ALAN. INS. dist. col. 865^D: -us semper studet insidiari pullis. ALEX. NECK. laus sap. div. II 645 p. 288: milvius a molli nomen sumpsisse volatu / dicitur. PETR. VENER. epist. col. 419^A: ut -i aut vultures. COLL. Salern. V p. 291: adeps -i.

milwa, -e f. [germ.: cf. all. Milbe, 'ver'] ver, teigne: HILDEGARD. phys. 6,45: lercham... sicca, sic tamen nec comburas, et de pulvere -e ('tiliae' ed. princ)... adde. ib. 1,127: si tinee, id est -e, crines hominis comminuunt.

mima, -e f. 1) comédienne: HILDEB. vita Mar. Aegypt. col. 1329^D: cantica que traherent scelus, incestumque docerent, / Dilexi, didici, -as modulamine vici. 2) acrobate féminin: ASINARIUS 295: -a (coni.) pedes sursum suspensa caputque deorsum / Ambulat atque manus dat pedis officium. 3) art du mime: CARTA a. 1133 (Cartulaire de Notre-Dame des Ardents à Arras, éd. L. Cavois, 4 p. 97): -a et cantu victum acquirō.

mimata, -e f. sive mimatum, -i n. [orig. inc.] mesure de poids: LIB. nig. Scacc. (DuC): quod iustum et antiquum pondus prime fulture stagni Cornubis antiquitus, et nunc et semper solebat esse et debet esse maius de XXX -is stagni quam pondus prime fulture Devonie.

mimeticos, -a, -on de mime: CRUINDM. p. 45: aut enim activum vel imitativum est, quod Greci dramaticon vel -on appellat.

mimicus, -a, -um. forme: mithmicus: EGIDIUS PARIS. Carolin. prol. 13. faute de copiste inimici: GLOSS. cod. Vatic. 1469 p. 527,10. 1) adj., de mime: GERHOH. Antichr. 1,5 p. 315,19: ut ecclesias... in theatra commutent ac -is ludorum spectaculis impleant. 2) subst. m., mime: GLOSS. cod. Vatic. 1469 p. 527,10: thimelici,

iocularii inimici (*corr.*: mimici) vel qui in spectaculo ludunt. 3) *subst. n., gesticulation*: RUOTG. COL. 8: scurrilia et -a, que in comoediis et tragoediis a personis variis edita quidam concrepantes risu se infinito concutiunt.

mimilogus, -i m. [mimologus] *mime, comédien* (UGUTIO: -us, mimus, ioculator): ODO CLUN. occ. p. 29: hoc non -i loquimur quasi thema secuti. UGUTIO s.v.: -us, qui mimos docet, vel mimis loquens (*cf. DuC*).

[**mimirrio** 4. *faute de copiste pour minurrirre q. v. (cf. DuC s.v. baulare).*]

[**mimital**, -is n. *faute de copiste pour minutal q. v.*]

[**mimitas**, -tis f. *faute de copiste pour minuitas q. v.*]

mimmus, -i m. v. *mimus*.

mimographus, -i m. *mimographe, auteur de mimes*: HUCBALD. Cyr. col. 852^A: a quodam idiota -o et falsiloquo de ipsis scabroso nimis stilo sunt ineptissime edita.

mimosus, -a, -um [mimus] *de mime*: GLOSS. AA 464,1,14: ludosi -i.

mimose à la façon d'un mime: PASS. Genes. p. 681,28: qui cum eo -e illustraverat.

mimulus, -i m. *jeune mime*: HERBORD. Ott. pref. p. 705,13 K: iste quippe est quem aiunt ipsius -um fuisse quinquennem.

mimus, -i m. *formes*: mimmus: MILO ELN. Amand. I 72 p. 600. minus: GLOSS AA 441,2,21. mithmus: EGIDIUS PARIS. Carolin. IV 2. mymmus: AGOBARD. epist. p. 179,3.

1) *mime, acteur de mime* (AELFR. Angl. Sax. vocabul. p. 30: -us, iocista, scurra, gligmon): MILO ELN. Amand. I 72 p. 600: unus... turpis et impurus scurrilia probra susurrans, / quem merito vulgus vocitat cognomine mimmum. THEGAN. Ludov. 19: ad letitiam populi procedebant themilici, scurri et -i cum coraulis et citharistis. AGOBARD. epist. p. 179,3: satiat preterea et inebriat histriones, mymmos, turpissimosque et vanissimos ioculares. ERMENR. ad Grim. 19 p. 557,23: non alicuius -i ante ianuam stantis, sed neque Sclavi saltantis *psalterium*. CARM. Cant. 14,2 b, 3: nec interim / domi vacat coniux; / -i aderant; iuvenes secuntur. CARTUL. S. Petri Carnot. 43 p. 550 (a. 1101—16): Gaufrido, filio Alcherii -i. CARTUL. Terr. sanct. p. 54 (c. 1130): Gaucherius -us. ARCHIPOETA 6,25,3: -i solent cameras vestras introire, qui nil sciunt facere preter insanire. ASINARIUS 67: dixerat hec -us, fremit et tabescit asellus. GLOSS. AA 441,2,21: Atellanus, minus theatralis. LAMB. ARD. hist. Ghisn. 91 p. 604,11: ministralibus, -is, nebulonibus, gartionibus, scurris et ioculatoribus... satisfecit.

2) *par extension, en parlant d'acteur ou de ménestrel*: VITA Desid. ep. Bit. p. 26: -orum vel histrionum carmina foeda. WIDUK. 1,23 p. 36,5: ut a -is declamaretur. GILLESB. superf. cler. 79,2 p. 19: tota strepit curia lusibus obsenis / et -orum turpibus gaudet cantilenis.

3) *mime, jeu de mime*: EPIST. var. I 29 app. p. 541,47:

carminum poetarum et comediarum -orumque urbanitatibus et strophis... virilitatem mentis effeminat. UGUTIO (DuC.): -us, qui -os docet, vel -is loquens.

1. **mina**, -e f. *mine, monnaie grecque et, par analogie, monnaie médiévale*: FORM. Sangall. add. 2 p. 434,27 (a. 881): excutientes de manu dicti N. denarium (vel nummum vel argentum vel aureum vel dragmam vel sesterium vel -am). CHRIST. ? in Luc. col. 1512^D: dedit decem mnas... -a quam Greci mna dicunt, a drachmis appenditur. UGUTIO s.v.: -a in ponderibus dragma vel due libre et semis extimamur. ORD. VIT. hist. I 13 t. I p. 56: unam mnam negotiaturus accepit... hec eadem mna decem mnas adquisivit. ib. XIII 15 t. V p. 36: thesaurum in quo erant XV -e auri vel argenti.

2. **mina**, -e f. [*pour emina*]: *forme*: minna: TRAD. Patav. 483 p. 191,26. myna: CARTUL. Bass. Font. 20 p. 25. 1) *mesure de capacité*: a) *pour les solides (principalement les grains)*: POLYPT. Mont. add. Xs. p. 18: -am frumenti (CARTUL. Redon. p. 114 [a. 1060]. CARTUL. S. Joh. Ang. p. 43 [a. 1085—96]. ROTUL. scacc. Norm. I p. 10 b [a. 1180]. GUILL. CASS. II 1316 p. 80 [a. 1191]). CARTUL. Novigent. p. 177 (a. 1005): plenam -am... mestivie. CARTUL. Glannafol. 37 p. 381 (c. 1050): -am avene (CARTUL. S. Petri Carnot. I p. 246 [a. 1086]. CARTUL. Talmund. 129 p. 121 [a. 1098]. CARTUL. Sarum. 58 [a. 1196]). CARTUL. S. Vinc. Cenom. 97 col. 67 (XI^{ex}): dedit... dimidium modium silliginis et plenam -am cum archa in qua annona reservabatur. ib. 110 col. 74 (a. 1070—83): quandam olcam terre ubi seminantur V -e frumenti. CARTUL. S. Alb. Andegav. I 54 p. 74 (a. 1082—1106): -am de milio. ib. I 249 p. 294 (XIe): plenam -am de nucibus. CARTUL. Talmund. 107 p. 106 (a. 1095): una silliginis -a de molendino. CARTUL. S. Magl. 40 (a. 1141) (DuC): triginta -as frumenti et triginta -as avene, hoc est duos modios et dimidium. COD. Ian. 1,327 (a. 1155): cannam, -am. OBERT. SCRIBA a. 1190,49 p. 21: -as XX grani vel ordei. BONVILLANO 156 p. 77 (a. 1198): -as III et medium quartinum grani. ib. 202 p. 106: pagamentum de -is sex centum de murta ad rationem de den. XIII 1/2 -a. b) *pour les liquides (vin ou bière)*: CARTUL. Matic. p. 301 (X^e): unam -am vini. ACTA pont. Rom. Gall. IV 187 p. 330 (a. 1177): vinaticum de -a et census. TRAD. Patav. 483 p. 191,26 (a. 1120—40): mensuram quoque cerevise, quam minnam vocant.

2) *instrument de mesure*: CARTUL. Belliloc. Carnot. p. 19 (a. 1158): decima... cum -a equaliter partita singulis dividatur. ACTA Phil. Aug. I 40 p. 55,14 (a. 1181): si quis convictus fuerit habere falsam -am.

3) *mesure - étalon*: a) *en général*: ACTA Phil. Aug. I 168 p. 201,10 (a. 1186): concedimus communie predictae -as nostras Compendii in perpetuum tenendas. ib. I 206 p. 250,22 (a. 1187): si ... inter receptorem consuetudinis et mercatores orta fuerit discordia... ad

-am lapideam que est in capella Sancti Leufredi referetur. ib. I 357 p. 433,12 (a. 1190): si forte transire *flumen* non potuerint *mercatores*... propter aquarum inundantiam... -a archiepiscopi deferetur ad eos. CARTUL. S. Joh. Vall. 119 p. 61 (a. 1187—98): -am quoquam nostram ibidem ponemus pro qua minagium ab extraneis tantum accipiemus. b) ad minam, à la *mesure de (quantité de marchandise conforme à un étalon donné)*: CARTUL. Paris. I p. 361 (a. 1160): unum modium frumenti in granario nostro, ad -am granarii nostri. CARTUL. S. Mar. Paris. II 3 p. 9 (a. 1173): duos modios frumenti... ad regiam -am mensurati. ib. 149 p. 502: duos modios... frumenti... ad -am regis communem mensuratos. CARTUL. S. German. Prat. I 213 p. 298 (a. 1162—82): dimidium modium frumenti ad maiorem -am. ib. 222 p. 310 (a. 1176—82): III modios avene ad parvam -am apud Antoniacum. c) de mina: ACTA pont. Rom. Gall. IV 64 p. 173 (a. 1154): apud Montem sancte Marie III sextarios frumenti de -a (cf. ib. 187 p. 330 [a. 1177]).

4) *halle au blé*: ACTA Phil. Aug. I 154 p. 185 (a. 1185): tres modios Parisienses de meliori blado quod ex molendinis venerit ad -am Parisiensem. ib. I 168 p. 201 (a. 1186): pro triginta modiis frumenti Parisiensibus annuatim reddendis ad -am Silvanectensem.

5) *droit de justice en matière de poids et mesures*: CARTUL. S. Petri Carnot. 150 p. 364 (a. 1130—49): nam et latronem et sanguinem et vicariam et -am et omnem iusticiam.

6) *quantité de pain obtenue avec une mine de grain*: VITA Lanfr. Ticin. 4 (AASS Jun. IV p. 621 col. 1^B): cum enim intercessores eius duodecim pauperes quotidie reficerent et aliis -am panis erogarent. v. *minea*.

3. *mina*, -e f. [*celt.* mina; cf. *irl.* mein, *mineraï*] *forme*: *mena*: CARTUL. Carthus. 18 p. 47. LIB. feud. maior I 22 p. 31 (a. 1191). 1) *mineraï*: DIPL. Otton. III 2 p. 396,12 (a. 984): decimasque -e argenti censusque hominum. LIB. feud. maior I 22 p. 31 (a. 1191): locum... ad extrahendum inde menam argenti (cf. *cat.* mena). MONAST. Angl. V. p. 595 (c. 1200): non capiant carbones... ad -am suam ferri comburendam. ROTUL. pip. 8 Ric. I p. 261: in custamento ardendi -am. 2) *filon*: CARTUL. Carthus. 18 p. 47 (ante 1133): licentiam querendi menam ferri in prefata alpe. ib.: si pro mena ferri inveniretur mena auri. 3) *minièrè, mine*: DIPL. Ludov. Pii a. 816 (Bouquet, Recueil Hist. France VI p. 498): locum fisci nostri... ad fodiendam -am plumbi congruum. CARTA a. 1183 (Muratori, VI col. 62 B): argenti fodine et -e aliorum metallorum. LIB. feud. maior I 22 p. 31 (a. 1191): omni argento quod exierit de ipsis menis sive maneris. 4) *sape, mine*: RADULF. CADOM. gesta Tancred. 104 p. 679: Marram... circumseptam soffodiunt, Marre supervolitant sagitte, concutiunt funde, tremefaciunt -e.

4. *mina*, -e f. v. *mine*.

minachium, -i n. v. *minagium*.

minaciter v. *minax*.

minagiator, -is m. [minagium] *minageur, mesureur de grains*: Doc. S. Quir. Pruvini. 33 p. 267 (a. 1176): 5 terciam partem minagii de Sezannia... ita quod non liceat alicui ibi ponere -em nec remove, ... possidentem contuli.

minagium, -i n. [*forme refaite sur l'A. F.* minage; cf. 2. mina] *formes*: *mainagium*: CARTUL. S. Martin. Camp. II 293 (a. 1166). *minachium*: CARTUL. Augustod. II 15 p. 257 (XIIe). *minatgium*: CARTUL. Mai. Mon. Cenom. I p. 358 (a. 1096—1110).

1) *taxe en nature sur le mesurage des grains et du vin et, par suite, sur les transactions sur ces denrées effectuées au marché. D'où, taxe en nature sur la production de ces denrées*: CARTUL. Vindoc. I p. 9 (a. 1025): non erat pedagium neque -um... in villa nec in comitatu Vindocini. CARTUL. S. Joh. Ang. p. 266—67 (c. 1050): stagnum de blado et vino, quotiens voluerent, fuerent, et nunquam -um dabunt. CARTA S. Huberti (Kurth I p. 73) (a. 1087): de preterea sextilagium et -um omnium granorum que venduntur in dicto banno. CARTUL. Mai. Mon. Cenom. I p. 358 (a. 1096—1110): -um quod levare volebant in nostro burgo in sabbathis et feriis... dimiserunt. CARTUL. Castr. Ledi p. 34 (c. 1100): omnis mercatus totus est comitis, et ferie et -um, ubicunque vendantur fruges. ACTA Pont. 74 p. 111,2 (a. 1119): ab omni terreno servitio, talliis, auxiliis, carragiis, -is, fossagiis, avenagiis. CARTUL. Icaun. II p. 169 (a. 1164): in foro Joviniaci... vendentes vel ementes non -um, sive theloneum, vel aliam consuetudinem solvant. CARTUL. Mai. Mon. Dun. 182 (a. 1184): de rotagio, de chantellagio, de -o et de venditione animalium. ACTA Phil. Aug. I 202 p. 254 (a. 1187): 25 nec etiam de annona sua quam de labore suorum habuerit, -um reddat. CARTUL. S. Joh. in Vall. 119 p. 61 (a. 1187—98): minam quoque nostram ibidem ponemus pro qua -um ab extraneis tantum accipiemus.

2) *produit de cette taxe*: CARTUL. Mai. Mon. Cenom. I p. 357 (c. 1096): dedit Guido monachis -um in vadium pro centum solidis. CARTUL. Templ. Sommer. 9 p. 15 (a. 1163): -um quod habebat de grangia de Somereus. CARTUL. Paracl. 63 p. 83 (a. 1168—76): dimidium modium annone... ecclesie Paraclito in -o Pruvini nobis... concessit. ACTA Henr. II, I 413 p. 541 (a. 1165—73): in civitate Andegavis placiam unam... ad faciendum granarium ubi -um reponant. ACTA pont. Rom. Gall. IV 203 p. 349 (a. 1179): decem libras in -o de Arborea. ACTA Phil. Aug. I 14 p. 20 (a. 1180): dedimus fratribus predictis tresdecim modios frumenti optimi in -o de Evra. ib. I 79 p. 102 (a. 1183): unum modium frumenti e -o illius oppidi. ACTA pont. Rom. Gall. II 279 p. 375 (a. 1186—87): in theloneo de Gornayo undecim libras Belvacensis monete, in -o eiusdem

ville quinquaginta sex solidos Belvacences. DOC. Pictav. 24 p. 42 (a. 1198): sciatis nos dedisse... abbacie Sancte Marie de Pinu... -um quod habemus apud Pictavis, ad panem ad opus conventus eiusdem abbacie... cum omnibus pertinentiis et libertatibus ad illud -um pertinentibus. *v. minegantia.*

minale, -is *n.* [2. mina] *mine, mesure de capacité:* CARTA a. 1174 (Kohler, Urkunden p. 46,1): debent solvere... quattuordecim -ia boni frumenti. INSCRIPT. Veron. a. 1178 (DuC): qui etiam tempore magna penuria frugum totam pene Italiam angebat, ita ut Verone -e milice 12. milii 18. siliginis 20. frumenti 22 solidis venderetur. CARTUL. Tirol. 446 (a. 1189—1201): unum -e sagiminis ad lumen cendendum.

minalis, -is *m.* *faute pour vinalis:* DIPL. Catal. II 5 p. 35 note 78 (a. 878): ipso villare quod ipsi monachi Edo, Trasulphus traxerunt de eremi vastitate, et ipsos -es ipsi edificaverunt].

minamen, -inis *n.* [minor] *menace:* BENED. VIII epist. col. 1597^c: -ine prohibetur.

minaria, -e *f.* [3. mina] *forme:* menaria: CARTA a. 1096 (DuC). 1) *minièrre, mine:* LIB. Domesd. I 269: -e ferri ibidem invente. ROTUL. Pip. 2 Henr. II p. 38: -a plumbi. ib. 10 Ric. I p. 179: de firma -e stamni de Devenesir. CARTA a. 1096 (DuC): dedit predicto monasterio... unum mansum in Rocha-rusa et decenam in Alonsio, et decenam in Thoramina, cum tertia parte de menaria quam ibi habebat. 2) *minerai:* ACTA com. Namurc. 9 p. 25,10 (a. 1154): si in illis terris vel sub illis quid inventum fuerit, ut est marla, -a, scallia, argentum et aurum, omne metallum. *cf.* 2. *manaria*, 3. *maneria, minarium, minera, mineria et minerium.*

minarium, -i *n.* [3. mina] *minièrre, mine:* CARTUL. Roton. 35 p. 367,5 (a. 852): in loco nuncupante ad illa -a. DIPL. Loth. Franc. 46 p. 106,21 (a. 981): incipit finis ipsius ecclesie per Portellas et descendit cum ipso -a per traginam. ROTUL. pip. 27 Henr. II p. 15: de firma -orum plumbi. CARTA a. 1191 (Vaissete, Hist. Languedoc VIII 75 col. 412): medietatem totius seniorivi omnium -orum de Palairaco. MONAST. Angl. V p. 569,33 (c. 1145): si -a ferri vel plumbi in sua terra invenerint, concedo ut ad opus suum ea fodiant. *cf.* *minaria, minera, mineria et minerium.*

1. **minarius**, -i *m.* [2. mina] *receveur des taxes:* CARTA Ludov. VI a. 1115 (Ordonnances des rois de France XI p. 177): emebat *Odo* -is suis vel familiaribus suis quod residuum erat in culis saccorum, quod similiter interdiximus ne ulterius fiat.

2. **minarius**, -i *m.* [3. mina] *sapeur:* RIGORD. gesta Phil. Aug. a. 1189 p. 95: adductis -is, quos semper secum ducebat, de sub terra murum suffodientes. *v. minearius.*

1. **minata**, -e *f.* [2. mina] *mesure agraire, minée (étendue ensemencée avec une mine de blé):* CARTUL. S.

Vinc. Cenom. no. 743 col. 422 (XI^{ex}): IV sextariatas de terra et unam -am. CARTUL. S. Joh. Ang. 33 p. 132 (c. 1094): una -a terre. CARTUL. Vindoc. II p. 61 (XIe): III -as. CARTUL. Absiens. p. 36 (XIIe): dant... quinque -as terre. *v. minea, mineata et mineta.*

2. **minata**, -e *f.* [orig. inc.] *espèce de pain?:* CARTUL. S. Alb. Andegav. I 160 p. 185 (a. 1056—60): furnile... ubi coquerent pauperes homines suas -as.

1. **minator**, -is *m.* *forme:* menator: CARTUL. Mont. Pesul. p. 220 (a. 1139). CHRON. Venet. p. 42,34. *conducteur:* 1) *au propre:* CARTUL. Stiv. I 93 (c. 1100): omnes bovum -es. CARTUL. Mont. Pesul. p. 207 (a. 1104): asinum unum, cum -e eius. ib. p. 220 (a. 1139): unum asinum cum menatore suo. 2) *au fig.:* RICHARD. DIV. gesta p. 449: factus... episcopus dux et -r eorum.

2. **minator**, -is *m.* [3. mina] *mineur:* ROTUL. scacc. Norm. II p. 9 col. 2 (a. 1198): -ibus qui fecerunt bovas et scinderunt fossata de Roka et cellaria.

20 **minatura**, -e *f.* [mino] *charretée:* CARTUL. S. Vedast. p. 359 (XIIe): I -as (*sic*) de fimo vel marla spargere. **minatus**, -us *m.* *menace:* VITA Menel. p. 136,39: post... paterne comminationis auditos -us.

minax, -cis *menaçant, sévère:* 1) *en parlant de l'homme (en général):* WALAHFR. Wett. 218: ille feroxque rapaxque, -x, mendaxque sagaxque. CAND. FULD. Eigil. II 12,8: improbus atque -x. BERTHOLD CONST.? annal. a. 1075 p. 279,31: -x satis et terrificus. FULCH. hist. Hier. III 44 p. 770: qui huc venerat -x et cornutus. 25 **ANNAL. eccl. a. 502 p. 17,54:** multitudo... non venit telis -x, sed fletibus. 2) *en parlant du visage (en particulier):* WALAHFR. Mamm. 24,1: ista videns populus fremitu vultuque -i. HROTSV. Sap. 2,1: -cem imperatoris vultum comminus aspicere non formido. THANGM. Bernw. 13 p. 764,8: -ci vultu... respondit. ib. 20 p. 768,2: vultu torvo ac -ci iubet. 3) *au figuré:* ALCUIN. carm. I p. 173: hastile -ci. HROTSV. Pel. 384: fornacem cogunt fervere -cem. WALAHFR. Blaithm. 136: hostia... mucrone litanda -ci. PURCH. Witig. 512: terrore -ci. IVO epist. I p. 196: non verbis indignantibus et -cibus exasperandus. GALTER. CASTIL. V 50: seta -x *apri.*

minaciter de façon menaçante: THIETM. 7,42: promissum celeriter persolvi tributum -r postulat.

minayda -e *f.* [mino] *comme menaïda, corvée de charroi et de conduite de troupeaux:* ACTA pont. Rom. Gall. A (Franche-Comté) 51 p. 97 (a. 1178): terras et -as quas habetis apud Vileysmam.

minctio, -nis *f.* *action d'uriner:* AELFR. Angl. Sax. vocabul. p. 46: -o, miggung.

50 **minctorium**, -i *n.* [mingo] *urinoir:* PAUL. AEGIN. cur. p. 20,2: convertamus ad -um.

minctura, -e *f.* *purin:* ALEX. NECK. utens. p. 112: transferetur sepius ovile, ut tota campi area tam beneficium -e quam stercoracionis pecorum sciatur.

minctus, -us *f.* *action d'uriner*: COLL. Salern. III p. 2: per manifestos poros utpote oculorum pictuitate, ... oris sputo, -u urine, et ventris obsequio.

mine, -arum *f.* *forme*: *sing.*: CARTUL. Gellon. 438 p. 354 (a. 1124).

I) *menaces*: A) *en parlant des hommes*: 1) *abs.*: WETT. Gall. 35 p. 277,4: cui -as ac blandimenta inferebat (HROTSV. Gall. 12,10). WALAHFR. Mamm. 10,25: non tua... timeo tormenta -asve. GLOSS. AA. 465,2,26: -as tendet. SYNOD. Ticin. a. 899,416 IX 5: supervenerunt qui pro hoc regno ut sibi volentes nolentesque adsentiremus -is diversis et suasionibus in lectos furtive ac fraudulenter adtraxerunt. HROTSV. Bas. 129: -is devictus amaris. Agn. 167: -is vel... suadelis... cogere. RUOTG. COL. 21 p. 21,32: ne seductoribus... crederent, ne -as timerent. WIDUK. 2,28: -is pandit qui scit. THIETM. 5,7: blanditiis ac -is. ib. 5,7: per convivia (cod. 2: convicia) -asque. THANGM. Bernw. 28 p. 772,6,8: immensas -as ingerunt... nec -is territi. LEGEND. Steph. minor (SS. II p. 394): quos vero aliene vie sectatores (*sc.* paganos) repperit (*sc.* Geysa dux), -is terroribusque subiugavit. BERTH. CONST. annal. a. 1075 p. 279,22: -is et promissis. ib. a. 1079 p. 321,13: metu -isque contractis. ADAM BREM. 3,12 p. 153,5: ad quas -as imperterritus. IVO epist. I p. 144: quantum vero ex intentatis -is intelligo... ut periurium arguar incurrisse. DIPL. Henr. IV. 476 p. 648,34 (a. 1102?): placitis iustis et iniustis petitionibus -is, postremo invasionibus. CARTUL. Gellon. 438 p. 354 (a. 1124): roboramus non per metum neque per -am. OTTO FRIS. gesta 2,35^{ex} p. 144,70: adhortatione urgebat, -is cogeat. 2) *avec gén.*: CAND. FULD. Eigil. I 9 226,14: propter unius -as. HROTSV. Sap. 5,26: ne formides tyranni -as. THIETM. 7,73: ille ridet viri -as iniusti. ANNAL. Altah. a. 1061 p. 58,7: -is cuiuspian terreri vel cedere. BERTHOLD. CONST. annal. a. 1076 p. 288,9: metu, -is et blanditiis Romanorum convictum. B) *en parlant des choses*: 1) *abs.*: ANNAL. Qued. a. 1009: tales -as ostendens *nebula*. 2) *avec gén.*: WALAHFR. carm. 5,22,3: pericula seva monent / Martis adhuc terebrare -as. id. Mamm. 20,8: dimittitur ursa, nouvelle / sevitie mentita -as. HROTSV. Sap. 4,1: imminentium -is poenarum terreri. WALTH. SPIR. Christoph. II 5,140: ventorumque -as.

II) *créneaux*: FULCH. hist. Hier. III 17 p. 663: cumque murum Saraceni per quinque dies iam aliquantulum lesissent, et -as desuper dilapidando plures diruissent. ib. III 32 p. 730: cives quippe per muri -as nostros tam sagittis, quam spiculis sive lapidibus crebro valde ledebant et vulnerabant.

minea, -e *f.* [*forme refaite sur A. F. minée = (h)éminée? cf. Godefroy*] *mesure agraire*: CARTUL. Maloleon. p. 9 (a. 1099): donavit decinam unius -e terre. CARTUL. Talmund. 325 p. 240 (a. 1140): tres -as terre. ib. 344 p. 252 (a. 1140): dono habendum confir-

mavit... omnes -as que sunt ad Crucem... exceptis duobus quarteriis. *v. mina et mineta*.

minearius, -i *m.* [1. *minarius?*] *sapeur*: ROTUL. pip. 3 Ric. I p. 1: in liberationibus xl -orum c li... et pro... machinis ad castellum de Lincolnia capiendum. *v. 2. minarius*.

mineaneum, -i *n.* *v. minianum*.

mineata, -e *f.* [*cf. minata et 2. mina*] *mesure agraire*, *minée*: CARTUL. S. Alb. Andegav. I 320 p. 365 (XIe): donavit... tres -as terre. CARTUL. Absiens. p. 68 (XIIe): portionem terre, tres scilicet -as. *cf. minata et mineta*.

minegantia, -e *f.* [2. *mina*] *produit de la taxe sur le mesurage des grains*: CARTUL. S. Vict. Mass. I p. 175 (a. 1082): donamus etiam eisdem monachis et monasterio sepedicto mercatum totum, simul et teloneum et -ciam totam et iusticiam totam.

mineiria, -e *f.* *v. mineria*.

minellus, -i *m.* [2. *mina*] *mesure de capacité pour les grains, minot*: CARTUL. Icaun. II p. 132 (a. 1161): unum arpentum terre iuxta Briennonem excolebat sub annuo censu octo denariorum et unius -i annone. CARTUL. S. German. Prat. I 141 p. 210 (a. 1162—68): illi qui una tantum vel pluribus bestiis ararent, -um frumenti, alii vero qui propriis manibus sine ulla bestia terram colerent, unum mineum hordei singulis annis in messe persolverent.

minera, -e *f.* [*orig. celtique; cf. A. prov. menera, meniera, mine*] plur. *meneres*: CARTA a. 976 (Monsalvatje, Noticias Hist. XI p. 224). 1) *minièrre, mine*: ROB. ANGL. alchem. p. 515 b: quo in loco, vel in qua -a, queritur hec res. CAL. rotul. cart. I 396 (a. 1189—98): cum -a et bosco et communi pastura. CARTA Hug. episc. Dunelm. (Proc. Surtees Soc. vol. xxv, appendix p. xlv) (XIIe): -am... plumbi... et -am ferri. CARTA Roger. Sic. a. 1129 (Muratori, Scriptores VI col. 623^c): -e, aque et similia qui in locis civium inveniuntur, sint civium ipsorum, preter eas que in presidiiis regis concessis ipsis civibus reperientur. 2) *minéral*: ALFR. ANGL. plant. II 1: in omni animali et planta et -a. *cf. mineria*.

mineralis, -e *v. minervalis*.

mineria, -e *f.* [*minera ou orig. celtique, v. minera*] *formes*: *meneria*: CARTUL. Mont. Pesul. p. 170 (a. 1187). *mineiria*: ROTUL. pip. 31 Henr. I p. 142 (a. 1130). 1) *minièrre, mine*: CARTA a. 972 (Vaissete, Hist. Languedoc V 125 col. 273): dono... cum pratis et herbis et pasturalibus et -is. ib. 336 col. 653 (a. 1080): cum forestis et silvis... cum -is. ROTUL. pip. 31 Henr. I p. 142 (a. 1130): firma mineirie argenti (ib.: firma manarie argenti). ACTA Henr. II, I 78 p. 182,18 (a. 1156—58): in aquis et molendinis et in -is et in omnibus rebus. CARTUL. Salvan. 496 p. 425 (a. 1187): argenti atque tocus generis metalli cretifodinas vel argentifodinas sive -es. CARTA archiep. Ebor. (Brit. Mus. Royal Charters

no 64) (c. 1180): -am ferri... ad fodiendum... cum introitibus et exitibus... ad eandem -am trahendam. ACTA Phil. Aug. I 242 p. 297,2 (a. 1188): concedimus... omnes -as totius episcopatus Lodovensis, quecumque iam aperte vel postmodum aperiende sunt. 2) *minerai*: LIB. Domesd. I fol. 269 a. 1.: habet... medietatem -e ferri ubicumque in hoc manerio inventa fuerit. MON. arch. Neap. V p. 207 (a. 1094): -is eris et ferri. cf. 2. *manaria*, 3. *maneria*, *minaria* et *minera*.

minerium, -i n. [cf. *mineria*] *minière*, *mine*: LIB. Melr. I 31: in -is et salinis (-a?). CONFIRM. Gilb. Sal. (CARTUL. Sall.) I 287 p. 176 (c. 1190): concessi... totam terram et -um ferri. CARTA a. 1191 (Vaissete, Hist. Languedoc VIII 75 col. 412): medietatem totius seniorivi omnium minariorum de Palairaco et suorum terminorum et omnium -orum de Termenz. ib. col. 413: manuteneant omnia predicta -a et stradas et caminos ipsorum et euntes et redeuntes ad ipsa -a ad bene et ad bonam fidem. v. *minarium*.

[**minerum**, -i n. *faute de copiste pour mineram*, cf. DuC s.v.: MONAST. Angl. = CARTA Hug. episc. Dunelm, v. col. 524 l. 33].

Minerva, -e f. *orth.*: Mynerva: ANDR. SUN. hex. 158. *Minerve*, personification de la sagesse et de la sagacité: CAND. FULD. Egil. II 17,136: depinxi ingenio tenui parvaque -a. EPIST. Worm. I 6 p. 23,3: ipsam etiam -am discendo. ib. 20 p. 37,23: adhibita consilii -a contractare. ib. 20 p. 38,12: vestri sophismatis numquam mentiat -a. ib. 21 p. 40,11: consilii -am appellas. ib. 60 p. 102,32: -am quidem doceo a quo magis docere indigeo. TRANSL. Stren. p. 173: rudi -a exponit. ANDR. SUN. hex. 3969: lectoris linquo -e. LAMB. ARD. hist. Ghisn. 80 p. 598,2: comes autem studiosissimus omnium indagator nullius sapientie -am intactam reliquit.

minervalis, -e [Minerva] *ici forme*: mineralis. minerale munus, *minerval*: STEPH. TORN. summa dist. XXXVII p. 56: -e munus i.e. in oblationem Minerve, que Pallas dicitur, ad sacrificia scilicet eius.

mineta, -e f. [cf. A.F. éminette, cf. 2. mina] *mesure agraire*, *minée*: CARTUL. Talmund. 11 p. 31 (a. 1075): de ipsa terra... unam -am. ib. 17 p. 40 (a. 1078): decimam unius -e terre. ib. 220 p. 174 (a. 1100): tres -as per singulos annos habebit de quibus terragium habebimus solummodo. ib. 374 p. 273 (a. 1165): feodum de tribus -is terre. CARTUL. Marciniac. 288 p. 127 (a. 1123—30): ultra Ligerim... -am terre. CARTUL. S. Launi Toarc. 44 p. 38 (XIIe): unam -am dedit... iuxta Podium Ravel. v. *minata*, *minea* et *mineata*.

minetarius, -i m. [3. mina] *mineur*: ROTUL. pip. 9 Henr. II p. 3: Drogo -us reddit computum de X marcis, ut posset aperire minariam.

mineterium, -i n. v. *ministerium*.

1. **mineus**, -a, -um *rouge*: MARIAN. SCOT. chron. 3,1: de annis eius (sc. Domini) qui semper -o colore inscri-

buntur. JOH. DIAC. mon. S. Aud. col. 1168^B: tricolor sardonix, imo niger, medio albus, vertice -us, beatum designat virum, qui decolor humilitate, candidus puritate, roseo vernans decore, sinceritate fidei et religionis summe complacuit deitati.

2. **mineus**, -i m. [2. mina] *mesure de capacité pour les grains*: CARTUL. S. German. Prat. I 141 p. 210 (a. 1162—68): illi qui una tantum vel pluribus bestiis ararent, minellum frumenti, alii vero qui propriis manibus sive ulla bestia terram colerent, unum -um hordei singulis annis in messe persolverent.

minewa v. *monuwa*.

mingitura, -e f. [mingo] *action d'uriner*: PAUL. AEGIN. cur. p. 138,13: post sanguinis -am.

mingo 3. *orth.*: myngo: HILDEGARD. phys. 7,38. 1) *uriner*: RECEPT. A. 52 p. 17 (IXe): in loco ipso ipse -at. ib. B 70 p. 59: qui sanguinem -unt. ib. C. 33 p. 71: si sanguinem per urinam -et. GLOSS. AA 465,1,28: mensare sepius -ere. HILDEGARD. phys. 7,38: Wisela... in ipsam *herbulam* spiramine suo flat, et desuper myngit, et sic virtutem suam virtuti illius admiscet. COLL. Salern. II p. 314: quum in renibus lapis generatur... -unt cum magna difficultate. 2) (*au passif*) *faire uriner (en parlant d'une substance diurétique)*: GLOSS. medic. p. 6,12: calidum est *alium* et deducit et -itur. ib. p. 70,2: rapa napus calidissimi sunt... non deducuntur, sed -untur.

mingulis, -e *sens et orig. inc.*: CARTA Sahagun a. 1140 (Tratado de Paleografía española 2e ed. p. 218): tres solidos -es de precio.

minianum, -i n. [*pour moenianum*] *formes*: mineaneum: COD. Amalf. 240 p. 463 (a. 1198). minianeum: ib. 183 p. 339 (a. 1172). minianius: ib. I 8 p. 13 (a. 970). *terrasse*: COD. Amalf. I 8 p. 13,10 (a. 970): quomodo parietes eius *domus* a giro circiter fundati sunt cum regie et fenestre et -um. ib.: licentiam haveatis ipsum... minianium cooperire sicut ipse minianius de subtus coopertus est. COD. Cav. IV p. 151,19 (a. 1009): casa qualiter edificata est cum -um (*sic*). COD. Amalf. I 183 p. 339 (a. 1172): scale lignee et desuper -ea earundem casarum posita. cf. *menianum*.

miniatus v. *minio*.

minime v. *parum*.

minimellus, -i m. [minimus] *le petit doigt*: VITA Walar. p. 164,27: articulus ille, quem medici auricularem, vulgus vero -um noncupant.

minimulus, -a, -um [minimus] *très petit*: PETR. CANTOR verb. abbrev. LXXX col. 241^D: -um mandatum, sive minima alicuius precepti particula, 'non preteribit a lege, donec omnia fiant'.

minimus v. *parvus*.

mininga v. *meninga*.

minio 1. *dessiner ou écrire au minium en rouge*.

miniatus, -a, -um *écrit à l'encre rouge (en parlant de la rubriqué)*: AGIUS comput. 3,7: pars solis -a rubet.

ib. 8,7: embolismi -o flore rubescunt. ARIBO FRIS. mus. p. 4 tit.: de -is tetrachordorum lineis.

ministellialis, -e v. *ministerialis*.

minister, -i m. *orth.*: mynister: TRAD. Ratisb. 762 (c. 1120—26). CARTUL. S. Joh. in Vall. 13 p. 9 (a. 1111). minyster: AGOBARD. epist. p. 229,7.

1) *serviteur*: A) *au propre*: 1) *en général*: a) *abs.*: RUOTG. COL. 27: qui maior est vestrum, erit -r vester (VULG. Marc. 10,43). b) *avec gén.*: WALAHFR. Blaithm. 57: cunctorum. CAND. FULD. Eigil. II 15,6: fratrum. *expression d'humilité*: HRABAN. carm. 4, 2, 4: leto... suspice corde / *carmen* in quo cognoscis tibi ius servire -i / nequaquam infidi. 2) *domestique*: a) *abs.*: WALAHFR. Mamm. 20, 1: -os, / venandi quos cura ligat. GRIMALD. epist. 2, 7: -i... cavent, ut nihil desit comedentibus. WETT. Gall. 30 p. 274,41: quos equos -i... adtrahere conati sunt. EINH. transl. Marc. I 3, 11 p. 251,38: -r qui potum nobis porrigere solebat. CAND. FULD. Eigil. I 12ⁱⁿ: precepit -is, ut refectioem... prepararent. VITA Willeh. 7: -r viri Dei..., qui alimenta procurabat. HROTSV. Dulc. 2, 3: -orum... vasa. Gong. 209: -i instantes variis fortiter officiis. GERH. AUG. vita Udalr. 3 p. 390,7: incuria aut tenatia -orum. ib. 6 p. 394,50: mansiunculas et universas procuraciones -is suis caute providere precepit. ADSo Waldeb. p. 1176: iuncto bove ac -o premissio. TRAD. Frising. 1463 (a. 1058): viri legales -i et femine... pedissequae. TRAD. Patav. 483 p. 191,36 (a. 1120—40): -r ille, cui vasa et calidam aquam ad lavationem procurare negotium iniungitur. b) *avec gén.*: AGOBARD. disp. eccl. col. 247^B: tam hominum quam animantium -is, que vel ad delicias vel ad pompas turpesque iocos, a divitibus possidentur. ANNAL. Mett. I p. 39 note: manus extendere in fratrum -is (*i. cocus etc.*). VITA Bonif. II 9 p. 101,4: mense (HELM. 78 p. 146,29. 3) *compagnon, familier, conseiller*: a) *abs.*: WALAHFR. Mamm. 22, 12: solus ab exitio preses paucique -i / Mammetis iussu dilata morte feruntur / Immunes. EINH. Carol. 32 p. 36,25: festinantibus qui aderant -is. ib. 33 p. 37,21: divisionem... thesaurorum... coram amicis et -is suis... fecit. VITA Burch. Wirz. I 2: adherentibus sibi -is tale protulisse vaticinium. WALTHARIUS 365: respondent ipsi se non potuisse -i invenisse virum. TRANSL. Gorg. II p. 244,42: quem *senem* antecedebat iuvenili etate florens quidam quasi -r. CHRON. Ben. p. 477,25: veloci cursu properavit *rex* cum suis -is. ECBASIS capt. 175: detulit hec luter, carus placidusque -r. HROTSV. Pel. 283: talia iactanti parebant forte -i, / Mox et inauditam struxerunt... poenam. id. gesta 308: se post bella suis blandum prebere -is. GERARD. SVESS. Rom. metr. col. 178^A: stipatus nitidis reliqua cum plebe -is. ODO CLUN. coll. col. 594^C: censura mores -orum excolebat. THIETM. 3, 25: quartam *partem pecunie* suis tristibus donavit -is ac militibus. ib. 7,64: dum hoc -i eius imperatori dolenter retulissent. THANGM. Bernw.

17 p. 766,24: -orum multitudine. ADAM BREM. 2,9 p. 67,9: suscepit eum in numero -orum, deinde nutricium precepit esse filiorum. BERTHOLD. CONST. annal. pref. p. 267,10: in sella quadam gestatoria a -o suo depositus. GERHOH. edif. 14 p. 158,7: apostolorum successores... non habuerunt milites -os sed de clericis et monachis probatos cubicularios. OTTO FRIS. chron. 2,25 p. 98,19: unius -i insidiis extinguitur. ANNAL. Fuld. Ratisb. a. 887: -i ab eo defecti... ad Arnolfum regem se iunxerunt. b) *avec gén.*: VITA Pirm. I 8: prefati sancti viri -i (WETT. Gall. 19 p. 267,6). CAND. FULD. Eigil. II 3,6: comes interea patris fidusque -r (ib. II 18,12). VITA Audomari p. 757,11: ipsius (*sc. Audomari pontificis*) -is (GERH. AUG. vita Udalr. 28 p. 419,1). LAMB. HERSF. annal. a. 1075 p. 247,22: duo -i eius *archiepiscopi*, qui in laribus eius familiarissime obversabantur. 4) *garde du corps*: ANAST. chron. p. 180,1: cum vulneratus fuisset, hunc -i usque ad civitatem Constantine duxerunt. id. pass. Acac. p. 186,24: -i composuerunt coronas ex spinis. GLOSS. Vatic. 1469 p. 526,14: satelles -r scelerum princeps. 5) *précepteur*: HILDEG. EPISC. Faron. p. 186,10: Chagnoaldum..., vir Dei... -um habuerit a patre quondam in pueritia delegatum. BRUNO QUERF. Adalb. (rec. A) 3: -r... qui infantilibus cunis familiaris adhesit. TRAD. Frising. 1571b (a. 1197—1212): testes sunt:... Eberhardus -r Felicis pueri. B) *au fig.*: 1) *en général*: a) *abs.*: WALAHFR. carm. 5,10,4: quarta *pars rhetorice* rogat memorem collecta tenere -um. b) *avec gén.*: HRABAN. carm. 81,13: eterne vite. POETA SAXO 3,146: mortis. VITA Bard. 12 p. 328,11: somnus... oblivionis -r. RAHEW. gesta 3,29 p. 203,17: iustitie. OTTO FRIS. gesta 2,45 p. 152,31: fraudis. ARNO REICHERSB. scut. col. 1506^A: lingua non solum humani sed et divini eloquii vel colloquii -r creata est. 2) *auteur*: ATTO VERC. epist. p. 297,17: nostri parentes nostre generationi -i sunt. COSM. Contin. II p. 256: ibi dux Otto, huius mali -r, corruit.

II) *serviteur de Dieu*: A) *en général*: 1) *ange*: AMALAR. epist. p. 262,24: quod nos latine debemus illorum -orum nomina masculino genere tenere iuxta hebraicam auctoritatem. MILO ELN. Amand. II p. 481,27: Dei omnipotentis miracula, sive per ipsum sive per -os suos acta. HINCM. REM. epist. col. 100^A: astantibus sibi -is celestibus. HROTSV. Mar. 367: per angelicum sumpsit sacra virgo -um (id. Dion. 70. ODO CLUN. occ. p. 132 et 155). REVEL. S. Michael. (Pigeon, Vies des Saints du diocèse de Coutances et d'Avranches I p. 213): mirabilia que Dominus per -um suum operatur mortalibus. 2) *celui qui est l'instrument de la puissance divine*: RICHARD S. VICT. pot. lig. et solv. col. 1162^{A-B}: primam autem solutionem facit Dominus semper per semetipsum, secundam vero quandoque per se solum, quandoque per -um suum. GODEFR. S. VICT. microcosm. 82 p. 94,14: a spiritu sancto autore scripture, cuius

Moyses erat -r. 3) *en parlant des fidèles du Christ*: GERARD. MORES. delib. p. 244: quemadmodum fatetur (*sc. Christus*): volo, ut ubi ego sum, illic sit et -r meus (*cf. VULG. Joh. 17,24*).

B) *en parlant du clergé*: 1) *en général, ministre du culte, ecclésiastique*: LIUTG. Greg. 2 p. 69,22: -os Christi et predicatorum populi Dei (HRABAN. epist. 23. id. carm. 77,3,5. BERTHOLD. CONST. annal. a. 1075 p. 279,47). AGOBARD. priv. sac. col. 143^B: -is Dei (DIPL. Arnulfi 112 p. 165,24 [a. 893]. WIDUK. 2,1 p. 66. QUADRIP. [Had. 1.1] p. 467). AGOBARD. epist. p. 229,7: divini videlicet cultus minystri. DHUODA lib. man. p. 229: veros sacrorum digni iuris -os. DIPL. Caroli II, II p. 279,26 (a. 871): pro ordinatione ecclesiasticorum -orum. WIDUK. 3,75 p. 153,10: templa -orumque ordines constituisset. PASS. Gereon. 20: *ecclesia plurimis idoneis laudis divine preconibus et -is sibi congruentibus adornata est*. OSBERN. Dunst. p. 110,22: ecclesiarum -os. QUADRIP. (Inc. 1) p. 89: -i Domini. LEGEND. Steph. minor (SS. II p. 396): preter hec divisit alia (*sc. S. Stephanus rex*), quibus acquirerentur domus, ville, possessiones et cetera talia, que ad sumptus -orum ecclesie pertinent. DOC. comm. Ven. 133 p. 133 (a. 1158): eum adcommendo Sancte Matri Ecclesie et cunctis eius -is ad defensandum eum. 2) *moine*: CARTUL. Clun. I 115 p. 130 (a. 910—927): facient -i Sancti Petri quiquit voluerint. CARTUL. Saviniac. 44 p. 42 (c. 950): -i Sancti Martini accipiant. CARTUL. S. Ben. Divion. II 344 p. 124 (a. 1066): que causa ad aures -orum Sancti Benedicti pervolans. *Notez l'expression rectores et ministri*: DIPL. Ludow. Germ. 2 p. 3,18 (a. 830): rectores et -i supramemorate sedis. DIPL. Ludow. Germ. 3 p. 4, 22 (a. 831): rectores et -i supradicti monasterii. CARTUL. Rhen. med. I 61 (a. 835): rectores et -i eiusdem cenobii. DIPL. Ludow. Germ. 64 p. 88,41 (a. 853): liceat rectores et -is et advocatis eiusdem sedis res... possidere ac regere. 3) *dans la hiérarchie ecclésiastique*: a) *en parlant d'un archevêque (formule de modestie)*: MON. Strig. I p. 107 (a. 1156): ego Martirius... Stigranensis (sic) ecclesie qualiscumque -r anno archiepiscopatus mei VI... altare construxi. GREGOR. ANTIDOR. EPISC. epist. p. 106 (ed. Kukuljevič) (a. 1178): Venerabili patri et domino R. Dei gratia s. Salonitane ecclesie archiepiscopo apostolice sedis legato Gregorius Antibarensis -r licet immeritus salutem cum reverentia. ib. p. 115 (a. 1180): Gregorius Dioclitane atque Antivarine ecclesie humilis -r salutem. b) *évêque*: WILLIH. ad Agap. p. 347,13: Willihelmus sancte Mogontine sedis -r indignus. CARTUL. S. Ben. Divion. II 340 p. 120 (a. 1057): Lingonensis ecclesie -r. CARTUL. Castrodun. p. 1 (a. 1101): Ivo, ecclesie Carnotensis -r (*cf. CARTUL. S. Joh. in Vall. 15 p. 10 [a. 1115]*). CARTUL. S. Pauli Lond. p. 43 (c. 1127): Londoniensis ecclesie etsi indignus -r. EPIST. Reinh. 90: G. Misnensis ecclesie humilis -r.

ACTA pont. Rom. Gall. III 88 p. 147 (a. 1177): Desiderius eiusdem miseracione Morinorum -r. id. I 230 p. 365 (a. 1181—85): Parisiensis ecclesie humilis -r. CARTUL. archiep. Magd. 383 p. 504 (a. 1182): ego Chonradus Sabinensis episcopus, Salzpurgensis -r subscripsi. c) *chef d'une communauté ecclésiastique, abbé ou prieur*: DOC. Monst. 1 p. 1 (a. 1000): Ramericus, ecclesie beati Winwaloei de Monsterolo humilis -r. EPIST. Reinh. 9: E. Huiusburgensis cenobii -r indignus. ib. 87: R. Reinheresbrunnensium -r in Christo cum fratribus sue congregationis. CARTUL. Mog. B 64 (a. 1157): A. humilis Sancte Marie in Steina -r. MEM. Autissiod. p. 49 (a. 1168): frater Humbertus humilis fratrum de Veneloc -r. CARTUL. Cellafr. p. 116: Petrus ... Cellensis ecclesie -r humilis. *Spécialement: commandeur d'une maison du Temple*: CARTUL. Richar. 8 p. 11 (a. 1143): Petro de Roveira qui baiulus et -r es eiusdem milicie *Templi*. *chef d'un hôpital*: CARTA a. 1180 (Historie Patrie Monumenta II col. 1076): statuimus ut non liceat tesorario impedire in aliquo -um ipsius hospitalis set sit ipse -r sive procurator hospitalis in dispositione capituli. GUILL. CAS. II 1331 p. 86 (a. 1191): presbyter Tidisius -r hospitalis de Valle Calida. d) *dignitaire d'un chapitre*: GESTA Aldrici p. 83: obsecro sanctos successores meos et prepositos ac magistros seu -os canonicorum predictorum. *Notez l'expression rectores et ministri (d'une église épiscopale ou métropolitaine)*: DIPL. Ludow. Germ. 7 p. 9,12 (a. 832): quicquid rectores et -i ipsius ecclesie de ipsis rebus... facere vel iudicare voluerint (*cf. DIPL. Arnulfi 67 p. 101,8 [a. 889]. et 69 p. 104,32 [a. 889]. DIPL. Arnulfi 68 p. 102,32 (a. 889): rectores et -i eiusdem sedis teneant atque possideant*). e) *prêtre chargé d'une église*: WILLIH. ad Agap. p. 347,24: ecclesiam sancti Martini...cui -r assum. CARTUL. S. Mar. Paris. I p. 362 (c. 1030): ut -r Sancte Marie de Sulciaco quantitatem precii illius sepulture ex sua voluntate determinet, sub presentia -i Sancti Petri. BERTHOLD. CONST. annal. a. 1073: ob beneficium quoddam quod ecclesie -o cuidam auferre voluit. OBERT. SCRIBA a. 1190, 110 p. 45: magister Wuilielmus -r ecclesie Sancti Georgii. f) *auxiliaire de ce dernier, clerc d'un ordre mineur*: AGOBARD. epist. p. 169,10: eas quas -is, id est levitis, populus exsolvebat. id. disp. eccl. col. 245^D: predicatorum suos et choros -orum. AMALAR. epist. p. 269,38: de sacerdotum et -orum sacris vestibus. id. inst. can. col. 826^A: sicut in sacerdotio consecratio, ita et in -o dispensatio sacramenti est. id. inst. sanct. col. 972^B: ecclesiam... in qua presbyteri cum -is suis divinum explent officium. ACTUS pont. Cenom. p. 33: constituere sacerdotes reliquosque -os. DIPL. Caroli II, I p. 419,8 (a. 854): none vero et decime... villarum... rectoribus atque -is ecclesie cuius iuris esse noscuntur... persolvantur. MILO ELN. Amand. II p. 452,18: presbyteris seu diaconibus aliisque sacerdotalis officii -is.

HINCM. REM. annal. Bertin, p. 116: diaconum et ecclesie sancte -um. ORDO ROM. VI 3 t. II p. 242: officialibus -is qui in obsequio illius comitantur pro pontificali dignitate, ut sunt diacones stationarii, subdiaconi et omnes acoliti. ib. V 16 t. II p. 211: -i cum timiamaterio et turibus non amplius quam ternis procedunt ante ipsum. VITA Anseg. p. 634: dalmaticas -orum ministerio aptas sex. CARTA a. 908 (Vaissete, Hist. Languedoc II pr. 206 col. 412): sacerdotes et -i qui eadem ecclesia ministraturi erant. WIDUK. 3,65: Dei sacerdotibus et -is honorem debitum... prestitit. CARTUL. Matisie p. 9 (a. 1074—78): preceptum obediencialis vel -i. *Spécialement, cleric de l'autel: α)* minister altaris, DHUODO lib. man. p. 60: sancti altaris -os (RADBERT. epitaph. Arsen. p. 63. HROTSV. Mar. 87. BRUNO QUERF. Adalb. [rec. A] 29. LEGES Cnuti II 39 p. 341. CHRON. Vedast. p. 707. PETR. CANTOR verb. abbrev. XXXVI col. 125^D). β) minister are: CAND. FULD. Eigil. II 17,21.

C) *en parlant du roi*: COLOM. decr. I. pref. p. 183: non enim sine causa rex gladium portat, Dei enim -r est.

III) *prêtre païen*: WALTH. SPIR. Christoph. II 3,159: -orum pereat manus atque deorum. THIETM. 6,24: -i sunt specialiter ab indigenis constituti. ib. 6,25: placabilis hostia diis offerri a -is debeat.

IV) *serviteur du diable*: A) *en parlant d'un homme (d'un hérésiarque)*: WALAHFR. Mamm. 16,32: Dionisio Satane Zosimoque -is. GODESC. SAX. predest. p. 243,15: Satane -os, id est erroris magistros refutamus. HROTSV. Theoph. 104: suadens damnandis astuta fraude -is. THIETM. 4,67: diabolus... meum... -um. B) *en parlant d'un démon*: WALAHFR. Blaithm. 107: demonicos. HROTSV. Bas. 71: tartarei (ib. 100). GERARD. MORES. delib. p. 33: apostolus quippe transfigurare dicit angelum Sathane in angelum lucis et -os eius (cf. VULG. 2. Cor. 11,14—15).

V) *officier public, agent de l'autorité royale (spéc. à l'époque carolingienne)*: A) *en général*: 1) *abs.*: EINH. Carol. 24^{ex}: quidquid... cuiuslibet officii agendum aut cuiquam -orum iniungendum erat. CAPIT. reg. Franc. I 159 p. 320,31 (a. 823): iudex publicus seu -i publici. ib. II p. 86,13 (a. 850): quicumque comes vel quilibet publicus -r. THEGAN. Ludow. 6: fideles -os et Deum timentes constitueret, qui munera iniusta odio haberent. ib. 13: iniqui -i, comites et locopositi. CARTUL. Rhen. med. 95 p. 99,27 (a. 860): ut nullus iudex publicus vel alia quelibet potestas aut -i... inquietudinem... audeat inferre. DIPL. Karoli III 42 p. 70,34 (a. 881): per nos ipsos et nostros -os regatur. WALTHARIUS 409: dux sive comes seu miles sive -r. GERH. AUG. vita Udalr. 3 p. 390,30: non nisi rectum censum de omnibus locis aliquem... -orum ab ea exigere consensit. FULB. epist. col. 210^C: quod ipsam terram quam nobis dedistis B. -r revocaverit. CARTUL. Belliloc. Carnot. p. 2 (a. 1107—35): H. rex Anglie omnibus -is et fidelibus suis. CARTUL.

Long. Pont. 3 p. 64 (a. 1142): ne aliquis -r noster aliquas iusticias faciat. ACTA Henr. Leon. 84 p. 125,14 (a. 1171): assensu -orum suorum tradidit. 2) *avec adj.*: DIPL. Ludow. Germ. 180 p. 260,14 (a. 856 *faux*): necessariis -is. DIPL. Karoli III 181 p. 302,1 (a. 883 *faux*): publicus. TRAD. Ratisb. 191 (a. 902): regalem. TRAD. Scheftl. 38 (a. 1140): P. Frisingensis -r (etc.) 3) *avec gén.*: DIPL. Hugon. p. 16,13 (a. 926): nullus publice partis -r audeat inferre molestiam. ACTA Henr. Leon. 59 p. 87,2 (a. 1163): officiorum. minister rei publice: CAPIT. reg. Franc. II p. 286,17 (a. 857): omnes r.p. -i et vassi dominici. HINCM. REM. epist. col. 21^D: sciunt qualiter comites et ceteri -i reipublice iustitiam et iudicium populo faciant. DIPL. Karoli III 18 p. 32,1 (a. 880): ut nullus r.p. -r audeat infra suas mansiones ingredi causam pignorandi aut aliquam molestationem inferendi. ib. 37 p. 64,14 (a. 881): ut nullus r.p. -r vel administrator aliquam violentiam aut diminorationem eidem vel eius heredibus... facere pertemptet. ib. 45 p. 74,22 (a. 881): r.p. -r aut aliquis ex iudiciaria potestate. ib. 47 p. 78,37 (a. 882): nullus dux aut comes vel aliqua iudiciaria potestas aut -r r.p.... donaria exigere presumat. ib. 47 p. 79,5 (a. 882): ut nullus r.p. -r... teloneum aut ripaticum exquirat. ib. 84 p. 136,25 (a. 883): quilibet dux seu castaldus vel aliquis ex -is r.p. ib. 85 p. 138,17 (a. 883): vicarius seu sculdassio vel missus discurrens aut quislibet -r r.p. DIPL. Otton. I 100 p. 183,9 (a. 948): ut nullus comes vel quilibet r.p. -r illic potestatem habeat aut mllum tenendi vel bannum vel freda exigendi. DIPL. Otton. II 120 p. 135,17 (a. 975): nemo r.p. procuratorum aut -orum.

B) *subordonné d'un officier public*: 1) *en général*: a) *abs.*: CONCIL. Cabill. a. 813,21 p. 278: comites -os quos vicarios et centenarios vocant, iustos habere debent. EDW. GRIM. Thomae p. 374: bini solidi -is qui vicecomitum loco comitatus servabant. CARTA a. 1057 (Plancher, Hist. de Bourgogne I pr. 38 p. 29 col. 1): comes... per se vel per -os suos. CARTUL. S. Andr. Vienn. 71 p. 281 (a. 1113): tortum quod ipse elevaverat et eius -i in terra illa. b) *avec gén.*: WALAHFR. exord. 32 p. 516,2: sub ipsis -is centenariorum sunt adhuc minores, qui collectarii, quaterniones vel duumviri possunt appellari. DIPL. Caroli II, II p. 317,20 (a. 872): a falsis monetariis comitumque -is. LIB. Domesd. fol. 50a: vicecomitis. 2) *officier de justice*: ANAST. chron. p. 175,5: tenentes eum iudiciorum -i. DIPL. Henr. III 373 p. 512,25 (a. 1056): per illos iudices ac -os, qui scaremanni dicuntur (cf. DIPL. Henr. IV 159 p. 207,36 [a. 1065]). CARTUL. Lux. I 385 p. 550: super predia et mancipia eorum qui -i vel scaremanni dicuntur placitare debemus. BERNARD. PAPIENS. decret. V 32 § 6 p. 268: potestates et iudices habent... -os ad circumeundum et maleficia puniendum qui alibi raptos, alibi scurbiatores, alibi rapse vocantur.

C) *agent temporel d'un évêque ou d'un abbé*: 1) *abs.*: GESTA Aldrici p. 55: episcopum et suos -os et advocatos. DIPL. Karoli III 89 p. 147,10 (a. 883): presuli suisque -is ac successoribus. ib. 139 p. 225,12 (a. 886): per tepiditatem et negligentiam abbatum aut -orum seu per presumptionem iudicum (ib. 160 p. 261,22). ib. 145 p. 233,46 (a. 886): episcopus vel aliquis ex episcopalibus -is. ib. 146 p. 236,21 (a. 886): per cupiditatem episcoporum aut -orum seu per presumptionem iudicum. COD. Odalb. 66 p. 128: episcopo et -is suis F. et E. pariter accipientibus. DIPL. Henr. II 10 (a. 1002): potestatem habeant *abbatisse* cum suis -is ecclesiastico ordine disponere atque gubernare *ecclesiasticas res*. DIPL. Henr. IV 116 a p. 154,35 (a. 1063): -os locare... potestatem habeant *abbates*. CARTUL. scrin. Col. A I no. 10 p. 221: domum... erga abbatem et -os suos... acquisivi. LEGEND. Gerh. maior (SS. II p. 497): cuius (*sc. episcopi*) iussioni -i obedientes... hominem reum ad stipitem ligabant (LEGEND. Gerh. minor (SS. II p. 474)). DIPL. Hung. sel. p. 43 (c. 1090): illud, quod <cape>retur in ansis, sancti Aniani abbas haberet, et in elevatione ansarum ipse a<d su>scipiendos pisces afforet vel suus -r. 2) *avec adj.*: GLOSS. cod. Vatic. 1469 p. 520,11: Agaso -r officialis. 3) *avec gén.*: GERH. AUG. ? mirac. Udalr. 11: episcopi. HOMIL. Prosp. p. 122,1: ob hoc officiorum -i in loco eodem... excubare non valebant. CARTUL. Matisc. p. 9 (a. 1074—78): preceptum obediencialis vel -i eius. LIB. Domesd. fol. 263 a. 1: episcopi. CARTUL. S. Vinc. Cenom. 610 col. 352 (c. 1060): de denariis iniuste acceptis a -is episcopi.

D) *agent domanial*: 1) *abs.*: CARTUL. Rhen. med. I 105 p. 110 (a. 866): mansa IIII cum terris... ac reliquis subsidiis, sicut hactenus nostris usibus deservierunt vel a -is nostris conservate esse noscuntur. CARTUL. S. Andr. Vienn. 182 p. 132 (a. 1000): sub iureiurando sacramenti quatuor viros -os nostros alligavimus. LEX Worm. 24: si quis debitum alicuius rei coram -o confitetur et -r in illa die locum non habeat diffinire... -r... de se faciat sicut antea debuisse (CONST. I p. 438,24). CARTUL. Saviniac. 803 p. 420 (c. 1070): abbas... calumniatus est G. -um de Taratro de superfluis et iniustis usibus quos faciebat in terra S. Martini. CARTUL. Glannafol. p. 409 (a. 1092): nullus baillivus neque vierius seu prepositus aut aliquis -r. MON. Strig. I p. 53 (a. 1075—1217): ad... monasterium hereditates in terris cultis et incultis, vineis ac vinetis, pratis ac pascuis, aquis aquarumque decursibus, piscinis et piscaturis, servis et -is, adque sic tributis, ceterisque bonis subsequentibus contuli adque (*sic*) dedi (*sc. rex Geisa*). ib. I p. 58 (a. 1075—1217): iuxta... terram, in qua manent XX-ti domus -orum, dedi (*sc. rex Geisa*). Isti autem et aliis supradictis villis statui, ut fenum secent abbati, cumulonem colligant, curiam et domus curie parent, vinum portent, in hieme duos abbatis equos nutriant. HIST. ord. Bened. Mont.

Pannon. I 592 (c. 1093): molendina... sunt VII. Item CXXXI mansiones -orum ad omnia genera operum debite, preter vineas et arthra (*pour*: aratra), CXL familie servorum. 2) *avec gén.*: CARTUL. episc. Augustod. II p. 244—5 (c. 1170): sue terre. LEGES Henr. I 92,18 p. 609 (Lieb.): dapiferum vel -um manerii. ACTA pont. Rom. Gall. IV 208 p. 360 (a. 1179): ut -r sancte Marie et -r sancti Johannis de omni re simul agant sive in terris dandis sive emendandis forisfactionibus. minister loci: DIPL. Ludow. Germ. 24 p. 29,37: nullum theoloneum -i eiusdem loci ab eis exigere presumant (DIPL. Ludow. Germ. 36 p. 47,25. DIPL. Arnulfi 47 p. 46,30 [a. 889 *faux*]). LEX Worm. 2: illius loci -r... hic postea firmus heres erit. ib. 12: qui... aliquid iniuste fecerit, et se ad magistrum loci proclamaverit, volumus, ut illius loci -r cum subiectis convicibus... determinet (CONST. I p. 438,12). minister ville: DIPL. Arnulfi 31 p. 46,34 (a. 888): pars nona a -is ipsarum villarum... absque negligentia iugiter tribuatur.

E) = ministerialis: TRAD. Patav. 102 (a. 1013—45): aream unam -i sui... tradidit. TRAD. Ratisb. 478 (1044—45): -r noster D. tradidit... II iugera. COD. Bald. app. p. 246^{ex} (a. 1050?): quicquid ad ministerium Liutfridi pertinet... cum -is in eodem ministerio habitantibus et inde beneficium habentibus et non habentibus cum geniceo uno et cum omni eiusdem ministerii familia. DIPL. Henr. IV. 431 (a. 1093): villam... dedimus cum omnibus appendiciis, hoc est -is, mancipiis utriusque sexus, terris. CARTUL. episc. Halb. 146 p. 112,23 (a. 1109—20): tradidit unum de clientela sua -um,... cum feodo ipsius.

F) *celui qui est chargé d'un service*: 1) *matériel*: a) minister portarum, *collecteur aux portes*: CARTUL. S. Ben. Divion. 398 p. 176 (a. 1101): de portagio quod -i portarum mearum de comitantibus exigunt. b) minister vini, *préposé au vin*: CARTUL. Roman. compl. 351 p. 157 (XIIe): in familia est cellararius et unus tantum cum eo... vini -r et unus cum eo. c) minister decimarum, *collecteur des dîmes*: CARTUL. Heist. 4 p. 100,3 (a. 1172): -i decimarum Vilicensis ecclesie homines simplices pro eiusdem loci decima ultra modum vexare ceperunt. 2) *spirituel*: *prédication, application des canons, office divin*: HRABAN. epist. 40: divini verbo -i. WANDALB. martyr. hymn. 4: predicant verbi pariter -i. GRATIAN. I dist. XXI, I pars: -i vero sacrorum canonum et decretorum pontificum sunt summi pontifices et infra presules. ACTA Henr. Leon. 83 p. 123,31 (a. 1170): divini -os officii.

VI) *dignitaire du palais*: A) *en général*: 1) *abs.*: ANNAL. Einh. a. 782 p. 61,13: accitis ad se tribus -is suis,... camerario et... comite stabuli et... comite palatii. HINCM. REM. ord. palat. XVI p. 44 (éd. Prou): sacrum palatium per hos -os disponebatur, per cameraarium videlicet et comitem palatii, senescalum, buticu-

larium, comitem stabuli, mansionarium, venatores principales quatuor, falconarium unum. DIPL. abb. Tih. p. 25 (a. 1055): signum Fancel comitis. Signum Nane agasonis. Signum Cupan iudicis. Signum Preca insertoris (*erronea lectio pro: infertoris*). Signum Celu -r (*sic*). LIB. Domesd. I fol. 179b col. 2: dapifer et alii -i habebant de eo X solidos. CARTUL. S. Joh. in Vall. 13 p. 9 (a. 1111): viventibus de palatio nostro -is, ... dapiferi... constabularii... buticularii... camerarii nostri. DIPL. reg. Col. p. 43 (a. 1111): cum... horum (*sc. testium*) verbis tantum... rex cum -is (*sc. Porco centurione, institore regii fisci, et Etheio socio eius*)... credere noluisse. 2) *avec adj.*: ASTRONOM. Ludov. p. 643: -is *palatinis* (CONCIL. Paris a. 829 p. 676,34. POETA SAXO 1,390. WALTHARIUS 215). *ib.* p. 643: aulicos. RUOTG. COL. 30: inter purpuratos -os et milites suos. GERARD. MORES. delib. p. 23: Caminus iste non honorat Nabuchodonosor Regem Babilonie, non statuum, quam exererat auream, non Chaldeos -os regis, qui incendebant fornacem; imo incendit omnes, qui perpetua digni sunt ustione (*cf. VULG. Dan. 3,20 ib. 3,46*). HIST. ord. Bened. Mont. Pannon. I p. 596 (a. 1137): assignatis testibus veritatis nostris principibus, quorum hec sunt nomina: ... Macelinus (*sic*) episcopus, Fanzal palatinus comes, Georgius comes, Wernolt comes, Huddis comes alique quamplures -i nostri. COD. Croat. II p. 87 (a. 1158—1397): omnes... villas... do et confirmo... decernens auctoritate regia, ut non liceat alicui bano, principi, comiti et aliis meis -is ipsum archiepiscopum... in prefata donatione et confirmatione molestare (*ib.* II p. 96 [a. 1163]). 3) *avec gén.*: WALAHR. Karol. prol.: maiestatis regie. AGOBARD. Matfr. col. 186^c: -um imperatoris et imperii (CARTUL. episc. Halb. 186 p. 134,4 [a. 1137]. CARTUL. Qued. 11 [a. 1137]). DIPL. Caroli II, I p. 564,28 (a. 853—60): sacri palatii nostri -um... una cum dilecto misso nostro G. sacre capelle nostre -o. POETA SAXO 3,292: aule (HROTSV. Pel. 266). CARTA a. 918 (Plancher, Hist. Bourgogne I pr 19 p. 16 col. 1): summos Regni principes eorumque -os. FULCO, MELD. nupt. I 684: princeps ergo domus regis regnique -r. DIPL. Phil. I 44 (a. 1065—69): cunctis -is palatii videntibus multisque Francigenis principibus presentibus. CARTUL. Ultraiect. I 444 p. 397 (a. 1165): -is curie: A. dapifero, W. pincerna, G. panetario. LAMB. HERSF. annal. a. 1076 p. 274,25: regis (OTTO FRIS. gesta 2,3 p. 104,29. chron. 7,14 p. 327,10). VITA Severi milit. p. 650,6: tunc qui aderant -i Augusti dixerunt. IOH. CANAP. Adalb. p. 592,11: Wolpharius, imperii -r et sibi dilectus cubilarius. COLOM. decr. I. c. 9: maiores -i regis vel ducis et capellani, quorum personis indignum est coram iudice infra se conferre, in eadem synodo iudicentur (*ib.* c. 11). *ib.* c. 12: ducis -i, qui in mega regis sunt, et regis, qui in mega sunt ducis, ante comitem et iudicem, minores vero ante iudicem delitigent. B) *dignitaire du palais*

pontifical: NADDA Cyriac. I 21,2: super thesauros ecclesie -um constituit *papa*.

VII) *artisan, faisant partie d'un ministerium professionnel dans l'Italie du Haut Moyen Age*: HONORANT. civ. Pap. 17 p. 1457,14: de omnibus istis ministeriis nullus homo debet illorum ministerium facere nisi illi qui -i sunt.

ministeria, -e f. [minister] *forme*: misteria: CARTUL. S. Joh. Ang. p. 72 (a. 965—66). *métière, bassin d'évaporation qui succède au jas dans les salines*: CARTUL. S. Maxent. I 6 p. 17 (a. 892): salina cum omni maratione vel sua -a. CARTUL. S. Cypr. Pictav. p. 318,10 (a. 948): areas XL cum omni -a. CARTUL. S. Joh. Ang. p. 72 (a. 965—66): cum omnia misteria vel maracione.

ministerialis, -e formes: menestralis: CARTUL. Lerin. 31 p. 30 (ante 1032). ministrallus: CARTUL. S. Steph. Divion. IV 105 p. 118 (a. 1193). mestralus: CARTUL. S. Vict. Mass. I 127 p. 155 (c. 1035). ministelialis: DIPL. Arnulfi 19(A) (a. 888) (*faute de copiste*). ministerialis: DOC. Cisterc. 109 p. 102 (a. 1135). ministralis: DIPL. Caroli II, t. II p. 4,17 (a. 861). VITA Odil. I p. 48,19. CARTUL. Matic. p. 61 (a. 941—54). CARTUL. S. Vict. Mass. I p. 384 (a. 1033). CARTUL. S. Michael. Mos. p. 134 (a. 1024—33) et p. 160 (a. 1080). CARTUL. S. Cucuph. II 496 p. 147 (a. 1025). CARTUL. S. Andr. Vienn. p. 30 (a. 1074) et p. 288 (c. 1122). CARTUL. S. Ben. Divion. II 373 p. 152 (a. 1090). CARTUL. Gratianop. p. 233 (a. 1094) et p. 95 (c. 1100). CARTUL. Clun. IV 3761 p. 114 (a. 1100). CARTUL. Carthus. 9 p. 27 (a. 1103). CARTUL. Cales. 3 p. 18 (a. 1117). CARTUL. S. Steph. Divion. IV 27 p. 46 (a. 1165—77). CARTUL. Domin. 233 p. 224 (c. 1200). LAMB. ARD. hist. Ghisn. 91 p. 604,10. ministrallus: CARTUL. Domin. 233 p. 217 (c. 1200). ministerialis: ANNAL. Disib. a. 1157 p. 29,17. DOC. Port. reg. I 335 p. 439 (a. 1179). mistralis: CARTA a. 805 (Charvet, Hist. de l'Eglise de Vienne p. 655). *sing. dat.*: ministeriale: FORM. Salisb. 39 p. 448,26 (a. 802). *abl.*: ministeriale: CARTUL. episc. Halb. 256 p. 222,20 (a. 1150—60) (*ib.* 612. 645). *orth.*: mynisterialis: CARTUL. Salisb. II 383 (a. 1167—68). (*cf. DuC: my-, minst-, ministralli, mistra-.* Arnaldi: mene-, mine-).

I) *adj.*: A) *de ministerialis (se dit de celui qui exerce auprès d'un souverain ou d'un seigneur une fonction aulique)*: CARTUL. Sithiens. I p. 119 (a. 874): venerabilis abbas Hilduinus, fidelissimus noster atque -is noster librarius. DIPL. Caroli III 38 p. 82,1 (a. 901): nemine inquietante, non abbate, nec ulla -i vel etiam iudiciaria potestate. ACTA imp. Stumpf. 154 p. 208^{ex} (a. 1173): -es comites.

B) *propre à un ministerialis (qui jouit du statut de ministériel, qui se rapporte à la classe des ministeriales)*: DIPL. Otton. I 32 p. 118,34 (a. 940): cum omnibus appendiciis ac adiacentiis rebus suis et cum -ibus hominibus subnotatis... et cum omnibus ibi in ministerium com-

missis hominibus mulieribus et infantulis... in potestatem tradidimus. LEX Worm. 25 (c. 1020—25): si quis de aliqua re -i confitetur. DIPL. Henr. II 511 p. 655,42 (a. 1005 *faux*): cum fassallis -ibus. UDALSC. Egin. 12 p. 437,26: tributarius quidam... optimus induit vestibus et se -em militem... iuramento confinxit. TRAD. Frising. 1462 (a. 1053—78): Altmanno -i preposito. EPIST. Meginh. 18 p. 211,27 (a. 1063): -is ordinis viris. TRAD. Patav. 467 (a. 1110—30): hoc tradidit... ea conditione ut -i iure Deo et sancto Stephano clericis serviret. Frising. 1510 (a. 1123—30): quedam -is Frisingensis mulier. ib. 1711: filius de -i fratrum uxore susceptis. DIPL. Loth. III 59 p. 94,1 (a. 1134): abbatisa Liutgardis cum assensu sororum -ium hominumque suorum. CARTUL. episc. Halb. 193 p. 165,25 (a. 1139): -es viri s. Stephani. CARTUL. Rhen. inf. I 378 p. 262ⁱⁿ (a. 1153): quia beneficium -e fuit. VITA Meinw. 49 p. 41,37: exceptis -ibus eius hominibus. CARTUL. march. Misn. II 405 (a. 1174): tam liberorum quam -ium... baronum. HELM. 72 p. 138,6: amicis... tam liberis quam -ibus. CARTUL. episc. Hild. I 526 p. 505,11 (a. 1196—97): ut partem beneficii filia R. iure -i... recipiat.

C) *concedé à un agent domanial*: TRAD. Westph. I p. 6 (a. 851): curtiferos 2 cum beneficiis -ibus.

D) *cultuel, qui sert à la célébration de l'office* (cf.: ministerium): LIB. pont. I p. 181,19: calices argenteos -es (ib. p. 363,11). CONSuet. Trev. 14 p. 15,14 (c. 1000): missa cantata, -i quoque veste plicata.

E) *propre aux fonctions exercées dans la hiérarchie ecclésiastique*: ORDO ROM. VI 1 t. II p. 241: superiores autem vel diaconorum vel subdiaconorum ordines archidiacono, qui vicarius est pontificis, obedire, servato unicuique per eum gradus -i ordine.

F) (*théol.*) *subordonné*: BURG. Pis. transl. Joh. Damasc. fid. orth. VIII 11 p. 37: non ponimus organum -e esse ignis quod ex ipso est lumen.

II) *subst.*: A) *masc.*:

1) *serviteur en général*: a) *sens propre*: GESTA Aldrici p. 106: alia vero largiatur disposite et rationabiliter clericis et vasallis et servientibus et -ibus nobis famulantibus. b) *sens figuré*: SMAR. coll. col. 365^A: spiritus -es in ministerium missi.

2) *agent de l'autorité publique*: a) *en général*: CARTUL. S. Vict. Mass. I p. 12 (a. 822): cunctis -ibus rem publicam administrantibus. CAPIT. reg. Franc. II p. 323,15 (a. 864): precipiantur a nostris -ibus et a ministris ecclesiasticis. ib. p. 336,20 (a. 869): comites et missi ac vassi nostri et -es regni nostri. DIPL. Arnulfi 153 p. 233,19 (a. 897): interventu A. dilecti episcopi... atque Rodharti fidelis -is nostri. DIPL. Bereng. I 137 p. 353 (a. 922): ante nullum publicum -em placitum custodiant nisi in presentia marchionis. DIPL. Otton. I 26 p. 113,8 (a. 940): sicut usque nunc ad nos tantum et nostros -es aspectabant. CARTUL. Matic. p. 61 (a.

941—54): precor omnes successores meos, reges, principes, comites atque omnes -es. DIPL. Otton. II 152 a p. 172,22 (a. 977): -ium nostrorum omni molestia remota. ib. 176 p. 201,36 (a. 978): absque publico -i permansura. DIPL. Otton. III 21 p. 420,22 (a. 985): a nostrorum -ium deinceps sint districtione absoluti. DIPL. Conr. II 65 p. 81,6 (a. 1026): ut deinceps servi aut cartulati pertinentes ad eandem ecclesiam nullum censum nostre parti seu publico -i persolvant. ACTA Phil. I p. 237 (a. 1078): sine qualibet exactione vel consuetudine nostra seu -ium nostrorum concessimus. CARTUL. S. Bened. Floriac. I p. 254 (a. 1106): -ibus nostris iustitie nostre recipiende causa a nobis illuc directis iustitiam nostram nanciscemus. CARTUL. S. Joh. in Vall. 24 p. 15 (c. 1120): Ludovicus... Francorum rex, omnibus tam prepositis quam -ibus nostris. ACTA Phil. Aug. I 24 p. 35 (a. 1181): nullus -ium nostrorum exigat... pedagium. ALAN. TEWKES. Thom. 9: -ibus regis, qui ibi aderant, id tacite considerantibus. b) *sert à désigner un agent supérieur* (*missus, comte, évêque*): CAPIT. reg. Franc. I p. 291,19 (a. 819): vassi vero nostri et -es qui missi sunt, ubicumque venerint, coniectum accipiant. DIPL. Caroli II t. II p. 239,17 (a. 870): Ingelrammus inluster comes, dilectus -is noster et abbas monasterii Marillas. DIPL. Karoli III 86 p. 139,30 (a. 883): Eoutulfum dilectum consiliarium et -em nostrum. DIPL. Arnulfi 76 p. 114,35 (a. 890): Engilmarus dilectus episcopus et -is noster. ib. 79 p. 119,4 (a. 890): noster quidam comes et dilectus -is nomine Yringus. ib. 172 p. 261,26 (a. 899): Isangrimo illustri comite -ique nostro. CARTUL. Carinth. I 342 p. 257ⁱⁿ (a. 1189): nos ad eandem delegationem terminandam per nobiliores et meliores -es nostros invitabit. ib. III 1481 p. 578^{ex} (a. 1199): consilio amicorum et -ium. c) *agent subalterne* (*en particulier, auxiliaire du comte*): CAPIT. reg. Franc. I p. 138,4 (a. 808): iubente comite vel -ibus eius. ib. p. 165,10 (a. 811): episcopi et abbates sive comites dimittunt eorum liberos homines ad casam in nomine -ium. ib. p. 284,32 (a. 818—19): si homo liber vel -is comitis hoc fecerit. DIPL. Ludow. Germ. 24 p. 29,29 (a. 837): omnibus episcopis, comitibus sive cunctis iunioribus et -ibus nostris in regno nostro consistentibus. CAPIT. reg. Franc. II p. 259,26 (a. 844): neque a comite neque a iunioribus aut -ibus eius. ib. II p. 332,28 (a. 865): -ibus missorum nostrorum. CARTUL. S. Vict. Mass. I p. 34 (a. 845): vicedominus vel eius -is. DIPL. Karoli III 26 (a. 880): nullus ex comitibus, gastaldionibus, iudicibus seu nostris -ibus. CAPIT. reg. Franc. II p. 362,35 (a. 877): cum -ibus ipsius comitatus et cum episcopo. HINCM. REM. ord. palat. X p. 28 (éd. Prou): tales etiam comites et sub se iudices *rex* constituere debet, qui sub se huiusmodi -es substituunt. DIPL. Caroli III p. 137 (a. 909): nullus episcopus, comes vel vicecomes aut aliquis eiusdem loci -is. VITA Corb. I 16: ille comes...

per -es suos eum usque ad fines Baioariorum fecerat pertransire. ABBO FLOR. can. col. 480^C: si homo liber id est -is comitis hoc fecerit, honorem... amittat. CARTUL. Mai. Mon. Dun. p. 1,2 (a. 1040): vicecomes et sui -es. CARTA Henr. I ap. Rymer I 12 (a. 1126): quieti... de omnibus auxiliis vicecomitum et -ium eorum.

3) *agent domanial*: a) *administrateur d'un domaine laïque*: α) *royal*: CARTUL. Stabul. I p. 85,7 (a. 862): villam quam -is noster iure beneficiario obtinet. β) *d'un domaine seigneurial*: CARTUL. S. Michael. Mos. p. 139 (a. 1024—33): -es enim domni Milonis de Gondricurt exigebant ab eo census et redditus terrarum quas tenebat. CARTUL. Lerin. 31 p. 30 (ante 1032): sine contradicte de seniore et vicario et -e. CARTUL. S. Vict. Mass. I p. 384 (a. 1033): Nortaldus, fidelis meus, -is Bruniole. CARTUL. Dinant. I 2 p. 4 (c. 1060): quicumque... fornacem... fecerit... dabit -i comitis V solidos. CARTUL. Gratianop. p. 233 (a. 1094): Chatbertus de Morestello, -is comitis. VITA Forann. p. 601: cum -ibus eiusdem castris, villico scilicet atque scabinis. CARTUL. Gratianop. 97 p. 95 (a. 1100): comes misit... Petrum Chalnesium, -em suum. CARTUL. Capel. ad Plancas p. 15 (a. 1156): quarum terragium -es predicte ville tempore messonis colligere consueverunt. CARTUL. S. Steph. Divion. IV 105 p. 118 (a. 1193): ipsi vero fratres octo denarios censuales infra octabas sancti Ioannis Baptiste -i domini Martelli de Cepoi... persolvent. b) *administrateur d'un domaine ecclésiastique*: α) *en général*: POLYPT. Irm. p. 149: cum -ibus duobus, id est forestario et decano. FORM. Salisb. 39 p. 448,26: archiepiscopus ill. -e nostro salutem. FLODOARD. hist. col. 259^C: plebeis personis, villarum scilicet -ibus. CARTUL. S. Vit. Virdun. p. 388,7 (a. 940): -es de abbacia sancti Vitoni. CARTUL. S. Hilar. Pictav. p. 60 (a. 989): cellarium nostrum... Sancto Hilario reddimus ut canonici ibidem -em constituant. DIPL. Otton. III 420 p. 854,35 (a. 1001): nullus... archiepiscopum T. suosque successores vel eorum -es de rebus predicte abbacie... inquietare audeat. CARTUL. Fontanel. p. 38,4 (a. 1024): centurionum -iumque mihi subditorum. CARTUL. S. Cucuph. II 496 p. 147 (a. 1025): Bernardus sacer et Livola qui fuit -is retro multis annis. DIPL. Henr. III 317 p. 434,42 (a. 1054): teloneum nullus exigat nec districtum aliqua publica potestas ibi faciet, set tantum -is vel missi ipsius abbatise. ib. 368 p. 501,5 (a. 1056): in omnibus autem mansis Sancti Pauli nemo lectos accipiat nisi -is fratrum. VITA Bertini III p. 141: -is qui ab abbate positus in sui loco cuncta ville providebat. CARTUL. S. Ben. Divion. II 393 p. 173 (a. 1100): -es ville pro parte sua habebunt monachi quos voluerint. CARTUL. Carthus. 9 p. 27 (a. 1103): laudant etiam hoc -es de Cornilione. CARTUL. Sithiens. I p. 249 (a. 1107): de omnibus super manentibus seu hospitibus abbatibus, vel de rebus eorum qui in burgo vel in villa manent, -is, nisi monitus a preposito, nullatenus se intromittat.

CHRON. S. Petr. Besuen. p. 359: qui debet -i Fontane potestatis singulis annis unum denarium. ACTA pont. Rom. Gall. I 79 p. 274 (a. 1157—59): servitium quod -es de Novo Castro in festo sancti Petri quasi ex debito exigebant. CARTUL. Excub. p. 93 (a. 1154): in presentia ... Giroudi -is nostri. CARTUL. Castrodun. p. 5 (a. 1159): damus XX solidos annuatim... in reddito nostro de Novo Burgo, quicumque noster -is sit. ACTA pont. Rom. Gall. IV 167 p. 310 (a. 1175): -es atque servientes ipsius monasterii. CARTUL. Domin. 233 p. 208 (c. 1200): in festivitate sancti Martini unum agnum -is. ib. p. 224: receptum -is cum uno socio. CARTUL. Vedast. p. 368 (XIIe): eorum in hac villa -is Sancto Vedasto securitatem fecit. β) *plus spécialement, agent chargé de collecter la dime*: CARTUL. Derven. p. 149,12 (a. 1027): -es monachorum... decimam accipiant. CARTUL. Capel. ad Plancas 8 p. 7 (ante 1147): hac scilicet conditione, quod tempore messis Macharius et canonici -em simul ponent. CARTUL. S. Steph. Divion. IV 27 p. 46 (a. 1165—77): -em communiter eligerent et mitterent ad portandas easdem tercias, et si de -i discordarent liceret canonicis ponere quem vellent. CARTUL. S. Steph. Divion. IV 105 p. 118 (a. 1193): octo denarios censuales... menistrallo domini Martelli... annuatim persolvent.

4) *agent judiciaire*: CARTUL. Derven. p. 109,2 (IXe): si -is Sanctorum per se iusticiam adquisierit. HINCM. REM. epist. col. 444^A: cum -es nostri ipsam sanctimonialem ceperunt requirere. CARTUL. Compend. I p. 31 (a. 921): -is nostre sublimitatis ex avo vocatus iusticiarius. FLODOARD. hist. col. 73^C: sepe iustitiam apud -es regios sibi fieri petiit. CARTUL. Worm. 37 (c. 1000): si ullus censualium hominum interficeretur, -es nostri wiregeldum ad cameram nostram exigerent. DIPL. Henr. II 139 p. 166,5 (a. 1007): si quid autem in eos ab aliquo exigatur, coram archiepiscopo vel advocato suo aut aliis -ibus, prout res fuerit, incipiatur et determinando progrediendo ad finem usque peroretur. ACTA Phil. I 28 p. 85 (a. 1066): non debere abbatem nec eius -es aliquem iudicare. CARTUL. S. Michael. Mos. p. 160 (a. 1080): in iudicio -ium. CARTUL. S. Steph. Vall. 13 p. 13 (a. 1141—51): sed ad abbatem clamaret aut ad aliquem suum -em. CARTUL. Castrodun. p. 18 (a. 1176): conventionem ad locum certum et diem -is capituli et Huberti vel aliquis loco eius. DOC. comm. Ven. 281 p. 277 (a. 1177): Johannes Armatus -is curtis palacii. ACTA Phil. Aug. 197 p. 237 (a. 1186): et si per iusticiam ius suum non poterit obtinere, ad dominum eius... vel ad -em eius... clamorem faciat.

5) *officier chargé d'une fonction domestique au palais royal*: CAPIT. reg. Franc. I p. 84,5 (c. 800): ut maiores nostri et forestarii, poledrarii... vel ceteri -es rega faciant et sogales donent de mansis eorum. ib. p. 84,22: -es nostri, sinescalcus et butticularius. ib. p. 86,34 (c. 800): quatenus ibidem condigne -es nostri officia eorum

bene nitide peragere possint. ib. p. 87,26: venatores nostri et falconarii vel reliqui -es. ib. p. 298,1 (c. 820): unusquisque -is palatinus. HINCM. REM. annal. Bertin. p. 86: -ibus de palatio suo. HINCM. REM. ord. palat. XXIII p. 88 (éd. Prou): ad tres autem -es, senescalcum, buticularium et comitem stabuli. TRAD. Ratisb. 44 (a. 874): Vuito -is regis fuit princeps super omnes forestes. ACTA Phil. I p. 228 (a. 1077): noster -is aut nostrorum successorum venator, seu cuiuscumque ministerii fuerit. DIPL. Loth. III 14 p. 17,40 (a. 1128): ex -ibus regni, V. dapifer, C. pincerna... et preterea perplures in curia... existentes.

6) *officier ecclésiastique*: a) *en général*: SMAR. reg. Bened. col. 746^D: prelati et discipuli et magistri et prepositi et decani et omnes omnino -es. HINCM. REM. epist. col. 637^B: sicut -es ipsius ecclesie dicunt. ib. col. 273^C: pro constituendis -ibus ecclesiasticis, videlicet oeconomus... archipresbyteris et archidiaconis. FOLC. gesta Bert. p. 125,17 (a. 877): prepositus ceterique -es nequaquam fiant, nisi ex ipsis fratribus, per electionem eorum et consensu abbatis. AIMOIN. SANGERM. mirac. Germ. p. 120: excepto quod thesaurario et aliis -ibus facere constitutum est. LEX Worm. 29: si episcopus fiscalem hominem ad servitium suum assumere voluerit, ut ad alium servitium eum ponere non debeat, nisi ad camerarium aut ad pincernam vel ad infertorem vel ad agasonem vel ad -em. GESTA abb. Lobb. 20 p. 324: priores et decani intus et exterius -es ad tempus constituuntur. b) *en particulier, titulaire d'une charge spéciale*: CARTA a. 805 (Charvet, Hist. Egl. Vienne, p. 655): officia sunt: sacrista, mistralis et cancellaria. TRAD. Ratisb. 170 (a. 894—930): inter Tutonem venerabilem episcopum et Richperonem suum -em. DIPL. Otton. I 348 p. 475,9 (a. 967): a -i ipsius (*episcopi*). TRANSL. Gorg. II p. 242,4: advocans -em suum. LEX Worm. pref.: aliquis advocatus aut vicedominus aut -is. DIPL. Henr. II 438 p. 561,5 (a. 1021): advocatus vel -is ecclesie, quem episcopus sibi elegerit. ib. 440 p. 562,32 (a. 1021): -is ipsius ecclesie, qui pro tempore fuerit, presit predicto comitatui ac de eius utilitatibus provideat ad restaurationem constructionis ipsius ecclesie. CARTUL. S. Andr. Vienn. p. 176 (a. 1195): B. decanus ecclesie Viennensis, Hismido -is.

7) *dans le Saint Empire Romain Germanique, personne non libre de rang supérieur, tenue de servir dans les offices auliques, domaniaux et militaires*: a) *en général*: TRAD. Ratisb. 303 (c. 1010—20): factum est autem cum consilio fratrum ac -ium sive totius familie. LEX Worm. 2: ille firmus heres sit, qui a -i heres effectus est. DIPL. Henr. IV 263 p. 337,24 (XIIth *faux*): offeruntur viri militares qui dicuntur -es cum prediis et possessionibus suis. GERHOF. edif. 12 (26) p. 155,16: si qui autem supra colonariam conditionem erant -es. DIPL. Lothar. III 15 p. 19,17 (a. 1129): interfuerunt subscripti... ex

laicis, ... de spiritualibus... de -ibus, Sifridus urbis perfectus, Rodlofus causidicus, Adelbertus vicedominus, Gelfradus telonarius. ib. 21 p. 32,7 (a. 1129): testes... de -ibus et servis. ib. 127 p. 218,8 (a. 1130): testes... et alii nobiles quam plures -es: Liudolfus advocatus de Brunsvic et duo filii eius, ... Anno camerarius et... Arnoldus dapifer de Embiken. ib. 73 p. 113,16 (a. 1135): sub hac confirmatione eos comprehendimus qui ex parentibus iure -ium digni sunt. ib. 114 p. 184,17 (a. 1137): ceterique quamplures tam liberi quam -es. CARTUL. Eichsf. 90 (a. 1146): et IIII mancipia iuris -ium. OTTO FRIS. gesta 2,46 p. 154: vetus consuetudo pro lege apud Francos et Svevos inolevit, ut, si quis nobilis, -is vel colonus coram suo iudice pro huiusmodi excessibus reus inventus fuerit, antequam mortis sententia puniatur, ad confusionis sue ignominiam nobilis canem, -is sellam, rusticus aratri rotam de comitatu in proximum comitatum gestare cogatur. WIBALD. epist. 78 col. 1177^A (PL 189): damno quod civibus et -ibus nostris de Huxera contigit. CARTUL. archiep. Magd. 319 p. 412 (a. 1166): castrum Vrekenleve cum omnibus, que ad castrum pertinent, beneficiatis et -ibus. b) *emplois spéciaux*:

ministerialis altaris, *chapelain desservant un autel*: TRAD. Frising. 1487 f (a. 1078—98).

ministerialis ducis, *ministériel de la troisième classe dépendant d'un seigneur laïque*: DIPL. Loth. III 73 p. 113,11 (a. 1135). TRAD. Frising. 1554 (a. 1159—63).

ministerialis ecclesie, *ministériel de la deuxième classe de ministériaux, dépendant d'une seigneurie ecclésiastique*: DIPL. Otton. I 443 p. 599,21 (a. 962 *faux*). DIPL. Loth. III 85 p. 134,13 (a. 1136). TRAD. Frising. 1542 (a. 1138—47).

ministerialis marchionis, *serviteur d'un marquis*: CARTUL. Henr. Leon. 106 p. 162,18 (a. 1176).

ministerialis regni, *ministériel faisant partie de la première classe de ministériaux, dépendant de l'empereur*: DIPL. Loth. III 42 p. 69,42 (a. 1132). ib. 65 p. 101,37 (a. 1134). CARTUL. Port. 6 p. 14 (a. 1144). CARTUL. Naumb. 189 (a. 1149). ACTA Henr. Leon. 38 p. 55,6 (a. 1157). ib. 99 p. 150,15 (a. 1174). THEOD. PALID. annal. a. 1146 p. 82,10.

8) *artisan, qui exerce un métier*: CAPIT. reg. Franc. I p. 87,22 (c. 800): pistores... retiatores qui retia facere bene sciunt... necnon et reliquos -es quos ad numerandum longum est. ib. p. 255,4 (a. 810): -es non invenimus aurifices neque argentarios, ferrarios. POLYPT. Irm. p. 312: sunt mansi ingenuiles LXX absque -ibus et paraveredariis. CARTUL. Vedast p. 191 (c. 1148): consuetudines que proprie ac specialiter caritatis nomen retinent, ut sunt ille que dicuntur -ium... parmentarii quatuor solidos, sutores, decem. DOC. Port. reg. I 335 p. 439 (a. 1179): qui... -es ferrarii aut zapatarii fuerint et per offitium istud vixerint. LIB. trad. S. Petri Bland. p.

141: unaqueque domus dat unum -em ad fenum colligendum. *ib.* p. 202: Th. magister -ium, A. portarius, B. coccus.

9) *sacristain*: *DIPL. Caroli III* 93 p. 214,4 (a. 918): ad luminaria reliquiis sancte Virginis procuranda a proprio -i eiusdem capelle.

10) *ménéstrel, poète musicien*: *LAMB. ARD. hist. Ghisn.* p. 604,10: in medium et -ibus, mimis, nebulonibus, gartionibus, scurris et ioculatoribus. *ib.* p. 626,43: gartionem et -ium, immo adulatorum iniuriosa laudatio.

B) *fém.: servante*: *VITA Odil.* I p. 48,19: accessit ad eam una de ministrilibus. 2) *femme qui appartient à la classe des ministeriales*: *DIPL. Henr. I* 18 p. 53,35 (a. 928): Vuilliburge fidei nostre -i. *GENEAL. Welf.* p. 734,3 (*MG Script. XIII*): genuit ex quadam -i sua... filios.

C) *neutr. plur., biens affectés à la rétribution des ministeriales*: *VITA Meinw.* 145 p. 76,17: in edificiis, in -ibus, in secularibus possessionibus, in ecclesiasticis ornamentis.

ministeriarches, -e m. [*ministerium et ἀρχή formé comme mysteriarches etc.*] *UGUTIO s.v. archos*: -es *i.* princeps ministerii.

ministeriolum, -i n. [*ministerium*] *office*: *DIPL. Henr. II* 289 p. 351,25 (a. 1014): quemadmodum ille dominam nostram sanctam Mariam constituit heredem de proprio, ita et nos facimus de illo -o publico.

1. ministerium, -i n. *formes*: *mineterium*: *CARTUL. Avenion.* p. 50 (a. 966). *ministerium*: *TRAD. Frising.* 1463 (a. 1058). *ministerium*: *MALSACH. ars* p. 49 note. *misterium*: *VITA Pirm.* I 7 (cod. 2) (c. 800). *LIB. Domesd.* II p. 110, p. 125 et p. 127. *CARTUL. S. Joh. Ang.* p. 72 (a. 965–66). *CARTA a. 1118 (D. Waley, Mediaeval Orvieto p. 6 n. 3).* *GUIL. MALM. gesta pont.* I 101. *mysterium*: *CARTUL. Danel.* p. 363 (c. 1150) (*cf. DuC s.v. misterium et Blatt, ALMA 1928 p. 80–81*). *orth.*: *mynisterium*: *AGOBARD. epist.* p. 205,19 (a. 830). *CAPIT. reg. Franc.* II p. 386,5 (a. 844). *ib.* p. 274,29 (a. 853). *TRANSL. Libor.* I 2 p. 150,18. *ib.* 8. *ib.* 9 p. 152,51. *DIPL. Conr.* II 112 p. 157,17 (a. 1027). *ROTUL. pip.* 3 Ric. I p. 28. *minyterium*: *RATRAN. epist.* p. 64 (a. 865). *RUOTG. COL.* 20.

I) *service*: A) *service domestique*: *TRAD. Frising.* 1463 (a. 1058): tradidit... episcopus quandam feminam... per manum advocati sui Ottonis in -um confratrum ea lege... ut ipsa et liberi eius liberali -o consistant quo et hactenus consistebant. *VITA Meinw.* 131: diversis curie servitoribus et artificibus... in cotidiani -i necessitatibus. *EPIST. Reinh.* 20 p. 20,15: hunc fratrem nostre cure et -o iam diu fideliter subiacentem et obedientem.

B) *service envers l'empereur, le roi, un duc*: 1) *en général*: *MEGINH. FULD. Alex.* 4: ut palatinorum consotius -um regis impleret. *GERH. AUG. vita Udalr.* 3 p. 389,29: regali servicio tam studiose... insistebat, usque

dum imperatori eius -um... bene placuisset. *ANNAL. Hild. a. 992*: milites in -um regis direxerat. *THIETM.* 4,1: amicos a ducis -o... amovere. *DIPL. Henr. II* 328 p. 415,37 (a. 1015): nobis frequenti -o sata<git dese>rvire.

2) *service des grands officiers domestiques d'une cour laïque ou ecclésiastique, 'métiers de l'Hôtel royal'*: *HINCM. REM. ord. palat.* XXIII p. 58 (éd. Prou): ad tres autem ministeriales, senescalium, buticularium et comitem stabuli, secundum unuscuiusque -i qualitatem vel quantitatem, pertinebat. *ib.* XXVIII p. 68: alter ordo per singula -a discipulis congruebat qui magistro suo singuli adherentes. *DIPL. Henr. I* 42 p. 76,22 (a. 931): qui abbas ex regali privilegio in comitatu et -o singulis quibusque statuto beneficio habeat marschalcum, dapiferum, pincernam, camerarium et quantos de ministerialibus voluerit habere suo servicio. *WIDUK.* 2 tit. II: de -o regali et de principibus eius. *CONST. I* 128,1 (a. 1150): dapiferi et pincerne et reliqui qui -i locum in domo Corbeiensis abbatis tenent.

C) *service de Dieu*: 1) *en général*: *VITA Prim.* I 1: Deo desuper cuncta illius opera dispensante sacrumque officium et mysticum -um ad vota dirigente. *AGOBARD. epist.* p. 226,21: eos qui seculari militie et illos qui sacris -is inserviunt. *id. reg. eccl. col.* 195^B: omnes qui per sacrum -um ad honores et divitias temporales pervenire festinant. *DIPL. Henr. II* 94 (a. 1005): concedimus etiam eis liberum arbitrium inter se eligendi abbatem... ut eo securius divinum ab illis impleatur -um. *GRATIAN.* I dist. XXVII c. 6: revertatur ad id quod spondit et in sacro -o permaneat quod inchoavit. 2) *office divin, cérémonie du culte*: a) *en général*: α) *absolument*: *FLOR. LUGD. psalm. col.* 327^B: non est veritus... quedam in sacris officiis et -is reprehensibilia... resecare. *GERH. AUG. vita Udalr.* 4 p. 392,14: cum versibus ad hoc -um compositis. β) *avec génitif*: *ACTA pont. Rom. Gall.* IV 17 p. 89 (a. 1125): prohibemus... ut... aliquam ecclesiam de novo nemo construat, et si constructa fuerit, -um dedicationis nullus omnino impendere presumat. γ) *avec adjectif*: *EIGIL. Sturm.* 20: coepit fratrum emendare vitam... et -a illorum monastica constituere. *THANGM. Bernw.* 12 p. 763,36: cetera ad -a ecclesiastica pertinentia fecit. *DIPL. Conr.* II 112 p. 157,17 (a. 1027): de omnibus utensilibus rebus que ad sacrum -um vel ordinem ipsius... ecclesie pertinere videntur. *ANNAL. Qued. a.* 1020 p. 85,10: coenam dominicam festumque paschale... decenti fertur excoluisse -o. b) *messe*: α) *abs.*: *GERH. AUG. vita Udalr.* 15 p. 404,37: cum alteram missam... celebrare coepisset,... -i sui celebrationem audientes. *ib.* 27 p. 413,14: ambas vero missas cum... perduceret... dicebat: hec -a, que... peregi. *THANGM. Bernw.* 8 p. 762,48: unum calicem aureum... in usum -i. *OSBERN. lib. mirac.* p. 138,24: ad altare Christi ministraveram, consummatoque -o per gradus descendere incipiebam. β) *avec*

génitif: ASTRONOM. Ludov. p. 647,51: in crastinum, que erat dominica, iussit -um altaris preparari. WALAHFR. Gall. 1,26 p. 304,12: instrue sacre oblationis -um. GERH. AUG. vita Udalr. 27 p. 413,20: Dei -um in prefata ecclesia implere festina, quia hodie... nullus alius ibi missam cantabit. *γ) avec adjectif*: CONCIL. Paris. a. 825 p. 479,11: sacrum -um celebravit. WALAHFR. Gall. p. 299,7: sacri vasa -i. PASSIO Salv. p. 309: sacerdotalia quoque indumenta, que sanctus episcopus sacri -i reverentia et honori habebat. TRANSL. Libor. I 8: assumptis secum sacerdotibus et cuiuscumque gradus clericis, sacri -i vestibus ornatis. GERH. AUG. vita Udalr. 12 p. 401,40: salutaris sacrificii hostiam Deo libare licuisset. -o sacro peracto. AIMOIN. FLOR. gesta Franc. p. 101: sacri -i utensilibus. CARTUL. S. Ben. Divion. II 333 p. 113 (a. 1052): omne ornamentum quo utebatur ad sacrum -um. AMALAR. epist. p. 269,38: de vasis divini -i. THIETM. 3,12 p. 112,5: episcopum ad missam paratum... peracto autem divino... -o. GERH. AUG. vita Udalr. 27 p. 414,37: cum... tempus celebrationis publici Dei -i immineret. GERBERT. astrol. p. 130: dominica -a convenienter peraguntur. *c) service funèbre*: CONSUET. Trev. 10: post peractum -um funebre. CARTUL. Carcas. I p. 82 (a. 1054): faciant per eum talem -um per triginta dies quomodo per unum monachum defunctum. CARTUL. Gellon. 417 p. 340 (a. 1140): facere -um matris sue. *3) célébration des offices (par un prêtre)*: EPIST. Tegerns. I 91: necesse habemus ordinare quosdam... in -um Domini ad altare sancti patris nostri Quirini. GERH. AUG. vita Udalr. 4 p. 392,16: cum processione duodecim presbiterorum, qui cum eo usque in finem misse in suo -o perseverare debuerunt. ib. 13 p. 402,43: congregationem clericorum... ad implendum cotidianum -um servicii Dei in ecclesia. ACTA pont. Rom. Gall. I 93 p. 283 (a. 1164): eorum septimanam... de choro vel de -o altaris. ib. 181 p. 335 (a. 1171—81): canonicis... altaris sancti Maurini -o deputatis. *4) administration d'un sacrement*: VITA Pirm. I 7: sancte manus impositionis -um. VITA Rimb. 23: -um sacre unctionis cum oleo sancto ei fieri precepit. GERH. AUG. vita Udalr. 2: -um sacramentorum... perficere. QUESTIO disc. Simon. Tornac. (A. M. Landgraf, Dogmengeschichte der Früh-scholastik III 1 p. 179 n. 48): -um baptizandi dedit, i. e. quod possunt libere baptizare; potestatem sibi retinuit, i. e. potestatem dimittendi peccata, que solius est Dei. SUMMA Coloniensis De cons. D. 4 c. 25 (A. M. Landgraf, op. cit. p. 189 n. 25): nec interest sive per bonum sive per malum ministrum huius -um fiat sacramenti. PETR. CANTOR summa I 36 p. 103,9: potestatem -i sibi non retinuit *Deus* sed aliis eam contulit. *5) sacrement*: HINCM. REM. epist. col. 10^A: -um sacrum operante Spiritu sancto suscepimus. RATRAMN. epist. p. 64: baptismi sacramentum divinitus illum consecutum fuisse, nubis -o eum perfundente. HILDEG. EPISC. Faron.

p. 195,4: in -o confirmationis in quo anime corporum baptizatorum donum sancti Spiritus accipiunt. ACTUS pont. Cenom. p. 25: liber de -o corporis et sanguinis Christi. ODO CLUN. epit. Job 7: ut a -o confessionis obmutescam. *6) culte (en l'honneur de la Vierge et des saints)*: RUOTG. COL. 49: vasa... in -o sancte Dei genitricis Marie et beati Petri apostoli in ipsa ecclesia... consecrentur. DIPL. Henr. III 15 p. 20,26: monasterium... sancti Sebastiani -o et nomini dedicatum.

II) service rendu: A) *aide, appui*: 1) *en général*: ORDO ROM. V 61 t. II p. 222: diaconi adhuc inclinati per -um acolitorum lavant manus suas. TRANSL. Libor. I 9: illi operi -um prebuisse. DIPL. Henr. III 402 p. 562,31 (a. 1052): -um illis prebuit et iuvamen. ADAM BREM. 1,50 p. 50,7: cuius ope fultus ac -o. 2) *ministerio avec génitif, grâce à*: RUD. FULD. Leob. 8: doctrina sapientie est vocis -o ex illius corde procedens. VITA Menel. p. 149,27: ut domum, quam construebat, -o consecrationis sue domum Dei faceret. CONST. I 212,1 (a. 1162): confirmationem... ad posteriorum notitiam presentis scripture -o transmittere. ANNAL. eccl. a. 508 p. 77,34: *martyres* inimicorum suorum -o perdiderunt originariam vilitatem.

B) *égards, attentions*: GERH. AUG. vita Udalr. 14 p. 404,3: frequenti -o et oblatione cumulatus.

C) *intervention, entremise*: 1) *d'un homme*: HRABAN. epist. 1 p. 381,17: memoratum opus... ipsi vero ac summo pontifici per leviticum -um ad deferendum conscivi te socium. CAPIT. reg. Franc. II p. 386,5: christianos eos nostro -o facientes. CARTUL. Belliloc. Lemov. 11 p. 27 (a. 887): ex virtute sancti Spiritus et nostro -o eum innodamus. RICHARD. S. VICT. pot. lig. col. 1171^B: per semetipsum *Dominus* mundat leprosum, -o sacerdotis reducit eiectum. 2) *des anges ou des saints*: HINCM. REM. ord. palat. XIII p. 34 (éd. Prou): propter amorem... sanctorum Petri et Pauli, quorum doctrina ac -o ad Christi gratiam baptismati sacramenti pervenit. RIMB. Ansc. 5: ipsius animam a corpore sublatam a nge-lico -o ad caelum deferri (ib. 35. THANGM. Bernw. 9. ROB. TORIG. chron. a. 964 p. 23). JOH. CLUN. Odon. p. 112,11: omnibus claruit quod angelicis -is tueretur ubique pater sanctissimus. BERNARD. serm. sup. cant. II 39,10 p. 20: angelicis fulta -is.

D) *usage, besoin*: HINCM. REM. annal. Bertin. p. 86: in -um clericorum... vasa sacra sacramentorumque vestes ac libros petiit. RUOTG. COL. 49: candelabra... que in -o nostro sunt cottidiana. DIPL. Ludow. Germ. 178 p. 256,28 (X^e—XIe spur.): expensas ad -um episcopi propter egritudinem et senectutem eius (cf. DIPL. Henr. III 5 p. 7,10 [a. 1039]). EPIST. Tegerns. I 73: utile ad -um pauperum. THANGM. Bernw. 19 p. 767,33: nec permisit ut quantulumcumque de suo proprio in -um suum impenderet. ib. 40: in altaris ac fratrum -um precipuam pecuniam largitus. VITA Meinw. 31 p. 34,20: ad frartum

ibidem Deo famulantium utilitatem et -um tradidit. RAHEW. 4,83 p. 340,17: si in -o pauperum famulorum uteretur officiiis.

E) *utilité, chose utile*: AGIUS vita Hath. 10: procurans ne aut necessaria -a, aut quicquam eorum que desiderarent eis deesset.

F) *prestations (en nature ou en travail)*: DIPL. Conr. II 106 p. 149,35 (c. 1027): addidit eiam huiusmodi -um illi... in tercio anno impendere. DIPL. Henr. III 128 p. 160,1 (a. 1044): freda exigere seu ad mansiones vel ad quodlibet -um compellere. TRAD. Ratisb. 498 p. 283,23 (a. 1044—48): his *modiis* et adiungentur II°... cum adiuncto -o X mod. tritici ac totidem siliginis. DIPL. Loth. III 127 p. 217,38 (a. 1130 spur.): omne -um quod regio iuri ex eodem predio debebatur. CARTUL. archiep. Magd. 299 (a. 1159): incole ab eo -o, quod burgwere vocatur... immunes permaneant. SAXO p. 388,19: provincialia -a impensaue... exigere.

III) *charge, tâche, fonction*: A) *charge, fonction*: 1) *en général*: CAPIT. reg. Franc. I p. 149,14 (a. 809): ut iudices, advocati, prepositi, centenarii, scabinii, ... constituantur ad sua -a exercenda. TRAD. Frising. I 313 p. 269 (a. 814): dignus... ut ad -um comitis pervenerit. SMAR. reg. Bened. col. 735^B: non preponatur ingenuus servo, subintelligitur in ordine vel -o. CAND. FULD. Eigil. I 21: fratres qui extra monasterium -a providere noscuntur. HINCM. REM. ord. palat. XXVII p. 68 (éd. Prou): ut illa multitudo que in palatio semper esse debet... ut absque -is expediti milites. DIPL. Otton. II 190 p. 217,18 (a. 979): abbatissam vel advocatum... quamdiu digna... persona in hoc -um ponenda inveniri possit, ... eligere. ADAM BREM. 1,62 p. 59,23: perfecto legationis sue -o. HELM. 22 p. 44,31: functus est auctoritate archiepiscopali et legacionis apostolice -o. 2) *charge de grand officier*: GERH. AUG. vita Udalar. I p. 387,1: -um camerarii sibi commendavit. HINCM. REM. ord. palat. XIII p. 34 (éd. Prou): per apocrisarium, id est responsalem negotiorum ecclesiasticorum, cuius -um ex eo tempore sumpsit exordium. 3) *office (d'agents locaux)*: DIPL. Henr. II 510 p. 654,10 (a. 1004 spur.): in advocatie -um delegit. ACTA com. Flandr. 6 p. 18,7 (a. 1085): ville eiusdem minister -um a preposito et fratribus teneat. ACTA Henr. II, I 83 p. 190,14 (a. 1156—58): dedi... servienti meo -um de hosteria de scaccario meo. ib. I 212 p. 349,22 (a. 1156—62): me reddidisse... totas serjanterias suas et -a sua... videlicet custodiam gaiole mee Rothomagensis et porte castelli mee... et regardator et pasnagator mearum forestarum... custos meretricum publice venalium. 4) *fonction ecclésiastique, ministère ecclésiastique*: a) *en général*: EIGIL. Sturm. 16: -um suum studiosissime exercuit. AGOBARD. epist. p. 205,19: sacerdotum... -o. AMALAR. inst. sanct. col. 976^B: secundum -um tibi divino munere collatum. ODO CLUN. serm. col. 711^A: preter istam specialem -i nostri

servitutum. GERBERT. astrol. p. 116: quarum cognitio quam necessaria sit in divinis -is. FLODOARD. annal. p. 114: diaconatus igitur quo fungebatur -o. LANFR. comm. Pauli col. 142^A: volo honorare -um meum. ANNAL. Gemet. p. 27: Petrus Linum et Cletum episcopos ordinavit ad explenda Rome exteriora -a. CONCIL. Later. III (Mansi, concil. XXII col. 219^B): inferiora etiam -a, utpote decanatus, archidiaconatus et alia, que animarum curam habent annexam. b) *ministère pontifical*: CAPIT. reg. Franc. II p. 101,20 (a. 876): que secundum sacrum -um suum auctoritate apostolica decreverit. ib. p. 351,22 (a. 876): *papa* secundum sibi a Deo -um creditum, decerneret. c) *ministère épiscopal*: EXAUCT. Ludov. p. 366: scire convenit quale sit -um episcoporum. 15 HRABAN. epist. 55 p. 509,5: mei cooperatorum in sacro -o te *Thiotmare chorepiscopo* elegi. DIPL. Ludov. Germ. 32 p. 41,12 (a. 843): ut neque episcopus usurpet potestatem, nisi secundum quod in sacris canonibus est constitutum scilicet predicare et ordinare atque confirmare vel ea que ad suum pertinent -um... peragere. 20 RUOTG. COL. 20: que tui -i dignitatem non deceant. GERH. AUG. vita Udalar. 6: cum... secundum constitutionem canonum -um suum adimplendum, causa regendi et predicandi atque confirmandi, diocesem sibi commissam visitare decrevisset. *spécialement* ministerium episcopale: α) *fonction épiscopale*: DIPL. Ludow. Germ. 56 p. 77,35 (a. 849): ad eorum episcopale -um peragendum. HINCM. REM. annal. Bertin. p. 144: ut sedem suam teneret et episcopale -um ageret. RIMB. 30 Ansc. 14: qui in partibus Sueonum -i episcopalis officio fungeretur. β) *dignité épiscopale*: ANNAL. Bertin. p. 11: seque tanto, id est episcopali -o indignum proclamans. DIPL. Ludow. Germ. 56 p. 77,22 (a. 849): memorato Victori -um episcopale in quibusdam ammississet. 35 HINCM. REM. annal. Bertin. p. 81: episcopium Coloniense... Hilduino... committit; sed revera dispositio illius, excepto episcopali -o, penes Guntarium manet. d) *ministère paroissial*: DIPL. Caroli M. 197 p. 266,3 (a. 801): presbyter suum -um canonicè peragere potest. 40 CARTUL. S. Joh. in Vall. 55 p. 32: ad explendum parochiale -um. e) *ministère sacerdotal*: α) *en général*: THEGAN. Ludow. p. 602: ut se concederet -um sacerdotale minime habere posse. HRABAN. epist. 55 p. 509,8: qui ad sacerdotium ordinati sunt et -um sacerdotale agere debent. CARTUL. Rhen. med. I 178 p. 240 (a. 943): sacerdotes sibi accipiant ad regendas parochias et ad sacerdotale -um peragendum unum de fratribus ad ecclesiam S. Martini. β) *en parlant d'un évêque*: LIBEL. Baw. et Car. 11 p. 12: ecclesiam, quam Liuprammus archiepiscopus, cum in illa regione -um sacerdotale exercuit... consecravit. ANNAL. Fuld. II a. 864: episcopus... -um sacerdotale ab apostolico sibi interdictum contingere presumpserat. ARTALD. libel. p. 23: sacerdotali me -o penitus abiurarem. RATHER. epist. 7 p.

41,26: non vi sed iure -o sacerdotali me asserant privari. f) *en particulier, les différents devoirs incombant au ministère ecclésiastique*: VITA Wulfr. p. 662,1: evangelici -i opus assumens. AGOBARD. disp. eccl. col. 245^A: non solis apostolis sed omnibus his qui docendi -um in ecclesia sortiuntur. ANNAL. Fuld. II a. 847: -um predicationis... amisit. CARTUL. S. Marcel. Cabil. 47 p. 51 (a. 1074): -um accepit predicationis. 5) *office monastique ou capitulaire*: a) *absolutus*: CAPIT. reg. Franc. I p. 347,15 (a. 817): ut prepositus, decanus, cellarius de eorum -o... non removeantur. VITA Magni Faut. 2: cognita tibi sint omnia -a monastica. DIPL. Caroli III p. 204 (a. 917): de -is quoque loci emendandis eandem potestatem habeant, exceptis preposito et decano, thesaurario et cantore. FOLC. gesta Bert. p. 155: reliquas vero kartas per diversorum -orum officio deputatas curavi separatim inscribere. DIPL. Henr. II 318 p. 398,27 (a. 1015): ecclesie prepositus... nostram clementiam adiit... supplicando, quatinus eadem ecclesia in primitiis -i sui... aliquod reciperet emolumentum. ACTA Phil. I 108 p. 275,6 (a. 1082): ut ipsi canonici ecclesie ipsius -a, preposituram, capiceriam, cantoriam... donent et disponant. b) *avec génitif*: SMAR. reg. Bened. col. 735^B: prepositi vel decani teneat -um. FLOR. LUGD. psalm. col. 325^C: solito cantorum -o. CAND. FULD. Eigil. I 9 p. 226,51: cunctaque monasterii -a. CARTUL. Matic. p. 6 (c. 930): -umve prepositure dignitatis. GERH. AUG. vita Udalr. 19 p. 406,44: -um cellarii. SAXO p. 321,3: schole -o functus. c) *fonction abbatiale*: SMAR. reg. Bened. col. 833^B: eligantur ad abbatis -um peragendum. REG. abb. Werd. 2,4 p. 25,13 (X^e): finit de -o Hrodruerki. GERH. AUG. vita Udalr. 25 p. 410,44: fratrem vestrum ad hoc nominabo -um *abbatis*. DIPL. Loth. III 84 p. 132,5 (a. 1136): canonice abbas ordinatus... susceptum -um pro posse et scire suo impleat.

B) *devoirs de la charge, tâche*: HRABAN. epist. 8 p. 394,14: doctorisque, sicut tibi iniunctum est, -um strenue perage. EXAUCT. Ludow. p. 366: quia idem princeps -um sibi commissum negligenter tractaverit. GESTA Aldrici p. 9: antedictus pontifex... in iamdictis -is et doctrinis magnum habere studium. DIPL. Otton. I 348 p. 475,15 (a. 967): si quis... Deo contradixerit quod suum -um est exhibere. ABBO FLOR. can. col. 477^D: quale -um regis sit, et ipse sui officii nomine prodit et totius regni suscepta cura innotescit. WIPO gesta 5 p. 27,16: inter delicia regis -a, tot pauperum clamores audire et eorum causas finire. KADEL. chron. p. 6: -a uxoribus, que viris ante fieri solebant facere *coacti sunt*.

C) *exercice de l'autorité*: 1) *magistère impérial ou royal*: SYNOD. Ticin. 416 VIII 44 (a. 899): secundum regale -um gubernante. EPISR. Henr. IV 5 p. 8,20: Deo annuente, regni aliquandiu iam sortimur -um. DIPL. Henr. IV 330 (a. 1081): nullus marchio, nullus comes, nullus nostri -i legatus sive minister. RAHEW. 3,29 p.

202,35: imperii inquam Romani, cuius apud nos -um, auctoritatem penes vos, qui optimates regni estis, recognoscimus. 2) *exercice de l'autorité épiscopale*: CARTUL. Hersf. 29 p. 50,43 (a. 820): episcopus seu archidiaconus in ipso monasterio nullam potestatem habuissent nisi secundum sacros canones et instituta patrum illorum -um peragere (cf. DIPL. Ludow. Germ. 32 p. 40,42 [a. 843]). NARR. Ebbon. Rem. col. 18^A: ut recederem ab officio et -o pontificali (cf. RICHER. II p. 262). THANGM. Bernw. 29: quem *archiepiscopum*, quia non aderat, ab omni episcopali -o usque ad presentiam pape suspendit. ACTA. Henr. Leon. p. 179,25 (a. 1189): pallium..., scrinia duo et sandalia ad -um episcopale. 3) *exercice d'une fonction publique*: DIPL. Otton. III 399 (a. 1001): merchatum, cum moneta, theloneo, banno et totius publice rei -is. CARTUL. Nobiliac. 182 p. 288 (XIe—XIIe): dimitto -um huius decime. 4) *exercice d'une fonction ecclésiastique*: HRABAN. epist. 43 p. 488,9: quia... -um ecclesiasticum ad hoc vacare non permisit, tempus mihi concedendum est ad perlegenda predicta opuscula. DIPL. Caroli II, I p. 457,31 (a. 855): divinum cultum ac -um proprii officii liberius possint explere. RIMB. Ansc. 14: cellam... ad ipsius -um officii. ADSO Frod. p. 75,12: divinis eum -is, imposito clericatus officio, mancipavit.

D) *occupation, besogne*: LIBEL. suppl. Fuld. 16: ut ipsa monasterii -a per fratres ordinentur, id est pistrinum, hortus, bratiarium, coquina, agricultura et cetera -a. VITA Annon. I 3,17 p. 508a,48: quidam coquendorum leguminum -o fratre inserviens. ROB. MON. REM. hist. Hier. III 10 p. 761: nullus nostrorum vacabat ab officio, nullus erat absque -o.

IV) *métier, profession*: 1) *au propre*: CAPIT. reg. Franc. II p. 315,16 (a. 864): ipsi monetarii iurent quod ipsum -um... fideliter faciant. CARTUL. S. Ben. Divion. II 398 p. 175 (a. 1101): quamdiu idem -um tenuerit. RADULF. TORT. Bened. 8,33 p. 330: muliercula que textricis fungebatur officio... habebat cooperatricem que eiusdem erat -i. ACTA Henr. II, I 16 p. 22 (a. 1150—51): nullus faciat -um eorum *corduanariorum* nisi per eos. ib. I 212 p. 350,14 (a. 1156—62): homines sui... valeant bolengare et omnia -a sua facere, vendere et mercari et moltare ad suos molendinos. 2) *corps de métier*: FOLC. gesta Bert. p. 126: ambitus castelli circa monasterium... est dimensus et per -a distributus. HONORANT. civ. Pap. 13 (MG Script. XXX p. 1456, 15): auri levatores... piscatores... corarii... Sunt etiam alia -a. CARTUL. S. Vedast. p. 191 (c. 1148): de caritatibus mercatorum et diversorum -orum. ACTA Henr. II, I 16 p. 22, 20 (a. 1150—51): omnibus sociis suis corduanariis et corvissariis Rothomagensibus ut habeant gildam suam... de -o suo. 3) *droit d'exercer un métier*: ROTUL. pip. p. 124 (a. 1130): reddidit compotum de V marcis argenti pro terra et -o patris sui. CARTUL. S. German. Prat. I 213 p. 297 (a. 1162—82): concessimus

Gilleberto carpentario -um paternum et officium ex integro, videlicet ut domos nostras con necesse fuerit quooperiat, obsequium cellarii in dolis et vasis ligandis et faciendis, et in aliis omnibus in quibus necessarium erit, artificum suum exequatur.

V) *atelier*: BENED. ANIAN. conc. col. 1025^A: si quis dum in labore quovis in coquina, in cellario, in -o, in pistrino... aliquid deliquerit. CARTUL. Compend. I p. 7 (a. 877): officine et -a eiusdem loci. CARTUL. S. Alb. Andegav. I 55 p. 75 (a. 1082—1106): partem sue domus ... ubi sunt duo -a constructa et possunt adhuc alia fieri... Monachi vero perdonaverunt ei unum obolum de censu domus sue pro -is que ipsi habent.

VI) *marchandise*: CARTA a. 1157 (E. Chapin, Les villes de foires de Champagne p.j. 1 p. 286): theloneum minuti -i ubicumque sit in nundinis et per totum annum.

VII) *ressort*: A) *circonscription administrative*: 1) *en général, à l'époque carolingienne*: ANNAL. Lauriss. p. 130: Aureolus comes... defunctus est; et... prefectus Cesarauguste... -um eius invasit. CAPIT. reg. Franc. I p. 88,18 (c. 800): ut unusquisque iudex in eorum -o frequentius audientias teneat et iustitiam faciat. ib. I p. 135,8 (a. 807): unusquisque missorum nostrorum per singula -a considerare faciat unum de vassallis nostris. ib. I p. 136,17 (a. 807): unusquisque vicarius singulis comitatibus in suo -o... provideat. DIPL. Catal. II p. 313,29 (a. 812): isti Ispani de vestra -a. CAPIT. reg. Franc. I p. 291,9 (a. 819): ut in illius comitis -o... idem missi diutius non morentur. TRAD. Frising. 484 (a. 823): in -o Liutpaldi comitis. MIRAC. Quint. I p. 810: femina ... de fisco nuncupante Vienne, ex -o Gunthardi comitis. CAPIT. reg. Franc. II p. 274,29 (a. 853): de francis hominibus in isto comitatu et in meo -o commanentibus. ib. II p. 294,43 (a. 857): episcopus vel missus sive comes de quorum -o effugerit. DIPL. Karoli III 89 (a. 883): quedam venationes publice... in quibusdam comitatibus vel -is publicis a nostris exactoribus... exquirantur. DIPL. Arnulfi 111 p. 164,23 (a. 893): ut unusquisque comitum nostrorum vel vicariorum in singulis comitatibus et -is. 2) *district (dans certaines régions d'Italie)*: MEM. Mediol. I p. 443,3 (a. 820): due case et res in -o Stationense. DIPL. Henr. II 289 p. 351,22 (a. 1014): districtum -i Sparzani cum omnibus pertinentiis. CARTUL. Interamn. p. 55 (a. 1018): infra territorio Aprutiense et infra -o Firmano. CARTA a. 1118 (D. Waley, Mediaeval Orvieto p. 6 n. 3): carta convenientie... de castro Parrani et misterio eius. 3) *subdivision du comté (dans le Centre et le Sud de la France)*: CARTUL. Conch. p. 153 (a. 903): in -o Rothenulense. ib. p. 217 (a. 916): in pago Ruthenico, in -o Catlatense. ib. p. 9 (a. 930): in pago Arvernico, in -o Cartladense, in vicaria Arpai-onense. CARTUL. Anian. 285 p. 409 (a. 962): manso I in comitatu Biterrense, in -um Pupianense, infra terminium de villa Sancta Ellalia. CARTUL. S. Saturn.

Tolos. p. 167 (a. 970): alodes in pago Tolosano, in terminio de B., in -o Sancti Petri. ACTA Phil. Aug. I 103 p. 129,21 (a. 1183—84): in -o de Rodenensio ultra Ligerim. 4) *sergenterie (en Normandie)*: ACTA Henr. II, I 176 p. 307,8 (a. 1156—61): decimam annone et denariorum in -o de Fulcardimonte. ib. 433 p. 563,12 (a. 1166—73): in foresta Fiscanni, in -o de Strutart. ib. II 753 p. 398,7 (a. 1185—89): ex dono H. comitis Augi, totam decimam -i sui Fulcardimontis in foresta. ROTUL. scacc. Norm. I p. 24 col. 1 (a. 1180): de duobus regu-ardis -i de Braio de foresta de Leons. ib. I p. 8 col. 2 (a. 1180): 140 lib. de nova firma -i de Groceio in insula de Gersui. 5) *'métier' ou châteltenie (en Flandre)*: ACTA Phil. I 22 p. 62,10 (a. 1065): in -o Furnensi (cf. ACTA com. Flandr. 32 p. 97,7 [a. 1105]). ACTA com. Flandr. 104 p. 235,31 (a. 1121): in -o Bergensi infra Chilhem. CARTUL. Sithiens. I p. 229 n° 17 (a. 1122): terram quam Beatus Bertinus infra -um de Merk possidet. LAMB. ARD. hist. Ghisn. 144 p. 635,1: terram... in -o sive in castellaria Brugensium.

B) *ressort d'une autorité ecclésiastique secondaire (en l'espèce: archidiaconé)*: CARTUL. Long. Pont. p. 98 (c. 1061): assensu Joscelini, archidiaconi, ad cuius -um predicta ecclesia pertinere videbatur. CARTUL. S. Ben. Divion. II 407 p. 186 (a. 1103): archidiaconus de cuius -o prefate ecclesie sunt. CARTUL. S. Joh. in Vall. 21 p. 14 (a. 1119—26): concedentibus archidiaconibus nostris ..., de quorum erant -a predictae ecclesie.

C) *domaine ou ensemble de domaines confiés à la gestion d'un agent domanial*: CAPIT. reg. Franc. I p. 85,18 (c. 800): maiores vero amplius in -o non habeant nisi quantum in una die circumire aut providere poterint. POLYPT. Irm. p. 298: donat de ipso -o... multones II. EINH. epist. 58: de illis porcis quos tu in eius -um ad pascendum misisti. CARTUL. Rhen. med. (Prum.) 135,23 (a. 893): sunt in Merxh in ipso -o mansa ledilia XLIII. CARTUL. Sithiens. I p. 248 (a. 1107): eidem Lamberto -um ad custodiendum tantummodo commendavit, et nullum donum ei aliquatenus inde fecit.

VIII): *revenus attachés à une fonction*: A) *biens fiscaux concédés à un agent public aux époques carolingienne et ottonienne*: DIPL. Ludov. Pii a. 821 (Hist. gén. de Metz II pr. p. 24): actor noster qui predictum fiscum nostrum in -o habet. DIPL. Arnulfi 173 p. 262,36 (a. 899): quasdam res iuris nostri, quod ad -um Iringi comitis... pertinebat. DIPL. Conr. I 29 (a. 916): decimam partem vectigalium, id est de -o zollenarii ad concinnenda luminaria. GERH. AUG. vita Udalr. 3 p. 390,23: clericos autem suos ex familia... -is et congruis beneficiis ditiores fecit.

B) *domaine attaché à l'exercice d'une fonction, de là: bénéfice, fief*: DIPL. Henr. III 368 p. 501,1 (a. 1056): defunctis fratribus episcopi res suas diripere non debent, etiam si aliquod -um episcopi habuerint. CARTUL.

Userc. 446 p. 253 (a. 1062): quinque solidos de comanda de -o Geraldii iudicis. ACTA com. Flandr. 29 p. 87,19 (a. 1102; *spur.* XIIe): omnem molturam quam de -o advocati... abbas et monachi... possederunt. *ib.* 108 p. 248 (a. 1123): Ingelberti feudale -um est, census capitalem a familia Sancti Vedasti. DIPL. Loth. III 35 p. 59,26 (a. 1131): -um id est villicature et iuwerie, in potestate abbatis et gratia consistet et eis iure et lege -orum et non iure beneficiorum diem et legem abbates constituent. LIB. trad. S. Petri Bland. p. 189 (a. 1169): dedit Sancto Petro... omne feudum sive -um quod ab abbate in curia de C. tenebat. CARTUL. Celsiniac. 752 p. 536: tradidi... monachis supradicti loci fevum et alodum, vicarium et -um. *ib.* 831 p. 578: dimitto totam vicariam meam totumque meum -um et fevum quam habebam de monachis. CARTUL. S. Steph. Vall. 20 p. 17 (a. 1174—76): eo quod iamdicta ecclesia in -o eiusdem Petri multas haberet consuetudines vel possessiones. *Expression* ad (in) ministerium sive in ministerio, à titre de *bénéfice*: CARTUL. Brivat. 46 p. 70 (a. 939): in -o teneat et possideat. *ib.* 74 p. 95 (a. 937—38): istas res... teneant atque possideant et habeant in -o Cuneburtus prepositus et Ictor decanus. DIPL. Otton. II 30 p. 40,31 (a. 973): qui easdem regiones vel in beneficium vel in -um habent. DIPL. Henr. II 15 (a. 1002): donavimus quicquid Poppo... habuit in -um in eodem comitatu. *ib.* 55 p. 66,34 (a. 1003): quicquid M. ibi in -o visus est obtinere. LIB. Domesd. II p. 125 (Norfolk): hoc manerium fuit ad census in -um G. CARTUL. eccl. Erf. 50 p. 33,10 (a. 1144): deditque unam vineam cum pomerio et homines suos, quosdam ad -um, quosdam ad census. CARTUL. Celsiniac. 585 p. 431: commendant mihi ipsum decimum ad -um.

C) *revenus attachés à un office monastique ou capitulaire*: CARTUL. Rhen. med. I 163 p. 227 (a. 923): ad -um porte mansum unum. *ib.*: de -o portarie iure precario mansos serviles VI. CARTUL. S. Vedast. p. 57 (a. 1022): molendina... construens in -o prepositure ponenda. CARTA a. 1068—1104 (Duvivier, Actes et doc. anc. concernant la Belgique I p. 339): erant ex familia Sancti Vedasti... ad -um cellerarii pertinentes. CARTUL. Xant. 15 p. 9,35 (a. 1122): si vestis melius... inventa fuerit, -o prepositi assignetur. CARTUL. S. Vedast. p. 267 (XIIe): propter pauperum recreationem ad -um eleemosinarii. *ib.* p. 271 (XIIe): huius ville dominus debet ad -um hospitarii pro domo sua.

D) *bénéfice du desservant d'une église*: CARTA a. 987 (Hist. patriae monumenta I p. 275a): medietatem de... capella, cum -o et cimicterio suo. CARTUL. Athanac. 52 p. 592 (a. 980—990): cum ecclesie... cum omne -um suum: hoc sunt ville cum ecclesia que est constructa in honore Ferreoli et omne -um Ottoni.

IX) *suite de personnes, escorte* (cf. Löfstedt, Per. Aeth. 112. Verm. Stud. 1936, 213 sq.): PAUL. DIAC. homil.

temp. col. 1215^B: Deus manifeste veniet... stipatus -o angelorum. TRAD. Ratisb. 20 p. 26,14 (a. 822): comes cum omni suo -o residebat. VITA Liutb. 3: inter -a puellarum obsequium sibi exhibentium. ANAST. chron. p. 200,11: tam elephantibus quam camelis atque burdonibus -i sui.

X) *mobilier d'église*: A) *en général*: VITA Wulfr. p. 665,20: vascula quoque et instrumenta et tabernacula ecclesiastici -i plurima. EINH. Carol. 33: ecclesiasticum -um...: aut vasa aut libri aut alia ornamenta. TRAD. Frising. 646 (a. 842): tradidi... de -o ecclesiastico, missales I, leccionarium I, collectarium I. DIPL. Caroli II, I p. 427,19 (a. 854): cum omni ecclesiasticorum honore et apparatu -orum destinatum habuit. RIMB. Ansc. 7: dedit eis -a ecclesiastica et scrinia atque tentoria ceteraque subsidia. *ib.* 16: omnia que inibi aut in ecclesiasticis -is aut in aliis thesauris et facultatibus habuerat. EPIST. Col. 10 p. 254,29: si... aliquid ausi fuerint de sacro -o contingere. POETA SAXO 5,473: eius et omne -um cum vestibus atque / vasis. MIRAC. Austrig. p. 204,29: si aliquid de -o aut de rebus sancti confessoris Austregisili post se haberet. GERH. AUG. vita Udalr. 5 p. 394,5: cum carpentis episcopalia -a portantibus. AIMOIN. FLOR. gesta Franc. p. 99: comminuto uno ecclesiastici -i aureo calice.

B) *vases sacrés*: LIUTG. Greg. 13 p. 77,43: ut nihil sibi auri, nihil argenti preter ecclesie necessaria -a umquam reservare voluisset. CARTA a. 807 (R. d'Abadal, Els comtats de Pallars i Ribagorça II 1 p. 280): trado vobis... causas ecclesiasticas, libros vel -a sive et ornamenta. DUNGAL. epist. 6 p. 581,19: facere inde *de argento* -um, calicem et patenam. WALAHER. exord. 25 p. 503,32: omnia -a sacrata fecit argentea et patenas XXV. VITA Desid. Cad. p. 600,18: diversaque ecclesie -a. LIB. pont. I p. 512: cetera vero sanctuaria seu -a tam in ecclesia quam in vestario ab ipso igne conflata sunt. ORDO ROM. XXXVI 25 t. IV p. 199: pontifex autem donat eis sacerdotalia indumenta et -a misse, aurum vel argentum, vinum, frumentum et oleum. ORD. VIT. hist. II 18 t. I p. 388: decrevit ut -a sacrata non tangantur nisi a ministris. ANNAL. eccl. a. 508 p. 82,4: direpto -o sacrosancto... quatuor ex his per fugam dilapsi, patenam et urceum... in patriam deferrunt.

C) *châsse, reliquaire*: RUOTG. COL. 31: sanctorum corpora atque reliquias... collegit. His loca et -a omni sumpto et apparatu copiosius preparavit.

X) *table de desserte*: FOLC. gesta Laub. 26 p. 68: mensa qua sacratissimum Domini corpus absumebatur, -um calciamentorum et paterarum seu scutellarum efficiebatur. BERNARD. MORL. consuet. I 46 (éd. Herrgott p. 237): ante tabulam scutellarum, que alio nomine -um potest appellari.

XI) *service à table, repas* (*pour ministratio*): WIDUK. 3,75 p. 152,24: ad mensam resedit. Peracto -o, vespertinis laudibus interfuit.

XII) *fonction grammaticale*: MALSACH. ars p. 49: a -o verbi.

2. ministerium, -i n. v. *monasterium*.

ministerius, -i m. [minister] *agent domanial (d'un comte), assistant d'un fonctionnaire*: CARTUL. Mai. Mon. Pictav. p. 90,5 (a. 1070): pro aliqua... necessitate intrabit -us comitis in terram. v. *ministrarius*.

ministra, -e f. [minister] 1) *servante (en général)*: a) *au propre*: ANNAL. Qued. a. 1020 p. 85,6: Lucia, devota pauperum -a. b) *au fig.*: LAMB. TUT. Herib. 1 prol.: qui -a obedientia nihil aliud scripsit. MATTH. VIND. ars vers. II 4 p. 152: venustatis loco Philosophia, -arum suarum stipata collegio. 2) *abbesse*: BULL. Cas. II p. 24,21 (a. 836): ut ex eadem congregatione -am et reatricem... habere valeant.

ministralia, -e f. [ministralis] *formes*: ministraria: CARTUL. Magalon. 25 p. 39 (c. 1100). ministralia: CARTUL. Excub. p. 99 (a. 1193).

1) *fonction de mistral (agent seigneurial ou domanial) et revenus attachés à cette fonction*: CARTUL. S. VICT. MASS. I 135 p. 160 (a. 1010): in isto castro tenet G. per Sanctum Victorem et per abbatem ipsam castellaniam et -am et ecclesiam et furnum et tascham. CARTUL. Biter. 63 p. 72 (a. 1030): guirpisco... istos districtos... et ipsos census et ipsas -as. CARTA a. 1035 (Vaissete, Hist. Languedoc V pr. 207 col. 423): guerpivit B... de -a, de omnia que ibi B. interpellabat vel habebat tam iniuste quam iuste. CARTUL. S. Vict. Mass. I 119 p. 148 (a. 1065): Landulfus quoque ministralis omnia que habebat in castro Baido, per -am et per castellaniam, dedit et vendidit. CARTUL. Magalon. 25 p. 39 (c. 1100) quicquid amplius querebat per vicariam vel per -am sive in vineis, de gardis, sive in albergis. CARTUL. Anian. 78 p. 216 (a. 1136): dono tibi... -am in toto honore que modo habemus in villa de P. CARTUL. Templ. 159 p. 111 (a. 1138): derelinquimus... ipsam -am et badliam quam habebamus et tenebamus per seniore nostrum. CARTUL. Excub. p. 99 (a. 1193): pro villicatione vero, id est ministralia, W. Uboldi villici sui, quam in eadem cabannaria habebat, habuit W. de Cassenatico quingentos solidos Viennensis monete a predicta domo Escubiatarum. 2) *droits payés au mistral par les hommes de son ressort*: CARTUL. Carcas. I p. 82 (a. 1054): ut dedissent vuarda et -a Guillelmo presbitero subtus prepositum. CARTUL. Domin. 233,38 p. 221 (c. 1200): per messiones debent per -am dare novem hominibus manducare panem et caseum, et per vendemias similiter. v. *mestralia*.

ministralis, -e v. *ministerialis*.

ministrallissa, -e f. [ministralis] *femme de mistral ou administratrice d'une mistralie*: CARTUL. S. Vict. Mass. I 450 p. 456 (XIe): hoc tenet -a.

ministraria, -e f. v. *ministralia*.

ministrarius, -i m. *agent domanial*: CARTUL. Molism. 453 p. 417 (a. 1097): -is de Rumiliaco presentibus.

ministratio, -nis f. 1) *service*: a) *en général*: HINCM. REM. Remig. p. 299,25: in quorundam servorum suorum -nibus. ANNAL. Camald. p. 82,32 (a. 970): ipsius servitium vel -cionem quem ad meis antecessoribus (*sic*). ACTUS pont. Cenon. p. 399: dici non potest quam studiose, quam strenue exteriorum -nibus insistebat. b) *à la cour*: HINCM. REM. ord. palat. XIX p. 48 (éd. Prou): ad eorundem ministrorum et -num ordinem. c) *service de Dieu*: OSBERN. Dunst. p. 74,13: tirunculus Christi... assidua -ne Domino serviebat. d) *au figuré*: HILDEGARD. epist. I 45 p. 217^A: sol quoque, luna et stelle in sua -ne processerunt.

2) *argent donné*: DIPL. Caroli II, II p. 528,4 (a. 841): -o pro oportunitate pauperibus largiatur. UFFING. Ida 1,5: *Ida reditus* per dispensativam pauperum -nem in celestes apothecas transtulit. *spécialement, financement*: DIPL. Otton. II 89 (a. 974): ut nullus... liberos homines... ad -nem expeditionis tribuendam nec ad quicquam quod ad fiscum pertinet dominicalem, cogere... audeat.

3) *entretien (d'une chose)*: CARTUL. S. Petri Trec. 46 p. 60 (a. 1188): ad -nem lampadis ante altare beate Marie, I modium.

4) *besoins*: COD. Wielk. I p. 12 (a. 1136): pistores etiam et coci, agazones et sutores cum omnibus, que -ne abbatie eidem sunt ordinata. RADULF. DIC. I p. 93: ordinavit possessiones et villas CCCLXV... ad -nem ecclesie.

5) *service à table*: EPIST. var. II p. 304,14: ebdomarius, facta -ne, illus tintinnabulum quod ante abbatem pendit, tangat. CONSUET. Trev. 40: ipso... super mensam... sedente, surgat maior decanus..., similem -cionem faciat illis.

6) *service au cours d'un repas, plat*: JOH. AMALPH. mirac. p. 116,4: sororibus autem aposuerunt -es diversas. CARTA a. 1035 (Arbois de Jubainville, Histoire des comtes de Champagne I p. 477): duobus -nibus carnis, calidam scilicet atque ossatam. CARTUL. Sithiens. p. 195 (a. 1095): plenissima caritas vini atque unius -nis piscium detur a preposito. *Spécialement, menu*: ib. p. 195: nihil detracto ex rectitudine cotidiane -nis.

7) *gestion (d'un établissement religieux)*: GRATIAN. II causa XVIII quest. II c. 24: puellarum monasteria monachorum presidio et -ne regantur. ROTUL. pip. 10 Ric. I p. 21 (a. 1198): habet -nem capelle sancti Judoci.

8) *gouvernement (impérial)*: CONST. I 411 (a. 1187): in diebus -nis nostre taliter circa celsitudinem regiam romana... se gerat Ecclesia.

9) *œuvre (de la mort)*: BERNARD. serm. sup. cant. II 73 p. 234: illi -o mortis in littera, mihi vita in spiritu.

10) *exercice de piété*: HILDUIN. transl. Dion. p. 20,16: a proprio perfectis -cionibus seu sacris ordinationibus.

11) *consécration eucharistique*: STEPH. TORN. summa dist. XCIII p. 114: -o, i.e. eucharistie consecratio.

ministrativus, -a, -um [ministro] 1) *adj., qui sert,*

utile: IOH. SCOT. versio Dion. Ar. II 7 col. 1107^B: ex -a revocatione socium. ib. col. 1107^C: ex -a scientia edocentur. 2) *subst. masc., modérateur*: RADULF. ARD. homil. col. 1580^C: arcus coelestis... pluviarum -us (ib. col. 1580^D).

ministrator, -is m. 1) *serviteur*: a) *au propre*: CARTUL. Clun. IV 3388 p. 490 (a. 1062): qui in hac congregatione voluerit esse maior secundum Dei preceptum sit illorum servus et -r. RADULF. CADOM. gesta Tancr. 8 p. 610: milites Normannia, Longobardia pedites suggerebat. Normanni qui vincerent, Longobardi, qui numerum auferent... Horum populus alter belliger, alter venerat -r. ACTA pont. Rom. Gall. F 65 p. 103 (a. 1191): non erubescat amore Domini fieri minoribus -r. b) *au figuré*: CALIXT. II serm. Jacob col. 1378^C: diabolus invidus et -r vitiorum, qui Adam in paradiso tentavit.

2) *religieux, moine*: TRAD. Frising. 1412a (a. 1024–31): antistes tradidit... duas partes decime sui vini in Pozana eisdem -ibus sancti Stephani in ius proprietatis possidendum.

3) 'ministerialis' (*dans le Saint Empire Romain Germanique*): CARTUL. Austr. sup. I 217 p. 319 (a. 1162): ut nullus advocatorum... presumat... gravamina indebita fratribus predicti loci seu -ibus aut colonis eorum super inponere.

4) *agent de l'autorité*: ADNOT. cod. Justin. p. 154,28: si -r debilis efficitur, alius detur. LEGES Henr. I 61,4 (Liebermann p. 581): si quis sit serviens regis vel cuiuslibet potestatis -r.

5) *administrateur du temporel d'une église*: DIPL. Ludow. Inf. 8 p. 106,40 (a. 901): in hoc consentientibus utriusque partis rectoribus et -ibus. CARTUL. Gellon. 507 p. 429 (a. 1153): in omnibus iamdictis ecclesiis episcopatus Lodevensis licebit abbati Sancti Guilelmi monachos -es earum ponere, ita tamen ut monachus ibi ministrans presbiterum sub se habeat, qui curam animarum ab episcopo recipiat.

ministratorius, -a, -um 1) *qui est au service*: a) *de service (en parlant de bâtiments)*: HETTI epist. 2: de -is canonicorum officinis. b) *angélique (en parlant des anges en tant que ministres de Dieu)*: VITA Amati Sen. p. 54,8: -is insuper obviam spiritibus directis. c) *au figuré*: JOH. SARISB. metal. 859 b p. 64,24: siquidem hoc est Philologiam Mercurio copulari; pro eo namque logica dicta est, quod rationalis id est rationum -a et examinatrix est.

2) *du ministère ecclésiastique*: JOH. SCOT. versio Dion. Ar. II 3 col. 1080^D: alii autem -a dispositione discreti, cum sacerdotibus super divinum altare proponunt sacrum panem et benedictionis calicem. STEPH. TORN. summa pars III p. 261: -a sacramentalia que in ministeriorum officiis exercentur, ut missarum laudes.

3) *pourvu d'une fonction*: DIPL. Otton. II 245 (a. 981): ut nullus comes vel iudex publicus aut alia -a villici vel

sculdascii maior sive minor persona alicuius operis iugum... cultoribus... imponat.

ministratorie [ministratorius] *de façon servile*: JOH. SCOT. versio Dion. Ar. II 7 col. 1109^C: non ut ipsorum irrationabilia desideria sapientissima divinitate -e sequente.

ministerialis, -e v. *ministerialis*.

ministro 1. *forme*: ministror: VITA Raym. annot. m. *servir*.

I) *intrans.*: A) *servir (en général)*: HRABAN. hom. II 80 col. 303^C: qui non venit -ari, sed -are debitores sibi nos fecit. ADNOT. cod. Justin. p. 266,5: mulier... tutela -avit. EPIST. Tegerns. I 72: libentius se vobis velle -are quam aliquo homini alio. ORD. VIT. hist. I 14 t. I p. 60: Martha -abat, Lazarus vero discumbibat. HILDEGARD. Disib. prol. 1: planete... inextinguibili igni, qui vita est -abant. VITA Raym. annot. m: nolens -ari. B) *servir (en parlant des serviteurs)*: VITA Waldetr. p. 222: famulam suam, de acceptis muneribus fideliter -antem, provocare dignatus est. GRIMALD. epist. 5 p. 306,8: ut ebdomadarii et ceteri servitores... accipiant super constitutam annonam mixtum, ut non sit eis grave ieiunium, dum -ant, sustinere. CONSUET. Trev. 21 p. 20,11: qui sunt -aturi... intrant refectorium. BERTHOLD. CONST. annal. a. 1076 p. 284,1: domum veniens, maximo sibi epularum apparatu fecit studiosissimus -ari. C) *servir (en parlant du ravitaillement)*: THIETM. 4,25: precepit hos veloci navicula, quantum his, qui eum detinebant, satis valuisset -are, de vino ac de ceteris appertinentibus sibe deferre. D) *(en droit féodal) servir (un seigneur)*: TRAD. Frising. 1315c: ut qui viri... processissent, si sibi ex iure dominico beneficia darentur, -arent. DIPL. Otton. II 163 (a. 977): curtem... in perpetuum -aturam. TRAD. Patav. 98: cuicumque velint procul omni servili districtione libere -ent. E) *prendre soin de*: TRAD. Frising. 198 (a. 804): ut mihi -et et adiuvet ad vitam meam amica mea... et procuret in omnibus. WETT. Gall. 9: ut sollicitudinem eius habuissent ac in locis propinquis ecclesie ei -assent. ib. 15: quasi longinquis peregrinis -avit. HRABAN. carm. 11,35: sed pastor veniens omne pecus habeat, / Iudex precinctus migrans tibi rite -et. AGIUS vita Hath. 5: pauperioribus, qui aliunde habere non poterant, ipsa -avit. DIPL. Ludow. Germ. 184 (X^e): ut decime... ad portam monasterii darentur..., ut videlicet esset unde -etur peregrinis et hospitibus. GERH. AUG. vita Udalar. 4 p. 392,22: ad hospicium pauperum venit, et eis solito more -avit. EBERW. Sym. 3: ei (*solitario*) quantum potuit devotissime -avit. ADAM BREM. 1,30 p. 367,: infirmis non erubuit -are. ib. 2,29 p. 90,12: curam hospitalis egit, fratribus et infirmis cotidiano -ans obsequio. THIETM. 5,33: usque in finem ultimi Ottonis ei fidelis erat seniorique suo usque ad hec infelicia strennue -abat tempora. F) *assister, seconder*: CAND. FULD. Eigil. I 1: divina gratia -ante. VITA Mathild. II 17: *regine* -antem

sanctimoniam (sc. abbatissam). *ib.* 24 p. 299,48: ut... in extremis, sicut antea, fideliter -aret. *QUADRIP.* p. 457 (Lieb.): si tainus... habebat tainum qui -aret ei. *G) supporter, aider (financièrement): VITA Iuvenal.* p. 392, 47: -abat ei de facultatibus suis. *PASS. Quir. Teg. 1:* coeperunt de facultatibus suis -are Beato Quirino. *CARM. Cantabr. 7,4a,2:* circumquaque -avit ecclesiis... devastatis. *Ivo epist. I p. 44:* preter eos quorum necessitatibus aliquando de sua substantia... -arunt. *H) fournir un service d'honneur au roi ou à l'empereur: WIDUK. 2,2:* duces vero -abant. *ib.* 3,13: pontifex... suscepit regem... ei aliquamdiu -ans. *ib.* 3,30: Wormatie eis est publice -atum. *EPIST. Teg. I 16:* nobis -atur a presentibus. *THIETM. 4,9:* celebrata est... solemnitas in Q. a rege, ubi quattuor -abant duces, Henricus ad mensam, Conrad ad cameram, Hecil ad cellarium, Bernhardus equis pefuit. *I) fournir une explication: AMALAR. lib. off. II, XIII 2 (éd. Hanssens t. II p. 227):* quid illud significet... -avimus. *ib.* IV, V, 1 (*ib.* t. II p. 428): de tribus repetitionibus sexte sive none, prout potui, -avi in cursu prime et tertie.

J) servir Dieu, l'Eglise: 1) en général: GERH. AUG. vita Udalar. 6 p. 395,10: in hospitibus et advenis Christo -arent. *ib.* 9 p. 397,24: neglegentibus et Deo in suis membris non -antibus. *THIETM. 8,26:* vixit in Christo dies huic vite concessos, -ans illo fidelis servus omni studio. *BERTHOLD. CONST. annal. a. 1077 p. 303,45:* scabiosis... visitandis... operosa Christo -averit. *QUADRIP. p. 459:* Christo Domino. *ANNAL. eccl. a. 513 p. 130,48:* qui Deo -ant. *2) en parlant d'un prêtre: DIPL. Hugon. p. 127,5 (a. 936):* Deo servire et -are. *Ivo Pan. prol. col. 1044^B:* de lapsis in sacris ordinibus, qui non debeant -are et qui misericorditer ad -andum possint accedere. *ORD. VIT. hist. IX 2 t. III p. 464:* presbyter, diaconus, subdiaconus, post lapsum non -et. *BERNOLD. chron. a. 1094 p. 458,29:* si ipsi (*presbyteri*) in tali facinore positi contra fas et ius -are presumpsissent. *GERH. ad Innoc. p. 206,1:* non fuit sic, scilicet ut aliquis -aret, qui non caste viveret, vel aliunde quam de altari viveret. *ACTA Henr. Leon. 2 p. 2,31 (a. 1142):* predium, quo sacerdos ibidem missas celebrando, baptizando, mortuos sepeliendo -aturus se pascat. *3) être moine: CARTA a. 1013 (Stumpf Brentano, Die Reichskanzler, p. 631,19):* sciat se compositurum auri libras CC, medietatem camere nostre et medietatem monasterio et -antibus in eo. *TRAD. Ratisb. 201:* fratribus inibi -antibus. *TRAD. Patav. 445 (a. 1110—30):* tradidit... servum... in usum fratrum ibidem -antium. *4) célébrer la messe: OSBERN. lib. mirac. p. 138,24:* ad altare Christi -averam consummatoque ministerio per gradus descendere incipiebam. *5) administrer les sacrements: GRATIAN. II c. 24 q. 1, c. 39 grat.:* potest... illud Augustini de potestate baptizandi intelligi, non ligandi, aut solvendi, vel cetera sacramenta -andi. *absolument: THOM. MONEM. Willelm.*

p. 286: cum non sit qui suffragetur, -are non presumo. *6) servir à l'office comme acolyte: EINH. Carol. 26 p. 31,13:* ut in sacrificiis celebrandis ne ianitoribus quidem, qui ultimi ecclesiastici ordinis sunt, privato habitu -are necesse fuisset. *ANAST. chron. p. 96,5:* Hisidorum quendam presbyterum suum, qui sibi -averat. *JOH. DIAC. ROM. Greg. col. 72^C:* in quo officio venerabilis levita Gregorius tanta solertia -avit. *ATTO VERC. epist. p. 303,9:* diacone -andi vel baptizandi officium sumpserant. *10 GERH. AUG. vita Udalar. 2ⁱⁿ:* ut illi -em ad missam. *BERTHOLD. CONST. annal. a. 1075 p. 277,44:* missas celebrare, aut secundum inferiores ordines -are altari. *LEGES Cnuti 5,2a p. 286 (Lieb.):* si quis altari -antium accusetur. *STATUT. ord. cisterc. a. 1157,61 (éd. Canivez I p. 67):* falsari cartarum vel sigillorum... si clerici sunt, non -ent nisi ad privatas missas. *7) être préposé (à une église): MON. eccl. Flor. p. 1125,21 (a. 1017):* clericus in prefata ecclesia -are desiderans. *BERTHOLD. CONST. annal. a. 1075 p. 277,40:* ut hi qui per symoniacam heresim,... ad aliquem sacrorum ordinum gradum vel officium promoti sunt, nullum in sancta ecclesia ulterius -andi locum habeant. *CARTUL. S. Ben. Divion. II 354 p. 133 (a. 1078):* statuantes ut nullus clericorum sine assensu vestro in *his ecclesiis* audeat -are. *8) être évêque: PILGR. epist. p. 44,30:* Lauriacensi, cui ego indignus -o, ecclesie. *9) être pape: ANNAL. Gemet. p. 29:* electus est Clemens papa. Linus autem, qui iam ordinatus fuerat, VII annis -avit... Cletus episcopus -are cepit, Lino a paganis interfecto. *II) trans.: A) servir: HRABAN. carm. 39,54:* postquam zabulus pulsus est, / angelis -atus est. *ADAM SCOT. soliloq. col. 857^D:* ipsi -ant, tu... -aris. *B) fournir, donner, procurer, apporter: TRAD. Frising. 226 (a. 806):* quod inperitia denegat, caritas -at. *ADNOT. cod. Iustin. p. 24,15:* annonam civilem. *WALAHFR. carm. 5,1,47:* amor dicenda -at. *ib.* 5,2^{ex}: maiestas divina tibi bona cuncta -et. *ib.* 5,25a,11: fructum terra -at. *ib.* 5,56,11: populis solacia... -ans. *Blaiithm. 9:* os aperire tuum studeas, ego verba -o. *EINH. Caroli I p. 3,18:* ex qua villa famulos sibi necessaria -antes. *EIGIL Sturm. 20:* utilitatem. *WALAHFR. Mamm. 26,55:* his aliisque Dei clarissima dona -ans (*cf. VERG. Aen. 8,181*). *Wett. 5:* cum tua maiestas velle atque valere -et. *ib.* 172: omnipotens... ambobus vitam per secula multa -et. *ib.* 621: dignum... -et omnibus exemplum. *Gall. 2,5:* paupertatis solatia. *GESTA Aldrici p. 18:* refectionem... Dei servis. *CAND. FULD. Eigil. II 23,10:* animos... viresque -at cunctis par cura (*VERG. Aen. 9,764*). *HRABAN. epist. 35:* opulentia rerum vires illis -at. *epist. 57:* victoriam -ari. *carm. 2,1,13:* sua... omnia. *ALTFR. Liutg. 1,22:* doctrine Domini gregi sibi credito fluente studuit -are. *RIMB. Ansc. 35 p. 68,36:* subsidium sui adiutorii. *DIPL. Karoli III 87 p. 141,2 (a. 883):* famulantibus in sancta ecclesia Deo necessaria. *ACTUS pont. Cenom. p. 143:*

omnia necessaria ei. VITA Emm. I 20: quod... viribus non potuit adimplere, voluntate tamen indigentibus -avit. VITA Corb. I 8: verbum Dei. REGINO chron. a. 397: Germanie primum verbum Dei. RUOTG. COL. 33: his sumptus. WIDUK. 1,34 p. 47: aquilis victum cotidianum -antibus. TRAD. Frising. 1244 (a. 972—76): ut... pontificale servitium servirent... episcopo aut camerale aut pincernale aut dapiferale servitium -arent. UFFING. Ida 1,12: plantis agilitatem voti aviditas -at. EPIST. Tegerns. I 40: *vinum vobis -ari*. VITA Mathild. II 24 p. 300,4: verba consolationis. BRUNO QUERF. frat. 7 p. 724,18: legem et iusticiam, quam pauperibus et regno -are positus erat. MON. dipl. Croat. I 5 (a. 1036): quicquid illis voluntas -averit sua... ad utillimam rem monasterii. TRAD. Ratisb. 644 p. 315,29 (a. 1080—85): caritatem talem, qualis ex predictis locis possit -ari. ADAM BREM. 1,43 p. 45,22: pauperibus oportuna... solatia. ib. 1,44 p. 46,2: pauperibus alimoniam. ib. 1,44 p. 46,6: elemosinam verbi... omnibus. IVO epist. I p. 46: vobis necessaria -abit. PETR. TUDEB. hist. XII 3 p. 85: victoria... illis -abat vires. COD. Sil. p. 47 (a. 1147): *Deus tam utile -avit consilium*. BERNARD. serm. de div. I col. 540^B: panem nobis -at. DIPL. Henr. II 531 p. 687,22 (XIIe): imperiali potestate defensionis auxilia -are. ANNAL. eccl. a. 502 p. 16,50: causa..., que... tristitiam -abat. ib. a. 504 p. 44,4: frater... -abat vires ambitionis. ib. a. 504 p. 47,11: episcopis, qui in exilio erant retrusi, pecunias... -abat. OTTO FRIS. gesta 1,4 p. 15,31: gentibus letifera pocula. ACTA Henr. Leon. p. 86,32 (a. 1163): celesti pietate vires nostris -ante. CARTUL. S. Mar. Firm. 180 p. 150 (c. 1168): -are oleum ad luminaria. CARTUL. Gemet. 167 p. 118 (a. 1194): linteola vero monachis... -abit. TRAD. Frising. 1569 (a. 1196): continuum lumen -etur et habeatur. DOC. S. Florb. v. 49,50: exigui rivi, pauper / quam vena -at, Lasso vix tenues unda -at aquas. SVEN. AGG. lex p. 74,20: stipendia militibus (SAXO p. 71,25 etc.). SAXO p. 274,10: eventum. C) *employer, utiliser*: DIPL. Henr. IV 277 (a. 1075): predium... tradimus... ut predium et predii usus in necessaria victui fratribus -etur. D) *remplir une fonction (en parlant du sacerdote)*: ANAST. pass. Petr. col. 691^C: Petrus ad -anda ecclesie gubernacula succedens. ADAM BREM. 2,28 p. 89,4: anno sacerdotii nobiliter -ati LIII. *spécialement, célébrer la messe*: ACTA Phil. Aug. I 285 p. 347 (a. 1189): sacerdotem instituant, qui ibi divina singulis diebus -abit. E) *travailler à*: VITA Emm. I 38: cum hoc continuo per triennium... ex pura voluntate -aret.

ministrans, -tis *m. ministre du culte, prêtre*: ADSo Waldeb. p. 1175: non parvus numerus tam ex monachis quam ex -tibus. CARTUL. Paris. I p. 360 (a. 1160): quodque dicta ecclesia, propter -tium paucitatem, defectum non modicum in divinis officiis pateretur.

minitatio, -nis *f. menace*: VITA Menel. p. 144,38: frivolas et inanes -ciones evomuit.

minitor 1. *forme active*: HROTSV. Gong. 220: minitavit. WIDUK. 2,23: minitavit (GERH. AUG. ? mirac. Udalr. 26. CARTUL. Anian. 154 p. 295). GLOSS. AA. 465,2,26: minitavit. *faute de copiste*: TRANSL. Dion. Ratisb. p. 352a,3: mitavit. 1) *menacer* (GLOSS. AA. 465,2,25: -are, terrere, incitare. ib. 465,2,26: -ant, minas tendet): a) *avec acc.*: RUD. FULD. Leob. 14: ingravescente discrimine mortisque presentiam -ante. POETA SAXO 4,52: dum fugeret subitam -antia tecta ruinam. HROTSV. Gong. 220: mox vicina nigras -at tenebras. WIDUK. 2,23: eruptionem -avit. METELL. Quir. 75,33: ius -ans questus interdum solverat eius. RADULF. CADOM. gesta Tancred. 107 p. 682: ubertas exterior, parituram se intus -ans egestatem. LAMB. ARD. hist. Ghisn. 77 p. 597,5: turrim... ruinam -antem. b) *avec dat. seul*: WALAHFR. carm. 5,22,1: Machabeo -ante suis / hostibus. HROTSV. Pafn. 3,6: quid infelici -aris. c) *avec acc. et dat.*: WALAHFR. Blaithm. 140: viris -ando pericula seva beatis. WALTH. SPIR. Christoph. II 5,234: Nicea... lanistam opperiens recto -antem vulnera talo. GERH. AUG. ? mirac. Udalr. 26: universis... exitium -avit *amnis*. DIPL. Henr. III 335 p. 458,16 (a. 1055): malis... poenas -ando. CARTUL. Anian. 154 p. 295 (s. d.): ei mortem -avit. d) *avec abl.*: HROTSV. Pafn. 10,3: acrioribus monitis -ando. GUILL. PICT. gesta p. 12: galea teloque -antem. e) *avec prép.*: ECBAS. capt. v. 253 p. 86: -aris pro perituro. f) *avec inf.*: TRANSL. Dion. Ratisb. p. 352 a. 3: antiquumque chaos mundo reinducturum -avit sol (*ms. mitavit. Köpke: minavit*). CARTUL. Mai. Mon. Dun. 117 p. 111 (a. 1050—60): -aretur auferre. GALTER. CASTIL. Alex. III 478: celoque adspicerent -antia sidera tantum / exhorrere nefas atque id portendere signum. RADULF. TORT. memorab. III 3,65 p. 72: atrox facundam -atur tollere linguam (*sic*). CARTUL. S. Alb. Andegav. II 673 p. 167 (a. 1127—67): cum... malum eis faceret et peius facere -aretur. 2) *être imminent*: EINH. Carol. 32ⁱⁿ: ut... ipse hoc -ari sentiret.

minitans, -tis (*au fig.*) 1) *menaçant, imminent*: WIPO gesta I p. 12,27: periculum -s. 2) *s'élevant*: HRABAN. carm. 11,3: adi urbem Regensem, -tia moenia celo.

[**minitorculus**, -i *m. faute de copiste pour monitorculus*].
minium, -i *n.* 1) *minium (oxyde de plomb)*: THEOPH. sched. 1,4: misce cum simplici membrana modicum cenobrii et -i, et confice colorem, qui dicitur rosa (ib. 1,14ⁱⁿ. 20.27.39.44 cf. Waetzoldt p. 9). GUILL. CASS. I 695 p. 275 (a. 1191): centenaria II cinaprii et centenaria III -i minus rub. I. MAPPE clav. 8 p. 195: sulphuris vivi z. j., nitri z. ij., -i Hispaniie z. j. LAMB. ARD. hist. Ghisn. 99 p. 32: teste vasorum -i coloris. *spécialement, distinction entre minium rubeum, rouge minium, et minium album, blanc de céruse*: ERACL. color. III, XXXVI p. 77: si vis facere rubeum -um, vel etiam album, qui cerusa dicitur. MAPPE clav. p. 188: colores in par-

gameno spissi et clari sunt: brunum, crocus, -um rubeum vel album. 2) *couleur rouge*: FROTH. epist. p. 293,2: colores diversos,... videlicet auri pigmentum, folium Indicum, -um. CHRON. reg. Col. p. 2,25: Phenix... tradidit etiam usum -i coloris, et dictus est color ille per corruptionem puniceus. 3) *encre rouge (obtenue à partir du minium ou du cinabre)*: IOH. SCOT. gloss. Mart. Cap. 284,11 p. 130,5 (éd. Lutz): que medietas libri cum -o notatur. HRABAN. epist. 5 p. 390,9: priorem atramento, alterum -o conscribens. ib. 5 p. 390,14: capitulorum ordo, qui -o sparsim in volumine conscriptus est. AGIUS comput. 7,13: prior incausto pars scripta kalendas, posterior -o lunas evolvit eorum. ODO CLUN. epit. Job. pref. col. 108^D: primas historie litteras discretionis causa -o scribere. ABBO FLOR. epist. col. 425^D: capitula quidem nec non ere ex -o hoc videntur differre. ARBEO mus. p. 4: quatuor oblique linee... -o superinducte. ORTL. chron. 2,2 p. 122,17: -i linea subtus tracta.

minna, -e f. v. 2. *mina*.

mino 1. *formes*: meno: CARM. var. I, XXII 18 p. 668. MON. hist. Neap. 152,13 (a. 832—39). COD. Cav. 93,17 (a. 872). COD. Patav. 36,22 (a. 898). FONT. Flor. 30,17 (a. 995). LIB. feud. maior 207 p. 217 (a. 1009). DIPL. Henr. II 243 p. 280,31 (a. 1012). **minor**: WOLFARD. Waldb. 1,2 p. 539,46. BALD. BURG. carm. 229 v. 3 p. 321 *etc. métr.*: mīno: NIGEL. WIREK. stult. 1051 p. 47.

1) *mener, conduire*: a) *en parlant du bétail*: ERMENR. ad Grim. 19 p. 557,15: ut bruta animalia ante te -as nos. WOLFARD. Waldb. 3,18 (11): boves. AELFR. colloq. p. 2: -ando boves ad campum. ACTUS pont. Cenom. p. 333: eandem iuvenecam -antes. CARM. var. I 22,18 p. 668: egerat exiguos paucos menando iuencos. DIPL. Henr. II 243 p. 280,31 (a. 1012): licentiam eorum pecora et armenta atque iumenta ad mare menandi et quandocunque necesse fuerit adaquandi. THIETM. 7,15: pecus arans. VITA Bard. 12 p. 328,22: virgam... oves -antem. FUND. Brunw. 35 p. 143,1: scrofa... -abatur ad pascua. CARTUL. Naumb. 105 (a. 1106—07): leonem et vitulum (*cf.* VULG. Is. 11,6). BALD. BURG. carm. 229 v. 3 p. 321: armenta -amur. UDALSC. Egin. 28: despoliati ut oves -antur. GESTA Trev. cont. I 7 p. 181,1: pecus. VITA Theog. 1,21 p. 458,51: boum paria cum plaustro. WIBALD. epist. 458^{med}: oves. METELL. Quir. 77,35: omne genus pecoris. ib. buc. 8,71: taurum. LEX Thuring. 60: quadrupedia in sepem seu fossam. b) *en parlant d'une chose*: BRUNO QUERF. Adalb. (rec. A) 25ⁱⁿ: navem. NORB. IBURG. Benn. 27 p. 890,42: plaustra et asinos. GLOSS. AA 484,1,19: subaudire enim est quotiens aliquis dicat: vade, -a carrum illum; non carrum -at sed boves qui eum trahunt. PASS. Adelberti 32 p. 243 (Eng. Hist. Rev.): carrum. *Notez l'emploi intransitif*: COD. Lang. p. 932 (a. 934): exinde foris exire aut -are presumerimus. c) *en parlant d'une personne ou d'un groupe de per-*

sonnes: ANAST. chron. p. 199,1: imperator exercitum contra C. -abat. CARTUL. Mai. Mon. Vindoc. 33 p. 55 (a. 1065): priorem nostrum -avit super alodia. FULCH. hist. Hier. I 23 p. 255: catervam Boamundus sollerter -avit. ORD. VIT. hist. IV 4 t. II p. 178: rex in illa transfretatione Rogerium de Monte Gomerici... secum -avit. d) *amener, en parlant d'eau*: WALAHFR. Wett. 243: in vallem lymphā -atur.

2) *chasser, faire la chasse à*: CARM. libr. II A 7,1,1: -at ascendendo caballum. VITA Corb. II 10 p. 609,18: ursum cum aliis cavallis. ACTUS pont. Cenom. p. 142: cervam -abat.

3) *expulser*: COD. Patav. 36,22 (a. 898): si exinde menare aut expellere voluero. ADNOT. cod. Iustin. p. 219,24: si quis servum egrum -averit. FONT. Flor. 30,17 (a. 995): si te de ipsi duo sortis menare aut minuare presumpsimus. CARTUL. Danel. p. 294: ad feras silvestres exterrendas et de segete sua -andas. FLOR. WIGORN. chron. I p. 62: *Danicos*... -are... molitus est.

4) *porter*: CARTUL. Cormar. 45 p. 92 (a. 1070—1110): si quis homo habitans in terra Sancti Pauli -averit vel portaverit vel adminaverit vel apportaverit aliquid foras ad mercatum. NIGEL. WIREK. stult. 1051 p. 47: en aliud -ans aliud meditatur asellus. CARTUL. Rhen. med. II 138 (a. 1194): in curribus et equis -are poterant.

5) *administrer, gérer*: MON. hist. Neap. 152,13 (a. 832—39): de aliis personis vel rebus habeat sicut suum proprium menandum et gubernandum. COD. Cav. 93,17 (a. 872): omnia in bicem nostram ipso menatis et conteditis.

6) *amener, entraîner*: a) *faire venir (au figuré)*: WALAHFR. Wett. 930: noctem -ans sol vergit in equor. WOLFARD. Waldb. 1,2 p. 539,46: noctem proximam cece tenebre. b) *amener (quelqu'un à faire un travail)*: CARTA a. 854 (Manaresi, Placiti I 58 p. 207): omnes parentes suos in ipsa angaria -abant pro servos. c) *faire un service?*: CARTUL. Goslar. I 301 p. 343^{med} (a. 1174—95): solvit... ad censum XII denarios, pro -ando servicio (ib. p. 334,46).

7) *mettre en mouvement, actionner*: COD. Lang. 126 col. 224 (c. 835): debent -are remos. COD. Cav. I 61 p. 76 (a. 865): ipsa aqua ad -andum ipso molinum.

8) *emplois spéciaux*: a) *pedes -are viam, parcourir (un chemin)*: BRUNO QUERF. Adalb. rec. A 30ⁱⁿ: ut... viam longam sine labore reparati pedes citius -arent (conficerent 2). b) *vestigium -are (suivre une trace)*: QUADRIP. VI Athelstan 8,4 p. 179 (Lieb.): si vestigium -etur ab una scyra in aliam. ib. Duns. rubr. 1 p. 375: de vestigatio (sic *pour* vestigio) furati pecoris -ando.

1. **minor** 1. *forme active*: ADNOT. cod. Iustin. 219,24. BRUNO QUERF. frat. prol.: minat. TRANSL. Dion. Ratisb. p. 352a,3: -avit (*coni. Köpke, pour* mitavit *dans le ms.*). CARTUL. S. Eparch. 167 p. 138 (XIIe). *forme pas-*

sive avec sens passif: DIPL. Henr. II 281 p. 333,6 (a. 1014): minetur. OTTO FRIS. chron. 4,31 p. 224,5: minatur.

menacer: 1) *en général*: a) *abs*: WALAHFR. Wett. 221: tanta -ans promittit inermi. WANDALB. martyr. all. 31: vicerunt... -antem Mulcentemque simul carnis amorem. LEGEND. Steph. minor. (SS. II p. 398): rex... non vultu, non verbis -tus est, sed... misit oculus ad illum, sub quo militabant, tribunum. ANON. gesta Hung. c. 14: dux Salamus... manum leuare ausus non fuit. Sed missis legatis suis more bulgarico, ut mos est eorum, minarij (*sic*) cepit. GLOSS. Vatic. 1469 p. 523,7: intentando cum tota intentione -ando. b) *avec acc.*: CAND. FULD. Eigil. II 24,1: mortem (*cf.* LUPUS epist. I 8 p. 62. GALTER. CASTIL. Alex. VII 191). RUOTG. COL. 10 p. 11,9: legum silentium. WALTH. SPIR. Christoph. II 4,83: ferum sublato vertice contum. GERH. AUG. vita Udalr. 12 p. 401,47: flagellis alios. DIPL. Henr. II 281 p. 333,6 (a. 1014): quod maiestas nostra inferius -etur. VITA Hilt. p. 467A: locus oratorii... ruinam sui -atur. OTTO FRIS. chron. 4,31 p. 224,5: Roma... barbaris tradita occasum -atur. id. gesta 1,20 p. 34,10: ignem. HUGO S. VICT. didasc. VI, X p. 127,22: malum. STATUT. ord. cisterc. a. 1191,77 (éd. Canivez I p. 145): ignem vel homicidium. ANNAL. Vinc. p. 411,40: victoriam. c) *avec dat.*: HROTSV. Dulc. 13,2: voce et vultu nobis. THIETM. 8,22: meis sociis. THANGM. Bernw. 20 p. 768,12: episcopo -atur. d) *avec acc. et dat.*: ANNAL. Fuld. II a. 871 p. 73,18: ei interitum. GERH. AUG. vita Udalr. 17 p. 406,14: immersionem omnibus. BRUNO QUERF. Adalb. (rec. A) 2: mortem vicinam parentibus. THIETM. 8,27 p. 524,18: mortem hosti. ib. 5,37: mendacibus sociis poenas. ANON. Inst. mor. p. 132: filius quoque Salomonis... *minatus est* populo percussiones framee pro magistis patris. ADAM BREM. 1,14 p. 19,17: ipsi Karolo bellum. RADULF. CADOM. gesta Taner. 105 p. 680: difficile hosti grassaturo aditum. OTTO FRIS. gesta 1,30 p. 47,35: fratribus effusionem sanguinis. e) *avec inf.*: BRUNO QUERF. ad Henr. II p. 703,16: nos concidere. TRANSL. Dion. Ratisb. p. 352,3: antiquum chaos mundo reinducturum -avit. (*coni, Köpke*) sol. GUILL. PICT. gesta p. 90,38: prelio decernere. ADAM BREM. 3,12 p. 153,4: parrochiam vastare. CARTUL. S. Eparch. 167 p. 138 (XIIe): in communia sua mittere -avit. GERV. DOROB. chron. I p. 144: priorem deponere -batur. 2) *admonester*: BRUNO QUERF. frat. prol.: quos *homines*... parvulus puer -at, moneas salutem habentibus sollicitudinem recte vivendi.

minans, -tis. 1) *qui s'élève, menaçant*: GLOSS. AA 465,2,24: -s, eminens. 2) *subst. masc., celui qui menace*: ANNAL. eccl. a. 502 p. 21,9: quos -tium impetus blandimentorum melle domuisti?

2. *minor*, -us v. *parvus*.

minorabilis, -e [minor] *qui peut être diminué*: JOH.

SCOT. theol. Dion. 5 col. 282^B: nec magnitudo, quia non est augmentabilis, nec parvitas, quia non -is.

minoragium, -i n. [2. mina?] *redevance (par mine)*: CARTUL. S. Alb. Andegav. I 259 p. 301 (a. 1060—87): partem... haberent de -o molinari.

minoratio, -nis f. 1) *amoindrissement, diminution (en général)*: JOH. SCOT. versio Dion. Ar. I 8 col. 1053^B: omni ignominia -nis liberam anagogen. GESTA Aldrici p. 37: propter ablationem vel -nem harum rerum. DIPL. Karoli III 154 p. 249,41 (a. 887): cum plenissima integritate sine aliqua -ne. WILLIH. ad Agapit p. 349,4: -nem nostre sedis (EPIST. Mog. 18). GERV. DOROB. chron. I p. 163: -nem sue iustitie. DOM. GUNDISS. unit. p. 7: degeneratio sue simplicitatis et -o sue virtutis. 2) *usurpation*: DIPL. Caroli II, I p. 55,7 (a. 843): ut nullius quandoque abbatis vel cuiuscumque persone -ne illis subtrahantur (HARIULF. chron. Centul. p. 109). ib. p. 98,6 (a. 844): absque alicuius impedimento aut -ne. DIPL. Karolom. 26 p. 324,29 (a. 879): sine ulla molestatione vel -ne alicuius. DIPL. Karoli III 124 p. 198,41 (a. 885): absque... contradictione vel -ne. DIPL. Caroli III 39 p. 83,21 (a. 901): absque alicuius contradictione seu -ne. CARTUL. Avenion. p. 18 (a. 903): remota totius potestatis inquietudine aut -ne. DIPL. Otton. I 234 p. 321,4 (a. 961): sine contradictione, molestatione vel -ne. ib. p. 118 (a. 962): absque -ne aliqua vel refragatione. DIPL. Otton. II 281 p. 328,20 (a. 982): de rebus... ecclesie -nem facere. 3) *restriction, limitation*: DIPL. Caroli II, II p. 421,5 (a. 876): absque alicuius immutationis sive imminutionis vel -nis detrimentis. DIPL. Karoli III 160 p. 260,35 (a. 887): absque -ne vel subtractione aliqua. ib. 171 p. 277,22 (a. 887): sine ulla exceptione vel -ne. ib. 171 p. 277,25: subtractio vel -o de cunctis. DIPL. Arnulfi 31 p. 46,39 (a. 888): sine ulla restrictione seu -ne. ib. 112 p. 166,3 (a. 893): sine cuiusquam detractio vel -ne. DIPL. Ludov. IV 40 p. 93,15 (a. 952): cum omni securitate et <sine> -ne possidere. CARTA a. 1067 (Vaissete, Hist. Languedoc. V pr. 280 col. 500): sine ulla -ne et sine ulla reservatione. CARTUL. S. Vict. Mass. I p. 68 (XI—XIIe): sine ulla servatione vel -ne. 4) *vol*: CONCIL. Aquisgran. a. 836 p. 713,24: occasione... -nis victus atque vestimentorum. 5) *minoratio capitis, déchéance*: HIST. exp. Fred. imp. p. 86,6 (a. 1190): cessarici capitis -nem. 6) *avilissement, abaissement*: ODO CLUN. epit. Job col. 419^D: equales nos angelis virtute sue -nis fecit *Christus*. GUERRICUS serm. col. 35^C (P.L. 185): ad hoc solum nasci dignatus es, ut nos -ne tui proveheres. 7) *affaiblissement (en titre ou en valeur), dévaluation d'une monnaie*: CARTUL. Magalon. 55 p. 108 (a. 1130): in hac presenti -ne Melgoriensis monete. CARTUL. Mont. Pessul. p. 127 (a. 1132): pro dampno quod... habetis in -ne ipsius monete. 8) *débilité, faiblesse*: FORM. Sangall. II 27 p. 412,12: de nostra dissensione et -ne glorias et dignitates

aucupentur (= LUDOW. JUN. ad Ludow. c. 878). ARNO REICHERSB. apol. p. 65,27: per quem (*Christum*) penitus omnis -nis inequalitas et inequalitatis offensus, que ei nostre mortalitatis habitu inerat, ... de medio tollentur. 9) *petitesse, ténuité*: EPIST. Worm. I 52 p. 90,3: quanto ad -nem in corpore descendunt *omnia minima*, tanto virtutum exaltatione superna petunt.

minorativus, -a, -um [minor] *qui diminue*: JOH. SCOT. ier. Dion. 8 col. 195^A: irreprensibilem dominationem superpositam omni -e servituti.

minoratus, -i m. [minor] *desserte d'une église succursale* (ecclesia minor)?: CARTUL. S. Joh. in Vall. 3 p. 3 (a. 1099): dedimus -um ecclesie de Ponte Goenis, cum omnibus domibus nostris et totam avene farraginem. ib. 59 p. 35 (a. 1150): in villa de Ponte Godani -um ecclesie ipsius ville cum omnibus domibus episcopalibus.

minoresco 3. [minor] *diminuer*: ARNULF. AUREL. glos. Lucan. IV 59 p. 205: ab illo equinoctio deinceps maiorescunt *dies*, sicut ab equinoctio autumnali deinceps -unt.

minoritas, -tis f. [2. minor] 1) *minorité (privilege de minorité, cause d'annulabilité des contrats en droit romain)*: CARTUL. Magalon. 195 p. 354 (a. 1189): R. de R. et B. frater eius qui -ti renunciavit. OBERT. SCRIBA a. 1190,573 p. 226: insuper iuro ... predictum patrimonium habere firmum et stabile et non contravenire occasione -tis vel alio. 2) *diminution*: ARNO REICHERSB. apol. p. 125,23: si indignitatis -s est etiam in humanis, Christi est filium paterne voluntati in humanis fuisse ac servisse: fuerit quoque indignitatis -s necesse erit, filium adhuc Deum et non hominem ad humana ex paterna voluntate venisse (cf. ib. p. 181,2. 244,17). GERHOH. glor. 3,4 p. 1084d: subiectio (*Christi*) non parit indignitatem aut glorie -tem. 3) *infériorité*: a) *en parlant du Christ par opposition au Père*: ALAN. INS. dist. col. 897^C: ut a Filio -s excludatur. GERH. tract. p. 138,9: non... patimur in Christo ullam admitti potentie -tem, etsi minoratus aliquando a Patre secundum temporis existit dispensationem. ib. p. 300,12: permanente tamen in eo illa -te qua minor est Patre secundum humanitatem qua homo est. GUALTERUS MAUR. tract. de Trin. IV col. 56^B: ex quo tamen non sequitur ullam in divinis personis -tem esse. b) *en parlant des ordres mineurs*: GRATIAN. I dist. XCIII, VII pars Grat.: hoc autem, quod de diaconorum -te dicitur, ubique servandum est, nisi cum diaconus habuerit locum aut proprii patriarche, aut sui metropolitani. 4) *faiblesse*: GERHOH. novit. 24^{med}: quam sane -tem (*Verbi Dei*) si referant ad humanitatis naturalem conditionem, non ad eiusdem supernaturalem exaltationem recte tolerantur.

minor 1. *forme*: minoror: DIPL. Arnulfi 180 (XIe *faux*): minorari. *faute de copiste*: MONORO: TRAD. Frising. 423 (a. 819). 1) *diminuer, rendre plus petit*: a)

en général: VITA Pirm. I 5 p. 26,6: inchoatum certamen. TRAD. Frising. 472: peccata mea. ANNAL. Bertin. I p. 5: eius audacia. THIETM. 6,99: humilitas... crescit, arrogantie sublimitas -atur. ib. 8,34: iniustam temeritatem in aliquo -are. CARTUL. S. Cruc. Quimp. 74 p. 220,3 (a. 1084—96): honorem... -are cupiens. EPIST. Alex. I Scot. ap. Eadm. VI p. 300 (a. 1122): mallem dignitatem terre vestre augeri quam -ari. OTTO FRIS. chron. 5,37 p. 261,9: omnibus regnis mundi imminutis cum et Francorum... -atum apparet regnum. HILDEGARD. phys. 1,210: scrofula. ib. 2,1: terrenus aer terram et animalia... secundum naturam ipsorum vivificat et movet et ideo in se -antur. ib. 9,5: vinum... fortiter coquat, sc. usque dum -ari incipiat. CARTUL. Epternac. 213 p. 358^{med}: deteriorata sive -ata vel penitus alienata. b) *en parlant du Christ*: HRABAN. hom. II 50 col. 239^B: modicum -atus est ab angelis. PASS. Kil. II 3: passus est in proprius aliquantulum -ari. GERARD. MORES. delib. p. 255: omnis Divinitas in ipso est et ipse Divinitas est, nunquamque in illo -ata est, quamquam carnem acciperet. GERHOH. c. her. I col. 1166^A: ad tempus -atus ab angelis (ARNO REICHERSB. apol. p. 183,11). GUERICUS serm. col. 35^B: exinanitus a semetipso, -atur ab angelis, ut equalis fieret nobis. 2) *détériorer*: TRAD. Frising. 300 (a. 812): territorium in ullo -are, sed meliorare. ib. 436 (a. 820): ut res ecclesiastica... distracta et -ata non fuisset (*opp.*: augmentata et meliorata). 3) *causer un préjudice à quelqu'un par l'usurpation d'un bien, le limiter dans l'exercice de ses droits*: TRAD. Frising. 544: aliquid inde -are vel abstrahere. DIPL. Caroli III p. 389,1 (a. 852): in alios usus... retorquere vel -are. DIPL. Karlom. 25 (a. 879): nostram traditionem... irumpente aut mutante seu in aliqua parte -ante. DIPL. Karoli III 48 (a. 882): ut nulla potestas eis quicquam -are presumat. ib. 125 p. 200,18 (a. 885): ex parte subtractum ac -atum erat. DIPL. Arnulfi 113 p. 167,24 (a. 893): quicquam de his rebus auferre, abstrahere vel -are (*opp.* amplificare vel augmentare). ib. 124 p. 184,5 (a. 894): quicquam inde -are neque auferre. ADNOT. cod. Iustin. 39,21: que convenit per transactionem dari si -atus fuerit, solutus est placitius. CARTUL. Saviniac. 127 p. 89 (a. 976): ex rebus monasterii aliquid iniuste -are. DIPL. Arnulfi 180 (XIe *faux*): nihil sibi inde tollere nec -ari audeat. CARTUL. Ruscinon. 75 p. 108 (a. 1095): si... contra hanc donationem venero... ad inrumpendum vel -andum. *absolument*: CARTUL. S. Bened. in Wevria 13 p. 56 (a. 1153): qui vero iniuste -are presumpserit... eterna puniatur maledictione. 4) *abrégé, réduire*: REGINO chron. a. 459: leges... Romanas, quarum prolixitas gravabat, -avit *Iustinianus*. BERNOLD. chron. p. 394,44: lunares... eodem semper anno -antur. ANNAL. Magd. II a. 982 p. 156,43: -vit Deus dies temporis eius. 5) (*en parlant de l'éclipse partielle de la lune*) *subir une éclipse*: GERARD. MORES. delib. p. 122: peri-

betur (*sic*) autem ut luna (*sc.* ecclesia), eo quod in quibusdam nonnunquam (*sic*) -ari dignoscatur, idest: ab illis, qui desinunt esse sui et efficiuntur ex parte Synagoge Sathane, quemadmodum Luna ex magnitudine mense. *ib.* p. 135: erunt autem dies antiqui et anni eterni et Luciflua tempora, Solque non occidet et luna non -abitur, quorum luminis nemo indiebit (*sic, recte: indigebit*) Sanctorum. 6) *diminuer de valeur, dévaluer*: LIB. Domesd. I fol. 49 a: T. R. E. valebat lx sol., et post et modo xl. sol. eo quod sit -atum. 7) *appauvrir*: TRAD. Frising. 423 (a. 819): ne domus sancte Marie... defraudata vel monorata fuisset. VITA Liutg. II 1,24 p. 101,3: habitatores... destructionibus edificiorum, damnis substantiarum -ati. THIETM. 8,32: urbs... incendio gravi -atur. GUILL. MALM. gesta pont. II p. 169: cenobia que fecerat... cuncta -ata. EPIST. Wibald. 293: ecclesia multis modis per vos -atur. 8) *abaisser en dignité*: EPIST. Ratisb. app. 1 p. 371,20: episcopi numquid a gradu suo depositi aut in aliquo -ati sunt, qui metropolitani... reverentiam acceperunt. CARTUL. Salvan. 5 p. 7 (a. 1162): cum ex hoc et religionis status -atur in terris. 9) *manquer (pass.)*: DIPL. Otton. I 366 (a. 968?): vestraque pro hoc merces apud Deum non -abitur. 10) *mépriser*: MILO ELN. sobr. v. 204 p. 622: -avit abegit nobile pulmentum.

minosa, -e f. [*orig. inc.*] *espèce d'oiseau, tettechèvre?*: GLOSS. AA 443,2,26: Bubo nomen avis est nocturneo -a idest nycticorax. *cf. minosis.*

minosis, -is f. *sens et orig. inc.*: COD. Ver. p. 286,25 (a. 853): sîpas hocto, curtra una... falces... vel -is.

minotus, -us m. [2. mina] *forme*: minot: CARTUL. S. Alb. Andegav. II 639 p. 123 (a. 1166). *mesure de capacité pour le blé*: CARTUL. S. Vinc. Cenom. fol. 69 (DuC): persolvent unum -um bladi dictis monachis.

minsatorium, -e n. [minso] 1) *urinoir*: UGUTIO (DuC): -um, locus vel vas ad mingendum. 2) *urinal*: *ib.*

minso 1. *forme*: menso: GLOSS. AA 465,1,28. *uriner (souvent)*: GLOSS. AA. 465,1,28: mensare, sepius mingere.

minstruum, -i n. v. *menstruum s. v. menstruus.*

minsura, -e f. v. *mensura.*

minsuria, -e f. v. *mensura.*

minta, -e f. v. *menta.*

mintera, -e f. [*acc. gr. μήτέρα*] *forme*: myntera: ODO CLUN. occ. p. 10 (1,250). *mère*: ODO CLUN. occ. p. 10: myntera virtutem. *ib.* p. 53: quam proles pinguis, tam -a farsa madescit.

minturnio 4. [minurrio?] *geindre*: ALEX. NECK. nat. rer. 52 p. 103: -ens hirundo.

minuas, -tis n. v. *minuitas.*

minuatio, -nis f. [1. minuo] 1) *usurpation, limitation*: DIPL. Otton. III 270 p. 689,40 (a. 998): violentia aut -ne seu contradictione... facere. 2) *diminution*: COD. Bar. 5,19 (a. 1088): debemus vobis integri et toti ipsi

solidi septem michalati boni aurei melati sine aliqua -ne. *cf. minoratio et minutio.*

minuitas, -tis f. *fautes de copiste*: mimitas: COD. Caiet. I p. 196,6 (a. 1000). minuas: DOC. Port. part. 364 p. 319 (a. 1110). 1) *diminution*: TRAD. Patav. 83 a (a. 866—74): ad minuuitatem (*sic*) nostrorum macula delictorum. COD. Cav. II p. 100,11 (a. 976): medietatem vobis... tradidimus sine -te. MEM. Amalf. p. 183,25 (a. 988): sine -te plenarias nostras portiones obtulimus. 10) COD. Amalf. I 119 p. 199 (a. 1117): tradidimus sine omni -te. 2) *détérioration, dommage*: JOH. VIII epist. 225 p. 200,26 (a. 880): ne... eadem ecclesia aliquam -tem patiat. COD. Cav. II p. 263,15 (a. 989): et ecclesiam ipsam et aliis -tibus nostri episcopii restituere et adimplere. COD. Amalf. I 115 p. 193 (a. 1113): frugian-dum sine omni -tem. 3) *minorité*: CARTUL. Cupersan. p. 65,7 (a. 994): nec hoc tempore -tis vivere possim.

minula, -e f. [2. mina] *mesure de capacité*: COD. Caiet. 2,34 (a. 1060): quique -e de granu ad ipsa -a de suprascripta mola. *ib.* (Arch. glott. 16,24) (a. 1094): -e viginti de granum.

1. minuo 1) *diminuer, amoindrir*: 1) *abrégé, diminuer de longueur*: WALAHFR. carm. 5,89,3,21: saltu -atur adempto (*sc.* annus). 2) *diminuer en valeur*: ADNOT. cod. Iustin. 138,22: dotem ab uxorem accepisti adpretiatam; si -atam (*sic*) fuerit, estimationem eris obnoxius. 3) *retrancher de, ôter de*: ANNAL. Camald. p. 55,19 (a. 954): nec addens, nec -ans quod sensum mutet. COD. Amalf. I 35 p. 54 (a. 1018): tollere vel subtrahere aut -are de potestatem ipsius monasterii. DIPL. Henr. II 477 p. 607,36 (a. 1022): cenobium eiusque rectores suamve familiam de rebus suis... devestire, tollere, molestare, -are vel in aliquo ledere. DIPL. Henr. IV 262a p. 335,43 (a. 1073?): nostram sanctionem infringere, -are, vexare. 4) *diminuer le poids des péchés, pardonner*: VITA Will. Gell. p. 90: quia nos Deo iuvante per istam donationem speramus aliquid de nostra -ari peccata. COD. trad. mon. Lunel. 9 p. 6: pro peccatis meis -andis (*ib.* 25,26,29,31 *etc.*) CARTUL. Rhen. med. 42 p. 48,7 (a. 804): ut Dominus aliquid mihi -are iubeat. CARTUL. Roman. 16 p. 28 (a. 939): ut pius Dominus de peccatis meis -are dignetur. CARTUL. Clun. I 552 p. 536 (a. 942—43): de peccatis nostris... aliquid -are. ANNAL. Camald. 185,26 (a. 1007): ut aliquid de peccatis nostris -are digneris in die iudicii. 5) *usurper, limiter*: DIPL. Caroli II, I p. 365,5 (a. 851): subtrahere aut -are villas. *ib.* p. 365,9: distrahendi aut -andi ea. DIPL. Karoli III 82 p. 133,39 (a. 883): aliquid -andi vel auferendi. FORM. Ratisb. I 8: nuncupatas terras de ipsis canonicis abstrahere nec -are. CARTA a. 957 (Udina, El Arch. Condal de Barcelona 138 p. 300): exinde -are aut extruere audeat. MEM. Amalf. p. 217,34 (a. 1016): ut nullus hominum ecclesiam devestire, expoliare, -are studeat. COD. Bar. 5,12 (a. 1085): -are per nullam

rationem. ib. 6,13 (a. 1197): subtrahere vel -are. Doc. Luc. F. 1: nulli nostrorum offerentium exinde in aliquo subtrahatur aut a novis -etur.

minuatim [pour minutatim? cf. *Thes. l. l.*] par *morceaux*: COMP. pict. 1 p. 115: caseus vacinus mollis -m incidatur.

2. minuo 3. forme: minuor (*dép*): COD. Lang. 155 d (a. 806).

I) *trans.*: A) *diminuer, amoindrir*: 1) *en général*: INSCR. Bonon. 472: si qua munera hec -erit. WALAHFR. carm. 5,89,3,14: undecimus annus potuit longis distendier horis, / Ille duodecimus sed -it numerum. HRABAN. epist. 2a p. 383,20: utilitas lectionis. RIMB. Ansc. 18: coepit illius substantia -i. RUOTG. COL. 19^{ex} p. 19,6: sollicitudinem... adimi aut... -i. RICHER. II p. 96: suum exercitum... tam longo itinere quam hostium incursu posse -i. WALTH. SPIR. Christoph. II 2,122: premia laurum. GERH. AUG. vita Udalr. 9 p. 398,8: numerus iustorum. THIETM. 7,23 p. 424,31: inimici furorum et audatiam. ib. 7,30 p. 434,33: illius potestas. ANNAL. Qued. a. 1012 p. 85,34: locum. WIPO gesta 8^{ex}: magis augere quam -ere regnum. RICHARD. S. VICT. stat. int. hom. col. 1118^D: miseria. OTTO FRIS. gesta 2,29 p. 139,1: vires. 2) (*théol.*) *amoindrir, abaisser le nombre des personnes de la Trinité*: INST. mor. c. 1: si qui... hanc collacionem sancte Trinitatis dividere vel -ere sive augere conantur, hos ipsos scias esse heresiarche servos. B) *détériorer*: TRAD. Frising. 236 (a. 806—08): ut habuisset in potestate ad utendum..., non in nullo -endum. DIPL. Henr. IV 155 (a. 1065): stabiliendi, meliorandi, nullo modo quoque -endi sive destruendi. C) *réduire (abaisser, comprimer)*: AGIUS vita Hath. 24: loquela -i et sensim deficere spiritus coepit. CARTUL. eccl. Werd. 15 p. 24^{ln} (a. 1181): summam pensionis cuiuslibet in sex nummis -it. D) *usurper, limiter*: CARTUL. Rhen. med. 43 (a. 804): nichil sibi quis de rebus suis propriis censeat -endum (ib. 120). TRAD. Frising. 261 (a. 807): nullo contradicente vel in aliquo -ente. DIPL. Ludow. Germ. 40 (a. 845): nullus... illas res inde abstrahere vel -ere valeat. ib. 161 (a. 875): inde quicquam auferre vel -ere (DIPL. Karolom. II 4 p. 290,36 [a. 877]). GERH. AUG. vita Udalr. 7 p. 395,30: iura. MON. eccl. Flor. 235,14 (a. 998): per quodlibet ingenium irrumpere... vel retollere seu -ere de omnia que superius leguntur. DIPL. Henr. III 26 (a. 1040): victualia fratrum subtrahebantur et famulorum beneficia -ebantur. REG. Angl. Norm. I p. 120 (a. 1067—71): ne aliquis prefato iure... aliquid auferat vel -at. CARTUL. S. Vict. Mass. II p. 171 (a. 1070): donationem dirumpere aut transmutare vel aliquo modo -ere. ACTA pont. Rom. Gall. I 34 p. 220 (a. 1139): eius possessiones auferre vel ablatas -ere seu quibuslibet molestis fatigare. COD. Smic. II. p. 88 (a. 1158): ut non liceat alicui hominum... ipsam ecclesiam ... de prefata donatione molestare, inquietare, -ere vel

defraudare (cf. ib. II p. 97 [a. 1163]). E) *porter atteinte à*: 1) *avec acc.*: RIMB. Ansc. 23 p. 48,40: honorem sedis sui in aliquo -ere. WIDUK. 1,39 p. 59,3: nichil decoris vel maiestatis regie. ib. 3,74 p. 151,3: nichil de honore regio. 2) *avec inf.*: GLOSS. epit. Nov. 224,26: quod dicit fratres filii vel filie vel sororis nihil -it debere succedere patruo cum avunculis et patriis defuncte cum nullus ex ascendentibus superest. F) *abaisser, diminuer en puissance ou en dignité*: POETA SAXO 4,319: quo -i posset status et rectissimus ordo regni Francorum. RICHER. II p. 32: eos insignes apparere studuit, verum etiam bonis exterioribus augmentatos nullo modo -i prudens adegit. WIDUK. 1,34 p. 48,9: ex hoc res Francorum coeperunt -i, Saxonum vero crescere. GUILL. PICT. gesta p. 34,15: incrementum pulcherrimum deputabat suo nomini, patravisse quod Normannie dominum -erit. IVO epist. I p. 78: quod Simonem de Melfa adhuc in adulterio suo perdurantem... ab anathematis vinculo relaxare disponitis, quantum in vobis est maiestatem apostolicam multum -itis. G) *affaiblir, dévaluer (une monnaie)*: CARTUL. Magalon. 55 p. 109 (a. 1130): si... eam *monetam* de predicto pondere et lege -erit seu -i fecerit. H) *mettre à part*: 1) *guérir*: EIGIL. Sturm. 24 p. 377,7: -ere infirmitatem. ib. p. 377,9: morbum. HILDEG. phys. 1,49: melancoliam in eo -it (*sc.* vinum cum radice Aaron coctum), id est virswindet, et febrem. 2) *dépouiller quelqu'un de quelque chose, priver de*: LEX Frision. iud. Wul. 8: ut duos digitos -atur. THEGAN. Ludow. 22^{ex}: ei regnum -ere. PASS. Athelb. p. 240: rex -tus est Dei gratia. CONSUET. Trev. 44 p. 62,15: cum Dei benedictione -antur. ACTA Phil. Aug. II 633 p. 184,1 (a. 1200): rex Anglie non -it Arturum... de feodo. 3) *abandonner*: PASS. Mauri p. 56 (a. 1179): eleemosynis frequenter impensis non -ebat. 4) *délivrer, soulager*: PASS. Kil. II 7: cum... plebs tradatim -eretur errore gentilitatis. I) *réduire, consumer*: WALAHFR. Mamm. 18,4: ne qua sepulture cineris superesse vel ossum / Igne minuta queant. K) *saigner (cf. DuC)*: 1) *avec sanguis (vena)*: CAPIT. reg. Franc. I p. 243,10: nullus presbyter derelicta sua ecclesia sanguinem -ere presumat. CONSUET. Trev. 44 p. 51,32: incipiant ordinem sanguinem -endi. LANFR. decr. 494B: licentia -endi sanguinem omni tempore statim post capitulum petenda est. PASS. Athelb. p. 240: rex -tus est sanguine. PETR. BLES. epist. 14 col. 48^C: qui sibi in curia sanguinem -unt. CHRON. Gor. 1,29 p. 150,43: siquidem venam -tus, die tercia... carne est solutus. 2) *abs*: CONSUET. Trev. 44 p. 62,18: ut supra mensuram fratres non -antur. EGBERT. LEOD. rat. I 601: in suris -ebat itis: poscendo 'pusillus' / Fundatur sanguis tenui de vulnere 'dixit'. GUIGO I consv. col. 715^B: -imur... in anno quinquies. CONCIL. I p. 500 (ed. Wilkins): nec -ant nisi prius in capitulo licentia publice requisita. HILDEGARD. phys. 1,130: unctio menstrua in ipsa (*sc.* iuvenula) ita defundet et

-it. STATUT. ord. cisterc. a. 1134 (éd. Canivez I p. 23): monachus vel conversus non debet -i, nisi ad abbatias nostri ordinis. ROG. SALERN. chirurg. glos. p. 283: minor sit secum et -at eum de qualibet scrofula, ita quot aliquantum de sanguine in aquam cadat. PETR. VENER. epist. ad Barth. p. 83: ipsa iumenta... in morbo consimili -ebantur. *spécialement, saigner un animal de boucherie*: STATUT. Arelat. 92 p. 221: nullus macellarius audeat aliquod animal strangulare sive -ere seu sanguinare in macella vel in via publica infra Arelatem. L) *retrancher, soustraire*: a) *en général*: RIMB. Ansc. 42 p. 78,39: unde de meritis suis nihil -eretur. DIPL. Colom p. 35 (a. 1109): quicumque... aliquid de his, que in hoc privilegio continentur, presumpserit -ere. ib. p. 42 (a. 1111): cumque... causa ventilaretur... inventum est de... theloneis... ubicunque, in quibuscunque, quandocunque, quomococunque rei per temporum vices augetur vel -itur. DIPL. Henr. V p. 326 (a. 1111): ut nec adderent nec -erent sed in veritate dicerent. HUGO S. VICT. didasc. VI, IX p. 126,6: littera aliquando perfecta est, quando ad significandum id quod dicitur nihil preter ea que posita sunt vel addere vel -ere oportet. b) *sens mathématique*: ROB. ANGL. Algebra p. 90: quarta multiplicatis erit -enda. M) (*pass.*) *gaspiller son temps*: HERIB. NORW. epist. p. 31: et circumiacentibus plateis frequenter -eris, et frequenter baunearis. N) (*avec inf.*) *menacer?*: HROTSV. Mar. 847: cernens simulacra decora obtutu prono passim volitare -ta.

II) *intr., décroître*: A) *au propre*: HROTSV. Sap. 3,16: numerus qui... nec auget nec -it. B) *au figuré*: GLOSS. AA. 443,1,37: brutexit sensum -it vel insipiens fit.

minutus, -a, -um. *forme*: *menudus*: CARTUL. Nonent. II p. 50 (a. 837). *superlatif minutissimas*: GLOSS. Vatic. 1469 p. 525,18. I) *adj.*: A) *petit*: 1) *en général*: HRABAN. epist. 28 p. 444,1: sensu -us. WANDALB. mens. 223: tenuis vitie fetus lentisve -e. CONSUET. Argent. 56 p. 12: ad officium thelonearii pertinet omnes mensuras, -as sive grandes. GLOSS. Vatic. 1469 p. 521,6: crustula dulcisque diis idest -is partibus vel compaginibus farine fieri consuerunt. ib. p. 525,18: quisquillas paleas -issimas vel sarculi -i quas faluppas vocant. GLOSS. AA. 445,1,29: cementum -o seu lapidum congregatio (*pour minorum lapidum congregatio?*). BEBO epist. p. 496,10: in -issima parte. CARTUL. Ruscinon. 28 p. 44 (a. 1024): casas -as. ANTIDOT. Cantabr. p. 160: cepa -a que est untie similiter et satureia. ACTA Phil. Aug. I p. 61 (a. 1181—82): quia claudus est,... vel si -us fuerit. 2) *bestie minute, menu bétail*: STEPH. decr. II. c. 1: decem ville ecclesiam edificent, quam... dotent, equo et iumento, sex bubus et duabus vaccis, XXX -is bestiis. CARTUL. Popul. 273 p. 166 (post 1198): interrogatus etiam ad qualem illas carrarias possidebunt ad emprivium dixit ad eundum et redeundum de se ipsis et suorum animalium exceptis bestiis -is quas non vidit

inde transire. 3) *minuta animantia, sorte de cousins, insectes*: GERARD. MORES. delib. p. 93: hec ait, est virtus et potestas mea maxima. Et hoc nimirum propter -a animantia, quibus correcta in Propheta legitur rebellis ac divinis contraria terra (*cf.* VULG. Exod. 8,16—19, ubi de sciniphibus legitur). B) *de basse condition*: VITA Pirm. I 5 p. 24,12: referebat... populum -um ignoranter deliquisse in multis. PETR. TUDEB. VI 6 p. 42: gens -a et pauperrima fugiebat. ROTUL. pip. 14 Henr. II p. 41: -i homines eiusdem ville reddunt compotum de .XX. s. de eodem auxilio. Ps. CNU. Forest. 4 p. 621 (Lieb.): duo -orum hominum quos tunman Angli dicunt. ROTUL. scacc. Norm. II p. 9 col. 1 (a. 1198): in -is operariis scilicet hotariis oisereorum, paleorum..., portatoribus aque in barillis et custodibus predictorum operariorum. C) *de peu de valeur*: ACTA pont. Rom. Gall. I 254,62 (a. 1154): in foro Cathalaunensi theloneum -e mercis, herbarum scilicet et fructuum. CARTA a. 1157 (E. Chapin, Les villes de foires de Champagne, p.j. 1 p. 280): theloneum -i ministerii ubicunque sit in nundinis. CARTUL. S. Mar. Paris. II 9 p. 392 (a. 1160—80): super illas octo libras quas in ecclesia vestra, preter staciones et -os redditus, solebat annuatim percipere. D) *en parlant d'une maladie, bénin*: HILDEGARD. phys. 5,22: qui ... habet... -am scabiem aut lepram. GLOSS. medic. 39,16: leptoperitia: id est -e febres. E) *pitoyable*: RHYTHM. Mer. et Car. 100,6 p. 659: exaudi orantes et nos deprecantes, populo -o, et nos innocentes. F) *minutieux*: EINH. Carol. 33 p. 40,20: totius mundi descriptionem subtili ac -a figuracione complectitur *mensa argentea*. G) *silva minuta, taillis (bois)*: POLYPT. Mont. p. 13: silvam munitam. ib. p. 20: de silva -a jornaes CCC. CARTUL. Gorz. p. 97,12 (a. 851): de -a silva ubi potest stirpari. FOLC. gesta Bert. p. 97: de silva grossa bunaria XXX, de silva -a bunaria XV. ib. p. 165: de silva saginacia, faginina, bunaria XX; de -a, bunaria XV. POLYPT. REM. p. 46: habent quoque communia de silva -a mappas III, ad clausuram faciendam. H) *avec decima: menu dime (prélevée sur les potagers et les jardins?)*: CARTUL. S. Mar. Paris. I p. 362 (c. 1030): medietatem -arum decimarum et oblationum et sepulture. CARTUL. S. Joh. Ang. p. 178 (c. 1069): medietatem de -is decimis. CARTUL. Molism. 5 p. 11 (a. 1101): cum... -is decimis et medietate decimarum grossarum. ib. 28 p. 41 B (a. 1089—96): omnes... decimationes tam grossas quam -as. ib. 172 p. 159 (a. 1076—1100): offerendam et sepulturam et omnem -am decimationem. CARTUL. S. Lupi Escer. 67 p. 68 (a. 1154): contulit... atrium -amque decimam et quidquid ad ius presbiteri pertinet. ACTA pont. Rom. Gall. I 77 p. 271 (a. 1158): tota decima tam grossa quam -a. id. G 78 p. 126 (a. 1169): decimam Sancti Pauli magnam et -am. ACTA Phil. Aug. II 553 p. 103 (a. 1197): preterea dedit -am decimam animalium. CARTUL. S. Vedast p. 292 (XIIe): in villa de H. habet

Sanctus V. in curtillis et in -is decimis. v. *ci-dessous* l. 53 ss.

II) *subst.*: A) *masc.*: 1) *homme de basse condition*: ROTUL. pip. 14 Henr. II p. 41: homines de Hauringis reddunt compotum de LXXIII .s. et IV. d. de eodem auxilio propter -os. 2) *petite monnaie*: CARTUL. S. Vinc. Cenom. no. 26 col. 26 (XI°): Gunbertus... reddit X denarios de terra de parrochia..., Mainardus Belosus III -os. 3) *menus grains (vesce, millet etc.)*: COD. Patav. 248 (a. 1133): persolvere exinde debet per singulis annis ipsi Vivianua et Simeon sui que heredes fictatim modia septem de blava, medium de grusule et medium de -o, et medietatem de vino ex ipsis terris cum vineis et amiscere uno spallam unam et fugacias duas. ib. 919 (a. 1167): persolvere exinde debet singulis annis quatuor modia de blava et dimidium, medietatem de grusule et medietatem de minutis, ad modium de Curte quod currit per teram. ib. 1427 (a. 1181): et hoc fuit in hoc anno in estate quando -i ceperunt colligi. 4) *personne saignée*: LANFR. decr. col. 494^c: in crastino minutionis clamatus aliquis -orum surgat. ANNAL. Rod. a. 1119 p. 700,9: concessit infirmis pariter et -is vesci carnibus. STATUT. ord. cisterc. a. 1154,17 (éd. Canivez I p. 57): -i in estate post evangelium mixtum sumant. STATUT. ord. Sempr. 652 (DuC): -i vel minute omnes die tertia possunt clamare vel clamari in capitulo. cf. col. 576,1 et *minutio*.

B) *fém.*: 1) *petite monnaie (A.F. menu)*: CARTUL. Derven. p. 106 (IX°): unusquisque mansus debet in anno... unam -am. ib.: in festo sancti Remigii de unoquoque homine I -am propter vuaitam *accipiet advocatus*. CARTUL. Celsiniac. 638 p. 469: debet... decem et unum et -am *de pojtes* et unum panem et una gallina (ib. 979 p. 636). POLYPT. S. Vit. Virdun. p. 121: IIII solidi, tres -as minus. VERS. Unibov. str. 156 p. 373: quod presbiter/preter -am possidet. CARTUL. S. Cypr. Pictav. p. 141,4 (a. 1080): III -as solvunt. ib. p. 143,11 (a. 1090): -am de sacramento quod non iuratur. LIB. Domesd. I 268 (a. 1086): de eadem vero scira *dabat* unam -am infra terciam noctem. CARTUL. Saviniac. I 763 p. 399 (c. 1075): donamus... septem denarios et -a omni anno in servitio. CARTUL. Vosien. p. 104 (a. 1101—04): XI denarios et I -am. ib. p. 186 (a. 1124): dono domino Deo... VI denarios et -a *allegia*. CARTUL. Bituric. 80 p. 175 (c. 1100): de soma equi et asini unam -am... reddere debet. CARTUL. Clun. IV 3777 p. 127 (a. 1100): modium salis valentem -am. CARTUL. S. Mar. Santon. 161 p. 115 (a. 1104): debet... XIII d. et unam mealam, id est -am. 2) *mesure de capacité*: CARTUL. Bituric. 80 p. 175 (a. 1100): de libra una unam -am *cere* reddat. CARTUL. Cellafr. p. 106 (a. 1060—1108): I eminam de civade et III -as. 3) *mesure agraire*: CARTUL. Talmund. 43 p. 60 (a. 1078): dedit unam -am de prato (cf. ib. 215 p. 171 [a. 1105]). 4) *petit bois*: CARTUL. Rhen. med. 135 p. 114 (a. 893): debet... de ligna carra-

das V, de -a III quinta de Fausgina. 5) *femme qui a subi une saignée*: STAT. ord. Sempr. 652 (DuC) (c. 1148): minuti vel -e omnes die tertia possunt clamare vel clamari in capitulo.

C) *neutr.*: 1) *petite monnaie*: AGOBARD. epist. (MG) p. 175,13: que *vidua* duo tantum -a iactaverat. LUPUS epist. I 45 p. 188: instar illius evangelice vidue, que duo -a in gazophilacium misit. DOC. Luc. V 3,93,34 (a. 916—17): mulierem duo -a devote offerentem (MON. eccl. Flor. p. 87,32 [a. 977]). LAMB. TUIT. mirac. Herib. 35 p. 1295,22: -a optulerunt. NADDA Cyriac. I 22,32: quia... Dominus viduam duo -a ferentem... laudavit, hoc novum numisma... fert fides mea... quasi parva -a. VERS. Unibov. str. 147 p. 372: unum -um repperit. 15 EGBERT. LEOD. rat. II 448: quodque habuit, totum obtulit: hec duo sola -a. ADAM BREM. epil. p. 281,10: -a duo vidue. 2) *minute (unité de temps), division de l'heure*: GERBERT. astrol. p. 141: XIII horarum XXX -orum. ROB. TORIG. chron. II a. 1182 p. 112: ab initio eclipsis ad finem spatium unius hore equalis et triginta octo -orum. ADELARD. BATH. alchor. I p. 17: -um quoque est ex IV momentis collectum. Punctum vero temporis spatium duobus -is et dimidio metitur. (cf. id. astr. tabl. p. 4: dies in horas, horas in dakaicas [minuta N] dividerunt). 3) *minute (soixantième dans le système sexagésimal)*: a) *arith.*, *soixantième de l'unité*: GERBERT. abac. p. 7: digitos, articulos, -a (epist. p. 238). ib. p. 18: -um autem per denominationem eius, per quem divisor coequatur dividenda, multiplicabis. Ps. BOET. abac. p. 161: singularis autem vel, ut alii volunt, -um per equationem maiorem est multiplicandum. geom. p. 196: in -o IIII momenta. WAZO Gerb. reg. p. 277: multiplica -um per binarium. b) *en trigonométrie (un soixantième d'un degré)*: JOH. HISPAL. (Smith, History of Mathematics, 1953, II p. 232 n. 2) p. 49: dividerunt *Indi* gradum unum in sexaginta partes, quas vocaverunt -a. ADELARD. BATH. alchor. II p. 21: gradus autem integer est cuius pars est -um 60, secundum 3600, tertium 216000.

minute 1) *en petits morceaux*: THEOPH. sched. 3,22: habeas argillam albam et tere eam -issime. COMP. pict. 1 p. 117: post hoc teratur *caseus vacinus* -issime super lineam tabulam cum alio ligno. 2) *minutieusement*: ANNAL. eccl. a. 504 p. 46,20: apocalypsis... -e et diligenter quinque libris exposita est. CARTA a. 845 (C. Cipolla, Organo 291,17): -ius atque diligenter inquisivimus.

minutim 1) *en petits morceaux*: THEOPH. sched. 3,2: ut quicquid -m auri vel argenti desuper ceciderit. VITA Liutg. I 24: vas mellis... -m confractum est (minutatim ms. A D). 2) *peu à peu (= paulatim)*: BRUNO QUERF. frat. 7 p. 724,13: pedetentim -mque celeste iter carpere. SAXO p. 236,24: vetiti... liquoris gustu -m liguriendo usus.

minurrio 4. *geindre*: UGUTIO (DuC): hirundinum fintire vel -ire: dicunt tamen quod -ire est omnium minutissimarum avicularum.

minus v. *parvus* et *parum*.

minusculus, -a, -um *forme*: minusculo (*faute de copiste?*): MEM. Mod. 25,5 (a. 830). *tout petit, minuscule*: METELL. buc. 8,140: cum laude -a.

minuscule [minusculus] *dans le détail*: RATHER. cont. I p. 503B: is vero si veretur corripere -e aliquem.

minusfallio 4. [minus et fallo; cf. A. prov. menesfaillir] *forme*: minusfallio: CARTUL. Mont. Pessul. p. 544 (a. 1110). *mourir*: CARTUL. Mont. Pessul. p. 544 (a. 1110): si de me minusfallit sine legali herede de uxore. ib. p. 545: de quali quod -isset de vos duos sine legali herede de uxore, ad alium revertisset, vel suo legali herede quod de uxore habuisset. v. *mesfallio*.

minutal, -is n. *faute de copiste* mimital: AYNARD. p. 621. (*sign. cf.* AYNARD. p. 621: mimital est speties pulmenti vel fracmen panis vel ligo vel speties indumenti vel illud quod ponitur in latrinis ad purgandum anum). 1) *hachis de poisson*: AELFR. Angl. Sax. vocabul. p. 27: -al, gebeaten fisc. HUGO S. VICT. didasc. II, XXV p. 42,23: pulmenti item multa sunt genera: Lucanie farcimen, -l, afrotum. 2) *plur., menuailles, petits morceaux de viande*: EINH. epist. 5 p. 111,27: boves... volumus ut facias... occidere... et illa -ia atque interanea, que ad nostrum opus servari non possunt, volumus ut dentur ad illam familiam, que ibidem est. 3) *plur., petites choses sans valeur*: DOC. comm. Ven. 371 p. 365 (a. 1188): de ipsis duobus covertoriis et duabus spatibus et aliis -is que fuerunt Johannis Alberici defuncti nostri commissi.

minutaris, -e [minutus] *de peu d'importance*: ROB. TORIG. chron. II a. 1175 p. 58: de quibusdam -ibus abbatibus tacemus.

minutatim v. *minuto*.

minutatio, -nis f. [minuto 1.] *enquête minutieuse*: GERHON. glor. pref. 3 col. 1076^D: contra falsos fratres... diligentissima divisione ac subtili discretionis -ne opus est.

minute v. 2. *minuo*.

minutia, -e f. -cia: ANON. minut. p. 235 et 239. CARTUL. Credon. 141 p. 103 (a. 1169). 1) *petit morceau*: a) *au propre*: MARB. Fel. col. 1633^D: simulacrum nefandum vertit in -as. THEOPH. sced. 3,62^{id}: lapidis -e. CARTUL. S. Mar. Santon. 50 p. 52 (a. 1138—74): quasdam -as argenti, ferri, plumbi, que in arena invente fuerant. CARTUL. Credon. 141 p. 103 (a. 1169): has veras reliquias contulisse..., de pulvere S. Johannis Baptiste et de minuciis eiusdem capitibus. ERACL. color. III, XXVI p. 73: accipe pergamenum vel -as pergamenorum. b) *au figuré*: LABORANS iustit. p. 12,4: temporis -as circumcidit. ARNULF. AUREL. glos. Lucan III 338 p. 184: momentum parva est hore -a quasi diceret. 2)

petite chose. CAPIT. reg. Franc. I p. 87,9 (a. 800 vel ante): ad genitia nostra... opera ad tempus dare faciant, id est linum, lanam,... saponem, unctum, vascula vel reliqua -a que ibidem necessaria sunt. 3) (*plur.*) *petits détails*: PETR. CANTOR verb. abbrev. III col. 29^A: sunt... qui tales calumniarum et questionum -as querunt ut et ipsos capillos scrutari videantur. ANNAL. Rod. a. 1122 p. 702,31: cum... -as claustralis observantie nesciret. 4) *saucisse*: CAPIT. reg. Franc. I p. 252,4 (c. 810): de lardo baccones XX pariter cum -is. 5) *petit poisson*: CARTUL. S. Petri Carnot. LIII p. 558 (a. 1096): in reliquis gurgitibus ad -as et anguillas tantum capiendas... assiduam piscariam. 6) *petite monnaie*: REG. Frising. 8 p. 14^{med}: de quindecim curtiferis decem talenta... de foro et aliis -is talentum, de marbalgis tria talenta et quinque solidi, de alnaldo viginti solidi. CARTUL. eccl. Werd. 15 p. 24ⁱⁿ (a. 1181): summam pensionis cuiuslibet in sex nummis minuit, -is vero singulis iuxta singularum quantitates census affixit minores. 7) (*arithm.*) *fraction*: ANON. geom. I p. 335: subtilitas -arum debet... adhiberi. ODO CLUN. mus. col. 810^D: as autem habet duodecim uncias, qui numerus paulatim minutus, per divisiones integrarum unciarum multiplices ex se -as reddit. ib. col. 811^A: ultima autem uncia -a unciarum duodecima pars assis est. ib.: quedam -e ab effectu, quedam a compositione nomina sortiuntur. ib. col. 812^D: cum per inferiores -as articulum efficere non possit *obolus*. GERBERT. geom. p. 64: per -as usitatas sive intellectuales. ANON. minut. p. 232: sive unciarum, sive -arum (ib. p. 239). ib. p. 235: -as... que parvitate sui post unciam collocantur, appellare placet tantum -as. ib.: distinctionem inter -as et uncias fecisse, cum et uncie -e possint vocari. RUD. LEOD. epist. I p. 515,19: altissimus est labor huius negotii et, ut mihi videtur, sine -is impossibile est fieri.

minutiarius, -i m. [minutia] *redevance diminuée*: CARTUL. eccl. Werd. 15 p. 24ⁱⁿ (a. 1181): huiusmodi... interposita pactione, ut ratione conductionis non amplius exigi debeat, quam summa census aree cuiuslibet vel -i ex postulabat.

minutiatiim adv. [minutia] *en fractions*: ANON. minut. p. 229: que si primum unciatim, postmodum vero -m disponatur. RUD. LEOD. epist.: si non possumus integris numeris, temptemus saltem -m.

minutiatus, -i m. [minutia] *fraction*: GERBERT. geom. p. 95: si integros ad -os... conferre cupias.

minutim v. 2. *minuo*.

minutio, -nis f. *orth.*: minucio: CONSUET. Trev. 44 (43?) p. 62,3. WALTH. MAP. nug. cur. 229,27. 1) *limitation*: TRAD. Fris. 605 (a. 833): sine ulla -ne. DIPL. Otton. III 207 p. 618,34 (a. 996): subtrahere vel -nem facere. DIPL. Arnulfi 190 (XIe *faux*): sine ullius malivolentis -ne. 2) *offense, atteinte*: NORB. IBURG. Benn. 16 p. 881,31: regie esset procul dubio maiestatis -o. 3)

saignée, saignement: a) *avec sanguis*: CONSUET. Trev. 44 p. 62,3: sanguinis -cio. LANFR. decr. col. 494^B: de sanguinis -ne. GUIGO I consv. col. 715—16: medicinis autem, excepto cauterio et sanguinis -ne, perraro utimur. PETR. VENER. epist. ad Barth. p. 83: -nem sanguinis solitam, quam circa finem duorum mensium exercere solitus eram. LAMB. ARD. hist. Ghisn. 127 p. 624,19: quoddam secretum diversorium ubi... ad sanguinis -nes faciendas... ignem componere solebant. b) *abs.*: LANFR. decr. col. 494^C: in crastino -nis clamatus aliquis minutorum surgat. ANNAL. Rod. a. 1122 p. 702,15: laici fratres egerunt corporum infirmitates et -num dies. AELR. Edw. reg. col. 788^C: post -nem... circa vulnusculum collectus sanguis. COLL. Salern. II p. 184: si uva ex sanguine sit inflata, fiat -o. WALTH. MAP. nug. cur. 229,27: secundum esse sue -nis diem.

minutivus, -a, -um *qui diminue, qui abaisse*: JOH. SCOT. versio Dion. Ar. I 8 col. 1053^D: liberaliter severam dominationem, omni -e servituti superpositam.

minuto 1. *mettre en petits morceaux*: GUIBERT. NOV. gesta Franc. IV 3 col. 734^D: fraxinos... longas... excipit umbo, et per nimietates ictuum in hastulas -antur.

minutatim 1) *en petits morceaux*: WALAHER. hort. 49: *areola* -m rastris contunditur. ALTFR. Liutg. 1,28: vas testeum... -m crepuit. ib. 2,18: paries ecclesie et lectulus... -m confringi. VITA Liutg. I 24: vas... -m confractum est. AGIUS vita Hath. 10 p. 170,17: sarcophagum... -m dissolutum. GLOSS. AA. 444,2,6: capillasent, -m concidissent. CASUS Petrish. 4,13 p. 663,38: -m comminuit *turibulum*. VITAL. BLES. Aulularia 731 p. 101: fracta -m. METELL. buc. 2,49: armento rapuere, -m fecuere. 2) *peu à peu?*: GLOSS. cod. Vatic. 1469 p. 525,39: paulisper, -m, paulatim, catamodum, aliquantisper. 3) *en étincelles*: ORD. VIT. hist. IX 10 t. III p. 560: -m scintillabat ignis, mutilabantur enses.

minutor, -is *m.* [l. minuo] *celui qui pratique les saignées*: CARTUL. S. Petri Carnot. LXXXVI p. 328 (a. 1101—24): Gislebertus -r (*cf.* ib. CVIII p. 453). CARTUL. Mog. A. 494 (a. 1121): Cuonradi -i... concessimus. CARTUL. scrin. Col. A II a. no. 16 p. 118 (a. 1178—83): Gerardus -r et uxor... emerunt domum (et al. ind. p. 246). ROG. SALERN. chirurg. glos. p. 283: -r sit secum et minuat eum de qualibet scrofula, ita quod aliquantulum de sanguine in aquam cadat. LIB. trad. S. Petri Bland. p. 202 (a. 1183): Th. magister ministerialium, A. portarius, B. coccus... Alardus -r. GERARD. CREM. transl. Isaac defin. p. 324: erat dux exercitus eius quidam niger -r nomine Bibel. CARTUL. S. Alb. Andegav. II 718 p. 206 (c. 1200): -r regis.

minutulus, -a, -um *très petit*: MAPPE clav. 280 p. 240: crati baticie de -is virgulis.

minutule [minutulus] *avec minutie*: MAPPE clav. 285 p. 241: ad clavum ferreum suspensum et crebro et -e extensum, et replicatum donec albescat, ut oportet.

minutus, -a, -um *adj. et subst. v. 2. minuo.*

minyster -ri *m.* v. *minister.*

minysterium, -i *m.* v. *ministerium.*

mionexia, -e *f.* [μειονεξία] *manque, insuffisance*:

5 Ps. IOH. SCOT. comm. Boethii p. 77,23: peripatetici... ponentes iustitiam inter pleonexian et -an, id est, plus iustum et minus iustum.

mioparo v. *myoparo.*

10 **mira**, -e *f.* [Angl. mire] *marais*: CARTUL. Cultr. p. 64: -a de Traneby.

mirabiliarius, -i *m.* *qui fait des merveilles*: GERHOF. Antichr. 1,66 p. 383,8: signa atque prodigia mendatia... non defuerunt, que a Deo per quosdam illius tempestatis viros... multiplicata sunt, ut eisdem -is irruentibus nimirum ad eos turbis ac signa vel sanitates petentibus vix vacaret panem comedere.

mirabilis, -e 1) *adj.*: A) *admirable, magnifique, splendide*: 1) *en général*: EINH. Carol. 17 p. 20,15: basilica... opere -i constructa (ib. 32 p. 36,12). HRABAN. epist. 9 p. 392,11: ecclesie -is ornatus. POETA SAXO 4,211: -e donum (WALTH. SPIR. Christoph. II 5,248). BOVO MIN. in Boeth. 19: coeli ac siderum -em in diversa circumvolutionem. RUOTG. COL. 21 p. 22,13: quid... fecerit, quomodo docuerit,... actu est -e, dictu difficile. WIDUK. 2,35: fibulam auream... gemmarum varietate -em. THIETM. 7,39ⁱⁿ: regionis varietates... pre ceteris -es. WIPO gesta 1 p. 12,23: nobili atque -i victoria. GERARD. MORES. delib. p. 286: philosophi autem nudi et sine tegmine immortalissime Philosophie dixerunt de Physica, de Ethica vero et de Logica, sed veram Physicam ignoraverunt, -em Ethicam nescierunt, inestimabilem Logicam non cognoverunt. LEGEND. Steph. maior SS. II. p. 386: quam *basilicam* qui vidit, testimonium veritati verborum nostrorum perhibet... cyborium arte -i supra 35 Christi mensam erectum (*sc. esse*). GUILL. PICT. p. 24 n. 12: -e tirocinium. ORD. VIT. hist. VI 1 t. III p. 2: -es viri, quorum lingue claves coeli facte sunt... in ecclesia fulserunt. HERIB. Bos. Thom. col. 1269^B: gladius enim in labiis eius cum quis audivit: hoc enim et in auditu auris mirabilimum. HIST. ord. Bened. Mont. Pannon. VIII p. 227 (a. 1181): quoniam... oblivionis passionem incurrimus, -is inholevit consuetudo, ut ea, que rationabiliter ordinantur, litterarum apicibus commendarentur et sic vivaci memoria detinerentur. 2) *en 45 parlant de Dieu et ses faits, du Christ*: CAND. ad amic. 2 p. 559,24: illa singulariter -is et mirabiliter singularis dispensatio incarnationis Christi. WALAHER. carm. 5,25, 11: fortis et ipse Deus, -is et pater evi. WETT. Gall. 27 p. 271,28: o -is Deus in sanctis suis (ib. 29 p. 274,7). HRABAN. carm. 39,84: vera pacis lux Christus, sol -is. RUD. FULD. mirac. pref.: Jesus Christus, qui gloriosus est in sanctis suis, -is in maiestatis. HROTSV. Pafn. I 21: -ori lege Deum omnia in numero et mensura et pondere posuisse quis agnoscit. THANGM. Bernw. 38 p.

775,25: -is Dei pietate. GERARD. MORES. delib. p. 86: porro cum laudamus -em fabricam, et illum benedictionibus involvimus, qui fabricator est suus, non tantum illam laudamus, quam ipsum, atque nostra laude benedictio, quasi quedam ab ipsa fit ad eundem, quamlibet non per se, immo per se admirantes benedicat. HARTV. Legend. Steph. (SS. II p. 432): quievit itaque corpus beatum eodem in loco... miro dispositionis ipsius secreto, qui 'in sanctis suis' predicatur et est '-is' (LEGEND. Lad. [SS. II p. 523] cf. VULG. ps. 67,36). FRID. I epist. p. 4,18: -e et inscrutabile iudicium Dei. RICHARD. S. VICT. trin. col. 921^A: -is est in tam multis operibus suis. ib.: in semetipso -is. 3) *en parlant des hommes*: RUOTG. COL. pref.: vitam -is et magnifici archiepiscopi. ib. 12^{ex}: hilaris et per omnia -is. THANGM. Bernw. 11 p. 762,31: vir beatus... -is cunctis. BERTHOLD. CONST. annal. pref. p. 267,12: utilis ille et -is sancte operationis alumnus.

B) *étonnant, étrange, singulier*: 1) *en général*: MAGNUS. annal. a. 1137 p. 457,37: -is nanus. THIETM. 4,31ⁱⁿ: facta... que nonnullis puerilia et multum -ia esse videbantur. GERARD. MORES. delib. p. 57: igitur nihil -ius aquis in coelo stantibus et coelum sibi vindicantibus (cf. VULG. Dan. 3,60). ib. p. 118: quamquam horum (sc. evangelistarum) effigies vultuum varientur in hominis et vituli et leonis et aquile -ibus formis. BERTHOLD. CONST. annal. a. 1078 p. 313,10: mendacius -ibus non parum nutantibus. 2) *l'expression -e dictu, étonnant à dire*: WALAHFR. Mamm. 18,15: turba militibus permixta volat -e dictu. ib. 21,22. CAND. FULD. Eigil. II 17,117. WALTH. SPIR. Christoph. II 5,176. GERH. AUG. vita Udalr. 14 p. 403,42.

C) *grand*: THIETM. 3,5: masculini sexus -is multitudo gignitur. GESTA Frid. imp. A p. 23: fecerunt in campis de V. cum Papiensibus -e prelium... tunc erat frigus -e et nix maxima. ib. p. 24: congregaverunt... exercitum -em.

D) *miraculeux*: WALAHFR. Mamm. 26,31: Mammem sacra dicta legentem / attonite stupere fere, -e dantes / doctori obsequium. id. hort. 349: huius virtus -is herbe omnia sufficiet. RIMB. Ansc. 3 p. 22,37: in ipso vero orientis loco erat splendor -is. HROTSV. Gong. 573: verbum sequitur -e signum. THIETM. 1,27ⁱⁿ: res una -is (ib. 4,65. 7,32. 7,71ⁱⁿ). ADAM BREM. 53 p. 54,19: subita et -is orta tempestas.

II) *subst. neutr.*: A) *merveille*: 1) *en général*: CAND. FULD. Eigil. I 2 p. 223,26: docuit eum Deus a iuventute sua, ut adnuntiaret -ia eius. HROTSV. Mar. 146: hoc quod ventre tuo procedet tempore certo, vere fiet idem populis -e cunctis. WALTH. SPIR. Christoph. I 8: habetis coram -ia, que nostrorum nemo prospexit. PETR. ALF. disc. cler. p. 29,22: quisquis eorum -iora sompniando videret, solus panem comederet. 2) *mirabilia mundi, merveilles du monde (titul.)*: CHRON. Laresh. 81 p.

363,6: ad tante virtutis insigne emicuit, ut -ia mundi appellaretur. OTTO. FRIS. chron. 6,26 p. 290,5: tam feroces, tam mirabiles fuere, ut unus... alter -ia mundi diceretur (ANNAL. Zwif. I a. 982). 3) *haut fait (ici au comp.)*: FRECULPH. chron. col. 1235^C: cuius vitam et -iorum eius actus Sulpitius Severus suo nobilitavit eloquio.

B) *miracle*: ANNAL. Maxim. I p. 20: beneficia et -ia Deus... per sanctum martyrem suum operare dignatus est. WETT. Gall. 31 p. 275,13: Jesu facientis -ia. AGOBARD. epist. p. 209,10: de -ibus Domini. CAND. FULD. Eigil. I 22 p. 232: -ia divine operationis. MIRAC. Audomari p. 776,12: Domini... -ia ad cumulandum eius inter homines gloriam. VITA Severi milit. 650,20: multa -ia ostendit. HROTSV. Cal. 9,20: qui solus facis stupenda -ia. WIDUK. 1,35: de quo quedam -ia predicantur. THEOD. TREV. mirac. Celsi 8: quid sunt aliud Dei -ia nisi que hominibus sunt impossibilia? OSBERN. Dunst. p. 75,5: vita, doctrina, signis, -ibus multipliciter claruisse... perhibetur. GERH. AUG. vita Udalr. 28 p. 417,31: signa magna et -ia... fiebant. CARTUL. Ruscinon. 63 (a. 1081): testantur plurima virtute Altissimi patrata -ia. CHRON. Namn. p. 106: quod fuit -e magnum. AELR. Edw. reg. 754A,8: fecit enim -ia in vita sua, reddens cecis visum.

mirabiliter adv. 1) *admirablement, merveilleusement*: GESTA Arch. Salisb. p. 9: qui... -r fecit. WALAHFR. Mamm. orat. 2: qui -r genus creasti humanum. GODESC. SAX. conf. p. 66,14: quem convicit idem doctor -r. ODO CLUN. epit. Job col. 191^D: qui enim cuncta -r creat. HOMIL. Prosp. 112,4: qui (sc. Domini Salvatoris) semper -r operat in sanctis suis (ib. 125,8). WIPO gesta 33 p. 52,8: conflictum implacabilem -r diremit. LEGEND. Steph. maior (SS. II. p. 383): Benedictus pro Christo sanguine fuso -r laureatus est. HARTV. Legend. Steph. (SS. II p. 436): sic totam noctem deus per famuli sui venerationem multorum fulgoribus signorum -r perlustravit. LEGEND. Lad. (SS. II p. 521): corpora Sancti Gerhardi martyris et beatorum Andree et Benedicti -r fecit canonizari. 2) *avec admiration (actif)*: RUOTG. COL. 45 p. 273,6: omnes -r huius... viri merita... estimabant. 3) *étonnement, extraordinairement, fort*: TRAD. Ratisb. 54: fructuosa valde et -r utilis... consuetudo. RUOTG. COL. 28 p. 265,26: -r humilis. ib. 31 p. 266,27: domum eius honoratissimam -r ampliavit. ANAST. chron. 127,9: -r eos arguit Alamundarus huiuscemodi fabula. DIPL. Karoli III 54 (X^{ex}): -r super eum *pontem* equitando. GERARD. MORES. delib. p. 137: idcirco -r et misterialiter actum est, ut Christo in crucem ascendente hec (sc. luna) se Soli obiiceret. BERTHOLD. CONST. annal. pref. p. 267,3: -r dilatatus. ib. a. 1077 p. 289,5: gentes... -r irritatas. ib. p. 295,8: omnes -r... confluerant. ib. p. 303,30: sobrius et -r temperatus. ib. p. 325,17: turbo nivium... -r obtenebravit. ANNAL. Stabul. p. 42: -r

pugna cesserunt. WIPO gesta 12: defensores... -r opprimere coepit. ib. 22: iudicio Domini -r prohibitus est. 4) *miraculeusement*: MILO ELN. Amand. II p. 481,19: de igne celesti... divina virtute -r accenso. THIETM. 2,35: signum... -r et magis miserabiliter elucens. ib. 4,34: -r accidit. VITA Winn. I p. 773,15: opera, que per eos Dominus -r facit. LEGEND. Steph. maior (SS. II p. 377): dignatus est (*sc. Deus*)... operari, ut quem imaginis sue dignitate creando decoraverat, paterni regni coheredem fieri per incarnationis sue sacramentum -r efficeret. LEGEND. Lad. (SS. II p. 520): viditque Dominum suum glorificato corpore -r in aera (*sic*) sublevatum. ib. p. 525: plures enim ceci ad sepulchrum Sancti Ladislai regis venientes, implorato eius auxilio, -r sunt illuminati. 5) *exactement, très bien, parfaitement*: GERARD. MORES. delib. p. 52: divinus vero arbiter velut circa nobilissime discipline partem potius, quam instrumentum, mel id atque favum intuitus omnibus humanis divina misterialiter preposuit, -r etiam segregavit considerans illa a multitudine, hec ab unitate, illa dependentia, hec rarissima, illa circa inanem Philosophiam, hec secundum celestem sapientiam. 6) *simplement*: HENR. ARIST. transl. Plat. Phed. p. 40,26: assumens ipsorum animam philosophia -r (i. ἀτεχνῶς).

mirabilitas, -tis *f. caractère admirable*: MIRAC. Lamb. I p. 515: quod... macte -tis extollentia ubique sonuit inaltatum.

mirabolanicus, -a, -um *v. myrobalanicus*.

miraclosus, -a, -um *v. miraculosus*.

miracopum, i-*n*. [μυράκοπον] *onguent doux ou onguent mêlé de myrrhe*: ANTIDOT. Augiens. p. 64: iste quem oportet miscere -is epithematibus, malagmatibus seu pessaris mulieru vel acopis et in duplici vaso coquere oportet. ANTIDOT. Glasg. p. 141: -um pro apantemas et scabiola minuta... sic conficis... -u experimentatum ad omnes dolores.

[**miracula faute de copiste pour macula**: HUCBALD. vita S. Aldeg. 28 p. 661: quatenus anima post hanc vitam in requiem Domini sui sine -a valeret introire].

miraculo 1. [miraculum] *accomplir des miracles*: PS. PETR. PICTAV. (*cité dans* A. M. Landgraf, Dogmengeschichte der Frühscholastik III 1 p. 200): Petro contulit quandam creatam potentiam -andi.

miraculosus, -a, -um [miraculum] *forme*: miraclosus: ANDR. SUN. hex. 7591. 1) *miraculeux*: ALAN. INS. dist. col. 863^C: monstra vocatur -us terre hiatus. BENED. PETR. Thome p. 36: quid enim -ius, quid mirabilius, quam ut hominem hodie mundus adoret quem heri abominabatur. GIRALD. itin. Kambr. I 2 p. 23: -a forte sancti illius vindicta. 2) *merveilleux*: LEO NEAP. vita Alex. 1,42 (ed. Pfister): -as virtutes fecisti. SAXO p. 329,3: perempti merita -is prodidit argumentis. ANDR. SUN. hex. 7591: defunctorum... surrectio.

miraculose [miraculosus] *miraculeusement*: RA-

DULF. NIGER p. 156: quem beatus Eadmundus -e occidit. HERIB. Bos. mel. col. 1303^A: tam -e gesta. ib. 1336^D: verissime et -issime contigit. CONR. HILD. ad Hartb. p. 193,36: occurrerunt circiter eumdem locum nobis arbores -e.

miraculum, -i *n*. 1) *merveille*: A) *en général*: WALAHFR. carm. 5,24,34: librum, -a cuius prebuit. GERH. AUG. vita Udalr. 3 p. 388,38: maioris visionis sibimet ipsi manifestate -a. ANNAL. August. I a. 1054: Herimannus Contractus, in membris singulis debilitatus, nostri -um secli, cunctis in acumine ingenii preminebat. B) *objet précieux*: ANAST. chron. 109,32: sublatis omnibus pecuniis et civitatis -is in naves receptis. C) *chose étonnante*: ANAST. chron. 143,1: canem qui iussus ab eo faciebat -a. D) *phénomène étrange*: RIMB. Ansc. 7 p. 28,27: cuius personam cum abbas inquireret, et ille fratrem A. nominaret, multo -o obstupuit. THIETM. 1,25: -um ostendit (*sc. infantem in pedibus digitos habentem retortos*). ADAM BREM. 4,35 p. 270,14 (schol.): magna recitantur a nautis -a, quod circa Orchadas mare sit concretum. ib. 4,38 p. 275,12: que terra tale -um prestat mortalibus (*sc. disparem longitudinem dierum*).

II) *signe, augure, prodige*: A) *en général*: WETT. Gall. 13^{ex}: -um innovabatur: cum serpentium multitudo illic scatebat, ex illa die non conparebat. ACTUS pont. Cenom. p. 46: -a ostensa sunt. THIETM. 4,59: -um... celitus exortum. ib. 7,68: -um quoddam accidit... ante gallinicum sonitus ab ea immensus auditus... monstrum erat. WIPO gesta 36^{ln}: accidit ibi, quod plures pro -o habuerunt. BRUNO CARTHUS. expos. in epist. col. 420^B: signa minora, prodigia vocat; maiora, -a. BERTHOLD. CONST. annal. a. 1077 p. 293,27: quod nos pro -o debite ultionis divine notamus, claudicare coepit. B) *prodiges du diable*: ADISO Antichr. p. 108: faciet *Antichristus* quoque signa multa, -a magna et inaudita. ADAM BREM. 2,57 p. 117,17: quorum (*divini, magici et alii malefici*) prestigiis et -is infelices anime ludibrio demonibus habentur. ib.: -um de opere ultra vires nature a malis hominibus — diabolo adiuvante — patrato.

III) *miracle, fait surnaturel*: A) *en général*: WETT. Gall. 1^{ex}: feruntur liquida -a. ib. prol. 27: -a aguntur. ib. 35 p. 277,2: ostensa ibidem -a Domini. HINCM. REM. annal. Bertin. p. 59: contigit -um. POETA SAXO 5,101: illos -a visa credere hec danti commonuere tibi *Deo*. VITA Bertuini II p. 430: non est meum -um hoc, sed Dominum (*sic*). ANNAL. Xant. a. 873: Deus... grande -um palam omnibus ibidem monstravit. ODO CLUN. serm. col. 734^A: cum se per -a presentem non ostendat. FLODOARD. annal. p. 98: templum divinis illustrari -is. GERH. AUG. vita Udalr. 9 p. 398,20: spiritualis inter -a predicatio. ANNAL. Mett. p. 65: in quo certamine magnum -um Deus manifestare dignatus est. EPIST. Meginh. 15 p. 209,5: *Deus* antiquis potencie sue -is... magnifice sublimavit. LEGEND. Steph. maior (SS. II p. 378): eos...

-orum insigni potentia, virtute dominica mirificavit *Spiritus Sanctus*. ADAM BREM. 1,40 p. 43,18: -um est animam... a peccato convertere. LANFR. comm. Pauli col. 108^B: per quam *virtutem Dei* et peccata remittuntur et... -a fiunt. BERTHOLD. CONST. annal. a. 1075 p. 278,43: ut in hoc -o ea virtus verborum Dei ut et veritas comprobaretur. LEGEND. Emer. SS. II p. 457: unum autem de egregiis -is, quod... pro confessore suo Deus revelare dignatus est, nostre narrationi assumimus. ib. p. 458: interea fama beati Stephani regis Pannonie, ad cuius sepulchrum cottidiana fiebant -a, insignis habebatur. ib. p. 458: cumque in aliis virtus Dei et intercessio et (*sic*) regis eximii crebris -is revelaretur. ib. p. 460: rex itaque Ladislavus (*sic*)... in Nonis Novembris corpus beati Henrici cum honore elevavit, qua die postmodum in multis -orum virtutibus confessoris sui merita declarat Ihesus Christus. LEGEND. Steph. minor (SS. II p. 400): dedit illi (*sc. Deus Stephano*) gloriam in conspectu hominum, clarescente -orum frequentia. HARTV. Legend. Steph. (SS. II. p. 435): subito plebem suam Christo visitante -orum insignia per amplitudinem domus sancte fuduntur celitus. ib. p. 436: sic totam noctem Deus... multorum fulgoribus signorum perstravit, populus vero... -um unumquoque (*sic*) laudum clamoribus manifestum facere non cessabat. ib. p. 437: Deus... salutem petentibus -orum suorum signis se presentem esse notificavit. ib. p. 438: cetera vero -orum Dei prodigia... non ideo, quod fastidirem, non scripta dereliqui, set (*sic*) quia non soli mihi pluit Dominus, qui super bonos et malos solem suum clarescere fecit, beneficiorum ipsius multiplicatam (*sic*) cunctorum proficuo consulentem, innumeris sapientibus... stilo declarandum commendavi. LEGEND. Gerh. minor (SS. II p. 479): ubi pro meritis tanti viri sanctissimi superna gratia per -orum exhibitionem (*sic*) largius corruscet (*sic*). RICHARD. S. VICT. trin. col. 891^C: innumera itaque -a et talia que non nisi divinitus fieri possunt. HILDEGARD. epist. 1,22 col. 179^B: vivens Lux hec in -is suis dicit. PETRUS CANTOR summa I 37 p. 108,30: dico quod -a quamvis, ut sepe accidit, meritis facientium proveniant, non tamen semper sicut ex superioribus apparet, sed magis gratie cuidam divinitus collate. EADM. Osw. p. 5: nec -orum, que nonnumquam assunt malis, sed virtutum eius... imitator esse curabat. ACTA pont. Rom. Gall. I 142 p. 313 (a. 1178): cum in ecclesia tua sancti Germani Dominus consueverit -a sepius operari. LEGEND. Lad. (SS. II p. 523): viventes itaque -um, quod videlicet corpus beati confessoris ad locum, ubi sepulturam ipse sibimet elegerat, divinitus portaretur. ib. p. 524: de mutis autem, surdis et claudis, per ipsius merita sanatis vulgaritas et quasi habilitas -orum inter gaudia loqui prohibet et ad insveta (*sic*) potius enarranda transmittit. B) *en parlant des miracles du Christ*: 1) *en général*: WETT. Gall. 25 p. 270,23:

evangelicis ergo -is passionisque ac resurrectionis sacramentis recitatis. ib. 28 p. 272,15: viro Dei memoriam agente -orum Christi, quibus pascebat populos in solitudine. HRABAN. carm. 39,54: in Canan... dum perfecit -um. ODO CLUN. serm. col. 747^B: plura -a facere in Capharnaum et Corazain. FRECULPH. chron. col. 1121^B: -a que in evangeliis scripta sunt. 2) *en parlant de la résurrection du Christ*: ODO CLUN. epit. Job col. 162^A: clarescente -o resurrectionis Domini. ib. serm. col. 747^A: sue potentie -a prius enuntiavit. 3) *par extension, au pluriel: la vie du Christ*: CARM. Imag. 1,1,2: Matheus ex patribus sumens exordia primus scripserat Hebraico Christi -a verbo. C) *en parlant des saints*: DIPL. Caroli M. 239 p. 332,21: -um non silendum... pro inundantia pluviali nullus iter agere valebat exceptis illis, qui... comitabantur reliquias. WALAHFR. Blaithm. 7: quos sanctos placuisse Deo nobis -a produnt. JONAS AUREL. Hugb. col. 392^A: insignia Christi -a quibus multifarie sanctos suos glorificat. FRECULPH. chron. col. 1219^C: *sanctorum* -a apostolicis actibus congruentia. RIMB. Ansc. 19 p. 40,21: probemus -is, quis sit maioris potentie. TRANSL. Pus. 11: fixum tenent -a sanctitatem plerumque ostendere, non etiam facere. POETA SAXO 5,131: nunc ovat in celis prebens -a terris. PASSIO Ragn. p. 211,29: per servum suum ostendit mundo -a. ORIGO Franc. p. 313: multa que pro meritis Christi -a virtus est operata tuis. VITA Bertuini II p. 427: signa et -a (ADAM BREM. 1,40 p. 43,16 *etc.*). GESTA episc. Viridun. p. 40: quorum merita ad sepulcra illorum ostendunt frequentia -a. HROTSV. Cal. 9,1: quod video -i? Ecce, aperto sepulchro corpus Drusiane foras est eiectum. HROTSV. Pel. 371: illius *sancti* ut causa fierent -a tanta. ODO CLUN. serm. col. 722^{A-B}: quem... tum -orum signis, tum virtutum exercitu adornavit. WALTH. SPIR. Christoph. I 10: baculum defixit in terram, ut saltem -o revocaret ad fidem, ... virga ramorum gemmas erupit. WALTH. SPIR. Christoph. I 29: inter cetera -orum genera cecis visus, surdis auditus, ... est actus. GERH. AUG. vita Udalr. prol. p. 384,32: plurimos multimodis iuvaminibus et continuis -is ad hanc *possessionem hereditatis Dei* introducet. EBERW. Magner. 48: quid enim -a in illo necesse est requirere, que plerumque et reprobis sunt communia? ABBO FLOR. cycl. pasch. col. 576^A: Benedictus... Cassini -is vivens coruscavit (CHRON. Rip. p. 26,22). BERTHOLD. CONST. annal. a. 1066 p. 273,4: preter hec plura -a ad sepulchrum facta sunt (*souvent*). LEGEND. Gerh. minor (SS. II. p. 477): noli... a me discere, utrum iste sanctus corporalia -a, que sunt comunia (*sic*) cum reprobis... aut cecis visum, seu surdis auditum prestiterit. VITA Victurniani p. 695: corpus... quamplurimis clarum -is. MIRAC. Leonard. p. 244: per -a que Deus operabatur per eum. ORD. VIT. hist. VI 1 t. III p. 2: de -is vero prodigiisque sanctorum.

IV) *effet étonnant*: A) *étonnement*: EKKEB. HERSF. Haimer. 13 p. 602,50: non sine -o intuentium. ADAM BREM. 4,22 p. 279,3: de illo estu maris... quod -um prebet omnibus maximum. LEGEND. Gerh. maior (SS. II p. 504): unde hi, qui feretrum portabant, ibant cum -o, sequentes, quo ducebantur inviti. B) *terreur*: WIDUK. 3,11: lapis... de celo iactus ingens -um multis visentibus prebuit. VITA Bonif. II 2 p. 95,5: truncus... supra portam... pro -o transeuntibus et aspicientibus suspensus est.

[**miralesco** 3. *faute de copiste pour* invalesco: ACTA pont. Rom. Gall. F 67 p. 106 (a. 1194): cum in tantum -it dissensionis materia, ut pacis unio intervenire non possit, ad iusti examen est iudicii recurrendum].

1. **miranda**, -e f. v. *miro(r)*.

2. **miranda**, -orum n. v. *miro(r)*.

miranter v. *miro(r)*.

miratio, -nis f. *faute de copiste pour* minoratio: CARTUL. Clun. I 288 p. 289 (a. 927—28): dono... sine ullam (*sic*) -ne. *étonnement*: HIST. peregr. p. 123,21: miramur plurimum et -ne dignum est, quod... sic modo turpiter alget et torpescit vestra devotio.

miriaca, -e f. v. *myrica*.

mirias, -adis f. v. *myrias*.

mirica, -e f. v. *merica* et *myrica*.

mirice, -is n. [*myrica*] *lande couverte de bruyères*: DIPL. Conr. II 293 p. 417,12 (*spur.* XII s.): super quoddam -e ad Brunwardesrot usque ad plateam (*cf.* DIPL. Henr. III 392 [*spur.* XII s.]). v. *merica* et *myrica*.

mirie [μύρια] *dix mille*: IOH. AMALPH. mirac. 85,13: qui preibant ante eam, erant -e miriades et mille milia agmina.

mirificamentum, -i n. [*mirifico*] *merveille, caractère merveilleux*: GESTA Serv. Tung. p. 14: iuventus inclitum senectutis -um effulsit.

mirificatio, -nis f. *oeuvre merveilleuse*: HENR. HUNT. hist. p. 158: ut... non solum domina vel regina sed etiam rex vocaretur ad laudem et excellentiam -nis sui. HILDEGARD. scivias. 2,6 col. 522^D: floruisti in -ne virtutum.

mirifice v. *mirificus*.

mirificentia, -e f. *intervention merveilleuse, miraculeuse*: ELIS. SCHON. vis. prol.: Ekebertus, germanus ancille Dei -a Dei ad cenobium... attractus.

mirifico 1. 1) *glorifier*: MILO ELN. carm. fig. p. 562 v. 11: tribunal -ando tuum. id. Amand. II p. 471,35: Christo sanctum suum -ante (VITA Rigob. p. 74,23. TRANSL. Libor. I 12. ODO CLUN. serm. col. 747^A. VITA Gamalb. 22). GESTA sanct. Roton. col. 259,3: -ans nomen Domini. NADDA Cyriac. I prol. 2,5: -a est scientia tua ex me (*cf.* VULG. Ps. 138,6). MIRAC. Remacli p. 715 E: confessorem suum -amus. LEGEND. Steph. maior (SS. II p. 378): eos omnium linguarum scientia divites effecit et miraculorum insigni potentia, virtute dominica

-avit *Spiritus Sanctus*. GESTA Serv. Tung. p. 36: -avit Dominus misericordiam suam (DIPL. Henr. IV 270 [a. 1074]). MIRAC. Veroni p. 752: pro spectaculo -ate in infirmitatibus virtutis. VITA et MIRAC. Fursei p. 412: ecclesiam... miraculorum -at amplitudine (CARTUL. Engol. p. 59 [c. 1028]). GUILL. S. THEOD. cant. p. 140: plena caritas in plena visione Dei omnes affectus in unum gaudendi atque fruendi -abit effectum. 2) *orner*: CHRON. Lauresh. 9 p. 285,45: tumbam... decoravit, altare... -avit. 3) *donner le pouvoir de faire des miracles*: ODO CLUN. serm. col. 747^A: qui sanctum suum usquequaque -ans, non solum quelibet alia miracula sed etiam mortuos suscitavit. GESTA Serv. Tung. p. 24: Deus... in Servatio, quecumque voluit, -are potuit.

15 **mirificus**, -a, -um 1) *merveilleux, admirable*: VITA Sig. I p. 614,25: miraculum (MIRAC. Genes. Hier. 20). CHRON. Moissiac. p. 310: sceptrum. WALAHFR. imag. Tetr. 210: ordine (ANNAL. Mett. I p. 16). HRABAN. epist. 34 p. 468,13: suavitatem (HARIULF. chron. Centul. p. 265). ERMENR. Sval. 10 p. 162,8: -i odoris fumus. HILDEG. EPISC. Faron. p. 196,5: laudibus. ib. p. 196,27: decoris. LIBELL. Baw. et Car. p. 5: operibus. VITA Rigob. p. 74,15: evectio. VITA Remacli p. 104,14: tam -a operando. CARTUL. Ruscinon. 3 p. 10 (c. 900): 25 ob devotissimam ac -am conversationem. RUOTG. COL. 23: operatione. ADSo Frod. p. 83,28: portenta. ODILO CLUN. epitaph. Adelh. p. 641: indumentis. ANNAL. Xant. a. 864: ecclesiam... -o opere constructam (ANNAL. Mett. I p. 90. LEGEND. Steph. maior [SS. II p. 385]. ib. p. 385. ib. p. 386. HARTV. Leg. Steph. [SS. II p. 438]). ORD. VIT. hist. VIII 1 t. III p. 256: super patris sui mausoleum fieri -um memoriale precepit. FULCH. hist. Hier. I 26 p. 286: templum... -um. 2) *vénérable (désignation honorifique)*: MIRAC. Genes. Hier. 15: 35 virum illum -um abbatem. 3) *extraordinaire, grand*: POETA SAXO 5,653: -os Karoli... actus. VITA Rigob. p. 61,30: -e sanctitatis archiepiscopus. WALTH. SPIR. Christoph. II 5,183: robora -i componere iussit acervi.

mirifice 1) *merveilleusement*: LIB. pont. II p. 58,29: 40 turibulum de argento exaurato -e. RIMB. Ansc. 16 p. 37,21: claustra... -e composita. POETA SAXO 5,432: -e condita basilica. RECEPT. A. IX p. 11: erba... -e sanat. CHRON. Moissiac. p. 284: basilicam... columnis ornatam -e construxit. ODO CLUN. epit. Job col. 109^C: -e... volumina condens. HROTSV. Sap. 9,4: ex duabus naturis unus Christus -e consistis. CARTUL. archiep. Magd. 61 p. 84 (a. 968): civitatem -e fundavit. ANNAL. Maxim. I p. 24: horologium... -e factum. 2) *miraculeusement*: CARTUL. Ruscinon. 63 p. 94 (a. 1081): alii namque ab imundis spiritibus -entissime liberati. GUNTH. SAL. serm. purific. 1: castitas illa (*sc.* Marie) Deo -e gravida. 3) *grandement, beaucoup, fort*: THANGM. Bernw. 1 p. 758,46: fabrili... scientia... -e excelluit. ib. 2 p. 759,31: in discendo -e proficeret. ib. 5 p. 759,52:

-e senes ipsos superabat. 4) *généreusement*: RUOTG. COL. 39: Lotharium... -e eruit et exaltavit. CHRON. Moissiac. p. 302: fideles suos de eodem thesauro -e honoravit (ib. p. 303). WIPO gesta 16ⁱⁿ: regio honore -e receptus. ib. 30 p. 50,10: -e donati. ANNAL. Fuld. II a. 865 app.: -e a rege susceptus.

mirifillon, -i n. *millefeuille* (*Achillea millefolium L.*): GLOSS. medic. p. 46,17: -on qui et balaustion: id est centifolia. cf. *myriophyllon*.

mirimodus, -a, -um *merveilleux*: VITA Aldeg. I p. 810: qui arida pectora... -a largitate irrigas.

miritellus, -i m. [myrtellus de myrtus] *myrte?*: CARTUL. Molism. 453 p. 417 (a. 1097): usque ad arborem que vocatur pirus -us.

[1. **mirius**, -i m. [*mauvaise lecture pour mirtus*] *myrte*: ANTIDOT. Cantabr. p. 161: titimali radix -orum scorticam medianam lava et sicca ad solem.]

2. (s)**mirius**, -i m. [σμύρις, -εως] *émeri*: MAPPE clav. XVIII p. 203: sumis vas vitreum... caraxas -o de lapide, omnem eius curvaturam subradens. v. *smirra*.

mirmica, -e f. [myrmex] *fourmi*: AYNARD. gloss. p. 621: -a dicitur formica. UGUTIO s.v.: hec -a id est formica.

mirmicia, -e f. [μυρμηκία] *verrue*: PAUL. AEGIN. cur. p. 166,6: thimos et -a... per... medicamina eveluntur.

mirmicizo [μυρμηκίζω] *éprouver un fourmillement*: HRABAN. univ. VI col. 171^A: qui motus (*pulsus*) habent spatia. Dactylum percussum, quamdiu sine vitio sunt. Si quando citatiores sunt, ut dorcadacizontes; et leniores, ut -ontes, mortis signa sunt.

mirmicoleon, -i n. *myrmicoleon*.

mirmillo, -nis m. *gladiateur*: RADULF. TORT. epist. III 231 p. 275: verba pudenda tibi, / que si de scurra, de -ne, tonaret.

mirobalanum, -i n. v. *myrobalanum*

mirobale, -is n. v. *myrobale*.

mirocopus, -i m. v. *myrocopus*.

miron v. *myron*.

miro(r) 1. *forme active*: BILIS Mach. p. 359,16. NIGEL WIREK. mirac. S. Mar. (Vesp. D 7b, col. 2). *forme passive avec sens passif*: PASS. Ursul. I 7. DIPL. Pipp. reg. It. 317 p. 479,22. mirarier: WALAHFR. hort. 91. *faute de copiste v. col. 591 l. 46*.

I) *s'étonner*: A) *en général*: 1) *abs.*: WALAHFR. carm. 5,38,16: -r et in lacrimas... solvor. LUPUS epist. I 3 p. 16: hic fortasse -aris. BILIS Mach. p. 359,16: -averunt inter se. HROTSV. Mar. 293: -antur cuncti. asc. 124: Jesus vobis -antibus... assumptus. Agn. 341: animis -antibus. WALTHARIUS 441: -atus fatur. THANGM. Bernw. 42 p. 777,3: stupentes... ac -antes. BERTHOLD. CONST. annal. a. 1077 p. 305,26: secum. GALTER. CASTIL. Alex. V 55: -atur Martins heros / visa mole viri. OTTO FRIS. gesta 1,65ⁱⁿ: scandalizati -antur, -ando scandalizantur.

2) *avec acc.*: WALAHFR. hort. 357: vires illius *vettonice*. NIGEL WIREK. mirac. S. Mar. (Vesp. D xix f. 7 b, col. 2): -ares iuvenem corpore mente senem. LEGEND. Gerh. minor (SS. II p. 477): cumque talia regis amici liberalibus litteris imbuti attoniti -rentur, inveniebant interpretationes episcopum ab ira et indignatione regis defendentes, quibus interpret timens consentit. 3) *avec abl.*: ANNAL. Xant. a. 850: hoc facto. PURCH. Witig. 36: hoc. 4) *avec prép.*: a) ad: ACTUS pont. Cenom. p. 17: ad verba. ALAN. INS. Anticlaud. 6,2 p. 369: ad omnia. b) de: THIETM. 6,78: de eius... obitu. CARM. Cant. 17,4,1: de domino tali. LEGEND. Steph. maior (SS. II p. 380): ergo -atur divinitus de viro predicto. LEGEND. Gerh. maior (SS. II p. 488): -antibus omnibus Christianis de tanta divina verbi consolatione. ADELARD. BATH. eod. et div. p. 4,10: de te. CARTUL. S. Bened. in Wevria 8 p. 47 (a. 1145): de censu XII nummorum. c) in: VITA Erasmi II 376: in virtutibus. LEO NEAP. vita Alex. 90,21 (ed. Pfister): in figura eius. LEGEND. Gerh. maior (SS. II p. 485): Gerhardus -abatur in verbis suis, quia nunquam tale quid ascenderat in cor eius. 5) *avec prop. inf.*: WALAHFR. Mamm. 23,6: te temptare. WETT. 345: avaritiam sacratum pectus habere. HRABAN. carm. 37,20: se dare... sonum. DIPL. Ludow. Germ. 85 (a. 857): Octavianum tempus se accepisse. GODESC. SAX. corp. Dom. p. 325,22: -atus sum hoc sanctum Ambrosium dixisse. RIMB. Ansc. 42 p. 78,35: eum ad hoc... martyrium non pertinxisse. THIETM. 6,88 p. 280,12: quasi columbas... suas volare ad fenestras (cf. VULG. Is. 60,8). 6) *avec proposition conjonctionnelle*: a) quod: WALAHFR. carm. 5,27,4: quod cortex humore caret, quod durior ipso est / Robore -amur, talis in osse vigor. RIMB. Ansc. 2^{ex}: quod... mutatus sit. WALTHARIUS 829: quod non lassesceret. RICHER. II p. 74: quod mathematicam phisice... subdiderim. BERTHOLD. CONST. annal. a. 1077 p. 292,7: quod... sustinuerunt. LEGEND. Gerh. maior (SS. II p. 481): magister eius... -batur, quod eos, qui ipsum prevenerant, sciencia preveniret. b) quia: WETT. Gall. 22 p. 268,13: quia... non aderat. c) quid, quidnam (*avec subj.*): WETT. Gall. 40 p. 279,29: quid cause esset. WALAHFR. carm. 5,77,4: quidnam... signent. RIMB. Ansc. 9 p. 31,14: quid hoc esset. LEGEND. Gerh. maior (SS. II p. 498): -batur, quidnam hoc esset. d) cur (*avec subj. ou ind.*): POETA SAXO 5,205: cur... contigerint. IVO epist. I p. 14: qua ratione consobrinam vestram... protelare tanto studio laboratis. GODESC. SAX. opusc. gram. II p. 428,1: nec -andum est adeo cur in motione huic casui serviat ablativo. WALTH. SPIR. Christoph. II 5,178: cur... pulset. GERARD. MORES. delib. p. 74: sanctissimi perfectores et ad hoc operam dantes, ut queque obscurissima penetrarent, huius hymni mysterium adgressi non sunt. e) quare (*avec subj.*): HRABAN. epist. 10 p. 396,17. GERH. AUG. vita Udalr. 1 p. 385,41. f) quoniam (*avec*

ind.): HENR. ARIST. transl. Plat. Phed. p. 5,16: -amur... quoniam... multo posterius visus est mori. g) quando (*avec subj.*): POETA SAXO 5,567. h) si: α) (*avec ind.*): OTTO FRIS. gesta 1,5 p. 21,27. β) (*avec subj.*): GODESC. SAX. trinit p. 262,14: -or si quis audeat obloqui contra. i) ubi (*avec subj.*): POETA SAXO 4,215: -andum, collecta forent ubi carbasa tanta. j) unde (*avec subj.*): ANON. Gesta Hung. c. 14: -ari cepit, qui essent et unde venissent, qui talia ausi facere fuissent.

B) *voir, constater avec étonnement*: WALAHFR. carm. 5,38,68: temet potuisse volentem. HROTSV. Bas. 216: letitiam... sibi caram. CARTUL. Thangm. Bernw. 51 p. 779,39: miraculorum factorem Helyam humani evi nondum cognovisse metam. ADAM BREM. 1,15 p. 22,16: quod longo prius tempore Willebrordum, item alios... voluisse legimus nec potuisse, nunc Ansgarium nostrum et voluisse et perfecisse -amur. HARTV. Leg. Steph. (SS. II p. 435): quam gratiam mox consecuti contradictionem nervorum in filio distendi -bantur parentes et consolidatis genibus et plantis omnes eum incedentem videntes, Christi nomen... glorificaverunt.

II) *admirer*: A) *abs.*: FROUM. carm. 14,18: -ando laudet, quem numquam viderat istic. B) *avec acc.*: WALAHFR. carm. 5,2,13: sapientis munera mentis. ib. 5,21,22: angustos aditus refulget inter quod -atur amans quadratus orbis. EINH. Carol. 8 p. 11,16: laborum patientiam aut felicitatem. HRABAN. carm. 9,24: stupuit -ans dona superna Dei. POETA SAXO 5,654: historias veterum. HROTSV. Agn. 78: perpulchram... formam. Theoph. 404: Christi pietatem. RUOTG. COL. 30 p. 31,2: eum... -ari plus poterant quam imitari. PASS. Ursul. I 7: quod -ari satis nequit. GUILL. PICT. gesta p. 48,22: stupuerunt -antes eum comites. HUGO S. VICT. didasc. VI, III p. 116,26: habes in historia quo Dei facta -eris. WALTH. SPIR. Christoph. I 12^{ex}: inania et abiecta. GERARD. MORES. delib. p. 205: impii sunt, ait (*cf.* Iudae v. 16)... secundum desideria sua ambulantes, et os illorum loquitur superbiam, -antes personas lucri causa. C) *avec prop. inf.*: WALAHFR. imag. Tetr. 226: quis enim maiora receperat umquam, quam radiare brevi nimium -amur homullo.

mirans, -tis m. *admirateur*: HRABAN. carm. 39,66: omne tulit -tium corde quod erat dubium. HROTSV. Theoph. 395: intonat his verbis -tis voce profusis.

mirandus, -a, -um I) *adj.* (*faute de copiste*: IOH. GAUD. 1,39: in tertio libro -mur [i. -nda] prodigia colligere procuravimus): A) *étonnant*: 1) *en général*: HRABAN. epist. 8 p. 393,19: -us in hoc es, quod. 2) *extraordinaire, inaccoutumé*: ANNAL. Xant. a. 836: -e acies apparuerunt ab oriente in occidentem. AGIUS vita Hath. 11 p. 170,15: -is quibusdam et... insuetis insomniis. WALTH. SPIR. Christoph. II 2,189: -i vultus subito perterrita visu. WIPO gesta 30 p. 49,19: -e res dicuntur. 3) *fort, grand*: AGIUS epic. Hath. 78: -is mulserit obse-

quii. WALTHARIUS 1363: ictum prevalidum ac -um fecit. WALTH. SPIR. Christoph. II 5,158: -i sceleris opifex. HARTV. Leg. Steph. (SS. II p. 440): inde sibi (*sc. Stephano*) est corporis et dextere delectabilis et -a veneratio.

B) *merveilleux*: 1) *en général*: WALAHFR. imag. Tetr. 185: gratia, que teneram vestit -a iuventam. carm. 5,77, 12: -e... passionis. GAUDER. 21, D, 20: multa et -a operatur. HROTSV. Mar. 329: -e... puella. ib. 864: -a sacre... mutatio dextre. 2) *admirable*: RIMB. Ansc. 35 p. 66,23: -us... et imitandus. WIDUK. 2,36 p. 96,13: ingenium... -um. ADAM BREM. 3,37 p. 180,2: -a... voluntas hominis. LEGEND. Emer. (SS. II p. 455): O -a iuvenis continentia, quam (*sic*) fonte lacrimarum restrinxit (*var.*: extinxit) amoris incendia. LEGEND. Gerh. maior (SS. II p. 498): O -a res, ait episcopus, qualiter se pascit humana generatio. 3) *admiré*: EIGIL. Sturm. 16ⁱⁿ p. 373,28: amabilis omnibus in monasterio et foris in populis -us. WALTHARIUS 526: hostibus invisus, sociis -us.

II) *subst.*: A) *fém., tour de guet*: CARTA a. 1152 (Dom Vaissete, Hist. Languedoc V pr. 585 col. 1128): dono... unum localem ad edificandum in castello meo, ... qui locus est iuxta -am, que hodie est in eodem castello. ib. col. 1129: neque de -is neque de aliis fortis. CARTUL. Buxer. 8,3 (DuC) (a. 1190): minori nepti mee Clemencie dedi plantam, que est retro -am. B) *neutr. plur., merveilles*: WETT. Gall. prol. 17: preclaris signis effulsit in orbe / tantis -is, quanta vix lingua proferre... valet. WALAHFR. Mamm. 5,13: cives -a videntes (*cf.* VERG. Aen. 1,494). HROTSV. Cal. 9,9: Deus... qui solus -a et magna vult operari mirabilia.

miranter [mirans] *de façon extraordinaire*: GUNZO epist. col. 1287^B: Virgilius accusativum pro genitivo... -r posuit.

miroparon, -is m. [μυροπάρων] *myoparon, sorte de navire*: GLOSS. AA 465,2,39: -on scafa vel navicula. v. *myoparo*.

miropere [mirus et opus, *cf.* magnopere] *merveilleusement*: HOMIL. Prosp. 119,12: dies... -e celebrandus.

miropolium, -i n. v. *myropolium*.

mirotheca, -e f. v. *myrotheca*.

mirr- v. *myrrh*-.

mirra, -e f. (*faute de copiste*) v. *mitra*.

mirtillus, -i f. [myrtus, *ital.* mirtillo] *myrtille, airelle* (Vaccinium Myrtillus L.): COLL. Salern. V p. 310: si de -is fartiatur gallina, caro illius erit constricta et confortativa.

mirt- v. *myrt*-.

mirum, -i n. v. *mirus*.

mirus, -a, -um I) *adj.*: A) *étonnant*: 1) *en général*: WETT. Gall. 32 p. 275,21: -a res et... inusitata. AGIUS vita Hath. 25: -am rem..., sed... veram. HENR. ARIST. transl. Plat. Men. p. 22,12: non -um... possibile esse ipsam reminisci que et prius scivit. 2) *extraordinaire*,

inaccoutumé: CAND. FULD. Eigel. I 3: concordia. AGIUS vita Hath. 11: magnitudinis (VITA Juvenal. 392,56 *etc.*). POETA SAXO 4,80: spectacula. HROTSV. Gong. 319: -o sub sorte. THIETM. 6,91: mutatio. HARTV. Legend. Steph. (SS. II p. 436): -a quidem res et nostris obstupenda temporibus, non prius orare mulier destitit, quam filium, quem defunctum collocaverat, viventem accepit. 3) *grand, fort*: WETT. Gall. 7 p. 261,16: dementia diaboli. WALAHFR. Mamm. 21,10: roboris. WALAHFR. carm. 5,5,4: affectibus. id. Blaithm. 56: amore. WANDALB. creat. mundi 103: moles. LUPUS epist. I 9 p. 74: diligentia. RICHER. II p. 50: -i eloquii vir. WIDUK. 3,75 p. 152,13: vigilantie. RUOTG. COL. 31: ambitu. HARTV. Legend. Steph. (SS. II p. 416): hunc *monachum* rex venerabilis -o cepit *amore* diligere. GLOSS. cod. Vat. 1469 p. 520,15: cautela. HIST. transl. Agn. et Ben: 3,7 p. 361: tentatione. GUILL. PICT. gesta p. 78,33: -a celeritate.

B) *merveilleux, admirable*: WETT. Gall. prol. 20: signis. WALAHFR. Mamm. 3,8: ordine. THEGAN. Ludow. 17: pulchritudinis. WALAHFR. carm. 5,59,2: speculamine. HRABAN. carm. 39,3: laudem. RIMB. Ansc. 5 p. 25,16: -o et ineffabili mysterio. GODESC. SAX. div. p. 308,23: invisibili implet presentia -a et magna et mirabiliter potentissima. AGIUS vita Hath. 9: caritas. HROTSV. Dion. 40: bonitate. WALTH. SPIR. Christoph. I p. 64,8: paternitatis. THANGM. Bernw. 57: -i magnificique viri. ADAM BREM. 1,15 p. 22,12: Dei providentia (LEGEND. Lad. [SS. II p. 517]). DIPL. Colom. p. 42 (a. 1111): -e sanctitatis. HARTV. Legend. Steph. (SS. II p. 438): -o pietatis Dei munere. LEGEND. Gerh. maior (SS. II. p. 504): -a fragrantia ex sepulchro eius erupit.

C) *expressions*: 1) nec (non) mirum (est, videtur): a) *abs.*: WALAHFR. Blaithm. 160: nec -um, nam. HRABAN. epist. 5 p. 389,17: non -um, cum (THIETM. 8,26^{ex}). HROTSV. Gall. 2,3: nec -um, quia. OTTO FRIS. gesta 1,61 p. 87,7: nec -um;... enim. b) *avec prop. inf.*: WALAHFR. imag. Tetr. 259: non -um est vitii nostram sordere camenam. GODESC. SAX. opusc. gram. p. 464,14: -um est in eius translatione male mutatum. AGIUS vita Hath. 18: illud sane cuius -um videri potest, se aliquid horum que viderat matri celare potuisse. c) *si*: HROTSV. Mar. 302: nec -um, sursum coepit si figere gressum. GERH. AUG. vita Udalar. 17: quid -um, si... non potuit. GERARD. MORES. delib. p. 59: ab illo (*sc. Spiritu*) itaque spirituales redditi et de omnibus, que prope Spiritum sunt, plenissime instructi, non -um etiam, si spirituales divinissimas essentias hortabantur circa divini Hymni vociferationem. ib. p. 83: -um si Deus homines fecit loqui, qui asinum reddidit rhetorem. GUILL. PICT. gesta p. 70,30: nec -um si forte... spes erat aliquanta. OTTO FRIS. gesta 1,32 p. 49,34: haut -um, si... manet. ANNAL. Xant. a. 865: nec -um, si ipse... omnibus bonis privaretur. d) *quod*: EINH. Carol. 18 p. 22,3: ut omnibus -um videretur, quod ne... potuisset. WALAHFR.

Mamm. 26,36: nec -um, quod... dixit. e) *quomodo*: HROTSV. Pafn. 1,6: -um, quomodo... possint dissona dici. GERARD. MORES. delib. p. 228: forte -um erit, quomodo hec benedicere possint, quia potius immaterialia admittenda, quam corpulenta. f) *qui*: HROTSV. Abr. 3,7: -um qui fieri posset, ut. 2) -um dictu, *étonnant à dire*: EINH. Carol. 19 p. 24,25: quod... voluit. RUOTG. COL. 30: -um dictu, ... abstinuit. OTTO FRIS. gesta 1,42 p. 60,23: tanta..., -um dictu, ... multitudo. 3) -o modo, -is modis, -um in modum: WETT. Gall. 2 p. 258,33: ibique -um in modum crescebat regularis vite origo. WALAHFR. Mamm. 12,13: o pia sanctorum -is patientia vincens / aspera cuncta modis. WANDALB. martyr. compr. 29: modis... -is. RIMB. Ansc. 3 p. 22,12: -o et ineffabili modo. AGIUS vita Hath. 10: presentes -o modo et diversis obsequiis foverit. HROTSV. Dulc. inscr.: -is modis illus. THANGM. Bernw. 1 p. 758,20: -um namque in modum. ANON. gesta Hung. c. 53: quem (*sc. ducem Zultam*) omnes primates et milites Hungarie -o modo diligebant. *faute de copiste?*: HERIB. Bos. Thom. col. 1099^B: -o meo (*pour -o modo?*).

II) *subst. neutr.*: A) *merveille*: HROTSV. Mar. 315: omnipotens... fecisti -a popello. Pel. 8: laudum... -a tuarum (*syn. triumphum*). FROUM. carm. 29,16: propheta... -a fecit. GERALD. prol. Walth. 17: non canit alma Dei, resonat sed -a tyronis. THIETM. 1,17: -a audivi. HERIB. Bos. Thom. col. 1099^B: -o meo v. *miro modo*. B) *miracle, prodige*: FLODOARD. hist. col. 315^C: tria inibi... -a contigerunt. THIETM. 1,3: fons... -a... operator. METELL. Quir. 43,2: -a recenseo martyris optimi. *mire* 1) *merveilleusement*: HROTSV. Agn. 246: lucis... -e rutilantis. ERINH. Haimer. p. 611: volebit centuplare -e, quod (-a, *faute de copiste?*). ORD. VIT. hist. VI 1 t. III p. 3: eternus enim conditor... omnia -e disponit. 2) *attentivement*: DIPL. Otton. III 227 p. 642,14: -e legit. 3) *très bien, parfaitement*: GERARD. MORES. delib. p. 171 (glossa in margine ad vers. 11): -e dictum de diaboli in inferno cruciatu. 4) *très, extrêmement*: VITA Math. II 3 p. 285,40: -e laudabilem. ALBER. AQU. hist. 12,12 col. 702^A: -e molestatus ib 12,27 col. 706^D: -e aggravatus.

mis v. *ego*.

1. *misa*, -e f. [*forme refaite sur A.F. mise de mitto*] *formes*: *misia*: CARTA a. 1179 (Bourgeois, Mouv. comm. Champagne 20 p. 118). *missa*: CARTA XIIes. (Bourgin, Soissons, 15 p. 432). 1) *dépense*: ACTA Phil. Aug. I 30 p. 42,2 (a. 1181): eos sibi ita preficiant, ut cum omni diligentia negocia ville, -as scilicet, procurent. ib. p. 42,6: quicquid... de -is et de necessitatibus ville ordinaverint. 50 CARTUL. Icaun. II p. 438 (XII^{ex}): isti *servientes* non reddunt nec gellagium, nec minagium, nec aliam costumam in villa, nec aliquid ponunt in -is ville. 2) *impôt, taille*: CARTA a. 1179 (Bourgeois, Mouv. comm. Champagne, 20 p. 118): si communia pro auxilio meo vel

expeditione vel quacumque de causa collectam aliquam vel misiam fecerit de aliqua re ad feudum pertinente. DAN. BECCL. Urb. Magn. p. 40: relevatas, debita, gersumas, fines, scutagia, -as imbreviare. CARTA XII^os. (Bourgin, Soissons, 15 p. 432): si quis communie misam vel talliam super se positam solvere noluerit.

2. **misa**, -e f. v. 1. *missa*.

misal, -is n. v. *missalis*.

misalle, -is n. v. *missale s.v. missalis*.

misallum, -i n. v. *missallum*.

misalum, -i n. v. *missallum*.

misanthropia, -e f. [μισανθρωπία] *ici forme*: misanthropia. *misanthropie*: HENR. ARIST. transl. Plat. Phed. p. 49,13: fit autem ex eodem modo misologia et misanthropia. Namque misanthropia ingreditur ex hoc quod nimium alicui credatur absque arte.

misanthropus, -i m. *ici forme*: misanthropus. *misanthrope*: HENR. ARIST. transl. Plat. Phed. p. 49,11: ne simus... misologi, velut qui misantropi fiunt; quia non est quod utique quis maius hoc malum tolleret quam si ratiocinationes abhorreat.

misarus, -i m. (*ou neutr.*) *orig. et sens inc.*: COD. BAR. 5,77 p. 133 (a. 1130): duos coopertorios bonos nobos unum de -o (*glossar.*: 'in relazione con μισαρός da μῦς?').

misaticum, -i n. v. *missaticum*.

miscellaneous, -a, -um *mêlé*: GLOSS. AA 465,2,31: -um, conmixticiam. *cf. Thes. ling. lat. VIII 1078 l. 25*.

miscellus, -a, -um *subst. neutr., mêlée, rixe*: ADNOT. cod. Iustin. 199,25: de lege Iulia -a tollenda. v. *miscillus* et *cf. Thes. ling. lat.*

misceo, -ui, -xtum 2. *forme*: mistum: AELR. Edw. reg. col. 776^B. v. col. 596 l. 31. *mêler (sens propre et fig.)*:

1) *en général*: a) *avec acc. et dat. ou abl.*: LIUTG. Greg. 12 p. 76,37: *vinum aqua -xtum*. WANDALB. mens. 228: nucleis gratos -ere sapes. DOC. Luc. f. 1: pulmentario faba et panico -xto. RIMB. Ansc. 20 p. 40,31: vanitatem veritati. ib. 37 p. 72,10: terroribus blandimenta. HROTSV. prim. 133: verbis tota dulcedine -xtis. CARM. Cant. 27,2,4: flores... herbe flagrant -entur. ORD. Vit. hist. VII 7 t. III p. 176: victores, civibus -xti fugientibus, urbem intraverunt. AELR. Edw. reg. col. 776^B: gaudia -sta dolori. b) *avec prép.*: VITA Juvenal. 393,18: sudoris aqua cum sancto oleo. c) *abs.*: CAND. FULD. Eigel. II 17,120: lacrimae et cantus -entur in unum. WALTHARIUS 930: fors et virtus -entur in unum.

2) *ajouter (en mêlant)*: LIB. pont. I p. 127,2: hic passionem domini -uit in predicatione sacerdotum. WALAHFR. hort. 320: quedam audita... coturno. POETA SAXO 4,364: -xto maculis pallore nigellis. HRABAN. epist. 5 p. 389,6: spiritalis intellegentiae flores -uit (*cf. cod. C: admiscuit*). EGBERT. LEOD. rat. I 259: semper habet tussis -ere (*sc. se, Voigt*) calentibus egris.

3) *unir*: a) *en général*: HRABAN. carm. 40,14: -xta

senibus plebs iuniorum. b) *combiner, souder*: OTTO FRIS. 1,21 p. 55,6: Thessalos... equis -xtos putabant, et exhinc Centaurorum fabula. c) (*réfl. ou pass.*) *confluer*: EINH. Carol. 15 p. 18,10: *Hiberus...* Balearico mari -etur. POETA SAXO 3,164: Radantia namque se Moino, Moinus Rheno -ere probatur. DIPL. Otton. II 185a p. 210,34: Sala et Boda se -endo vicissim... maritant. d) *joindre à*: GERARD. MORES. delib. p. 72: amarissime quippe aque in eloquiis perhibentur et nimis insuaves, quibus tropologice illi advertendi, qui a celorum regno sunt excludendi et deorsum deducendi, quibusve prohibemur a perfectioribus sub omni contestatione -eri nisi a mala sequestrentur mixtura. NORB. IBURG. Benn. 4 p. 873,39: se... *optimis* -ere. HIST. ord. Bened. Mont. Pannon. VIII. p. 270 (a. 1086 fals., 1135—71): <h>umectant brasium, terunt milium et postea -xti equites cum aratoribus et vinitoribus veniunt ad monasterium cum securibus et viaticis, operantes, quicquid eis precipitur. e) *en parlant de l'acte sexuel*: CONCIL. Arelat. p. 251,30 (a. 813): si quis relicte vel filie avunculi -atur. GODESC. SAX. trinit. p. 263,23: est et sanctificatio non parva causa si -eantur procreandorum liberorum et si contineant ex consensu ad tempus ut vacent orationi. BRUNO QUERF. Adalb. (rec. A) 11^{ex}: -ebantur cum cognatis, sine lege, cum uxoribus multis. LEX Frision. 9,1: si femina... homini fornicando se -uerit.

4) (*faire*) *participer à, impliquer*: ALCUIN. carm. I 1182 p. 195: vetuit... ludo ne se -eret inani. TRAD. Frising. 423: inter his rebus illorum causa -xta esset. DIPL. Karoli III 17 p. 29,35: in ipso homicidio. DIPL. Bereng. I p. 21,17 (a. 888): quanti in ipso homicidio -sti fuerint. ADNOT. cod. Iustin. 29,22: comes in causa privata non se -eat. BERNOLD. chron. a. 1084 p. 440,33: sacrilege ordinationi.

5) *échanger*: a) *verba, parler*: HROTSV. Abr. 7,8: respondendo mecum verba (Pafn. 4,1). b) *colloquia, parler, s'entretenir*: RAHEW. 4,56 p. 294,5: perfide... colloquia. FRID. I epist. p. 3,23: dulcia... colloquia. IVO epist. I p. 42: cum impudicis hominibus -ere colloquia publica vel privata. *être lié avec*: DIPL. Dan. 221 (c. 1158): qui mecum... amica -ebant colloquia. c) *basia, s'embrasser*: RATHER. conf. p. 396. d) *prelia, engager le combat*: WALTH. SPIR. Christoph. II 3,38. WALTHARIUS 826: inter se.

6) *substituer*: LEX Rom. can. 127 p. 189,1: ubi vult transferret comes orientis et -et magistratus et speciales locorum magistratus instituit.

7) *remplir*: HRABAN. carm. 40,13: moenia luctu (VERG. Aen. 2,298). POETA SAXO 2,169: cuncta... flammis, spoliis ac cede feroci.

8) *faire, produire (en mêlant)*: a) *en général*: Rhenus... equor... -et, in occiduis diffusus partibus, ingens. ECBAS. capt. 818: organa que merula -et. ADAM BREM. 2,48 p. 108,7: -xta ex monachis vel canonicis conversati-

one. THEOPH. sched. 1,3: membranam (cf. ib. 1,44 et 3,32). WALTHARIUS 186: fraxinus et cornus ludum -ebat in unum. b) *préparer une boisson*: α) *avec acc.*: CAND. FULD. Eigil. II 18,16: pocula Bacchi. GLOSS. AA f. 8: cauponarii vinum -entes. WALTHARIUS 1410: merum. CONSUET. Trev. 43 p. 46,30: singulis singuli potus desuper -eantur. b) *abs.*: ALCUIN. Villibr. col. 703^B: mandavit specialem suum flasconem sumere ac pauperibus -ere Christi. GRIMALD. epist. 2 p. 306,24: ad -endum fratribus. EPIST. var. II p. 304,10: fratres... deputentur ad -endum. RIMB. Ansc. 35 p. 69,31: *pauperibus* ipse et aquam ad manus lavandas exhibebat et eulogiis datis -ebat, et mensa ante ipsos posita, sic demum ad suum convivium... accedebat. EPIST. Wigon. (DuC): fratribus omni sabbato pro caritate -endum post mandatum. c) *servir (abs.)*: UGUTIO: -ere dictum est pro ministrare et propinare. cf. *DuC*.

mixtus, -a, -um *forme*: mistus: ERACL. color. I, III 4 p. 5. DIPL. Otton. I 465 (a. 972). *mêlé*: 1) *adj.*: A) *en général*: WANDALB. creat. mundi 245: -o semine. DIPL. Caroli II, II 494 p. 643,11 (a. 858—72 spur.): in solemnitatibus -as purasque potiones propinandas. GLOSS. AA. 453,1,7: materia. GALTER. CASTIL. I 363: -usque tubarum / infremuit clangor. B) *composé*: WIPO tetral. 24: de nomine -o. C) *avec annona méteil* (cf. *DuC* I p. 264 s. v. annona): POLYPT. Rem. p. 38: -e annone modii LX. CARTUL. Rhen. med. 135,45 p. 166,23. ib. 135,46 p. 171,1 *etc.* DOC. Cisterc. 37 p. 58 (c. 1100): huius annone medietas erit frumentum et medietas ordeum -um. D) *avec imperium (terme de droit romain transposé en droit médiéval, correspondant à un 'ban-num' limité, cf. DIG. 2,1,3 et DuC III p. 774 s. v. imperium)*: BULL. Cas. II 27,26 (a. 846): que nostri iuris ibi esse videntur, una cum mero et -o imperio... concedimus. DIPL. Otton. I 465 p. 637,18 (a. 972): concedimus merum et mistum imperium in iam dicto comitatu. STEPH. TORN. epist. p. 151: iurisdictionem civilem, usque ad rigorem quem imperium -um quidam appellant, ... exercuit. E) *avec stipulatio*: GLOSS. Pist. 39,19: omnem stipulationem in dando sive in faciendo sive -am. ib.: stipulatio -a dicitur que constat ex dando et faciendo. F) -o sacrificio communicare (v. *DuC* III p. 114 s. v. *eucharistia*).

II) *subst.*: A) *fém., confluent de deux rivières*: CARTA a. 1157 (Catal. pergam. mon. Orense 3): ambe -e. B) *neutr., mélange*: 1) *collation des moines (vin coupé ou mélange de vin et pain, cf. DuC s. v. I. mixtum)*: HILDEM. reg. Bened. c. 38 (DuC): -um enim intelligitur panis et vinum. GRIMALD. epist. 5 p. 306,7: accipiant super constitutam annonam -um, ut non sit eis grave ieiunium, dum ministrant, sustinere. ECBAS. capt. p. 105 v. 589 (ed. Voigt): -um capiat, languens ne forte gravescat. ETHELWOLD. concord. 1: eant fratres hebdomadarii accipere -um, sedentibus interim ceteris fratribus. PAUL.

AEGIN. cur. 11,2: conveniunt -a panis cum aceto. CONSUET. Trev. 34: post missam, dum ministri accipiunt -um et pueri prandent. ib. 43 p. 42,15: post -um puero- rum seu ministrorum. STATUT. ord. cisterc. a. 1134,50 (éd. Canivez p. 24): adolescentiores fratres quibus diebus ieiuniorum -um sumere conceditur. CONSUET. Mell. p. 225,5: post missam... vadant servitores in refectorium accipere -um. STATUT. ord. Sempr. (DuC): -um sumen- tibus panis et cervisia detur... adolescentioribus quibus diebus ieiuniorum -um sumere conceditur... mensura -i quarta pars libre panis et tertia pars emine potus... a capite ieiunii usque ad Pascha... -um non sumitur nec pulsatur. 2) *en parlant de l'eucharistie*: a) *au propre*: SMAR. reg. Bened. col. 873^A: in multis... provin- ciis panis tantum et vinum quod super altare offer- tur, -um vocatur. b) *au figuré*: GODEFR. S. VICT. fons philos. p. 33,6: calicem plenum -o vestre destinavi, Pater, eruditionis examinandum iudicio.

mixtim *forme*: mistim: LANFR. decr. col. 458^B. GUIBERT. Nov. gesta Franc. IV 2 col. 732^B. PETR. VENER. Sarac. II 19 col. 689^C. OBERT. SCRIBA a. 1190 501 p. 197. *en mêlant*: 1) *en général*: HRABAN. carm. 5,2: *flores* -m spirant nectar odiferum. LANFR. decr. col. 458^B: iuvenes... qui in custodia sunt, mistim sint ordine seniorum. GALTER. CASTIL. I 518: multiplici vestis -m distincta colore. 2) *ensemble (et... et)*: CAND. FULD. Eigil. II 10,37: contigit in commune: tamen... -m nos tolerasse... contingeret... ni. HRABAN. carm. 41,14,5: dilecta Deo hic rite Theophila -m / adiungit vota atque favet precibus. VITA Liutg. I 31: ipse -m ditiores et pauperiores invitans. ACTA pont. Cenom. p. 177: -m posita in una eademque sportella. MON. Strig. I p. 55 (a. 1075—1217): decem domus servorum cum pomerio et terram ad V aratra et cumulonem -m cum villa et nemus *dedi*. GUIBERT. Nov. gesta Franc. col. 732^B: obruunt, dum mistim properant, socia agmina (cf. VERG. Aen. 2,613: socia agmina miscent). PETR. VENER. Sarac. 2,19 col. 689^C: multitudo mistim vel sparsim incedens. 3) *en commun*: HIST. ord. Bened. Mont. Pan- non. VIII. p. 269 (a. 1086 *fals.*, c. 1135—71): familie Sancti Mauricii omnes -m habent agros, fenum et omnia ad humanum usum competentia cum villanis. ib. VIII. p. 273 (a. 1135 *fals.*): habet autem predium illud (*Thes*) omnia necessaria ad hum(anum u)sum pertinencia -m cum villanis. ib.: habet autem illud predium (*Zech*) arbores fructiferas optimas per se et fenum; cetera autem necessaria ad humanum usum pertinencia -m habet cum villanis. ACTA pont. Rom. Gall. IV 247 p. 401 (a. 1181): -m tractatum erat de voluntate domini pape et consuetudine Romane ecclesie. OBERT. SCRIBA a. 1190, 501 p. 197: de istis rebus mistim cum meis mandare. 4) *mutuellement*: GODEFR. MONEM. hist. 4,3: cum -m ictus ingeminarent. 5) *pêle-mêle*: ANAST. chron. p. 201,18: -m fugiebant invicem impellentes. ADAM BREM.

4,27 p. 260,6: corpora -m suspensa. 6) *simultanément*: DIPL. OTTON. III 21 (a. 985): his... moti querelis -mque interventionibus allubescentes.

mischida, -e f. [v. mezquita] *mosquée*: RADBERT. Matth. col. 124^B: desolatio perseverat... ut in loco quo prius templum et religio fuit, Sarraceni fanum culture sue habeant, in modum sancti templi, ad profanationem sanctuarii, quod sua lingua, ut aiunt, -am vocant. cf. *mezquita* et *miskida*.

mischinus, -e m. v. *meschinus*.

miscillus, -a, -um [miscellus] *mêlé, mixte*: REMIG. mus. p. 93: ideoque -um famen dicitur, partim quod veritatem artium exponit, partim fabulas fingit. ib. p. 93: -o, vario, mixto fame. ODO CLUN. occ. p. 140: qui sua -is texunt commenta coturnis.

miscito 1. *mêler*: CARTUL. Landevennec. p. 36,25 (IX^{ex}): cum oleo infusa benedictione -ans. WORMON. Paul. (éd. dans Revue Celtique V, 1883, p. 431,6): sale sicco... ad illum panem... -ato.

miscolatum, -i n. [miscéo] *mêteil*: REG. LUC. II 1387 p. 245 (a. 1178): star. VIII de grano et XVIII de -o. v. col. 597 l. 25.

miscravatio, -nis f. [A.S., cf. angl. crave] *plainte injustement portée*: LEGES Henr. I c. 22,1 p. 561 (c. 1114—18): difforciacione recti, -ne, presumptis accusationibus. cf. *DuC II p. 648 s.v. cravare*.

misculo 1. [miscéo] 1) *mêler*: CAPIT. reg. Franc. II 320,23: aurum vel argentum... adulterasse vel -asse. MAPPE clav. 195 p. 225: cum fuerit bene assatum et -atum, extrahe foras. 2) *réfl., se mêler de quelque chose*: HINCM. REM. mil. rap. col. 955^C: quoniam de istis rapinis ac depredationibus nihil vos debeatis -are, unusquisque sua defendat, ut potest.

miscuus, -a, -um [cf. *Thes. ling. lat. s.v. miscue*] *mêlé*: COD. Lang. 906,708a (a. 905): reddunt in summa de grano -o modia XVIII. BENED. ANDR. p. 60,3: diruta sunt ossa cum aliis ossibus -is.

misdico 3. [A.S. etc. mis et dico] *prétendre fausement*: HINCM. LAUD. epist. col. 1030^C: rex dixit, quod -ctum illi fuerat, et eadem res ab ecclesia Laudunensi distrahere nolebat.

misdoceo 2. [A.S. etc. mis et doceo] *instruire, enseigner fausement*: LEGES Alfr. et Godr. 3,1 p. 131: si presbyter populum suum -at de festo vel de ieiunio, reddat 30 sol.

misecantania, -e f. v. *missecantania*.

[**misechonium**, -i n. *faute de copiste pour nosocomium*: ADAM PONT. utens. p. 129: patebat xenodochium. Cui planctibus repletum -um adiacebat (*glosé hospital sive maladeric*)].

misecirus v. *mitto*.

misellinus, -a, -um [misellus] *misérable*: HRABAN.? hymn. 16,13 p. 256: nutu Dei felix homo conletatur fratribus, / -is et pupillis, egenis et orfanis.

misellulus, -a, -um [misellus] *misérable, petit*: 1) *adj.*: EUGEN. VULG. syll. 31,16,2: crepat -a *cicada*. TRANSL. Modo. 9 p. 295,1: ut eius ope -a filia si sit possibile melioretur. 2) *subst.*: OSBERN. lib. mirac. p. 131,22: potentissime, his tuis -is misere.

misellus, -a, -um *misérable, pauvre*: 1) *adj.*: a) *en général*: WALAHER. carm. 5,75,5: pectus. JOH. SCOT. versio Dion. Ar. epist. 10 col. 1194^C: tempore iam longa Roma -a fores. HROTSV. Pel. 3: Hrotsvitham... -am. Theoph. 372: animam. b) *mauvais, honteux*: HROTSV. Gong. 529: ganeam. 2) *subst. masc.*: a) *pauvre homme*: SALOM. III carm. 2,93: pastum partire -o. ODO CLUN. occ. p. 37: cingeret anxietas... -um. HROTSV. Gong. 133: solvit promissa -o. CARTUL. Epternac. 178 p. 283 (a. 992): pauperes, qui vulgo -i nuncupantur. RADULF. CADOM. gesta Tancred. 81 p. 664: sperant procumbere velle -um / principis ante pedes. ORD. VIT. hist. VIII 17 t. III p. 368: super truncum quidam -us, dire ligatus, cruciabatur. b) *lépreux* (cf. *A F. mesel*): CARTUL. Paris. I. p. 347 (a. 1156): ad domum Sancti Lazari Parisiensis, ubi -us fuerat earumdem frater. CARTUL. Belliloc. Carnot. p. 23 (1159—63): Menardus et Martinus famuli -orum. CARTA a. 1165 (DuC): assignati sunt sex illi denarii -is de Mileduno semper habendi in festo S. Remigii. STATUT. hospit. p. 182 (XIIe): si -us vel misella, leprosus vel leprosa recipi in domo voluerit. 3) *subst. fém., lépreuse*: STATUT. hospit. p. 182 (XIIe): si misellus vel -a, leprosus vel leprosa recipi in domo voluerit.

miseos v. *misý*.

miser, -a, -um *formes*: misser: CRUINDM. p. 32 note. *superlatif miserimus*: ARS Bern. p. 80 note 33. misserimus: MARIAN. SCOT. chron. 3,44 capit.

malheureux: 1) *adj.*: A) *en général*: 1) *en parlant de personnes*: a) *par opposition à heureux*: POETA SAXO 5,408: quondam felix, nunc nimis es -a. LUPUS epist. I 3 p. 18: si... beati ac felices erunt qui nunc lamentantur et lugent, e contrario infelices ac -i fient qui dies suos in iugi et continua letitia finire non metuunt. HROTSV. Agn. 270: quo pater audito miser advenit lacrimando. WIDUK. 1,10 p. 17,13: ut, si non sui miserearis, -e saltem tue sororis miserearis. SENT. div. II p. 22: voluntas libera facit vel -um vel beatum. ib. IV p. 84: animam Christi ante passionem fuisse -am. b) *pitoyable, digne de compassion*: LUPUS epist. I 3 p. 14: quis est enim mortalium... qui sortem suam non defleat et qui se infelicem ac -rrimum non iudicat. WIDUK. 1,8 p. 9,6: -i Bretti crebris hostium incursionibus fatigati... miserrunt nos. HROTSV. Bas. 144: quod non catholicus fuerit coniux -r eius. Bas. 101: virginis ut -e mentem facerent in amore / incesto proprii citius fervere servi. OTTO FRIS. gesta 2,36 p. 144,28: non -orum Spoletanorum cederent spolia. 2) *en parlant de choses*: a) *triste, morne*: WALAHER. carm. 5,75,1: recessum. HRABAN.

carm. 37,17: senectus. LUPUS epist. I 3 p. 16: hanc -am ac temporalem vitam. AGIUS epic. Hath. 92: sorte. WALTH. SPIR. Christoph. II 2,72: morte (MARIAN. SCOT. chron. 3,44). IVO epist. I p. 40: cui perseveranti quanto felicior et suprema speranda est glorificatio, tanto cadenti -ior et extrema est timenda damnatio. b) *misérable, déplorable*: WALAHFR. Mamm. 12,2: pectus. POETA SAXO 3,229: terras. GERARD. MORES. delib. p. 205: O -a et prorsus miseranda humana conditio. ib. p. 231: singulare enim et -um et languidum et debile et infirmum atque in se ipso relictum (sc. et malum). OTTO FRIS. gesta 2,25 p. 131,6: civitati. c) *grand, fort (pour renforcer le sens)*: WALAHFR. Wett. 516: ploratibus. POETA SAXO 2,59: clade. WALTH. SPIR. Christoph. II 5,222: curas. OTTO FRIS. gesta 2,21^{ex}: aviditas.

B) *mauvais, médiocre*: 1) *en parlant de personnes*: WALAHFR. carm. 5,21,32: -r atque criminosus. HROTSV. Bas. 193: his igitur -um monitis correxerit homullum. FROUM. carm. 31,5: dixerunt scribe -i invidie face tosti. THIETM. 4,75 p. 218,32: nunc sum -r, nimis iracundus et ad meliora inflexibilis. GERARD. MORES. delib. p. 124: -i itaque nos, qui non aspicimus, nisi ad capescenda lucra. BERTHOLD. CONST. annal. a. 1069 p. 274,27: emptor ille -rimus gehennalis miserie. 2) *en parlant de choses*: a) *désagréable, détestable*: WALAHFR. Wett. 471: est labor iste gravis, malus atque -rimus. ib. 665: ignis. OTTO FRIS. gesta 2,26^{ex}: cum... de -is claustrorum ergastulis... prodirent. chron. 8 prol. p. 391,11: status. b) *sans valeur*: ADAM BREM. 3,65 p. 212,22: cognoscens, quam parva, immo quam -a est nostri pulveris gloria. c) *sinistre*: PASS. Rest. Af. p. 24,10: tamquam per antiphrasim -am sortita es nomen: non enim Restituta, sed Dissipata recte vocari debuisti.

C) -r equus, *cheval de renfort?*: ANAST. chron. p. 269,10: Constantinus -o equo forte strato reperto fugiens venit Amorium.

D) *expression -um est*: 1) *avec l'inf.*: WALAHFR. carm. 5,73: docuisse bene -um est et vivere prave. EUGEN. VULG. syll. p. 416,14: quam -um est nescire. 2) *entre parenthèses*: THIETM. chron. 5,6^{ex}: quod -um est.

II) *subst. m. ou f.*: A) *en général*: WALAHFR. Mamm. orat. 5: audi me -um malis gravatum. WANDALB. martyr. concl. 4: vitam dego -r. AGIUS epic. Hath. 378: lupi -as morsibus expositas. THIETM. 7,33ⁱⁿ: -orum loco assignatur. OTTO FRIS. gesta 2,21ⁱⁿ: ne ullus effugiendi pateret -is aditus. ib. 2,30 p. 138,8: implorasti -a felicem, debilis fortem, invalida validum, anxia securum. B) *pauvre, indigent*: ALCUIN. carm. I 1104 p. 193: huic pius antistes casulam congessit egeno, / in qua susciperet stipem -r ille suetam. CAND. FULD. Eigil. I 10 p. 228,18: qualis est illa iustitia munerare mortuos et spoliare viventes, de sanguine -orum tollere et Deo offerre? RUOTG. COL. 8: consulere afflictis, opem ferre -is. LEGEND. Lad. (SS. II p. 517): -orum et inopum neces-

sitatibus misericordie visceribus affluens subveniebat. HIST. Franc. p. 137,21: tam -is quam divitibus.

C) *personne mauvaise (souvent: pécheur)*: LIUTG. Greg. 2 p. 70,9: nos -i, pigri et inertes. WALAHFR. Mamm. 23,26-7: dictis -um mordacibus urget: 'impie, vane, -r, maledicte. id. carm. 5,34,12: premia certa bonis, poena datur -is. HRABAN. epist. 48: me -um... a vinculis peccatorum absolutum. id. carm. 9,15: -r inferni redolentia sulphore stagna,... elegi amare magis quam dulcia gaudia celi. ib. 12,15: da mihi nunc veniam -o, et mea crimina laxa. RIMB. Ansc. 35 p. 68,13: aliquando sanctos, qui Deo oboediunt, beatificat, aliquando -os et peccatores luget. ANAST. chron. p. 64,16: his -is patrem se vocandum tradidit *Simon Magus*. ib. p. 263,35: nec sic confusus est -r. POETA SAXO 5,67: stantes erigerent lapsos, -isque piorum / virtus exemplo esset et auxilio. HROTSV. Gong. 330: qui *Christus* sancti meritis grata dedit -is. Gall. I 8,2: ego... -r parui / iussis impiissimi / imperatoris Iuliani. RUOTG. COL. 34 p. 35,19: nec a miserendi aut parcendo -is... restringeretur. EUGEN. VULG. causa Formos. p. 135,15-16: ve illis -is quos hec cenosa inficit pravitatis.

D) *emplois spéciaux*: 1) *dans une exclamation (pauvre de moi)*: AGIUS epic. Hath. 89: me -um, me infelicem. HROTSV. Theoph. 163: heu mihi -o. THIETM. 4,75ⁱⁿ: heu me -o. 2) *dans une interjection*: WALAHFR. Mamm. 10,25: scito, -r. HRABAN. carm. 9,19: heu -r, heu demens. WALTH. SPIR. Christoph. I 23^{ex}: disce, -r. 3) *titre épistolaire*: RATHER. epist. 1 tit.: Patrico Ratherius salutem dicit -o -rimus.

misere misérablement, tristement: BERTHOLD. CONST. annal. 1076 p. 284,3: miserrime satis defunctus est. BERNOLD. chron. a. 1088 p. 448,12: -e set non miserabiliter. IVO epist. I p. 122: hoc primogenitum, quod est castitas, malleo universe terre -rime in te esse contritum. ORD. VIT. hist. VIII 24 t. III p. 412: Normannia, incolis ubique territis et commotis, -e turbata est.

miserabilis, -e déplorable, triste, digne de pitié: 1) *en général*: WALAHFR. Wett. epil. 2,22: ille iacet cuncto -is orbi. WOLFARD. Waldb. 2,12 (6): miser, sed non -is. HROTSV. prim. 562: ducis occasus -is. gesta 190: factum. DIPL. Arnulfi 163 p. 249,6 (a. 898 spur.): barbaricam devastationem. THIETM. 2,12^{ex}: fama. ib. 6,8^{ex}: aspectu. THANGM. Bernw. 37ⁱⁿ: -is dies, obitus videlicet... imperatoris. ADAM BREM. 3,46 p. 190,10: tesauri B. ecclesie... una et -i hora pro nihilo sunt pessundati. WIPO gesta 25^{ex}: bellum. GUILL. PICT. gesta p. 62,27: spectaculum triste, letum -e. IVO epist. I p. 100: -es christiane religionis ruinas. BERTHOLD. CONST. annal. a. 1080 p. 325,39: ceteri autem non minus -es, turpes, ac tot miseriis ipsi non impariter contabescentes. HIST. ord. Bened. Mont. Pannon. I p. 602 (a. 1152?): considerans presentis vite cursum *miserabilem*. *pour ren-*

forcer le sens (grand, fort): FRID. I epist. p. 3,10: post multos assultus, multas cedes et -em stragem illorum et non modicum dampnum nostrorum. 2) *pauvre*: ADNOT. cod. Iustin. 5,16: inter pupillos vel viduas vel -es personas (-es persone dicuntur qui propter paupertatem iudicii expensas sustinere nequeunt'). cf. *DuC.* 3) *sans valeur*: WALAHFR. Wett. 98: inane favoris / molle decus, multumque viris -e iustis. 4) *mauvais, honteux*: WALAHFR. Wett. 585: prave -e virus doctrine. HROTSV. Cal. 9,31: nihil terribilius invidio, nihil scelestius superbo. / uterque -is. WALTH. SPIR. Christoph. I 17: unde hec -is, quam audio, poena? ADAM BREM. 1,39 p. 43,8: -i cede christianos obruncarunt. WIPO gesta 28ⁱⁿ: preda -i... vivebat.

5) *plaintif*: DIPL. Henr. II 256 a p. 298,47 (a. 1013): querimoniam. THANGM. Bernw. 54: eiulatu. BERTHOLD. CONST. annal. a. 1077 p. 290,7: fletu. CONR. HIRS. didasc. p. 25,24: dictum. OTTO FRIS. gesta 2 capit. 24: conquestione.

6) *sens relig.*: *par opposition à la félicité éternelle* (-is lux = mundus): GERARD. MORES. delib. p. 180: ergo nubes sine aqua omnes, qui contra ecclesiam sapiunt... Arbores autem autumnales potentes et gloriosi -is lucis, bis mortue, id est in utroque damnati, de Christi Ecclesia expulsi.

7) *expressions*: a) -e (*dans une exclamation*): HROTSV. Cal. 6,1. Pafn. 1,23. b) -e est: THIETM. 3,6: cum. ib. 4,63: quod. OTTO FRIS. gesta 2,26^{ex}: omnium -ius esse. c) -e dictu (visu): CAND. FULD. Eigil. I 5 p. 224,49: dictu et visu -e. HROTSV. Abr. 4,2: dictu -e (WIDUK. 3,18. THIETM. 4,23). WIPO gesta 25^{ex}: quod dictu est -e sed actu laudabile.

miserabiliter forme: misserabiliter: MARIAN. SCOT. chron. a. Chr. 6. *superl.* miserabilime: CHRONOGR. Corb. p. 60,15. 1) *miserablement, tristement*: a) *en général*: WETT. Gall. 35 p. 276,31: -r in captivitatem ducebatur. FRECULPH. chron. col. 1049^B: -r victi. FRECULPH. chron. col. 1130^C: -r finivit vitam. RICHER. I p. 294: peste toto -r corpore perfunditur. THIETM. 3,17^{ex}: sanguis multorum -r effunditur. MARIAN. SCOT. chron. a. Chr. 6: misserabiliter... moritur. WIPO gesta 29 p. 48,5: -r viveret. ANNAL. Xant. a. 839: fluctus maris... -r innumerabilem turmam... consumpserunt. OTTO FRIS. chron. 5,1 p. 229,21: rem publicam -r labefactatam. b) *d'une manière digne de pitié*: BERNOLD. chron. a. 1088 p. 448,12: absque ecclesiastica communione in locum suum misere, set non -r abiere. c) *honteusement, indignement*: BERTHOLD. CONST. annal. a. 1069 p. 274,23: heresis... ecclesie pulchritudinem... -r confoedaverat. ib. a. 1078 p. 313,21: ecclesias... -r sacrilegi et presumptuosi incenderant. ib. a. 1079 p. 322,13: discordiam et iniquitatem sic -r tueri ac corroborare. IVO epist. p. 208: commoneo... ne tua inaniter disperdas et te cum tuis -r perdas. CHRONOGR. Corb. p. 60,15:

abbatissa... depulsa... miserabilime. d) *fortement (pour renforcer le sens)*: GERH. AUG. vita Udalr. 10 p. 400,8: gelu -r astringente. OTTO FRIS. chron. 6 prol. p. 261,16: mundi instabiles ac -r fluctuantes circuitus. 2) *plaintivement*: HRABAN. carm. 39,28: ambo -r / cernunt se nudos turpiter. THIETM. 6,73^{ex}: nos in ecclesia... amici... elevatis cum luctu manibus, -r suscipiunt. 3) *d'une manière qui excite la pitié*: OTTO FRIS. chron. 7,7 p. 317,7: quam hystoriam -r ac luculenter in modum tragedie quidam... executus est. 4) *misericordieusement*: THIETM. 1,13: lux ab ecclesia emicans totum replevit atrium... Hoc... et in hoc anno -r compleri videbam in obitu... Liudgardis. ib. 2,35: signum salutifere crucis in vestimentis hominum mirabiliter et magis -r elucens digne accipientibus profuit et irridentibus nocuit.

miserabilitas, -tis f. malheur: ACTUS pont. Cenom. p. 335 (XIe): longum est eius -tes evolvere.

miseramen, -inis n. grâce (de Dieu): DIPL. Conr. II 291 p. 412,29 (a. 1038): Conradus Dei -e imperator.

miserans, -tis v. misero.

miserantia, -e f. 1) *malheur*: GLOSS. AA 465,2,30: -a, miseria vel infelicitas (cf. GLOSS. L. V Aa M 357). 2) *clémence, bienveillance miséricordieuse (d'un juge)?*: INST. mor. c. 5: quando quidem aliquid, quod tue convenit ad iudicandum dignitati, tibi venerit, cum paciencia et misericordia sine iusiurando (*var. lect. in cod. I: sive miserancia*) hoc iudica.

miseratio, -nis f. 1) *miséricorde*: A) *en parlant de la clémence, de la grâce de Dieu*: 1) *en général*: CAND. FULD. Eigil. II 17,88: sitque tua circa nosmet -o larga. RIMB. Ansc. 19 p. 43,37: sue -nis... solatium. COD. trad. mon. Lunel. 42 p. 25: -ne et pietate domini nostri Jhesu Christi. HROTSV. Gall. 9,4: superna -o. CHRON. Ved. p. 689: Christi -ne. DIPL. Henr. III 52 p. 67,29 (a. 1040): ecclesia... ipsius Domini innotuit -nibus. MARB. Theoph. col. 1599^A: corrigit hos percussio, dirigit hos -o. HIST. ord. Bened. Mont. Pannon. I p. 599 (a. 1146): predium... unice filie mee hac conditione concedo, ut si -ne Dei filium habuerit, hereditario iure possideat. RICHARD. S. VICT. pot. lig. col. 1177^A: nec severitas sine -ne. ib. 1175^D: ineffabilis -o. RADULF. DIC. II p. 133: in multitudine -num suarum salvabit eos (cf. VULG. psalm. 50,3 *al.*). ANDR. SUN. hex. 3701: cuius creatoris -o semper abundans (ib. 3773.3848 *etc.*). NADDA Cyr. I prol. 16,65: a -ne dearum Veste, Palladis et Diane vivificari. 2) *expressions*: a) divina -o: DIPL. Ludow. Germ. 29 p. 36,9 (a. 840): rebus... divina -ne nobis conlatis. LUPUS epist. I 3 p. 14: divine -nis ope suffultus. SYNOD. Ticin. a. 899 416, IX, 3: hoc non de sue virtutis sed totum divine -nis providentia adtribuit. DIPL. Otton. I 374 (a. 969): divina -ne imperator (THIETM. 6,30. CARTUL. Stabul. I p. 258,26 [a. 1089]. CARTUL. Ursicampi 204 p. 128 [a. 1177]). b) Dei -ne:

FOLC. gesta Bert. p. 74: sacra monachorum regula, -ne Dei, in hoc coenobio... conservata. ACTA pont. Rom. Gall. IV 267 p. 419 (a. 1183): Theobaldus Dei -ne Ambianensis dictus episcopus. 3) *emploi périphrastique (pour désigner une personne)*: CAND. FULD. Eigil. II 25,48: hoc opus... Domini... -o... conservet. HROTSV. Cal. 9,20: ut hunc... tui -o ad vitam excitare... dignaretur. THIETM. 3,26: quam *sententiam* cito firmavit divine maiestatis -o. CARTUL. Gemet. VIII p. 20 (a. 1020—30): ex his, que nobis Dei omnipotentis -o bonis contulit. LEGEND. Steph. maior (SS. II p. 378): non remansit patria neque natio, ubi quorundam -nis Christi non fuisset assumptio. ib. p. 387: inter omnia superne -nis beneficia. HARTV. Legend. Steph. (SS. II p. 425): solo labiorum motu eterne -nis ianuam gemitibus et lacrimis pulsabat. ib. p. 435: cunctis divine -nis beneficia per beati viri meritum prestolantibus. B) *en parlant de la charité des hommes*: 1) *en général*: HROTSV. Abr. 7,16: -ne non terrore. WIDUK. 2,1 p. 66: oleum -nis (cf. CAES. AREL. serm. p. 620,4: oleum misericordie). OTTO FRIS. gesta 2,26 p. 131,33: es -ne et mansuetudine principis. 2) *pitié, commiseration*: AGIUS vita Hath. 13: earum -ne clamare. RICHER. II p. 156: tangat nos aliqua humanitatis -o. BERTHOLD. CONST. annal. a. 1078 p. 313,20: nulla -o fuerat. SUMMA Trec. p. 41,19: -o etatis ad mediocrem poenam imponendam iudicem produxerit. 3) sine miseratione, *sans rémission*: CAND. FULD. Eigil. I 5 p. 224,49: absque ulla -ne... trahebantur (RIMB. Ansc. 38 p. 73,2). HROTSV. Dulc. 12,5: capite illam sine -ne (CARTUL. Port. 14 p. 26^{ex} [a. 1157]). 4) *formule per nostre -nis preceptum*: MEM. Reg. p. 364,3 (a. 964). DIPL. Otton. I 382,17 (a. 964).

II) *bienfait, secours, libéralité* (cf. BRUNO CARTHUS. psalm. col. 732^C: misericordia dicitur, que in Deo est naturaliter. -nes vero, beneficia que per misericordiam impenduntur): DIPL. Arnulfi 132 p. 198,31 (a. 895): nostra -ne... reddere. JOH. AMALF. mirac. p. 61,10: propter ineffabilem suam pietatem et innumerabiles -nes. THIETM. 6,61: de cunctis -nibus tuis, quibus... me... visitasti et consolatus es. PASCHAL. II epist. col. 175^D: -num suarum affluentia. HUGO S. VICT. didasc. VI, III p. 117,22: ex quo mundus coepit usque in finem seculorum, non deficiunt -nes Domini. ACTA Henr. Leon. 37 p. 52,19 (a. 1157): ea... -nibus nostris... adauximus. ib. 89 p. 134,33: -nes, quas fecimus in domo Dei (cf. VULG. II Esdr. 13,14).

III) *ce qui suscite la pitié*: URSIO Marc. 1,7: quibus usque ad -nem laborantibus... providit Deus Thrasonem quemdam fidelem vita.

IV) *absolution*: CARTUL. Clun. V 4212 p. 559 (a. 1163): neque sacerdotalem -nem aliquando exhibeant *monachi*.

miserator, -is m. *celui qui compatit (le plus souvent en parlant de Dieu)*: 1) *employé adjectivement*: WOLF-HARD. Waldb. 1,18 (16): -r et misericors Deus. WORMON.

Paul. (éd. dans Revue Celtique V, 1883, p. 425): per Paulum qui -r ades. RUOTG. COL. 25ⁱⁿ: misericors et -r Dominus (RADULF. DIC. II p. 132. CARTUL. Celsiniac. 600 p. 438 [s. d.]. cf. VULG. psalm. 85,15. Jac. 5,11 etc.). 5 VITA Sadalb. p. 59,14: omnipotens -r omnium rerum Dominus. GESTA Serv. Tung. p. 46: -r et iustus Dominus. SERLO BAIOC. fil. presb. p. 211: Dominus tibi sit -r. ACTA imp. 89 p. 83ⁱⁿ (a. 1142): aspiratione -is Dei. 2) *subst.*: VITA Liutg. 1,6: -is nostri euangelium. ACTUS 10 pont. Cenom. p. 295: -r egentum. CHRON. Rames. p. 156: contumacie stimulos, quibus in -em suum vindicaretur... exacuare non cessavit. LEGEND. Lad. (SS. II p. 517): consolator afflictorum, sublevator oppressorum, -r orphanorum, pius pater pupillorum, miserorum et 15 inopum necessitatibus misericordie visceribus affluens subveniebat. CARTUL. Celsiniac. 273 p. 222 (s. d.): domnus pius -r atque remunerator.

miseratorius, -a, -um [miserator] *compatissant, plein de pitié*: SAXO p. 492,19: hos cum Absalon... -is verbis prosequeretur.

miseratrix, -cis f. *celle qui compatit (employé adjectivement)*: WOLF-HARD. Waldb. 2,8 (5): domina omnium te in fide querentium benignissima mater -x. ADALB. BAMB. Henr. 1,23: pulsavit perseveranter ad ostium -cis potentie et intromissus est.

miseratus, -us m. [misero(r)] *clémence, grâce (de Dieu)*: CARTUL. Stabul. I p. 179,19 (a. 960): Everacus -u solummodo Salvatoris... Leodiensis ecclesie episcopus.

miserea, -e f. v. *miseria*.

[*miserere faute de copiste pour inserere*: MIRAC. Privati p. 132 note 9.]

misereo(r), misertus sum, -eri 2. *forme active*: MAL-SACH. ars p. 30. HRABAN. carm. 40,8. GILBERTUS superfl. cler. LXXX, 3 p. 19. *forme*: miss-: MALSACH. ars p. 17. ib. p. 30.

avoir compassion, pitié de, compatir: 1) *en général*:

a) *abs.*: WALAHFR. Mamm. 8,7: iam -ere,... pater. AGIUS vita Hath. 13: ut Dominus -eretur. FROUM. carm. 40 36,26: -ere, precamur. THIETM.? prol. 1,24: maiestas Domini quo dignetur -eri. ADAM BREM. 3,37 p. 180,21: si -rtus est. b) *avec gén.*: WALAHFR. Wett. 20: mundi. CAND. FULD. Eigil. II 17,87: nostri. LETALD. Max. 35: mei (*souvent*). WIDUK. gesta 1,10: sororis. THIETM. 45 6,13^{ex}: penitentis. OTTO FRIS. gesta 2,25 p. 129,30: condicionis nostre. c) *avec dat.*: EIGIL. Sturm. 14: illorum paupertati. HRABAN. carm. 9,40: servo... tuo. HROTSV. Theoph. 290: his... querulis. WALTH. SPIR. Christoph. II 5,200: precibus... meis. FROUM. carm. 16,15: supplicibus -ere tuis... popellis. CARTUL. Conch. 68 p. 66 (a. 1061—65): nobis. WIPO gesta 40: defunctis. MARB. Fel. col. 1633^B: nulli. NECROL. Lund. p. 26,27: ei. CARM. Theodg. p. 23,45: mulieri. etc. d) *avec acc.*: VITA Dunst. p. 84,20: paupertatem illius. DIPL. Henr.

III 219 p. 292,12 (a. 1048): inopiam eorum. e) *avec abl.*: MILO ELN. Amand. I p. 569,2: errorum tenebris mundo pereunte -rtus. THIETM. 4,49^{ex}: eo. f) *avec in*: GREG. CAT. chron. II p. 313,5: in nullo. g) *avec proposition infinitive*: DIPL. Henr. IV 249 (a. 1072): quam *abbatiam* in alienas leges... cessisse... et reperimus et -rti sumus. h) *avec prop. complétive introduite par ne*: ANAST. chron. p. 286,24: -ere, Domine, ne ad cogitationem tuam veniat iste sermo.

2) *être indulgent pour, épargner*: a) *abs.*: HROTSV. Pafn. 12,6: ut mallet -eri, quam ferire. b) *avec gén.*: HRABAN. carm. 40,8: nullius miseret, sevit in omnes. HROTSV. Dulc. 12,4: frustra parcebam, frustra -ebar huius infantie. c) *avec dat.*: RUOTG. COL. 34: -endo aut parcendo miseris. THIETM. 4,53^{ex}: studuit -eri miseris. ib. 8,23^{ex}: pauperibus.

3) 'miserere', *le cinquantième psaume*: COSM. chron. p. 69,22: sed -ere mei Deus aut Benedicite cantat. KAL. Berg. p. 397,8: fiat -ere.

miseresco 3. *formes*: miss-: MALASCH. ars p. 41. miserisco: GLOSS. AA 465,2,32. *prendre pitié*: THEODULF. carm. 11,20 p. 466: ut reminiscatur, retinent quem obliviam numquam, / et -atur semper id almus agens. WALAHFR. carm. 5,55,2: nostri. CAND. FULD. Eigil. II 10,39: dextra patris desuper adveniens nostri -eret ultro.

miseria, -e f. *forme*: miserea: CARTUL. Naumb. 270 p. 253 (a. 1169). *malheur, misère* (GLOSS. AA 465,2,30: miserantia, -a vel infelicitas): 1) *en général*: a) *abs.*: LIUTG. Greg. 7: -a humana. FROTH. epist. col. 874^A: causas -e nostre. CAND. FULD. Eigil. I 3: temporalis. FREULPH. chron. col. 1012^B: affecerit totam Greciam -is. WALTH. SPIR. Christoph. I 26: noli iam -as tibi lucrari. GLOSS. AA. 452,2,37: egestiosus -is prorsus. THIETM. 3,21: ad hanc veni -am. GUILL. PICT. gesta p. 54,24: oritur toto ambitu pagi vicini multa -a. BERTHOLD. CONST. annal. a. 1069 p. 274,27: gehennalis. DOC. Cisterc. 29 p. 54 (XII°): in vallem -arum demersus. CARTUL. Naumb. 270 p. 253 (a. 1169): -arum lacu. RICHARD. S. VICT. decl. script. col. 261^D—262^A: transire de -a ad beatitudinem. id. stat. int. hom. col. 1117^C: defle tantam molestiam, tantamque -am. SENT. div. II p. 78: sine labore, dolore, angustia et sine omni -a. ib. p. 107: homo... lapsus est pro peccato in -am et mortalitatem. ANNAL. Xant. a. 838: -a et calamitas. b) *avec gén.*: HROTSV. Cal. 9,14: mee perditionis. RUOTG. COL. 46: orbitatis huius. WIDUK. 1,20: penurie. GERH. AUG. vita Udalr. 9 p. 398,4: venture senectutis. ib. 13 p. 402,27: depredationis. THANGM. Bernw. 42^{ex}: presentis vite. GUILL. PICT. gesta p. 20: motus... -a victi. AILN. p. 135,10: angustiarum. OTTO FRIS. gesta 2,16 p. 119,7: attritionis. c) *expression miseria (est)*: CAND. FULD. Eigil. I 24 p. 233,26: qualis... -a est, quod. 2) *inquiétude, souci*: WIDUK. 3,69^{ex}: animam multis

-is et incommodis repletam (RICHARD. S. VICT. stat. int. hom. col. 1121^D). OTTO FRIS. gesta 2,21 p. 124,15: -e -am cumulat contra conscientiam debite sententiae metus. 3) *méchanceté, péché*: WETT. Gall. 36: tali -a... commotus. HRABAN. carm. 39,3: meeque sim -e compunctus memor ultime. epist. 41 p. 480,6: dementia humane mentis et -a. THIETM. 7,48ⁱⁿ: -a talis fama vulgante dilatatur. GERARD. MORES. delib. p. 272: pars, ait (*cf.* VULG. ps. 10,7) calicis eorum; quare partem inquis? Nimirum unus quisque pro parte sua, quasi de calice, iustam vindictam recipiet, prout gessit -a sua. Reddet, ait (*cf.* VULG. Rom. 2,6), Deus unicuique secundum opera sua. Ivo epist. I 20 p. 86: si manus Domini tetigit me... permittite me solum ebibere -am meam et sustinere iram Dei donec iustificet causam meam. LEGEND. Emer. (SS. II p. 457): erat igitur Chonradus nomine... adeo abominabile (*sic*) peccatorum pressura sarcinatus, tantaque ignominia affectus, ut quasi quadrumanus in monumento feteret. Sed ut agnosceret, quantis esset circumdatus -is oculis (*sic*) mentis eius per conpunctionem aperuit *Deus*. ADELARD. BATH. eod. et div. p. 16,21: in omnibus erroribus pessimum est, hac ipsa scilicet -a feliciter... secum actum esse persuadere non dubitat *anima*.

miseriordabilis, -e [miseriords, *cf.* concordabilis, discordabilis] *miséricordieux*: COD. Lang. 117 b c (c. 963): -ia nostre largitionis beneficia impertiri dignaremur.

miseriordia, -e f. *formes*: meseriordia: DIPL. Arnulfi 53 (a. 889). CARTUL. S. Cucuph. I 218 p. 184 (a. 988). WILH. EBBELH. epist. 30 p. 27,2 i. miseriordia: JOH. NEAP. Febr. p. 536,10. miseriordia: DIPL. Ludow. Germ. 153 (a. 874). CARTA a. 995 (Fonti Fior. 27,15,16). *étym.*: ATTO VERC. epist. Pauli col. 154^A: -a a cordis miseria dicta est.

1) *pitié, sentiment de compassion*: A) *en général*: BERNARD. epist. 70 col. 182^B: -a quippe affectio est, que nec voluntate coeretur, nec rationi subiicitur. ABELARD. dial. p. 688: -am autem a miseris ita vocatam, maiores nostri vitium potius et quandam infirmitatem animi, quam virtutem dixerunt. ROB. MON. REM. hist. Hier. III 17 p. 765: peregrini a -a neminem capiant, sed omnes necant. ACTA Henr. Leon. 94 p. 144,19 (a. 1172): -e instinctu tactus. B) *miseriordia motus (commotus, ductus), ému de pitié*: CHRON. Moissiac. p. 298: rex autem -a motus, noluit eum occidere (TRAD. Frising. 855 [a. 860]. ANNAL. Mett. I p. 49. WIPO gesta 29^{ex}). WALTH. SPIR. Christoph. I 22: tres de consulibus -a commoti. STEPH. decr. I. c. 18: si quis -a ductus proprios servos et ancillas libertate feriaverit cum testimonio. C) *sine misericordia: sans rémission*: HIST. ord. Bened. Mont. Pannon. I p. 598 (a. 1146): si quis inquam hoc irritum facere voluerit, iudicium Dei sine -a, veniat super illum, nisi resipuerit, hic et in évum.

II) *clémence, bienveillance miséricordieuse (d'un juge)*:

A) *en général*: WIDUK. 2,1: paterna castigatione subiectos corripias, primumque Dei ministris, viduis ac pupillis manum -e porrigas. PASS. Firmine p. 129,19: ostende super incredulum istum -am tuam. INST. mor. c. 5: quando quidem aliquid, quod tue convenit ad iudicandum dignitati, tibi venerit, cum paciencia et -a sine iusiurando (*sic*) hoc iudica, ut tua corona laudabilis sit et decora. ib. c. 10: -am volo et non sacrificium (*cf.* Matth. 9,13). CARTUL. S. Lambert. Leod. I p. 301,5 (a. 1024): deprecatus est iustitiam et -am sibi fieri de Herwarde. GERH. AUG. vita Udalr. 19 p. 407,4: cumque ad eius presentiam veniret, humillimis precibus eius -am deprecari coepit. BERTHOLD. CONST. annal. a. 1077 p. 289,50: ut... secundum iudicium aut -am illius veniret. PETR. CANTOR verb. abbrev. 99 col. 280^D: sunt autem due species -e. Una consistit in ignoscendo, reliqua in subveniendo proximo. LEGEND. Lad. (SS. II p. 518): rigorem iustitiae lenitate temperans -e, talem se erga subditos exhibebat, ut ab eis potius amaretur, quam timeretur. B) *clémence personifiée (emploi périphrastique pour la personne)*: 1) *en parlant de Dieu*: HRABAN. epist. 35 p. 470,30: ipsius (sc. Dei)... est -e, ut. RIMB. Ansc. 34 p. 66,4: pro conversione eorum qui sibi malefaciebant apud Dei -am sine cessatione rogabat. LEGEND. Steph. minor (SS. II p. 394): placuit -e Salvatoris finem eorum (sc. Hungarorum) peccatis imponere. LEGEND. Lad. (SS. II p. 520): in oratione prostratus implorabat -am Dei, ut... christianum populum famis inedia non sineret interire. 2) *en parlant d'un homme*: THEGAN. Ludow. 54^{ex}: instruxerunt eum, ut veniret ad -am Patris cum ceteris seductoribus, promittentes pacem. CARTUL. S. Mar. Santon. 228 p. 149 (a. 1100—1107): mittens se in -a abbatisse. 3) titre honorifique du souverain: DIPL. Caroli II, I p. 120,24 (a. 844): fidelis noster nostram deprecatus est -am. ib. I p. 203,27 (a. 845): ut hec auctoritas -e nostre... firmior valeat permanere. CARTUL. Stabul. I p. 135,4 (a. 926): ad nostram confluit -am nobilissimus vir. GERH. AUG. vita Udalr. 3 p. 389,27: ab avunculo suo episcopo imperatori presentatus, et in manus eius -e commendatus. DIPL. Henr. III 129 p. 161,9 (a. 1045): ad pietatis nostre -am veniens suppliciter rogavit. CARTUL. Sithiens. I p. 243 (a. 1097): apud ipsius -am impetravit, ut de ecclesie, cui preerat, possessionibus, ei privilegium fecisset.

III) *marque de bienveillance, faveur*: A) *en parlant de Dieu*: VITA Pirm. I 7: Deus, qui... letificasti populum expectantem dona -arum tuarum. AGIUS vita Hath. 12: ad meritorum et -arum eius augmentum. LIUTPR. legat. p. 176,22: nos ornatos vestra -a. ACTA Henr. Leon. 107 p. 164,18: Patris -arum emulacione. B) *en parlant d'un homme*: THEGAN. Ludow. 6: sororibus suis et fratribus... inefficentem -am semper ostendere precepit. WIDUK. 1,29: -am sibi prestitam filio, si nasceretur,

non negaret. PAUL. BERN. Herl. 55: responsionem... pape... fuisse... specialem solius Anglorum gentis in novella Christianitate -am.

IV) *grâce de Dieu, miséricorde divine*: A) *en général*:

1) *abs.*: EIGIL. Sturm. 16: Deum... exorabant, ut ipse eis per suam -am subveniret. LEGEND. Emer. (SS. II p. 457): Iherusalem... veniens, ibique -am expectavit ab eo, »qui sanat contritos corde«. BRUNO CARTHUS. psalm. col. 732^C: -a dicitur, que in Deo est naturaliter. Misericordiones vero, beneficia que per -am impenduntur. 2) *avec gén.*: RICHARD. S. VICT. tract. spir. blasphem. col. 1187^A: de Dei -a desperare. HRABAN. epist. 34 p. 467,40: Salvatoris -a. ib. 37 p. 472,31: Domini -am imploro. ODO CLUN. epit. Job col. 180^C: -a Redemptoris. ALPERT. div. temp. p. 19: largissima Dei -a. 3) *avec adj.*: ODO CLUN. epit. Job col. 184^A: ne vir sanctus de divine -e largitate desperet. CHRON. Bened. Cas. p. 479,33: cooperante divina -a. THANGM. Bernw. 51 p. 780,2: eterne... -e. ANNAL. Mett. I p. 25 (éd. Simson): succurrente Carolo divina -a. B) *expressions*: 1) *en général*: RIMB. Ansc. 35 p. 69,35: -e pietatis eius viscera (WALTH. SPIR. Christoph. I 26. GERARD. MORES. delib. p. 5. ib. p. 236. ODO CLUN. serm. col. 726^B: micas -e. ib. col. 728^C: annonam -e. ib. col. 714^D: -e fontem. RUOTG. COL. 44: -e remedium. WALTH. SPIR. Christoph. I 27: -e tue manu porrecta. 2) *in misericordia Dei, dans la grâce de Dieu, en état de grâce*: AGIUS vita Hath. 11: in Dei esse positum potestate et -a. RUOTG. COL. 30: in Dei sola -a tutus. 3) *per misericordiam Dei*: a) *par la grâce de Dieu*: CHRON. Moissiac. p. 293: per -am Dei omnipotentis... obsecrans. BERTHOLD. CONST. annal. a. 1077 p. 291,26: per -am Dei obsecratos. b) *élément de titulature*: DIPL. Caroli M. 197 p. 265,15 (a. 801): Karolus serenissimus augustus... qui et per -am Dei rex Francorum et Langobardorum (*cf.* ib. 198 p. 266,4 [a. 802] *etc.*). TRAD. Ratisb. p. 11,27 (a. 810): Ekkibertus per -am Dei comes. DIPL. Caroli III 103 p. 244 (a. 919): Karolus divina largiente -a rex Francorum. CARTA a. 942 (Gallia christiana IV col. 542): Argrimus gratia et -a Dei... episcopus. 4) *mater misericordie, la Sainte Vierge, la mère de Jésus*: LEGEND. Gerh. maior (SS. II p. 496): sanctus ergo vir propter honorem Beate Virginis tanto humilitatis studio insistebat, ut... audito nomine matris -e mox perfusus lacrimis, eius (sc. *indulgentiam postulantis*) petitionibus annuebat.

V) (*ymb.*) *imploration de la grâce divine*: THIETM. 7,71 p. 484,32: quia oleum nunc pro -a ponitur... nunc pro adulacione. HILDEGARD. phys. 3,16: oleybaum plus calida quam frigida est, et -am signat.

VI) *esprit de miséricorde, vertu chrétienne de miséricorde*: A) *en général*: CAND. FULD. Eigil. I 11: -am et familiaritatem, pietatem et modestiam in illo sentire. ODO CLUN. Antiph. col. 514^B: o vere beatum, o ineffabilem pietate, -a, charitate. THIETM. 6,13: -e men-

tionem fecit, que unicum est salutis presidium, venerabile fidei ornamentum et magna remissio peccatorum. THANGM. Bernw. 51 p. 780,33: in pace et -a quieta tempora ducant. DIPL. Wib. 1 p. 1,14 (c. 1200): -e munusculum. B) opus *ou* opera misericordie, *oeuvres de miséricorde*: HRABAN. epist. 34 p. 469,10: operibus iustitie atque -e temetipsum exercens. CARTUL. Clun. I 112 p. 126 (a. 910): ut... -e opera pauperibus... exhibeatur. ADSO Waldeb. p. 1172: sectabatur sedulus opera -e. ACTA Henr. Leon. 94 p. 144,38 (a. 1172): hoc -e opus approbavi. ACTA pont. Rom. Gall. II 259 p. 351 (a. 1184—5): oportet nos diem extreme messisionis -e operibus prevenire. C) *absolument au plur.*, *oeuvres de miséricorde*: BERTHOLD. CONST. annal. a. 1078 p. 313,43: equitatis et pacis, modestie et discipline, -arum zeli que Dei servatissimus.

VII) *pardon, miséricorde*: A) *en général*: ODO CLUN. serm. col. 750^B: iudicium sine -a. ADALB. MAGD. chron. p. 161: fratrem suum proiecitis armis ad se venientem solita sibi suscepit -a. LEGEND. Gerh. minor (SS. II p. 475): vir Domini... ad ligatum (*sc. hominem*) properabat... pedes osculabatur, munera pollicebatur, si veniam et -am ab homine iam absoluto consequi mereretur. GERH. AUG. vita Udalr. 28 p. 416,12: demandavit vobis gratiam et -am et omnia bona. RICHARD. S. VICT. verb. incarn. col. 1003^A: sola -a, nulla autem interveniente iustitia. id. stat. int. hom. col. 1129^D: -a mandat ignosci. OTTO FRIS. gesta, 226: animum quidem intus ad -am flexum presensit, sed... prioris severitatis constantia servavit. ROB. ARBR. rect. viv. 21 col. 1084^A: post peractam poenitentiam ab abbatis -am requirat. B) *absolution des péchés*: RUOTG. COL. 44: est autem quedam confessio, non peccata deplorans, -am tamen implorans. GUIGO I consv. 22 § 1 p. 681—2: novitio itaque -am postulanti dura proponuntur. ib. § 5 p. 685—6: cum in capitulo itidem -am humiliter postulaverit. C) memoria misericordie, (*ou absolument*), *service pour les défunts*: CARTA a. 970 (Annal. Bened. III p. 604): memoria -e, seu servitium perpetuum, post occisos a paganis homines de potestate, que dicitur Lietzeis. CARTUL. S. Alb. Andegav. II 418 p. 26,27 (c. 1100): cum fratre nostro, qui primus post ipsum obierit, in trigesimis et in -is associabitur.

VIII) *intervention miséricordieuse d'un saint*: WETT. Gall. 37 p. 278,6: ad cellam sancti Dei festinabant, ubi sibi suffragium de -a atque veneratione electi Christi sperabant. HARTV. Legend. Steph. (SS. II p. 436): set cum aliis precedentibus alii graviori debilitate prohibiti simul pervenire nequirent, simili tamen -a in via innumeri sanati sunt. LEGEND. Lad. (SS. II p. 523): procidens ad sepulchrum Sancti Ladislai regis, -am eius, ut sanaretur, implorabat. LEGEND. Steph. maior. (SS. II p. 385): et, ut maiorem ipsius (*sc. Marie*) defensionis -am consequi valeret, in ipsa regalis sedis civitate...

sub laude et titulo virginis eiusdem perpetue... basilicam... construere cepit.

IX) *libéralité miséricordieuse (envers les pauvres)*: CHRON. Moissiac. p. 306: recordatus est piissimus Karolus imperator -e sue de pauperibus. AGIUS vita Hath. 25: tanta -a pauperibus succurrat.

X) *secours*: BONIT. SUBDIAC. Theodor. p. 36^B: in his qui revera delinquent plurime -e sunt ab ecclesia constitute. VITA Anselmi p. 567,17: sine refectionis -a abire. LEGEND. Lad. (SS. II p. 520): tulit ergo 'unusquisque' ex animalibus 'quantum sibi sufficiebat' (*cf.* II Mos. 16,16) laudantes et glorificantes Deum in sancto suo, per quem talem -am fuerant consecuti.

XI) *aumône*: VITA Alexi p. 169,10: fac mecum -am quia pauper sum et peregrinus. LEGEND. Gerh. maior (SS. II p. 496): singulis quoque sabbatis (*sic*) diebus... opera -e in pauperes amplius exercebat. LEGEND. Gerh. minor (SS. II p. 473): cum novem lectionibus... magnisque laudum preconiiis devotionis sue officium complebat, plus etiam -e operam dabat S. Gerhardus.

XII) *avantage en nature contraire à une règle monastique*: UDALR. consuet. Clun. 3,11 col. 752^C: cameraarius si cui habenti tria pellicia, adhuc pro -a addit et gunellam. ib. 3,29 col. 775^C: coopertorium ideo non apportatur... quia id magis habent fratres pro -a, quam pro illa regulari constitutione. *spécialement: repas exceptionnel pour les moines*: UDALR. consuet. Clun. 3,8 col. 744^{C-D}: ad coenam impenditur illis -a de lacte. CARTUL. Ultraiect. I 374 p. 337 (a. 1139): qui... in communi refectionis loco hac -a couti omiserit.

XIII) *miséricorde de stalle (saillie fixée au siège mobile d'une stalle et qui permet de s'asseoir légèrement pendant les offices sans paraître quitter la position verticale exigée par la liturgie)*: STATUT. ord. Sempringham p. 721 (c. 1148): facta oratione super formas aut -as, si tale tempus fuerit, signantes se inclinent... et post resideant super -as. WILH. HIRS. const. II 2 col. 1039^C: super -am sedilis sui, si opus habet, quiescit. STATUT. Cartus. c. 1200 (Monast. Angl. [1817] VI p. vi. 1.1): super formulas vel -as inclinamus.

XIV) *pouvoir discrétionnaire*: A) in misericordia, à la merci de: CONCIL. Rem. II 43 p. 257 (a. 813): qualiter omnes lites et iurgia in sua (*sc. imperatoris*) -a terminum habere potuissent. LIB. Domesd. I 172: de omni terra sua est in -a regis. CONSUET. Norm. (E. H. R. XXIII p. 508) (a. 1091): de corpore suo fuit in -a domini Normannie. ROTUL. pip. 31 Henr. I p. 107 (a. 1130): est in -a regis si rex non est ei Warand de xxx.s quos iniuste cepit et non reddidit. ACTA Phil. Aug. I 319 p. 383 (a. 1190): si persolvere non poterit, in -a communie... pugnum tradet. ib. p. 385: qui iudices communie de falcitate iudicii comprobare voluerit... in -a regis est et maioris et scabinorum de omni eo quod habet. B) ad misericordiam, à merci, à volonté: CARTUL. S. Vedast.

p. 282 (XIIe): relevationem vero curtillorum est ad -am. ib. p. 285: terre que sunt ad societatem vel ad terragium, ad -am debent relevationem (cf. ib. p. 371, 374 et 380).

XV) *amende fixée en vertu du pouvoir discrétionnaire du juge*: LEGES Cnuti II 49 p. 347: emendet... wera, wita ... et omni -a. LEGES Henr. I c. 11.12 p. 557: wera, wita et omni -a. ACTA Henr. II, I 39 p. 45,27 (a. 1151—53): omnia cautalla foresfacta, et omnes -as. ib. 204 p. 340,27 (a. 1156—62): horngeldis et peningeldis et -is et forisfactoris. ROTUL. scacc. Norm. I p. 1 col. 2 (a. 1180): reddidit comptum de -is et promissis et finibus. ib. I p. 2 col. 2 (a. 1180): reddidit comptum de 14 lib. et 6 sol. de minutis -is pro eod. ib. II p. 112 col. 1 (a. 1184): Rogerus Bacon debet D libras de -a sua, quia pluries submonitus a iusticiis propter iniurias et dissaisinas quas fecerat hominibus suis, venire noluit. CARTA a. 1189—1219 (British Borough Charters p. 154): -a eorum non excedat duodecim denarios.

XVI) *taille, subside financier*: RICHARD. LOND. EP. dial. scac. p. 157,20: de -a autem Iudeorum... sua portio... regine debetur. CAL. rotul. cart. II 314 (a. 1184): quietos... de turno vicecomitis et de communi -a comitatus et hundredi.

XVII) *paiement*: CARTA Henr. I a. 1100 (Liebermann p. 522): non dabit vadium in -a pecunie sue. ib. p. 525 (c. 1131): non iudicetur in -a pecunie.

XVIII) *misericorde, dague*: LAMB. ARD. hist. Ghisn. 135 p. 629,43: manus in eum iniecerunt et, extractis spatulis sive -is immisericordissimis eum immisericorditer iugulaverunt. ACTA Phil. Aug. I 473 p. 566 (a. 1194): quicumque cultellum... vel -am portaverit.

misericordialis, -e [misericordia] *plein de soins, plein d'égards*: CARTUL. Mog. A. 471 p. 377^{ex} (a. 1118): omni -i paternitate confovit.

misericordiosus, -a, -um [misericordia] *miséricordieux*: BULLA Bened. VII a. 1013 (DuC): gratiam atque misericordiam vitamque eternam a -issimo Domino Deo nostro consequi.

misericorditus, -a, -um v. *misericors*.

misericors, -dis *formes*: missericors: MARIAN. SCOT. chron. a. Chr. 397. *superlatif*: misericordiissimus: DIPL. Otton. III 100 p. 511,18 (a. 992). misericorditissimus (*faute de copiste*): HIST. ord. Bened. Mont. Pannon. I p. 599 (a. 1146). *miséricordieux*: 1) *adj.*: a) *abs.*: LIUTG. Greg. pref.: visitatione. EPIST. var. II p. 300,27: -issime suffragator. GODESC. SAX. div. p. 320,4: piissimus, clementissimus, -issimus eques sessor et rector. AGIUS vita Hath. 25: matrem -issimam. VITA Severini 6: -issimum adiutorem. ODO CLUN. hymn. col. 516^C: semper -s, -issime. RUOTG. COL. 25ⁱⁿ: Dominus (THIETM. 2,39). THIETM. 1,23: Deus (ib. 4,59 etc. CARTUL. Conch. 56 p. 55 [a. 1061—1108]. Ivo epist. I p. 152. HUGO S. VICT. quest. ined. 11 p. 192). DIPL. Otton. III 100 p. 511,18 (a. 992): -issimi Redemptoris.

THIETM. 7,69: -issima pietate. b) *avec prép.*: HRABAN. epist. 15,11: -s... Dominus super eos (HILDEGARD. Rup. 4). ODO CLUN. serm. col. 714^C: erga conversos peccatores. RICHER. II p. 214: divinitas in omnibus -s. MARIAN. SCOT. chron. a. Chr. 397: in gentes. c) *avec dat.*: THIETM. 8,11: cunctis debitoribus suis -s. 2) *subst.*: RATHER. epist. 6,1,14: nusquam aliquod suffragium nisi locus -ium, eorum utique quibus in corde loquitur evangelium.

misericorditer 1) *miséricordieusement, d'une manière bienveillante, avec clémence*: SMAR. via reg. col. 935^C: hec omnia tibi -r et per dilectionem operatus est Deus. ib. col. 950^C: omnibus eleemosynas -r facientibus. FROTH. epist. col. 873^D: benigne et -r. AGOBARD. fid. ver. col. 286^C: -r auditur a Domino. JÓNAS AUREL. Hugb. col. 394^A: -r opitulante. FRECULPH. chron. col. 1008^C: -r fessis consuleret. ANNAL. Mett. I p. 6: excipiebat. ib. p. 25: -r erga ipsum egit (THIETM. 7,24). RATHER. Metr. (rec. A) col. 459^A: volente -r Deo. RUOTG. COL. 35: Deo -r dispensante (FOLC. gesta Laub. 25 p. 67). HOMIL. Prosp. p. 123,5: viduis et... pauperibus -r obtemperans. EPIST. Tegerns. I 86: ut condigna penitentia -r castigetur. ALPERT. div. temp. p. 63: nisi -r inclinata vita ad mortuos descendisset. 2) *Legend. Steph. maior* (SS. II p. 377): hominis perditu restaurationem dignatus est *Deus* -r contemplari. LEGEND. Emer. (SS. II. p. 451): considerandum nobis est, quam pie, quam -r nostre imbecillitati a Deo consultum est. HUGO S. VICT. quest. ined. 11 p. 192: misericors... Deus dicitur quia humanum genus... -r gubernat et regit. RICHARD. S. VICT. dub. apost. col. 677^A: tam -r quam utiliter. ACTA Phil. Aug. I 40 p. 53 (a. 1181): parcere. 2) *par la grâce (divine)*: HARTV. Legend. Steph. (SS. II. p. 411): Benedictus pro Christo sanguine fuso -r laureatus est. 3) *en demandant miséricorde*: CHRON. Namn. p. 50: -r eius benevolentiam deprecati sunt (cf. ib. p. 74). EPIST. ad Hildeg. 117 col. 339^A. VITA Macar. II p. 618: suffragia sanctorum -r expetere. CALIXT. II vita Jacob. 13 col. 1414^C: celsitudinis igitur vestre -r precor magnificentiam.

misero(r) 1. *formes*: misseror: MALSACH. ars p. 27. *compatir, avoir pitié, avoir compassion, s'apitoyer sur le sort de*: 1) *en général*: a) *abs.*: WALAHR. Mamm. 15,6: tu -atus amasti. HRABAN. carm. 9,5: flenti... -atus adesto. ib. 9,49: suscipias -ans famulum (FROUM. carm. 2,26). HROTSV. Mar. 316: aspiciens... -ando meam... mentem. Gong. 429: donat miseram venie -atus honore. b) *avec acc.*: LUPUS epist. I 11 p. 82: non tua... -atum incommoda. POETA SAXO 5,59: nostre... nature conditionem. HROTSV. gesta 276: has... preculas. WALTH. SPIR. Christoph. II 6,190: supplicii... modos. ADAM BREM. 1,23 p. 30,12: ecclesie desolationem. RAHEW. 3,30 p. 205,1: mulieres... manus supplices ad celum tendere, -ari parvos pueros, omnia pavere. c) *avec*

gén.: HROTSV. Gong. 393: tui (ib. 547). gesta 694: sue plebis. ADAM BREM. 2,34 p. 95,3: infortunii. d) *avec dat.*: CAND. FULD. Eigil. II 10,23: fidis (ib. 17,75). CARTUL. S. Vedast p. 55 (a. 891): -atus inopie et paupertati fratrum. 2) *secourir*: HROTSV. gesta 193: quod -ans agit, cum Loth ex hoste redemit. THIETM. 5 prol.: utilis ecclesie cunctis -atur ubique *Henricus*. 3) *pardoner*: HROTSV. Theoph. 407: qui criminibus -ans parcebat. gesta 369: -ans fratri commissa fatenti.

4) *expression Deo -ante, Dieu aidant, grâce à Dieu*: HRABAN. carm. 13,54: -ante pio... Domino. ib. 15,2: -ante Deo (POETA SAXO 3,475. HROTSV. gesta 291). RIMB. ANSC. 3 p. 24,12: Deo -ante (SYNOD. Ticin. a. 899,416,9,20. FOLC. gesta Bert. p. 147. BERTHOLD. CONST. annal. a. 1075 p. 281,34. ib. a. 1075 p. 283,17 etc.). LEO VIII epist. col. 991^A: quatenus Deo -ante talis possis existere. HROTSV. gesta 586: Christo -ante. ib. 604: eius... auxilio... -ante. DIPL. Arnulfi 144: -ante Christo. LEGEND. Zoer (SS. II. p. 357): ego quidem Maurus nunc Deo -ante episcopus. *notez la formule*: DIPL. Otton. I 337 p. 454,45 (a. 967): Otto superna -ante clementia imperator (GREG. CAT. chron. Farf. 168^B).

miserandus, -a, -um 1) *digne de pitié, triste, misérable*: HROTSV. gesta 516: factum deflens -um. ib. 723: corde super populi damnis merens -i. WALTH. SPIR. Christoph. II pref. 73: offenditque sibi -a remotio facti / Defensoris opem. ib. 3,141: -a pericula. THANGM. Bernw. 7^{ex}: plura et -a... perpessus est. GERARD. MORES. delib. p. 205: O misera et prorsus -a humana conditio (MON. Strig. I p. 160 [a. 1199]). GUILL. PICT. gesta p. 8: separatos ab invicem distractione -a. 2) *qui demande miséricorde*: HROTSV. prim. 543: querela (DIPL. Otton. II 167 b. p. 189,37 [a. 977]).

miserans, -tis 1) *compatissant, miséricordieux*: HROTSV. Pel. 208: animo -ti. ib. 338: -ti pectore (asc. 147). CHRON. Salern. p. 469,25: iocundus, -ns, fortis. THIETM. 2,33: -tis Dei esse (VULG. Rom. 9,16). HILDEGARD. scivias 3,9 col. 677^C: o -tissime et piissime Deus. 2) *qui suscite la pitié*: GUILL. PICT. gesta p. 62,28: -ns infortunia huius. ib. p. 76,32: dolens et -ns conqueritur.

miseratus, -a, -um *compatissant, miséricordieux*: WALAHFR. imag. Tetr. prol. 9: Dei semper -a potestas. PASS. Quir. Teg. 12,32: ingentes, succurre mihi, -e labores.

miserate d'une manière miséricordieuse: WALAHFR. carm. 5,78: une et trine Deus nos -e rege (*vocatif de miseratus?*).

misertor, -is *m. celui qui est compatissant*: RADULF. CADOM. gesta Tancred. 69 p. 656: Cassianus -i infelicitatis sue fidem adhibens.

miserulus, -a, -um *pauvre, misérable*: GODESC. SAX. carm. p. 731 v. 2,1: magis mihi, -e, / flere libet, puerule.

miserunculus, -i *m. [miser] misérable*: VINC. KADE.

chron. p. 190: solus gyrfalconis aspectus inbelles -orum turmas divellicat.

misevenio 4. [*préfixe germanique mis et evenio*] *mal tourner, échouer*: LEGES Cnuti 56,1 p. 349: si compellatio sit et in emundatione -at, iudicet episcopus (ib. p. 78). LEGES Henr. I 71,1 p. 590: si... emundacio -at episcopi iudicio reservetur. ib. 92,19 a.p. 609: si... in emundacione -at, iudicet episcopus.

misfacio 3. [*préfixe germanique mis et facio*] *faire du tort, méfaire*: 1) *trans.*: CAPIT. reg. Franc. II p. 158,22 (a. 860): illis... perdono, quod contra me -erunt. ib. p. 158,26: contra illum nihil -erunt. ib. p. 299,35: quicquid contra eum -erunt. HINCM. LAUD. epist. col. 1034^A: quod -ctum habebat. HINCM. REM. annal. Bertin. p. 146 note o (ed. Waitz): si aliquid ibi -ctum a quocumque est. 2) *intrans.*: CAPIT. reg. Franc. II p. 298,4 (a. 860): qui ita contra nos -erunt. LEGES Henr. I 86,2 p. 601: si homo suus -at sine posse vel velle suo. ib. 87,2b: videat qui -it, ut per omnia secundum legem emendet. ib. 94,3a p. 611: si eorum olla non simul bulliat et -ant singuli singulatim componant.

[*misfacta*, -e *f.* CONCIL. Lilleb. col. 575 (ed. Mansi) *pour mislata (d'après Martène). v. mislata.*]

misia, -e *f.* *v. I. misa.*

misica, -e *f.* [*pour musica*] (*plante indéterminée*) *mélilot?*: RECEPT. A. 188 p. 37: ternuca, -a minoris, cumino.

misile, -is *n.* *v. missilis.*

misille, -is *n.* *v. missilis.*

misimbis, -e [*μεσημβριος*] *méridional*: ODO CLUN. occ. p. 97: Anathole, disis plaga nec arctoa, -is.

misio, -nis *f.* *v. missio.*

misium *v. misy.*

miskeninga, -e *f.* [*A. angl. miskenning, orig. scand.*] *formes*: mescheninga: CARTA a. 1136 (Stubbs, Select Charters 121). meskenninga: CARTUL. S. Pauli Lond. p. 242 (c. 1200). *erreur dans une action judiciaire*: CARTA Henr. I p. 525 (Lieb.) (a. 1131): et amplius non sit -a in hustenge neque in folkesmote neque in aliis placitis infra civitatem. LEGES Henr. I 22 I p. 561: sepe etiam ex inscitia placitantium cause transeunt in ius aliorum: exaggeracione rerum... transeunt etiam in mislocutione -e. CARTA a. 1136 (Stubbs, Select Charters 121): omnes exactiones et iniustitias et mescheningas, sive per vicecomites vel per alios quoslibet male inductas, funditus exstirpo. ROTUL. cart. 40 (a. 1199): quod in civitate in nullo placito sit -a. CARTUL. S. Pauli Lond. p. 242 (c. 1200): reddendo... annuatim... viginti solidos... sine omni occasione et -a.

miskida, -e *f.* [*v. mezquita*] *mosquée*: CARTA a. 1096 (Col. dipl. Pedro I Arag. 24 p. 242): quereret -am ut sedem episcopalem in ea poneret (!), *cf. mezquita.*

miskinus, -i *m.* [*v. meschinus*] *homme dans la dépendance du seigneur*: CARTA X^os. (Col. dipl. SJPeña

17): nullus -us de Aquameri adducere audeat. *cf. meschinus.*

mislata, -e *f.* [*cf. fr. mêlée*] *mêlée, rixe*: CONCIL. Lillebon. a. 1080 (Martène, Thesaurus novus anecdotorum IV col. 117): si in exercitu vel in curia vel in via curie vel exercitus, -a evenerit que pro precedenti ita facta non fuerit et in eo vulneratus vel occisus fuerit aliquis: ille cuius culpa hoc factum est, secundum mensuram forisfacti emendabit. *v. meslea.*

mislocutio, -nis *f.* [*préfixe germanique mis et locutio faux dans une déposition judiciaire?*] LEGES Henr. I 22 I p. 561: sepe etiam ex inscitia placitantium cause transeunt in ius aliorum: exaggeracione rerum... transeunt etiam in -ne miskenninge.

mismalva [hibiscus et malva] *v. bismalva, 'guimauve'*. **misimi** *v. ego.*

misologia, -e *f.* [μισολογία] *misologie*: HENR. ARIST. transl. Plat. Phed. p. 49,13: fit autem ex eodem modo -a et misantropia. Namque misantropia ingreditur ex hoc quod nimium alicui credatur absque arte.

misologus, -i *m.* [μισολόγος] *misologue*: HENR. ARIST. transl. Plat. Phed. p. 49,11: ne simus... -i, velut qui misantropi fiunt quia non est quod utique quis maius hoc malum tolleret quam si racionaciones abhorreat.

mispilarius, -i *f.* *v. mespilarius.*

mispilus, -i *f.* [mispilum] *nèfle*: EGBERT. LEOD. rat. I 1328: -us et cerasus puerorum scismata queste / ab divis quondam pacem petisse feruntur. *cf. mespilum.*

misprendo, misprisi 3. [*préfixe germanique mis et prendo*] *commetre un délit*: CAPIT. reg. Franc. II p. 299,7 (a. 860): qui in isto regno -erunt. *ib. p. 299,34*: illi homines, qui in isto regno contra seniore nostrum... -erunt. *cf. mesprisio.*

misquita, -e *f.* *v. mezquita et missida.*

1. missa, -e *f.* *formes*: *messa*: COD. Cav. II p. 145,22 (a. 980). COD. Caiet. I p. 34,15 (a. 906). *misa*: COD. Lang. 367^C (a. 861). CARTA Parm. 272,24 (a. 933). DOC. Port. reg. I 22 p. 90 (a. 1125). OBERT. SCRIBA a. 1186 228 p. 84. BONVILL. 215 p. 115 (a. 1198). *myssa*: BENED. ANDR. p. 83,6. *acc. messa*: COD. Caiet. I p. 34,15 (a. 906). *acc. plur. misses*: CARTUL. S. Cucuph. II 381 p. 29 (a. 1002). CARTUL. Templ. 348 p. 224 (a. 1145).

I) *renvoi* (REMIG. celebr. miss. col. 1246^C: -a... dicitur quasi transmissa, vel quasi transmissio): A) *renvoi des catéchumènes (avant l'offertoire)*: HRABAN. inst. cler. 1,32 col. 321^D—322^A: -a est tempore sacrificii, quando catechumeni foras mittuntur, clamante levita: Si quis catechumenus remansit, exeat foras; et inde -a, quia sacramentis altaris interesse non possunt, qui nondum regenerati noscuntur (= ISID. orig. 6,19,4). HINCM. REM. epist. col. 380^C: quidam iubentur usque ad -am catechumenorum manere in ecclesia. B) *renvoi des fidèles (à la fin de la messe)*: FLOR. LUGD. miss. col. 72^B: -a ergo nihil aliud intelligitur quam dimissio, id

est absolutio, quam celebratis omnibus tunc diaconus esse pronuntiat, cum populus a solemnibus observatione dimittitur.

II) *oraison finale*: SMAR. reg. Bened. col. 837^{B-C}: orationes, id est collecte, que in fine cursus a sacerdote dicuntur -e, id est Deo transmissis vocantur.

III) *la messe*: A) *en général*: 1) *au pluriel* *messe*, (une) *messe*: a) *en général*: WALAHFR. Blaithm. 134: -arum sancta celebrans officia (TRANSL. Regine p. 450. VITA Egil. p. 239. WIDUK. 3,75 p. 152,21). GESTA sanct. Roton. col. 263,5: *vinum* positum erat ad -as. MILO ELN. Amand. II p. 473,3: -arum sollempni celebratione (RICHER. II p. 192. VITA Barn. I p. 584). WETT. Gall. 26 p. 271,5: agenda (*i. q. officium divinum, cf. DuC*) -arum celebrabatur. EPIST. var. III p. 196,18: -as cotidie pro vobis faciet (BERTHOLD. CONST. annal. a. 1067 p. 273,38). PRUD. annal. Bertin. p. 49: celebrante -as presbytero (ADREVALD. mirac. Bened. I p. 61 [ed. du Bois]. VITA Chrod. p. 565,46. ODILO CLUN. epitaph. Adalh. p. 644. CARTUL. S. Ben. Divion. 320 p. 100 [a. 1039]). ODO CLUN. Ger. p. 305: -arum subsequebatur sollempnitas. FLODOARD. annal. p. 58: dum sacra -arum... celebrarentur. REGINO epist. p. XIX: introitus ad -as et communiones, nec non et responsoria (PS. HUCBALD. ton. I 213 [ed. Gerbert]). ODILO SVESS. transl. Sebast. p. 395: post -arum consummationem. VITA Viventii p. 811: -arum sacramenta et Deo sacrificia offerre. CARTUL. S. Ben. Divion. 323 p. 103 (a. 1038): pro me preces -arum offerant. GERARD. MORES. delib. p. 225: quando offerimus munus ad aram... ad Deum dirigimus, sive orationum, sive -arum, sive omnium, que in nomine Christi agimus. ADAM BREM. 3,69 p. 216,22: illa, que ad -as fieri solent, mysteria. CARTUL. Saviniac. 945 p. 512 (c. 1173): vendit... Sancto Martino... ad lumen -arum quoddam feudum. b) *missarum sollempnia*: AMALAR. inst. sanct. col. 971^D: -arum sollempnia celebrare (TRANSL. Calixti p. 422,31. VITA Rigob. p. 60,20 etc.). WETT. Gall. 25 p. 270,12: agere. THEGAN. Ludow. 6: audientes. AGOBARD. reg. eccl. et pol. col. 294^A: in actione sacri mysterii, id est in sollempniis -arum. id. corr. antiph. col. 338^C: ad celebranda -arum sollempnia habet ecclesia librum mysteriorum. RIMB. Ansc. 20 p. 44,40: -arum sollempnia... exquirens. *ib. 27^{ex}*: inter sacra -arum sollempnia (HROTSV. Theoph. 386. Adso hist. Tull. col. 137. etc.). VITA Remaclii p. 106,19: -arum peractis sollempniis. GERH. AUG. vita Udalr. 4^{ex} p. 393,77: ut eo die... sacrarum sollempniis -arum Deo militaret. c) *missarum sollempnitas*: STEPH. decr. I. c. 19: si qui... hora sollempnitatis -arum inter se murmurant. 2) *au singulier* *missa, messe*: a) *en général*: AMALAR. epist. p. 246,5: officio, quod agitur in -a. HRABAN. inst. cler. 1,32 p. 70,16 (ed. Knoepfler): -a... est legatio inter Deum et homines. SMAR. reg. Bened. col. 872^B: -a peracta. CAND. FULD. Egil. II 14,62: acturus modulamina

-e. HINCM. REM. epist. p. 122 (Zeitschr. f. Kirchengesch. X): canonem -e. GURDEST. Winvval. p. 247: sacrosancta -a expleta. GERH. AUG. vita Udalr. I p. 388,7: paratum ad -am. ib. 2da: ut illi ministrem ad -am. ib. 16: officio -e (HRABAN. epist. 3 p. 385,34. HERIC. mirac. Germ. p. 153. VITA Madelb. p. 110). GERH. AUG. vita Udalr. 27 p. 413,12: ad finem perduceret -am. JOH. METT. Joh. p. 385 (ed. Mabillon): -e hebdomadam, ordinem omnem claustrii et oratorii, vivido robore adimpleret. STEPH. decr. I 19: de his, qui murmurant vel loquuntur hora -e (= officium -e). THIETM. 6,40: ad -am campane sonabantur. CARTUL. cath. Ambian. 10 p. 16 (a. 1090—1102): -a et aliis competentibus exequiis cum sonitu tintinnabulorum celebrabunt. VITA Meinw. 11 p. 17,24: -arum elemosinarumque debita commemoratione animam eius divine pietati commendavit. ib. 13: alleluia ad -am. METELL. Quir. 42,25: dum -a peredita / moneret addi rite synaxeon. SAXO p. 314,21: -e sacra (ib. p. 458,18). b) *expressions fréquentes*: α) celebratio -e: ASTRONOM. Ludow. p. 646: psalmodum decantatione, orationum instantia, -arum celebratione (HRABAN. epist. 50 p. 504,41. CAND. FULD. Eigil. I 22 p. 232,18. DIPL. Karoli III 88 p. 143,2 [a. 883]). β) celebrare -am: VITA Coent. p. 128: -am celebrare (WETT. Gall. 9. RIMB. Ansc. 35. VITA Desid. et Reg. p. 60,15. MIRAC. Audomari p. 777,26). DIPL. Karoli III 48 p. 81,4 (a. 882): pro nostra salute. MIRAC. Martial. I p. 15 (ed. Arbellot): pro eo. γ) cantare, decantare, canere: HINCM. REM. annal. Bertin. p. 495,41: cantare (VITA Audomari p. 757,8. RIMB. Ansc. 35 p. 68,25. VITA Tugdual. p. 123. CARTUL. Bituric. 99 p. 190 [c. 1055]. CARTUL. Molism. 253 p. 236 [c. 1097]. NECROL. Lund. 35,25. ib. 41,3. ANDR. SUN. hex. 5231). CARTUL. Ruscinon. VII p. 17 (a. 947): calice cum patena et vestimento ad -a cantare. CARTUL. Lerin. 206 p. 208 (a. 1109): fratres qui fuerunt sacerdotes -as singillatim canant. FROTH. epist. p. 280,19: decantari (CARTUL. Brivat. 205 bis p. 216 [a. 967]). VITA Alberti p. 532: tres -e... canerentur (COD. Caiet. I p. 34,15 [a. 906]. IOH. CLUN. Odon. p. 110. THIETM. 1,4). δ) audire: NITHARD. hist. p. 39 (ed. Müller): -am audiunt (ANNAL. Ved. p. 77. FLODOARD. hist. col. 322^B. GERH. AUG. vita Udalr. 26 p. 412,4. VITA Meinw. 178 p. 100,16). GRATIAN. I dist. XXXII c. 5: non audiatur -a presbiteri concubinam habentis. 3) *messe à l'intention de quelqu'un*: a) *en l'honneur d'un saint*: FALCO chron. p. 104: beate siquidem Marie votivum servitium, -am scilicet in eius honore mane decantari et tam matutinalem quam tocius diei competentibus horis instituit celebrari. b) *à l'intention d'un vivant*: FROTH. epist. p. 228,19: -as C et psalteria L pro vestra salute decantari fecerimus. ib. (P. L. 106 col. 865^A): pro vita et sanitate vestra -as tantas. ib. col. 869^A: pro salute cordis ac corporis vestri -as. EPIST. var. III p. 196,18: -as... pro vobis faciet.

MILO ELN. Amand. II p. 483,16: -arum... sollemnia pro eiusdem honore patris... implevit. ODILO CLUN. epitaph. Adalh. p. 644: a quodam... archiepiscopo -as fecit celebrari pro filio. CARTUL. S. Ben. Divion. II 323 p. 103 (a. 1038): qui pro me... preces -arum offerant. c) *à l'intention d'un mort*: ODO CLUN. Ger. (éd. Bouange) p. 385: -am pro defunctis unam et alteram de feria... audiret. CARTUL. Bituric. IV p. 36 (a. 1097): mille -as pro anima Aymerici fratris illorum. GERH. AUG. vita Udalr. 27 p. 414,35: -am sacrificalem... pro requie eius anime. CARTUL. Nic. 1 p. 2 (a. 1108): oblationibus episcopaliū -arum pro defunctis. DOC. Port. reg. I 72 p. 90 (a. 1125): Π^{as} misas defunctorum pro me et pro animabus fidelium defunctorum (cf. CARTUL. Icaun. II p. 79 [a. 1157]). CARTUL. Bean. 432 p. 174: VIII -as... pro anima matris. EADM. Anselm. I X p. 326: pro anima fratris -am dicere faciebat.

4) *expressions particulières*: a) *avec adj.*: -a alta, *messe solemnelle*: VITA Migetii p. 688 (Extentia Binham XIIe s., Douglas, Medieval East Anglia p. 272): usque pulsabitur ad altam -am. -a annualis, *messe d'anniversaire*: STATUT. ord. Cisterc. a. 1189,23 (ed. Canivez I p. 114): nulli abbatum liceat a modo alicui persone quotidianam -am concedere vel annualem (cf. GERARD. SUSS. Rom. metr. col. 181^D: annua dum sacre celebrat sollemnia -e). -a Dominica: LETALD. Max. p. 608. -a episcopalis, *messe épiscopale*: CARTUL. Nic. 1 p. 2 (a. 1108): episcopaliū -arum. -a familiaris, *messe à intention particulière*: EADM. Anselm. I. X p. 326: eos qui -as familiares debebant suam pro anima fratris -am dicere faciebat. -a generalis, *messe conventuelle (à laquelle tous les membres de la communauté doivent assister)*: CARTA a. 1057 (DuC): monachi predicti loci cantent tres -as generales pro anima patris mei Odonis, ad quas offerent cuncti monachi Deo laudes et hostias. CARTUL. Cormar. 45 p. 93 (a. 1070—1110): -am generalem unicuique post obitum (NECR. Lund. p. 41,3. ib. p. 43,23). -a magna, *grand' messe*: CARTUL. S. Ben. Divion. II 165 p. 238 (a. 1122). ACTA Phil. Aug. I 361 p. 441 (a. 1190). -a maior, *grand' messe*: CARTA a. 977 (Monsalvatje, Notic. hist. II p. 247): cum clericis veniant... ad -am maiorem. MIRAC. Privati p. 142: -am... maiorem clericorum concelebrabat cetus (CARTA a. 1080 [Vaissete, Hist. Languedoc. V 341 col. 661]. HUGO CANTOR arch. Ebor. p. 104. CARTUL. Biter. 167 p. 228 [a. 1148]. CARTUL. Sord. 250 p. 350 (a. 1176). NECROL. Lund. p. 32,23. CARTUL. Celsiniac. [Carta Amblardi] 12 p. 46 [s.d.]: ad processionem et ad -am m.). -a matutinalis, *messe du matin*: ETHELWOLD. concord. 3: -am celebrent matutinalem, que in lucis crepusculo celebranda est. ORD. VIT. hist. 3,7 t. II p. 101: -a vero matutinalis ab abbate celebriter canitur. *messe matutinale (dans l'ordre cistercien)*: STATUT. ord. cisterc. a.

1191,49 (éd. Canivez I p. 143): ad -as matutinales dicatur totum neuma in fine responsorii. -a matutine *première messe de la nuit de Noël*: VITA Meinw. 182 p. 104,9: in ipsa nocte Nativitatis... ewangelium subsequenteris -e matutine. -a peculiaris, *messe ayant un texte particulier*: VITA Meinw. 178 p. 100,10: -as peculiare hoc est de sancta trinitate aut de sancto Michaeli. -a principalis, *grand'messe*: SMAR. reg. Bened. col. 867^c: usque ad -am principalem que omnibus solemniter canitur (CARTUL. Celsiniac. 297 bis p. 240 [s.d.]). *grand'messe de Noël*: VITA Meinw. 182 p. 105,2. -a privata, *messe à intention spéciale*: STATUT. ord. Cisterc. a. 1157,61 (éd. Canivez I p. 67): non ministrent nisi ad privatas -as. missa propria, *messe propre*: VITA Alcuini 26 p. 159: celebrabat omni die -arum solemnia... habens singulis hebdomade diebus -as deputatas proprias. -a publica, *messe pour le peuple*: VITA Alcuini 26 p. 159. RIMB. Ansc. 35 p. 68,35: publicam -am (ib. 41 p. 76,11. GERH. AUG. vita Udalr. 27 p. 413,11. VITA Meinw. 49 p. 42,5. ACTA pont. Rom. Gall. D 6 p. 63 (a. 1099). NECROL. Lund. p. 30,23). -a quotidiana, *messe quotidienne*: STATUT. ord. Cisterc. a. 1152,7 (éd. Canivez I p. 47): cantatur -a quotidiana pro defunctis. ib. a. 1189,23 (éd. Canivez I p. 114): nulli abbatum liceat a modo alicui persone quotidianam -am concedere vel annualem. -a sacrificialis: GERH. AUG. vita Udalr. 27 p. 414,35: -am sacrificalem... pro requie eius anime celebraverunt. missa septena, *messe célébrée le septième jour après la mort*: OBERT. SCRIBA a. 1186,228 p. 84: pro misis tricenis et septenis canendis lb. V. missa sicca, *messe sèche (sans communion du prêtre)*: PETR. CANTOR verb. abbrev. XXIX col. 106^B: -a sicca, que est sine gratia et humore confectionis eucharistie, non celebratur pro fidelibus. Si ergo duo introitus premituntur hostie, alter erit -a sicca et eque iuvabit post -am; sicut et premissa hostie. -a singularis (*i. q.* -a privata), (*opposée à missa generalis*) *messe privée*: CARTA a. 1057 (DuC): monachi predicti loci cantent,... post mortem meam pro anima mea, mille -as singulares. missa spetialis, *messe à intention particulière*: RAINERUS annal. S. Jacob. Leod. (MG Script. XVI) p. 652. -a summa: CAND. FULD. Eigil. II 18,6: summe celebratio -e. -a tertia, *troisième messe (de Noël)*: AUREL. mus. p. 50: in die nativitatis Domini in -a tertia. -a tricena, *messe célébrée le trentième jour après la mort*: OBERT. SCRIBA a. 1186,228 p. 84: pro misis tricenis et septenis canendis lb. V. -a vestita, *messe de fondation*: CARTUL. Icaun. II p. 79 (a. 1157): medietatem... habet -arum vestitarum, v. col. 623,19. b) *avec gén.*: REGINO chron. p. 45: -as gratiarum agens. GERH. AUG. vita Udalr. 4 p. 391,9: sacrificacionis (*en parlant de toute la messe*). ib. 28 p. 418,6: altaris. JUD. Dei I 4 p. 402 (Lieb.): iudicii (*messe d'ordalie; angl. 'ordalmass'*). CARTUL. Icaun. II p. 79

(a. 1157): defunctorum (NECROL. Lund. p. 20,8). CARTUL. S. Vedast. p. 370 (XII°): -a mulierum partum habentium, ib. p. 372: in -is vivorum et... mortuorum. c) *avec prép.*: α) missa pro, col. 619 l. 51.3 (*messe à l'intention de quelqu'un*). β) missa de: ODO CLUN. Ger. I p. 385 (éd. Bouange): de feria (*messe de la férie*). GERH. AUG. vita Udalr. 4 p. 391,26: de sancta Trinitate (ib. 4 p. 393,1). VITA Meinw. 182 p. 104,26: de luce (*deuxième messe de la nuit de Noël; cf. ib. p. 105,2: in die*). ACTA Henr. Leon. 121 p. 178,34 (a. 1189): de beata virgine (MON. Strig. I p. 107 [a. 1156]). CHRON. de Bello p. 193: de Sancto Spiritu. ORD. VIT. hist. V 13 t. II p. 405: pro me -a de Trinitate in monasterio cantetur unaquaque Dominica die. d) THANGM. Bernw. 42 p. 776,34: -am 'Dominus dixit' (*première messe de Noël*). cf. DuC.

B) *en parlant d'une partie de la messe*: 1) *messe des catéchumènes*: Ivo epist. col. 224^A: qui audiebat -am catechumenorum. 2) *messe des fidèles (à partir de l'offertoire)* (UGUTIO s.v.): -a dicitur proprie in tempore sacrificii quando catechumini foras mittuntur... quia -e sacramentis interesse non possint): HRABAN. inst. cler. 1,32 col. 322^A: inde -a, quia sacramentis altaris interesse non possunt, qui nondum regenerati noscuntur. ib. col. 324^A: nobis videtur -am vocari ab eo loco, ubi incipit sacerdos sacrificium Deo offerre usque ad ultimam benedictionem. Ivo epist. 219 col. 224^A: qui audiebat -am catechumenorum subterfugiebat -am sacramentorum. ACTA Henr. Leon. 80 p. 177,29 (a. 1169): in -arum fidelium sollempniis.

C) *la musique composée pour la messe*: AUREL. mus. p. 60: -arum vero officium constat in antiphonis que introitus dicuntur. AIMON. FLOR. gesta Franc. p. 93: cumque et alia opuscula vel hymnos sive -as componeret.

IV) *fête en l'honneur d'un saint*: NITHARD. hist. (éd. Müller) p. 26: ad castra redeunt, -am vero sancti Johannis in crastinum celebraturi. HINCM. REM. epist. col. 97^B: in die -a sancti Remigii. id. annal. Bertin. p. 150: in die -e sancti Andree.

V) *le jour de la fête d'un saint (cf. germ. Messtag)*: CONCIL. Dion. p. 690: inter Pascha, Natalem Domini et sancti Dionysii -am. EINH. epist. p. 137,29: post -am sancti Bavonis. DOC. Ar. 28 p. 48,12 (a. 843): mercatum qui in -a sancti Hilariani celebratur. ASTRONOM. Ludow. p. 611: usque -am s. Martini perduravit (ib. p. 632. EINH. epist. p. 111,29. HINCM. REM. annal. Bertin. p. 3). TRAD. Patav. 62 (a. 805): ad -am sancti Uualentini. CAPIT. reg. Franc. I p. 251,41 (c. 810): usque ad -am sancti Johannis (ib. II p. 63,27 [a. 832]. NITHARD. hist. p. 48 [éd. Müller]. CARTUL. Clun. I 455 p. 444 [a. 936—37]). POLYPT. Rem. p. 13: a -a sancti Johannis usque ad -am sancti Remigii. CARTUL. Celsiniac. 264 p. 217: dehinc et -a sancti Johannis. DHUODA lib. man. p. 249: II° Kalendas decembri(s), sancti Andree -a (HINCM. REM. annal. Bertin. 504,29: in -a sancti Andree attulit

ei preceptum. CARTUL. S. Alb. Andegav. I 39 p. 64 (IX°): -a Sancti Mauricii, que est X Kalendas octobris. CAPIT. reg. Franc. II p. 307,14 (a. 862): usque ad -am sancti Remigii, id est Kalendas Octobris. COD. Patav. 20 p. 36 (a. 898): in -a sancti Zenonis. DIPL. Caroli III 89 p. 201, 18 (a. 917): in die nativitatē nostre, que est -a sancti Lantberti. ib. 109 p. 263,19 (a. 921): in -a sancte Walburgis, que kalendis maii est. CARTUL. Conch. 91 p. 86 (a. 933): per -a sancti Petri (ANNAL. Nivern. p. 90). CARTUL. S. Alb. Andegav. I 34 p. 58 (a. 976): -a sancti Albini que est kalendas marci. THIETM. 4,21: ad -am sancti Kiliani, que est VIII Id. Iulii. CARTUL. Celsiniac. 642 p. 471: annis singulis, -a sancti Michaelis semodium de vino in census recipiatis (CARTUL. Avenion. p. 127 [a. 1006–1014]). CARTUL. Nemaus. 212 p. 355 (s.d.): octo dies post -am sancte Marie. CARTA a. 951 (Gallia christiana novissima Arles 252 col. 104): -a sancti Cesarii.

VI) *casuel des messes*: CARTA a. 1038 (Vaissete, Hist. Languedoc V pr. 214 col. 433): teneat... in pigrore et medietate de ipsa dominicatura... excepto sacrationes et -as et poenitentias. CARTUL. Cormar. 53 p. 107 (a. 1102): capellanus... habeat quartam partem de offerenda et privatas -as. CARTUL. Icaun. II p. 79 (a. 1157): in omnibus oblationibus... prior medietatem habet, exceptis -is defunctorum in quibus medietatem tantum habet -arum vestitarum et nummorum qui in candelis earundem fixi sunt. CARTUL. S. Petri Trec. 36 p. 47 (a. 1182): medietatem etiam minutarum partitionum in omnibus proventibus, tam -is quam matutinis, anniversariis et stationibus, eis contulimus.

2. missa, -e f. v. *mitto*, col. 660 l. 38 ss.

3. missa, -e f. v. *I. misa*.

missagium, -i n. [*missa et suffixe -agium*] *casuel des messes*: CARTUL. S. Vinc. Cenom. 468 col. 270 (XI^{ex}): dereliquit etiam supranominatus presbiter -um, illos videlicet denarios quos in prescriptis V festis... de communi oblatione sibi retinere presumebat.

missagius, -i m. [2. missa et -agius] *forme*: *missages*: LIB. Feud. maior II 671 p. 181 (a. 1109–17). *messenger*: CARTUL. S. Alb. Andegav. I 226 p. 272 (a. 1055–93): mandat ei per -um suum fors factum pro quo eum vocat.

missal, -is n. v. *missalis*.

missalis, -e [1. missa] I) *adj.*: A) *de la messe*: 1) *en général*: VITA Aldeg. I p. 814: oblationes -es manibus in calicem fregisset. DIPL. Conr. II 106 (a. 1027?): appreciacione unius -is paramenti. VITA Mach. p. 310,9: perventum... -i ordine usque ad dominicam oracionem. 2) liber -is, *missel*: EPIST. var. II p. 330,21: -es libri continentes misse ordinem more Gallico qui ab initio recepte fidei usu in hac occidentali plaga est habitus, usque quo tenorem, quo nunc utitur, Romanum suscepit. ACTUS pont. Cenom. p. 418: duo libri alter evangeliorum, alter -is. CARTUL. Marciniac. 56 p. 44 (a.

1065–88): donamus... super altare cum libro -i. CARTUL. S. Andr. Vienn. p. 113 (a. 1066): -em librum et antiphonarium. CARTUL. S. Petri Gomai p. 213 (a. 1080): competentia offitii missarum, librum -em I. COD. Bar. 8,178 (a. 1178): librum unum -em. ANON. Mell. 2: huius pontificis temporibus liber -is conscribitur, qui et Gelasianus appellatur. 3) -e officium, *office divin*: GESTA Aldrici p. 62: constituit etiam ut iam dicti canonici pleniter et decenter venirent... ad vespertas et vigiliis iam dicte festivitatis et dedicationis Domini Salvatoris et ipsius monasterii ecclesie, in qua tam vespertinale quam et matutinale seu -e officium dedicationis ecclesie... agatur. MIRAC. Winn. p. 781,6: -i officio adsissebat VITA Armagili p. 299. VITA Urb. Ling. p. 493. LAUR. LEOD. gest. Vird. 3 col. 927^c).

II) *subst.*: *formes*: *misal*: CARTUL. Sord. p. 18 (a. 1105–19). ib. p. 20. *misale*: CARTUL. Barn. 103 p. 252 (a. 932). *missalis*: CARTA a. 958 (F. Monsalvatje Not. Hist. IV p. 191 ap. IX). *missalle*: DOC. Port. part. 316 p. 278 (a. 1109). *missal*: CARTUL. S. Cucuph. II 582 p. 248 (a. 1045). CARTUL. Ausc. 20 p. 18 (a. 1070). CARTUL. Sord. 49 p. 38 (a. 1105–18).

missel: A) *masc. (sc. liber)*: 1) *en général*: AMALR. epist. p. 251,7: constitutionem antiphonarii et -is, qui eius nomine titulatur. CAPIT. reg. Franc. I p. 279,35 (a. 818–19): -em et lectionarium. TRAD. Frising. 572: -em, lectionarum, antiphonarium, officialem. CARTA a. 915 (Vaissete, Hist. Languedoc V pr. 42 p. 136): textum evangelicum I, -es III. CARTUL. Roton. p. 229,31: vitam illius et -em. CARTUL. Clun. IV 2855 p. 54 (a. 1031): adscribi nomina nostra in -em in quo recitantur benefactores nostri. CARTUL. S. Cypr. Pictav. p. 263,2 (a. 1060): unus -is, unus gradalis. CARTUL. Vindoc. I p. 246 (a. 1060): -em centum solidorum. HIST. ord. Bened. Mont. Pannon. X p. 495 (a. 1090): de ecclesiasticis Sancte Marie... rebus... Pallia XII. Duo -es. Unum (nocturnale). ib. I p. 591 (c. 1093): V sunt tapeta, VI -es, I bibliotheca. CARTUL. S. Joh. Ang. p. 119 (c. 1094): cum libro sacramentorum qui vulgo dicitur -is. DOC. comm. Ven. 100 p. 102 (a. 1151): calicem argenteum, -em unum. CARTUL. Naumb. 325 p. 308 (a. 1185): libros passionum sanctorum, -em unum. HERIM. TORNAC. restaur. col. 98^c: -em in quo quotidie utraque missa in conventu cantatur. CARTUL. Celsiniac. 794 p. 560: osculans ipsum altare et ipsum -em. 2) *emplois spéciaux*: a) *missalis gregorianus sive Gregorii, missel conforme à celui de Saint Grégoire*: EPIST. var. II p. 339,9: ad unum lectionarium perscribendum et ad unum -em gregorianum. AMALAR. lib. off. III, XL 2 (éd. Hanssens t. II p. 374): auctor -is quod vocatur gregorianum. ib. IV, XXX 1 (éd. ib. t. II p. 501): -is cuius auctorem credimus esse beatum papam Gregorium. POLYPT. Rem. p. 8: -em Gregorii volumen I (cf. ib. p. 38 et 62). b) *missalis plenarius*,

missel complet, comportant les diverses lectures: CARTUL. S. Bened. Floriac. I p. 64 (a. 874): cum -e plenario cum evangeliiis. RATHER. epist. 25 p. 131,9: -em plenarium. REGINO syn. caus. col. 187^C: -em plenarium, lectionarium et antiphonarium... sine his missa perfecte non celebratur. B) *neutr.* (UGUTIO s.v.: -e, -is, quidam liber ubi continetur mysterium misse): HRABAN. epist. fragm. p. 523,15: unum -e cum lectionibus. VITA Bert. et Atal. p. 319: vestem sacerdotalem, Genesim, -e et... passionem. CARTA a. 922 (Udina, El Arch. Condal de Barcelona 73 p. 208): dono... -e. FOLC. gesta Bert. p. 164: -e I, lectionarium I, antiphonarium I. CARTUL. S. Andr. Vienn. p. 171(XIe): reddiderunt per -e super altare. CARTUL. S. Mar. Paris. IV 51 (c. 1050): -e et duo gradalia et antifonaria. LANFR. decr. col. 465^A: linteo... manente subtus -e. CARTUL. Clun. IV 3517 p. 640 (a. 1078): descriptio ornamenti ecclesie: -ia III. CARTUL. Gellon. p. 369 (a. 1077—99): in -i... scriptum. CARTUL. S. Mont. 69 p. 94 (a. 1081): cum libro evangeliorum et cum -i. CARTUL. S. Marcel. Cabil. 105 p. 89 (c. 1090): cum -i quo missa celebratur, donum fecit. CARTUL. S. Vinc. Luc. p. 27 (XI—XIIe): posito -i super altare. MEM. Autissiod. p. 14 (XIe): -e et breviarium. CARTUL. S. Savin. Levitan. p. 23 (a. 1100): dimisit cum -i super altare. ORD. VIT. hist. III 3 t. II p. 48: scripsit et -e ubi missa in conventu quotidie canitur. MON. Strig. I. p. 109 (a. 1156—1347): *dono* altari... plenarium unum deauratum, -e unum, nocturnale unum. CARTUL. Rames. II p. 274 (c. 1160): de -i altaris rasis omnes literas aureas. NECROL. Lund. p. 52,2: dedit ecclesie calicem et -ia.

missallum, -i n. [missalis, -e] *pour* missale ou missalis. *formes*: misallum: CARTUL. Bean. 32 p. 26. misalum: CARTUL. S. Petri Gomai 99 p. 230 (a. 1080).

missel: CARTUL. S. Petri Gomai 99 p. 230 (a. 1080): nota librorum... misalum et duos tefenarios. CARTUL. S. Maxent. p. 244,19 (a. 1096): cum -o ecclesie de Vitrac. ib. 262 p. 289 (a. 1108—1115): hoc donum ego facio cum -o super altare apud Verrucam. CARTUL. Bean. 32 p. 26: obtulit... super altare cum misallo.

missaticia, -e f. [missaticus] *ambassade*: CARTUL. Mont. Pessul. p. 346 (a. 1178): Pisanorum consul... causa -e missus in Montem Pessulanum.

1. missaticum, -i n. v. I. *missaticus*.

2. missaticum, -i n. [missus] *formes*: messaticum: CARTUL. S. Julian. Brivat. 114 p. 30 (a. 851). misaticum: OBERT. SCRIBA a. 1186 26 p. 10. missiaticum: VITA Aicardi p. 95. ib. p. 959. INST. Cnuti III 61 p. 457 (c. 1110).

I) *mission, voyage*: A) *accompli sur l'ordre d'autrui*: COD. Lauresh. 3672 (a. 830—850): facit -um infra regnum ubicumque ei precipitur. VITA Alcuin. p. 190,8: ut ad se post expletionem -i in Franciam reverteretur. VITA Aicardi p. 954: quomodo, peracto -o, repedaverunt ad propria. LEGES Henr. I 90,11c p. 606: si quis

alii missione in -o causa mortis sit. B) *accompli sur l'ordre du roi*: 1) *mission diplomatique ou militaire*: EPIST. var. II p. 301,10: domnus imperator patrualem meum Richolf misit in -um super Elbam. HINCM. LAUD. epist. col. 1031^D: dum idem domnus rex me Gothiam suo in -o misisset. FLODOARD. hist. III 18 p. 509,44: de -o suo, quod executus est *Hincmarus* apud Lotharium imperatorem et Ludovicum Transrenensem... pro pacto pacis... componendo. 2) *spécialement, tournée du missus dominicus carolingien*: LEX Franc. Cham. 8: si quis missum dominicum occiderit, quando in -o directus fuerit. CAPIT. reg. Franc. I p. 291,13 (a. 819): ut in illius comitis ministerio idem missi nostri placitum non teneant qui in aliquod -um directus est, donec ipse fuerit reversus. C) *légation apostolique*: LIB. pont. II p. 185,12 (éd. Duchesne): Marino Constantinopolitanum -um devotissime... renitente sortito. D) *voyages exigés à titre de prestation d'un tenancier ou d'un subordonné*: POLYPT. Mont. p. 1: facit dies VIII de servitio et -um quocumque necesse fuerit. ib. p. 7: faciunt vuaitas et pullos... carropera atque manopera. Pergunt in -um. CAPIT. reg. Franc. II p. 412,1 (a. 845—46): quos etiam nec episcopus nec abbas vel quilibet alius eos veredariorum more in -is instanter transmittat. 25 DIPL. Karoli III 158 (a. 887): quoniam eiusdem loci abbates -um regium peragere soliti erant. CARTUL. Rhen. med. (Prum.) 135,41 (a. 893): de -o, quod provenit, per quatuor ebdomas reddunt balcarii rationem. CARTA a. 1156 (Duvivier, Actes anc. conc. la Belgique I p. 363): de omnibus viis et -is, que eatenus faciebat, amodo liberi erunt. CARTA a. 1195 (DuC.): debet... exenia et -a et operas. E) *expédition militaire*: INST. Cnuti III 61 p. 457: si autem liberalis homo... ita profecisset, ut regi servisset et vice sua equitaret in -o regis is talis... qui ad expeditionem regis quinque hidas teneret.

II) *circonscription confiée à l'inspection d'un missus dominicus*: CAPIT. reg. Franc. I p. 131,12 (a. 806): ut unusquisque in suo -o maximam habeat curam. ib. p. 177,2 (a. 811—813): ut missi nostri diligenter inquirant et describere faciant unusquisque in suo -o quid unusquisque de beneficio habeat. ib. II p. 273,11 (a. 853): si de uno -o in alium fugerit. ib. p. 343,12 (a. 873): si de uno vel comitatu in alium -um vel comitatum fugerit, missus vel comes in cuius -um fugerit... constringat ut... illuc reveniat. ib. p. 286,16 (a. 857): missi in illorum -is comitesque in eorum comitatibus. (cf. ib. p. 343,25 [a. 873]). ib. p. 306,34 (a. 862): unusquisque episcopus in sua parochia et missi in illorum -is. HINCM. REM. epist. col. 637^D: in sua parochia et -o.

III) *attributions*: A) *d'un missus dominicus*: EINH. epist. p. 135,8: homines nostros servatis et eis parcitis... tam in heribannis quam in aliis causis ad vestrum -um pertinentibus. B) *au figuré*: 1) *mission d'un saint*:

VITA Aicardi p. 959: cognoscens ea que in animo beati Aicardis abbatis versabantur pro suo sancto -o. VITA Bertuini III p. 20: apparuit ei angelus Domini in oromate, hoc modo commissa sibi proferens -a. 2) *dépendance à l'égard de quelqu'un*: HINCM. REM. epist. col. 561^C: quia nec tuus est parochianus, nec de tuo -o divino vel humano.

IV) *message*: A) *en général*: FORM. Salisb. p. 448,32: stude promulgare... ut ipse nobis indicare valeat -um tuum. HINCM. REM. epist. col. 280^C: fratri... nostro -um tuum ad Witgarium episcopum... commiseris, de quo -o non se excondixit. ib. col. 494^C: venit ad me communis frater et comminister noster... dicens mihi ex tua parte -um. DIPL. Caroli II, II p. 446,1 (a. 877): per nostram iussionem et per -um Odonis Belvacensis episcopi... concessit. ODILO SUESS. transl. Sebast. p. 391: domnus papa equanimiter nostra non fert -a. TRANSL. sang. Dom. in Aug. 3: pontifex suis nuntiis... prefecti urbis -um retulit. CARTUL. Burton. p. 28 (c. 1120): debet portare -a ubi precipitur. B) *diplomatie*: CAPIT. reg. Franc. II p. 154,1 (a. 860): mandavit nobis primum tale -um quod nobis impossibile visum fuit... quia illud -um non suscepimus, aliud -um nobis sui missi dixerunt. DIPL. Caroli II, II p. 124,9 (a. 865): *Karolus et Hludowicus* -um per episcopos... Hlothario nepoti suo transmittunt. CAPIT. reg. Franc. II p. 356,39 (a. 877): pro novis causis emergentibus ex morte Hlotharii et -o domni apostolici Hadriani et -o Hludowici nepotis vestri. HINCM. REM. annal. Bertin. p. 56: -um ex parte Hludowici, fratris sui... delatum audit. HARIULF. chron. Centul. p. 127: Ansegisus, imperio Karoli... regis, -um tulit ipsi summo pontifici. C) *au figuré, message divin*: WALTH. SPIR. Christoph. II 2 p. 151: divini recolens secum -a verbi. BALTH. Frid. p. 357,18: instructus est tante dignitatis vir celesti -o.

V) *instructions*: A) *en général*: HINCM. LAUD. epist. col. 1032^D: -um verbotenus iniunxerim, et litteras ei dare volens, suam retraxerit manum. B) *ordres du roi*: CAPIT. reg. Franc. II p. 283,34 (a. 856): istum -um transmisit rex gloriosus Karolus per Adalardum abbatem. FLODOARD. hist. col. 245^{A-B}: ut -um regis simul cum ipsis audiat. ib. col. 242^B: quia si aliter fecerit, tam per episcopalem auctoritatem quam per -um regis, quod inde rectum fuerit, sustinebit. WALTH. SPIR. Christoph. II 3,70: missi regis mandata gerentes... regis -a muta reportant. *spécialement, à un missus dominicus*: CAPIT. reg. Franc. I p. 160,7 (a. 810—11): si quis super missum dominicum cum collecta et armis venerit et -um illi iniunctum contradixerit. ib. II p. 360,3 (a. 877): missi nostri... -um nostrum, prout eis opportunum fuerit, agere non negligant.

VI) *marchandise confiée à vendre*: OBERT. SCRIBA a. 1186,26 p. 10: accepi in accomandacione a te... lb. denariorum ianuensium CCCVII... et -o lb. CC.

1. *missaticus*, -a, -um [missa] I) *adj.*, de la messe: GERH. AUG. vita Udalr. I p. 388,1: episcopum... -o apparatu vestitum. ib. 18th: paratura (ib. 27 p. 413,8. ib. 27 p. 415,14). BRUNO QUERF. frat. 13 p. 732,29: scisso -o paramento.

II) *subst.*: A) *masc.*, celui qui chante souvent la messe: UGUTIO: -us *i.* qui frequenter canit missam. B) *neutr.*, *casuel des messes*: CARTUL. Sord. 48 p. 37 (a. 1105—19): -um defunctorum, quando moriuntur homines. ib. 54 p. 42 (a. 1105—19): panem quem offeruerint in ecclesia et candelas et -um pro mortuis.

2. *missaticus*, -i *m.* [missus] *formes*: mesaticus: COD. Patav. 42,20 (a. 912). messaticus: CARTA Ausc. a. 1062 (P. de Marca, Hist. de Béarn 1,373 note [éd. Dubarat]). ANON. Bar. chron. a. 1053 (DuC).

I) *messenger, porteur de message* (UGUTIO s.v. mitto: hic -us, nuncius): VITA Deic. p. 115: -i Noto agiliores supervenere. FLODOARD. hist. col. 193^B: vides quomodo me adiuvit tuus -us? VITA Menel. p. 150,29: ad beatum virum itaque commendatus -us veniens.

II) *envoyé*: A) *en général*: ANNAL. Qued. a. 1021 p. 86,16: diversarum... gentium -is ad imperiale eius obsequium undique properantibus. LIB. Domesd. I (Kent.) fol. 1: quando -i regis veniebant. RUD. TRUD. gesta III 16 p. 246: Bruno... per -os suos ea... sibi usurpans... abbatem ad se venire rogabat. B) *missus dominicus*: DIPL. Ludow. Pii a. 872 (Ficker, Forschungen IV 14 p. 19): quatinus omnes habitantes... ipsi monasterio... persolvant omnes publicas actiones et functiones... sicut nobis debent vel nostro comiti aut nostro -o (cf. DIPL. Henr. IV 76 [a. 1061]). CAPIT. reg. Franc. II p. 103,9 (a. 876): episcopi singuli in suo episcopio -i nostri potestate et auctoritate fungantur. C) *légal du Saint-Siège*: CARTA a. 1081 (Bouquet, Recueil des Hist. de France XII p. 459): ab eis pompa solemnii non est receptus Amatus, Romane sedis -us. D) *envoyé de Dieu, ange*: VITA Menel. p. 156,12: superni decreti -um videre non poterant.

III) *procureur, délégué, ayant droit*: CARTUL. S. Cucuph. II 599 p. 267 (a. 1010—53): nolli devedare ad Guitardum predictum nec ad suos -os... aut per se aut per suos -os (cf. ib. II 717 p. 380 [a. 1084]). CARTUL. Clun. IV 2980 p. 179 (c. 1049): per te vel per tuos -os. VITA Menel. p. 148,16: post cessionis cartulam transmitteretur ei quidam -us, qui eum revestiret de donatis rebus. CARTUL. Domin. 21 p. 25 (c. 1150): de his omnibus bene recipere ipsum villanum aut suum -um, qui ista conduxerit. CARTUL. S. Mont. 87 p. 136 (a. 1194): requisivit placitum et finem a comite G. et a S. -o Gastonis vicecomitis.

IV) *circonscription confiée à l'inspection du missus dominicus*: CAPIT. reg. Franc. I p. 141,15 (a. 805—8): volumus ut episcopi, abbates et comites... eorum nota faciant et observare studeant tam infra eorum parro-

chias et -os seu ministeria eorum convicinantium. *ib.* II p. 275,1 (a. 853): missi autem et pagi per -os qualiter fuerunt tunc ordinati. *ib.* p. 331,36 (a. 865): si illi duo -i ad hoc non suffecerint. *cf. col. 626 l. 37 ss.*

V) *voyages exigés à titre de prestation*: CARTUL. Biter. 65 p. 74 (c. 1050): retineo... ipsas peditatas... retineo ipsos -os usque ad Carcassonam... retineo ipsas albergas de ipsos caballos. *cf. col. 626 l. 17 ss.*

missecantania, -e *f.* [missa et canto] *forme*: missecantania: CARTUL. Sord. 140 p. 114 (a. 1119). *don et bien ecclésiastique offert en don pour la célébration de la messe (cf. DuC s.v. missa)*: CARTUL. Sord. 42 p. 33 (a. 1072—1105): abbas quoque assensu omnium fratrum dedit sibi et Raimundo, filio suo, -am de Sancta Susanna dominio sibi retento. *ib.* 49 p. 37 (a. 1105—19): Giliard, filia Girald..., vendidit suam partem de -a. *ib.* 65 p. 52 (a. 1105—19): mittebant in querimonia pomarios de cimiterio Sancti Michaelis de Benessa et -am et retentionem clavis ecclesie. *ib.* 140 p. 114 (a. 1119): dedit ... totam decimam... et medietatem de missecantianiam.

misserius *v. mitto.*

misser, -a, -um *v. miser.*

misserabiliter *v. miserabiliter.*

missereor *v. misereor.*

misseresco *v. miseresco.*

misericors *v. misericors.*

missero(r) *v. miseror.*

missaticum, -i *n.* *v. 2. missaticum.*

missida, -e *f.* [mezquita?] *mosquée?*: CARTA a. 1197 (Arch. capitul. Patt. ASSic. 1940,87,66): eadem parte septentrionali quedam -a diruta et domus Eulalie.

missilis, -e *forme*: missillis: UGUTIO *s.v.* I) *adj.*: *qu'on peut lancer* (UGUTIO *s.v.*: missillis, -e, ad mittendum abilis): FROUM. *carm.* 11,7: -e sed saxum manibus non caute relictum. GLOSS. AA p. 437,14: admodum itane admentum -e idest quod in medio lancie ligatur.

II) *subst. neutr. (formes: missile: REGINO chron. p. 133 note 1. misille: ASTRONOM. Ludow. 616 note e [var. lect.]). arme de jet: A) en général* (UGUTIO *s.v.*: hoc -e dicitur quolibet iaculum): ECBAS. *capt.* 1191: non iactu lapidis nec iacto -e quovis. RICHER. *hist.* II p. 132: -ia varii generis per fabros expedire. *ib.* p. 134: misseque sagitte et arcobaliste cum aliis -ibus. RADULF. TORT. *Bened.* p. 399: sagittis et diversis -ibus eos... infestare. GALTER. *CASTIL. Alex.* III 165: grandine -ium percussum. B) *javelot*: ASTRONOM. Ludow. p. 609,15: -e manu ferens. *ib.* p. 616: bellice exercitationi, misillium librationi... *operam dare.* *ib.* p. 615: -ibus incessere. POETA SAXO 1,382: postremos... -ibus... sternunt. REGINO *chron.* p. 133 note 1: illi -ibus, isti sagittis utuntur. ODO CLUN. *occ.* p. 18: -e clam iecit. RATHER. *Metr.* (rec. A) col. 464^B: iacula... mittere, -a iacere. CHRON. Ved. p. 679: certari -ibus, delectari cytharis. FULCH. *hist.* Hier. II 11 p. 414: tedium erat colligere tot scuta,

tot -ia, tot arcus. ROB. MON. *REM. hist.* Hier. VII 24 p. 840: -ibus et sagittis... decertavit. ORD. VIT. *hist.* III 2 t. II p. 29: dum... sese lanceando exercuisset, eum armiger eius dum incaute -e iaceret, graviter percussit. C) *flèche*: RICHER. *hist.* I p. 198: sagittariis hinc inde dispositis, qui in muro resistebant -ibus sauciantur. GERALD. *itin.* Kambr. p. 84: -ia lignea, que... arcu mittenda ferro formare consueverat. GUILL. PICT. *gesta* p. 78,33: -ia, saxa, libriles sudes, item lancee desuper ferunt.

missio, -nis *f.* *formes*: misio: ARS Bern. p. 68 note 30. *ib.* p. 75 note 9. MARIAN. *chron.* 2,41. *ib.* 2,43 *capit.* mixio: OBERT. *SCRIBA* a. 1190,195 p. 78.

1) *action d'envoyer*: a) *en général, envoi, remise*: HRABAN. *epist.* 34 p. 468,31: de -ne secunda prophete in lacum leonum. ANON. *Has.* 22 p. 259,32: munerum. b) *en parlant d'un objet qu'on lance ou qu'on rejette*: LEX Frision. 14,2: in prima duarum sortium -ne. GESTA Trev. 1 p. 130,17: -ne (iussione 5a) sortis inquirere. HUGO S. VICT. *alleg.* Nov. Test. 4,16 col. 818^A: -o stercorum *est* recordatio peccatorum.

2) *mission*: a) *ambassade*: EKKEH. IV *cas.* Gall. 10 p. 132: ut cras matutini conveniant, et -nis sue responsa regibus reddenda communi disponentur consilio. b) *sens spirituels: α) en parlant de la mission du Fils ou du S. Esprit*: BENED. ANIAN. *test.* col. 1392^B: sicut Filii -o incarnatio intelligitur, ita Spiritus sancti -o manifestatio declaratur. THEODULF. *spir. sanct.* col. 252^A: quod Spiritus sanctus a Patre sit missus et Filio, ubi -o processio intelligitur. ANAST. *epist.* ad Joh. col. 560^D: sicut procedit ex Patre, ita eum procedere fateamur ex Filio, -nem nimirum processionem intelligentes. RATRAMN. *Grec.* col. 278^D: frequenter dictum est -nem Spiritus processionem esse. GERARD. *Mores.* *delib.* p. 48 (titulus in margine ad versum 22): apostoli post Spiritus Sancti -nem firmati fuerunt. HILDEGARD. *scivias* 1,4 col. 433^A: unigeniti Dei. RICHARD. S. VICT. *trin.* col. 979^A: mittitur... hec datio vel datur hec -o et pari modo quam a Patre tam a Filio. β) *mission apostolique*: LANFR. *comm.* Pauli col. 140^A: fidei adhibendus est auditus et auditui predicatio, et predicationi -o.

3) *investiture royale ou impériale*: GODESC. BENED. *brev.* 2: electione sancti Oudalrici episcopi... et -ne domni Ottonis... imperatoris suscepit regimen huius loci W. presbyter. GESTA Magd. 26 p. 412,45: cum sacramento regi debito regalibus ab eo per sceptrum investitus ac -ne ipsius Magdeburg... deductus, ibidem ... suscipitur.

4) *renvoi, congé*: a) *en général*: VITA Aquil. p. 111 (ed. Mesnel): facta est universorum -o et data est repatriandi occasio. WIDUK. 1,22 p. 33 (rec. B): -nem petit et accipit (*ib.* 1,22 p. 34 *etc.*). VITA Gamalb. p. 15,8: petere... a domino militie -nem. THANGM. *Bernw.* 4: cum... diu certantes -nem optarent. EPIST. Tegerns.

1,112a: flagitavi -nem ac benedictionem. GUILL. PICT. gesta p. 52,23: in... Damfronti oppugnatione... discessit, nequaquam petita -ne. LAMB. HERSF. Lull. 6 p. 316,17: ut ab armis Domini -nem petam. SIGEBERT. GEM. Wicb. 16 p. 514,41: dari sibi a Deo desideratam -nem militie sue. ADAM EYN. Hugon. 5,15 p. 346: ut optata post immensos labores -o concedatur mihi. b) *démision*: ARNULF. LEXOV. epist. 124 p. 189 (a. 1178): desideravi... a vobis episcopalis officii petere -nem. c) *retraite, repos*: PETR. VENER. epist. col. 317^A: optata est seni -nem post laborem, doleo laborare emeritum, qui iustis sudoribus -nem promeruit.

5) (*dr. féod.*) *déguerpissement, envoi en possession de la partie adverse*: URBAN. II epist. 203 col. 478^A (a. 1096): omnes... consuetudines... dereliquit. Quam videlicet -nem... iurans... fecit. CARTUL. Mog. A. 502 (a. 1122): tradicionem, facta prius -ne ab heredibus, ut mos est, stipulata manu confirmavit abbas. LIB. mon. S. Cruc. 259 p. 257 (a. 1183): omnem -nem quam in illa restitutione faciatis.

6) *missio in rem, (dr. rom.) envoi en possession*: SUMMA Trec. p. 197,11: -o in rem que antea in legatis et fidei commissis erat, sublata est.

7) *dépense, frais*: USAT. Barc. 29 p. 13: habeant... redditas omnes -nes quas senior fecerit. CARTA a. 1071 (Vaissete, Hist. Langued. V pr. 302 col. 592): tertiam partem... de denariis exeuntibus a dicto placito, tractis -nibus bona fide que erunt facte in placito placitando. CARTUL. Biter. 149 p. 203 (a. 1139): pignus sine plantimento omnium hominum et sine servicio et -ne. ib. 230 p. 317 (a. 1170): ita quod nihil mittetis in -nibus molendini vel in paxeria. ib. 233 p. 321 (a. 1171): hoc faciat V. sine ulla -ne et sine aliquibus expensis. LIB. mon. S. Cruc. 177 p. 180 (a. 1174): et nos donando vobis omnes -nes debetis nobis facere laborare totum illum honorem. OBERT. SCRIBA. a. 1190,195 p. 78: si ultra terminum tibi debitum dilatavero, totum despendium quod pro eo feceris et mixiones tibi redam. CARTUL. Ruscinon. priv. p. 84 (a. 1197): consules vero recuperent semper -nem quam fecerint pro conducto sive pro loguerio de bestiis. CARTUL. S. Steph. Divion. IV 114 p. 128 (a. 1197): in eodem molendino unum bichot frumenti, ... sine aliqua -ne, ... recipient.

8) *contribution, taxe imposée pour le paiement de dépenses*: CARTUL. Userc. 964 p. 390 (a. 1163): episcopo et ministris eius, tam in procurationibus quam in aliis -nibus, quisque persolvat iuxta rationem quam acceperit. CARTUL. Ruscinon. priv. p. 60 a. 1176): aliquis eorum qui cogeret aliquem... ad -nem murorum vel vallium. LIB. mon. S. Cruc. 235 p. 232 (a. 1180): nec questam nec guaitam... nec aliquam -ne ad opera civitatis ad muros reficiendos.

9) *missio porcorum, glandage*: CARTUL. S. Cypr. Pictav. 225 p. 146 (c. 1100): dimiserunt omnes con-

suetudines... et -nes porcorum suorum vel extraneorum.

10) *voie d'écoulement, émissaire*: ANNAL. Camald. a. 970 p. 105,9: padules cum fossis et -nibus suis.

11) (*faute pour messio*): CARTA a. 1154 (Gallia christ. XII instr. 45 col. 41): sacerdos -nem... suscipiat.

missiocaptus, -a, -um [*forme hybride pour musio cattus*; v. ISID. orig. 12,3,38] *ingénieux*: AYNARD. p. 621: -us est ingeniosus.

missitim [mitto] *par délégation*: COD. Cav. II p. 330,2 (a. 992): contrasset illud ad hominibus, quod ipse Lupenus ibidem ad laborandum -m habuit.

missito 1. *envoyer (souvent)*: 1) *au propre*: CAND. TREV. epist. 1 p. 484,25: mutua epistolarum alloquia -abant (musitabant *codd.*, *faute de copiste*). COD. Amalf. I 52 p. 82 (a. 1040): abeat ibidem illis -itum (!) unum ominem ad residendum et abitandum qui faciat ipsa rebus salba. GUILL. PICT. gesta p. 18: inventores pro clementia -abat. 2) *au figuré*: ANNAL. eccl. a. 527 p. 373,14: gratiarum actores hymnos ad te -ant.

missivus, -a, -um [missus] *qu'on peut lancer*: GLOSS. AA p. 483,30: spicula -a, sagitta.

missio 1. [missa] *chanter la messe*: UGUTIO: -o, -as, missam cantare.

missor, -is *m.* 1) *messenger, envoyé*: GUILL. MALM. gesta pont. III p. 238: dampnarunt missos dignos carcere -em arguerunt stultitie. EPIST. Bamb. 30 p. 526,19: harum litterarum portores ac -es. 2) *pour manumissor, exécuteur testamentaire*: CARTUL. Clun. I 820 p. 774 (a. 952): nos -es Acardi... donamus aliquid de rebus eius.

missoria, -e *f.* [*pour missorium*] *ici, forme*: messoria. *plat*: CARTUL. Regien. 93 p. 236 (X^e): secure II, secias III, -as VIII, vasculae da vino VII. ib. p. 237: -a I, vasculo da vino I. v. *missuria*.

1. **missorium**, -i *n.* *formes*: messorius: COD. Patav. III p. 196 (a. 1170). missorius: AIMOIN. FLOR. gesta Franc. III 57 p. 93 et IV et 25 p. 130.

1) *plat de métal précieux qui faisait partie du trésor d'une église ou d'un souverain*: HINCM. REM. Remig. p. 340,8: basilice domnorum martyrum Thimothei et Apollinaris -um argenteum VI libratum ibi deputem ut ex eo sedes futura meorum ossuum componatur (*cf.* FLODOARD. hist. col. 35^B). REGINO chron. p. 32: -um aureum regi dare promittit. FLODOARD. hist. col. 105^C: basilicam... beati Remigii... sibi heredem instituit... ibique -um argenteum deauratum deputavit. ODILO SUESS. transl. Sebast. p. 400: -a... diversi ponderis aliaque vasa. AIMOIN. FLOR. gesta Franc. III 57 p. 93: thesaurarii Chilperici regis... cum -o aureo quem idem rex magnis fabricarat impensis, ad Childebertum regem se contulerunt. ib. IV 25 p. 130: spoponderat... se ei -um aureum ex thesauris Gothorum daturum quem olim Torsimodus... ab Aetio, Romanorum patricio dono

acceperat... Gothi... -um diripiunt. Quamobrem Sifenandus... pro recompensatione -i, ducenta millia solidorum annumeravit argenti (cf. CHRON. S. Ben. Divion. p. 53). 2) *petite cruche*: UGUTIO s.v. mitto: hoc -um id est concha modica ubi aliquid liquoris mittitur. v. *ensorium* et *missoria*.

2. **missorium**, -i n. [messis] *pour* messorium. *don*: TRAD. Teg. 267 (a. 1149—55): iste pauper ministerialis beati Quiryni... -um fidei corde retinuit... filios suos... servituti predicti patroni veluti manipulum messuit.

1. **missum**, -i n. [missa] 1) *messe*: COD. Tosc. I p. 397 (a. 812). *ib.* p. 407,26 (a. 813). 2) *fête d'un saint*: CARTUL. Brivat. 250 p. 260 (a. 957): ad -um sancte Marie in Augusto de vino modium unum persolvendum curabimus.

2. **missum**, -i n. v. *mitto*.

missura, -e f. [missuria] *plat*: GLOSS. Vatic. 1469 p. 522,19: *fercula*, -a (*faute de copiste?*) v. *missuria*.

missuria, -e f. *plat*: GLOSS. AA p. 456,28: *fercula*, -a. v. *missoria* et *missura*.

missus, -i v. *mitto*.

missus, -us m. *envoi*: EINH. ? pass. Marc. 46,1: his exactis adest sevi -u lictor iudicis. WALAHFR. imag. Tetr. 243: queritur, unde essem et -u cuiatis adessem (PRUDENT. Psychom. 708). PASS. Ursul. I prol. p. 144,4: -u magni Ottonis.

mistalis, -e [A.F. *mesteil*] *de méteil*: CARTUL. Belliloc. Carnot. 33 p. 15 (a. 1152): modium -em legalis vini in proprio cellario usque ad festum beati Martini hiemale annuatim in elemosina donabunt.

misteria, -e f. v. *ministeria*.

misterialiter v. *mysterialiter*.

misteriarchus, -i m. v. *mysteriarchus*.

1. **misterium**, -i n. v. *mysterium*.

2. **misterium**, -i n. v. *ministerium*.

mistice v. *mystice*.

mistico, -nis m. v. *mystico*.

misticus, -a, -um v. *mysticus*.

mistim v. *misceo*.

mistio, -nis f. v. *mixtio*.

mistitia, -e f. *pour mestitia*: ARS Bern. p. 68 note 21: *pudicitia*, *letitia*, -a.

mistius v. *mystius*.

mistiva, -e f. v. *mestiva*.

mistolium, -i n. v. *mixtolium*.

mistralia, -e f. v. *ministerialia*.

mistralis, -e v. *ministerialis*.

mistron, -i n. [μύστρον] *cuiller*: ANON. pond. et mens. (Camden Miscellany vol. xv p. 2): *cochleares tres conculam faciunt...*; *conculue due cignum sive -on*.

mistum v. *misceo*.

mistura, -e f. v. *mixtura*.

mistus v. *misceo*.

misus, -a, -um v. *mitto* (*missus*).

misus n. *formes*: *nom.* *misium*: MAPPE clav. XXII p. 197. *gén.* *miseos*: *ib.* VIII p. 195. *abl.* *misio*: *ib.* XXI p. 197. *misus* (*sorte de métal, pyrite de cuivre, copiate ou une variété de coquimbite*): MAPPE clav. IX p. 195: *sumes aurum quantum volueris et duplum -eos peregrini.* *ib.* XXI p. 197: *deinde battis laminam, ut non sit pingue. Utere autem -io et absconde in aliud...* *In coctura vero lamina utere -io.* *ib.* XXII p. 197: *alumen sissum et -ium ciprium et sal montanum.*

10 **mita**, -e f. [*faute pour vitta ou A.F. mite*] *bandelette*: ADAM PONT. utens. p. 135: *continebat... archa quam aperuerat... menbos, mitras cum redimiculis, reculas, -as cum teniis... et hec omnia capitis ornamenta erant (glosé bendes), cf. ISID. or. 19,31,5: taenia autem est vittarum extremitas.*

mitadencus, -a, -um [medietarius?] *annona -a, méteil*: CARTUL. Agath. 33 p. 50 (a. 1074): *modium unum de annona -a.*

20 **mitana**, -e f. [A.F. *mite*] *forme*: *mittanne (ou mittanne)*: MONAST. Angl. VI t. ii p. 946. *mitaines*: GUIGO I consv. 57 col. 740: *ad vestitum habent tunicas tres, ... pelliciam, pelles, mantellum, caputium, -as (al. mitaneas) ianeas unas.* STATUT. ord. cisterc. a. 1157,56 (éd. Canivez I p. 67): *genus omne chyrothecarum... interdicitur, exceptis artificibus, quibus illud genus conceditur, quod vulgo -a dicitur.* MONAST. Angl. VI t. II p. 946: *cyrothecarum et -arum omnis superfluitas... caveatur.*

mitanicus, -i m. [mechanicus?] *artisan*: LEX Rom. can. 73,98b: *duos primates -orum vel architectorum.* cf. *mechanicus*.

mitator v. *imitator*.

mitcha, -e f. v. *l. micha*.

mité v. *mitis*.

35 **mitedarius**, -i m. [cf. DuC *meystaderia*, *medietarius*. cf. Glaser, *Zeitschr. f. franz. Sprache und Lit.* t. 26 p. 156] *mesure de capacité pour les grains*: CARTUL. Clun. IV 3278 p. 385 (a. 1049—1109): *ut... censum redderet... videlicet decem sectarios vini, ... IIII -os de civada.*

mitesco 3. 1) *s'adoucir, se mitiger*: VITA Willeh. 8: *cum... sub leni iugo Christi Saxonum ferocia licet coacta iam -erent colla.* VITA Rimb. 16: *quecumque fuerunt dura laboranti, -ere solebant eadem propter Christum sustinenti.* HROTSV. Sap. 5,24: *ut ignem faciat -ere.* RUOTG. COL. 18: *si paulo iratior est... cito -et.* 45 CARTUL. archiep. Magd. 452 p. 586 (XII^{ex}): *ut... indignatio debeat -ere.* 2) *être bon, clément*: ANDR. SUN. hex. 3700: *pensantes... quanta pietate Creator -at.*

mitgeria, -e f. v. *migera*.

mithio v. *meffium*.

50 **mithiologus**, -i m. v. *mythologus*.

mithmicus, -a, -um v. *mimicus*.

mithmus, -i m. v. *mimus*.

mithologicus, -i m. v. *mythologicus*.

mithologizo 1. v. *mythologizo*.

mithridatum, -i n. [pour mithridaticum de Mithridates] forme: metridatum: ROG. SALERN. chirurg. glos. p. 278. *antidote (contrepoison composé par le roi Mithridate, cf. A.F. métridat. cf. Celsus 5,23. Galen. 2,9. Plin. 29,8):* COLL. Salern. II p. 84: dabis eis opiatas, ut est... -um et similia, que illam materiam consumant et exciccant. ROG. SALERN. chirurg. glos. p. 278: dentibus dolentibus masticentur vel ygia vel tyrica vel metridatum vel paulinum secundum M. R. cf. *metridatum*.

miticum, -i n. v. *mitium*.

mitifico 1. forme: mittifico: UGUTIO s.v. *adoucir*: JOH. SCOT. glos. Mart. Cap. 491,1 p. 203,6: mollientes, -antes. HRABAN. univ. VI 1 col. 150^B: ipsum quoque aerem concidendo -ent quo tenuem atque serenam faciant visum. UGUTIO s.v.: mittifico, -as... id est temperare, humiliare.

mitigatio, -nis f. 1) *action d'alléger, d'adoucir*: LIUTG. Greg. 9: ad satisfactionem et -nem doloris sui. ROG. SALERN. chirurg. glos. p. 271: emplastrum... ad -nem doloris. 2) *douceur, suavité*: VITA Magni 61: ursus unus appropinquans ad eum cum magna -ne.

mitigatorius, -a, -um. 1) *adj., calmant, adoucissant*: ROG. SALERN. chirurg. p. 179: ad puncturas labiorum accipe amidum, zucarum et con syrupo distempera et locum inunge, -um est. 2) *subst. neutr., remède lénitif*: PAUL. AEGIN. cur. p. 111,3: est et dolorum -um, lacti mixtum.

mitigatrix, -cis f. [mitigo] *celle qui adoucit, qui allège*: RADULF. ARD. homil. col. 1478^B: est autem mititudo virtus mentis, ire, furoris, impatientie, et totius asperitatis -x. EPIST. ad Pasch. II 11 col. 458^B: litteras namque vestras ad abbatissam, Domine, ut pace vestra dicamus, quas inquietationis nostre -ces semper credidimus, abbatisse eiusdem et suffraganeorum suorum exasperatrices atrociter sentimus.

mitigo 1. forme *déponente*: CHRON. Bened. Cas. p. 477,28. *métr.*: mī-: HROTSV. Gong. 423. *amollir*: 1) *adoucir, rendre doux*: RECEPT. B. 31 p. 48: sucos mente cum mel mixto -at. CARTUL. archiep. Magd. 343 p. 453 (a. 1174): ius. ib. 421 p. 555 (a. 1188): ius civile. ACTA pont. Rom. Gall. I 312 p. 400 (a. 1193): possunt... sententie -ari. 2) *soulager, alléger*: EINH. Carol. 20 p. 35,6: morbum... depelli vel certe -ari. RICHER. II p. 286: corporis fervorem ad auram -abat. RECEPT. B. 28 p. 47: dolorem. ROG. SALERN. chirurg. glos. p. 291: ad -andum dolorem. 3) *apaiser, calmer*: EIGIL. Sturm. 17: eos blandis persuasionibus. ANNAL. eccl. a. 517 p. 194,19: animam... orationis medicamentis. GERARD. MORES. delib. p. 87: unde furor Dei non est -atus nisi in diluvio, cum deleta est omnis caro. WIPO gesta 40 p. 62,4: Alamannos et omnes regni tyrannos. STEPH. decr. I. c. 1: si quis igitur insanus a recto proposito pervertere temptaverit, nullisque remediis -ari posse visus fuerit... abscondendus ab eo prociendusque est. ADAM

BREM. 2,78 p. 136,12: tali pacto -atus. OTTO FRIS. gesta 1,47 p. 67,21: -atis aquis. ib. 1,60 p. 86,23: quos... blando -ans eloquio. ib. 2,20 p. 122,27: fluvio... -ato. CARTUL. Vosien. 84 p. 49 (a. 1074—82): abbas... Usercenses monachos ac Vosienses, inter se decertantes pro abitantibus terram... -avit. 4) *amoindrir, faire cesser*: THEGAN. Ludow. 24: discordiam. HRABAN. carm. 62,2,2: flabra. HROTSV. Gong. 423: iram (OTTO FRIS. gesta 2,18 p. 120,16). HROTSV. Sap. 2,2: effluentiam verborum. 10 RUOTG. COL. 40^{ex}: barbarorum immanitatem et... ferociam. ib. 45: fletus et rugitus astantium. DIPL. Otton. II 240 p. 270,38: contrarietate. GERH. AUG. vita Udalar. I p. 386,36: suasionem suavi colloquio. ib. 10 p. 399,30: iras et invasiones. THIETM. 2,23 p. 66,17: curam. BERTHOLD. CONST. annal. a. 1077 p. 304,20: *febrium* intemperantiam. IVO epist. I p. 38: iurgia que inter eos erant, pro ipsius abbatis charitate -avi. CARTA a. 1111 (Gallia christ. noviss. Arles 476 col. 192): dissensionem que inter ecclesias longo tempore manserat, pace interposita, -avi. FULCH. hist. Hier. III 56 p. 804: ut... sitim suam -arent. ROB. MON. REM. hist. Hier. III 18 p. 766: tali cibo famem... -abant.

mitio v. *mitium*.

mitis, -e forme: mittis: DHUODA lib. man. p. 148. 25 FLODOARD. annal. p. 153 note 1. UGUTIO s.v. *doux*: I) *au propre*: A) *adj.*: 1) *souple, flexible*: WANDALB. mens. 277: pampinus (cf. VERG. Georg. 1,448? *aliter Thes. ling. lat., sc. mitis... uvas*). 2) *mûr*: WANDALB. mens. 160: mala. ib. 279: hi ferro -es cedunt de palmite fructus. UGUTIO s.v. poma matura, -ia. B) *subst. neutr., fruits mûrs*: WALAHFR. Mamm. 9,17: silvicolas asstare greges quasi -ia quedam.

II) *au figuré*: A) *doux, clément, bon en général*: 1) *en parlant des hommes*: a) *adj.*: α) *en général*: WALAHFR. carm. 5,30,24: -is domini vel patientis heri. ib. 5,63,4: felix et benigne, -is et piissime. Mamm. hymn. 5: -is domans immita. THEGAN. Ludow. 50: -issimus principum. HRABAN. carm. 4,1,26: sanctus, severus, -is, amandus. ib. 13,54: populus (*opp. durus*). VITA Liutb. 40 16: -is eam allocutus est sermonibus (*adj. pro adv.*). THIETM. 8,3: dulcis et... -is. WIPO prov. 22: viri -es renuunt lites. BERTHOLD. CONST. annal. a. 1076 p. 283,17: -is... revocaret (*opp. severus*). ORD. VIT. hist. VIII 5 t. III p. 292: quisquis gubernaculum regni debet tenere... -is et asper, prout ratio expetit, sit! β) *avec abl.*: POETA SAXO 2,326: natura. FROUM. carm. 20,12: moribus. γ) *avec dat.*: WALAHFR. carm. 5,56,12: cunctis. CAND. FULD. Eigil. I 6: duricoris et indisciplinatis durus, -ibus... et bene morigeratis... -is. AGOARD. 50 ins. Jud. II col. 70^B: Christianis terribiles et Iudeis -es. HROTSV. 182: conversis... cunctis. Mar. 340: -is necnon gratissima cunctis. BABIO 259: -is ero Petule. δ) *avec prép.*: WALAHFR. imag. Tetr. 157: in terrigenis. CARM. Cant. 11,6b,4: in utroque (*sc. bello et pace*). WIPO

gesta 1: -is et bonus apud Deum et homines. *épithète élogieuse*: TRAD. Frising. 489: -issimi imperatoris augusti. CARTUL. Clun. I 249 p. 241 (a. 925): Aldoldus -s sacerdos. CONST. I 80 p. 533,23 (a. 964): piissimus et -issimus... papa. WALTH. SPIR. Christoph. II pref. 114: -issime lector. THANGM. Bernw. 25ⁱⁿ: piissimus et -issimus imperator. DIPL. Hung. sel. p. 42 (a. 1002—1295): signum domini Stephani -issimi regis. ACTA pont. Rom. Gall. I 93 p. 283 (a. 1164): pater -issime. etc. b) *subst. masc.*: FROUM. carm. 21,6: -ibus ut pater est. ib. 5,19: tuos qui -ibus addita paludant efficis. RUOTG. COL. 30: -es et humiles. ib. 36: in bonos et -es. THANGM. Bernw. 54: nec -ibus intractabilis. 2) *en parlant d'un animal*: a) *au propre*: GODESC. SAX. div. p. 320,4: de equo domito,... mansueto et -i. b) *au figuré*: ib. p. 322,13: Dei -issime agne.

B) *humble, soumis*: 1) *adj.*: a) *en général*: HROTSV. gesta 409: mentem. Bas. 6: pectore. Mar. 712: Jesus... stabat -is. THIETM. 4,69: -is et castus. b) *avec abl.*: DHUODA lib. man. p. 148: paciens -isque mente. FROUM. carm. 20,26: pectore -es. Viribus audaces. 2) *subst. masc.*: VITA Petr. Abrinc. 8 p. 484: magis humiliari cum -ibus quam spolia dividere cum superbis.

C) *propice, favorable*: 1) *en général*: HROTSV. Abr. 7,16: -i condescensione ad poenitentiam hortaris. Agn. 185: -em spernendo mei pietatem. Pel. 253: -em nostri iuris pietatem. Theoph. 283: -i... pietate. WALTH. SPIR. Christoph. II 1,240: -em Omnicreantis opem. 2) *en parlant de Dieu, du Christ*: WALAHFR. Wett. 620: -is ad adstantes Christus dat verba puellas. HRABAN. carm. 16,1: rector mihi -is adesto. ib. 18,49: mundi -issimus auctor. epist. 47 p. 502,26: Jesus Christus, qui -is et largus est. HROTSV. Bas. 187: iudex -issimus orbis. Pel. 381: -em mollitum regem.

D) *paisible, inoffensif*: WALAHFR. Otm. 2: vilis -i dorso veheretur aselli. HROTSV. Mar. 749: bovis -es bene commansere leones. WALTH. SPIR. Christoph. I 8^{ex}: agnum. BABIO 313: nec -is serpens.

E) *aimable, bienveillant*: 1) *adj.*: HRABAN. carm. 13,55: -ia... precepta salutis. FLODOARD. annal. p. 153 note 1: -i consolatione refocilatus. LUPUS epist. I 3 p. 14: a peritissimis iden[tide]mqe -issimis medicis. WALTH. SPIR. Christoph. I 24: tum -ibus tum horrendis... alloquiis. THANGM. Bernw. 28 p. 771,51: -i affatu. ib. 33: -iori relatu... conquiritur. 2) *subst. neutr.*: WALAHFR. Mamm. 7,10: nihil hic nisi -e videtis. F) *affectueux, tendre*: POETA SAXO 4,324: -i... moderante sophia. HROTSV. prim. 130: affectu. Agn. 336: oscula (Dulc. 4,3). G) *léger, faible*: ETGIL. Sturm. 22: -e et suave Christi iugum. HROTSV. Dion. 86: non -em... dolorem. Pafn. 12,5: exuri -iori igne (*en parlant du purgatoire*). OTTO FRIS. gesta 1,47 p. 66,14: ymbrim.

mité 1) *douceur*: GODESC. SAX. conf. p. 70,19: -ius dixerim. WALTH. SPIR. Christoph. II 5,138: micus

ut potuit... respondit. 2) *avec indulgence*: HRABAN. carm. 39,41: -issime misit pater... filium. 3) *aisément*: WALAHFR. carm. 5,17,13: -ius expelli ferrem.

mitisa, -e f. *orig. et sens inc.*: COLL. Salern. II p. 182: aliud dentes mundificans, et bonum odorem dans, -am cadentem dolorem gule, oris et dentium alleviat.

mitiscus, -i m. *étrier*: AYNARD. p. 621,18: -us est ubi homo tenet pedes cum sedet in equo.

mititia, -e f. [mitis] *douceur, mansuétude*: EGBERT. LEOD. rat. 2,51: Deum... -am docuit famulosque suos pietatem.

mititudo, -inis f. *douceur, mansuétude*: RADULF. ARD. homil. col. 1478^B: -o sive mansuetudo. -o virtus mentis, ire, furoris, impatientie et totius asperitatis mitigatrix. ib. col. 1478^C: debet semper comitari rigor -inem et -o rigorem. ib.: -inem rigidam. ib.: -o emollescet. ib. col. 1482^B: inveniet... nostra -o hereditatem.

mitium, -i n. *formes*: miticum (*faute de copiste*): DIPL. Ludow. Germ. 20 (a. 837). mitio (*indécl.*): CAPIT. reg. Franc. I p. 115,32 (a. 803). mitthium: FORM. Marculfi p. 58,11.

1) *responsabilité du seigneur dans les dommages causés par ses dépendants*: DIPL. Ludow. Germ. 20 (a. 837): si aliquas causas adversus eum aut mitico suos surrexerint aut ortas fuerint.

2) *le territoire dans lequel s'exerce la responsabilité du seigneur*: CAPIT. reg. Franc. I p. 115,32 (a. 803): ut nec colonus nec fiscalinus foras mitio possint aliubi traditiones facere.

1. mito, -nis f. v. medo.

2. mito *faute de copiste pour minito*: TRANSL. Dion. Ratisb. p. 352a,3: mitavit.

mitra, -e f. *formes*: mirra (*faute de copiste*): SYNOD. Strig. I. c. 36 in cod. T. mittra: MIRAC. Martini p. 403. mytra: ORD. Ber. p. 40,9. mitre (*cf. GLOSS. AA p. 478,61*: redimicule vitte quibus -a ligantur):

I) *couvre-chef de femme*: A) *en général*: AGIUS vita Hath. 2: vestes auro paratas, -as, vittas... ad que habenda... feminarum inardescit ambitio,... suscipere recusavit Hathumod. SAXO p. 172,30: tuo -am capiti repone. B) *couvre-chef de religieuse (des vierges consacrées à Dieu)*: HRABAN. univ. XXI, XXII col. 581^B: -a est pileum phrygium, caput protegens, quale est ornamentum capitis devotarum; sed pileum virorum est, -a autem feminarum. Redimicula autem sunt quibus -a alligatur; pileum... a pelle erat. Nam -a ex lana est. STATUT. Ord. Sempringham. p. 762: habent... moniales et -as lineas nigras et forratas de agninis pellibus... Omnes habent -as lineas de grossiori panno.

II) *couronne, coiffure de fiancé*: GERARD. MORES. delib. p. 61: quia una persona loquitur dicens: Sicut sponso imposuit mihi -am et sicut sponsam ornavit me ornamento (*cf. VULG. Isai. 61,10 quasi sponsum decoratum corona*).

III) *couvre-chef du pape, des évêques, des abbés*: A) *au propre*: OFFIC. Hub. p. 926: pontificis. ANAST. III epist. col. 1186^A: caput tuum -a permittimus insigniri. CARTA Leonis IX a. 1049 (DuC): Romana -a caput vestrum insignemus, qua et vos et successores vestri in ecclesiasticis officiis Romano more semper utamini. CARTUL. Rhen. med. I 350 p. 408ⁱⁿ (a. 1057): Romana -a ob insigne primatus. ANON. Has. 36: in summis festivitatibus tum ministri altaris, tum etiam ceteri seniores -as habeant in capitibus. URBAN. II epist. col. 292^D: tibi (*abbati*)... concedimus ut in processionum missarumque solemnibus -a utaris episcopale. ib. col. 412^B: dalmatice, compagorum, chyrotecarum et -e usum... concedimus. PASCHAL. II epist. col. 63^A: usum -e et aliorum pontificalium. CARTUL. Vindoc. II p. 166 (a. 1103): -am, dalmaticam, sandalia et alie que dignitatis cardinalis insignia tibi concedimus (ib. p. 266). HONOR. II epist. col. 1299^D: persone tue... -am, dalmaticam, sandalia... portare concedimus. PAUL. BERNR. Greg. 111 p. 540,30: pontificalis insigne potestatis, videlicet -am capitis sui. VITA Norb. I 19 p. 699,19: pontificalis. ACTA pont. Rom. ined. I 289 p. 263 (a. 1177): usum -e, anuli et sandaliorum infra ecclesiam tuam (CARTUL. cell. Paulin. 40 p. 54). RADULF. DIC. I p. 405 (a. 1188): abbatem ab usu -e... suspendit. MIRAC. Martini p. 403: ornatum pontificalibus infulis et -a. VITA Restituti p. 347: -am, anulum atque baculum pastorem deferebat. RADULF. NIGER chron. I p. 90: ut dominus papa daret ei -am suam cum benedictione regali. LIB. pont. II p. 361,24: papali. HERIM. TORNAC. restaur. col. 123^C: -as aureas... in capitibus portare. CARTUL. Popul. 158 p. 92 (XIIe): crocham unam habuimus de episcopo... -am unam vetustam dedit nobis. ACTA pont. Rom. Gall. E 116 p. 136 (a. 1185): tibi tuisque successoribus usum -e et chirotecharum... indulgemus. B) *au figuré*: 1) *fonction épiscopale*: ACTUS pont. Cenom. p. 428: -as pontificis sibi et principi tenebrarum usurpant. 2) *fonction abbatiale*: ENGELM. carm. p. 62,1: eloquii cultu vernantem texere -am. 3) *jurisdiction épiscopale ou pouvoir temporel, civil et administratif d'un évêque*: DOC. Croat. p. 88 (a. 1070): ad roborem et vigorem nostreque cartule dationis assentionisque iustitie -am nominis nostri impressis litteris prelibate donamus ecclesie et nostri sigilli impressione firmando roboramus.

IV) *coiffure des anges*: SMAR. ? monit. p. 921 n. XII B v. 5: illic angelica prefulgida vestis habetur, ... illic gemma nitet, ... torques, dextralia, -a, aurea cuncta micant.

V) *couvre-chef (en général)*: VITA Berth. Garst. 83: quidam domum equitando intravit, corpore fuscus; -am in capite habens duas partes divisam; pars una nigra, parsque secunda rufa. MON. Pol. I p. 155 (a. 1118): -am villosam, qua pro pileo usus est.

VI) *coiffe (portion de membrane fœtale que certains*

nouveau-nés ont sur la tête): APPEND. ad SIGEBERT. GEM. (Bouquet, Recueil XIV, 19c): duo pueri nascuntur... mitrati -a carnea.

VII) *cordage de navire*: UGUTIO s.v.: -a etiam est funis quo media vel vincitur navis vel cingitur.

mitro 1. [mitra] I) *coiffer d'une mitre*: A) *en général*: DAN. BECCL. Urb. Magn. p. 41: cyrothecatus, -atus sive capatus, indutus clamide mense non esto clientans. LIB. pont. II p. 368,15: cives Romani... barba rasi et -ati. B) *en parlant d'un évêque ou d'un abbé*: 1) *au propre*: ERNALD. Bern. VI 33 col. 286^D: procedebat -atus. RADULF. DIC. I p. 404: electus in abbatem... in conventibus episcoporum -atus incessit (LIB. pont. II p. 355,12). ACTA pont. Rom. Gall. III 160 p. 216 (a. 1186): iamdicto abbati... occurrentes eum -atum in ecclesiam processionaliter inducatis. 2) *au passif, recevoir la mitre*: WALTH. MAP. carm. p. 116,342: pro tali numio (*sic, pro munio?*) -ari meruit.

II) *couronner*: A) *au propre*: ODO CLUN. occ. p. 21: liliolis nivens, serto roseale -atus. B) *au figuré*: SMAR. carm. I, XIV p. 615: (*de imperativo*) ordinat interea fraterno more sodales, / corrigit, emendat, -at, amicit, alit.

III) *couvrir*: DAN. BECCL. Urb. Magn. p. 40: -ent cooperula cupas.

mitratus, -a, -um. 1) *adj., coiffé (en parlant de la coiffe que certains nouveau-nés ont sur la tête)*: APPEND. ad SIGEBERT. GEM. (Bouquet, Recueil XIV, 19c): duo pueri nascuntur... -ati mitra carnea. 2) *subst., masc., personne qui porte une mitre, évêque*: HERIB. BOS. epist. col. 1456^B: non stipati -orum corona nec erant examine ministrorum.

mitropolita, -e m. v. metropolita.

mitrula, -e f. *petite mitre (au fig.)*: FULCH. hist. Hier. III 60 p. 815: basilicus autem *serpens* est ad semipedem longitudinis, alba quasi -a, lineatus caput (*cf. SOL. 27,57: basilicus alba quasi -a lineatus caput*).

mitta, -e f. [*A.F. mitte, sax. mitten, cf. DuC*] *mesure de capacité*: 1) *en général*: CHRON. Rames. p. 67: X -as de brasio. MONAST. Angl. I 606: x -as brasii. 2) *pour le sel*: LIB. Domesd. I fol. 179b col. 2: ibi silua reddit V solidos qui dantur ad Wich pro IX -is salis.

mittanne, -arum f. v. mitane.

mitteriata, -e f. [*orig. inc.*] *mesure agraire*: CARTUL. Matic. 631 p. 383 (a. 1172): quatuor -as terre capitulo donavit.

mitthium, -i n. v. mitium.

mittholoicus, -i m. v. mythologicus.

mittibilis, -e [metior] *pour metibilis, qui a cours (en parlant d'une monnaie)*: CARTUL. Dozenc. 2 (a. 1152): quadringentos solidos melgorienses bonos et rectos, -es hac percurribiles. v. metibilis.

mittifico 1. v. mitifico.

mittis, -e v. mitis.

mitto 3. *formes*: 1) *présent*: midt-: COD. Cav. II a.

987 p. 250,15. mitas: LIB. mon. S. Cruc. 54 p. 61 (a. 1152). mitit: FLODOARD. annal. p. 49 note w. ib. p. 97 note c. DIPL. Otton. I 340. mitimus: CARTUL. Imol. p. 8,26 (a. 1017). CARTUL. Richar. 54 p. 55 (a. 1147). mitamus: DOC. Port. part. 17 p. 14 (a. 1101). mittent *pour* mittunt: LIB. feud. maior I 135 p. 135 (a. 1061—1108). mittantur: DOC. Luc. V 3,49,35. *l'inf.* mitere: COD. Cav. II a. 977 p. 105,28. 2) *imparf.*: mittisemus *pour* mitteremus: CARTA a. 972 (R. d'Abadal, Els comtats de Pallars i Ribagorça II 215 p. 398. 3) *parf.*: mississet: ANAST. chron. p. 210,30. misti *pour* misisti: DIPL. Henr. IV 365 (a. 1084). mizit: CHRON. Uecc. p. 27 (IXe). misistitis: COD. Amalf. p. 3,17 (a. 922). misserunt: DOC. Port. reg. I 217 p. 267 (a. 1146—47). *partic.* misus: HINCM. REM. annal. Bertin. p. 57 note b. ARS Bern. p. 25 note 9. CRUINDM. p. 50. FLODOARD. annal. p. 92 note s. COD. Cremon. p. 56,30 (a. 1019). miseirus: FLODOARD. annal. p. 126 note f. misseirus: ib.

1) *envoyer*: A) *trans.*: 1) *une personne*: a) *abs.*: EINH. Carol. 7 p. 10,18: -sso exercitu. ib. 7 p. 10,3: legatos (POETA SAXO 1,81. GUILL. PICT. gesta I 41 p. 102. WIDUK. 1,6. *etc. souvent*). WETT. Gall. 8: Deus... angelum suum. WALAHFR. Blaihm. 42: senatum, agmina, pretores, populum. CAND. FULD. Eigil. II 7,31: lictor. HRABAN. carm. 3,8: qui *rex* ex patribus natus -ssus in arva ruit. POETA SAXO 4,289: legatio (WIDUK. 3,2. ib. 3,68). VITA Juvenal. p. 393,63: viros prudentissimos. HROTSV. asc. 24: ut pater... me promisit, sic ego -o meos dilectos vosmet amicos. FLODOARD. annal. p. 99: minorem -ens maiorem fatetur se non esse -ssuram. WALTH. SPIR. Christoph. I 11: nuncios (GERH. AUG. vita Udalr. 21 *etc.*). THIETM. 6,26: speculatoribus. OTTO FRIS. gesta 1,19 p. 32,23: exploratoribus. b) *avec prép.*: a b: HRABAN. carm. 39,41: -sit Pater ab ethere Filium. POETA SAXO 3,562: angelus... celi... ab arce. WIDUK. 2,14: dux... a castris. WALTH. SPIR. Christoph. II 2,69: ab arce poli. ib. II 3,155: ab ethere... Iris. ad: EINH. Carol. 28^{ex}: ad eos crebras legationes. HROTSV. asc. 85: ad te celicolas... catervas. THANGM. Bernw. 34: hic ad presentiam pape et imperatoris... -ssus (*souvent*). EINH. Carol. 16 p. 19,19: *legatos* ad... Salvatoris nostri sepulchrum. CAND. FULD. Eigil. II 12,6: -sit sollers quos regia cura / ad nostrum commune bonum. AGIUS vita Hath. 23: ad hoc (POETA SAXO 3,282. HROTSV. Dulc. 13,3. OTTO FRIS. gesta 2,45 p. 153,10). VITA Rimb. 20: ad quam *homiliam* nos lectorem -entes. RUOTG. COL. 12: visitatorem... ad destituti gregis custodiam. WIDUK. 3,23: exercitus... ad supplementum veteris. HUGO S. VICT. didasc. VI, VI p. 124,18: angelus Gabriel ad Mariam Virginem -itur. *avec gérondif*: α) *subst.*: THIETM. 7,9: legatus... ad cesarem... plus ad perturbandum quam... ad pacificandum. ib. 7,23: quoscumque... ad succurrendum suo marchioni... -it. β) *adj.*: WETT. Gall. 37ⁱⁿ: exercitum... ad Altam Germaniam

devastandam. HROTSV. gesta 182: legiones... ad castellum... capiendum. WIDUK 1,8: legationem ad eorum postulanda auxilia. ib. 1,22: ad sedendam... discordiam. ib. 3,72: ad hoc dedecus diluendum. OTTO FRIS. gesta 2,10: ad terminandam... causam. adversus: THEGAN. Ludow. 27: exercitum suum... adversus orientales. contra: ANNAL. Xant. a. 870: -ssis duobus filiis suis... contra Margos. POETA SAXO 4,167: quos contra -ssus multis cum milibus. OTTO FRIS. gesta 2,53ⁱⁿ: contra Ungaros copias. de: LIUTG. Greg. 11: de quacumque natione et gente -sisset eos Deus. POETA SAXO 2,183: -ens de civibus ipsis legatos. HROTSV. Mar. 537: de sidere. Theoph. 300: Christum... -ssum de sede parentis. RUOTG. COL. 41: armaturam de Lothariorum populo. *avec gérondif*: THIETM. 7,65: nunciam de acquiranda eiusdem gratia. intra: THIETM. 7,51: intra nos et publicum hostem... nuntius. ex: WALAHFR. Wett. 294: celorum e culmine -ssus angelus. RUOTG. COL. 12: -ssus... e castris terreni imperii in coelestis regis tabernacula. THIETM. 6,79: ex nostra parte ad regem. gratia (*avec gérondif*): THIETM. 5,41: episcopus... gratia Tagionem eligendi -itur. in: LIUTG. Greg. 9: aliqui... -erentur in longinquiora regna Galliarum. EINH. Carol. 10 p. 13,6: -ssa in eos expeditione. EPIST. var. II p. 301,9: imperator... Richolf -sit in missaticum super Elbam. EIGIL. Sturm. 16: virum... in exilium... -ere (CAND. FULD. Eigil. I 23 *etc.*). POETA SAXO 2,313: quos hec in proelia -sit Francia. DIPL. Henr. IV 411 p. 546,35 (a. 1090): in domibus eorum hospites sine eorum consensu non -antur. OTTO FRIS. gesta 1 prol. p. 11,12: spiritus ille omnes... in peregrinationem -ens. HUGO S. VICT. didasc. VI, III p. 117,17: -ssis in mundum universum apostolis. *avec gérondif*: WIDUK. 1,23ⁱⁿ: in Saxoniam eam devastandam. ob: THIETM. 2,15: nuntiis... ob aliam ad se -ssis causam. *avec gérondif*: BERTHOLD. CONST. annal. a. 1077 p. 297,41: ob sedandas nostrorum discordias in Theutonicas partes -ssi. per: THIETM. 7,48: -ssis per omnem hanc regionem... nuntiis. post: THEGAN. Ludow. 54: legatos... post illum. pro: WETT. Gall. 15: pro quo amminiculo duo... pontifices -ssi sunt. WALAHFR. subv. Ier. col. 965^C: Dei Filius -serit discipulos pro pullo asine. WIDUK. 1,10ⁱⁿ:... pro pace et spontanea deditio. BERTHOLD. CONST. annal. a. 1079 p. 315,46: pro cause illius responsis. ib. p. 320,11: pro quo (*negotio*) -ssi sunt. *avec gérondif*: BERTHOLD. CONST. annal. a. 1077 p. 290,42: pro huiusmode danda licentia. POETA SAXO 2,24: pro pace petenda. propter: OTTO FRIS. gesta 1,33 p. 52,7: propter quod -ssi erant. sub: WALTH. SPIR. Christoph. II 3,146: sub Tartara -ssus. super: THEGAN. Ludow. 13: legatos suos super omnia regna sua. trans: THIETM. 2,15: neptem... trans mare -ens. c) *avec adv.*: EINH. Carol. 10 p. 13,14: filios... obviam regi -ens. RIMB. Ansc. 33 p. 64,20: illum presbiterum. POETA SAXO 3,278: quo... aliquos. WAL-

THARIUS 590: huc te. HROTSV. gesta 567: circumquaque ... alumnos. Gall. 12,7: celitus. ib. 7,50: -untur invicem nuntii. DIPL. Loth. III 4 p. 5,39 (a. 1125?): fratres ibidem inde. d) *avec acc.*: WIDUK. 2,39: Lugdunum. PASS. Firm. p. 130,49: Ravennam. BERTHOLD. CONST. 5 annal. pref. p. 269,18: Romam. *avec deux acc.*: WALAHFR. carm. 5,58,10: Sappricium ultorem -sit. WALTHARIUS 582: quem Francia -serat urbi prefectum. THIETM. 6,34: -ens... nuncios suimet urbanos. e) *avec datif*: WALAHFR. Blaithm. 15: Martyrii sequens -sit perfectio celo. THEGAN. Ludow. 51: legatos suos partibus Italie. HRABAN. carm. 39,72: vobis... spiritum. FROUM. 3,8: hunc nostris... auxiliis. *avec dat. final*: WIDUK. 3,42: cum ei presidio esset dux... a rege -ssus. f) *avec abl.*: FROUM. carm. 20,40: tonitrus velut ethere -ssus nuntius. g) *avec inf.*: HRABAN. carm. 39,71: mundum redimere. ANNAL. Xant. a. 855: -sit filium... accipere sibi regnum. FLODOARD. annal. p. 92: obsidere castella. URSM. app. 1 p. 258: pacisci cum illis. h) *avec partic.*: THIETM. 2,29: nuncios -sit precipientes. ib. 5,26: legatos sibi licentiam transeundi... postulantes. ib. 6,8: obsides... promittentes. i) *avec gérondif*: LIUTG. Greg. 7: -ssus est Romam ordinandus. ANNAL. Xant. a. 871: Hilduvinum... -sit episcopum ordinandum et cathedram... obtinendam. RUOTG. COL. 4ⁱⁿ: proles... liberalibus litterarum studiis imbuenda... -ssa est. LEX Thuring. 55: mulier... ad novem vomeres ignitos examinanda -atur. j) *avec supin*: WALTHARIUS 593: noris Guntharium regem... me -sisse tuas quesitum pergere causas. k) *avec proposition (avec subj.)*: ut: WANDALB. martyr. all. 19: ut perficerent. EIGIL. Sturm. 12: nuntios... ut congregarent. qui: LIUTG. Greg. 9: satellites suos, qui... comprehenderent. EIGIL. Sturm. 6: nuntium... qui rogaret. CAND. FULD. Eigil. II 6,7: monachos, qui... monerent. THIETM. 3,13: Ekkihardum... cum consortio... qui... nunciarent. THANGM. Bernw. 18: -untur... qui... invitent. si: CAND. FULD. Eigil. I 4: -serunt Adalfridum... ad imperatoris clementiam, si forte signaretur. GERH. AUG. vita Udalar. 10 p. 399,24: legationes... si sospitatem... habere voluisset. quatenus: WETT. Gall. 3: legatio -ebatur, quatenus de regno expelleretur. WIDUK. 3,53: -itur ad principem... comes, quatinus imperatori se dedat.

2) *une chose (ou un animal)*: a) *abs.*: WALAHFR. carm. 5,3: carmina. ib. 5,8,38: scripta. WALAHFR. carm. 5,15,1: salutem (WALTH. SPIR. Christoph. II 4,140. *cf.* OVID. Trist. 5,13,1. Ex Ponto 1,3,1). WALAHFR. carm. 5,30,4: litterulas. Blaithm. 169: donaria (VENANTI Vita Martini 1,18). imag. Tetr. prol. 11: munuscula. carm. 5,2,2: verba salutis. ib. 5,2,30: dona (HRABAN. carm. 17,2. *cf.* OVID. Ex Ponto 3,8,2). WALAHFR. carm. 5,3: munera. ib. 5,45,15: libellos. ib. 5,51,12: vas. EINH. Carol. 16 p. 19,27: elephantum. ib. 27 p. 31,25: pecuniam. HRABAN. epist. 14 p. 402,14: volumen. ib. 28 p. 443,33: epistula.

THEGAN. Ludow. 8: maximam partem thesauri. ANNAL. Xant. a. 868: signa et prodigia (VULG. Ps. 134,9). AGIUS vita Hath. 1 p. 166,38: vitam eius... transscriptam. POETA SAXO 3,276: claves... vexillaque... urbis. 5 ib. 5,502: auri... et argenti pondera. HROTSV. Bas. 80: literas (FLODOARD. annal. p. 49 *etc.*). HROTSV. Gall. II 7,1: aureum simulachrum Jovis. gesta 291: solamina. prim. 127: cartas regis. WALTH. SPIR. Christoph. II pref. 30: inferias (VERG. Aen. 11,81). THIETM. 2,28: equos. 10 ib. 5,33: auxilium. RICHARD. S. VICT. trin. col. 974^A: hec datio. OTTO FRIS. gesta 1,50^{ex}: -ssis... errorum capitulis. b) *avec prép.*: ad: WALAHFR. hort. 256: vulnus ad intima mortem corda feram -ens. ib. 16 p. 19,9: epistule... ad illum. POETA SAXO 5,512: ad ecclesiam donaria. THIETM. 7,18: corpus... bene procuratum ad exercitum. *avec gérondif*: DIPL. Otton. III 384 p. 813,38 (a. 1000): navim ad piscandum. causa: RIMB. Ansc. 2 p. 20,25: ipsum... causa discendi litteras ad scolam. de: HRABAN. carm. 82,9: de celis... solamen angeli. 20 RAHEW. 3,25 p. 197,30: vestituram de regno suo regi -ere. ex: ANNAL. Xant. a. 837: stella cometes... ex se -ens fervorem. in: WIDUK. tit. 3 LXX: epistolam in Saxoniam -endam. in *avec abl.* (*cf.* D. Norberg, *In reg. Greg. M. stud. crit. II 1930 p. 193*): CARTUL. Rhen. 25 med. 135,114 (a. 893): de annona modios XII... et -it in navi. ib. 135,117 (a. 893): -unt inter omnes bovem I in curte. per: HROTSV. Dion. 158: decreta per omne ... regnum. pre: SALOM. III carm. 2,102: pre se -sit omne, quod hic habuit. c) *avec adv.*: HROTSV. Mar. 30 368: celitus escam. OTTO FRIS. gesta 1 capit. 25: exemplar litterarum... hinc inde -ssarum. d) *avec acc.*: CAL. Pist. 96,51: reliquias... Pistoriam. e) *avec dat.*: THEGAN. Ludow. 42: dona regalia... pontifici. POETA SAXO 3,567: magna locis -sit donaria sanctis atque viris inopem vitam ducentibus illic. IVO epist. I p. 40: conductum bonum mihi et his qui mecum sunt. f) *avec inf.*: COD. Lauresh. 33,13 (a. 866): in quam silvam -ere possumus mille porcos perfecte saginari. g) *avec gérondif*: THIETM. 2,10: corpus... Wormatiam -sit tumulandum. h) *avec prop. subord.*: WETT. Gall. 24ⁱⁿ: epistulam, ut. THANGM. Bernw. 28: scripta... ut suscipiant. *envoyer en dédicace*: HRABAN. carm. 4,2,3: Regina, accipias opus et tibi, maxima, carmen -ssum non spernas.

B) *intr.*: 1) *en général (abs.)*: POETA SAXO 4,230: genito suo -ente profectus... est. WIDUK. 1,30: -sit et dolo eum cepit. 2) *envoyer dire, mander*: a) *abs.*: VITA Rich. p. 570 (Mabillon, AA. SS. V): monachus... -sit, ei responsum dicens. WALAHFR. Mamm. 3,4: voxque simul cecidit: »Tibi -itur, accipe Mammes,...« (ib. 50 15,17). PASS. Firm. p. 129,17: augustalis Olimpiades -sit in fundum... et fecit adduci puellam. HROTSV. Mar. 693: -ens precepit. b) *avec prép.*: ad: CHRON. Samp. p. 313,11: rex... Sancius... -sit ad regem domnum Ordonium ut adiuveret eum. EIGIL. Sturm. 19: -serunt ad

palatinum, devote postulantes. RIMB. Ansc. 24 p. 52,10: legatione ad eum -ebatur. FLODOARD. annal. p. 97: ad regem -it. WIDUK. 1,9: placuit... manere in castris et -ere ad Saxones (ib. 3,69). *avec gérondif*: WIDUK. 1,8: -unt ad revocandum maiorem exercitum. in: FLOR. WIGORN. chron. I p. 14: in Galliam -sit, M. et J. revocavit. post: VITA Pirm. I 6: -ens post eum, ... ad se arcersire precepit. VITA Magni 32: -sit... post Othmarum... et accersivit eum. BRUNO MAGD. bell. 123 p. 117,24: Henricus... post Boemios -sisset. ANNAL. Disib. a. 1076 p. 8,5: post Ruodolfum -serunt, eumque super se regem fecerunt. pro: ADAM BREM. 3,20 p. 163,10: pro sacerdotibus in totas... provincias. FLOR. WIGORN. chron. II p. 37: pro quo (*pallio*) rex... -serat. GODEFR. MONEM. hist. 8,10: -e pro chorea gigantum. ib. 8,11: pro lapidibus. ACTA Henr. II, II p. 329 (a. 1172/3—1189): pro pane apud R. ROTUL. cur. reg. 9 Ric. I p. 97 (Pipe R. Soc.): nullum habuit clericum ad legendum breve illud, et dum -sit pro clerico ipsi abierunt. propter: GESTA Herw. 384: propter hanc se velle -ere. HEX. PRIOR. p. 215: -sit propter fratrem ecclesie, rogavitque eos. 3) *être le point de départ de*: DIPL. Henr. II 296b p. 364,26 (a. 1014): cum omnibus... collibus suis aquarumque decursibus in Lementria -ente Rioli.

II) *exporter*: WALAHFR. carm. 5,54,5: India -it ebur (VERG. Georg. 1,56).

III) *lâcher, laisser échapper*: A) *un animal*: WALAHFR. Mamm. 23,30: his dictis magno -unt clamore leonem. THIETM. 7,10: eripuit me... Deus de ore leonis eiusque catulum in perniciem meam -ssum mihi tradidit. B) *une chose*: OTTO FRIS. gesta 1,17 p. 31,13: »non -ssuram cutem nisi plena cruoris hirudo« (HOR. A. P. 476).

IV) *terminer, finir*: WALAHFR. Mamm. 25,7: angelicos cernes -sso certamine cives (VERG. Aen. 5,286).

V) *émettre (cf. Svennung, Unters. p. 589 note 4)*: A) *au propre*: RECEPT. A. 81 p. 39 (IXe): ad eos qui sanguinem per anum -unt. B) *au figuré, exprimer*: 1) *en général*: WANDALB. creat. mundi 258: mens... latentes cordis tegmine sensus passim -it in auras. 2) *vocem, sonum*: WALAHFR. Mamm. 13,13: tractu celi vox -ssa cucurrit. RUOTG. COL. epil. 49: fundite corda preces, lacrimosas -ite voces. HENR. ARIST. transl. Plat. Phed. p. 54,1: sonum -ere. 3) *en parlant d'une prière*: ANNAL. eccl. p. 356,40: effusas preces -at ad extra sua[s]. IOH. CAN. Adalb. p. 583,9: ille furtivas orationes domine sue -ns. ACTUS pont. Cenom. p. 334: Otfredus precibus -ssis repedebat. 4) *judicatum*: CARTA a. 894 (Ficker, Forsch. z. Reichs- und Rechtsgesch. IV p. 24,27).

VI) *produire, donner naissance à*: HRABAN. carm. 13,25: frondea nunc ficus flores e cortice -it. WALAHFR. Blaithm. 12: Strabus ego, -sit quem terra Alamannica natu. carm. 5,35,4: Corduba vel Senecas -sit et ipsa duos. AGIUS epic. Hath. 313: istum Bithinia Syrie provincia -sit. NADDA Cyr. I 8,4: cogitationes enim ille...

non per tua -ebantur opera bona. OTTO FRIS. gesta 2,41 p. 149,36: hec villa... dulce vinum... -it.

VII) *jeter, lancer*: A) *en général*: ERMENR. Sval. 2: semina ubique centiflua. VITA Juvenal. p. 393,8: sagittas (GLOSS. Vatic. p. 520,15). ORDO ROM. V 16 t. II p. 211 (XIe): ministri cum timiamaterio et turibulis... procedunt ante ipsum, -entes incensum. WALTHARIUS 773: cuspidem -ssa (ib. 985). ib. 990: tridentem. HROTSV. Cal. 9,29: -atur in eterni ignem supplicii. Sap. 5,11: in ferventem liquorem hec rebellis. FROUM. carm. 1,11: quicquid non -itur igni. GERARD. MORES. delib. p. 6: iussit, ut ligatis pedibus... -erunt eos in fornacem ignis ardentis (ib. p. 22). WALTH. SPIR. Christoph. I 25: iacula. B) *tirer (de l'arc), lancer, décocher (des flèches)*: ANON. gesta Hung. c. 36: -serunt sagittas tribus vicibus super eos, et quosdam ex ipsis ictibus sagittarum interfecerunt. C) *sortem, -es*: LEX Frision. 14,1: sortes super altare -ende, vel si iuxta ecclesiam fieri non potuerit, super reliquias sanctorum. ANNAL. Xant. a. 845: -serunt sortes, a quo deorum... salutem consequi debuissent. D) *candelas*: BERTHOLD. CONST. annal. a. 1078 p. 308,22: candelis ardentibus ab apostolico et ceteris suis suffraganeis in anathematis predicti complementum canonice in terram -ssis et extinctis. E) *in vertiginem, mettre en mouvement*: HARIULF. chron. Centul. p. 56: aqua torrentis... ipsum claustrum preterfluet, que et ibi farinarium fratrum in vertiginem -it. F) *se*: VITA Pirm. I 4: Pirminius... se -sit ante sepulcrum sancti apostoli. WETT. Gall. 30: desiderio magistri -sit se in aquam. NECROL. Lund. p. 15,8.

VIII) *mettre, placer*: A) *trans.*: 1) *au propre*: a) *une chose*: α) *avec prép.*: in: WALAHFR. Gall. 1,10: -e in peram tuam cibaria et rete parvissimum. ALFR. Liutg. 1,7: -sit ex melle illo in os iuencule. VITA Magni Fauc. 47: de pane sanctificato -sit in os suum. VITA Juvenal. p. 392,36: inversam gladii manicam in os eius. RECEPT. A. II p. 10: ros de ruta colligis, in ampulla vitrea -is. RATHER. epist. 7 p. 36,13: -sit ergo in pitaciolo certam quantitatem stipendii (*mettre par écrit*). GERH. AUG. vita Udalr. 25 p. 410,33: micas panis... in os. CARTUL. Sord. p. 20 (a. 1072—1100): accepit misal et -sit in altare. CARTUL. S. Maxent. 310 p. 333 (a. 1135): in qua capella... -it ipse alium *cimbalum*. THEOPH. sched. 1,1: tolle cerosam... et -e eam non tritam... in vas cupreum (ib. 3,28 *etc. souvent*). MAPPE clav. 21 p. 197: accipies ferri Indici limaturas... teris optime, et -is in aurum. sub: HRABAN. carm. 39,86: coronas... -entibus agni Dei sub pedibus. CARTUL. S. Alb. Andegav. I 98 p. 112 (c. 1100): donum istius rei sub altare S. Johannis. super: VITA Corb. I 10: -e super eum *ursum* sellam sagmarionam. CARTUL. Conch. 50 p. 51 (c. 1076): super altare. QUADRIP. p. 387 (c. 1114): iaceat ferrum super carbones... postea -atur super staplos. RADULF. DIC. I p. 13: super ripam laci

cibum et ferrum. supra: ALPERT. div. temp. p. 1: neque lucerna supra candelabrum -ssa (cf. VULG. Matth. 5,15). CARTUL. Sord. p. 18 (a. 1105—1119): hoc donum firmavit -endo misal supra altare. β) *avec adv.*: NAVIG. Brend. c. 6,85: -ite intus omnes remiges (sic) et gubernaculum (cf. c. 14,3; 22,10). CARTUL. Conch. 75 p. 71 (a. 1073—87): ibi... cruces. LIB. mon. S. Cruc. 54 p. 61 (a. 1152): ibi molinarium. γ) *abs.*: PAUL. DIAC. gesta Lang. IV 22 p. 124,12: equitantes tubrugos birreos -ebant (*porter un vêtement*). TRANSL. Athanas. p. 288,38: lampas, -ssa aqua et oleo, est accensa. *faire mettre*: HROTSV. Mar. 447: virgas... in templi sanctum... secretum. b) *une personne*: WALAHFR. Gall. 2,1 p. 313,19: iuvenes... in captivitatem. ANNAL. Xant. a. 833: eum in custodiam. THEGAN. Ludow. 36: eam... in monasterium. RIMB. Ansc. 36 p. 71,16: quosdam... ad suum servitium. POETA SAXO 2,350: populos in summa pericula. WALTH. SPIR. Christoph. I 13: eum in carcerem. ANON. gesta Hung. c. 21: milites ducis Menemorout, quos ibi apprehendere potuerunt... in terrima carceris inferiora -serunt. WIPO gesta 14^{ex}: rebelles in vincula. CARTA a. 1102 (Gallia christ. nov. Arles 462 col. 187): liceat ei, in ecclesiis suis, ad suam voluntatem -ere monachos vel clericos. c) manum: α) *en général*: EIGIL. Sturm. 15: -us suas in feretrum. ANNAL. Fuld. II a. 869 p. 68,14: manum ad os -ere. HROTSV. Gall. II 8,2: impias manus in sanctos martires. JUD. DEI 4,2,1 p. 409: manum suam in te (*sc. aqua*). LEGES Henr. I 78,2c p. 594 (c. 1114—1118): manus in manus domini -at. β) *faire violence*: DIPL. Otton. II 276 p. 321,34 (a. 982): contra eosdem canonicos... manus -ere. d) (*réfléchi*) *se placer, se situer*: MIRAC. Greg. et Sebast. 8,439: fratres... sese in partem -serunt. CONST. I 242,5 p. 341,17 (a. 1175): se in carcere. CONSUET. Barcel. 6 p. 4: si quis se -serit en aguayt (ib. 83 p. 47).

2) *au fig.*: a) *en général*: HRABAN. hom. I 56 col. 105^c: terga in faciem. WALAHFR. Wett. 742: post terga oculus. in: VINC. KADEL. chron. p. 119: numerum... non aliter scire potes, quam si arenas maris vel stellas -seris in calculum. inter: DIPL. Karoli III 25 p. 42,9 (a. 880): inter nos exinde constitutum placitum -ssum est (*tenir une entrevue*). super: CAPIT. reg. Franc. I p. 115,31 (a. 803): ut non -antur testimonia super vestitura domni Pippini regis (*produire des témoignages*). b) manum (cf. manus): α) *mettre la main à, travailler à*: HRABAN. epist. 28 p. 443,6: in Hieremiam manum -si. ib. 29 p. 445,18: ad rescribendum manum -ere. CARTUL. Mog. A 327 p. 218,12: nostri causa manum -sit in aratum predicti monasterii. LAMB. HERSF. annal. a. 1077 p. 304,3: ad describendam reliquam partem huius historie. Ivo epist. I p. 100: persuasum esse... ut iterum manum ad aratrum -eres et de agro Domini spinas... evelleres. β) *mettre la main sur, s'emparer de*: QUADRIP. p. 155 (c. 1114): in recto publico manum -at ad propria.

SCRIPTA Henr. I p. 220 (c. 1130): occasionem -endi manum... super elemosinam meam. γ) in verum, *juer*: QUADRIP. p. 123: licebit advocanti ipsam manum in verum -ere (*faux? cf. Liebermann, Die Gesetze III, 81 ad Ine 75 note 7*). c) se: α) *en général*: LIB. Domesd. I fol. 32b: pro defensione sub abbazia se -sit. CARTA Henr. II (Brit. Borough Charters p. 108) (a. 1158): si aliquis... a consuetudinibus et scottis eorum se foras -sit. cf. col. 650 l. 13 et 21. β) se in possessionem alicuius, *se livrer à*: ANNAL. Camald. a. 1003 p. 172,40: ipso monachos in alios potestas non se -ere debeat nisi in nos (*sic?*). γ) se in periuriam, *être compromis*: CAPIT. reg. Franc. I p. 208,10 (a. 800—810): ut se in periuria(m) -ant.

3) *emplois spéciaux*:

a) bandum (*mettre sous le ban royal, saisir, confisquer*): DIPL. Otton. I 340 p. 466,10 (a. 967): ex iussionem domini mei imperatoris ego -o suo bandum in totis ipsis rebus. ib. 399 p. 544,2 (a. 970): erexit se domnus Pandulfus... et -sit bandum a parte domni imperatoris, si Opteramus et sui heredes exinde disvestiret ipsum monasterium (ib. 398. ib. 416). COD. Patav. 102 p. 138 (a. 1017): -sit bandum domni imperatori(s) in mancos aureos mille super eundem Petrum (cf. ib. 281 p. 307 [a. 1087]).

b) foras bannum (*mettre hors du ban royal, libérer*): FORM. Ratisb. 3,32: episcopus ad comitem, tu aliquas re foras bannum -at.

c) in bannum (*mettre en la main du roi*): CARTUL. Rhen. med. I 140 p. 205^{ex}: ut quandam silvam in pago Treverensi in bannum -eremus et ex ea sicut Franci dicunt forestem faceremus.

d) in causam (*traduire qqn. en justice*): CARTA Henr. II (Eng. Hist. Rev. XVI p. 99) (a. 1181—1188): nullus eis iniuriam faciat vel iniuste eos in causam -at.

e) ad censum (*donner à cens*): CARTUL. S. Alb. Andegav. I 231 p. 277 (a. 1055—1093): domum et vineam ad censum -serunt.

f) in defenso -ssa (*mettre en défens, réserver*): LIB. Domesd. I fol. 56 b: silva de L porcis de pasnagio, et alia silva -ssa est in defensa. ib. fol. 176.b: silva -ssa est in defenso (cf. ib. fol. 57: presbyter Goiffredi de Magne vile habet inde i hidam que semper fuit de isto manerio. Sed iste -sit in manerio domini sui [abs.]).

g) in divisione (*diviser*): CAPIT. reg. Franc. I p. 94,10 (a. 802): de rebus ipse basilice nemo ausus sit in divisione aut in sorte -ere. ANNAL. Camald. I append. VIII col. 27 (a. 881): nec vendere nec donare nec in divisione -ere.

h) in executionem (*mettre à exécution*): ANNAL. eccl. p. 525,25: si in executionem -itur, prima sint cutia.

i) in exilium (*mettre hors la loi*): LEX SAXON. 64: liber homo qui sub tutela nobilis cuiuslibet erat, qui iam in exilium -ssus est.

j) in gadio (*mettre en gage*): CARTA a. 1059 (Gallia christ. nov. Arles 405 col. 168): vineas quas... -it ad te in gadio.

k) sub iure et dominio suo (*mettre sous son pouvoir*): ACTA pont. Rom. Hispan. I 5 p. 256 (a. 1016): ut nullus ... sub iure et dominio suo predictum monasterium -ere audeat.

l) in pignora (*mettre en gage*): CARTUL. Conch. 26 p. 32 (a. 1031—62): una denariata de vinea quem -sit Oddo monachus patri meo in pignora. CARTUL. Gellon. 250 p. 201 (a. 1115): -o in pignora Sancto Guillelmo et abbati... omnem partem meam. CARTUL. Mont. Pessul. p. 530 (a. 1165): cum hac carta -o et obliguo pignori.

m) in placitum (*traduire qqn. en justice* cf. DuC s.v.): CARTUL. S. Alb. Andegav. I 203 p. 236 (a. 1082—1101): non debere se in placitum -ere de terra que (ib. 300 p. 342). CARTUL. Richar. 48 p. 49 (post 1138): -sit in placitum... magistrum de Ricarencis.

n) in plegium (*donner comme caution*): LEGES Henr. I 44,1 p. 569 (a. 1114—18): si quis a domino suo -ssus sit in plegium, et ostendere possit, quod ei ex sponsione vel fideiussione illa dampnum venit.

o) per plegium (*donner en caution*): QUADRIP. p. 221 (a. 1114): capiant omne quod habet et eum -ant per plegium. LEGES Edw. Conf. 6.a.p. 631 (a. 1130—59): et iustitia regis -et eum per vadimonium et per plegios.

p) sub plegio (*prendre comme caution*): QUADRIP. p. 161 (a. 1114): adeat prepositus regis et -at eum sub plegio, ut ad rectum perducatur.

q) plegios (*fournir caution*): QUADRIP. (I Ethelred 1,5) p. 219 (c. 1114): -at credibiles plegios, quod omnis mali deinceps abstineat. cf. ib. (Duns. 8) p. 379: ponatur inborh vel underwed -atur, ut placitum illud finem habeat.

r) in possessionem (*mettre en possession*): ADNOT. cod. Iustin. p. 5,24: ubi scriptum heres in possessionem -i postulare debet (ib. p. 194,4). DIPL. Henr. III 192 p. 243,4 (a. 1047): -atis hunc abbatem in possessionem omnium rerum (ACTA Henr. Leon. 30 [a. 1154]). CARTUL. Richar. 54 p. 55 (a. 1147): fratres de Templo investimus et in plenam possessionem mitimus. CHRON. Rames. p. 315 (c. 1180): in corporalem possessionem. CARTUL. Naumb. 384 p. 345 (a. 1195): Hermannus... ecclesie... villam... tradidit... et Hildebrandum, qui tunc illi ecclesie prefuit, in quietam possessionem -sit.

s) sigillum mittere super aliquem (*traduire en justice*): LADISL. decr. III. c. 3: domi vero comes *palatinus* idem quamdiu manserit, super neminem sigillum -at, nisi super eos dumtaxat, qui vocantur udornic et qui spontanea voluntate iverint ad eum, illi ei liceat iudicare. ib. c. 25: de iudicibus sigillum -entibus. Possit iudex sigillum suum -ere super quoscumque, exceptis presbiteris et clericis, necnon comitibus.

t) sub tributum (*imposer tribut*): ADAM BREM. 2,56

p. 116,21: ceterosque Sclavorum populos sub tributum -sit.

u) in vadimonium (*mettre en gage*): CARTUL. Richar. 222 p. 198 (a. 1175): -imus in vadimonium Geraldo Iterii... terram illam cum onni fructu suo.

v) de (*condamner à*): FORM. Anglic. p. 38: si quis de hominibus suis in forisfactura mea iusto iudicio et causa aperta -ssus fuerit de XX manchis.

w) extra (*séparer de*): LIB. Domesd. I fol. 135 b. 2: hoc manerium tenuit G... non potuit -ere extra ecclesiam S. Albani. ib. fol. 162 b 2: comes hanc terram -sit extra firmam et cuidam suo homini dedit eam.

x) foris (*abandonner, placer hors de sa juridiction*): LIB. Domesd. I fol. 49 b: isdem A. tenet unam virgam... Ezi tenuit de rege E. et fuit de firma regis, et eius tempore fuit -ssa foris sed hundredum nescit quomodo. ib. fol. 208 a. 2: nec unquam viderunt vel audierunt sigillum regis E. quod eam foris -sisset de firma sua. ib. fol. 180b: silva huius manerii foris est -ssa ad silvam regis.

z) foras de (*mettre hors de la juridiction*): LIB. Domesd. fol. 198 a. 2.: de hac terra tenuit... Alnui... dimidiam virgam, non potuit foras -ere de Inchelintone.

B) *intr.*: 1) *en général*: HRABAN. inst. cler. 1,33 p. 78,4: Itali... primo -unt de sancto pane in calicem. LIB. Domesd. I fol. 45 b.: Oda tenuit de rege E. in N. in alodium. Ibi erant x hide, sed rex E. -sit ad servitium et geldum pro IIII hidis et una virga. 2) in manum, -u, *jurere*: QUADRIP. (II Ethelred 8.) p. 224 (c. 1100): -at in manum et det plegium, quod adducet advocatum suum. ib. 8,1 p. 224: -at in manum venditoris, qui vendidit ei. ib. (Sever. 3,2) p. 397 (c. 1114): sicut hoc mihi vendidit, cui nunc in manu -o.

IX) *employer*: PETR. ALF. disc. cler. p. 20,3: totum tempus suum ad hoc -sit ut sciret omnimodam artem mulieris. ib. p. 22,10: sed audisti tamen aliquam mulierem que sui sensus ingenium niteretur -ere in bonum.

X) *verser*: ALTR. Liutg. 1,7: -endo lac per cornu in os eius. GERARD. MORES. delib. p. 217: videtur... mihi ... conca significasse pelvim, in quam -sit Jesus aquam et lavit pedes discipulorum (cf. VULG. Ioh. 13,5).

XI) *établir, fixer*: A) *une chose*: COD. Caiet. I a. 981 p. 147,3: fines inter eos -erunt. CARTA a. 994 (Ficker, IV p. 54,6): -sit terminum usque ad diem alium. CARTUL. Conch. 63 p. 52 (a. 1061—65): sicut nos per terminos monstravimus et cruces -ere mandavimus. CARTUL. Cappel. ad Plancas 13 (a. 1073) éd. van de Kieft p. 241: mensuram vini sive annone, quam prior -serit, nemo augmentare vel minuere presumat. B) *désigner, nommer une personne*: DIPL. Bereng. I 85 p. 229,1 (a. 912): fuisset potestati... abatem ibidem -endi. CARTUL. Vin-doc. I 98 p. 181 (a. 1050—55): conventionem de abbate -endo.

XII) *susciter, causer*: A) *trans.*: 1) *en général*: a)

au propre: ANAST. chron. p. 132,34: ignem in pretorium. GESTA Franc. Hierosol. 17 p. 86: castrum spoliaverunt -seruntque ignem. b) *au figuré*: WALTHARIUS 68: foedera plus cupio quam proelia -ere vulgo. ib. 796: quem (*ictum*) propius stantis certo libramine -it dextra manus. FROUM. carm. 11,9: -entes verbera. DOC. Ar. 76 p. 107 (a. 977): si qualivet omo... molestia... -at per quamvis modis. CARTUL. Richar. 218 p. 195 (a. 1176): nullum in fascia, vel in ortali, eis debeo -ere impedimentum. 2) *emplois spéciaux*: a) calumpniam, *réclamer en justice, introduire une revendication en justice*: CARTUL. S. Alb. Andegav. I 356 p. 414 (c. 1062): calumpniam quam -serat eis. ib. I 106 p. 121 (a. 1074): in illas partes... numquam calumpniam -sistis nec adhuc -itis. LEGES Henr. I 59.9. a. p. 578 (c. 1114—18): de rebus hereditatis sue interpellatus post XV annos defensorem habeat vel idem respondeat; et calumpniam -at in rebus suis, ut nullus eas teneat uno anno et uno die sine contradiccione, dum sanus sit et in patria pax. b) consuetudinem, usaticos, *établir, imposer (une prestation)*: CARTUL. S. Alb. Andegav. I 89 p. 103 (a. 1067—1109): volebat -ere consuetudinem. LIB. Domesd. II fol. 283: hanc consuetudinem -sit eis Aluricus. LIB. feud. maior I 382 p. 400 (a. 1113): totos usaticos novos quod ipse comes constituerat in B... et de aliis usaticis novis quod ipse comes -sit in ipso merchato. DIPL. Loth. III 96 (a. 1136?): sine voluntate habitantium aliquam consuetudinem ibidem -ere. USAT. Barc. 3 p. 2: constituit et -sit usaticos. c) super, *accuser, porter une accusation contre quelqu'un*: LEO III epist. 6 p. 63,24 (a. 800): -serunt super me gravia crimina (cf. IVO Pan. V 4 col. 1213). HINCM. REM. annal. Bertin. p. 59 (éd. Waitz): H. super quem W. infidelitatem -serat (cf. ib. p. 66). CARTUL. S. Ben. Divion. II 455 p. 225 (a. 1117—23): illi super quos -ssum fuerat. B) *intr.*: THIETM. 2,23: Deus huic in mentem celitus -sit, quo curam sui senioris respondendo talibus mitigavit.

XIII) *donner*: A) *trans.*: 1) *en général*: HRABAN. carm. 81,8: -itque Britannia mater doctorem (*Bonifatium*) populis hoc decus ecclesie. WANDALB. martyr. inv. 19: servo confer opem -ssaque desuper / cecum de tenebris iam revocet manus. CARTUL. Ruscinon. 56 p. 85 (a. 1074): pignora quod Pontius comes -it ad Gilabertum comitem. CARTUL. Richar. 60 p. 62 (a. 1147): trecentos solidos... ad profectum et utilitatem filiorum Raimundi Bellonis... -ere... promittimus. 2) *céder, concéder (un bien)*: CARTA a. 972 (R. D'Abadal, Els comtats de Pallars i Ribagorça II 215 p. 398): ut aliquit de alodem nostrum mittisemus in domo Sancta Maria... -imus uno villare... Donamus vobis istum villare. MEM. Spolet. p. 311,3 (a. 1000): terra quam -erunt pro anima parentum illorum. CARTUL. Imol. p. 8,26 (a. 1017): plenaria cessione et securitate mitens et mitimus vobis totam terram. COD. Amalf. I 35 p. 51,10 (a. 1018):

-amus eam *petiam terre* at potestatem vestram. CARTUL. Gemet. 38 p. 121 (a. 1032—36): donationem... -sit ad Sanctam Mariam Gemmetici. CARTUL. Conch. 44 p. 46 (a. 1060—62): -o... et confirmo in convenientiam supradicto abbati et monachis... omnem partem mee hereditatis (cf. ib. 43 p. 45 [a. 1061—62]). CARTUL. S. Alb. Andegav. I 105 p. 117 (a. 1082—1103): auctora-mentum... in manum Girardi (ib. 111 p. 133). DOC. Port. reg. I 6 p. 10 (a. 1100): in qua ecclesia... primitus -simus fundamentum. DIPL. Loth. III 53 (a. 1133?): potestatem... eas (*res*) -endi in beneficium. 3) *transmettre*: HRABAN. epist. 17b: partes convivii et diem celebrem -it in posteros. DIPL. Henr. III 192 p. 243,12 (a. 1047): cancellariam... in manus... abbatibus. ANNAL. eccl. p. 31,15: ille perennem meritorum datem... -sit ad posteros. 4) *dépenser, payer*: CARTUL. Conch. 53 p. 53 (a. 1076): retineo medietatem debiti quod ibi... -ssuri sumus. CARTUL. S. Alb. Andegav. I 258 p. 300 (a. 1060—81): ut... decem... solidos in exclusiva perficienda -erent. LIB. Domesd. I fol. 22: in Lodintone debent -i xxij solidos de pastura quam comes dedit ei. QUADRIP. (VI Athelstan 3) p. 175: et ille xi custodiat ipsorum hyndenorum pecuniam et sciat quid ipsi -ent, quando ipsi gildare debebunt. ib. 6 p. 177: et -at omnis qui hominem habebit... denarium. CARTUL. S. Cucuph. III 1048 p. 214 (a. 1163): omne avere, quod in acquisitione illius domus in quibuscumque modis pater meus -sit similiter diffinio et evacuo. RICHARD. LOND. EP. dial. scac. p. 129,19: si piscis regius... comprehenditur, quod in hiis saliendis et aliis necessariis ministrandis a vicecomite -itur, sine brevi computatur. LIB. mon. S. Cruc. 259 p. 257 (a. 1183): totum illud avere quod in illa restitutione -seritis. CARTUL. Ruscinon. priv. p. 84 (a. 1197): dampnum X. sol. Barch. qui -antur et dentur in opere predictorum murorum. 5) *rationem, rendre des comptes*: CARTA a. 828 (Ficker, Forsch. z. Reichs- und Rechtsgesch. Italiens IV p. 16,23): volo ut rationem -atis pro qua rem eam invadiste. COD. Ver. p. 260,14 (a. 845): -ite nobis rationem de ipsas operas unde uuadiatum abemus. CARTA a. 845 (Cipolla, Organo p. 291,41): compellavit advocatus Martinum Vitalem... -ite nobis rationem de ipsas operas. 6) *mittere securitatem, donner sûreté*: DOC. comm. Ven. 2 p. 2 (a. 1022?): plenam et inrevocabilem securitatem -imus... de tres miliarias de caseo. 7) *mittere dies, consacrer du temps*: CAPIT. reg. Franc. II p. 280,16 (a. 856): multos dies in illius regis servitio -sit. B) *intr. (avec prép.)*: 1) *donner*: GERH. AUG. vita Udalr. 26 p. 412,14: de vestimentis suis -sit Atoni venerando viro. ANNAL. eccl. 477,26: fundit potius, qui -it in plenum. Nam illud potius reconditur, quod vasis vacuis congregatur. 2) *contribuer financièrement*: CARTUL. Ruscinon. priv. p. 60 (a. 1176): mando ut omnes habitantes in villa Perpiniani -ant ad muros faciendos et ad valla.

XIV) *diriger, mener*: A) *trans.*: 1) *en général*: HRABAN. epist. 22ⁱⁿ: errantes et alios in errore -entes. RUOTG. COL. 34: ne a perversis seducerentur et in errorem -erentur. BRUNO QUERF. epist. II p. 702,24 (a. 1008): quantum sola misericordia sancti spiritus flat, operari, laborare studium -imus. CONST. I 242,2 (a. 1175): quas -ere et trahere sine fraude potest. 2) *renvoyer à*: HRABAN. carm. 82,3: quos arx orbis et regina Roma quondam protulit, / ipsa -sit ad supernum regis Christi solidum. OTTO FRIS. chron. 4 prol. p. 180,4: qui... per visibilia ad invisibilia non -atur. ib. prol. p. 7,15: a creatura ad creatorem cognoscendum. ib. 7,24 p. 348,17: mortalium conditio... ad eternorum stabilitatem... nos -it. ib. 8,32 p. 449,29: predictus... denarius... non ad numerum, sed ad significatum nos -it. HUGO KIRKSTALL. fund. Font. p. 44: si -sero eos qui me interrogant ad doctiorem. 3) *mittere in circuitum, induire en erreur, tromper*: GERARD. MORES. delib. p. 289: talia quippe sunt spiritus nequam, spiritus daemoniorum, qui -unt terram (= mortales) in circuitum. Quomodo in circuitu? In circuitu impii ambulant, ait (Ps. 11,9). 4) *ad rationem, rendre compte*: CARTUL. S. Alb. Andegav. I 302 p. 343 (a. 1081—1106): -sit ad rationem Hucbertum... de exemplis Maleparic. 5) *se*: a) *se rendre*: NADDA Cyriac. 2,48: qui mira petat..., ad prosam nostri -ere se properat. b) *conduire*: DIPL. Otton. II 278 p. 324,5 (a. 982): primus finis suum habet principium ubi Trepus dilabitur in albeum Aufidi, qui recta linea per aquam fulminis ascendens -it se ubi Nigri rivi et Trepis aqua coadunatur. c) *se mittere per, traverser*: BENED. ANDR. chron. p. 12,3: per Tracia se -entes omnia fuderunt.

B) *intr.*: 1) *au propre*: a) *se rendre à, se mettre en route*: ANNAL. FULD. Ratisb. a. 886: Perangarius -ens Vercellinam urbem expoliare ibique veniens... reversus est. b) *conduire à* (cf. *Löfstedt, Peregr. Aeth.* 3,8): BULL. Cas. II p. 20,2 (a. 802): *limes* -it in Axo et ab Axo currit in Urcia et redit ad viam organam. LAMB. HERSF. annal. a. 1077 p. 285,14: vias omnesque aditus, qui ad Italiam -unt. HIST. ord. Bened. Mont. Pannon. VIII p. 267 (a. 1086 *fals.* c. 1135—71): ab occidente tenditur ad pontem iba *terminus*, qui -it ad caput vallis, que vulgo dicitur Qumlouozou. ib. p. 267: *terminus* inde fertur ad puterum Tuhut, qui ducit ad viam exercituum, per quam vadit ad rus monachi, quod -it stratum(?) Purua. (ib. VIII p. 268 et p. 269). 2) *au fig.*: a) *ad rem, mener à*: ANNAL. eccl. p. 14,56: regie civitatis amor... ad rem -it ut rebus omnibus pacatis sola tranquillitate erigi. b) *ad usum, employer, se servir de*: MON. eccl. Flor. p. 1125,43 (a. 1017): si quis... ad usum seculi -ere voluerit.

XV) *étendre*: 1) *manus*: ERMENR. ad Grim. 16 p. 552,19: -e pater manum et educ me de vepribus istis. ANNAL. eccl. p. 402,9: -e in nomine Domini manum tuam, erige eam. 2) (*mus.*) *atteindre un intervalle*: ARIBO

FRIS. mus. p. 21: sicut cantus plagalis nec fines distinctionum tendit ad quintam, cum etiam raro -at ad quartum.

XVI) *faire*: COD. Ver. p. 421,15 (a. 882): amici qui de ac causa inter nos pactum -serunt (*conclure un pacte*). ANAST. disp. col. 656^A: -sit metanoeam. ib. col. 656^B: -ssa metanoea. JOH. AMALF. mirac. 80,25: cogitavi vero ut illi -erem metaniam (cf. ib. 111,19: metanias faciens).

missus, -i m. forme: misi (*gén. sing.*): OBERT. SCRIBA a. 1186,37 p. 14 (*nom. plur.*): TRAD. Patav. 54. misus: OBERT. SCRIBA a. 1186,46 p. 17. ib. 212 p. 78 *et passim* ib.

I) *envoyé, messenger*: A) *en général*: NITHARD. hist. p. 15: -us... venit nuntians. CHRON. Fontan. p. 302: -i... venerunt... nuntiantes. HINCM. REM. div. Loth. col. 647^C: domnus Adventius ad me -um suum direxerat per quem ei has iterum litteras destinavi. FROTH. epist. col. 865^A: domno imperatori litteras per presentem -um nostrum dirigere. VITA Rup. 3 p. 158: rogare... per -os (LIBELL. Baw. et Car. 1 p. 4). PASS. Petri et Pauli metr. 18: -us mittentis sepe in honore nitet. HROTSV. gesta 518: illi transmisit -um mox namque secretum, / Utque fugam caperet. FLODOARD. hist. col. 296^{A-B}: -us qui easdem pertulerat litteras. VITA Corb. II p. 618,1: usque dum eorum -us Crimoaldo hoc nuntians reverteretur. ANON. gesta Hung. c. 14: -i uero Salani ducis... ad ducem Arpadium peruenerunt. ib. c. 16: dux Salanus... -os Arpad ducis benigne suscepit. B) *en parlant d'un ange*: HRABAN. carm. 9,42: -us... Lucis ducat ad astra poli *servum tuum*. PASS. Quint. I p. 21: -us ab excelsis clementer munere Christi. C) *en parlant des apôtres*: WANDALB. martyr hymn. 4: -i... te per orbem predicant verbi... ministri voce. ALMAN. Sind. p. 371: tripudiant testes seu -i pontificesque.

II) *ambassadeur*: A) *avec gén.*: ANNAL. Lauriss. p. 12: regis (ANNAL. Maxim. I p. 22. REGINO chron. p. 53. HROTSV. gesta 98). ANNAL. Lauriss. p. 118: imperatoris (ANNAL. Mett. II p. 102). EPIST. var. II p. 330,5: Michaelis. ANNAL. Bertin. p. 3: Danorum. DIPL. Ludow. Germ. 72 p. 102,14 (a. 855): regis Longobardorum. RIMB. Ansc. tit. 26: in eadem legatione -um pariter et signum regis Horici secum habuit. HILDEG. EPISC. Faron. p. 192,3: Saxonum. POETA SAXO 2,22: Danorum regis. ASTRONOM. Ludov. p. 624: aliarum... nationum. FLODOARD. hist. col. 255^C: regine. RAHEW. 4,5 p. 237,24: singularum civitatum. DICUIL mens. orb. p. 3,11: *missi* Theodosii imperatoris ad orbem terre mensurandum (ib. 4,3,16; 4,4,11; 16,13; 19,10f.; 64,3 Parthey). B) *abs.*: CAPIT. reg. Franc. 1 p. 85,21 (a. 800 vel ante): -i vel legatio. ANNAL. Maxim. I p. 24: -os... confirmande pacis gratia... misit. CHRON. Moissiac. p. 309: -os suos direxit, postulans pacem facere. ANNAL. Lauriss. p. 76: cum... -is pacem firmare. ANNAL. Mett. I p. 89: -i... legationis sue ordinem exponentes. EXAUCT. Ludov. p. 369: ut per legatos et -os ammone-

retur. CHRON. Moissiac. p. 307: in ipso anno venerunt -i eius quos miserat trans mare in Persida ad Amarmamoli regem Sarracenorum propter elephantum bestiam. CAND. FULD. Eigil. II 7,22: -us de rege remissus. DIPL. Ludow. Germ. 171 p. 242,3 (a. 876): -os suos ad nostrum direxit celsitudinem. HINCM. REM. annal. Bertin. p. 80: Karolus -os suos, quos precedenti anno Cordubam ad Mohomet direxerat... in Compendio recipit. RIMB. Ansc. 13: per -os... hanc rationem... pape... intimari fecit confirmandam. POETA SAXO 5,349: -i mandata ferentes. ASTRONOM. Ludov. p. 611: -os pacem petentes et dona ferentes. ANNAL. Vedast. p. 62: coeperunt... -i ad invicem discurrere, ut imperator pacem cum Danis faceret. REGINO chron. p. 55: cum... -is pacem... firmare. ANNAL. Iuv. IV a. 803 p. 736: -i Hierosolimitani. WALTH. SPIR. Christoph. II 3,79: regifici suscepit nuncia -i.

III) *légal apostolique*: A) *avec gén.*: VITA Pirm. I 4: summi pontificis (REGINO chron. p. 58). ANNAL. Lauriss. p. 34: -us domni... Apostolici (HINCM. REM. annal. Bertin. p. 130. CHRON. Moissiac. p. 295). ANNAL. Lauriss. p. 175: Romani pontificis. ANNAL. Maxim. I p. 23: Georgii patriarche de Hierosolimis (cf. ANNAL. Iuv. III a. 803 p. 736). ANNAL. Maxim. I p. 22: Adriani pape. SYNOD. Ticin. a. 876 p. 458,19: cum -is domni Apostolici Ioannis. HINCM. REM. annal. Bertin. p. 499,43: apostolici. CARTUL. Mog. A 193 p. 119ⁱⁿ (a. 937—39): nostre apostolice sedis. B) *avec adj.*: ANNAL. Lauriss. p. 92: -i apostolici (ANNAL. Maxim. I p. 19. RADBERT. epitaph. Arsen. p. 81. VITA Pirm. I p. 24,11. RADBERT. Wal. p. 508. REGINO chron. p. 58). COSM. chron. p. 125,21: quo cum pervenisset -us apostolici... Videns autem Romanus -us se esse despectum et dehonestatum. C) *abs.*: HINCM. REM. annal. Bertin. p. 62: -i, corrupti muneribus, epistolas domni apostolici occultantes. *spécialement: titre du dataire de la chancellerie pontificale à la fin du IXe siècle*: HINCM. REM. annal. Bertin. p. 77 (éd. Waitz): Arsenio episcopo, -o et apocrisario summe sancte catholice atque apostolice sedis, apostolicam habente auctoritatem et legato eiusdem domni Nicolai apostolici (cf. CAPIT. reg. Franc. II p. 469,14 [a. 865]. NICOL. I epist. 33 p. 303,21. REGINO chron. p. 85). CAPIT. reg. Franc. II p. 351,36 (a. 867): Leonem... Gabinensem episcopum et sancte Romane ecclesie -um et apocrisarium. JOH. VIII epist. 8 p. 8,11: Leonem... apocrisarium et -um apostolice sedis. id. epist. frgmt 56 p. 309,21: Gregorio dilecto filio nomenclatore, -o et apocrisario sancte sedis nostre. BULL. Rom. 224,1, II 48 (a. 883): per manum Zacharie episcopi et bibliothecarii atque -i sancte sedis apostolice.

IV) *commissaire de l'empereur ou du roi, chargé de missions d'inspection ou d'administration* (missus dominicus): A) *en général*: 1) *avec gén.*: ANNAL. Lauriss. p. 72: causas... cum -is imperatoris placitum habendi.

TRAD. Patav. 50 (a. 800—04): dum residissent -i... imperatoris... in fisco publico ad Inzinga acquirendas causas. TRAD. Frising. 186 (a. 802): dum resedissent... -i... imperatoris... ad examinandas diversorum causas et cum lege atque iustitia terminandas. POLYPT. Rem. p. 106: veniens -us domni regis Karoli... in villam Condantum. CARTUL. S. Julian. Brivat. 35 p. 30 (a. 851): dum resideret... Bernardus comes, -us domni... Caroli regis, die mercoris Lanegade villa ad causas audiendas rectaque iudicia terminanda. DIPL. Ludov. Germ. 66 p. 91,23 (a. 853?): -us... regis residens cum B. et P. comitibus et cum magna multitudine... populi fecit iurare primos et seniores. DIPL. Arnulfi 96 p. 141,16 (a. 892 *faux?*): ut trebutarii in Untarse coram nullo comite aut -o regis regant. DIPL. Karoli III 17 p. 30,28 (a. 880): -i... imperatoris... parati... iustitias facere. VITA Conw. p. 183: in Dei nomine -us imperatoris. FLODOARD. hist. col. 242^B: ex banno regis cuius -us ipse pontifex erat. ANNAL. Mett. I p. 74: cum -is imperatoris placitum habuit. 2) *abs.*: ANNAL. Lauriss. p. 88: iustitias per -os impetrare. TRAD. Patav. 54 (a. 802): -i hac causa pariter et diligenter inquirentes invenerunt, qualiter... essent. TRAD. Frising. 183 (a. 802): dum resedissent -i... ad universorum causas audiendas vel recta iudicia terminanda. CAPIT. reg. Franc. I p. 92,13: -i diligenter perquirere, ubicumque aliquis homo sibi iniustitiam factam ab aliquo reclamasset. CARTUL. Clun. I 3 p. 6 (a. 814): dum resideret O. comes, -i gloriosissimi imperatoris... una cum S., D., et B., -os Leydradi archiepiscopi atque -os domni imperatoris necnon A., A., M., -is dominicis. TRAD. Ratisb. 11 p. 9,35: -us... eadem res... ad monasterium... tradidisset atque revestisset de eadem re Adaluuinum episcopum. EPIST. var. II p. 340,3: reclamare... ad -um vestrum, si me fecissent iustitiam. CONCIL. Aquisgran. a. 816 p. 459,14: coram memorato -o nostro conferas... sicut a -o nostro eis demonstratum fuerit. CARTUL. S. Bened. Floriac. p. 27 (a. 817): ante ipsos -os, XII testimonia ibidem presentavit. CAPIT. reg. Franc. I p. 288,16 (a. 818—19): volumus ut -i nostri per singulas civitates una cum episcopo et comite -os vel nostros homines ibidem commanentes eligant, quorum cure sit pontes per diversa loca emendare. ib. I p. 289,5: sicut iam aliis -is iniunctum fuit, iustitiam faciant de rebus et libertatibus iniuste ablatis. COD. trad. mon. Lunael. 80 p. 47: -i vestri desuper sedere fecerunt duos vices. EPIST. var. II p. 311,21: quatenus pietas vestra per fideles Deo et vobis -os hoc (*sc. destructionem totius sacri ordinis*) emendaret. CAPIT. reg. Franc. II p. 11,4 (a. 829): volumus, ut tale coniectum -i nostri accipiant. DIPL. Ludow. Germ. I p. 1,24—25 (a. 829): qui missus inde... abbatem et servos Dei vestiret... ille -us iussionem dominicam implens vestituram peregit. AGOBARD. ins. Jud. col. 71^A: venerunt et predicti -i habentes in manibus tractoriam

stipendialem et capitularia sanctionum. CARTUL. S. Bened. Floriac. p. 45 (a. 835): -os nostros... episcopum et... comitem. FROTH. epist. col. 867^D: iniustitias fecerunt in nostra parochia -i vestri. GESTA Aldrici (MG Script. XV p. 313,40): domnus... Hludowicus imperator ad hoc inquirendum atque veraciter investigandum suos strenuos et fideles misit -os. HINCM. REM. epist. col. 21^D: -os tales per regnum constituite, qui sciant qualiter comites et ceteri ministri reipublice iustitiam et iudicium populo faciant. DIPL. Ludow. Germ. 66 p. 92,38 (a. 853): actum est... placitum... presentibus... testibus et scabinis... cum Iringo -o et... episcopo et... abbate... atque M. advocato. AMALAR. inst. sanct. col. 974^A: -os nostros per imperium... destinaverimus (cf. ib. col. 974^A). DIPL. Ludow. Germ. 102 p. 148,10 (a. 861): tradimus..., sicut... comes noster et -us de ipsis rebus eas circumvit (ib. 113 p. 162,9 [a. 864]. ib. 117 p. 166,30. ib. 124 p. 174,20 etc.). DIPL. Karoli III 1 p. 4,6 (a. 876): Karolo... per eius -um... nos de eadem commutatione revestiente. ib. 23 a p. 40,2 (a. 880): dum domnus Karolus... constituisset -os..., ut irent de loco in loco, quicquid ibi iniuste invenissent, legali ordine ad finem perducerent (ib. 25 p. 43,8 [a. 880]. ib. 75 p. 123,8 [a. 883]. ib. 90 p. 148,42 [a. 883] etc.). DIPL. Arnulfi 140 p. 213,12 (a. 896): iubebam, ut nullus de fidelibus nostris comes, -us aut iudex... ad causas audiendas vel freda exigenda seu fideiussores tollendos... invadere... presumat. CHRON. Moissiac. p. 294,15: annuale tributum, quod Francis tribuerat, per -os suos annis singulis esse transmissurum (ib. p. 311,45). DIPL. Otton. I 342 p. 469,19 (a. 967): episcopus et -us. ABBO FLOR. can. col. 480^B: Carolus proposuit edictum in libro IV capitulorum suorum. Si quis litteras nostras despexerit, id est tractatoriam que propter -os recipiendos dirigitur... honores quos habet, amittat. CARTUL. Mog. A 306 (a. 1063): -o, sub cuius iustitia ecclesia illa episcopali defensione muniretur.

B) *lieutenant de l'empereur ou du roi*: CHRON. Moissiac. p. 299: venerunt in Italiam ut eam ad ditionem Grecorum revocarent quos Langobardi cum -o Karoli debellati sunt. DIPL. Caroli II, II p. 498,20 (a. 877): Boso, dux et -us Italie sacrique palatii nostri carissimus archiminister.

C) *emplois spéciaux*:

missus directus: DIPL. Karoli III 25 p. 42,38 (a. 880): -i directi domni Karoli. ib. 81 p. 132,38 (a. 883): episcopus una simul cum Uuifredo ipsius civitatis comes et directo -o a prefato Cesare... secundum brevem antiquum legali iudicio definierunt.

missus discurrens: DIPL. Caroli M. 195 p. 262,10 (a. 796—800): omnibus episcopis, abbatibus..., ducibus, comitibus..., atque -is nostris discurrentibus. CARTUL. Stabul. I p. 68,25 (a. 814): thelonariis, actionariis,

-is nostris discurrentibus... notum sit (DIPL. Caroli II I p. 171,34 [a. 843—44]. ib. II p. 278,13—14 [a. 871]. DIPL. Karoli III 39 p. 67,37 [a. 881]. DIPL. Otton. II 15 p. 22,35 [a. 967]). CARTUL. Matic. p. 45 (a. 816): utilitas... comitum... et vassorum..., vicariorum, centenariorum, vel -orum per imperium a domino nobis conlatum discurrentium. CARTA a. 817 (Vaissete, Hist. Languedoc II pr. 44 col. 117): nullus quilibet fidelium neque -us discurrens... monachos inquietare presumant. DIPL. Catal. I p. 261,15 (a. 823): nullus episcopus aut comes vel -us discurrens ibi aliquam dominationem aut tyrannidam potestatem exerceant. DIPL. Pepin. I 28 (a. 838): omnibus de palatio nostro -is discurrentibus. DIPL. Karlom. 6 p. 293,29 (a. 877): nullus iudex publicus, nullus -us discurrens... inquietudinem... inferre presumat (DIPL. Karoli III 12 p. 19,4 [a. 879]. ib. 21 p. 36,22 [a. 880]. ib. 179 p. 296,38 [a. 881] *faux*. ib. 122 p. 194,26 [a. 885]. ib. 85 p. 138,16 [a. 883]. DIPL. Caroli III p. 184 [a. 915]. DIPL. Ludov. IV 2 [a. 936]). missus dominicus: LEX Franc. Cham. 8 (a. 802—3): -um dominicum... quando in missatico directus fuerit. FROTH. epist. p. 285,22: ipsis -is dominicis impediens (ib. p. 286,14). TRAD. Wizenb. 172 p. 160^{ex} (a. 834): cogente -o dominico (ib. 191 p. 178 [a. 811]). CONCIL. Aquisgran. a. 836 p. 713,38: -is dominicis committatur. DIPL. Ludow. Germ. 66 p. 91,49 (a. 853?): dominicus -us... verbo regis pannaavit omnes. ADREVALD. mirac. Bened. p. 381: visum est -is dominicis placitum Aurelianis mutare. HINCM. REM. annal. Bertin. p. 135: episcopus de presbiteris sue parrochie secundum quod cuique possibile erat... acciperent et -is dominicis redderent. CARTUL. S. Bened. Floriac. I p. 57 (a. 866—75): L. episcopus et A. comes, -i dominici (CARTUL. Stabul. I p. 122,14 [a. 911]). DIPL. Arnulfi 62 p. 92,3 (a. 889): -i dominici per tempora discurrentes (FORM. Patav. 3. DIPL. Otton. I 20 [a. 938]. DIPL. Henr. II 8 p. 10,22 [a. 1002] etc.). FLODOARD. hist. II 18 col. 125^C: V., qui ab imperatore prefato magno Karolo -us dominicus ad recta iudicia determinanda fuerat ante episcopatum constitutus super totam Campaniam. CHRON. S. Ben. Divion. p. 103: I. episcopus et Odo comes vel ceteri -i dominici in Luco villa in mallo publico ad res audiendas vel iudicandas.

missus imperialis: SYNOD. Ticin. a. 876 p. 459,4: imperialis -i. HINCM. REM. annal. Bertin. p. 77 (ed. Waitz): F. capellanus et -us imperialis. CARTA a. 877 (Plancher, Hist. de Bourgogne I pr. XIII p. 12 col. 1): episcopus, -us eciam imperialis, deferens nobis precepta imperialia. DIPL. Karoli III p. 332,1 (IX^{ex} *faux*?): advocatos, quales... episcopus vel imperiales -i invenerint. missus intercurrentis: HINCM. REM. ord. palat. p. 23 (ed. Krause): accepto ex... domesticis palatii, -is intercurrentibus.

missus maior: CAPIT. reg. Franc. II p. 298,29 (a.

860): quicquid exinde, quod commendamus per se adimplere non potuerint, ad -os maiores per ipsum missaticum constitutos referant, ut cum eorum consilio et auxilio omnia impleant.

missus palatinus: GESTA Aldrici p. 133: A. seneschaldo domne Iudith imperatricis et -o palatino.

missus de palatio: COD. Patav. 5 p. 7 (a. 819): de nostro palatio -is. AGOBARD. epist. p. 181,36: cum... comminetur se -os de palatio adducturum, qui pro istiusmodi rebus non iudicent et distringant.

missus regalis: ANNAL. Mett. I p. 69: una cum -is his regalibus, Riculfo diacono et Evrehardo magistro pincernarum. ALMAN. Niv. p. 169,5: nec placita custodiantur ibi per -os regales vel aliquos duces vel comites.

missus regius: WETT. Gall. 16: iniuria contra -os regios. AIMOIN. FLOR. gesta Franc. p. 76: venientibus regis -is.

V) *auxiliaire ou subordonné (spécialement en matière judiciaire), d'un comte, d'un avoué, d'un seigneur*: CAPIT. reg. Franc. I p. 211,10 (a. 801—10): nisi presentia comitum aut -orum illorum. ib. p. 141,29 (a. 805—8): una cum -is illorum (= *comitum*) qui in exercitu sunt. ib. p. 308,27 (a. 825?): ad hoc esse se a nobis -os constitutos, ut, si quilibet episcopus aut comes ministerium suum per quodlibet impedimentum implere non possit, ad eos recurrat et cum eorum adiutorio ministerium suum adimpleat. HINCM. REM. epist. col. 14^B: -us reipublice, id est minister comitis. WALAHFR. exord. 32 p. 515,32: comites quidam -os suos preponunt popularibus qui minores causas determinent. CARTUL. Matisc. p. 105 (a. 879—87): comitis. DIPL. Karoli III 175 p. 286,5 (a. 880 *spur.*): habeat pontifex... vel -us ipsius potestatem deliberandi et diiudicandi seu distringendi veluti si presens esset noster comes palatii. CARTUL. Matisc. 501 p. 293 (c. 928): ista testimonia vel iurationes recepit Arigerius, -us a domno Willelmo comiti, seu conspalato. FLODOARD. hist. col. 249^C: presul per seipsum vel per -os suos hanc causam... inquirat. CARTUL. Clun. II 1100 p. 193 n. 1 (a. 961): in placito quod vocant in mallis, ubi residerent -i et prepositi domni Leotaldi comitis. CARTUL. S. Vict. Mass. I p. 309 (X^e): E. comite, per suo -o N. vicedomino. CHRON. S. Petr. Besuens. p. 252: B. vicario et -o ab H. comite. IUD. Dei 12,2 p. 420: confiteri magistro, seniori vel -o senioris. ACTA Henr. Leon. 57 p. 82,32 (a. 1162): principalis advocati. ib. p. 82,25: sine auxilio advocati vel eius -i (CONST. I 339,1 p. 485,27 [a. 1191]).

VI) *représentant*: A) *procureur (spécialement en justice) d'un ecclésiastique ou d'une église*: COD. trad. mon. Lunael. 75 p. 45: monachus, desuper constitutus prepositus et -us Hildepaldi archiepiscopi. CARTUL. S. Mar. Paris. I p. 260 (a. 820): -us episcopi secundum propriam voluntatem ordinet et advocatus eiusdem ecclesie... rectam ac legalem rationem reddat. VITA

Eparch. p. 555,12: episcopus cum -is suis. POLYPT. Rem. p. 106: tradidit ipsam villam -is domni Hincmari, Adaloldo scilicet, custodi ecclesie sancti Remigii et Heringando, ipsius advocato. CARTA a. 874 (R. d'Abadal, Els comtats de Pallars i Ribagorça II 72 p. 323): -us de G. presbiter. CARTA a. 918 (Plancher, Hist. de Bourgogne I pr. XIX p. 16 col. 1): -us et advocatus... episcopi. DIPL. Otton. I 4 (a. 936): episcopus -usve suus. ib. 262 (a. 864): rectores ac pastores vel eorum -os. 10 CARTUL. S. Ben. Divion. II 271 p. 62 (a. 1020): Iobertus monachus -us subscripsi. CARTUL. Sithiens. I p. 185 (a. 1056): abbas aut prepositus vel -us ipsius ecclesie. DIPL. Loth. III 75 (a. 1135): abbas vel eius -us. CARTA a. 1140 (Kohler, Urkunden p. 28,2): -us abbatis. LEGES Edw. conf. 3 p. 629: ubicumque regis iustitia... placita tenuerit, si -us episcopi veniens illuc aperuerit causam sancte ecclesie, ipsa primitus terminetur. B) *procureur d'un particulier*: CARTA a. 864 (R. d'Abadal, Els comtats de Pallars i Ribagorça II 64 p. 318): sumus -i de parentes 20 nostros. FOLC. gesta Bert. 91 p. 167 (a. 868): ut si Guntbertus reverteretur, sicut iussisset, facerent; si autem non reverteretur, sicut per -um suum mandaret, manutertii facerent in sua et patris elemosina. C) *mandataire d'un marchand*: DOC. comm. Ven. 31 p. 33 (a. 1104): tu per credentem -um istam colleganciam michi transmittere debuisti. OBERT. SCRIBA a. 1186, 212 p. 78: promito vobis vel vestro -o solvere (id. a. 1190, 589 p. 232). GUILL. CAS. I 810 p. 324 (a. 1191): in reditu vero Ianuam reducere promittit in potestate eius vel sui certi -i proficuum quod Deus dederit cum capitali. ib. 875 p. 350 (a. 1191): se habere lib. IIII a Rustigo de Aiolo in accomendatione, quas ei vel eius -o dare promittit ad dies XV proximas ex quo ipse vel suum -us quesierit. D) *au figuré, représentant du Christ (en parlant d'un évêque)*: ACTUS pont. Cenom. p. 29: sum -us Christi Jesu.

VII) *le Messie*: HRABAN. univ. I, II col. 20^C: *Christus* -us dicitur quia Verbum caro factum est.

missa, -e f. 1) *lettre missive*: COD. Tosc. I p. 397 (a. 812): detulit nobis ad relegendum monimen et -am ab Gaidualdo. HRABAN. univ. V, V col. 123^B: epistolam proprie Greci vocant que interpretatur latine -a..., -a vel missi ante membranarum usum in dedolatis ligneis codicellis epistolarum alloquia scribebantur. 2) *messagère*: UGUTIO s.v. mitto: hic missus id est nuncius, 45 hec -a id est nuncia. 3) v. I. *missa col. 617 l. 35 ss.*

missum, -i n. *message*: UGUTIO s.v.: hoc -um i. nuncium.

mittendum, -i n. 1) *lettre, envoi*: OTTO FRIS. chron. 8,33 p. 443,19: ultimos tres *angelos* vel ad exteriora mitti... vel de -is invisibili potestate dispendare... testatur. GERBERT. epist. p. 107: -a pro episcopatu. 2) *ordre, mandat*: ACTA Phil. Aug. I 453 p. 550 (a. 1192): si comites... a portionibus istis resilire voluerint absque -o nostro.

- mitra** v. *mitra*.
- mittus**, -i m. v. *mythos*.
- mitus**, -i m. [orig. inc.] *mesure agraire*: TRAD. Wizenb. 181 p. 170^{ex} (a. 870): de terra araturia -us l.
- mixio**, -nis f. v. *missio*.
- mixolydicus**, -a, -um [mixolydios] *mixolydien*: PROSAR. Lemov. 104,36 p. 110: mixta castitas / est quas intra in sede / locata -a. ib. 122,1 a p. 136: nostra promat caterva / cantica -a.
- mixolydius**, -a, -um *forme*: -on: HUCBALD. mus. p. 138. *mixolydien (mode musical)*: HUCBALD. mus. p. 127: septimum quoque modum -um septima species diapason informat. ib. p. 138: ex quarti et quinti toni proportionibus -um fieri, qui idcirco dictus est, eo quod ex lydio mixtus est. ib. p. 138: tonus septimus, quem nos -on dicimus, in proportione quarti toni habet totum diatessaron. ib. p. 139: sciendum... quod dorus maxime proto regitur, similiter phrygius deuterio, lydius trito, -us tetrardo.
- mixon** (*ici gén. plur. gr.*) [μύξα] *sébeste (fruit du sébestier, Cordia Myxa L.)*: PAUL AEGIN. cur. p. 86,16: gargarismata ex decoctione -on.
- mixta**, -e f. v. *misceo*.
- mixterium**, -i n. v. *mysterium*.
- mixticum**, -i n. *mélange*: WALAHFR. ? expos. in Joh. col. 903^C: duo calices, unum cum aqua, alterum cum vino, id est cum -o aque et vini in calice (= Ps. HIER. expos. in Luc. col. 576^D).
- mixticus**, -a, -um v. *mysticus*.
- mixtim** v. *misceo*.
- mixtio**, -nis f. *forme*: mistio: AMATUS CAS. Petr. p. 52. 1) *action de mêler*: a) *au propre*: HILDUIN. transl. Dion. p. 345,3: vini -o. b) *au fig., union*: HILDEG. epist. II 63: per -nem viriditatis tue ad te venimus. AMATUS CAS. Petr. p. 52: hec tibi nec sanguis pandit nec -o carnis. 2) *mélange (concr.)*: WOLFHARD. Waldb. 3,7 (5?): vas..., quo -o agebatur. MAPPE clav. p. 188: -nes istorum colorum. 3) *alliage*: REG. Mantovan p. 16,7 (a. 945): secundum conventum civium predictarum urbium constet -o argenti et ponderis quantitas. 4) *mixtio manuum, engagement, mêlée (en parlant d'un combat)*: ARNULF. AUREL. glos. Lucan. IV 773 p. 251: procuratio et manuum -o solet diu tenere pugnam antequam finem habeat per victoriam.
- mixto** l. [mixtum] *faire collation, recevoir le mixtum* (cf. mixtum s.v. misceo): STATUT ord. Sempr. (DuC IV p. 453): canonicos permittimus -are quousque 30 annos etatis compleverint.
- mixtolium**, -i n. [mixtum; cf. Fr. méteil] *forme*: mistolium: CARTUL. Long. Pont. 29 p. 82 (a. 1140). *méteil*: CARTUL. Long. Pont. 29 p. 82 (a. 1140): II sex. bladi... unum videlicet de -o, alterum de ordeo. CARTUL. Mai. Mon. Bles. 200 p. 183 (XII—XIIIe): duos modios competentis -i. Quod -um, si presbitero displicuerit, prior reddet ei unum modium frumenti et unum modium siliginis. ACTA Phil. Aug. II 706 p. 275 (a. 1202): in blado... persolvent sexaginta modios -i. v. *mestelum* et *mestulum*.
- 5 **mixon** v. *mictos*.
- mixtum**, -i n. v. *misceo*.
- mixtura**, -e f. *forme*: mistura: POLYPT. Irm. p. 235. HILDEB. flor. asp. col. 1430^C. PETR. VENER. Sarac. II 28 col. 717^D.
- I) *au propre*: A) *mélange, amalgame (concr.)*: CAPIT. reg. Franc. II p. 320,7 (a. 864): auri vel argenti. THEOPH. sched. 1,1: colorum (ib. 1,11.14.15.26. ib. 3,31). COMP. pict. 15 p. 125: indicum cum albo viscum miscemus; -am primam facimus obscuriorem et maticeramus cum albo. B) *méteil (A.F. mesture)*: POLYPT. Irm. 235: de frumento modiis XL, de -a LXXX. COD. Ver. p. 418,23 (a. 881): -a qualis ipse molinus laboraverit. CARTUL. Derven. p. 104 (IXe): de prandio unusquisque mansus solvit de -a modios VI. COD. Lang. p. 725 a (a. 905—06): reddunt de grano -a modia CXX. CARTUL. Belliloc. Lemov. 101 p. 154 (XIe): -am... quam debent rustici per censum hec sunt: de quarteria duo sextarii, de avena tres eminas et quartum ex ordeo. CARTUL. S. Eparch. 46 p. 23 (a. 1142—49): tres scilicet sextarii de frumento et tres de -a. CARTUL. S. Saturn. Tolos. p. 472 (a. 1173): dedit... unum cartonem et dimidium frumenti et medium -e. ib. p. 244 (XIIe): duos sextarios de -a. CARTUL. Coron. p. 148 (a. 1178): sub censu trium sextariorum tritici et aliorum trium -e. ACTA pont. Rom. Gall. III 30 134 p. 190 (a. 1183): modium frumenti et modios avene in numero et quantitate -e prius habite cum decem et novem solidis. CARTUL. Cellafr. p. 105: medietatem -e de farinariis Spine. cf. *mestura* et *mesturia*. C) *confluent de deux rivières*: ANAST. chron. p. 225,17: -a Tanahidis et Atel. D) *croisement*: HILDEB. flor. asp. col. 1430^C: ars asino submisit equam; misturaque mulum / Lascivam sobolem prodigiosa dedit.
- II) *au fig.*: A) *union*: ABELARD. introd. ad theol. p. 29: addidit his duobus in ipsa anima concurrentibus quandam -am effixi ex individuo et dividuo scilicet sine ex eodem et diverso hoc est incommutabili et mutabili. In qua quidem ut ita dicam -a Spiritus Sancti proprietates distinguitur (theol. p. 380). BERNARD. serm. de temp. col. 98^{A-B}: tria opera, tres -as fecit... Maiestas in assumptione nostre carnis... Coniuncta quippe sunt ad invicem Deus et homo, mater et virgo, fides et cor humanum. Admirabiles iste -e. B) *mélange (péjoratif)*: PETR. VENER. Sarac. II 28 col. 717^D: relinque mihi Moysen meum, dimitte prophetas meos, noli misturam prodigiosam et a nullo rationabili animo ferendam conficere. C) *foule, groupe*: WALAHFR. Wett. 200: colligitur -a virum. GERARD. MORES. delib. p. 72: amarissime quippe aque in eloquiis perhibentur et nimis insuaves, quibus tropologice illi advertendi, qui a celorum regno

sunt excludendi et deorsum deducendi, quibusve prohibemur a perfectioribus sub omni contestatione misceri, nisi a mala sequestrentur -a.

mixturo 1. [mixtum] *mêler, confondre*: GLOSS. AA 447,1,19: confundit, -at, commixit.

mixtus, -a, -um. v. *misceo*.

mizinginus, -a, -um [cf. *mezengus*] (*en parlant d'une sorte de monnaie*): CARTA a. 1084 (Carte Gubbio 75): octuaginta solidos denarii -i. cf. *mezengus*.

mna, -e f. 1) *mine (poids grec)*: HUGO S. VICT. dif. 134: -a pensans centum dragmas. ANON. transl. Arist. anal. post. p. 41,5: principium simplex... in gravi quidem est -a. 2) *mine (monnaie grecque)*: HRABAN. univ. IV 1 col. 82^B: qui vero -am unam in sudario conservavit. CHRIST. ? in Luc. col. 1512^D: dedit decem -as... Mina quam Greci -a dicunt, a drachmis appenditur. ANON. pond. et mens. (Camden. Misc. XV p. 5): -a centum dragmis appenditur. ORD. VIT. hist. I 13 t. I p. 56: servus... qui unam -am negotiaturus accipiat. v. *I. mina*.

mnasterium, -i n. v. *monasterium*.

moabatinus, -i m. v. *morabatinus*.

moabetinus, -i m. v. *morabatinus*.

moabertinus, -i m. v. *morabatinus*.

moabitinus, -i m. v. *morabatinus*.

moabitius, -i m. v. *morabatinus*.

moaditura, -e f. [*pour modiatia*] *muiée, mesure agraire*: CARTUL. Engol. p. 82 (c. 1059—75): dimidiam -am terre et prata.

moagium, -i n. v. *molagium*.

moaticum, -i n. [molo] *redevance payée au seigneur pour l'emploi de son moulin?*: COD. Lauresh. 3672 (a. 830—50): serviles solvunt unaqueque in censum unciam I... facit -um et bracem et picturas. v. *molagium*.

mobatana, -e f. [*arabe mubattana(t) 'doublé, fourré'*] *manteau fourré*: CARTA a. 944 (Becerro gótico de Cardeña 46 p. 56): accipi -a cum duas faces in octo solidos de argento.

mobile, -is n. v. *mobilis*, -e.

mobilia, -e f. [mobilis] *formes*: movilia: FONT. Flor. 68,21 (a. 1019). *abl.* muvilie: CARTUL. Regien. 116, 21—22 (a. 923). *biens meubles*: COD. Patav. 34,8 (a. 895): portiones de omne[m] -a tua. REG. Sublac. 211,13 (a. 987): dono de -a mea omne[m] lignamen. ANNAL. Camald. 5,5 (a. 1013): inter argentum et alias -as libras decem et octo. DIPL. Henr. V (St. 3133 = COD. Patav. II, 80) (a. 1116): omnes res eiusdem monasterii, casas, curtes, villas... molendina et piscaciones, venaciones ac familiar et -am sive etiam instrumenta que tunc abebat. OBERT. SCRIBA a. 1190,472 p. 186: fratres emancipati confitemur nos... manifestare tibi... totam -am quam ullo modo habemus. GUILL. CAS. I 177 p. 73 (a. 1191): divisionem ad invicem de tota sua -a... preter guarnimenta et massaritia domus. BONVILL. 37 p. 19 (a. 1198): lib. den. ian. decem et septem inter terram et -am.

mobiliaria, -ium n. pl. [mobilis] *biens meubles*: CARTUL. Interamn. 107,14 (a. 862): et excepto -a.

mobilis, -e I) *adj. formes*: movilis: TRAD. Wizenb. p. 214. DIPL. Henr. II 291 p. 356,27 (a. 1014). DOC. Port. part. 135 p. 119 (a. 1103). muilis: TRAD. Wizenb. p. 230. muvilis: REG. Mant. 8,5 (a. 864). muvillis: FONT. Flor. 27,13 (a. 995). *abl.* mobile: MEM. Spolet. 285,11 (a. 807). *nom. n. pl.*: mobile: REG. Sublac. 234,36 (a. 1005). *dat. pl.*: moviliis: MEM. Mediol. I 445,4 (a. 853). *acc. pl.*: movilias: FONT. Flor. 68,21 (a. 1019). REG. Senense 7,18. *abl. pl.* mobilia: SER. princ. Lang. 133,10. mobilia: COD. Lang. 278,d (a. 847). mobilis: TRAD. Frising. 476 (a. 822). DIPL. Ludow. Germ. 181 (spur). molibus: DIPL. Arnulfi 14 (a. 888). movilia: TRAD. Wizenb. p. 208. movilias: CARTUL. Parm. 591,29 (a. 915).

A) *en général*: 1) *mobile, susceptible de mouvement*: ANAST. hypomn. col. 682^D: pretiose ipsorum ac sacre divinitusque -es lingue a Deo instincte; a se -is, qui sua sponte movetur. HROTSV. Agn. 171: -is... corporis. METELL. Quir. 3a,11: castris -ibus fuit / innox pugna diu percita bestiis. DOM. GUNDISS. transl. Ibn-Gebirol fons vite III 50 p. 193: si *corpus universale* esset -e per se, deberet esse totum -e et totum movens, quod est impossibile. ALAN. INS. planct. nat. col. 455^B: robur / infirmum, firmum -e, firma movens. ANON. sex princ. VIII 35 p. 33,6: ea... que adveniunt non secundum subiecti -is crementum et diminutionem. ANON. transl. Procli elem. phys. p. 46,19: omne corpus phisicum est -e secundum locum. 2) *meuble (en parlant de la terre)*: ARNULF. AUREL. glos. Lucan. IX 469: quia -is est et harenosa terra ideo de facili movetur. 3) *res mobiles, biens meubles*: CARTA a. 842 (Vaissete, Hist. Languedoc II pr. 100 col. 215): res -es. CARTUL. Clun. I 7 p. 10 (a. 833): terciam partem ex omnibus rebus meis -ibus (CARTUL. Saviniac. 175 p. 127 [c. 970]). AIMOIN. FLOR. gesta Franc. p. 93: res eorum -es auferentes, immobiles igne cremantes. CARTUL. S. Vict. Mass. II p. 219 (a. 1079): in quibuslibet rebus -ibus vel immobilibus. CARTUL. Bund. I p. 169,17 (a. 1096): omnes res territorias et -es et immobiles. ACTA Phil. Aug. I 8 p. 12 (a. 1180): quod Girardus in domibus episcopi sive rebus tam immobilibus quam -ibus nihil iuris haberet. CONST. II 19 p. 25,6 (a. 1198): in occupandis rebus -ibus vel sese moventibus decedentium episcoporum. 4) *qui peut être supprimé (en parlant d'une maladie)*: PAUL. AEGIN. cur. 38,19: difficile -em passionem. 5) (*argent*) *liquide, espèces sonnantes*: CARTUL. Interamn. 31,21 (a. 1000): ponere supra altare annualiter denaria -a baliente denariis quatuor. CARTUL. scrin. Col. A I 23 p. 73 (a. 1165—69): effestucaverunt omnem hereditatem... et omnem -em pecuniam. ib. 8 p. 52 (a. 1165—72): uter alium supervixerit, hereditatem illam et -em substantiam... propriam obtineat. ib. 25 p. 62 (a. 1172—78):

legavit... omnem -em sive immobilem summam quam nunc habent.

B) *enclin à, porté à*: WIDUK. 1,30: gens... bellis prompta -isque ad rerum novitates.

C) *au fig., changeant, souple, inconstant*: STEPH. TORN. summa p. 4: preceptiones... -es que quandoque observate sunt, modo non observantur. RICHARD. LOND. EP. dial. scac. p. 109: si tempore constitutionis abundabant set lege fortune natura -is nunc egeant. ADAM PONT. art. p. 74,16: bene -is est ingenii. GUILL. S. THEOD. frat. M.D. p. 126: passer, inquam, naturaliter animal vitiosum, -e et leve. PETR. CANTOR verb. incarn. LIII col. 163^D: positiva iustitia maxime -is est.

D) (*gramm.*): 1) *déclinable*: GODESC. SAX. opusc. I gramm. p. 293,17: adiectiva nomina... si secunde sunt declinationis, -ia sunt per tria genera, sive tertie sunt declinationis, -ia sunt per duo genera. 2) nomen mobile, *adjectif*: CONR. HIRS. didasc. p. 31,4: ut his partibus orationis... fixis, -ibus, comparativis... assuescerent. GODEFR. VINS. poetr. nova 893 p. 225: vult ita transsumi verbum, vult -e nomen / vult fixum.

II) *subst. n. formes: acc. mobilem*: CARTUL. S. Vict. Mass. II p. 520 et 524. *mobilo*: CARTUL. S. Cucuph. II 764 p. 423 (a. 1097).

A) *biens mobiliers*: 1) *au sing.*: CAPIT. reg. Franc. II p. 320,15 (a. 864): res et mancipia vel -e (ib. II p. 343,30 [a. 873]). CARTUL. S. Vict. Mass. II p. 520 (a. 1041): alodem et -em (ib. p. 524 [a. 1060]). CARTUL. S. Cucuph. I 294 p. 248 (a. 993): omnem suum -e iussit dari... exceptus sua vascula. DIPL. Henr. III 368 (a. 1056): si... aliquis fratrum subita... morte preventus de suis ordinare non poterit, totum -e eius communi fratrum consilio ad salutem anime eius disponatur. CARTUL. Mont. Pessul. p. 542 (XI—XIIe): ipsa mater apprehendat medietatem de honore et de -e. CARTUL. Juliac. p. 8 (a. 1115): aliud sane -e Julienses teneant. CARTA c. 1129 (Arbois de Jubainville, Hist. des comtes de Champagne III 424): totum -e suarum domorum... excepto ligneo ornatu. RICHARD. LOND. EP. dial. scac. 2,16: aut enim in universo -i suo reus iudicatur pro minoribus culpis, aut in omnibus immobilibus, fundis scilicet et redditibus, ut eix exheredetur. ACTA Henr. II, I 255 p. 401 (a. 1166): unusquisque de terris meis, de omni -i quod habet sive sit aurum sive argentum, absque lapidibus, sive animalia sive nummi sive quicquid sit absque vestibis incisus et de redditibus similiter, det... de unaquaque libra duos denarios. 2) *au plur.*: VITA Frontis p. 351: relicta civitate, cum -ibus heremum peteret nudus. HINCM. REM. annal. Bert. p. 115: tribus navibus Gerardo datis, per Rhodanum cum sua uxore... et -ibus suis a Vienna permisit abscedere. CARTA a. 900 (Udina, El Arch. Condal de Barcelona 13 p. 126): cum omnia -a mea tam rem quam quadrupedia. DIPL. Otton. III 97 p. 508,26 (a. 992): cum omni rerum suarum ac

familiarum -iumque hereditate. CARTUL. S. Alb. Andegav. I 41 p. 66 (ante 1095): quicquid edificamenti vel -ium possessionis habere poterit. EADM. hist. IV p. 195: omnia... -ia lapsorum... presbyterorum... traderentur episcopis. CARTA a. 1188 (Saladin Tithe, Stubbs, Select Charters, 9th ed. 189): decimam... -ium suorum. ACTA Phil. Aug. I 123 p. 152,16 (a. 1184): si vero in -ibus plus quam centum solidos habuerit. ib. II 604 p. 153,21 (a. 1199): mandamus... quatinus... omnia -ia... elemosinariis eiusdem Henrici... deliberes.

B) *opposé à immobile*: 1) *au sing.*: DIPL. Ludow. Germ. 25 (a. 837): territorium... cum campis, silvis... -e et immobile. DIPL. Karoli III 84 p. 136,17 (a. 883): concessimus... silvam... omnia ad se pertinentem, cultum et incultum, -e vel immobile. COD. Caiet. p. 210,28 (a. 1004): tenis -e vel immobile. 2) *au plur.*: CARTUL. cath. Ambian. I 1 p. 2 (a. 847—50): cum edificiis... aquis, aquarumve decursibus, -ibus et immobilibus cf. CHRON. Namn. p. 70 (IXe). TRAD. Wizenb. p. 9,34,43 et 87. CARTUL. Stabul. p. 111,6 (a. 895). DIPL. Caroli III p. 14 (a. 898). CARTUL. Sithiens. I p. 18,30,38,49 et 54. CARTUL. Soloth. 9 p. 16,24 (a. 1040). CARTUL. Gratianop. I p. 2 (a. 1107). ACTA Henr. Leon. p. 17,1 (a. 1147) et p. 101,21 (a. 1164). 3) *spécialement en parlant des serfs*: TRAD. Wizenb. p. 17: utriusque sexus -e et immobile. ib. p. 79: -ibus et immobilibus utriusque sexus.

C) *mobilier*: 1) *au sing.*: COD. Cavens. 38,9 (a. 848): et ipse case cum sedimen sua absque -e de intro case. BONVILL. 132 p. 63 (a. 1198): dono... domum meam... cum toto -e quod in ea domo habeo. 2) *au plur.*: THEOD. AMORB. Bened. I 5: omnia autem eiusdem loci adunantes -ia atque utensilia. TRAD. Patav. 633 p. 235,15 (a. 1160—63): -ia vero nostra, vestes et animalia seu quecunque cetera,... committo.

D) *liquidité (pour une somme d'argent)*: ACTA Phil. Aug. II 895 p. 484,15 (a. 1205): duo milia marcarum de -i Lugdunensis monete.

E) *ressort (pour une cause judiciaire)*: ACTA Phil. Aug. I 408 p. 499 (a. 1192): -e eius qui fecit homicidium nobis erit.

F) *être capable de mouvement*: GUILL. S. THEOD. spec. fidei 57 p. 72: penes quem auctorem omnium motuum et -ium.

G) *fardeau*: PS. BEDA serm. col. 275^C (PL 94): oppressi peccatorum -ibus.

mobilitas, -tis f. 1) *mobilité, capacité, rapidité à se mouvoir*: GERH. AUG. vita Udalr. 26 p. 412: -te membrorum carenti nisi de brachiis. BALD. BURG. carm. 196 p. 200: ignis et aer/iam velut evadent -te sua. ARNULF. AUREL. glos. Lucan. 9,631 p. 470: serpens... cum tanta -te linguam movet, quod non putatur una, imo triplex.

2) *mouvement*: a) *au propre*: HINCM. REM. epist. p. 47,29: -te nostra moti. UFFING. Ide 2,5: saxea... arca... invisibili quadam -te sursum coepit emergere. GUILL.

TYR. hist. rer. transm. VIII 13 p. 344: trabes... a turribus... dimiserant, ut per eorum... -tem contortorum molarium ictus eluderent. b) *au figuré*: HILDEGARD. epist. 6 p. 340,9: ad illud beatificum principium consequendum distantissima -te eleuantur. GERHOH. epist. 28 p. 615^D: -tes cogitationum et sensuum seu membrorum.

3) *changement*: CARTUL. Stabul. I p. 136 (a. 926): re firma et sine -te cum stipulatione subnixa.

4) *inconstance, agitation*: CASUS Petrish. 5,7: -ti quippe animum dederam, set quotiens recedere a monasterio disponebam... gravi infirmitate reprimebar. GUILL. S. THEOD. frat. M.D. 48 p. 98,6: se ipsum fugit... eundem ubique se invenit, nisi quod deteriore facit ipsa -s.

5) *ensemble des biens mobiliers*: CARTUL. Clun. I 523 p. 508 (a. 940—41): mansus... cum omni sua -te.

mochea, -e f. *orig. et sens inc.*: CARTUL. Vindoc. Sanct. LXVIII p. 112 (a. 1186): retenta tamen consuetudine soliti modii in grano, quem in terragio et decima in magna -a, que est in area dominica, solent percipere Talemundenses monachi.

[**mochus**, -i m. *mauvaise lecture pour monachus*: CARTUL. Conch. 13 p. 16 (a. 1061—65): donamus Sancto Salvatore et Sancte Fidei et -is eiusdem loci. ib. p. 206 (XIe): si illum iam -i donaverint a fevo].

moda, -e f. [*pour modus*] *style, mode*: BERNARD. MORL. contempt. mundi 3 p. 80,23: est -a plurimus hermaphroditus.

modalis, -e [modus] 1) *adj., (logique) modal, en parlant d'une proposition modale, qui exprime avec son énoncé principal une modalité de celui-ci*: CONR. HIRS. didasc. p. 77,12: dialecticam professis deputatur... diffinitiones propositionum tam unarum quam multiplicium sive etiam -ium percurrere. ARNO REICHERSB. apol. p. 82,2: filius, dum filius est, minor non est. Hec, inquit, -is est sine modo. JOH. SARISB. metal. IV 33 p. 190: locutio, que vera dicitur, a modo, quem innuit, -is appellatur. LABORANS iustit. p. 14,6: non autem indignetur Aristotelice secta peritit, si que perihermenis non multum forsitan aliene propositiones, quod equidem innuimus, sint -es. ABELARD. gloss. peri erm. p. 497,23: -is propositio proprie dicitur que ad principalem copulam modum habet additum.

2) *subst. f. (proposition) modale*: ARNO REICHERSB. apol. p. 82,18: tolle hinc typum -ium harum sine modo. JOH. SARISB. metal. III 4 p. 130: percurrunt itaque, quid nomen... item que sit natura -ium, et que singularium contradictio.

modaliter adv. [modalis] *d'une certaine manière (par opposition à absolument)*: LABORANS iustit. I 11 p. 13,9: -r... dicitur eternitatis habere vitam, quicumque carnem Christi manducat. JOH. SARISB. hist. pont. 41: non advertentes quid simpliciter enunciatum sit, quid -r licet tacito predicamenti modo.

modatum, -i n. [modus] *forme, manière*: CARTUL. S. Gervas. Foss. p. 25 (a. 1081): ita ut nullus -um quicquam ibi potestatis habuit.

modatus, -a, -um [modus] *observé*: UGUTIO s.v.: -us, -a, -um, observatus.

modea, -e f. *orig. et sens inc. (faute de copiste pour moderamen?)*: CARTA a. 1176 (Fuero Teruel 194): de filio qui -am cum patre egeno non fecerit.

modera, -e f. *orig. inc., plante indéterminée*: AELFR. Angl. Sax. vocabul. p. 32: nomina herbarum... -a, cicena-mete (*cf.* ANGL. SAX. vocabul. II p. 79 [XIe]).

moderabilis, -e *modeste*: THEGAN. Ludow. 19: in indumentis suis -is.

moderamen, -inis n. 1) *modération, équité, juste mesure*: CARM. exord. Franc. 24 p. 142: ipsa feros inter referens -ina mores. ANNAL. Xant. a. 873: pater... hec omnia prudenter cum -ine disposuit. ODO CLUN. occ. p. 161: ut lasciva nocet, sic sub -ine prodest. CARTUL. S. Ben. Divion. II 227 p. 23 (a. 1004): rectitudinis -en impendimus. THANGM. Bernw. 5: potum tanto -ine temperabat, ut... semel tantum biberet. GERARD. MORES. delib. p. 68: -en autem adhibendum, non enim magna progressio. HERIB. BOS. Thom. col. 1192^B: ubique modus, ubique modestia, ubique -en necessarium et in suppliciis maxime. HEX. PRIOR I p. 211: summe mansuetudinis et pietatis et -inis virum.

2) *gouvernement, direction*: VITA Ansb. p. 627,6: gregem Christi sedulo -ine... rexit. POETA SAXO 4,74: direxerat omnes/legatos, equo legum -ine. ANNAL. Pet. p. 170: innumeros populos ac regiones provido -ine regerem. PASS. Petri et Pauli 143: hanc urbem nostro -ine fultam. DIPL. Henr. I 20 (a. 929): omnibus... fidelibus equo et iusto -ine preesse. HROTSV. Mar. 760: legis -ine (CARM. pro schola Wirz. 257. CHRON. Ebersb. p. 14,24). ODO CLUN. serm. col. 727^C: sine divino -ine (THIETM. 1,28 p. 36). FOLC. cartul. Sithiense (éd. Guérard p. 54): ipse qui tunc abbatis fungebatur -ine. RUOTG. COL. 39^{ex}: sub unius -ine imperii. WIDUK. gesta 3 pref.: unum iustitie -en. DIPL. Otton. II 24 p. 34,3: fratribus ibidem sub abbatum regularium monachico -ine manentibus. ib. 140 (a. 976): per iuris nostri -ina. WALTH. SPIR. Christoph. II 5,216: per cerula ponti / navita ducturus fragili -ine lintrem. THANGM. Bernw. 27 p. 771: magisteriali -ine. CARTUL. S. Ben. Divion. II 354 p. 132 (a. 1078): apostolici -inis sollicitudinem gerimus. NIGEL. WIREK. Laur. (Vesp. D xix p. 34 col. 1): rerum -ina nactus. JOH. SARISB. epist. 67 p. 109: sigilli sui -ine ecclesiam regit. EGIDIUS PARIS. Carolin. p. 51: Grecorum -en habens.

3) (*au fig.*) *gouvernement, direction (dans le domaine spirituel)*: WALAHFR. carm. 5,2,4: in ambiguis vario -ine rebus. ORD. VIT. hist. V 9 t. II p. 358: Gumbaldus iuste tenuit -ina vite / prospiciens populo venerabilis undique pastor. RICHARD. S. VICT. stat. int. hom. VI col. 1120^A:

caput totum regit, et liberum arbitrium omnium que in homine sunt regimen et -en conditionis iure suscipit.

4) *règle, discipline*: VITA Rimb. 13: -en ieiunii ita custodivit. REGINO chron. 110,21: discretionis -ine temperatus (RUOTG. COL. 37 p. 39. DIPL. Henr. II 317 [a. 1014]). TRANSL. Modo 2 p. 291,15: sub silentii -ine. GALTER. CASTIL. Alex. I 113: *iudex spreto -ine iuris / curritur in facinus*. ANON. gesta Hung. c. 53: qui -ine iuris consuetudinis dissidentium lites contentionesque sopirent.

5) *mesure, ordre*: POETA SAXO 5,335: hoc -ine iusto / septem namque suis longus erat pedibus. BALD. BURG. carm. 196,99 p. 199: hinc vides elementa novo -ine iuncta. HILDEGARD. phys. 1,66 p. 1157^D: cum timore et magno -ine suaves herbulas... in aqua coquat.

6) *rythme*: CAND. FULD. Eigil. II 17,121: aliud cecinit simili -ine carmen. ROB. MELODUN. sent. pref. III, I p. 53: versibus quoque, qui a vertendo dicuntur, quamquam eorum proprium sit -ini et modulationi legis metrorum subesse.

7) *en parlant d'un compromis*: CARTUL. Eichsf. 135 p. 80 (a. 1186): hoc inter eos *reos* et prepositum -ine usi sumus, quod prepositus eis sex marcas persolveret.

moderamentum, -i n. *élément modérateur*: ANNAL. Mett. I p. 3: iustitie rigor, fortitudinis invicta soliditas et temperantie -um talem in adolescentis pectore sibi locum sponte adsciverant.

moderanter v. col. 674 l. 47.

moderantia, -e f. *mesure, modération*: 1) *dans l'ordre matériel*: WIPO prov. 58: per -am pervenitur ad habundantiam. ACTA imp. 154 p. 146 (a. 1186): dispensatio pietatis imperatorie maiestatis... ad sublevationem expensarum et onerum pauperibus... adhibeat -ciam. 2) *dans l'ordre spirituel*: OTTO FRIS. gesta 1,4 p. 15: -am servare ut... quanto maiores sunt, tanto se gerant summissius. PS. BENED. PETR. gesta I p. 356: ex -a mandati nostri.

moderate v. col. 675 l. 8.

moderatim v. col. 675 l. 20.

moderatio, -nis f. 1) *juste mesure, équilibre*: HROTSV. Pafn. 1,4: secundum armonicam -nem. LIBELL. astr. p. 372: nisi temporum alternitatibus et astronomicis -nibus coaptarentur. ANDR. CAPELL. amor. 3 p. 376: Salomon... quem Deus pre omnibus aliis sapientie voluit maturitate ac -ne gaudere. RICHARD. S. VICT. pot. lig. col. 1177^A: aliquando secundum -nem utriusque. HILDEGARD. epist. I 135 p. 363^C: unde... ipsa omnes artes suas in -ne habuit.

2) *équité*: HINCM. REM. ord. palat. XXI p. 56 (ed. Prou): si quid vero tale esset quod leges mundane hoc in suis diffinitionibus statutum non haberent aut secundum gentilium consuetudinem crudelius sancitum esset... hoc ad regis -nem perduceretur.

3) *gouvernement, direction d'affaires*: WALAHFR. carm.

5,5,74: hec sunt precipue, quibus insignita refulget / ... vita, gradus, doctrina, locus, -o, victus. RUOTG. COL. 20: gaudeam tibi, gratuler providentie et -ni tue. DIPL. Henr. II 369 p. 472,31 (a. 1017): nostre -nis statuimus decretum (DIPL. Henr. II 469 et 470. DIPL. Henr. III 190. DIPL. Conr. II 97). EPIST. Hann. 17 p. 39,23 (a. 1075): re adhuc incerta usque ad exepiscopi et lupi inhonesta vocabula -nem apostolicam non decuisse progredi. HARTV. legend. Steph. p. 425: rex... iustique iudicis (sc. Dei) -nem super cottidianas iudiciorum discussiones... desendere (sic) flagitabat. ORD. Vit. hist. XII 32 t. IV p. 433: sub vestre -nis nobili regimine.

4) *disposition, décision, décret*: CARTUL. Tort. 3,17 (a. 883): iuxta commune votum et -nem equam. DIPL. Henr. I 20 (a. 929): legali -ne... coniugi nostre... donamus. CARTUL. S. Ben. Divion. II 460 p. 235 (a. 1119): cum utraque pars -nis nostre dictum se exsequituram promississet. CHRON. Hild. 20 p. 855,33: predia... hac -ne fratribus impertivit. CARTUL. civ. Ratisb. 40 p. 11ⁱⁿ (a. 1182): rationabilis igitur consilii tenore perpenso stricta -ne placet perscribere.

moderator, -is m. 1) *celui qui dirige, celui qui gouverne*: POETA SAXO 3,620: -em defensoremeque... ecclesie. GUILL. TYR hist. rer. transm. I 24 p. 59: Solimannus vero illius regionis dux et -r. ib. IX 23 p. 399: dominus Godefridus, regni Hierosolymorum egregius -r. HELM. 69 p. 131,16: ego enim huius rei -r esse debueram. CONTIN. Cosm. Prag. II p. 269: Reginhardus... Zazovensensis coenobii abba constituitur... discretissimus -r vite monastice.

2) *celui qui conduit, conducteur*: VITA Virg. Salisb. II 6 p. 91b,3: currus -em et aurigam ducebant. ABELARD. gloss. ad categ. p. 121,10: -em currus et navis.

3) *Maître, Ordonnateur, Créateur (le plus souvent pour Dieu)*: CARTA a. 858 (Earle, Charters, p. 118): summo et ineffabili rerum creatore ac -e. WANDALB. creat. mund. 169: distinguens -r / post formam facit, ut vir / sit, nec femina desit. WANDALB. martyr. dedic. 7: te -r / nam Deus orbis / iussit habenas / flectere avitas. CARTUL. Saviniac. 581 p. 285 (a. 1007): cum equus sit -r, diversis tamen in creaturis diverse disponit. CARTUL. Gemet. XV p. 51 (a. 1030): rector orbis Deus rerumque -r. BERTHOLD. CONST. annal. a. 1077 p. 300: domino Deo -e. BALD. BURG. carm. 175,7 p. 167: non natura tibi sed nature -r / quod sit mirandum prestitit ingenium.

4) *organiste*: WALAHFR. (?) carm. 5,50,1,11: te per grandisonas laudet -r hydraulas.

moderatrix, -cis f. 1) *adj.*: a) *qui modère*: RATRAMN. pred. 25^B: divinam dispensationem -cem ostendit. b) *qui règle, qui organise*: CARTUL. Rhen. med. I 459 p. 516^{med} (a. 1128): in humani compage corporis -x et discreta ratio capitis singulorum membrorum officiosas actiones considerans unicuique ius et ordinem a natura constitutum distincte conservat. CARTUL. Magalon. 257

p. 454 (a. 1200): -x omnium sapientia rerum. c) *qui dirige*: GUILL. TYR. hist. rer. transm. I 9 p. 28: nobilis et eximia provinciarum multarum -x et princeps civitas.

2) *subst., celle qui dirige, qui gouverne*: a) *en parlant d'une abbesse*: VITA Adalb. duc. (AA. SS. Febr. I) p. 300: tres, quarum fuit una monasterii -x. DIPL. Henr. II 131 (a. 1007): benedicti semper gregis -x sive abbatisa. b) *celle qui dirige*: α) *en parlant d'une ville*: GUILL. TYR. hist. rer. transm. XIX 15 p. 906: Memphis ... multarum finitimarum provinciarum caput et -x dicitur fuisse. β) *au figuré*: GODEFR. S. VICT. fons philos. I p. 38,91: o sanctarum mentium -x grata, / sic, sic eloquentia iaces antiquata!

1. **moderatus**, -a, -um v. col. 674 l. 50.

2. **moderatus**, -us m. [moderatus] *gouvernement*: EPIST. var. I 40 p. 562,12: prudentissima prudentia assequenti divini muneris est, cuius -ui singulari, ex quo resisti nititur, ex tunc omni modo exordiri ira illius comprobatur.

moderius, -i m. [modus] *sonnerie de cloche*: CARTA a. 1058 (U. Chevalier, Régestes dauphinois I, 1942 col. 332): cantare debent unam missam de mortuis... pulsari debent duo -i ad primam.

modernitas, -tis f. [modernus] 1) *époque présente*: BERTHOLD. CONST. annal. a. 1075 p. 277: presumptuosas inmanitates... quas -s nostra omnino ferme dedidicerat et annullaverat. CARTUL. Osn. I 252 p. 206^{med} (a. 1133): noverit tam successio posteriorum omnium Christi fidelium quam et -s presentium. DIPL. Henr. IV 440 p. 590,30 (XIIIe spur.): noverit omnium fidelium tam presens -s quam successura posteritas. SUGER. Ludov. VI p. 230 (éd. Waquet): quo facto, nostrorum -te nec multorum temporum antiquitate, nichil clarius Francia fecit. WALTH. MAP. nug. cur. 59,18: nostra dico tempora -tem hanc; centum annos qui effluxerunt dico -tem nostram, et non qui veniunt... quoniam ad narrationem pertinent preterita. RICHARD. LOND. EP. dial. scac. I 8 p. 50: vix enim -s in questu pecunie mitiora prioribus iura dictavit.

2) *(au plur.) nouveauté(s)*: RUFIN. summa decret. 27,1 p. 64: hoc secundum presentis temporis -tes exaudiendum est.

3) *début, commencement*: FULCH. hist. Hier. II 6 p. 387: in -te autem regiminis sui adhuc paucarum urbium possessor.

modernus, -a, -um I) *adj.*: A) *nouveau, présent, moderne*: 1) *pour les choses*: HRABAN. inst. cler. 1,14: de veste ergo sacerdotali -a ad antiquum veteris testamenti habitum comparationem facientes. MEGINH. ? Ferr. 3: -a pax. DIPL. Otton. III 37 (a. 987): nostre dominationis et preceptionis -a auctoritate. BERTHA VIL. Adelh. 8: sopita -e desolationis tristitia. OTTO FRIS. gesta 1,60: nec privatas et -as amicitias antiquis et communibus preponere. JOH. SARISB. policr. 6,6 (éd.

Webb 2 p. 18,3): antiquas et -as revolve historias. GIRALD. gemma II p. 316: ad commendationem ecclesie primitive et blasphemiam -e. HEX. PRIOR. I p. 8 (XIIe s.): de antiquo et -o statu eiusdem ecclesie. 2) *pour les hommes*: TRAD. Ratisb. 38 (a. 863?): -i successores. REGINO chron. p. 29,10: nulli -orum doctorum. WIPO gesta prol. p. 5,6: -is scriptoribus. DIPL. Henr. III 292 p. 397,25 (a. 1052): ab antiquissimis et -is antecessoribus nostris imperatoribus. DIPL. Henr. IV 7 (a. 1057): omnibus Christi fidelibus tam posteris quam -is (cf. TRAD. Frising. 1505 [a. 1104—22]. COD. Zich. I p. 2 [a. 1165]). OLBERT. Veron. (MGH, SS. XII) p. 751: secundum -orum hominum vitam. ANON. MELL. script. eccl. (PL 213) col. 981^D: Manegoldus presbyter, -orum magister magistrorum. OTTO FRIS. gesta 2,30 p. 137: -orum imperatorum gesta. GUILL. MALM. gesta reg. I p. 72: a quo descendit -us Lodowicus. OTHLON. Bonif. p. 116,13 (ed. Levison): -i pontifices. 3) *expressions spéciales pour marquer le temps*: a) *en général*: EINH. Carol. prol. p. 1: -i temporis hominibus. b) *moderno tempore, à l'époque présente*: CARTUL. Rhen. med. I 41 p. 47,5 (a. 804). HRABAN. epist. 8 et 57. CARTA a. 828 (Vaissete, Hist. Languedoc II pr. 74 col. 166). CARTUL. Bund. I p. 46,11 (a. 831). DIPL. Karoli III 30 (a. 881). DIPL. Karoli III p. 3,28 (a. 878). MIRAC. Bav. (MGH Script. XV p. 594). THANGM. Bernw. 15. OTHLON. Bonif. p. 205,12 (ed. Levison): tam -o tempore... quam futuris temporibus. c) *usque ad modernum tempus, jusqu'à maintenant*: COD. Ar. 389,32 p. 544 (a. 1177—80). d) *modernis temporibus, à l'époque présente*: THEGAN. Ludow. 19. DIPL. Ludow. Germ. 35 (a. 844). ib. 5 (a. 849): -is et futuris temporibus. POETA SAXO 3,447. WIPO gesta 34 p. 53. VITA Eloq. (Anal. pour servir à l'hist. ecclés. de la Belgique V [1868] p. 348). CARTUL. Roton. p. 342,18 (ante 1050). REGINO chron. p. 139: de -is temporibus... reticere disposuimus. ACTA Phil. Aug. I 70 p. 91 (a. 1182—83): ab antiquis temporibus et -is (ib. I 245 p. 301 [a. 1188—89]). e) *moderno seculo, (même sens)*: HEITO Wett. 11: tantus vir, qui in defensione catholice fidei... -o seculo pene inter ceteros singularis apparuit. WALAHFR. Wett. 453: secloque -o. f) *moderna etas, époque présente*: DIPL. Henr. IV 89 (a. 1062): tam -a etas quam successura posteritas.

B) *inaccoutumé*: FULCH. hist. Hier. p. 180: invenimus quos ipso anno ignaros et usui sagittario -os Turci pere-merant.

C) *jeune*: CARTUL. Vindoc. I p. 248 (a. 1060): omnes barones... magis autem seniores quam -iores. EGIDIUS PARIS. Carol. I 40: pueri.

II) *subst. masc.*: A) *contemporain*: ERMENR. ad Grim. 10: nos -i, quibus dat Deus gratiam intellegendi. ib. p. 545,29: apud -os poetas hac licentia raro uti oportet. TRAD. Ratisb. 58 (a. 863—85): -i siquidem plerumque peragere conantur crebrius ac crebrius commutantes.

THIETM. 4,63: apud -os (ib. 6,64). DIPL. Henr. II 219 (a. 1010): a -is Tareisa, ab antiquioribus vero Sinteris-hūsun est nuncupatum. ANSELM. LEOD. gesta episc. Leod. 16 p. 198: ora pro -is... et sequentis evi posteris. TRAD. Ratisb. 582 (a. 1060—68): sciant omnes -i et futuri. CARTA a. 1074 (Reg. RR. Anglo-Norman. I [1913] 20): notum sit omnibus -is et futuris (TRAD. Patav. 177 [a. 1090—1120]). ACTA Henr. Leon. p. 151,12 (a. 1174): notum... esse volumus -is et postfuturis. ADAM BREM. 3,27 p. 170,25: alia multa facere solebat, rara -is et ignorantibus scripturas. CARTUL. Userc. 48 p. 82 (a. 1085): notum sit, tam posteris quam -is. ROB. ANGL. alchem. p. 509: de singulari gratia nobis a Deo inter -os collata, summo illi Deo vivo... grates referimus.

B) *moderne, par opposition à antique*: ANNAL. Fuld. II a. 852 p. 42,31: super amnem, quem Cornelius Tacitus... Visurgim, -i vero Wisuraha vocant. FOLC. gesta Laub. 25 p. 65: Panoniam vocaverunt antiqui, Hungariam -i. PETR. VENER. Sarac. prol. col. 671^B: Latini et maxime -i... non nisi linguam suam noverunt. ADELARD. BATH. eod. et div. I p. 3,3: dum priscorum virorum... facultatem cum -orum scientia comparaverim. GUILL. GEMET. gesta 6,9: Morinorum quos -i Flandros cognominant.

C) *spécialement dans les écoles, en parlant des auteurs qui s'attachent aux nouvelles méthodes d'enseignement*: CONR. HIRS. didasc. p. 27: in libris explanandis septem antiqui requirebant... sed -i quatuor requirenda censuerunt, operis materiam, scribentis intentionem, finalem causam et cui parti philosophiae subponitur quod scribitur. ABELARD. dial. p. 227: labor noster... dissensiones -orum... dissolvat. JOH. SARISB. metal. I prol. p. 9: nec dedignatus sum -orum proferre sententias. ANON. glos. sentent. (A. Landgraf, *Studia mediaev.* in hon. R. M. Martin p. 198): -i contrahunt in quinto gradu... sororis autem vir non habet speciale nomen nec uxoris frater, sed secundum -os sororios appellant.

modero(r) 1. I) *forme active*: A) *mesurer, retenir, modérer*: AGIUS epic. Hath. 33: iste dolor fore debebit -atus. POETA SAXO 5,160: nec in bellis quisquam felicior illo, / tempore nec pacis plus -atus erat. HROTSV. gesta 141: nec solum gentes frenis -at bonitatis.

B) *régler, fixer, déterminer*: RUD. FULD. Leob. 19: cuius tamen adventus hoc ordine -abatur. CARM. temp. rat. 156: eodem calculo hi -antur, / quo Romani computant menses. DIPL. Otton. I 210 (a. 960): abbatis que regimen prefati monasterii in presenti tempore -are dinoscitur. CARTUL. Mai. Mon. Dun. 53 p. 49 (a. 1083): abbate -ante virgam discipline super gregem Maioris Monasterii. ACTA Phil. Aug. I 233 p. 285 (a. 1188): ita quod res... pro posse uniuscuiusque -etur. RICHARD. S. VICT. iud. pot. col. 1180^D—1181^A: -abatur... retributionum quantitas et secundum multitudinem et secundum magnitudinem.

C) *gouverner (au passif, dépendre de)*: ETHELWULF. carm. 3,13 rectori magno, -at qui secula cuncta. HROTSV. Gall. I 5,3: cuius dispositione consistunt et -antur universa. VITA Liutw. I 14: ut Remenses pariterque Laudunenses cives... ipsius se rectissimo -ari peterent regimine.

D) *exercer (en parlant de la justice)*: RUOP. MED. ?Adalb. 2,22 (ALMA V [1928] p. 61): alii post consensum ac nobiliter -atum summi pontificatus gradum, in pace quieverunt. RUFIN. summa decret. 23,1,4 p. 405: secundum causam -atur iustitia ut videlicet negotia secularia, non spiritualia, a terrena potestate examinentur.

E) *prier, demander*: GURDEST. Winvval. p. 172: non nostrum decarpat opus munimine patrum / suffultum, -o, invidie neu ariete crebro / conquatiat.

II) *forme dép. ou neutre*: A) *mesurer, prendre avec modération*: VITA Gamalb. 8: escas et potum non tantum ad carnis voluptatem, quantum ad imbecille nature -abatur necessitatem.

B) *au fig., tempérer, modérer*: RIMB. Ansc. 37 p. 73: infusione spiritali verba eius -ari.

C) *diminuer*: CONST. I 288,3 p. 397,6: censum duarum milium marcharum... petimus, ita tamen quod competenti moderamine -etur etiam quantitatem istam, si enormis visa fuerit (ib. 293 p. 412,24).

D) *diriger, gouverner* (UGUTIO: -or, -aris, regere, gubernare): WETT. Gall. 28 p. 272: ditione regiminis vestri -ante. WALAHR. Wett. 473: omnibus in rebus vitam -atur in arvis, / qui cupit in celis regnum retinere perenne. WANDALB. martyr. compr. 2: -ante Deo. POETA SAXO 4,324: -ante sophia. HROTSV. gesta 1163: populum -andum. LANFR. comm. Pauli col. 283^A: si Spiritus Sanctus -atur vobis. IVO epist. I p. 134: auriga, dum nescit frena -ari. ADELARD. BATH. eod. et div. p. 32,17: iuventutem rationis frenis honeste -aberis.

E) *conduire*: GERHOH. Antichr. 1,50: fit equitatus non modicus vix circiter quadraginta aut eo amplius equos se -ans.

F) *rythmer, moduler un air*: NOTK. BALB. ad Lantb. p. 223 m.: mediocriter melodiam -ari mendicando memorat.

G) *jouer d'un instrument*: RUODL. IX 35: quam harpam citat is -ari.

moderans, -tis (*ici comp.*) *qui modère ses passions*: GUIDO AMB. Hasting. proel. 273 p. 13: monachus est nobis quo non moderancior alter.

moderanter avec modération: VITA Rimb. 13: vigiliarum usum -r agebat. DAN. BECCL. Urb. Magn. p. 88: vinum... / si iungatur aqua -r corpora curat.

moderatus, -a, -um 1) *modeste*: HRABAN. carm. 15,25: quanto maior eris, tanto -ior esto. 2) *mesuré, modéré*: MIRAC. Genes. Hier. 2 p. 171,34: scrinio... -a arte composito. POETA SAXO 5,359: victu... -o. VERS. Leodegund. p. 271: -a regula imperat familiis. HROTSV.

gest. 309: letitiam vultu monstrans -am. LANFR. const. p. 32: dicatur ab omnibus -a voce Benedicite. BALD. BURG. carm. 218,1 p. 317: stilus impiger, os -um. WIPO gesta 2 p. 16: qui -a alacritate non pascit animum laborantis. THEOD. AMORB. Firm. epil. p. 27,25: -iore stilo. 3) *rythmé, harmonieux (en parlant d'une musique)*: PROSAR. Lemov. 22 6a p. 42: nostra / -a fistula.

moderate 1) *avec modération, avec mesure*: LIUTG. Greg. 2 p. 68: coepit eum his verbis -e laudare. JOH. SCOT. versio Dion. Ar. col. 1114^A: neque ad superius -e indita divina manifestatione. ADELARD. BATH. eod. et div. p. 16,16: illas opes... non -e expostulat. ANDR. CAPELL. amor. I 6 C p. 66: -e debet taxillorum deservire ministeriis. RICHARD. S. VICT. stat. int. hom. col. 1141^D: vide ergo quam multa amamus vel odimus, que tamen amasse vel odisse minime vel -ius deberemus. 2) *légitimement, légalement*: COD. Hung. VIII p. 11 (c. 1197): ne... contra rerum -e gestarum dispositionem... arma summat iniquitas.

moderatim *peu à peu, par degrés*: DIPL. Otton. I 417 (a. 972): gentium leges -m stabiliendas.

modeste, v. *modestus*.

modestia, -e f. 1) *modération (des sentiments ou de la pensée), retenue, modestie, décence*: ERMENR. ad Grim. 8 p. 542: temperantiam autem obpugnat libido et insensibilitas, cui accidunt continentia, clementia, -a. CAND. FULD. Eigil. I 11: pietatem et -am in illo sentire. HRABAN. epist. 23: -am morum. LAMB. HERSF. annal. a. 1070 p. 115,13: preter modum -amque ira inmoderatio debachabatur. BERTHOLD. CONST. annal. pref. p. 267: non parve vir -e, sobrietatis et continentie. ANNAL. Herb. p. 7,49 (a. 1148): reliqua vero consueta Teutonorum principum -a. ARNULF. AUREL. glos. Lucan. II, 383: -a est ne quid ultra ne quid citra fiat. RICHARD. S. VICT. dub. apost. col. 675^D: -e metas et equitatis mensuram et agnoscere simul et observare. id. decl. script. col. 261^A: ita ut omnia cum -a exequamur. UGUTIO: hec -a, et est in factis sed modus in dictis.

2) *proportions harmonieuses (du corps)*: OTTO FRIS. gesta 2,30 p. 136: cum corporis -a orisque venustate.

3) *Modestie (titre que se donnent par humilité les princes et les prélats)*: DIPL. Arnulfi 94 (a. 891): nostram adierunt -am. DIPL. Henr. II 85 (a. 1009): Landulfus... episcopus... -e nostre retulit. COLOM. decr. I praef. p. 183: -e tue, o prelatum decus, aures... fastidire.

4) *modicité, petitesse, faiblesse*: RICHER. I p. 256: tantum vestris insistite, et post -am vestram virtus nostra sequetur.

modesto 1. *modérer*: ODO CLUN. occ. p. 2: mens ita quod metricet semet, ut inde -et.

modestus, -a, -um 1) *modeste, humble, modéré* (UGUTIO: -us, -a, -um, temperatus, discretus, non irascens, nec plus quicquam aut minus agens): a) *en parlant des hommes*: ERMENR. ad Grim. I p. 536,13: prudentia

cautus, temperantia -us, zelo Dei fervidus. CARM. Salsib. I 3,5 p. 639: erat doctus ac lingua -us. WIPO gesta I p. 10: vir sapiens in Deo, -us et providus ad seculum. CARTUL. Saviniac. 632 p. 309 (c. 1028): cum consensu... domini Bernardi, -i patris Insule Barbare. GODEFR. S. VICT. fons philos. II p. 52,496: principem -um. b) *en parlant des choses*: WALAHFR. carm. 5,87,8: nobileque ornavit vita -a genus. DIPL. Otton. I 420 (a. 972): cum omnium -e petitioni nostram condeceat assentire serenitatem. WALTH. SPIR. Christoph. I 11: ille -o vicissim sermone respondens. HERIM. AUGIENS. mus. p. 21,9: hypodorium suavem, hypophrygium -um vel morosum... nominavero. JOH. SARISB. policr. I 13: gratia roris aut -us imber. ADELARD. BATH. eod. et div. p. 4,22: -a taciturnitate.

2) *tranquille, doux (en parlant d'un fou)*: VITA Probi 557,17—18: quem nos satis -um vidimus (*de homine vesano*).

modeste 1) *modérément, avec mesure*: DIPL. Henr. II 78 (a. 1004): regie est munificentie fidelibus suis -e postulata concedere. ORAT. ANON. (Traditio 10, 1954, p. 396): sic ita isti iudicate... ut vestri suffraganei animentur ad hoc ut sibi subditos velint -ius tractare. 2) *peu, doucement*: HIST. de via Hier. 11 p. 178: -e properate ad civitatem. 3) *modestement, avec réserve, avec décence*: BERTHOLD. CONST. annal. a. 1078 p. 306—307: ille -ius subridens. HENR. ARIST. transl. Plat. Men. 75 p. 15,16: oportet -ius aliquo modo et magis dialectice respondere.

modia, -e f. v. *modius*.

modiada, -e f. v. *modiata*.

modiadus, -i m. v. *modiata*.

modiale, -is n. v. *modialis*.

modialis, -e. I) *adj., de la valeur d'un muid de grain*: CARTA a. 961 (Sanchez-Albornoz, Moneda astur. leonesa p. 183): ovelias -es.

II) *subst.*: A) *masc., muiée, mesure agraire*: CARTUL. Bund. I p. 260,16 (a. 1163): VIII -es de terra. B) *neutr.*: 1) *muiée, mesure agraire*: CARTUL. S. Gall. I 247 p. 238 (a. 820): dono tibi... campu in Escliene, -e I ad Isola. ib. II 5 p. 385 (a. 820): ad Isola supra via, -e unu. CARTUL. Bund. I p. 266,6 (c. 1164): decem -ia de terra. 2) *mesure de capacité pour les liquides*: RECEPT. A. LXXXIII p. 22: mittis in caldaria -e plena de aqua ut bene coquat.

modiaria, -e f. [modius] *muiée, mesure agraire*: CARTUL. S. Alb. Andegav. I 339 p. 389 (XIe): dimidiam -am terre.

modiata, -e f. *formes*: mediata: CARTUL. Conch. p. 209 (XIe). modiada: CARTUL. Clun. II 957 p. 57 (a. 954). CARTUL. Conch. p. 303 (a. 996). CARTUL. S. Saturn. Tolos. p. 166 (XIe). modiadus: CARTUL. Clun. I 225 p. 216 (c. 920). modietta: CARTUL. S. Vict. Mass. II p. 148 (c. 1042). CARTUL. Nic. 10 p. 13 (a. 1064). CARTUL.

cath. Vicen. 10 p. 13 (a. 1064). CARTA (DuC s.v. modietas). moiada: CARTA a. 859 (Vaissete, Hist. Languedoc II pr. 152 col. 312). CARTUL. S. Vict. Mass. I p. 478 (c. 1062). CARTUL. Userc. 1006 p. 400 (a. 1096). moiata: DuC. s.v. modius. motliata (*variante paléographique*): CARTUL. S. Mar. Santon. 100 p. 86 (XIIe). muiada: CARTUL. Popul. 315 p. 193 (a. 1177). *nom. plur.* modiades: CARTUL. Ruscinon. 23 p. 39 (a. 1007). *v. moaditura, modialis, modiararia, modiatum et mogata.*

1) *mesure agraire, muiée (cf. anc. prov. mojada)*: a) en général, surface de terre que l'on peut ensemenecer avec un muid de grains: DIPL. reg. Prov. p. 4 (a. 857): concedimus ad proprium de terra arabile -as L. CARTA a. 867 (R. d'Abadal, Els comtats de Pallars i Ribagorça II 62 p. 317): est ipsa terra extimatione sementis I -a. CARTUL. Biter. I 9 p. 7 (a. 897): tradimus etiam et campum arabilem de -is decem. CARTA a. 900 (Arch. condal de Barcelona 124): de terra culta -as II. CARTUL. Avenion. p. 37 (a. 933): hoc sunt -e III et sunt inter consortes, de uno latus terra Sancti Genesii. CARTUL. Matic. p. 195 (a. 968—71): donamus de terra arabili ad -as VII. CARTUL. S. Vict. Mass. I p. 23 (a. 1005): unam -am de terra culta. CARTUL. Magalon. I p. 6 (a. 1010): et in alium locum dono unam -am de terra. CARTUL. Nic. 21 p. 29 (a. 1066): donamus ad ipsam ecclesiam -as in ipso territorio. CARTUL. S. Cypr. Pictav. p. 101,9 (a. 1095): et quatuor -as terre in tribus locis. CARTUL. S. Alb. Andegav. I 91 p. 105 (a. 1080—1120): vendidit... unam -am de terra. CARTUL. Mont. Pessul. p. 178 (a. 1146): dimitto duas -as de terra in terminio de Palude. CARTUL. S. Saturn. Tolos. p. 134 (a. 1157): dedit unam -am terre a las Clausadas. ACTA imp. (éd. Stumpf) 152 p. 205 (a. 1171): x -as terre. b) *appliqué aux vignes, surface qui produit un muid de vin*: CARTA a. 806 (Vaissete, Hist. Languedoc, II pr. 17 col. 70): in Thomariolas dono vineas duas -as. CARTUL. Biter. I 12 p. 10 (a. 900): et in villa Vallis vineas -as duas. CARTUL. Gellon. p. 65 (a. 926): -as duas de vineas. CARTUL. Font. Junc. p. 120 (a. 963): dimidiam -am de vinea. CARTUL. Nemaus. 71 p. 118 (a. 974): et ibidem prope de vinea -as III. CARTUL. Clun. III 2661 p. 695 (a. 1008): de duabus -is de vinea que sunt in Laurata. CARTUL. Conch. p. 288 (a. 1065): dono ibi -am unam vinearum. c) *appliqué à un terrain quelconque, mesure d'arpentage*: CARTUL. S. Joh. Ang. p. 207 (a. 1069): medietatem alterius -e ad habitandum agricolas. ACTA Phil. Aug. II 526 p. 65 (a. 1196): habebit episcopus ducentas -as foreste.

2) *mesure de capacité*: CARTUL. Nemaus. 27 p. 50 (a. 925): -a de annona I et de vino modio I.

3) *redevance en muids*: CARTA a. 1034 (Vaissete, Hist. Languedoc V pr. 212 col. 429): de ipsa villa... et de ipsa parrochia et de ipsum fevum, ipsa -a sive alium servicium quod a comite... debent facere. *v. mogata.*

modiaticum, -i n. [modius] *taxe perçue sur les marchandises*: CARTUL. Cormeriac. p. 20,17 (a. 831): sive portatico sive -o. DIPL. Pepin. I 17 p. 61,16 (a. 831): ullo theloneo vel pontatico aut ripatico sive portatico seu -o vel plantatico aut laudatico. CARTA a. 1137 (DuC): ut deinceps nec Salernitani nec eorum homines pro -o aliquid persolvant sed semper ab hac conditione liberi et absoluti permaneant.

modiatio, -nis f. *forme*: mediatio: CARTUL. S. Joh. Ang. p. 87 (a. 1050). GUILL. CAMP. epist. col. 1041^{B-C}.

1) *redevance payée en muids de grain ou de vin*: CARTUL. S. Alb. Andegav. II 846 p. 317 (XIe): ita tamen quod -nem suam, mensura qua venditur et emitur mensuratam, unum videlicet modium sigale, in domo sua deportari faciant. CARTA a. 1133—35 (Douglas, Feudal documents of Bury S. Edmunds p. 79): libere... de omni consuetudine... excepta sola -ne mea. CARTUL. Belliloc. Carnot. p. 22 (a. 1159—63): ipsi garandiam facient... retento quod nisi prefixam pretaxatam -nem die vel exinde satisfactionem habuerint, non eam deinceps accipient. ROTUL. pip. 15 Henr. II p. 45 (a. 1168—69): in defalta -nis maneriorum XXIII 1. et XVIII d. ACTA Henr. II, I 14 p. 19 (a. 1150—51): quod nullus eorum det pro -ne nisi vinum et si in die qua vinum venerit Rothomagum oblata fuerit ministris ducis -o et ipsi eam recipere noluerint, usque in crastinum... expectantur. ib. II p. 194 (a. 1177—82): quietantiam de theloneo et de -ne et de omnibus aliis consuetudinibus. ib. II p. 297,20 (a. 1185—88): de -ne vinorum suorum. ROTUL. scacc. Norm. p. 22 b: pro 250 modiis vini de -ne de Longuavilla. ACTA Phil. Aug. I 330 p. 399 (a. 1190): in molendinis septem modios bladi, sub hac conditione quod si... contigerit ut canonici de dicta -ne... absolvantur. *v. modicio.*

2) *ferme, bail à ferme (cf. admodiatio)*: CARTUL. S. Joh. Ang. p. 87 (a. 1050): dimidiam mediationis terre. GUILL. CAMP. epist. col. 1041^B: de omni annona... quam... monachi propriis laboribus sive mediationibus collegerunt. ib. col. 1041^C: si... de animalibus monachorum ad mediationem habuerit.

modiatum, -i n. [modius] *forme*: modiatum: ACTA pont. Rom. Gall. IV 117 p. 241 (a. 1169). *mesure agraire*: REG. Sen. 4,29: cum uno -o inter terra et vinea. CARTA a. 1163 (DuC): sex -a terre de terra Fulkeri iure tenenda perpetuo... Concessit etiam eidem ecclesie decimam dimidii -i terre. ACTA pont. Rom. Gall. IV 117 p. 241 (a. 1169): apud Abbatisvillam tres -os terre. *v. modiata.*

modice *v. modicus.*

50 **modicellus**, -a, -um *v. modicillus.*

modicillus, -a, -um 1) *adj. (forme ici modicellus), tout petit*: WALTHARIUS 331: -a cibaria ponit. RUODL. V 560: enthecama qui vexit eo -am. 2) *subst. n., un tout petit peu*: VINC. KADL. chron. p. 35: brascati -um liquoris.

modicio, -nis *f.* [modius] *redevance en grains*: CARTUL. Belliloc. Carnot. p. 39 (a. 1171): leprosi enim de hac campiparte -nem Philippo annuatim reddent, scilicet IX sextaria annone et totidem avene ad minam de Puteolo. *v. modiatio*.

modicitas, -tis *f.* 1) *petitesse (en parlant de la taille)*: ALAN. INS. planct. nat. col. 475^A: puella... -te stature castigatioris humilior. WALTH. MAP. nug. cur. p. 13,15: pigmeus videbatur -te stature que non excedebat simiam. 2) *petite quantité, modicité*: SMAR. reg. Bened. col. 874^C: quantitas enim dicitur -s vel granditas. id. coll. col. 113^C: grano sinapis fides comparatur non propter -tem, sed propter vigorem. GESTA Trev. cont. I 25: ecclesiam..., non iuxta prime quantitatis amplitudinem, sed secundum facultatis sue -tem, reformavit. PS. BENED. PETR. gesta II p. 69: Ligeris per -tem aque in immensum arctati et contracti. 3) *au fig., médiocrité*: GIRALD. gemma II p. 281: suam -tem... tollere. PETR. COMESTOR hist. schol. col. 1580^B: arguit eos de -te fidei. 4) *modicité, petitesse (titre que prennent par humilité les princes et les prélats)*: EINH. epist. 70: quicquid ergo vestre excellentie exinde libuerit, per vestrum missum nostre -ti insinuare dignetur. RATHER. epist. 3,1,4: pro collatis... -ti mee... beneficiorum prerogativis. TRANSL. Lando. p. 601: postulare, immo exhortari facultatulam nostre -is, patres. CARTUL. S. Steph. Divion. I 18 p. 33 (a. 904): si iustus... petitionibus aures -tis nostre libenter accomodamus.

1. **modico** 1. *amoindrir, diminuer*: RATHER. prel. col. 295^A: cuius latitudo ceterorum, nisi quidem -atur, sed ad cubiti, superat mensuram. UGUTIO: -o, -as, temperare.

2. **modico** *adv. v. modicus*.

modicus, -a, -um 1) *adj.*: A) *au propre, petit*: 1) *avec une chose qui se compte*: WETT. Gall. 22ⁱⁿ: non -a turba principum. ADAM BREM. 2,44 p. 105,12: -am gentiliū portionem. BERTHOLD. CONST. annal. a. 1076 p. 283: ceterorum regni primatum pars non -a. OTTO FRIS. gesta 2,11 p. 113: non -am coadunatam pecuniam. 2) *avec une chose qui se pèse*: POETA SAXO 5,502: argenti pondera non -a. 3) *avec une chose qui se mesure*: a) *dimensions (d'où non modicus, grand)*: EIGIL. Sturm. 20: per non -a fossata. WANDALB. martyr. alloc. 64: monstrabit -o hic corpore codex. ib. mens. 229: -os de vite racemos. EINH. Carol. 15 p. 18: Saxoniam que... Germanie pars non -a est. TRAD. Frising. 1057 (a. 926—37): ad -am, id est minorem Rotam. HROTSV. Pel. 351: intra non -os urbis muros. GERH. AUG. vita Udalr. 15 p. 404: non -am partem de corpore sancti Mauricii. IVO epist. I p. 20: in -o flumine. b) *temps*: WALAHFR. Blaithm. 94: post -um tempus. VITA Galli II 1592: est nunc iam tempus -um compescere linguam. THIETM. 2,4: -um post intervallum. ARNULF. LEXOV. epist. 11 p. 16: ad -um tempus. 4) *en petite quantité, un peu*: THEOPH. sched. 1,16ⁱⁿ: admisce eidem *cenobrio* -um rubeum.

HILDEGARD. phys. 1,55: succus eius -am humiditatem habet.

B) *au fig., de peu d'importance, (d'où non modicus, important)*: LIUTG. Greg. 8: non -o labore. EINH. Carol. prol. p. 1: vitam et conversationem et ex parte non -a res gestas domini... Karoli... complexus sum. ANAST. chron. 35,20: non -e fructum utilitatis carpit. GODESC. SAX. div. p. 168,20: questum non -um prestabat. POETA SAXO 2,506: -am... quietem. WALTHARIUS 219: aliquid -um narrans. HERIG. gesta 71 p. 195,23: -a pulsatus febre. OTTO FRIS. gesta 1,63: non -a infirmitate correptus. RICHARD. S. VICT. trin. VI 1 col. 967^C: materia satis -a, sed multum profunda et diligenti inquisitione dignissima.

C) *humble, faible, sans importance (en parlant de l'homme)*: LIUTG. Greg. 11: quorum minimus ego sum, -us et infirmus alumnus. WALTHARIUS 598: a genitore meo -us puer obsidis ergo / sum datus ad Hunos. CARTUL. Hersf. 53 (a. 936—59): ego Himiza, licet pauper et -a liberis parentibus procreata. PASS. Petr. 355,28: Paulus, -us servus Jesu Christi. DIPL. Otton. III 155 (a. 994): nullus dux vel comes aut alia aliqua iudiciaria persona -a sive grandis. ADAM BREM. 1,63 p. 60,16: respicite istum pauperem seculi et -um.

II) *subst. neutr.*: A) *abs., peu*: WALTHARIUS 114: -umque deest, quin regnet et ipsa. EGBERT. LEOD. rat. I 100: dat -um comiti, sicam qui lingit inunctam. LIUTG. Greg. p. 74,2: -a, que potui ex magnis de sancta eorum conversatione... litteris commendare curavi. B) *un peu de*: 1) *en parlant d'une surface*: CARTUL. Clun. III 2061 p. 262 (a. 993): donamus -um terre que a duabus carrucis aratur uno die. CARTUL. Goslar. I 301 p. 325 (a. 1174—95): in Tuiwlingen -um terre est solvens curie X et VIII denarios. CARTUL. S. Joh. in Vall. 101 p. 54 (a. 1179): duo parva viridaria et -um terre quod vocatur Mota. ib. 105 p. 55 (a. 1179—80): cum -um cimiterii leprosis de Curvavilla ad ipsos solummodo leprosos sepeliendos a nobis benediceretur. 2) *en parlant d'une quantité*: THEGAN. Ludow. 7: -um aque. OSBERN. Dunst. p. 87,1: hauriunt ministri -um illud confecti liquoris. CARTUL. scrin. Col. A I p. 220 n° 7 (a. 1139—52): 2 amas vini et -um nucum. COMP. pict. 11 p. 121: -um cere adde. *avec une négation = beaucoup*: EPIST. Teg. I 34 (a. 998): non -um vini empturi sumus. 3) *en parlant du temps*: a) -um temporis: ANNAL. Fuld. II a. 858 p. 52,25: -um temporis a sua infestatione quievit. OTHLON. Bonif. p. 206,12 (ed. Levison): post -um temporis. b) *avec préposition*: α) ad modicum: *pendant peu de temps*: ANAST. chron. 257,13: licet ad -um quid castigemur propter peccata nostra. THIETM. 6,80: defensor ad -um resistit. LAMB. HERSF. annal. a. 1073 p. 170,38: cumque tempore quodam ad -um inter eos pax convenisset. *bientôt*: BALD. BURG. visit. infirm. I 6 (S. Augustini opera omnia éd 1837, t. VI col. 1675^D): tu igitur,

chare mi, ad -um migraturus de mundo. β) post modicum, *peu après*: ANAST. chron. 76,10: qui post -um Romano preficitur throno. BERTHOLD. CONST. annal. a. 1079 p. 316: post -um denique ipse febris et pleurisi inmanissime arreptus. OSBERN. Dunst. p. 116,1: fletuum causas solliciti perquirunt, et post -um hoc ad quesita responsum accipiunt. HEX. PRIOR. I p. 9: illo post -um defuncto. 4) in modico, *pour une chose sans gravité*: OTTO FRIS. gesta I 32 p. 50: si aliquis ex comitum ordine regem vel in -o offenderit. 5) *en parlant d'une qualité*: GUILL. S. THEOD. cant. 104 p. 132: plus ei sepe placet -um quid boni in proximo... quam multum in semetipso.

modice, adv. 1) *peu*: WALTH. SPIR. Christoph. II 1,25: squalida quas -e textit cum nube vetustas. *d'où* non modice = *beaucoup*: LIUTG. Greg. 5^{1a}: non -e adiutus est ab electis discipulis suis. RIMB. Ansc. 34 p. 65: non -e eum in hac causa et devotio mentis et fervor consolabatur animi. GUILL. PICT. gesta p. 24: que non -e expediunt. DIPL. Conr. II 285 p. 400,25 (a. 1084—88 spur.): pro insolentia cuiusdam nostri militis et maies-tate nostra non -e ab eo lesa. 2) *un peu*: WIDUK. gest. 3,41: quapropter regis placitum -e est dilatum. ib. 3,74 p. 150: in qua -e requiescebat. HIST. transl. Aug. 2,35 B: -e obdormivit. VITA tert. Brig. 126 E: in loco propinquo -e corpus eius requiescet. 3) *faiblement*: LANFR. const. p. 28: pulsetur a secretario parvulum signum -e.

modico adv. *un peu, d'où* non modico, *beaucoup*: HIST. mart. Trev. 25: magnifico miraculi huius ostento non -o sunt letificati.

modicum adv. *peu*: WALAHR. hort. 48: altius a plano -um resupina levatur. RUOTG. COL. 12: -um hilaris et per omnia mirabilis apparebat. THANGM. Bernw. 22 p. 768: de loco sessionis sue -um progressus. THIETM. 4,14: reges et ceteri principes -um valent. WIDUK. 2,31: -um ante pascha. LEGEND. Gerh. Maior. p. 487: expectet adhuc -um. ALAN. TEWKES. scripta p. 37: -um quidem vos honorat qui nos spernit. *d'où* non modicum = *beaucoup*: AGIUS vita Hath. 16: questa non -um quod hoc contra votum et voluntatem suam aperire aliis... ausa sit. LEGEND. Gerh. Maior. p. 494: non -um letabatur. CARTUL. Naumb. 324 p. 306 (a. 1185): non -um etenim honori nostro et fructui accrescere speramus.

modieta, -e f. v. modiatā.

modificatio, -nis f. 1) *administration, organisation*: DIPL. Otton. I 11 (a. 937): ob hoc temporalis regni -nem nobis pariter speramus et amplificationem eternalisque proventuram perpetuo perennitatem. DIPL. Henr. II 511 p. 656,8 (spur.): monasterium Steine, de cuius statu et -ne iam egimus. LAMB. ATREB. epist. 143 col. 699^B: hanc autem pacis -nem... firmiter tenendam statuimus. CARTUL. Mog. A 523 p. 429 (a. 1124): communicatoque consilio cum maioribus et senioribus ecclesie nostre fratribus hac -ne usi sumus.

2) *proportion, disposition harmonieuse*: DOM. GUNDISS. div. philos. p. 26: modulatio autem est quarumlibet rerum diversarum concors -o. ib. p. 96,11: -o alia est elementorum in compositione mundi sensibilis; alia humanorum in complexione corporis animalis; alia est sonorum armonia sensibilis.

3) *manière, façon*: GUILL. TYR. hist. rer. transm. XXI 1 p. 1005: patri... in cesso quoque et verborum -ne similis.

4) (*théol.*) *modalisation, expression des personnes de la Trinité comme des modes*: ANON. trin. 20 (Med. Studies 18,1956, p. 133): nec in divinitatis -ne, nec in modorum consideratione Trinitatis distinctionem ponimus.

5) *changement*: LAMB. ARD. hist. Ghisn. 18 p. 571,27: circa doloris affluentiam -nis induens temperantiam, omni dilatione postposita, in Franciam properavit.

6) *revenus (peut-être droits de mutation)*: CARTUL. S. Petri Trec. 44 p. 57 (a. 1186): invadiavit canonicis... pro XL marcis argenti, quicquid habebat in -nibus vel custumiis apud Capellas.

modificator, -is m. ordonnateur, organisateur: TRANSL. Eugenii 36 p. 56: ipse vero solotenus prostratus expresse orbis -em sue implorabat.

modifio 1. 1) *ordonner, mesurer*: RICHARD. S. VICT. iud. pot. col. 1181^A: illud autem quod datur in hominis morte videtur esse multiforme, non tamen omniforme. Nam, quamvis -etur secundum totam vitam hominis, non tamen secundum totum quod est hominis. PETR. CANTOR summa II p. 29,94: -atur quantitas illorum pro modo caritatis in qua resurgit.

2) *ordonner, composer (avec harmonie)*: RATHER. phren. col. 375^A: salubriter Spiritus Sanctus ita Scripturas -averit suas, ut.

3) *jouer de*: OSBERN. Dunst. p. 78,18: sicut David psalterium sumens, citharam percutiens, -ans organa.

4) *accompagner*: OSBERN. lib. mirac. p. 135,28: tu musicus in conviviis didicisti post hec convivantium animos carmine demulcere, et inter cantandum tibiis carmen -are.

5) *imposer une mesure, modérer, tempérer*: LAMB. TUIT. vita Herib. I 4 p. 742,43: hic superabat adversantia mansuetudine -ante et iustitia. LANFR. comm. Pauli col. 148: -at eos Apostolos. HERIB. BOS. epist. col. 1435^C: adversa etenim nostra sic -at medicinalis sapientia Dei. CONTIN. Cosm. Prag. II p. 242: principalis celsitudinis -ato tenore, mentis alacritate, dulci verborum affabilitate singula ex ordine percunctatur *dux Oudalricus*. ib. II p. 255: sed dux Sobezlaus nichil penitus his motus rumoribus -ata voce breviter respondit.

6) (*théol.*) *modaliser (cf. ci-dessus I. 10 ss.)*: ANON. trin. (Med. Studies 18,1956) p. 133: attentione opus est ut... videatur... nec ad trium personarum distinctionem -ari substantie unitas.

modificatus, -a, -um 1) *proportionné, harmonieux*:

SAMSON apol. p. 499: num aliquid cantilene -ius et per tempus fluens illi insonat? WOLFFHER. HILD. Godeh. I pref. p. 169,39: tenaci -e severitatis rigore. ANDR. CAPPELL. amor. I 66 p. 150: ut in laude vel detractioe cuiusque -am studeam adhibere mensuram. *spécialement en parlant de la corpulence de quelqu'un*: GUILL. TYR. hist. rer. transm. XVI 1 p. 705: carnositatis media quadam habitudine -us ita ut nec fratris more pinguior, nec matris exemplo dici posset macilentus. 2) *travaillé, orné*: WIDUK. gesta 3,56: vasa eburnea etiam et omni genere -a stramenta.

modilio, -nis *f.* [mutulus — *REW*; *cf. ital.* modiglione] *modillon, console*: CARTA a. 1134 (Cecchetti, Vita Veneziana p. 102): trabes et -nes.

modiolum, -i *n.* v. *modiolus*.

modiolus, -i *m. formes*: mediolus: GUILL. HIRS. const. 2,49 col. 1108^B. modiolum: REG. Volat. 8,6 (a. 947). CARTUL. Sithiens. I p. 165,29 (a. 917). REG. Farf. 946 (a. 1067).

1) *mesure agraire*: REG. Volat. 8,6 (a. 947): pertighes CCLXXX et -um XII. MEM. Pist. 12,31: volumus et aveant filii quondam Maurecioli de terra arva -o uno. CARTA in DuC. s. v.: vendidi terram petiam unam per mensuram -um unum et quartarium unum.

2) *mesure de capacité*: CARTUL. Sithiens. I p. 165,29 (a. 917): de sale -a X. CARTUL. Anhalt. I 690 p. 507 (a. 1194): duo -i de quolibet manso per omnem villam, qui duo -i modo vix conficiunt unum scephilum Kotenensem. CARTUL. march. Misn. II 55 p. 47,13: statuerunt dari servitium advocato ter in anno... tres plenos porcos, tres -os et dimidium salis. REG. abb. Werd. 8,2 p. 253,1: de Budsneppa X -os siliginis et XII -os hordei.

3) *gobelet*: BERNARD. MORL. const. Clun. I 11 p. 156: quoties pigmentum datur, ipse -is infundit.

4) *moyeu d'une roue*: ERMENR. ad Grim. 19 p. 557,9: hec, que de nominis et verbi seu aliarum parcium diversitate hic interserui, ut essent currus tui iam predicti canti et -i, seu obices ac lora. AGIUS vita Hath. 11: se vero cum plerisque consorioribus suis ad axem supra -um rote intra radiolos quasi quibusdam catenulis esse colligatam. AYNARD. p. 617: comites sunt -i vel humeruli. ACARD. ARROAS. templ. Salom. 319: rote... quarum axes radiique canti vel -i. ALEX. NECK. utens. p. 108: axis autem circumvolvitur in timpano, vel in modio, vel in -o.

modior, -is *m.* [modius] *muiée, mesure de superficie*: CARTA a. 1070 (ALMA VIII [1933] p. 37): per unumquemque[m] -em sextaria viginti quattuor.

modiorum, -i *n.* [modius] *muiée, mesure de superficie*: CARTA a. 1009 (ALMA VIII [1933] p. 35): in terra Framlinga... -a quinque. CARTA a. 1073—79 (ALMA VIII [1933] p. 38): unum -um de terra.

modislibet *adv.* [modus et libet] *de toutes manières*: FONT. Flor. 53,17 (a. 1009): et mihi -et est pertinentes.

modisper *adv.* [modo, *d'après paulisper?*] *peu de temps*: VINC. KADL. chron. p. 78: -r... prestolare.

1. modius, -i *m. formes*: modium: CAPIT. reg. Franc. I p. 89,26 et p. 132,37. GESTA Aldrici p. 11. ACTA pont. Cenom. p. 57. LIB. Domesd. I (Sussex) p. 58 etc. *acc.* modiam: CARTUL. S. Mar. Lat. p. 20,24 (a. 988). modias: MON. hist. Neap. 24,20 (a. 1016). modies: CARTUL. Parm. p. 273,17 (a. 999). modiorum: ANNAL. Camald. 57,18 (a. 954). modus: DOC. Pictav. 28 p. 58—59 (XIIe). moijs: CARTA a. 1048 (Becerro Cardeña 224 p. 238).

I) *muid, mesure de capacité*: A) *pour les liquides*: CAPIT. reg. Franc. I p. 252,1 (c. 810): de brace -i XII. ib. II p. 11,7 (a. 829): cervisa -os duos. GESTA Aldrici p. 11: unum siquidem vel duo -a aque infra civitatem antea emere. CARTUL. S. Bened. Floriac. I p. 126 (a. 941): et omni anno -o de vino in vestitura. FLODOARD. annal. cont. p. 163: septem denariis emebatur vini -us. CARTUL. Brivat. 197 p. 208 (a. 976): ad annuale meum in refectione fratrum... -um vini unum. ib. 320 p. 326 (a. 957—82): de pigmento optimo -um unum persolvat. CARTUL. Conch. p. 117 (XIe): et in vita mea omni anno uno -o de vino. ACTA Phil. Aug. I 2 p. 3 (a. 1180): concessit... centum -os vini ad mensuram Parisiensem. CARTUL. Magalon. 49 p. 100 (XIIe): de vino puro unum -um et VIII sestaria et dimidium et faciunt unum -um mercadale de vino.

B) *pour les grains*: CARTUL. Rhen. med. I 41 p. 46,26 (a. 804): excepto illa terra quem Flectarius tenet, est satione -is XV. COD. Lauresh. 105 (a. 815): tradidit... in Ortinon terram ad -a X sementis. CARTUL. Thurg. 53 p. 59 (a. 836): II -os de grano vel precium eorum. CARTUL. Rhen. med. I 135,54 (a. 893): duo -os de rogone. RICHER. I p. 18: iam enim mensura frumenti que... um efficit, decem dragmis veniebat. ACTA Phil. I 25 p. 75 (a. 1066): panem unius -i varie annone. CARTUL. Belliloc. Lemov. 95 p. 148 (XIe): unum -um de seglo. SUGER. adm. 5: de annona decem aut duodecim -os habebamus. COSM. PRAG. I 40 p. 75,29: duos -os quinque palmarum et duorum digitorum, unum tritici et alterum avene. CARTUL. march. Misn. II 565 p. 391,16 (a. 1191): de quolibet manso -us avene, qui vulgo dicitur lantskephel, et -us hyemalis frumenti... advocato annuatim persolvantur.

C) *pour d'autres denrées*: CAPIT. reg. Franc. I p. 89,26 (c. 800): duodecim -a de farina. TRAD. Patav. 75 (a. 818—38): de farina spelda -os II. EINH. epist. p. 113,10: tres -os de legumine. GESTA Aldrici p. 61: de pane optimo -os IV. FRECULPH. chron. col. 1041^A: tres -os annulorum aureorum Carthaginem misit. CARTUL. Rhen. med. I 135,23 (a. 893): colligunt glandos -os V. ACTA pont. Cenom. p. 57: plenum -um de ovis. FLODOARD. annal. p. 22: argenti -os VIII dederunt Hungaris. ACTA Pont. p. 8 (a. 1053): dederunt... XXX -os

calidi salis. MON. Strig. I p. 56 (a. 1075—1217): dare... XII -os mellis, et... quilibet -us sit trium ydriarum. DIPL. Loth. III 67 p. 105,16 (a. 1134): tres -os panis. REG. abb. Werd. 7,9 p. 218,18: dabit... amphoram butiri, -um ovorum, maldarium caseorum.

II) *muid, étalon de mesure*: CAPIT. reg. Franc. I p. 132,37 (a. 806): ut unusquisque habeat equam mensuram et equalia -a. ib. p. 255,3 (c. 810): mensuram -orum et sestariorum ita invenimus sicut et in palatio. CARTUL. S. Gall. II 413 p. 33 (a. 851): et ipsi maldri cum iusto et legitimo -o sint mensurati. CARTUL. S. Michael. Mos. p. 160 (a. 1080): diffinitum est non plus debere unamquamque domorum nisi modium avene mesurate in dominicali -o eiusdem ville.

III) *au fig., boisseau* (cf. Mc. 4,21 et Lc. 11,33): WALAHFR. Mamm. 1,21: -o neque tecta lucerne / flamma perit. THANGM. Bernw. 56: quo enim se vilis sub humilitatis deprimit -o. WALTH. SPIR. Christoph. II 6,58: quis velit accensam -o tenebrare laternam. WOLFHER. HILD. Godeh. I pref.: studeat ne ille qui vita et moribus imitandus sit, possit -o tenus latere. WIPO gest. epist. p. 3: ne lucerna lateat sub -o. VITA Gisl. p. 214: ne laudem sui redemptoris taceat animus, neve sub -o potius occultetur. ib. p. 274: cupiebat latere sub -o ne forte fumigaret in sublimi candelabro. ORD. VIT. hist. I 12 t. I p. 49: lucernam sub -o non esse ponendam sed super candelabrum dixit.

IV) *droits sur les mesures (de capacité), droits de mesurage*: ACTA pont. Rom. Gall. I 77 p. 271 (a. 1138): ab omni costumia episcopali preter mensuram et -um. ACTA a. 1187 (Müller, Doc. sulle relazioni delle città toscane coll' Oriente cristiano p. 27): confirmo dicto communi Pisanorum stateram et pensas et -ia et mensuras vini et olei et omnium rerum que ponderari et mensurari possunt.

V) *mesurage*: HIST. Hier. II 34 p. 578: venditores vel tritici vel leguminum omnes intra portas Jerusalem ab omni consuetudine absolvit, ipsam -i mercedem, quam minagium vocant, remittens. GUILL. TYR. hist. rer. transm. XII 15 p. 534: -i etiam et ponderis remisit mercedem consuetudinariam.

VI) *mesure de superficie*: REG. Farf. 355 (a. 948): -um habens per longitudinem cannas XX et per latitudinem in omni loco cannas X ad cannam pedum X legitimi cubitalis mensuratum. CARTUL. Reg. 71,21: pecia ad pertica legitima mensurata -o uno. DIPL. Otton. I 253 p. 362,18 (a. 963): campum unum qui dicitur Longoria ... qui capere videtur -a viginti. CARTUL. Clun. I 354 p. 334 (a. 927—42): vinea sex -orum. CARTUL. S. Vict. Mass. I p. 271 (a. 1045): de terra agresta -os V. CARTUL. Bund. I p. 165,13 (a. 1084): agrum in Tulusace unum -um. ib. p. 165,20: III -os de terra. LIB. Landav. 76: datis sibi quattuor -is agri. CARTUL. S. Vedast. p. 301 (XIIe): feodus eius... tres -i terre.

VII) *valeur d'un muid de céréales (estimé arbitrairement à un sou)*: CARTA a. 1020 (Jusué, Cartulario de Santillana del Mar p. 61): bobe albo valente IX -os de civaria et calapaços de III solidos et sayale longo albo valente III -os, in sub uno pretio in XV -os de civaria. Doc. Port. part. 60 p. 55 (a. 1102): acipio pro inde de vos in precio L -os in una equa. ib. 196 p. 170 (a. 1105): uno kavallo in LXXX -os et in alio pretio XX -os et sunt ab integro C solidos. Doc. Port. reg. I 32 p. 43 (a. 1112): uno kaballo de centos -os. CARTUL. Templ. 320 p. 208 (Lisbonne) (a. 1144): unum equum apreciatum LXX -os.

VIII) *moyeu d'une roue*: ALEX. NECK. utens. p. 108: axis autem circumvolvetur in timpano, vel in -o, vel in modiollo.

IX) *étambrai, trou ou se fixe le mât d'un navire*: UGUTIO s.v.: hic -us cui arbor navis insistit ad similitudinem mensurabilis vasis dictus. ALEX. NECK. utens. p. 114: -us est... illud instrumentum super quod erigitur navis malus.

2. **modius**, -i m. = modus: MARIAN. SCOT. chron. a. chr. 354: variis afflictionum -is. CARTUL. Blandin. I p. 106 (a. 1081): fuerunt ista predicta nomina subscripta cum signis ad -ium crucis.

modo v. *modus*.

mododictus, -a, -um [modo et dictus] *susdit*: CARTUL. S. Vinc. Cenom. 795 col. 450 (XIIe): -am venditionem.

modola, -e f. [orig. inc.; cf. frioul., muedul *chêne lombard*, *chêne chevelu*, quercus cerris L.] *forme*: modula: CARTA (Bacchini, Storia del monastero di S. Benedetto di Polirone 98,27). *chêne*: CONCORD. p. 272,49: cerrum seu quercum quod est -o aiselo. LIB. Pap. 374,13: quercum, quod est -a inciderit. CARTA (Bacchini, Storia del monast. di S. Benedetto di Polirone 98,27): ad viam de septem -ulis.

modolamen, -inis n. v. *modulamen*.

modolatio, -nis f. v. *modulatio*.

modolatus, -a, -um v. *modulatus* s. v. *modulo*.

modolia, -e f. [modulus] *mélodie*: VITA Filib. p. 588,9: avium canora -a.

modolo 1. v. *modulo(r)*.

modolus, -i m. v. *modulus*.

modonus, -i m. v. *madonus*.

1. **modula**, -e f. [modulor; cf. medula (ISID. or. 12,7, 69)] *merle*: UGUTIO: hic merulus et hec merula, avis... -a quia modulariter cantat, unde et olim -a dicebatur.

2. **modula**, -e f. [modulus] *chant*: ETHELWULF. carm. 8,60: tum volucres -e immiscent se nubibus altis.

3. **modula**, -e f. v. *modola*.

modulamen, -inis n. *forme*: modulamen: VITA Leud. p. 5,3 et p. 11,190. TIT. metr. III 3,6.

1) *chant (harmonieux)*: WALAHFR. Gall. 2,13: qui... dulci -inum alternatione concinerent. id. Wett. 280: plurima psalmorum -ina. IOH. SCOT. carm. p. 527: -ine

pulchro. AUREL. mus. p. 29: -ina, que die noctuque... precinuntur in ecclesia. POETA SAXO 3,618: laudum -ina dulcia cantans. HOGER.? mus. ench. p. 200 (éd. Gerbert): nec soni musici in unum -en tam dulce coirent. ib. p. 209: diatonici -inis ratione. VERS. Leodegund. 34, 1—2: pulcerrima nimis audi-en / tibiale dulciter. HROTSV. Gong. 575: dedit sonitum turpi -ine factum, profari nostram quale pudet ligulam. ADSO hist. Tull. col. 151 (éd. Calmet): supradicto finito -ine. WALTH. SPIR. Christoph. II 6,253: et tacto canit hec -ina plectro. RADBOD. carm. Suidb. 81: qui typico psallis -ine Christo. CARM. pro schola Wirz. 273: metrico -ine. FROUM. carm. 32,54: cum -en ago. PS. BOET. abac. p. 157: musicarum -ina symphoniarum. HERIB. NORW. epist. p. 105: musarum novo -ine resonante. ELIS. SCHON. vis. 2,13^{med}: -en illud, quod est Ave preclara, ... decantabant. UGUTIO s.v.: hoc -n, -inis, dulcis cantatio.

2) (au fig.) *harmonie qui règne entre les choses*: BERNARD. SILV. univ. mundi I 2 p. 14,181: pactiones providentia procuravit, quibus silvestris coelestisque nature corpus et anima congruo per congruos numeros -ine convenirent.

modulanter v. *modulo(r)*.

modulatim v. *modulo(r)*.

modulatio, -nis f. *forme*: modulatio: CRUINDM. p. 47. VITA Lamb. I^A 19 p. 372,9. 1) *proportion*: EPIST. Worm. I 21 p. 42,18 (a. 1027—43): qui vero medii iacent, nimirum LX et XX, non minus musica, quam arithmetica conformantur -ne. ib. 21 p. 42,20: ecce quoniam integre et primorum nec minus mediorum ipsa naturalitas, -o, copulatio, adhuc autem et perfectio considerat, cautius intuenti patescit. DOM. GUNDISS. div. philos. p. 96,10: -cio est quarumlibet rerum concors modificatio.

2) (*mus.*) *accord musical, harmonie*: HUCBALD. mus. p. 107: nisi duo altrinsecus editi soni in unam simul -nem convenient. ADELARD. BATH. eod. et div. p. 25,27: alicuius toni -ne.

3) *chant*: a) *en général*: AGOBARD. corr. antiph. § 1. col. 334^C: qui theatralibus sonis et scenicis -nibus... delectantur. id. epist. (MG epist. V) p. 238,18: peritia -nis. EPIST. var. III p. 128,22 (c. 850): super quibusdam regulis -num quas tonos seu tenores appellant. HERIC. mirac. Germ. p. 123: eandem memoriter didicit -nem. HROTSV. Pafn. 1,13: simphonia dicitur -nis temperamentum. ib. lib. I prol. 1,8: -o metrica. ODO CLUN. mus. col. 783^D: naturali -ne. VITA Menel. p. 156,6: cum -ne angelica. b) *chant organisé, mélodie*: REMIG. mus. p. 69: de -ne, quam melopoeiam vocamus, id est, melodie facturam. HOGER.? mus. ench. p. 159 (éd. Gerbert): modi vel tropi sunt species -num, de quibus supra dictum est, ut protus, autentus vel plagis, sive modus Dorius, Phrygius, Lydius et ceteri. HERIM. AUGIENS. mus. p. 9,15: tropus est inter unumquodque diapason mul-

tarum vocum ratis effecta intervallis apta in unum corpus -o. c) *en parlant du chant d'église*: VITA Arig. p. 696: Davidicam canerent -nem. VITA Ansb. p. 637,18: hymnorum nihilominus canticorumque divinarum carmina in eius laude dulci -ne canentes. EPIST. var. II p. 359,38: -nem in antiphonarum vel responsiorum repetitione. AGOBARD. corr. antiph. col. 338^C: forma ecclesiasticarum -num. AMALAR. inst. sanct. col. 962^D: psalmorum -nibus. ALMAN. Niv. p. 169,28: psalmicam -nem. RADBOD. ULT. Serv. p. 109,8: multaque psalmodie -ne completa. PS. HUCBALD. ton. p. 213 (éd. Gerbert I): -nibus ad responsoria. ib. p. 214: -o psalmi (cf. CARM. libr. III 27,12). GERH. AUG. vita Udalr. 24: cum congruis orationibus et -nibus. CONSUET. Trev. 4: matutinas laudes -cione devota persolvunt. THEOD. EUCH. transl. Celsi 20: sacre -nis otia. ANSELM. REM. dedic. p. 117: responsorium... cum digna -ne concinunt. d) *vocis modulatio, art de chanter*: BENED. ANIAN. conc. col. 961^B: alius de genealogia, et de gente sua fatetur esse principes... alius de vocis -ne. SMAR. diad. col. 596^D: dum enim Christianum non vocis -o, sed tantum verba divina que ibi dicuntur, debeant commovere. OSBERN. Dunst. p. 137,33: cum vocis -ne. e) *harmonie du chant*: SMAR. reg. Bened. col. 832^C: -o enim dicitur dulcedo, vel suavitas cantus.

4) *sonorité (d'un instrument)*: ERMENR. ad Grim. 19 p. 557,36: hinc namque resonant psalterii tui chorde et hec est -o earum. ROB. MON. REM. hist. Hier. IX 24 p. 880: de suavi -ne buccantium. CASUS Petrish. 4,42: musice artis peritissimum, qui fecit ei organa elegantissime -nis. GODEFR. S. VICT. fons philos. I p. 47,360: nihil par organice -ni.

5) *poème*: ANAST. chron. 150,32: canentes -nes musicas. WALTH. SPIR. Christoph. II epist. ad coll.: libellum nostre -nis. MATTH. VIND. ars vers. II 33 p. 161: in metrica -ne.

modulator, -is m. *chanteur*: FRUTOLF. brev. pref. p. 27: dignum... videtur, divine laudis -es studiis musice artis sedulo inherere.

modulo(r) 1. 1) *forme active, chanter (forme: modulo)*: MALSACH. ars p. 67): HRABAN. inst. cler. 3,24 p. 236,5: quidquid de psalmis suaviter in ecclesia -atur. HOGER.? mus. ench. p. 167: ubi per diapente diaphonia tribus seu quatuor vocibus -atur. REGINO harm. inst. 3: cantilena que in divinis laudibus -atur. PS. HUCBALD. ton. p. 214 (éd. Gerbert): illos modos per quos psalmi ad antiphonas -antur. VITA Erasmi II 28: sine te, domne, nil -are queo. SEQ. ined. 13,9: odas digne nunc -emus. CONSUET. Trev. 44 p. 64,32: psalterium ex integro ad metrum -atur. CHRIST. Wencl. p. 90: cur me, patres electi, prohibetis missarum sollempnitatem -are sclavonice. PROSAR. Lemov. 160 str. 8b p. 176: celsa iam voce hymnizans / -a, concio benigna. ADAM BREM. 3,27 p. 170,19: XII -ari officia precepit. HERIM. AUGIENS. mus. p. 11,45: mixolidius -atur a G in g.

2) *forme dép. ou neutre*: a) *chanter* (UGUTIO s. v.: -or, -aris, cantare dulciter, melodias facere; invenitur etiam modulo, -as): ETHELWULF. carm. 8,32: -antes carmina rostris. WANDALB. martyr. inv. 11: vox -antium. POETA SAXO 4,326: lyrico -ante melo. ib. 5,583: tibi laudes -entur. GERARD. SUESS. Rom. metr. col. 176^A: voce simul clara pueri -antur, Hosanna. VITA Probi 556,14: Deo sanctisque eius -antes. CHRIST. Wencl. p. 99: sacra missarum sollempnia -ari. WALTH. SPIR. Christoph. II 2,165: talia mellito -atur carmina plectro. MIRAC. Winn. p. 783,16: -antibus nempe fratribus nocturnalibus cantica. b) *jouer (d'un instrument)*: OSBERN. Dunst. p. 117,32: suave Kyrieleyson -antibus organibus resonantium. ANON. chron. Pol. p. 479: symphonia musicorum tympanis et cytaris -antium. c) *écrire en vers*: HROTSV. gest. prol. 1,18: gesta tui -ando. TRANSL. Conr. 2 p. 444,5e: monachus... historiam... Counradi suaviter -atus est.

modulanter mélodieusement: UGUTIO: modula quia -r cantat. ERMOLD. NIGEL. Ludow. v. 10 p. 4: eximii exiguo -r poscito rite. ANIMOS. Brigid. p. 167^A: -r et dulciter citharizabant.

modulatus, -a, -um forme: modolatus: VERS. Bobul. p. 156,7 (MG Pass. IV). IONAS AUREL. Hugb. p. 60 (éd. Arndt). CARM. Carol. p. 397,13 (MG Poet. I). CARM. Sedul. app. p. 240 v. 45.

1) *chanté, qui est chanté*: CARM. Sedul. app. p. 240 v. 45: concinit et miras -olatis cantibus odas. EPIST. var. II p. 360,25: laudis divine psalmodia -a. HROTSV. asc. 104: exaltate Deum -o carmine nostrum.

2) *harmonieux*: VERS. Bobul. p. 156,7 (MG Pass. IV): -olatis vocibus (cf. JONAS AUREL. Hugb. p. 60 [éd. Arndt]). CARM. Carol. p. 397,13 (MG Poet. I): carmina quin etiam -olata voce canamus.

modulatim de façon harmonieuse: SIGEBERT. GEM. eccl. 144 col. 579^B: dummodo sex litteris vel syllabis -m appositis ad sex voces.

modulose [modulus] avec mesure: JOH. SCOT. versio Dion. Ar. III 3 col. 1127^C: atqui et hoc nobis observatum est valde -e.

modulum, -i n. [modus?] môle, jetée: COD. Istr. a. 1040: de monte Fosco recta linea usque ad -um. ib. a. 1186: supra valle que habet -um intus sicut est designatum.

modulus, -i m. forme: modolus: VITA Filib. p. 598,13.

1) *mesure (quantité donnée)*: MIRAC. Mar. Virg. p. 229 (éd. Servois, Bibl. Ec. des Chartes 18): quodlibet ex cereis -is... pendentibus deponens largire mihi. ib. p. 229: ecclesie custos... cum indignatione -um recipiens, ubi fuerat reposuit. ib. p. 230: una libra superaugens, -um gloriose virginis Rupis Amatoris pro trecensu reddere consuevit.

2) *mesure (juste mesure)*: HIST. mart. Trev. 13: panis perparvus... cum haustu etiam aque minime mesure, certe neque -um suum excessure.

3) *quantité, importance*: JOH. FORD. Wulfr. 51: eo quod in domo illa... -us reddituum infinitis expensarum necessitatibus non ex equo respondeat.

4) *à l'abl., proportion, moyen (avec génitif)*: RHYTM. I 113,69,2: hore ipse sunt tenende quantitatis -o. CARTUL. Clun. I 164 p. 161 (a. 910—27): oportet unicuique pro -o boni operis... helemosinarum largitione... delicta culpe deluere. HROTSV. gesta 333: pro -o culpe. CARM. pro schola Wirz. 275: de cuius donis -o fungor rationis. PASS. Thietm. I 187: infligere damnum / pro facti -o huic Domini famulo.

5) *mesure, moyens*: a) pro modulo: NENN. Brit. pref. p. 126: pro -o meo (IOH. SALISB. epist. 153 col. 147^B). HRABAN. epist. 12: pro -o nostri ingenioli (cf. ANSELM. REM. dedic. p. 113). AGIUS comput. 1,4: singula queque suo est bona pro -o. POETA SAXO 5,44: suo solvere pro -o. VITA Osw. p. 426: pro -o meo concinere. ib. p. 433: executor fidissimus pro -o fieri studuit. HIST. mon. Volt. 5 (a. 1031—49): hoc... pro -o nostro, subteradnectere decrevimus. HONOR. AUG. cogn. vit. col. 1008: operam tamen dabo inquisitioni vestre pro -o meo satisfacere (cf. VITA Raym. 2). ORD. VIT. hist. VI 6 t. III p. 34: et inter affines pro -o suo multa honestate viguit. RICHARD. S. VICT. trin. IV 24 col. 947^A: hec sicut pro -o nostro potuimus de persone significatione, variatione, descriptione digessimus (cf. ACTUS pont. Cenom. p. 455 [XIIe]). ANNAL. Gerl. p. 496: primi pastoris sui vestigiis pro -o suo inherentes. b) iuxta modulum: HRABAN. epist. 17: iuxta -um ingenii mei. ERMENR. ad Grim. 11 p. 546,28: et nos iuxta -um nostrum in omnibus libris sequimur. SALOM. II epist. 25: iuxta -um suum pauperum susceptor. c) secundum modulum: MIRAC. Huchb. II p. 910 (MG Script. XV): secundum -um suum unusquisque. d) *abs.*: GEBEH. SALISB. ad Herm. 1: nos autem -i nostri non ignari ad instruendam prudentiam tuam nequaquam prorumpimus. GODEFR. S. VICT. fons philos. II p. 63,802: his difficultatibus aliisque fractus / cogitare -um meum sum coactus.

6) *moyen (matériel)*: DIPL. Caroli II, I p. 482,36 (a. 856): medietatem telonei omnis mercimonii undecumque ad predictae civitatis portum, sive navigio, sive alio quolibet -o.

7) *besoin*: CARTUL. S. Alb. Andegav. I 17 p. 30 (a. 846): ut mansiones, necnon diversa edificia que unusquisque pro -o suo infra claustrum construeret. CARTUL. S. Martial. p. 60 (XIe): eo gloriose ipsius pro -o meo coheres effici merear.

8) *loi, règle*: VITA Filib. p. 598,13: contra iusticie -olum ipsud monasterium suscepit ad regendum. WALAHFR. carm. 5,2,28: vestre doctrine mellifluis -is. JOH. DIAC. ROM. Greg. col. 190^B (PL 75): Gregorius uniuscuiusque capituli -os querens, sententiam suam promulgabat. THEOD. TREV. Liutr. 57,1: videbat enim beata Liutrudis prime vite -um posse non iniure suis ascribi parentibus.

9) *jugement, conception*: QUADRIP. Episc. 8 (Liebermann p. 478): nunquam enim erit populi -o bene consultum, nec digne Deo conservabitur, ubi iniustum luctum et magis falsum diligitur.

10) *chant*: a) *en général*: RADBOD. ULT. carm. 54: svavibus... -is Christi cantemus amicum. CARM. Cant. 15,1,3: mendosam quam cantilenam ago, / puerulis commendatam dabo, / quo -os per mendaces risum / ... ferant. ib. 23,4,2: per agros / alauda canit -os quam plures. METELL. Quir. 17a,8: triumphus altius levatur martyris / plebisonis -is sequente pompa principum. ALAN. INS. Anticlaud. VI 285: submisce vocis -o gestuque timentis.

b) *chant ecclésiastique*: MIRAC. Eupli 330,5: more celebratis matutinalibus horis atque expleta -is psalmodia. WARN. BASIL. schol. p. 39: Paraclitus isti / sit titulus -o. UGUTIO s.v.: hic -us, -i, id est cantus qui precinitur in principio misse vel matutinarum vel vesperearum.

11) *mode (musical)*: HOGER. ? mus. ench. p. 164 (éd. Gerbert I): quatuor -i, in quibus prima symphonia invenitur, que diatessaron dicitur.

12) *musique instrumentale*: PROSAR. Lemov. 152 str. 1a p. 167: organicis / canamus -is / in Johannis solemnia. MIRAC. Mar. Virg. p. 229 (éd. Servois, Bibl. Ec. des Chartes 18): cumque in hunc -o psallens oraret... -us unus super instrumentum descendit. HILDEGARD. epist. 16 p. 385,40: eosdem -os communi humane musicæ instrumento gratiores... in ecclesia publice decantari facit.

13) *vers*: HROTSV. Mar. 8: hos -os legere. id. gesta I pr. 8: dactylicis -is.

modura, -e f. v. molitura.

modurencha, -e f. v. molturenga.

1. modus, -i m. formes: abl. mo (paléogr.): CONCL. Ravenn. a. 861 (Arch. soc. rom. di storia patria XXXVIII p. 118,5). modi: MEM. Mediol. I a. 859,450,26. *Nb.* CARTUL. Imol. 10,23 (a. 1017): per qualibet modum. *v. moda et 2. modius.*

1) *mesure, importance*: HRABAN. epist. 54: ut secundum -um culpe protendatur poena discipline. AUXIL. Formos. 36,107,23: iuxta -um peccati penitentia est agenda. RICHARD. S. VICT. iud. pot. col. 1180^D: illud... iudicium... non solum in qualitate sed etiam in quantitate iuxta meritorum -um dispensabitur. id. tract. spir. blasphem. col. 1189^A: quis audeat ut dicat -um humane malitiae -um excedere misericordiae divinae. id. dub. apost. col. 667^{B-C}: iuxta -um quantitatemque peccati.

2) *mesure, borne, limite*: LIUTG. Greg. 2 p. 68: iuxta -um etatis sue. WALAHR. carm. 5,76,25: excessisse -um videor (ADAM BREM. 3,2 p. 145,9. EPIST. Hann. 37 p. 80,29). HRABAN. epist. 21 p. 427: scriptis ecclesiasticis pro -o tibi a Deo concessio. AGIUS vita Hath. 19: sana supra -um (RICHER. II p. 42. HROTSV. Pafn. 10,4. TRAD. S. Petri I [Salzburger Urkundenbuch I p. 253].

THIETM. 2,12. GERH. AUG. vita Udalr. 6 p. 395. ABELARD. hist. calam. p. 191). AGIUS vita Hath. 27: secreta ultra -um (RUOTG. COL. 24 p. 25. THANGM. BERNW. 19. BERTHOLD. CONST. annal. a. 1077 p. 293 et 303). POETA SAXO 1,413: nec erat hominum cedis -us ullus. ADELARD. BLAND. epist. 4: huic vite -um fecit. GERARD. MORES. delib. p. 86: quamquam voluminis excedam -um. ib. p. 68: -um suum. ib. p. 232: quia suum ignorans -um. RICHARD. S. VICT. trin. IV 3 col. 931^D: humane capacitatis -um excedere. ASINARIUS 162: tanti risus fit -us absque -o.

3) *juste mesure, modération*: HRABAN. carm. 36: -us semper consistit in equo. JOH. SCOT. divis. nat. I 39 col. 482^B: -us siquidem, id est mensura omnium rerum que create sunt. FULCO MELD. epist. 18,1 p. 253: nec vehementer amans, nec sis vehementer avarus, / si vis nosse -um. GUILL. TYR. hist. rer. transm. III 16 p. 135: aviditati potus -um non ponentes. THEOD. CARNOT. genes. I 44 p. 199: -us omnis medium est inter maius et minus; si enim maius est, excedit -um, si autem minus, infra -um est... -us igitur omnium rerum equalitas est. RICHARD. S. VICT. stat. int. hom. col. 1135^D: possumus... quod minus est, minus diligere, et quod melius est, magis amare, et tamen in utriusque dilectione congruum -um minime servare. DOM. GUNDISS. div. philos. 8 p. 86: medicina a -o, id est temperamento, dicitur, quia ut non statim sed paulatim adhibeatur.

4) (*mus.*): a) *rythme, mélodie*: WALAHR. carm. 5,51: gaudens mea Musa sonabit, / centuplicatque -os. COMM. Boet. phil. p. 312: -i non a motu sed a -o, id est mensura pedum. FROUM. carm. 20,19: ut omne -is hunc canat ymnisonis. VERS. Leodegund. 1,1: laudes dulces fluant tibiale -o. GERH. AUG. vita Udalr. 4 p. 393: tres -os symphonizando perfecerunt.

b) *mode*: HOGER. ? mus. ench. p. 159: -i vel tropi sunt species modulationum, de quibus supra dictum est, ut protus, autentus vel plagis, sive -us dorius, phrygius, lydus et ceteri. ib. p. 180: tropi autem vel -i sunt, quos abusive tonos dicunt. ib. p. 181: octo constat -os nos solere computare. ODO CLUN. mus. p. 257: tonus vel -us est regula, que de omni cantu in fine diiudicat. ib. p. 259: octo sunt -i, per quos omnis cantilena discurrens, octo dissimilibus qualitatibus variatur. HUCBALD. mus. p. 126: -i et iam dicti sunt, eo quod unusquisque troporum proprium -um teneat, nec mensuram excedat. ib.: his premissis ad VIII troporum, quos latini -os nuncupant, dispositionem veniamus. Ps. HUCBALD. ton. p. 213: illos -os, per quos psalmi ad antiphonas modulantur. HERIM. AUGIENS. mus. p. 19,9: sunt... quatuor tropi et totidem vocum -i. Primus vocum -us est, qui tono deponitur et prima specie diapente intenditur. c) *intervalle*: BERNO ton. prol. 2 p. 64a: habentur enim novem -i... humane vocis,... Primus -us est in brevissimo duarum vocum spatio et fit in semitonio.

5) *poésie*: HRABAN. *carm.* 10,16: laudaturque -o iure poeta bono. *CARM.* Cant. 11,1a,2: Magnus Cesar Otto, / quem hic -us refert / in nomine, / Ottine dictus.

6) *manière, mode, façon*: LIUTG. *Greg.* 11: quocumque -o. *WETT.* Gall. 39 p. 279: inaudito -o resistente. *TRAD.* Frising. 436 (a. 820): eo -o iam caligantibus eius oculis. *WALAHFR.* *Wett.* 584: inquiruntque -um, quo crimina solvere possit. *HRABAN.* *epist.* 48: quoquo -o. *RIMB.* *Ansc.* 12 p. 34: aliquo -o. *ib.* 3 p. 22: miro et ineffabili -o. *ib.* 3 p. 22: nullo -o. *ib.* 35 p. 66: -is omnibus. *ib.* 13 p. 35: quolibet -o. *AGIUS* *epic.* *Hath.* 26: plangent variis ipsa elementa -is. *id.* *vita* *Hath.* 26: ullo -o. *ANNAL.* *Xant.* a. 838: multis -is miseria augebatur. *POETA SAXO* *I* 227: simili -o. *ib.* 5,103: mille -is. *THIETM.* 6,97: omni -o *ib.* 2,28 p. 74: quibuscumque valuit -is. *ANNAL.* *Camald.* 63,30 (a. 957): eo -o ut annualiter canere debeatis missas duodecim. *ib.* 76,12: enfeiteucario -o postulamus largiri. *CARTUL.* *Fontanel.* 7 p. 38 (a. 1024): avaricie -is incensus. *ROB.* *MELODUN.* *sent.* I, III 26 p. 83: -us habendi potentiam. *HUGO S. VICT.* *didasc.* VI, XIV p. 132,2: omni -o inefficax est. *RICHARD.* *S. VICT.* *trin.* IV 11 col. 937^B: illa consideratio versatur circa -um essendi, ista vero circa -um obtinendi. *ad modum*: *OTTO* *FRIS.* *gesta* 2,23: lapidum ictus... *ad -um imbrium.* *in modum*: a) *avec adj., de manière*: *WETT.* *Gall.* 19: in celestis regis militia semet ipsum mirum in -um exercuit. *THANGM.* *Bernw.* 29: in hunc -um dirigit. b) *avec génitif: α) à la manière de, en forme de*: *LIUTG.* *Greg.* 2 p. 68: predicatio... *in -um fluminis aque vive.* *WETT.* *Gall.* 34 p. 276: *in -um cinguli corpus gyrante vulnere.* *ANNAL.* *Xant.* a. 839: *in -um domus rotunde.* *THIETM.* 7,13: posui lapides *in -um sancte crucis* (*GERARD.* *MORES.* *delib.* p. 243). *DIPL.* *Loth.* III 87 (a. 1136): *cellam... construi... in -um sanctimonialium in Murensi.* *OTTO* *FRIS.* *gesta* 2,14: *in -um insule.* β) *iuxta modum, conformément à*: *HARTV.* *legend.* *Steph.* p. 414: *iuxta igitur huius visionis -um... presul Asericus ad papam pervenit.* *voir aussi les composés*: *admodum*; *huiusmodi*, *huiusmodi*, *nullomodo*, *omnimodo*, *omnimodis*, *propemodum*, *quemadmodum*, *quodammodo*.

7) *mode, circonstance*: *RICHARD.* *S. VICT.* *iud. pot.* col. 1180^B: *si... consideres iudicium presentis ecclesie secundum -um huius vite.* *id.* *trin.* IV 15 col. 939^C: *iuxta -um originis aliquam differentiam habere.* *id.* *decl. script.* col. 259^D: *-us autem expurgationis multiformiter agitur, arguendo, orando, confitendo, satisfaciendo.*

8) *genre, espèce, sorte*: *WALTHARIUS* 443: *istius ergo -i pisces mihi Francia numquam ostendit.* *HILDUIN.* *transl.* *Dion.* p. 12,16: *quia duplex est divine ostensionis -us (= τρώπος).* *DIPL.* *Arnulfi* 121 (a. 894): *quicquid... in proprietatem hereditario iure seu qualicumque acquisitionis -o habere visus est.* *WALTH.* *SPH.* *Christoph.* II 1,104: *-osque laborum.* *JOH.* *SARISB.* *metal.* I 20 p. 48: *note que scripturarum distinguunt -os.*

9) *façon, comportement (en parlant du genre de vie)*: *WANDALB.* *mens.* 362: *-um et morem sibi Gallica rura retentant.* *WALAHFR.* *Wett.* 768: *confusum natura -um discernere poscit.* *ENH.* *Karol.* 6: *nisi vite illius -um potius quam bellorum... memorie mandare.* *TIT.* *metr.* III 3,27: *hic patrum teneat -um humilis abba magister, sit pius expedita plus non quam amore.* *DIPL.* *Karoli* III 73 (a. 883): *imperialem -um decenter implemus.* *FONT.* *March.* 5,6: *sicut ea dicti langubardo -o continet.* *CARTUL.* *Merseb.* 113 (a. 1176): *paginam presentem, seriem et -um huius rei continentem... consignavi.* *DOM.* *GUNDISS.* *div. philos.* p. 16: *sciencia qua cognoscit homo ordinare -um proprium sui ipsius secundum honestatem anime sue, sc. ut sit incorruptus et utilis in suis moribus et hec est sciencia ethica sive moralis.* *RUFIN.* *summa* 25, d.a.c. 4 § 4 p. 61: *comedere et bibere... in se malum non est; cum ergo pravus -us adiungitur, sc. superfluitas vel voluptas.* *GUILL.* *S. THEOD.* *med.* 9 p. 200: *amor... leges dat, -os informat, prefigit terminos.* *ANNAL.* *Vinc.* *Bohem.* p. 410: *quis in seculo hoc sit sibi aptus -us vivendi, subtiliter inquirens, habitum et regulam sancti Augustini... assumpsit.*

10) (*gramm.*): a) *mode d'un verbe*: *GESTA* *Aldrici* p. 4: *in genera quidem et numeros atque congruas coniunctiones et -os verborum et temporum.* *HUGO S. VICT.* *gram.* p. 281,37: *-i sunt sex, indicativus, ut lego; imperativus, ut lege; optativus, ut utinam legerem; coniunctivus, ut cum legam; infinitivus, ut legere; impersonalis, ut legitur.* *ABELARD.* *gloss.* *peri erm.* p. 492,6: *semper ad infinitivum -um construuntur.* b) *modus significandi, modalité de signification d'un même radical*: *GI B. POR.* *in Boet.* *trin.* II 1 § 20 p. 93: *corpus, corporale, corporeum, idem sed diverso -o significant.* *UGUTIO* *s.v.* *tempus*: *tempus enim dicitur accidens verbi, sc. -us significandi.* *THEOD.* *CARNOT.* *trin.* p. 14,6: *-i autem dicuntur cause, quibus de causis aliquod verbum convenit diversis, manens tamen in eadem significatione.* *LIB.* *hunc* p. 21,17: *omnia nomina una pars orationis sunt propter unum et eundem... significandi -um.* c) *modus dicendi, modalité d'expression*: *PETR.* *COMESTOR* *hist. schol.* col. 1089^B: *in hac divisione nihil non fecit Deus, quia voces eedem sunt apud omnes gentes, sed dicendi -os et formas diversis generibus divisit.*

11) (*logique*) *modalité d'une proposition, détermination accessoire qui affecte son énoncé principal*: *ABELARD.* *gloss.* *peri erm.* p. 497,22: *-us est adverbialis determinatio, que ad interrogationem per qualiter factam verbum modificare habet, ut bene, prudenter.* *Modalis propositio proprie dicitur que ad principalem copulam -um habet additum.* *JOH.* *SARISB.* *metal.* IV 4 p. 160: *expositores vero divine pagine rationem -orum per-necessarium esse dicunt... Est enim -us, ut aiunt, quasi quidam medius habitus terminorum.* *LABORANS* *iustit.* I 13 p. 14,6: *solos quattuor -os Aristotelis ibi principalis*

vestigat intentio. His tamen et reliquos ut ex eo conicitur, comprehendit, sive sint rei, sive dictionis et taciti.

12) *condition, stipulation*: DIPL. Ludow. Germ. 84 (a. 857): *ut* presens compactio iuxta -um superius comprehensum stabilis... permaneat. DIPL. reg. Bel. III p. 347 (a. 1193): decrevimus, quod... eodem conventionis -o observato... terram tranquille possideat.

13) *contenu (d'un texte)*: COD. Patav. 6,10 (a. 819): Leo abbas ostendit nobis unum exemplum hunc habens -um. ANNAL. Fuld. II a. 884 p. 101,32: epistola... hunc -um continens (cf. LIUTPR. legat. 183,23). BERTHOLD. CONST. annal. a. 1078 p. 307: -is omnibus et commentis... instructissimi.

14) *genre littéraire*: COLOM. decr. I pref. p. 183: possem etiam scribendo satisfacere, nisi epistolaris ego sermonis -um excedens modestie tue, o presulum decus, aures timuissem fastidire.

15) *raison, cause*: ANNAL. Camald. 206,49 (a. 1013): pro duobus -is cartulas evacuare iudicamus.

16) *aide, secours, moyen*: COD. Ital. 3,12 (a. 963): per alios -os.

17) *quantité*: ANON. inst. mor. 10: -us virtutum finit (var. lect. in cod. I: ornat) coronam regum.

18) *ruse, manière détournée d'agir*: ANAST. chron. 314,21: nisi -um (τρόπος) quemlibet feceritis et traderitis eum.

19) *forme, image*: CARTA a. 949 (Birch, III 877 p. 30): ego crucis -um depinxi. JOH. DIAC. ROM. Greg. col. 231^A: evangelium in sinistra, -us crucis in dextra.

20) *instant, moment*: TRAD. Frising. 458 (a. 822): presenti temporis -o visus sum habere. DOC. Ar. 94,13 (a. 958): fruiant -um et usque in perpetuum.

modo I) *seulement*: A) *abs.*: EIGIL. Sturm. 18: congregavit nos -o, et quid hoc fuit. EINH. Carol. 4: neque quisquam -o superesse invenitur. AGIUS. epic. Hath. 113: hoc -o, hoc vestrum debet lenire dolorem. RUOTG. COL. 20 p. 21: non quomodo primum sed -o potissimum.

B) *avec une négation, même pas*: CARM. libr. II A 6,2,6: ampulla quippe manu patris benedicta repente / corruit a(d) lapidem nec -o fracta fuit. AGIUS epic. Hath. 372: nos -o non flere non sinit et gemere. GUIBERT. Nov. gesta Franc. II 1 col. 697^C: regem nostrum in tantum vilipenderit... ut eos non -o Francos vocaverit.

C) *si modo, ut modo, si seulement*: WALAHFR. Mamm. 23,20: si -o quod memoras celeri compleveris actu. BERTHOLD. CONST. annal. a. 1079 p. 316: si -o ad dedicationem venire vellent. FROUM. carm. 32,10: ut -o pellatur mentibus ira suis.

D) *dummodo, pourvu que, pour peu que (voir aussi à ce mot)*: LIUTG. Greg. 2 p. 69: dummodo ipsius preceptis obsecundaretur in omnibus.

E) *non modo... verum, non modo... sed, non modo... quin, non seulement*: RUOTG. COL. prol. p. 2: ut

maxima rerum gestarum insignia non enarrare -o, verum et exornare sufficiat. THIETM. 8,14: non -o est observandum, vero etiam auctumentandum. ADAM BREM. 3,36 p. 179,3: non -o non gravari, verum etiam... delectari. BERTHOLD. CONST. annal. a. 1076 p. 281: non -o alibi, verum in ipsa Romana urbe (cf. ib. p. 286). THIETM. 8,11: non -o poscunt veniam, sed etiam impetrant. BERTHOLD. CONST. annal. a. 1077 p. 288: non -o ob sui ipsius sed potius ob illorum... sententiam. ib. a. 1076 p. 282: ipse autem non -o apostata in huiusmodi factus est, quin etiam quoddam castellum firmissimum ibi contiguum occupavit. ib. a. 1079 p. 321: non -o non impediri, quin potius omnimodis observari.

F) *propemodo, pour ainsi dire*: THIETM. 5,19: paucis domi semper contenti, exterius vero propemodo insatiabiles.

G) *solummodo, seulement*: WIDUK. 1,38 p. 57: ad vindictam patrie parentumque solummodo cogitent.

H) *tantummodo, seulement*: EIGIL. Sturm. 7: ibi tantummodo quiescens. WIDUK. 1,24: cum quinque enim tantummodo viris venerat.

II) *(en parlant du temps)*: A) *maintenant, à présent*: DUNGAL. epist. 3 p. 579,13: non fui... sicut -o sum. HRABAN. epist. 28 p. 443: tamen -o longe aliud me esse sentio quam fueram. EINH. Carol. 18: de concubina quadam, cuius nomen -o memorie non occurrit. WALAHFR. Mamm. prol. 19: donec perficiam quod -o poscitis. id. Wett. 163: hic pater ante fuit, -o filius adstat. WIDUK. 1,10: quondam tuus propinquus, -o servus. OTHLON. Bonif. p. 115,9 (ed. Levison): sicut -o, pro dolor, cernimus agi. OTTO FRIS. gesta 1,3 p. 14: a citeriori Italia, que -o Apulia seu Calabria dicitur. GUILL. CAMP. dial. col. 1051^D: lex etenim que tuis antecessoribus profuit -o tibi damnabilis est. ib. col. 1064^D: non tamen mundus qualis -o est, sed multum tunc pulchrior esset. CARTUL. cell. Paulin. 12 (a. 1133): notum sit omnibus Christi fidelibus tam -o viventibus quam post futuris.

spéc.: 1) *usque modo, jusque maintenant*: DIPL. Otton. I 100 (a. 948): sub potestate sint episcopi..., sicuti usque -o iuris fuerunt potestatis nostre. FROUM. epist. 77: huius sancti mysterii gradum usque -o suscipere recusavi. DOC. comm. Ven. 6 p. 5 (a. 1030?): de omnia et in omnibus que ab initio usque -o insimul habuimus. ORD. VIT. hist. VI 1 t. III p. 3: eternus enim conditor usque -o operatur et omnia mire disponit. 2) *amodo, ammodo, dorénavant*: DOC. comm. Ven. 10 p. 9 (a. 1069): ammodo in antea usque ad istas proximas venturas kalendas madii que -o advenire debent. CARTUL. S. Petri Gomaï 5 p. 214: quicumque ammodo voluerit te de hoc requirere. GUILL. CAS. 1033 p. 408 (a. 1191): ad faciendum a -o proprio iure quicquid voluerit. COD. Smic. II p. 288 (c. 1197): ammodo possessuros. 3) *iammodo, à présent*: HRABAN. carm. 37,18: et -o qui

fuiumus, iam -o desinimus. WETT. Gall. 30 p. 274: iam -o orfanum et desolatum reliquisti.

B) *récemment, à l'instant (pour le passé récent)*: HRABAN. carm. 81,23: mortuus ecce -o.

C) *incessamment (pour l'avenir proche)*: LIUTG. Greg. 2 p. 68: ut mihi dicas -o lectionem tuam. THIETM. 4,72: -o accipies de amore continuo salubrem medicinam. VITA Monenn. 1,10: -o accipiam spiritum istius tyranni. modo postea, peu après: ANNAL. Camald. 82,45 (a. 970): -o postea... domno Johannes sanctissimo apostolico et mihi exinde confirmavit... Ottones [sic] rex.

D) *dorénavant*: AGIUS epic. Hath. 397: quapropter -o vos iterumque iterumque monebo.

E) *(dans une énumération) modo... modo, tantôt... tantôt*: CARTA a. 800 (S. Maffei, Verona illustrata, 631, 13): color -o albus -o niger. GODESC. SAX. fragm. p. 31,18: -o pater, -o filius, -o spiritus sanctus. RUOTG. COL. 30 p. 31: -o palam, -o secretius egit. WALTHARIUS 865: externis -o vi -o furtive potiuntur. WIPO gesta prol. p. 6: ut -o sidereis recessus, -o terrestres... percurrat. modo... nunc, tantôt... tantôt: REGINO chron. a. 860: Brittones... -o... aciem impetunt..., nunc fugam simulant.

2. modus, -i m. v. 1. modius.

moecha, -e f. *forme*: mecha: REGINO chron. p. 87 n.l. UGUTIO s.v. *femme adultère*: REGINO chron. p. 87: circa Waldradam -am. WIPO tetral. 276: qui moechatur, cum -a mox lapidetur. DAN. BECCL. Urb. Magn. p. 68,2048—9: -e furtivum lascive plus placet unum stuprum zelotypi quam centum supra mariti. UGUTIO s.v.: hic mechus et hec -a, hic adulter vel adultera.

moechalis, -e [moechus] *adultère*: VITA Dunst. B 21 p. 33: -is occubitus. OSBERN. Dunst. p. 100,34: repertum insuper cum adultera simul et filia illius principem a -i toro violenter abstraxit.

moechatio, -nis f. *forme*: mechatio: UGUTIO s.v. *impureté, souillure morale (en général)*: Ivo epist. 154 col. 158^B: velut quadam -ne presentie sue. UGUTIO s.v.: omnis enim carnalis cogitatio vel cognitio que subtrahit mentem a Deo et omnis libidinosa concupiscencia et omnis adulterina accio et illicita cupiditas potest dici mechatio.

moechatus, -us m. [moechor] *adultère*: WALAHER. ? expos. in Matth. col. 874^D: -us in corpore et in corde fit.

moechia, -e f. *forme*: mechia: REGINO chron. a. 869 p. 97,21. ANNAL. August. I a. 1092. *adultère, concubinage*: 1) *au propre*: HRABAN. epist. 30,4: omnis enim -a interdicitur. RADBERT. epitaph. Arsen. p. 69: ubi -a dominatur et adulter regnat. id. Matth. col. 248^B: -a namque generaliter illinc pro omni concubitu illicito accipitur. REGINO chron. p. 87: in -e volutabro perenniter permanere (cf. ib. p. 88 et 97). ODO CLUN. occ. p. 73: -a quale nefas, vel eam que poena trucidet. ANNAL. August. I a. 1092: nuptiarum inconstantia, mechia et

impudicitia. HILDEGARD. scivias 2,6 col. 527^A: sanguinem... in fetore immunditie -e sparsit. UGUTIO: hec -a, i. adulterium. ORD. VIT. hist. V 9 t. II p. 355: dum in -a reperiretur, a rivali Langobardo interiit. 2) *au figuré*: FLOR. LUGD. carm. p. 510,21: -am cordis fugiendam pectore casto.

moecho, -nis f. [moecha cf. leno / lena sim.] *ici forme mecho. homme adultère*: VITA Emm. II 50: persona quedam nobilis, sed -o despicabilis.

moechor sive **mechor** 1. I) *commettre l'adultère, fornicuer*: A) *au propre*: 1) *absolument*: HRABAN. epist. 29 p. 447: si quis dimitteret uxorem, excepta causa fornicationis, faceret eam -ari, et qui dimissam duceret, -aretur. THIETM. 8,3: quedam pars matronarum..., marito vivente, nunc -atur. 2) *avec cum et l'ablatif*: LEX Frision. 9,3: ancilla et virgo... cum qua quislibet homo -atus est (cf. ib. 13,1). HRABAN. epist. 53: ipsam mulierem cum qua -atus est. B) *moechari matrem, sororem, commettre un inceste*: CAPIT. reg. Franc. I p. 143,18 (a. 803—13): si quis -atus fuerit matrem, sororem, amatam aut neptam.

II) *souiller par un adultère*: DAN. BECCL. Urb. Magn. p. 64 ll. 1893—4: non scelus est gravius quam sponte suum dominantem -ari, si quis domine fit mechus amator.

III) *au figuré, souiller par un désir impur*: ATTO VERC. epist. Pauli 305,4: sic fit ut animam diabolo -andam contradant. UGUTIO s.v.: -or, -aris, adulterari, et largius accipitur; omnis enim carnalis cogitatio vel cognitio que subtrahit mentem a Deo et omnis libidinosa concupiscencia et omnis adulterina accio et illicita cupiditas potest dici mechatio.

moechus, -i m. sive **mechus**, -i m. 1) *homme adultère, débauché*: GLOSS. X^os. (ALMA XXII [1953] p. 230): mechus i. fornicator. ODO CLUN. occ. p. 164: quas hic amant, tenebras -i libentque futuras. ib. p. 76: nulla Deo fieret sed pars, si -us hic esset. CARM. Cantabr. 30a,3b,5: ego te Christo dicavi, non te -o destinavi. VITA Abbonis col. 400^C: qui uxorem dimiserit... eo supplicio dignus scribitur quo -i damnari precipiuntur. EGBERT. LEOD. rat. I 823: ni -us foret, uxor adhuc tua virgo maneret. LABORANS iustit. I 22 p. 17,43: concupiscencia -um facit et odium homicidam. THEODOR. PALID. annal. a. 1092 p. 71,31: per noctem igitur sub nomine -i rege clanculo subintrante, regina illos... advocavit. UGUTIO s.v.: hic -us et hec mecha, hic adulter vel adultera. 2) *qui adhère à une doctrine et à des pratiques religieuses aberrantes*: REMIG. epist. Rom. col. 382^B (PL 117): -us est adulter, et non solum ille dicitur -us qui uxorem alterius violat, sed et ille qui cultum et religionem que soli Deo convenit, quantum in se est, falsis superstitionibus tribuit.

moechus, -a, -um *adultère*: UGUTIO: mechus, -a, -um i. adulter, -a, -um. DAN. BECCL. Urb. Magn. p. 64: si quis domine fit mechus amator.

moenia, -ium, *n. pl.* *v. menia.*
moenianum, -i *n.* *v. menianum.*
moestitia, -e *f.* *v. maestitia.*
moestifico, -inis *f.* *v. mestifico.*
moeta, -e *f.* *v. meta.*
moffula, -e *f.* *v. muffula.*
[mogarum, -i *n.* *faute de copiste pour inogarum i.* oenogarum, *grec. οινόγαρον. boisson:* CARTA a. 813 (Biancolini, Chiesa di Verona I p. 136): caseum, -um, pisces. GODESC. SAX. predest. p. 196,8: defer mihi de illo greco vino vel de illo -o].
mogata, -e *f.* [modiata] *redevance:* CARTA a. 990 (R. d'Abadal, Els comtats de Pallars i Ribagorça t. II 289 p. 438): mittimus ipsas billas in parrochiis vel in -as aut in oblias aut in ipsa opera. *cf. modiata.*
mogela, -e *f.* *v. mogila.*
mogellus, -i *m.* [probablement pour modellus] *pilot?:* CARTA a. 1173 (Manaresi, Gli atti... di Milano 88 p. 124): in medio fluminis palus figatur, id est -us...; qui palus foramen habeat per quod et non ultra acqua defluat.
mogila, -e *f.* [orig. slave] *forme:* mogela: CARTUL. Meckl. 114 p. 112^{ex} (a. 1174). *tertre:* CARTUL. Meckl. 114 p. 112^{ex} (a. 1174): in oppositum cuiusdam quercus combuste non longe a quadam mogela. *ib.* 247 p. 232^{ex}: in cumulum satis magnum, qui slavice dicitur -a.
moglatus, -a, -um [orig. inc.] *conservé:* AYNARD. p. 621: -um est conservatum.
mogneria, -e *f.* [orig. inc.] *poignée (mesure)* (*v. DuC s.v.*): CARTUL. S. Eparch. 91 p. 69 (a. 1098—1108): donamus... quicquid habemus in molendinis et in angulari de Fissac id est terciam partem et unam -am.
moguda, -e *f.* [A. Prov. *mogut tiré de mover, mouvoir, agiter*] *agissement, intrigue:* CARTA a. 1177 (Vaissete, Hist. Languedoc. VIII pr. 29, col. 325): per omnes -as et remogudas, quas Raymundus comes supradictus et filii eius vobis fecerint.
mohabitus, -i *m.* *v. morabitus.*
moia, -e *f.* [A.F. *moïée*] *mesure de terre qui, pour l'ensemencement, exigeait un muid de grain:* CARTUL. S. Alb. Andegav. II 667 p. 161 (a. 1082—1106): unum joit de vinea et unam -am de terra.
moiada, -e *f.* *v. modiata.*
moialis, -is *m.* [mollo? *cf. catalan mujal*] *borne, pierre de délimitation:* BENED. VII bulla (España sagr. 28,255): deinde revertitur ad ipsum -em, et concendit a summitate de monte Castrilio. *v. moiolum.*
moiata, -e *f.* *v. modiata.*
moiatium, -i *n.* [modiaticum] *redevance en grain sur chaque muid de la récolte:* CARTA Cassin. a. 1183 (DuC): facere aliud servitium vel -um reddere. *ib.*: reddere annuatim monasterio Cassinensi de grano tumulum unum, et de ordeo tumulum unum, nomine redditus sive -i.

moida [μῶ] *lettre μῶ:* DHUODA *carm.* (MG Poet. IV 2, CXXII, str. 39 p. 708): littera Delta incipe legendo / -a hac tenus conclusa sunt.
moinerius, -i *m.* [molendinarius] *meunier:* CARTUL. S. Mar. Avenion. 103 p. 105 (a. 1179): de singulis molendinis singulis ebdomadibus de comuni debent levare X pugnatoria pro procuracione -orum et IIII pro parvis -is qui custodiunt molendinis et de residuo VI integra pars pro mercede eorumdem.
moiolum, -i *n.* [mollo? *cf. moialis*] *borne, pierre de délimitation:* CARTA a. 931 (Cart. Arlanza 35): de parte orientis de cabo de Congusto et de illo -o usque in Castro de Mezelbardon cum suas ecclesias. *v. moialis.*
moira, -e *f.* *v. moyra.*
moisaicus, -a, -um [Moyses] *selon la loi mosaïque:* CARTUL. Ausc. 54 p. 53 (c. 960): omnes maledictiones -e veniant super ipsos. *v. mosaycus.*
moisona, -e *f.* [A.F. *moison de lat. modiatio*] *bail à moison où le propriétaire et le fermier s'engageaient à partager les fruits:* CARTUL. S. Lupi Trec. 56 p. 84 (a. 1177): ut deinceps abbas vel minister eius eidem furno, pro sua voluntate, furnerum utilem provideat et ponat, aut cui voluerit et pro quanto potuerit, ad -am tradat.
moissina, -e *f.* [A.F. *moissine*] *moissine, sarments de vigne avec les grappes:* CARTUL. S. Mar. Paris. I p. 310 (c. 1092): requirevantur et episcopo -e uvarum due. *ib.* IV p. 59 (a. 1095): qui perdonavit nobis quasdam consuetudines de emptione et venditione vini et de -is quas habebant episcopi in Orli villa.
moius, -i *m.* *v. modius.*
1. mol indécl. [pour multo] *mouton:* CARTUL. Conch. p. 41 (a. 1060—62): a meisos I carteam de -I et eminam de vino. *ib.* p. 42: a meisos I -I ses la pel et II sesta de vino.
2. mol indécl. [moy H.A. Moll] *salamandre:* HILDEGARD. phys. 8,8: -II plus calidus est quam frigidus, sed calor eius cito infrigidatur, et venenum eius mortiferum.
1. mola, -e *f.* (*cf. P. Aebischer, Les dénominations du moulin dans les chartes italiennes du moyen-âge. ALMA VI [1931] 49.*) *formes:* molis: COD. Cavens. II p. 244 (a. 987) et VII p. 250 (a. 1029). MON. arch. Neap. IV p. 91 (XIe). CARTUL. Celsiniac. 979 p. 656. molla: CARTUL. Popul. 173 p. 103 (a. 1180). mollis: CARTUL. Domin. 204 p. 180. muela: CARTA a. 1065 (Becerro Cardeña 364 p. 370).
1) meule: a) *de moulin:* RUD. FULD. mirac. 9: ligata ad collum -a, in flumen precipitatus est. *TRAD.* Frising. 1031 p. 775,43 (a. 899): adque -as duas in una domo et unum molinarium. COD. Cavens. II p. 244 (a. 987): unum molinum cum omni ferraturia et -e et sua pertinentia (*ib.* I 200 [a. 934] et VII p. 250 [a. 1029]). CARTUL. S. Vinc. Cenom. 605 col. 347 (c. 1066): cum X s. denariorum et II -is cuiusdam molendini (*ib.* 624 col. 360).

Ivo epist. I p. 62: malo cum -a asinaria in profundum mergi. UGUTIO s.v.: -a asinaria dicitur quia cum asino ea molitur vel quia gravis est et ponderosa ut asinus vel quia honerat asinum. CARTUL. Sord. p. 60 (a. 1105—19): si daret sibi ferramenta que erat necessaria in molendino et -as. CARTUL. Templ. 463 p. 289 (a. 1147): faciam inde excidi -as ad opus... molinorum. GUILL. CAS. II 1204 p. 40 (a. 1191): locatores conveniunt dare -as et arborem et facere clusam. b) à *aiguiser* (UGUTIO: -a, instrumentum scilicet quo ferrum molitur et acuitur): CAPIT. reg. Franc. I p. 171,30 (a. 801—13): in carra ducatur... -as, dolatorias. GUILL. CANT. Thom. p. 340: securim... quam -a recenter et incus procuderant. ALEX. NECK. utens. p. 118 (éd. Wright): -am qua ferro aciem conferat. COLL. Salern. II p. 307: sacculum plenum limo quod de -is cadit i. e. rota fabri.

2) *métaph., mâchoire*: VITA Bard. 29 p. 342,5: contereat -as iniqui, et de dentibus illius auferebat predam.

3) *moulin*: a) *en général*: AGOBARD. reg. eccl. col. 198^B: eum qui laborat ad -am. COD. Caiet. 1,91 (a. 954): ubi sibi vineam plantabit ponita de illo latere -e. COSM. PRAG. chron. p. 63: sub -a rusticana natus. b) *en parlant de moulin à bras*: VITA Winn. I (AA. SS. nov. III) p. 264: volens etiam -am suis sacris rotare manibus. FRECULPH. chron. col. 1044^C: qui propter annone difficultatem ad -as manuiarias pistori se locaverat. FLODOARD. hist. Rem. I 24 col. 89^B: dum -am manu verteret, manubrium -e ipsius inhesit dextere. VITA Bertini III 13: molere voluit, in prima -e rotatu lignum palme digitisque adhesit. LIB. trad. S. Petri Bland. p. 117 (a. 1060): cum... in -a pistrina ageret opus, lignum quo -a in girum ducitur ita manui ipsius dextere inhesit. FULCH. hist. Hier. II 9 p. 403: -as manuales volviture. COD. Amalf. I p. 290 (a. 1157): macinare cum -e at manu. ib. p. 304 (a. 1161): pisare cum mortario autcum pila neque macinare cum -e at manu. ALEX. NECK. utens. p. 87 (éd. Wright): -a manualis.

c) *en parlant de moulin à eau*: COD. Amalf. p. 3 (a. 922): de ipsa -a aquaria hic in flubio Amalfie posita (ib. passim). DIPL. Otton. I 203 (a. 959): cum omnibus... aquis, aquarumve decursibus, -is et molendini locis (DIPL. Otton. II 230). DIPL. Henr. II 91 (a. 1004): cum aquis, piscationibus, -is, molendinis (ib. passim. CARTUL. episc. Spir. 89 p. 98 med. [a. 1150]. CARTUL. march. Misn. II 355 p. 246,8 [a. 1168]). LAMB. HERSF. annal. a. 1074 p. 176,11: propter rigorem fluminum ubique cessante -arum usu. CARTA a. 1081 (Atti Soc. Rom. 31, 282): -as duas in fluvio Almonis subtus pontem. CARTUL. Mont. Salvan. 30 (XIIe): unam terram... que est super -am Montis Salnensis.

d) *moulin à poivre*: ALEX. NECK. utens. p. 97 (éd. Wright): -a assit piperalis.

4) *action de moudre*: DIPL. Otton. I 336 p. 451,41 (a.

967): in quibus aquimolis et piscariis nullo modo quilibet audeat -am facere aut piscare.

5) *pâte dont on oignait la tête des victimes dans les sacrifices antiques*: UGUTIO: -a i. panis ex farina et aqua et sale qua olim victima inter cornua perfundebatur et si paciens erat bona erat et si recalcitrabat mala erat.

6) (*médecine*) *calcul*: ANTIDOT. Bamb. p. 25: antidotum hiera quam... colicis facit ad dolores antiquos, epaticis qui dicuntur -am habere.

7) *sommet plat d'une colline* (cf. *cat. mola*): CARTA a. 890 (San Llorenç de Bagá) (éd. Serra Vilaró, Baronies de Pinós i Mataplana III p. 258): ipsas -as et terras isolas. CARTA a. 981 (R. d'Abadal, Els comtats de Pallars i Ribagorça II. 263 p. 423): venditores sumus de ipsa -a. CARTA a. 1121 (Balari, Orígenes hist. de Catalunya 91): super ipsam -am. DOC. Port. reg. I 129 p. 151 (a. 1132): descendit in Alviam et inde per illam -am. CARTUL. Popul. 173 p. 103 (a. 1180): usque ad mollam de castro. v. *molaris*.

2. *mola*, -e f. [moles] 1) *masse, poids*: GESTA duc. Venet. (AA. SS. Ben. VII p. 858): diabolus arripiens magnam -am cere. 2) *Pierre de consécration d'un autel*: JOH. BEL. div. off. XLII col. 51^B: -a vero in altari dicitur pars media sub qua reliquie sigillantur et cui in dedicatione ecclesie crux imprimitur atque ubi corpus Christi consecratur. 3) *pile d'un pont*: BREVIAR. hist. Pis. a. 1168 (Muratori VI col. 180) (DuC): arcus magni pontis de stagno destruxerunt, et -as inclinaverunt ipsius pontis.

molachinus, -i m. [*peut-être de Majorque ou de Malaga*] *molachin, monnaie espagnole*: ALEX. III bull. a. 1162 col. 133^A (PL 200): duos -os nobis... solvere debeatur. cf. *malachinus*.

moladura, -e f. v. *molatura*.

molagium, -i n. [molo] *formes*: moagium: CARTUL. S. Vinc. Laud. a. 1143 (DuC). molegium: CARTUL. Lerin. 255 p. 270 (XIe). *molage, redevance payée au seigneur pour l'emploi de son moulin*: CARTUL. Lerin. 255 p. 270 (XIe): donant... de molendino si ad profectum venerit decimam partem et insuper molegium de monasterio. CARTUL. S. Vinc. Laudun. a. 1143 (DuC): illi quoque qui moagium ex inde *molendinis* singulis annis persolvebant; sed et ipsi molendinarii. CARTA a. 1180 (Hist. eccl. Meldens. II p. 67) (DuC): precor, quatenus -um... capelle S. Marie de Fonte Sereno monacho ibi habitanti habere faciat. v. *moaticum*.

molamdina, -e f. v. *molendina*.

molana, -e f. [molo] *accessoire d'une meule*: ANNAL. Camald. 38,17 (a. 936): possessiones ubi dicitur Quereso cum aquis, mola et -a sua. COD. Sard. 148,3 (a. 1019): possessionem cum aquis, mola et -a sua.

molandineum, -i n. v. *molendinum*.

molandinum, -i n. v. *molendinum*.

molandum, -i n. [molo, pour molendinum?] *moulin*:

CARTUL. S. Vict. Mass. I p. 651 (c. 1050): de mansiones et de -o et de alode.

molaquaria, -e f. [mola aquaria] *moulin à eau*: COD. Amalf. I 40 p. 61 (a. 1034): de ipsa -a de hac civitate. Atrano. v. *l. mola*.

molare, -is n. v. *molaris*.

molaria, -e f. [molaris] 1) *carrière de pierres meulières*: LIB. Domesd. I (Sussex) p. 74: ibi ecclesia et ii molini de xxviii solidis et una -a de iiii solidis. ib. (Notts.) fol. 290b: ibi una -a ubi mole fodiuntur de iii. markis argenti. CARTUL. Absiens. p. 129 (XIIe): -as que sunt in dicto territorio. v. *l. moleria*.

2) *moulin?*: COD. Sard. 149,18 (a. 1021): possessionem cum aquis acchiola (aquula?) -a sua. CARTUL. Athanac. 50 p. 591 (c. 1010): hanc terram dedit prefate ecclesie sed pro sua -a accepit a monachis aliquid terre.

molaricus, -i m. [mola] *sens inc.*: AELFR. Angl. Sax. vocabul. p. 45: -us; Swediende.

molarinus, -i m. [molaris] *fabricant de meules*: CARTUL. S. Maxent. 389 p. 9 (XIIe): -us est liber ab omni consuetudine sicut cliens et non vendet molam ad nostros molendinos nisi XII solidos et tres denarios.

molaris, -e 1) *adj.*: a) (*Pierre*) *meulière*: HRABAN. univ. I. V, 1, col. 106^c: nam illi duo -es lapides sunt. CARTUL. S. Gall. II 740 p. 344 (a. 905): decem -es lapides ibidem incidere. TRAD. Brixin. 25 p. 11 (a. 993—c. 1000): -es lapides laborandos. THIETM. 6,15: -is dimidio lapidis per galeatum caput prostratus. ROB. MON. REM. hist. Hier. VIII 6 p. 847: missis -ibus saxis, ipsa domorum tecta confringebat. CARTUL. archiep. Magd. 379 p. 497 (a. 1182): foveamque -ium lapidum. b) *qui concerne la meule*: EINH. transl. Marc. 4,14 p. 262,14: homo... cuius dextra manus... movebatur in gyrum, acsi molam vertere deberet... Qui cum ad sacras martyrum reliquias adpropiasset..., -is illa commotio subitanea quiete sopita est. c) *qui dépend du moulin*: CARTUL. Fuld. A 710 p. 328 med. (X^e): molendinum l cum loco -i. VITA Senan. 13: domum -em invadendi et frumenta monasterii surripiendi.

2) *subst. m. formes*: molar (*indécl.*): CARTUL. mon. de S. Cruc. 19 (a. 1076). molare: CARTUL. Roman. compl. 204 p. 77 (XIe). a) *Pierre* *meulière*: WALTH. SPIR. Christoph. II 5,72: grandem pedibus nexisse -em. VITA Henr. IV 4 p. 20,10: -em in caput regis dimisit. GUILL. TYR. hist. rer. transm. I 26 p. 62: magnorum advolutione -ium aditus obstruunt. UGUTIO s.v.: hic -is, -is, id est lapis unde fiunt mole vel lapis magnus sicut mola. b) *meule*: α) *au propre*: CARTUL. Anian. 268 p. 394 (c. 1000): in... terris cultis et incultis, molis et -ibus, quicquid ad ipsum mansum aspicit. ANNAL. Rod. a. 1121 p. 701,13: ut molendinarius ex suo -es provideat et edificia construat. CARTA Noviport. a. 1163 (Giraud, Essai sur l'hist. du droit français au moyen âge I p. 42): de lapide molendinario duos denarios; de magno lapide molen-

dini quatuor denarios, de uno -e obulum. β) *au figuré, en parlant de masses d'hommes*: GUILL. TYR. hist. rer. transm. VI 20 p. 268: ita inter -es duos, videlicet inter subsequentes et occurrentes a fronte, Dei populus contereretur. c) *molaire (dent)*: LEX Frision. 22,21: si unum dentem de anterioribus excusserit,... si de -ibus unum excusserit. WALAHFR. hort. 178: nec dura illa -es / esca stupere facit. WALTHARIUS 1395: bis ternos discussit ab ore -es. UGUTIO: -is id est dens massillaris quia cum eo cibos molimus quasi mola. LEGES Henr. I 93,6 p. 609: dentes alii precisores, alii canini, alii -es.

d) *tertre, talus, tas destiné à marquer une limite* (cf. P. Gardette, *Francoprov. molar 'tertre, talus, tas de pierres, tas de terre, montagne'*, *Studi in onore di A. Monteverdi, Modena, 1959, p. 254—68*; J. Hubschmid, *Revue de ling. rom. 23, 1959, p. 362—73*; P. Gardette, *Rev. de ling. rom. 23, 1959, p. 373—80*. cf. molarum): CARTUL. S. Andr. Vienn. 2 p. 212 (a. 842): ab uno latere via publica et ab alia parte -e et vineas. CARTUL. Saviniac. 68 p. 57 (a. 937): a mane -i finali. CARTUL. Athanac. 66 p. 602 (a. 1000): que res terminate sunt his terminis: a mane -is finalis. CARTUL. Clun. II 966 p. 63 (a. 954—94): terminat a sero -e. CARTUL. Lugdun. I 5 p. 10 [X^e]. CARTUL. Clun. III 2123 p. 308 (a. 993—1048): muro de petra, a vespre -e. CARTUL. Lugdun. I 51 p. 75 (a. 1180): per -es usque ad Chasei. v. *molarium, molarum, l. molum et moralum*.

e) *molard, colline (en Dauphiné)*: CARTUL. Carthus. 1 p. 5 (a. 1086): rupem claudentem vallem, et pertingentem usque ad -em claudentem et dividentem Cumbam Caldam (cf. ib. 38 p. 106 [a. 1184] et 56 p. 156 [a. 1192]). CARTUL. Roman. compl. 204 p. 77 (XIe): totum -e in quo fundata est eadem ecclesia est alodium. CARTUL. Domin. 233,36 p. 220 (c. 1200): quidquid habebat in -i Mombaneolo.

f) *sommet plat d'une colline*: CARTUL. Valpuesta 291 (a. 804): de illo -e usque ad cancellatam. DOC. Libaz. 371 (X^e): ad illos -es de Chodes. CARTUL. mon. de S. Cruc. 19 (a. 1076): de ipso -r de ipsa Roche. v. *l. mola*. **molarium**, -i n. 1) *domaine du moulin*: CARTUL. Engol. p. 25 (a. 879): cum terris et vineis et silvis et -is (cf. ib. p. 41 [a. 879]).

2) *tertre, talus destiné à marquer une limite*: CARTUL. S. Steph. Divion. IV 22 (a. 1148): ab ipso Chimino incipit -um separans tenementum Pangis et Nuillaci. v. *molaris, molarum et moralum*.

molaris, -i m. *meunier*: VITA Wynneb. 12 p. 115,29: venit... molare granum domini sui... Indicavit -o quid accederat.

molarum, -i n. [mola] *formes*: molatum: CARTUL. Athanac. 30 p. 575 (a. 968). 1) *meulerie*: CARTUL. Clun. II 1471 p. 521 (a. 979): hoc est mansum... cum vineis, pratis, et -um ubi mole poliuntur. 2) *tertre, talus, tas destiné à marquer une limite*: CARTUL. Clun. I 113 p. 129

(a. 910—11): terminat a mane -o finali. *ib.* I 212 p. 201 (a. 918): terminat... a sero terra Gautserio et -o (*cf.* *ib.* I 261 p. 254 [a. 926]. *ib.* I 750 p. 707 [a. 949]). **CARTUL.** Athanac. 181 p. 687 (c. 980): terminat a media die -o finale. *ib.* 30 p. 575 (a. 968): -to finale. **CARTUL.** Saviniac. 6 p. 10 (a. 919): terminant a mane terra Sancti Martini et -o. 3) *molard, colline*: **CARTUL.** Excub. p. 90 (a. 1139): includendo vallem respiciunt ad -um vocatum Aygleri. *cf.* 2. *molaris, molarium et moralum.*

molatio, -nis *f.* *droit de mouture*: **OL. MON.** p. 39,5 (c. 1150): dedi... molendinum... cum tota -ne eiusdem manerii.

molatum, -i *n.* *v. molarum.*

molatura, -e [*molo*] *forme*: moladura: **CARTA** a. 1155 (Dondi, *Istoria di Padova* VI 26). *revenus des moulins*: **REG. Mant.** 6,12 (a. 851): cum -a de molendinis et portoribus (**DIPL. Caroli II**, II p. 400,4 [a. 876]. **DIPL. Karoli III** 90 [a. 883]). **DIPL. Otton.** III 204 p. 614,40 (a. 996): cum molendinis et -a eorum et portubus atque cum uniuscuiusque navis solito censu (**DIPL. Conr.** II 146 et **DIPL. Henr.** IV 36a). **CARTA** a. 1155 (Dondi, *Istoria di Padova* VI 26): habendo... de -dura... molendinorum omni die quatuor copos pro... rota. **CARTA** c. 1160 (Kirkstall Coucher p. 194 no. cclxxiv): excepta -a proprie domus predicti R. venatoris. *v. molitura et molinatura.*

molchus, -i *m.* [*μολχός*] *verrou*: **AGNELL. RAV. lib.** pont. 37,127 p. 361,23: cunfrigerunt -os et serras cum victoria in sua reversi sunt domos.

molctura, -e *f.* *v. molitura.*

moladura, -e *f.* *v. molitura.*

moladura, -e *f.* [*moladura*] *forme*: moudureira: **CARTUL. S. Eparch.** 246 p. 234 (a. 1164). *mesure de capacité pour les denrées sèches*: **CARTUL. Bean.** 61 p. 38 (a. 1083—98): unam -am de sale in ebdomada. **CARTUL. S. Eparch.** 246 p. 234 (a. 1164): de panibus vero obliuis concordatum est ut duo fierent de una moudureira bene concussa et intesta rasa.

moladeira, -e *orig. et sens inc.* (*cf.* *molleria*?): **CARTA Geron.** a. 950 (Villanueva 13,246): villare que dicunt de Arvionso, et de Altanco, et ipsa -a, et ipso villare quod de Salama, et ipso villare quod fuit de Leo.

moledura, -e *f.* *v. molitura.*

molegia, -e *f.* [*molo*] *forme*: mollegia: **STATUT. Arelat.** 57 p. 208. *blé moulu*: **STATUT. Arelat.** 180 p. 242: eminam suam legalem... ad opus levandi bladum de arcis et mensurandi -am suam et semen. *ib.* 57 p. 208: si molendinarii portaverint -am habeant pro singulis saumatis portandis et reportandis duos denarios.

molegium, -i *n.* *v. molagium.*

moleira, -e *f.* *v. molleria.*

molemndinum, -i *n.* *v. molendinum.*

molenarium, -i *n.* *v. molinarium.*

molenarius, -i *m.* *v. molinarius.*

molendarius, -i *m.* *meunier*: **POLYPT. Irm.** app. 5 p. 305: -i X accipiunt panes XV. **CARTUL. Conch.** 58 p. 57 (a. 1083): medietatem decimi de molendinis Willelmengs, et de honore -orum qui ad vos pertinet. **CHRON. de Bello** p. 13: Rotberti -i. *v. molendinarius.*

molendiarius, -a, -um [*molo*] *de mouture*: **CARTA Trenorch.** a. 1174 (DuC): duo molendina et -a iura, cum stagnis ceterisque suis adiacentibus.

molendicius, -a, -um [*molendus*] *forme*: molendisius: **CARTUL. Rhen. inf.** I 209 p. 135 (XIIe). 1) *adj.*, *qui se rapporte au domaine du moulin*: **CARTA** a. 1049 (DuC): cum pomis et arboribus suis, seu et cum olivis, et locis -is. 2) *subst. m., domaine du moulin*: **CARTUL. Rhen. inf.** I 209 p. 135^{ex} (a. 1067, spur. XIIe?): cum... aquis aquarumve decursibus, molis, molendinis, -disiis.

molendillum, -i *n.* [*molendinum*] *petit moulin*: **ACTA pont. Rom. ined.** III 220 p. 224 (a. 1170): molendinum... et -um iuxta illud positum et aliud molendinum totum cum aquimolo suo. *v. molendinellum.*

molendina, -e *f.* *v. molendinus, -a, -um.*

molendinacium, -i *n.* [*molendinum*] *banalités du moulin*: **CARTUL. S. Vict. Mass.** II p. 566 (a. 1097): fornacium et -um et defensos. *v. molinagium.*

molendinagium, -i *n.* [*molendinum*] *droit de tenir un moulin*: **CARTUL. S. Petri Carnot.** 28 p. 537 (a. 1100—35): quoniam molendinarii sumus, vel -um nos... habemus. *v. molneragium.*

molendinare, -is *n.* *v. molendinarius.*

molendinaria, -e *f.* *v. molendinarius, -a, -um.*

molendinarius, -e [*molendinum*] 1) *adj.*, *de moulin, pour un moulin*: **COSM. PRAG. chron.** p. 74: portam... catena -i fune grossiori prestrictam. **DIPL. Otton.** III 427 (spur. XII^{ex}): in Uorseza... VIII mansos et curtificium -e. **ACTA Henr. Leon.** p. 139,16 (a. 1171, spur.): locum et aquam -em in aquilonari parte civitatis Zverin. 2) *subst. n., lieu où est construit un moulin*: **CARTA** a. 979 (Monsalvatje, *Noticias historicas* I p. 223): in molendinis, in -ibus. **CARTUL. Clun.** IV 3886 p. 237 (a. 1109): addidi unum -e super fluvium. **CARTUL. Templ.** 462 p. 287 (Toulouse) (a. 1147): cum aquis et aque ductibus, cum omnibus molendinis et -ibus et pischatoriis. **CARTUL. Templ. Vaour** p. 41 (a. 1181): molendinis et -ibus et paxeriis et ripis et aquis. *v. molinare.*

molendinarium, -i *n.* *v. molendinarius.*

molendinarius, -a, -um I) *adj.*: A) *du moulin*: **TRAD. Frising.** 1013 (a. 895—9): unum -um locum (*cf.* **CARTUL. S. Marcel. Cabil.** 59 p. 59 et 66 p. 64). **CARTA Noviport.** a. 1163 (Giraud, *Essai sur l'histoire du droit français au Moyen Age* I p. 42): de lapide -o. **DIPL. Henr. V** p. 80 (St. 3077 = **CARTUL. mon. Scaffhus.** 49) (a. 1111, spur.?): tresiusiurnalem unum et curtim -am (*cf.* **CARTUL. Wirt.** IV app. 71 p. 372 [a. 1179]). **CARTUL. Bund.** I p. 297,22 (a. 1178): iurnale -um. *ib.* p. 297,17: dimidium

mansum cum curte -a. CARTUL. Compend. I 168 p. 264 (a. 1186): duas areas -as ad pontem Compendiensem. B) *du moulin (banal)*: ACTA pont. Rom. ined. I 139 p. 123 (a. 1123): confirmamus... furnum... et usum -um. ACTA Henr. II, II p. 362 (a. 1180—89): molendina de Condeto constructa et construenda cum iure bannalis leuge -e delationis. C) *du meunier*: COD. Frid. 24 p. 187 (a. 958—91): -am domum cum omnibus molendinis. CARTUL. Bund. I p. 297,25 (a. 1178): cum domo -a. D) *à moudre*: ITIN. Ricardi p. 78,1. xxxiii: dum Alemanni magno apparatu machinam -am fabricassent, in emolumentum victualium, gyranibus equis, crepitantibus molis circumactis.

II) *subst.*: A) *masc., meunier*: VITA Austreg. p. 198,25: quidam -us... nomine Monulfus. CARTUL. Rhen. med. I 135,2 (a. 893): sunt ibi farinarii III; unus -us tenet de terra iornalem pro sua vestimenta. JOH. CLUN. Odon. p. 170: erat filius nostri -i. CARTUL. S. Alb. Andegav. I 138 p. 166 (a. 1039—55): Godinus -us (cf. CARTUL. Mai. Mon. Pictav. p. 69,5 [a. 1050]. CARTUL. Derven. p. 167,18 [a. 1057]. CARTUL. S. Cyr. Nivern. p. 141 [XIe]). CARTUL. Bean. p. 76 (a. 1083—98): domum in qua stabant -i supradicti molendini. CARTUL. Roton. 335 p. 285,12 (a. 1084). CARTUL. Clun. IV 3636 p. 806 (a. 1088). CARTUL. S. JOH. Ang. p. 73 (a. 1096). CARTUL. Novigent. p. 82 (a. 1100). CARTUL. Glamorg. I p. 6 (c. 1129): molendinum... et domum -i. CARTUL. Talmund. p. 220 (a. 1130): non solum a monachis verum etiam ab ipso -o qui eorum iussu molendinos custodiebat. CARTUL. Novigent. p. 86 (a. 1132): quidam -i volebant clamare feodum... scilicet quod hereditario iure essent -i. CARTUL. Lerin. 297 p. 304 (a. 1145): perpetuo gratis moliatu omne granum, excepto consueto beneficio -i. CARTUL. Clareval. I p. 21 n° 13 (a. 1147). REG. abb. Whethamstede II p. 317 (éd. Riley) (c. 1162): -i, qui... ministrabant in molendino. ACTA Henr. II, II 650 p. 266,14 (a. 1185): in molendinis... tenebuntur -i iuratoriā prestare cautionem. TRAD. Patav. 768 (a. 1190—1200). CARTUL. Castrodun. p. 25 (a. 1190). CARTUL. Clun. VI 4361 bis p. 931 (a. 1192): salvo iure -i. ACTA Phil. Aug. II 512 p. 47 (a. 1195): molendinorum -i aut molendinorum firmarii. CARTUL. S. Vedast. p. 266 (XIIe): tertia pars *molendini* -o cederet. CARTUL. Cellafr. p. 117 (s. d.): casatos suos -os. v. *col. 707,54 ss. cf. molendarius, molerius, molinarius, monerius et mosnerius.*

B) *fém.*: 1) *meunière*: CARTUL. S. Alb. Andegav. II 804 p. 283 (a. 1157—89): Richeldis -a et Odo, gener eius. 2) *fonction de meunier*: CARTUL. Andegav. III 112 p. 84 (c. 1150): Theophaniam... -am molendini sui... Garnerio molendinario concessisse. 3) *droit de mouture*: CARTUL. Cellafr. p. 114 (a. 1159—82): quartam partem -e molendini de la Fuerna. v. *monnaria.*

C) *neutr. (formes: melendinarium*: TRAD. Frising.

1772 p. 547,27 [c. 1160]. molendinarius: HUGO FARF. relat. 65,23. mollendinarium: CARTUL. S. Alb. Andegav. II 631 p. 116 [a. 1100]).

1) *moulin et son domaine*: CARTUL. S. Cucuph. I 2 p. 5 (a. 904): aquarum molendinis, -is cum suis caput aquis et suos glevarios et suos regos. CARTUL. Matic. p. 227 (a. 968—71): cum mansionibus, vineis, campis, pratis, silvis, -is. CARTA a. 1007 (Vaissete, Hist. Languedoc V pr. 167 col. 355): silvis, garricis, molendinis, -is. HUGO FARF. relat. 65,23: cuncta redegit dominio suo, etiam nostros -os. DIPL. Henr. II 211 (a. 1010): -um cum molendino. CARTUL. Athanac. 59 p. 598 (a. 1015): medietatem unius -i. ACTA a. 1035 (Alart, Privilèges et titres relatifs aux franchises... de Roussillon et Cerdagne p. 32): molendina et -a cum capud aquis. HIST. Carcas. I p. 55 (a. 1067): evacuamus... vobis... totos molendinos et -is et ipsa ribera cum suis caput aquis. ib. I p. 66 (a. 1070): flumina cum eorum decurtionibus et piscatoriis et molendinis et -is. CARTUL. Clun. IV 3456 p. 566 (a. 1073): cum terris et vineis, molendinis et -is. CARTUL. S. Alb. Andegav. II 631 p. 116 (a. 1100): donavit... pasnagium... et decimas trium mollendinariorum. CARTUL. Artig. p. 354 (a. 1174—96): dederunt... -um de la Garlandia.

2) *moulin banal*: ACTA Pont. p. 12 (a. 1100): ut furtum, laubiam, seu quodlibet forisfactum necnon iustitiam -i ecclesia possideat. v. *molinarium, I. monerium et mosnarium.*

molendinata, -e f. [molendino] *les revenus du moulin*: CARTUL. Pontis. p. 28,9 (a. 1099): dante monasterio eidem -am de villa sua.

molendinatio, -nis f. [molendino] *ban du moulin, obligation de moudre au moulin banal*: CARTUL. S. German. Prat. I 222 p. 309 (c. 1176—82): -nem de Avrenvilla et usuarium in nemore ad corpus molendini reficiendum.

molendinator, -is m. [molendino] *meunier*: CARTUL. Wirt. II app. 1 p. 417 med. (XII^{med}): Cunradus -r de Horuue contulit sancto Gregorio in Richenbac II maltra adoris (cf. CARTUL. Tirol. I 386 p. 193 [a. 1180—90]). TRAD. Frising. 1570 n. (a. 1196—99): testes sunt:... Rapot -r (cf. ib. 1573 b [a. 1199]). CARTUL. Mai. Mon. Cenom. II suppl. p. 532 (c. 1080): Popardus -r. v. *molinator.*

molendinellum, -i n. [molendinum] *petit moulin*: ACTA pont. Rom. ined. III 343 p. 312 (a. 1183): molendinum et -um iuxta illud positum et aliud molendinum totum cum aquimolo suo. v. *molendillum.*

molendiniolum, -i n. [molendinum] *petit moulin*: DIPL. Conr. II 40 p. 45,26 (a. 1025): theloneum eiusdem civitatis et rasalis modii et -um de Uillare cum manso uno.

molendinis, -is m. [molendinum] *moulin*: TRAD. Frising. 746 (a. 855): dedit... episcopus... colonicas

VIII, -em I. DIPL. Otton. I 202 (a. 959): -ibus, -umque locis (cf. ib. 208,219 et 236).

molendinium, -i n. v. *molendinum*.

molendino 1. [molendinum] *moudre*: DONIZO vita Mathild. (SS. XII) 824: non ibi pigmenta tritantur, sed quasi spelta / ad cursum limphe -antur ibidem. ACTA Henr. II, II 705 p. 329,22 (a. 1172—89): debet -are totum bladum suum in molendinis meis de Rothomago, liberum et quietum sine motura.

molendinum, -i n. v. *molendinus*.

molendinus, -a, -um [molendinum] I) *adj.*: A) *du moulin*: TRAD. Brixin. I p. 1 (a. 907—c. 925): cum duobus locis -is (TRAD. Frising. 1251 [c. 977]. TRAD. Brixin. 53 p. 21 [c. 995—c. 1005]. ib. 63 p. 25 [c. 1005]. CARTUL. Interamn. 25,17 [a. 1007]). CARTUL. S. Cucuph. I 317 p. 267 (a. 996): predicta predia molandina. B) *du meunier*: COD. Frid. 15 p. 180 (a. 958—981): II^{as} domus -as.

II) *subst.*: A) *masc. ou neutr.* (cf. P. Aebischer, *Les dénominations du moulin dans les chartes italiennes du moyen-âge ALMA VII [1932] p. 49—109 et A.-M. Bautier, Les plus anciennes mentions de moulins hydrauliques industriels et de moulins à vent, dans Bull. philologique et historique, 1960, II p. 567—626*). *formes*: molandineum: COD. Patav. 294 p. 317 (a. 1085). molandinum: Doc. Tusc. 82,15 (a. 1010). COD. Patav. 281 p. 307 (a. 1085). CARTUL. Mog. B 112 p. 117ⁱⁿ (a. 1187—90). CARTUL. Ger. Col. 22 p. 28ⁱⁿ (a. 1180). molemdinum: FONT. Flor. 53,29 (a. 1009). molendinium: DIPL. Otton. I 85 p. 167,26 (interp. X^{med}). molenninum: COD. Sulm. 57 (a. 1196). molindinum: LIBER Feud. maior I 197 p. 209. CARTUL. S. Mont. 58 p. 83 (a. 1086). molledinum: COD. Patav. 115,12 (a. 1006). mollendinum: COD. Patav. 10,6 (a. 828). CARTUL. Magalon. I 9 p. 11 (a. 1073). CARTUL. Sithiens. I p. 195 (a. 1075) et p. 222 (a. 1102). mulendinum: CARTUL. S. Petri Gomai 36 p. 219 (a. 1080). mulindinum: CARTUL. S. Vict. Mass. I p. 270 (c. 1040). *gén. pl.* molendinarum: CARTUL. S. Cucuph. I 317 p. 267 (a. 996). v. *molandum et molendus*.

1) *moulin, bâtiment*: CARTA a. 813 (Vaissete, Hist. Languedoc II pr. 22 col. 78): dono villas... cum molinis et -is. GESTA Aldrici p. 320,49 (MG Script. XV): una cum claustro monachorum et -is et ceteris officinis. POLYPT. Rem. p. 63 (XIX 1): est ibi -us hibernaticus, unde recipiuntur annone modii 5. DIPL. Karlom. II 23 (a. 879[?]): -um quod dicitur regium exstructum ante portam Parmensis civitatis. COD. Lang. col. 824 (a. 918): ipsum -um abente molas parias duas cum anatas, roticinos et scutas et hominem paratura ad ipsa duas parias molas macinandum. DIPL. Otton. I 203 (a. 959): cum omnibus... aquis aquarumve decursibus, -is et molendini locis. CARTUL. S. Quintini a. 986 (Carolus-Barré, Notes de toponymie meunière dans Mélanges de lingui-

stique... M. Roques, IV p. 13 n. 2): totam aquam... usque ad officinam monachorum que vulgo -um dicitur. MIRAC. Valer. p. 279: -a destructa sunt. DIPL. Otton. III 189 (a. 995): -is iam structis vel adhuc construendis. 5 CARTUL. Gratianop. 46 p. 120 (c. 1050): unum quodque -um, quando edificatur. ACTA Phil. I 26 p. 78,17 (a. 1066): allodium... cum piscatorio et sede -i quem ipse postea construxit. CARTUL. episc. Spir. 89 p. 98^{med} (a. 1150): cultis et incultis, molis et -is. ACTA Henr. II, I 264 p. 412,1 (c. 1167?): ad marrenia -orum suorum. 10 CARTUL. Icaun. II 180 p. 197 (a. 1168): curia -i et fossatum quo curia clauditur. ib. 229 p. 245 (a. 1173): unum bichetum gleni in -is suis de Autissiodoro... pro factura lignei operis quam in -is adhibebat. CARTUL. 15 Celsiniac. 616 p. 448: unum molinare in quo nuper fuit constructum unum -um.

2) *moulin à eau*: a) *sur eau courante*: α) *en général*: VITA Cond. p. 357 (AASS. oct. IX): in loco nuncupante Solciaco super fluvio Sedanna cum -o. FOLC. gesta Bert. p. 67: -um fecit volvere aquis contra montem currentibus. id. gesta Laub. p. 60: aqueductum... in usum -orum. AIMOIN. FLOR. gesta Franc. p. 59: alter fluvius per portam ingreditur, ac sub ponte decurrens, perque aliam portam egrediens, -os summa vertit velocitate. CARTUL. Clun. IV 2874 p. 69 (a. 1031): -os... cum 25 exclusa. CARTUL. Cellafr. p. 117: ambas exclusas et vias que ducunt ad -um. CARTUL. Vindoc. I p. 102. (a. 1046): non -um sed aqueductum tenebat. CARTUL. Landevennec. p. 170,17 (c. 1050): scusam cum -is in ea 30 sitis. CARTUL. Icaun. I 247 p. 396 (a. 1145): ad -os episcopi de Regioanne tale debet esse bochellum, quod quidem navibus ascendentibus et descendentibus pervium sit. ACTA Henr. II, I 154 p. 271,28 (a. 1156—61): in Audura fluvio, -a duo, facta ita ut tantum spacium 35 de aqua remaneat liberum, quatinus quoque modo aqua se habeat, convenienter possint per illud spacium ascendere et descendere tam naves quam pisces. ib. II 513 p. 72,28 (a. 1173—78): quia -a... penuria aque multotiens cessabant et molere non poterant... concessi ut aquam suam in suis vivariis integre tenerent et 40 conservarent, quotiens sibi viderint expedire ad opus -orum suorum. ib. II 707 p. 332,22 (a. 1172/3—89): boscum ad faciendas exclusas dictorum -orum. ACTA a. 1196 (Feet of Fines Henry II and Richard I p. 91): de uno -o aqatico in campo de Wotton'. CAL. rotul. 45 cart. IV 163 (a. 1199): unum -um aqaticum cum tofto sibi adiacente. β) *avec spécification des roues du moulin*: RATHER. conf. col. 400^A: subtus rotam -i mortiferum pertulit casum. CARTUL. Mog. A 296 p. 186,10 (a. 1055): -um secus eundem rivum rotis forinsecus binis. 50 CARTUL. S. Hilar. Pictav. p. 88 (a. 1058): -um duarum rotarum. GUILL. MALM. gesta reg. II p. 442: ut -orum vertigines impetu suo rotet. ACTA Henr. II, II 589bis p. 175,25 (a. 1175—82): -um duarum rotarum de Suli-

fort. CARTUL. Merseb. 119 p. 101,5 (a. 1179): unius rote -um. γ) avec spécification des meules du moulin: MON. Strig. I p. 118 (c. 1165): -um... cum duabus molis. CARTA a. 1177 (Sicard, Les moulins de Toulouse au moyen âge p. 364): de quolibet -o qui ad molam moluerit, ... de aliis vero is qui non moluerunt ad molam. δ) avec complément de lieu introduit par: ad: ACTA pont. Rom. ined. II 426 p. 373 (a. 1179): cum -o... ad rivum qui dicitur Mulebrunne, posito. desuper: ACTA Henr. II, II 788 p. 370,1 (a. 1181—89): decimam quinque -orum desuper aquam de Bo. in: CARTUL. Matic. p. 191 (X—XIe): in -o quod est situm in aqua in Rosia. CARTUL. S. Ben. Divion. II 252 p. 46 (a. 1012—20): -os in Materna fluvio (cf. CARTUL. Talmund. 3 p. 7 [a. 1056]. DIPL. Phil. I p. 133 [a. 1070]. ACTUS pont. Cenom. p. 364 [XIe]). CARTUL. Clun. IV 3416 p. 527 (a. 1068): -um in alveo A. CARTUL. Nemaus. 200 p. 317 (c. 1110): -um... in riparia de Vidorle. iuxta: VITA Fiac. (AA. SS. Aug. VI) p. 608: -a iuxta pontem posita. CARTUL. S. Vict. Mass. I p. 26 (c. 1030): de -o qui est situs iuxta fluvium Vuelne. super: GESTA abb. Font. p. 16: -um super fluvium Fontanellam. CARTUL. Ins. Norm. p. 183 (c. 1030). CARTUL. Talmund. 12 p. 33 (a. 1075): -um quod est super rivum. EADM. Anselm. II xi p. 366: -o super precipitem fluvium constituto. b) *moulin flottant*: LIBELL. cal. Trev. p. 740,5: ruptis funibus -um unum in aliud impegit. CARTUL. Rhen. med. I 391 p. 448^{med} (a. 1097): ut nemo in aqua quantum antea ad rationem respiciebat episcopalem presumat -i ponere stationem. c) *sur un étang* (cf. *moulin à choisel*): CARTUL. Talmund. 1 p. 3 (a. 1049): quatuor -a... duo cum stagnis suis de dulci aqua. CARTUL. Marciniac. (éd. J. Richard, Cartulaire de Marcigny-sur-Loire, Dijon, 1957) 15 p. 16 (a. 1088): -um unum in stagno Luzensis castri. CARTUL. Talmund. 24 p. 50 (a. 1091): unum stagnum cum -o in eodem stagno. CARTUL. S. Alb. Andegav. II 783 p. 267 (c. 1110): illos -os de stagno.

3) *moulin à vent*: ACTA c. 1180 (L. Delislé, Etudes sur la condition de la classe agricole... en Normandie et en Angleterre p. 514): in monte monasterii que sita est inter monasterium Sancti Martini et -o de vento. CAL. rotul. cart. III 319 (a. 1181): sciatis me concessisse ... V seliuncas ubi -um ad ventum situm fuerit. ACTA Pont. 126 p. 190,12 (a. 1191—92): ad -um eorum quod vento ducitur (cf. ib. 261,9 [a. 1205—6]: nullum -um... nec in aqua nec ad ventum). DECRET. Gregor. III 30 c. 23 (decr. Celest. III): -um quoddam ad ventum. ROTUL. Cart. p. 36, c. 1 (a. 1199): -um venti. CHRON. Jocel. 45 p. 263: Herbertus decanus levavit -um ad ventum super Hauberdun. MONAST. Angl. VI p. 604 (a. 1200): cum -o ad ventum. ROTUL. cur. reg. II 266 (a. 1200): de -o venti.

4) *moulin mù par un cheval*: CARTA a. 1147—83

(British Borough Charters p. 96): -um equinum et manumolendinum. CARTA a. 1183 (Baldon Book f° 7b): -um equorum. CARTA Phil. com. Flandr. a. 1188 (DuC): -um caballarium. CARTUL. Osen. I p. 112 (c. 1198): in celario -um equitium absque equis et absque lapidibus. ROTUL. pip. 5 Richard. I p. 75 (a. 1193): in operatione j granarii et j -i equorum.

5) *moulin à bras* v. *manumolendinum*.

6) *moulin à choisel* (cf. *Carolus-Barré, Notes de toponymie meunière dans Mélanges de linguistique... M. Roques IV p. 13—25*): CARTA a. 1142 (DuC): dedit -um suum choiseullum. BULLA Clem. III a. 1190 (DuC): duo -a chostella pro choisella: duo -a chostella intra Guingampum... dimidium -um choesel, unum -um choisel ex occidentali parte. CARTA Noviom. a. 1195 (éd. *Carolus-Barré* op. cit. p. 18 et 19 n. 29): -um de coisel.

7) *moulin à grain, machine à moudre les grains*: LANFR. decr. col. 488^c: frumentum... ad -um deferatur. CARTUL. Novigent. p. 167 (a. 1100): annonam... molere ad suum -um sine molitura. CARTA a. 1114—40 (Memor. Church. SS. Peter and Wilfrid, Ripon. p. 323): annona predicti hospitalis ad -os eiusdem ville sine multura molitur. CARTUL. S. Alb. Andegav. II 851 p. 321 (a. 1160—80): de omnibus -is anonagiis. CARTUL. Cellafr. p. 112: unum prevendarium annone in -o de Poscheiras. GALAND. REGN. prov. 119 p. 81: ordearius vel miliarius -us. ACTA Henr. II, II 530 p. 101,11 (a. 1172/3—78): exceptis duobus -is bladariis. ib. II 705 p. 329,22 (a. 1172—89): debet molendinare totum bladum suum in -is meis. ACTA Phil. Aug. I 14 p. 20 (a. 1180): tresdecim modios frumenti in... -o de Castello. HILDEGARD. epist. I 41 p. 208^D: -um quippe granum molit, et hoc in multas varietates dividit. CARTA c. 1185 (Rec. Templars p. 127): -um scilicet de blado et aliud fulerez. CARTUL. Mai. Mon. Cenom. II 30 p. 34 (a. 1189): -is meis bladariis. CARTUL. Winchel. I 195 (ante 1195): -um de Cliveleia ad segetem et aliud ad pannos follendos. CARTA a. 1190 (Danelaw Chart. p. 118): -um... quod est ad molendum.

8) *moulin à foulon*: CARTA a. 1086—7 (F. Lot, Etudes critiques sur l'abbaye de S. Wandrille p. 97): de censu meo et de -o fullonario (ACTA Pont. 32 p. 54 [a. 1145]). CARTUL. Icaun. II 217 p. 233 [a. 1171]. ACTA pont. Rom. Gall. V p. 280 [a. 1183]). CARTUL. Anian. 131 p. 275 (a. 1123): -us paratorius. CARTUL. Templ. 521 p. 321 (a. 1148): si ibi -i draperii edificati fuerint, nostros proprios drapos... sine pretio sint parati. ACTA Ludov. VII 273 p. 388 (a. 1152): -um fullatorium. ACTA Henr. II, I 95 p. 201,22 (a. 1156—59): -is folariciis. ACTA pont. Rom. Gall. I 77 p. 271 (a. 1158): -orum fullatorum. CARTUL. Icaun. II p. 115 (a. 1160): -um unum ad parandos pannos extruxerant. CARTUL. Salvan. p. 183 (a. 1164): aliam paxeriam ad -a facienda, unum ad molendum, aliud... ad parandum. ACTA Henr. II, II 530 p.

101,13 (a. 1172/3—78): de -o folerez et taneret, et de furnis (cf. ib. p. 100,30). ACTA pont. Rom. Gall. IV 206 p. 357 (a. 1179): -um fullonum cum grangia et terris et omnibus appendiciis suis. CARTUL. Templ. Sommer. 24 p. 36 (a. 1179): de redditu -orum fullonizantium. ACTA a. 1179—80 (Gallia Christ. XII instr. col. 56^D): medietatem reddituum -i fullarii. CARTA a. 1180 (Gallia Christ. X instr. col. 175^B): in -o suo fullario... omnes qui ad prefatum -um pro pannis parandis venerint. ACTA Phil. Aug. I 41 p. 57 (a. 1181): -os... pannos apparentem. CARTUL. Mai. Mon. Bles. 179 p. 166 (a. 1182): in -is meis fullatoriis Blesis. CARTUL. Vall. Sarn. I 71 p. 87 (a. 1184): -um fullericum. CARTA c. 1185 (Rec. Templars p. 127): duo -a sunt in dominio, -um scilicet de blado et aliud fulerez. LIB. S. Cruc. 297 p. 291 (a. 1188): -um draperium. CARTUL. Mai. Mon. Cenom. II 30 p. 34 (a. 1189): -is meis folereis. CARTA a. 1190 (Danelaw Chart. p. 118): utrumque -um... scilicet tam illud quod est ad molendum quam illud quod est ad fullandum. CARTUL. S. Mar. Burdin. p. 185 (a. 1191): -is... fullatoriis. ACTA Phil. Aug. I 405 p. 495,17 (a. 1192): in redditibus -orum nostrorum fulloniariorum apud Stampas. CARTUL. Icaun. II 637 p. 443 (a. 1192): de -is de Revisi et de pulsatorio ibidem facto. CARTUL. Magalon. 214 p. 387 (a. 1192): in casali... in quo solebat esse -us parator, et modo est annonerius. CARTUL. eccl. Augustod. I 27 p. 116 (a. 1195): -um de Spineto cum pulsatorio et batatorio.

9) *moulin à malt ou à orge (destiné au brassage)*: CARTA a. 1088 (Le Prévost, Mém. hist. du départ. de l'Eure I p. 206,9): -o bresario. DIPL. Henr. V (St. 3175 = Stumpf, Acta imp. 90 p. 101) (a. 1122): de duobus -is... que ... brasium molere debent. ACTA Henr. II, II 594 p. 191,35 (a. 1177—82): quoddam -um braisarium in Julia Bona cum uno hospite. CARTUL. Gemet. II 129 p. 58 (a. 1181—90): -um ad brasium.

10) *moulin à tan*: CARTUL. S. Mar. Paris. I 293 (a. 1138): fecerunt tres -os apud Charment communiter, duos ex hiis ad annonam et tertium ad tannum. CARTUL. Pontis. 98 p. 77 (c. 1142): duo -a tannetacia apud castrum Pontisarense. CARTA fund. Blancelande a. 1154 (Gallia Christ. X, instr. XVII col. 242): -um tannarium. ACTA pont. Rom. ined. I 246 p. 229 (a. 1160): duo -a tanerez... apud Gisortum. ACTA pont. Rom. Gall. II strum Pontisarense. CARTA fund. Blancel. a. 1154 (Gallia Christ. X, instr. XVII col. 242): -um tannarium. 111 p. 204 (a. 1162): -um tanarium. ACTA pont. Rom. Gall. E. 85 p. 110 (a. 1179): -a... unum ad pannos, alterum ad corticas. ACTA Henr. II, II 735 p. 365,8 (a. 1180—9): -um tanerez. ib. 530 p. 101,13 (a. 1172/3—78): de -o folerez et taneret. ib. 747 p. 388,34 (a. 1181—89): unum -um tenneres. ib. 768 p. 427,13 (a. 1188—89): unum -um thanerez.

11) *moulin à poudre, broyeur*: THEOPH. sched. 1,30

capit.: de molendo auro in libris et de fundendo -o. ib. 1,30ⁱⁿ: habeas -um cum pistillo suo, utraque fusilia ex metallo cupri et stagni... commixto.

12) *exploitation du moulin*: CARTUL. Icaun. I 334 p. 488 (a. 1151): in -is eum associaverunt. ib. II 152 p. 168 (a. 1164): alii in ipsis -is de ipso in casamento tenebant. ACTA Henr. II, II 589 p. 176,2 (a. 1175—82): -um illud quod... ad firmam tenuit. CARTUL. Icaun. II 332 p. 348 (a. 1184): acensivam quam fecerat pater eius in -o de Briennone quod medianum dicitur. ACTA Henr. II, II 650 p. 266, 14 (a. 1185): in -is vero predictis tenebuntur molendinarii iuratoriam prestare cautionem.

13) *en parlant de meunerie, travail ou office de meunier*: TRAD. Frising. 292 (a. 809): placitamus quod isti... ad -um aliquid non operassent, sed alium servitium pleniter fecissent. RATHER. phren. col. 370^B: maioris auctoritatis est -um quam pontificale officium. AIMOIN. SANGERM. Georg. p. 55: eiusdem -i provisorem. AYNARD. gloss. p. 621: molio est custos -i. AIMOIN. FLOR. gesta Franc. p. 96: cuius pater procurator fuit regalium -orum. CARTUL. Clun. IV 2844 p. 44 (a. 1030): meam partem de servitio -i. CARTUL. Sithiens. I p. 195 (a. 1075): excepta ministeriorum et molendinorum que ad abbatem spectat redemptione. TRANSL. Judoci p. 545: ex officio -i victum queritabat. CARTUL. Biter. 137 p. 101 (a. 1097): ipsum honorem... cum ribadicos et cum -os.

14) *ban (ou droit) de moulin, revenus du moulin banal*: POLYPT. Mont. p. 1: habet ibi -um, quod solvit de annonam modios LXXX, de bracio modios XX. DIPL. Karoli III 54 (a. 882): cum omnibus... mercatis, toloneis, piscationibus, venationibus, -is. CARTUL. S. Cyr. Nivern. p. 14 (a. 1022): cum omnibus... -is et furnis. CARTUL. Conch. p. 343 (a. 1100—14): dono... furnum et -um (cf. CARTUL. Glannafol. I 8 p. 356 [c. 1030]). MIRAC. Hugb. II p. 303 (AASS Ben. IV 1): in banno et in -is. CARTA XI° s. (D. Morice, Mémoires pour servir de preuves à l'histoire... de Bretagne I col. 494): omnes consuetudines quas habebat in Crahn, scilicet frumentagium et multonagium et bidemium et taillatam; et his suprauxit medietatem -i de Pomena. CARTUL. Keimperl. p. 123,17 (a. 1029): cum suis -is vectigalibusque. ACTA com. Namurc. 9 p. 26 (a. 1154): -a bannalia. ACTA Henr. II, I 7 p. 100,5 (a. 1155): decimam -orum comitis et telonei et totius census eiusdem ville. ib. I 38 p. 141,6 (a. 1157): dedit dominica -a sua de Baiocis. CARTUL. Icaun. II 217 p. 234 (a. 1171): -os illos per bannum adibunt. CARTUL. S. Vedast. p. 303 (XII°): feodus eius est -um, tres vasassores. ib. p. 347 (XII°): facere bannos suos in -is suis. RAHEW. 4,7 p. 240,15: adiudicaverunt... pedatica, -a, piscarias, pontes omnemque utilitatem ex decursu fluminum proveniente. CARTUL. Cellafr. p. 114 (a. 1159—82): dominus -i de la Fuerna.

15) *au fig., moulin*: EPIST. Reinh. 11 p. 11,25: tedet..., quod... unam adhuc in -o, in vertigine videlicet ac

strepitu mundane conversationis, relictam non nescio. HILDEGARD. epist. I 12 p. 166^B: quia voluntas tua ianuam virtutum optat que tibi veniet, ita quod in istis virtutibus -um finis corporis tui complebis.

B) *fém.* (*forme: abl. pl.*: molamdinās: CARTUL. Parm. 260,11 [a. 995]). 1) *moulin* (*voir aussi* molendinum): POLYPT. Rem. p. 30: de ecclesia XII denarios, de -a XII. TRAD. Frising. 877 (a. 860–75): in eodem loco partem unius -e. DIPL. Otton. II 163 (a. 977): cum... aquis aquarumque decursibus, molendinis et -arum locis. 10 COD. Lang. 1684 a (a. 997). CARTA Bles. a. 1180 (DuC): ad emendas -as et exclusas.

2) *moulin et son domaine*: TRAD. Frising. 1312 (a. 981–94): tradidit... -as cultas et utiles duas.

molendisius, -i m. v. *molendicius*.

molendura, -e f. v. *molitura*.

molenninum, -i n. v. *molendinum*.

molentus, -a, -um [molo] *qui moud, à moudre*: AGA-PIT. II epist. col. 922^C: aquimolum -um unum.

moler, -is f. v. *mulier*.

molere, -is n. [molo] *revenu du moulin*: CARTUL. Clun. IV 3387 p. 485 (a. 1062): cum decima molendini de B. et -e ibidem monachis absque moltura.

1. **moleria**, -e f. [mola] *fabrique de meules*: CARTUL. Richar. p. 233 n° VI (a. 1144): dono... in mea -a de Barre molas ad opus molendini de Roaiso...; tot videlicet molas quotquot ad ipsum molendinum... fuerint necessarie. CARTUL. Templ. 463 p. 289 (a. 1147) (Toulouse): dono vobis quintam partem de ipsa -a... faciam inde excidi molas ad opus ipsorum meorum molinorum. 30 v. *molaria*.

2. **moleria**, -e f. [molo] *redevance payée au seigneur pour l'emploi du moulin banal*: BULLA Celestin. III a. 1196 (C. L. Hugo, Sacri et canonici ordinis Praemonstratensis annales I pr. col. 696): molendinum censuale ex concessione abbatis et capituli Flaviacensis cum tota -a v. *molneria* et *molteria*.

moleris, -is f. v. *mulier*.

molerius, -i m. [molo] *meunier*: CARTUL. Mont. Pessul. p. 453 (XII°): Constantinus -us, V den. v. *molendinarius*.

moles, -is f. (UGUTIO: hec -es, -is, i. difficultas, magnitudo, magnum pondus).

1) *masse pesante et volumineuse*: a) *avec complément*: α) *de pierres*: WALAHFR. carm. 5,5,56: de -e petre. CHRON. Adept. III p. 615,10: hos arabes persequentes ecclesiam Domini immenso montis -e oppresit. EPIST. Teg. I 125 p. 143,10: -ibus petrarum. RADULF. CADOM. gesta Tancred. 144 p. 707: -em saxeam de turribus pluit. OTTO FRIS. gesta 2,40 p. 147: ad saxorum -es currunt. GUILL. TYR. hist. rer. transm. III 8 p. 121: contortis maioribus saxorum -ibus. β) *d'eau*: WANDALB. creat. mund. 65: magnos inque meatus / -es sparsa fluentis / nature est mare dicta. WALAHFR. imag. Tetr. 176: -es absterret aque. VITA Willib. I p. 17,43: vasti aequoris -es. γ) *de terre*:

WALAHFR. carm. 5,87,3: -e sub hac terre Bernaldi presulis almi membra iacent. CARM. Salisb. 4,18 p. 640: corpus Adalrammi... hac sub -e iacet. HROTSV. prim. 272 a: -em terre. LAMB. ARD. hist. Ghisn. 83 p. 599,25: per medium dunarum sive harenose -is. b) *abs.*: α) *grosse pierre*: LAMB. HERSF. annal. a. 1074 p. 188,23: admotis etiam magnis -ibus obfirmant. β) *poids*: CONST. I 204 p. 281,31 (a. 1162): egregie -is et altitudinis.

2) *masse corporelle, corps*: ERMENR. ad Grim. 32 p. 572,35: longe corporee -es formeque recedant. WALAHFR. Wett. 669: cum -e... corporis (WIDUK. 1, 39 et 2,36. JOH. SARISB. epist. III, I 181. ROB. TORIG. chron. a. 1109 t. I p. 134). CARTUL. Sithiens. I p. 127: eius carnea -es in eodem cenobio terre mandatur; cor vero et intestina in Blandivio sancti Petri... monasterio. 15 GUILL. CAMP. dial. col. 1048^C: carnali -e. GALTER. CASTIL. Alex. V 56: visa -e viri. GUILL. S. THEOD. enigma fidei 16 p. 106: sine ullis formis vel -ibus corporalibus. PETR. LOMBARD. sent. I 8,4: non enim -e magnus est 20 Deus sed virtute.

3) *masse, grand nombre*: WANDALB. creat. mundi 105: undis mira repente / emersit specierum / -es innumerarum. POETA SAXO 4,218: non hominum tantam nisi milia -em erigerent.

4) *maçonnerie*: ALEX. NECK. utens. p. 103: -es muralis, ex cemento et lapidibus constructa.

5) *grand édifice, construction*: EINH. Carol. 32: porticus quam inter basilicam et regiam operosa -e construxerat. POETA SAXO 5,607: porticus immense -is collapsa repente. CARM. Salisb. 14,2 p. 647: novum precelsa -e cenculum. TRAD. Ratisb. 346 (c. 1020–28): locum aptum ad construendam -em. ADAM BREM. 3,4 p. 146,14: -es a fronte levata est.

6) *tour mobile, machine de guerre*: RICHER. II p. 136: hanc -em exstructam ad stationem hostium deducere cogitabant. HIST. de via Hier. 120: -es lignea paulatim movendo approximant.

7) *masse du monde, ensemble du monde matériel*: POETA SAXO 4,93: grandi sub -e latentia mundi. WALTH. SPIR. Christoph. II pref. 8: est genus hoc hominum, quod pondera -is acerbe / imponat dorso, quamvis sit viribus impar. ANSELM. CANT. monol. 7 p. 21,6: -es mundana. 45 ib. p. 21,1: mundi -es. ib. p. 22,8: rerum -es. ADELARD. BATH. eod. et div. 1 p. 15,10: corporea mundi sensilis -e... diversis qualitatibus informata.

8) *au fig.*: a) *importance, grandeur d'un bien ou d'une vertu*: WALAHFR. carm. 5,5,3: tanti non posset honoris / non dico effari sed nec contingere -em. id. Wett. 462: sub -e bonorum. id. Blaithm. 85: preciosa monilia secum / virtutum sub -e gerens. b) *poids d'un mal ou d'un vice*: COD. trad. mon. Lunael. 3 p. 3: -em peccaminum meorum. POETA SAXO 1,346: cuncta scelerum dimissa -e priorum. WALTHARIUS 934: irarum -e gravatus. DIPL. Otton. II 99 p. 113,9 (a. 975): -em inopie.

FROUM. *carm.* 21,14: *quamvis multorum quatiatur -e malorum. DOC. Port. part. 26 p. 22 (a. 1101): in peccatorum -e depressus. ib. 9 p. 7 (a. 1101): -e pressus ego facio series testamenti. CARTUL. archiep. Magd. 439 (a. 1152–92): peccatorum pondere pressi... hac -e sunt pregravati. c) poids de la vie terrestre (dans des expressions signifiant mourir): ANNAL. Qued. a. 913: Otto ducum precipuus... onus limose -is abiecit. LAMB. ARD. hist. Ghisn. 119 p. 619,32: relinquens -em carnis simul et miserias... sedes receptus est in ethereas.*

molesco 3. *v. mollesco.*

molestatio, -nis *f. forme*: *molextatio*: COD. Cavens. II 65,20 (a. 970). 1) *tort, dommage*: DIPL. Karoli III 18 (a. 880): infra suas mansiones ingredi causa pignorandi aut aliquam -nem inferendi. SILV. II *epist.* 168,31: ab omni malorum hominum -ne. DIPL. Conr. II 280 p. 389,13 (a. 1039): si quis... in magno vel in parvo -nem ac litem sive damnitatem intulerit. ACTA Henr. Leon. p. 84,26 (a. 1162 spur.): sine omni penitus -cione comitis sive vicecomitis. DIPL. Caroli M. 264 (spur. XIIe): remota omnium hominum -ne. ACTA Phil. Aug. I 14 p. 20 (a. 1180): ut dictos fratres... sine -ne alicuius tueantur.

2) *contestation au sujet d'un droit de propriété*: DIPL. Karlom. II 14 (a. 878): quatinus hec omnia... sine ulla diminoratione seu -ne pertineant. *ib.* 21 p. 315,19 (a. 879): ut habeat illud... omni nostra heredumque nostrorum ac successorum -ne, inquietudine vel subtractione remota. DIPL. Guidon. 42,9 (a. 892): absque contradictione vel -ne. DIPL. Bereng. I 70,23 (a. 898): confirmamus ei potestatem tenendi remota cuiuslibet publice potestatis inquietudine ac -ne. CARTUL. S. Cucuph. I p. 201 (a. 989): hec omnia teneamus et possideamus sine ullius inquietudine et -cione. DIPL. Caroli M. 311 p. 468,44 (spur. XIe): absque omnium -ne... possidere. CARTUL. archiep. Magd. 264 p. 334 (a. 1147): ut... fratres... eadem bona... sine omni -ne possideant. *v. molestio.*

molestator, -is *m.* [*molesto*] 1) *malfaiteur*: ACTA pont. Rom. Gall. II 229 p. 327 (a. 1183): ab impetitione -is... manere securos. CARTUL. S. Alb. Andegav. II 675 p. 170 (a. 1195): contra omnes malefactores, iniuriatores et -es eiusdem domus. CARTA Innocent. III (Reg. Dunferm. 274 p. 178) (a. 1200): -es huiusmodi per censuram ecclesiasticam appellatione preposita compescentes. 2) *adversaire*: HIST. Tornac. (MG Script. XIV p. 351): quibusdam verbis suasoriis non delinientes, ipsos nostros -es plerumque contra nos et ius nostrum videntur tueri.

moleste *v. molestus.*

molestia, -e *f.* 1) *malaise, douleur physique*: a) *maladie*: LIUTG. Greg. 14: tactus est ea -a corporali in sinistro latere quam paralisim medici vocant. AGIUS vita Hath. 14: sine cuiusquam -e signo iacuit. RIMB. Ansc. 40 p. 74:

quantamque corporis sui pertulerit -am. THANGM. Bernw. 27: gravi stomachi -a laboravit. HINCM. REM. annal. Bertin. p. 131: propter quandam -am corporalem moratus est. HUGO S. VICT. quest. ined. 25 p. 201: in penam peccati... nobis innata est carnis -a. OTTO FRIS. gesta 2,24: intollerabili potus inedia, gravi sitis -a. DOC. comm. Ven. 164 p. 161 (a. 1164): dum... corporali -a lassus lectulo decumberet. b) *attaque, crise*: HRABAN. *epist.* 27 p. 441: proprie egritudinis -a... pregravatus. AGIUS vita Hath. 19: languoris tamen -a. RIMB. Ansc. 8: infirmitatis gravari -a (WALTH. SPIR. Christoph. I *epist.* ad Haz.).

2) *au fig., peine, douleur morale*: DIPL. Loth. III 53 (a. 1133?): mens nostra quadam indignationis -a afficitur. GUILL. S. THEOD. frat. M. D. 33 p. 89: qui pugnat contra concupiscentias -as patitur. HENR. ARIST. transl. Plat. Phed. 20,20: voluptates pro voluptatibus, -as pro -is, atque timorem pro timore commutari.

3) *contestation, tort, dommage*: HRABAN. *epist.* 36 p. 471: que per insolentiam et improbitatem morum tue paternitati non parvam -am ingerunt. DIPL. Caroli II, I p. 415,29 (a. 853): ecclesiam... cum his que ad eam pertinent, cum decima, oblatione atque sepultura, absque ulla -a et consuetudine episcopali. COD. Lauresh. 53,39 (a. 897): ut... absque omni contradicentis -a... mihi potestative... obtinere... liceat. DOC. Ar. 86,2 (a. 936): fructum terre ecclesie reddant sine -a vel contradictione aliqua. HROTSV. Sap. 9,2: ne vobis ingeratur -a. RUOTG. COL. 28: ab urbane inquietudinis -a. DIPL. Otton. I p. 118 (a. 962): habenda... et possidenda excepta -a cuiuscunque. THIETM. 6,51: cum ceteris conspiratoribus magnam regi et suis familiaribus -am inferens. ACTA pont. Rom. Gall. IV 5 p. 65 (a. 1105): eisdem personis aut rebus -as... irrogare. IVO *epist.* I p. 6: quantas... ecclesia -as sustinuerit. WIDUK. 3,50: ne ei -am inferret. OTTO FRIS. gesta 1,3 p. 14: ob locorum sterilitatis -am. GUILL. CAS. II 1536 p. 168 (a. 1192): quod nullam litem movebit vel -am faciet vel controversiam. ACTA Phil. Aug. II 541 p. 91 (a. 1196): si quis rebus eorum aliquid iniurie aut -e ingesserit. ACTA Henr. Leon. p. 192,33 (spur. a. 1197): iuxta frequentes iniuriarum, quas pacior, -as.

4) *charge*: CARTA a. 842 (Birch, Chart. 439 II 15): libera ab omnibus -is regalibus.

molestio, -nis *f.* [*pour molestatio*] *contestation au sujet du droit de propriété*: DIPL. Arnulfi 160 (a. 898): post obitum vero suum... absque ullius -ne subiciantur. CARTUL. Mog. B 56 p. 59 (a. 1153): convenimus ut illi nobis XX libras persolverent, et sic semet ipsos in perpetuum ab hac -ne absolvent.

molestio 1. *v. molestus.*

molestis, -e *v. molestus.*

molesto 1. *tr. formes*: *molestio*: MON. hist. Neap. 67,2 (a. 954). CARTUL. Nemaus. 57 p. 98 (a. 959).

molestor: DIPL. Otton. I 409 p. 557,22 (a. 972). DIPL. Conr. II 203 p. 275,18 (a. 1033?). DIPL. Henr. III 139. molisto: CARTUL. Asti 11, 19 (a. 861). mosto: REG. Luc. I 135 p. 51 (a. 1032). 1) *attaquer, tourmenter, faire du mal à*: a) *en général*: DIPL. Karoli III 26 (a. 880): si quis... illos -are presumpserit. CARTUL. Nemaus. 57 p. 98 (a. 959): nullus homo ipsa terra inquietare vel -iare presumpserit. DIPL. Otton. I 409 p. 557,22 (a. 972): nulla... persona audeat... abbatem et servos Dei... -ari vel invasionem et violentiam illis... inferre. DIPL. Otton. II 317 (a. 983): ut nullus... monachos... de omnibus hominibus supra terras... Beati Benedicti habitantibus aliquam publicam functionem exigere cogat vel -et. DIPL. Conr. II 203 (a. 1033?): ut nullus... disvestire, -ari, inquietare predictum... episcopum... presumat. ADAM BREM. 4,31 p. 264,4: sepius impugnant alios quam ipsi -entur. MON. dipl. Croat. I 10 (a. 1067): servos Dei -are. BERTHOLD. CONST. annal. a. 1078 p. 310: ab Augustensibus inpetitus et -atus est. CARTUL. Camaler. 237 p. 121 (a. 1142): cum... domum hanc -arent. ORD. VIT. hist. XII 24 t. IV p. 403: multis incursibus me -avit. OTTO FRIS. gesta 2,20: Papiensibus conquerentibus plus a Terdona se quam a Mediolano -ari. TRAD. Ratisb. 890 p. 434,26 (a. 1160-70): quidam Ortuuinus -avit eos et tributum... ab ipsis accipiendum extorsit. ACTA Henr. Leon. p. 96,3 (a. 1163): prefatum monasterium -are. BENED. PETR. gesta I p. 229: si quis... eos -are presumpserit. GUILL. CAS. II 1512 p. 158 (a. 1192): si non posset stare cum filio suo Petro ita quod ipse -aret eam. b) *(au passif) en parlant d'une maladie, souffrir de*: ORD. VIT. hist. XII 26 t. V p. 420: comes... quia diarria -abatur.

2) *violier (une convention)*: ANNAL. Camald. 39,14 (a. 936): promittimus non -are ipsam venditam.

3) *(métaph.) troubler*: WOLFHARD. Waldb. 1,18 (16): dum... lucifuge noctis teterrimum chaos, diei gratiam -asset. RIMB. Ansc. 16 p. 37: pro quibus omnibus dominus et pater noster... vel animo -abatur vel labiis peccavit. LEGEND. Gerh. maior p. 492: -avi te, homo Dei, propter tempus importunum (*var. lect.*: in hoc tempore importuno).

molestosus, -a, -um [molestus] *ennuyeux, désagréable*: UGUTIO: -us, -a, -um, plenus mole vel mol(em) inferens.

molestra, -e f. [mollis?] *peau de mouton*: UGUTIO: item a mollio, hec -a, i. pellicula ovis quasi mollis est.

molestum, -i n. v. *molestus*, -a, -um.

molestus, -a, -um *forme*: molestis: CARTUL. Mica Aurea 518,19 a. 989. (UGUTIO: item a moles, -us, -a, -um i. tristis, turbatus, quasi a mole, i. a turbatione, et -us dicitur molestiam inferens, inquietans). 1) *adj.*: a) *(pour une personne), désagréable, qui apporte des désagréments*: THEGAN. Ludow. 43: episcopi -i fuerunt ei. GERH. AUG. vita Udalr. 27 p. 413: nulli iratus, nulli -us. DIPL. Otton. III 416 (a. 1001): si sibi pro pecunia

vel pro aliqua humana potestate -us esse voluerit. GUILL. PICT. gest. p. 90,38: onus -issimum a cervicibus depellere. DIPL. Henr. IV 264 (a. 1073): ne quis prefati monasterii abbatisse in exactione regalis servicii deinceps -us existat. OTTO FRIS. gesta 2,11 p. 113: in exercitibus -issimum. b) *(pour une chose) difficile, pénible*: WALAHFR. carm. 5,38,45: illud iter recidivo horrore -um. DIPL. Henr. IV 101 (a. 1063): -a inquisitione. ADELARD. BATH. quest. nat. p. 67,7: vis autem in rerum natura nulla -ior est quam aplanetici corporis conversio. RAHEW. 4,17 p. 256,10: ruina -a plerosque involvit. GUILL. S. THEOD. frat. M. D. 2 p. 66: lux ipsa... infirmis oculis fit -a. HENR. ARIST. transl. Plat. Phed. p. 46,3: si non -um est dicere. id. transl. Plat. Men. p. 10,26. c) *qui subit des désagréments, affligé*: EGBERT. LEOD. rat. I 1654: inferius turbavit aquam fecitque -um/ pocula me talem sursum lutulenta bibentem. ADAM BREM. 3,63 p. 208,22: frustra commonens eum de his... -us abscessit. HENR. ARIST. transl. Plat. Phed. p. 84,9: michi -i sunt quociens ipsis annuncio bibere pharmacum.

2) *subst. neutr. désagrément*: SEQ. ined. 127,138,2B: hec sunt enim eius festa, quibus scandit post -a.

moleste *avec peine, avec chagrin*: WALTH. SPIR. Christoph. II 5,166: dum tu tamen illa -e / sustineas. THIETM. 5,43: malis -e, bonis accepte, ... servivit. ADAM BREM. 4,34 p. 269,7: -e ferret. BERTHOLD. CONST. annal. a. 1079 p. 323: -e ferre legationis sue inefficaciam. HELM. 45 p. 89,28: maiorum... ecclesie, tanti viri presentia -e carentium. HENR. ARIST. transl. Plat. Phed. p. 82,6: prudentes -e ferre obeuntes decet, imprudentesque gaudere.

moletura, -e f. v. *molitura*.

molextatio, -nis f. v. *molestatio*.

molia, -e f. [mollis] *terrain irrigué*: COD. S. Colomb. Bobbio II p. 278 (XIIe): de -a Anselmi... prope -am Bertaldi... de terra de -a Porcelli. v. *I. mollis*.

moliarium, -i n. v. *molinarium*.

molicio, -nis f. v. *molitio*.

molimen, -inis n. 1) *effort, initiative, intervention*: WALAHFR. Wett. 758: subvertunt pravo iustam -ine vitam. CARM. Salisb. 2,7 p. 639: erexit pulchro -ine multa /templa. DIPL. Otton. II 167a p. 190,6 (a. 977): lesionem aliquam... civitas nostro -ine pertulit. CARTUL. Athanac. 30 p. 575 (a. 968): si nos aut aliquis... aliquam calumniam generare presumpserit, omnia eius -ina affectu careant. HERIM. AUGIENS. chron. a. 895: Arnolfus... cuius maxime -ine... rex factus fuerat. BERTHOLD. CONST. annal. a. 1075 p. 278: ut si quolibet -ine cum corporali sua salute et integritate concessa, ... regi posset satisfacere. GUILL. TYR. hist. rer. transm. XII 18 p. 538: novas ineunt inauditi -inis vias. *spéc. action militaire*: RADOLF. CADOM. gesta Taner. 143 p. 706: Adanam, Tharsum, brevi sed acri -ine debellat.

2) *préoccupation, souci*: WALAHFR. carm. 5,66,1: fri-

vola vanarum linquens -ina rerum. PROSAR. Lemov. 160 str. 12a p. 176: dira -ina/orco missa/pellebat ab ipso cuncta. MARB. Mauril. col. 1638^D: iter accelera, removens -ina sera.

3) *machination, ruse*: TRAD. Frising. 738 (a. 853): per -ina vel machinationes malivole ancille. POETA SAXO 2,247: tractans -ina belli. ANAST. chron. 110,4: Timotheus Helurus -ine usus noctu cellas monachorum circuibat. ib. 88,30: -ina, que adversus sacratissimum Athanasium denuo parabantur. CARTUL. Sax. 936 (a. 955—959): nititur cupido humani -inis possidere ea. CARTUL. Sithiens. I p. 177 (a. 1026): qualicumque -ine facti. GERARD. MORES. delib. p. 249: -ina immundissimorum spirituum divinatur. DIPL. Henr. III 198a p. 254,34 (a. 1047): has prelibate canonice res... quocumque -ine de potestate canonicorum... auferre. TRANSL. Dion. Ratisb. 23 p. 365a,6: si non peccatorum -ina impediunt. DIPL. Henr. IV 421 p. 564,16 (a. 1091): hanc... paginam aliquo -ine aut arte... violare. BERTHOLD. CONST. annal. a. 1077 p. 288: insidiarum et inpugnationum illius non parum metuentes -ina et incursiones. CHRON. Namn. p. 37: quum autem de tale -ine ambiguus esset. ACTUS pont. Cenom. p. 391: quod nihil eorum -ine nocuissent. JOH. SARISB. epist. 1 p. 2: si vero unquam ad hoc aspirarent, omnes quos huius -inis habuerit adiutores, anathemati subiugemus.

4) *décision*: ECBAS. capt. 432 p. 96: hic maneat, donec regis -ina noscas. THEOD. AMORB. Mart. 1: sophie -ina. HELM. 40 p. 81,5: accepta quandoque occasione rebellionis aggressi sunt -ina. ib. 103 p. 202,23: ne principes concepta -ina transferrent in effectum.

5) *dénouement, effet, résultat*: ANAST. chron. 186,5: stupefactus imperator super insperate rei -ine (τῷ ἀπροσδοκῆτῳ τοῦ πράγματος). WALTH. SPIR. Christoph. II 6,25: quamvis acerba sue videat -ina noxe. THEOD. AMORB. Firm. epil. p. 27,32: magne quodam gravitatis -ine... crevit et sanitas.

6) *machine de guerre*: HIST. de via Hier. 120 p. 220: -en illud ex parte maxima lignis recentibus operatum atque connexum, sub onere fatiscens iam vergere incipit.

1. *molimentum*, -i n. *effort*: HETTI epist. 2: cum imperiali solercie presentabimus deiecta procul -a aliorum una nobiscum.

2. *molimentum*, -i n. *pour monimentum monument*: COD. Caiet. I 69,7 (a. 939): a parte orientis via publica et -um.

3. *molimentum*, -i n. [molo] *droit de mouture*: CARTUL. Andegav. III 112 p. 84 (c. 1150): in hoc concessu concessum est priorissam et molendinarium sine -o ad molendinum molere.

1. *molina*, -e f. [2. mola] *tribulation*: CARTUL. Sax. I 191 p. 271: in hac terra habetur -a.

2. *molina*, -e f. v. *molinus*, -a, -um.

molinagium, -i n. [molina] *forme*: molnagium: CARTA

a. 1183 (DuC). ACTA pont. Rom. Gall. IV 289 p. 445 (a. 1186). *droit perçu par le seigneur sur la mouture du grain*: ACTA Henr. II, II p. 355,13 (a. 1177—89): fossagio, muragio, excubiis, -o, fornagio, vinagio. ACTA pont. Rom. Gall. IV 289 p. 445 (a. 1186): medietatem molnagii eiusdem molendini. CARTA a. 1192 (Martène, Anecd. I col. 649) (DuC): sint liberi et immunes... pasnagio, -o, fornagio. v. *molendinacium* et *molneragium*.

molinar, -is n. v. *molinare*, s.v. *molinaris*.

molinare, -is n. v. *molinaris*, -e.

molinaris, -is m. v. *molinare*, s.v. *molinaris*.

molinaris, -e 1) *adj.*, *du moulin*: VITA Rom. Jur. p. 142,17: -is aqua. TRAD. Frising. 730 (c. 851): -em locum I. CARTUL. S. Alb. Andegav. I 259 p. 301 (a. 1060—87): partem... de minoragio -i.

2) *subst. neutr. (ou masc.) formes*: molinar: CARTUL. Berd. p. 2,3. molinaris: CARTUL. Fuld. B 279a p. 405,39 (a. 801). CARTUL. Biter. 6 p. 4 (a. 889). CARTUL. abb. Jocon. a. 908 (Mém. soc. archéol. Montpellier III p. 263). CARTUL. Nemaus. 33 p. 58 (a. 928). et 40 p. 68 (a. 938). CARTUL. S. Cucuph. I p. 127 (a. 983). molinare: CARTUL. Templ. 93 p. 70 (a. 1134) (Toulouse). molnare: CARTUL. Celsiniac. 539 p. 402. CARTUL. Salvan. 70 p. 60 (a. 1153). CARTUL. Magalon. 131 p. 253 (a. 1167). molnaris: CARTUL. S. Vict. Mass. I p. 167 (c. 1090). CARTUL. Richar. 34 p. 38 (a. 1138). monare: CARTUL. Templ. 203 p. 141 (a. 1139) (Toulouse). mulinare: CARTUL. Ruscinon. p. 124 (a. 947). mulinaris: CARTA a. 978 (Udina, El Arch. Condal de Barcelona 182 p. 360). CARTUL. S. Cucuph. I 134 p. 109 (a. 979). mulnare: CARTUL. Matic. p. 201 (X—XIe). CARTUL. S. Cucuph. I 359 p. 7 (c. 1001). CARTUL. Saviniac. 660 p. 338 (a. 1022). CARTUL. S. Vict. Mass. II p. 514 (a. 1034). mulnaris: CARTUL. Pared. Mon. 73. CARTUL. S. Cucuph. I 130 p. 104 (a. 978). mumlinaris: CARTA a. 893 (Monsalvatje y Fossas, Noticias históricas VI col. dipl. Besalú n° XLIV p. 142).

a) *emplacement d'un moulin*: CARTA a. 953 (Analecta Montserratensia 8,305): in ipso -e. CARTUL. S. Cucuph. I 152 p. 127 (a. 983): ipsos meos -es cum suis capud aquis. ib. I 185 p. 156 (a. 986): vindo vobis terras in IIII locos et ipsa mea porcione in ipso -e. CARTUL. Clun. I 336 p. 323 (a. 927—92): hoc est -e unum. CARTUL. Palnat. 6 p. 21 (a. 1040—89): -e quod est in supradicta aqua ubi postea molini edificarentur. CARTUL. Pared. Mon. 73 (XIIe): situm molini quem mulnarem vocant. CARTUL. Celsiniac. 539 p. 402: unum -e cum omnibus que ad ipsum respiciunt. ib. 616 p. 448: unum -e in quo nuper fuit constructum molendinum.

b) *moulin*: CARTA a. 813 (Vaissete, Hist. Languedoc II pr. 22 col. 78): mansum seniore... cum reliquis mansis, una cum -e. CARTUL. S. Cucuph. I 10 p. 14 (a. 921): quem vero predicto -e vel molente molino cum suo capudmolo. CARTUL. Saviniac. 136 p. 100 (a. 968):

cum... pascuis et impascuis, cum -e superposito. COD. Sulm. p. 41 (a. 1130): abet fines de uno latere -e Grimaldi et de alio latere forma de iamdicto -e. v. *molendinarius et molinarium*.

molinarium, -i n. v. *molinarium*.

molinarium, -a, -um I) *adj.*, du moulin: CARTUL. S. Cucuph. I 237 p. 200 (a. 989): in ipso rego -o. Doc. Port. part. 54 p. 50 (a. 1102): sesegas -as. v. *muniarius*.

II) *subst.*: A) *masc.*: *formes*: molenarius: COD. Patav. 5 p. 7 (a. 819). COD. Caiet. I 163,31 (a. 991). molenarus: ib. molnarius: CARTUL. S. Alb. Andegav. I 174 p. 199 (a. 1098). ib. 342 p. 393 (a. 1097). CARTUL. Gratianop. p. 110 (c. 1100). CARTUL. S. Vedast. p. 335 (XIIe). CARTUL. S. Vinc. Cenom. 835 col. 472. molnerius: CARTUL. Lerin. 31 p. 30 (XIe). ib. 85 p. 80 (a. 1146—82). CARTUL. S. Alb. Andegav. II 768 p. 258 (c. 1090). ib. I 176 p. 202 (XIIe). CARTUL. Mai. Mon. Dun. p. 57,21 (a. 1096). CARTUL. Vindoc. II p. 229 (a. 1123). ib. p. 450 (a. 1187). CARTUL. Belliloc. Carnot. p. 26 (a. 1160). CARTUL. Celsiniac. 979 p. 656. molnerus: CARTUL. S. Lupi Trec. 104 p. 143 (a. 1190). mulinariis: POLYPT. Irm. p. 260. COD. trad. mon. Lunael. 19 p. 12. CARTUL. S. Cucuph. II 375 p. 22 (a. 1002). mulnarius: POLYPT. Rem. p. 83. POLYPT. Irm. p. 200. CARTUL. Vindoc. I p. 234 (a. 1059) et ib. passim. CARTUL. S. Petr. Carnot. II 567 (a. 1079—1102). CARTUL. Andegav. III p. 229,36 (a. 1100). CARTUL. Molism. p. 128 (ante 1111). mulnerius: CARTUL. Mai. Mon. Vindoc. p. 48,25 (a. 1050). CARTUL. Vindoc. II p. 62 (XIe). CARTUL. Mai. Mon. Andegav. II p. 11,8 (a. 1070—80). CARTUL. Mai. Mon. Bles. p. 93,15 (XIe). CARTUL. S. Alb. Andegav. I 253 p. 297 (XIe). CARTUL. Molism. 180 p. 164 (a. 1076—1111). CARTUL. Long. Pont. p. 126 (c. 1100). mulnierius: CARTUL. Vindoc. I p. 171 (a. 1050). *meunier*: COD. Lauresh. 216 (a. 804): -um nomine Balduinum. ib. 265 (a. 845): -is atque mancipiis, diversi sexus et etatis. TRAD. Frising. 1031 p. 775,43 (a. 899): molas duas in una domo et unum -um. CARTUL. S. Joh. Ang. p. 142 (c. 997): S. Rainaldi -i. LIB. Domesd. (Worcs.) f. 176 b (V. C. H. Worcs. I p. 314): IIII cotarii et I -us. CARTA a. 1080—90 (Bertrand de Broussillon. La maison de Laval I p. 64): Popardus -us (cf. CARTUL. Celsiniac. 917 p. 614. ACTA Henr. Leon. p. 43,22 [a. 1154]. OBERT. SCRIBA a. 1186,270 p. 101). CARTUL. S. Petr. Carnot. II 567 (a. 1079—1102): custodem molendini, qui vulgo mulnarius vocitatur. CARTUL. Lerin. 85 p. 80 (a. 1146—82): medietatem... molendini quod pro eo tenebat Bernardus molnerius. CARTUL. Belliloc. Carnot. p. 26 (a. 1160): quicquid molnerii de illo reddito quem in molendino de Islo habebant. GUILL. CAS. II 1204 p. 40 (a. 1191): cedant Anselmo -o... ad tenendum molendinum de Albanega. v. *molendinarius, molendinatus et mosterius*.

B) *neutr.*: *formes*: molenarium: CARTUL. Roman. 47 p. 59 (a. 952—1000). CARTUL. Clun. IV 2967 p. 165 (a. 1048). moliarium: CARTUL. Berd. p. 19,26 (a. 1161). molinarum: CARTUL. Biter. 39 p. 39 (a. 977). molnarium: CARTUL. Anian. 238 p. 365 (a. 1173). CARTUL. Absiens. p. 6 et p. 31 (XIIe). molneirum: DOC. Port. reg. I 340 p. 452 (a. 1179). monleirum: DOC. Port. reg. I 289 p. 371 (a. 1166). monneirum: DOC. Port. reg. I 357 p. 482 (a. 1185). mulinariis: CARTUL. Clun. I 37 p. 44 (a. 889). ib. I 201 p. 189 (a. 916). REG. Mantovan. 32,6 (a. 1007). mulinarium: CARTUL. Matic. p. 187 (a. 954—86). mullinarium: CARTUL. S. Andr. Vienn. p. 8 (a. 857). mulnarium: CARTUL. S. Hilar. Pictav. p. 28 (a. 954—55). CARTUL. Athanac. 181 p. 687 (c. 980). CARTUL. Clun. III 1352 p. 422 (a. 973). ib. 1902 p. 127 (a. 991). mulnarius: CARTUL. Clun. II 1026 p. 121 (a. 957). mulnarum: CARTUL. Clun. II 1615 p. 633 (a. 982). muniarium: CARTUL. Clun. II 1220 p. 301 (a. 966).

1) *lieu où est construit un moulin*: CARTUL. Belliloc. Lemov. 64 p. 114 (a. 904): cum terris, vineis, pratis, -is (CARTUL. Matic. p. 121 [a. 928—36]. CARTUL. Clun. II 1696 p. 720 [a. 984]. ib. III 1858 p. 97 [a. 990]. CARTUL. Gratianop. p. 174 [c. 1015]. CARTUL. Engol. p. 29 [a. 1020]). CARTUL. Biter. 27 p. 27 (a. 958): cum molinis et -is (ib. 101 p. 139 [a. 1027]). CARTA a. 972 (Vaissete, Hist. Languedoc V pr. 123 col. 270): -a et molendinos. CARTUL. Absiens. p. 98 (XIIe): dimidium -um quod... emit. 2) *moulin*: CARTUL. Athanac. 181 p. 687 (c. 980): mulnarium... super aqua Folmoda volventem. CARTUL. S. Saturn. Tolos. p. 130: pro edificatura -i. 3) *revenus du moulin*: CARTUL. Bean. 44 p. 30 (XI—XIIe): de -o suo de Boyset decimam. v. *molendinarium, molinaris, molneria, mosnarium*.

molinarum, -i n. v. *molinarium*.

molinator, -is m. [molino] *forme*: mulinaturus: COD. Cavens. I 199 p. 256 (a. 957). *meunier*: MON. hist. Neap. 166,16 (a. 990): Urso -i filio q. Petri. v. *molendinator*.

molinatura, -e f. [molino] *redevance payée au seigneur pour l'emploi de son moulin*: COD. Amalf. I 32 p. 48,8 (a. 1013): nobis dare deveatis -a sicut benerit per rationem per unum mensem modia undecim. v. *molatura et molitura*.

molinatus, -i m. [pour molinarium] *meunier*: COD. Cavens. II 343,13 (a. 993): et de ipso molino cura et vigilatione exinde abere sicut decet abere bonum -um.

molindinum, -i n. v. *molendinum*.

molinellum, -i n. [molinum] 1) *petit moulin (à poivre)*: UGUTIO s.v. frango: hoc fractillum, -um in quo piper teritur. 2) *molettes, partie du mors*: UGUTIO (DuC): camus, quoddam genus ferri freni, vel pars, scilicet quod vulgo dicitur -um. ib. s.v. lycos: lupatum, i. genus asperorum frenorum... alii dicunt quod lupatum est -um ipsius freni.

molinensis, -e [molinum] *ici forme*: mulinensis. de

moulin: CHRON. S. Petr. Besuens. p. 235: curtem mulinensem.

molinetum, -i n. [molinum] *moulin*: CARTUL. Magalon. 87 p. 171 (a. 1154): medietas in bosco et -o de Dolva.

molinianum, -i n. [molinum] *moulin*: COD. Amalf. I 178 p. 328,2 (a. 1169): cum plenario ipso -o da Caput de Scanno.

molinum, -i n. v. *molinus*, -a, -um.

molinis, -is m. v. *molinus*.

molinus, -a, -um I) *adj.*, *du moulin, du meunier*: AGOBARD. epist. p. 163,5 (MG epist. V): pro uno asino -o. CARTUL. scriin. Col. A. I p. 350 n° 9 (c. 1170—90): domum -am.

II) *subst.*: A) *neutr. ou masc.* (cf. P. Aebischer, *ALMA VI* [1931] p. 59 sq.; *Zeitschr. f. schweiz. Gesch.* 25, 1945, p. 214 sq.). *formes*: *molinis*: CARTUL. S. Cucuph. I 337 p. 285 (a. 998). *molins*: POLYPT. Rem. p. 25. *molinus*, -us: TRAD. Wizenb. 203 p. 194. DOC. Port. reg. I 119 p. 141 (a. 1131). *mollinum*: COD. Lang. 352 (a. 861). DOC. Port. reg. I 174 p. 212 (a. 1139). *mollinus*: CARTUL. S. Cucuph. I 279 p. 235 (a. 992). DIPL. Petri I Arag. 43 p. 273 (a. 1098). *mulinum*: TRAD. Frising. 185 (a. 802). POLYPT. Rem. p. 7. DIPL. Caroli II, II p. 253,4 (a. 866—70). COD. trad. mon. Lunael. 48 et 130. CARTUL. Clun. II 1544 p. 593 (a. 980). *mulinus*: TRAD. Patav. 69 (a. 819—24). CARTUL. S. Cucuph. I 130 p. 105 (a. 978). CARTUL. Sord. 56 p. 44 (a. 1105). CARTUL. Esl. p. 47,1. *acc.s. molinu*: COD. Cavens. V 174 (a. 1016).

1) *moulin (à eau)*: CAPIT. reg. Franc. I p. 172,21 (a. 801—13): vivaria cum pisces, vennas, -a. GESTA Aldrici p. 316,41 (MG Script. XV): -a duo iuxta monasterium supra fluvium Sarte constructum. COD. Lang. 310 (a. 853): -o... in fluvius Lambro. MEM. Luc. V p. 523 (a. 874): fundamento de -o qui esse videtur in aqua que dicitur Teupascio... una cum omni legnamentum et machinas, sed edificio suo. CARTUL. S. Gall. II 674 p. 276 (a. 890): aquis aquarumque decursibus, -is, piscationibus. CARTA Jocon. a. 908 (Castelnaud dans Mem. Soc. archéol. Montpellier III p. 263): usque ad molinarem... et de -o ad sapinum. CARTUL. Biter. 29 p. 22 (a. 958): cum -is et molinariis. CARTUL. Lerin. 230 p. 236 (a. 1007): ipso -o que est edificatus in rivo. CARTUL. S. Vict. Mass. II p. 15 (c. 1020): bedale de -o. CARTUL. Andegav. III p. 3,36 (a. 1028): cum -o uno in ipso flumine. CARTUL. Palnat. 6 p. 21 (a. 1040—89): molinare quod est in supradicta aqua ubi postea -i edificarentur. CARTUL. S. Andr. Vienn. 119 p. 27 (a. 1044): sub prepositalibus -is. CARTUL. Vindoc. I p. 185 (a. 1054): aream -i de Porta. CARTUL. Userc. § 352 p. 207 (a. 1055): hoc est stagnum et -os. CARTUL. Blandin. I p. 99 (a. 1066—87): 11 -i cum gablo rusticorum. CARTUL. S. Vict. Mass. I p. 131 (c. 1070): de molendino Tevolenio... et de alio -o. CARTUL. Conch. 75 p. 71 (a. 1073—87): preter -um de intus vallato. CARTUL. Celsiniac. 475

p. 362: duos -os in valle. CARTUL. Vindoc. I p. 411 (a. 1077): unum quoque quartarium -i. SPICIL. Brivat. 4 p. 9 (a. 1078—91): medietatem de uno -o. CARTUL. S. Petri Gomai 69 p. 222 (a. 1080): comparavi medium -um. LIB. Domesd. I (Shrops.) fol. 255 b. i: ibi -um hiemale, non estivum. CARTUL. Mont. Pessul. p. 499 (XIIe): ipsos -os habebat ad fevum. CARTUL. Conch. p. 353 (a. 1107): piscatoriam -i ante portam castris. CARTUL. S. Saturn. Tolos. p. 398 (a. 1143): dedit ad fevum medietatem de aqua de -o. GUILL. CANT. Thom. (Becket Materials III p. 3): aquis fluvialibus... ad quas -orum versatiles rote citantur cum murmure iocoso. CARTUL. Bund. I p. 289,29 (a. 1175): de aqua eiusdem aqueductus -i sui. ACTA Pont. p. 186,25 (a. 1190): -um de Estraelhon... tenetur in aqua mea de Talancia... ut idem -am a priori feodi sui cessione propter -orum meorum de Talancia remotionem divulgum nulla possit impeti contradictione.

2) *moulin (à bras)*: REG. Luc. p. 131 (a. 1163): de uno -o manuelo cum sedio et sua pertinentia. ROTUL. scacc. Norm. II p. 68a (a. 1198): unum -um ad mansus. 3) *moulin (à vent)*: ROTUL. scacc. Norm. II p. 107b (a. 1201): I -um ad ventum. 4) *moulin à tan*: ROTUL. scacc. Norm. II p. 2 b (a. 1198): pro -o tanerez reparando. 5) *moulin à foulon*: ROTUL. scacc. Norm. II p. 67 a (a. 1198): de -o folerez. 6) (*au fig.*) *revenus d'un moulin*: LIB. cens. S. Petri Gand. p. 38: de -o donet modia de annona 4. CARTUL. S. Hilar. Pictav. p. 104 (a. 1080): de -o Mesiaco IV sol.

B) *fém. formes*: *mulina*: TRAD. Frising. 533 (a. 826). COD. trad. mon. Lunael 52,77 et 128. *mulinna*: DOC. Port. part. 96 p. 83 (a. 1103). 1) *moulin*: CAPIT. reg. Franc. I p. 89,2 (c. 800): quid de -is, quid de forestibus, quid de campis. ib. I p. 252,10 (c. 810): est ibi -a I. 35) TRAD. Frising. 298 (a. 811): de locis -arum. VITA Rom. Jur. p. 141,23: -as piscinasque fraternis usibus gubernabat. DIPL. Ludow. Germ. 112 (a. 864): -am unam et colonias duas. TRAD. Wizenb. p. 155 (a. 833—60): locum ad -am legitimam, et in eodem loco -am paratam. 40) HINCM. REM. Remig. p. 339,16: agrum apud officinam -arum. DIPL. Karlom. II 12 (a. 878): locum... cum molitura de -is. DIPL. Arnulfi 77 (a. 890): cum... aquis aquarumque decursibus, -is vel -arum locis. CARTUL. Bund. I p. 381,29 (IXe): -am I. TRAD. Frising. 1098 (a. 937—57): unam -am correctam. CARTUL. Clun. IV 3492 p. 605 (a. 1076): terras, vineas et serricas -arum. DOC. Port. part. 96 p. 83 (a. 1103): sedillas mulinnarum. ib. 127 p. 111 (a. 1103): sedilias -arum. ACTA pont. Rom. ined. I 200 p. 182 (a. 1145): terramque de -a. CARTUL. Gimund. p. 381 (a. 1163): aquas, -as et molins. 2) *revenus d'un moulin*: CAL. rotul. cart. IV 294 (a. 1106—23): decimam sue annone et -arum.

1. **molio**, -nis m. *meunier*: AYNARD. p. 621: -o est custos molendini.

2. molio, -nis m. [*lat. vulg. *mutulo, -nis de mutulus; cf. cat. molló; esp. mojón*] *formes*: mollo: CARTUL. S. Cucuph. I 134 p. 109 (a. 979). mollione (*abl., indécl.*) CARTA a. 1052 (Esp. sagr. 36 apénd. 50).

borne: CARTUL. S. Cucuph. I 134 p. 109 (a. 979): 5
retornat ad ipso mollone rotundum. *ib.* I 192 p. 162
(a. 986): in comitato Barch., prope domum S. Cucu-
phati, ad ipso -ne. CARTA Celon. a. 982 (López Fer-
reiro 2,184): per suos -nes firmissimos. CARTUL. Santil.
p. 48 (a. 987): pro -ne albo et pro termino de Johannes.
10
CARTA Lieb. 93 (a. 1001): per suos fitos et -nes. CARTUL.
S. Mill. p. 130 (a. 1042): possui pedem meum et -nem
in teste. CARTA a. 1052 (Esp. sagr. 36 apénd. 50): per-
venit ad illo mollione.

3. molio 4. v. molo 3. et 2. mollio 4.

moliolum, -i n. [*molo*] *petit moulin*: CARTUL. Carcas.
I p. 83—84 (a. 1106): donatores sumus... ipsum mo-
lendum ad fevum... et ego R. G. dimito ipsum clam
quod faciebam de ortigario de ipsum -um.

molliono 1. [*1. molio*] *moudre*: CARTUL. Biter. 153 p. 20
208 (a. 1142): sicut -atum est de tribus molionis.

mollionum, -i n. [*1. molio*] *moulin*: CARTUL. Biter. 153
p. 208 (a. 1142): sicut molionatum est de tribus -is in
intus versus aquam.

molior 4. dép. tr. formes: molio: REGINO chron. a. 25
869 p. 99,14. molyor: THIETM. 6,33. (UGUTIO: -ior, -iri,
i. cum difficultate conari et proprie dicitur de magnis
rebus et -iri i. machinari, parare, fabricare, excogitare,
disponere, cum difficultate vel ingeniose quiddam agere).

1) *faire*: MIRAC. Euphebi 333,38: cum hoc diutius 30
-retur. RUOTG. COL. 9: quicquid sacerdotum Domini
aut perfectorum virorum quispiam illo in tempore mag-
num in religione -ebatur. WIPO gesta 10: multa -entes,
multas munitiones in cassum preparantes. GALTER.
CASTIL. Alex. V 47: ad Magnum -tur iter (*cf. ib.* III
129).

2) *réaliser, mettre à exécution*: WALAHFR. carm.
5,14,2: fugam/-tur vaga concitam. DIPL. Caroli III 2
p. 3,31 (a. 893): vel tributa exigenda seu queque iniuste
-enda. WALTHARIUS 120: nocte fugam -tur (OTTO FRIS.
40
gesta 2,40 p. 148). ADAM BREM. 2,52 p. 112,15: bellum
-tur in Anglos. GUIBERT. Nov. gesta Franc. IV 5 col.
741^c: -tur vulnera ferro.

3) *construire*: DIPL. Caroli II I p. 86,14 (a. 844): cella
... infra murum ipsius civitatis habetur -ta.

4) *préparer*: EINH. Carol. 17: -tus est et classem contra
bellum Nordmannicum.

5) *comploter, ourdir, tramer*: a) *avec acc.*: EINH.
Carol. 6: prefectum res novas -entem. ANNAL. Xant. a.
834: insidias -tus est. POETA SAXO 2,359: -tus... con-
traria regi. RICHER. II p. 82: contra se dolos aut vires
-ebantur. THIETM. 6,33: multa sibi contraria -yri cupien-
tem. DIPL. Arnulfi 163 p. 250,2 (interp. X^e): vim sive
50
usurpationem aut rapinas vel pressuram -ri. RUOTG.

COL. 18 p. 17: quicquid novum contra hoc regnum
absque eius voluntate -ris. WIPO gesta 35 p. 55: quicquid
poterat -ri contra imperatorem, non pretermisit. *ib.* 19:
rebellionem -ebatur. BERTHOLD. CONST. annal. a. 1077
p. 304: deteriora -entibus. b) *avec contra + acc.*:
RICHER. II p. 98: cum regnorum principes contra se
aliquando -ti sunt. SILV. II epist. 160,27: qui contra
hanc constitutionem -ti fuerint. c) *abs.*: CARTA a. 845
(S. Romanin, Storia doc. di Venezia I 362,25): absque
10 sinistra cuiuspiam -entis tergiversatione.

6) *sens passif, être tramé, être ourdi*: REGINO chron.
a. 869 p. 99,14: formidans, ne forte insidie sibi a Caroli
fautoribus -rentur. THANGM. Bernw. 15: cognoscens
talia circa se -ri.

7) *tenter de, s'efforcer de*: a) *avec prop. infinitive*:
LIUTG. Greg. 4: eum interficere. EINH. Carol. 5: hoc,
quod efficere -ebatur. HRABAN. univ. col. 61^c: semen
David extinguere. LUDOW. GERM. epist. ad Hadr. 2
p. 252,37: infringere sacros canones. RICHER. II p. 52:
ad quam... pervenire. CARTUL. Carinth. 3,205 p. 88
(a. 1002): dictum monasterium... destruere. BERTHOLD.
CONST. annal. a. 1068 p. 274: eum regno privare. ORD.
VIT. hist. XIII 26 t. V p. 69: hostilis exercitus Luxovium
obsidere -itur. GUILL. MALM. gesta pont. III p. 228:
25 sedem meam... usurpare. OTTO FRIS. gesta 1 cap. 28:
senatoriam dignitatem instaurare. ACTA pont. Rom.
Gall. IV 212 p. 366 (a. 1179): conventionem... infrin-
gere. b) *avec ut et subj.*: WIPO gesta 7 p. 29: legati
aderant... -entes ut regem pro offensione civium pla-
carent. c) *avec quomodo et subj.*: GUILL. TYR. hist.
rer. transm. XX 8 p. 953: at soldanus et sui interea -ri
non cessant quomodo regem a se repellant. d) *avec*
gérondif au génitif: BERTHOLD. CONST. annal. a. 1075
p. 277: Saxoniam cum exercitu ex improviso adeundi...
35 cum suis fidelibus -iebatur.

8) *donner, accorder*: HROTSV. Pafn. 10,5: utrumne
benignitas divine miserationis adhuc indulgentiam -ita
est poenitentis lacrimis.

molipdinum, -i n. [*μολύβδινος*] *litharge*: MAPPE
clav. XXI p. 197,9: permisces aqua pinguedinem; com-
ponis super folia, aut corticem tenuem, et ubi sicca-
veris, conflabis eam cum -o. *ib.* LII p. 201: -j C ii,
sulfuris z. ii, eris Gallici limature z. xx... omnia con-
tundis.

molis, -is f. v. *1. mola.*

molisto 1. v. *molesto.*

molita, -e f. v. *molta.*

molitio, -nis f. *forme*: molicio: CARTUL. Matic. p.
263 (a. 1031—62). HELM. 93 p. 183,24. 1) *effort, tenta-*
tive, entreprise: EINH.? pass. Marc. I 1,4 p. 241,42:
50 sed parum successit eorum voluntati -o operis inchoati.
WALAHFR. Gall. 2,18: malivolorum quorundam -nibus
impetitus. CARTUL. Matic. p. 263 (a. 1031—62): sed
ad nichilum -cio eius redigatur. FULCH. hist. Hier. p.

691: repentini facti regem occupat stupor, qui hanc -nem egre ferebat. HELM. 93 p. 183,24: ubi non sit diverticulum vel ulla evasionis -cio.

2) *attaque sournoise, machination*: PRUD. annal. Bertin. p. 26 (éd. Waitz): Hlotharii -nibus diu obsistit. DIPL. 5
Henr. V p. 98 (St. 3059 = Stumpf, Acta imp. 87) (a. 1111): ut nullus... aliquam violentiam... manifestis vel clandestinis -nibus... inferre audeat. GESTA Trev. cont. I 9 p. 182,28: si Colonienses hac -ne prevaleant, actum 10
hoc omnium successorum suorum esse dedecus et infamiam. CARTUL. Mog. B 71 p. 75 (a. 1153—60): contra hanc sinistra aliqua -ne deprehensi fuerint laborasse. GERH. STED. annal. p. 216,23: omnis illa prior actio iniqua -ne annullata est.

3) *stratagème, pratique de sorcellerie*: ANAST. chron. 15
327,19: his *Manicheis* advocatis, hunc -nibus ipsorum subegit.

molitor, -is *m. artisan*: HRABAN. univ. XIV 25 col. 405^D: apud veteres non -es sed pistores dicti. UGUTIO: unde hic -r, -is *i. artifex, fabricator*.

molitura, -e *f. formes*: modura: CARTUL. Nobiliac. 222 p. 348 (a. 1187—1205). moletura: OL. MON. p. 42,29b (c. 1150). moldura: CARTUL. Cellafr. p. 108 (a. 1076—89). CARTUL. S. Mont. 73 p. 99 (a. 1080). CARTUL. S. Cypri. Pictav. p. 346 (a. 1090). CARTUL. 25
Capel. 44 p. 84 (a. 1130—36). CARTUL. Celsiniac. 907 p. 610. CARTUL. Coron. p. 148 (a. 1178). moledura: CARTUL. Cellafr. p. 113 (a. 1159—82). molendura: DIPL. Petri I Arag. 43 p. 273 (a. 1098). moletura: COD. Cavens. II 188,6 (a. 983). CARTA a. 1151 (Calmet, 30
Hist. Lorraine II col. 340). moltra: CARTUL. Rhen. inf. I 396 p. 274 (a. 1158). CARTUL. scrin. Col. A II a p. 256 (a. 1185—1205). moltura: POLYPT. Irm. p. 280. REG. Gen. 83,22 (a. 1012). CARTUL. S. Trin. Rotomag. p. 443 (a. 1030—91). CARTUL. Ult. Port. p. 3 35
(a. 1036). CARTUL. Clun. IV 3387 p. 485 (a. 1062) et passim. molitura: ACTA imp. 200 (éd. Stumpf) (a. 1196). mosdura: CARTUL. Absiens. p. 107 (XIIe). CARTUL. Talmund. 383 p. 282 (a. 1180). motura: ACTA imp. 1065 p. 762 (éd. Böhmer) (a. 1196). moudura: 40
CARTUL. Coron. p. 144 (a. 1171). moultura: CARTUL. Vindoc. II p. 259 (a. 1134). multra: CARTUL. scrin. Col. A II a p. 256 n. 2 (a. 1185—1205). multura: POLYPT. Irm. p. 99,128 et 175. DIPL. Catal. I p. 212,29 (a. 981). CARTUL. Molism. 153 p. 147 (a. 1095—1109). 45
ACTA com. Flandr. 28 (a. 1102). CARTUL. S. Cucuph. III 919 p. 106 (a. 1132). CARTUL. Glamorg. I p. 6 (c. 1129). CARTUL. S. Steph. Wangion. p. 191 (a. 1189) LIB. Calch. I 14 p. 19 (a. 1178—98) et passim. mutura: CARTUL. S. Steph. Wangion. p. 41 (a. 1200).

1) *revenus des moulins*: COD. Lang. 139 col. 244^C (a. 841): cum -a de molendinis. DIPL. Karlom. II 12 (a. 878): cum -a de molinis. CARTA a. 998 (Ficker, Forschungen zur Reichs- und Rechtsgeschichte Italiens IV

p. 56,13): -a de omnibus molendinis. CARTUL. Gorz. p. 222,14 (a. 1007): -e medietatem ac piscationis perciperent. CARTUL. S. Trin. Rotomag. p. 443 (a. 1030—91): sue domus proprie in urbe Rotomagi constitute molituram. CARTUL. Ult. Port. p. 3 (a. 1036): do... molendinum unum cum tota moltura. CARTUL. S. Vinc. Cenom. 604 col. 347 (a. 1065—68): molendinum... solidum et quietum cum tota moltura sue terre. CARTUL. Novigent. p. 57 (a. 1094): dono... molturam etiam molendini. CARTUL. Cellafr. p. 108 (a. 1079—89): terciam partem de la moldura. CARTUL. S. Alb. Andegav. I 345 p. 395 (a. 1096): unumque molendinum... et molturam. CARTUL. S. Martin. Camp. II 16 (a. 1134): molendinum... cum conclusione aque et -a totius ville. 15
ACTA pont. Rom. Gall. II 63 p. 141 (a. 1145—53): -am eiusdem terre. CARTUL. Belliloc. Carnot. p. 26 (a. 1160): molturam etiam proprie sue domus de Barharvilla... eisdem infirmis... quietam clamaverunt.

2) *mouture, redevance payée au seigneur pour la mouture du grain au moulin banal*: CARTUL. Clun. IV 3387 p. 485 (a. 1062): cum... molere ibidem monachis absque moltura (ACTA Pont. 26 p. 44,11 [a. 1139]. LIB. Calch. I 14 p. 19 [a. 1178—98]. CARTUL. S. Vedast. p. 261 [XIIe]. CARTUL. S. Mont. 73 p. 99 (a. 1080): molduram 25
farine. CARTUL. S. Salv. Vicecom. p. 42 (a. 1080): ut molant monachi omnem annonam suam sine loco et sine moltura (cf. ib. p. 50 [c. 1090]. ACTA Phil. Aug. I 330 p. 339 [a. 1190]). LIB. Domesd. I (Cambs.) 195b: ibi... II molini; unus reddit VI sol. et alter -am de 30
dominio. CARTUL. Andegav. III p. 251,8 (a. 1095): dedit... de molendino... suam partem cum moltura suorum hominum. CARTUL. Novigent. p. 167 (a. 1100): molere annonam ad molendinum sine -a. CARTUL. Nemaus. 200 p. 317 (c. 1110): de ipso molendino... de 35
moltura... IIII pognaderias. CARTUL. S. Vedast. p. 332 (XIIe): de singulis modiis annone mee debet... pro moltura ecclesie. CARTUL. Novigent. p. 87 (a. 1132): dimisit eis dimidium modium frumenti quam ei debebant de moltura. CARTUL. Capel. 44 p. 84 (a. 1130—36): 40
prior vero, pro parte Petri annone, daret... hoc quod de moldura dabit ad molas et ferrum. CARTUL. Absiens. p. 107 (XIIe): exclusam... ad faciendum molendinum et aquam et prata et mosduram hominum suorum. ACTA pont. Rom. Gall. II 78 p. 160 (a. 1154): omnes 45
messes suas... a moltura et omni alia consuetudine liberatas. CARTUL. Rhen. Inf. I 396 p. 274 (a. 1158): debitam portionem que moltra vocatur, pro precio molendi de tota summa annone nostre accipiat (cf. CARTUL. scrin. Col. A II a p. 256 [a. 1185—1205]). CARTUL. 50
Gimund. p. 334 (a. 1168): molant in predicto molendino singulis diebus, unum modium de blado... sine omni moltura et sine omni farnage et sine alio dono (cf. CARTUL. Mont. Pesul. p. 187 [a. 1172]). STATUT. Cisterc. p. 83 (a. 1175): de molendinis ubi -am exigimus

usque ad annum nos expedire iubemur? CARTUL. Coron. p. 148 (a. 1178): in altero molendino quartam partem moldure que nostri erat iuris. CARTUL. Tal-mund. 383 p. 282 (a. 1180): ut ad molendinum novum prior de P. sine mosdura annonam suam omni tempore moleret. LIB. Bold. f°7b: est quietus ipse de multura et operatione molendinorum. CARTUL. Rames. II 278 (a. 1188): cum molendino et multura ad ipsum molendinum pertinente. ACTA Phil. Aug. I 375 p. 463 (a. 1191): concessit molturam in molendinis suis. RADULF. DIC. II p. 155: si voluerint molere apud Andeli dabunt molturas suas sicut alii ibidem molentes.

3) *droit de moudre son blé librement*: CARTUL. Cel-siniac. 700 p. 504 (a. 1112): in molendino Willelmi Damacii... molturam de sua annona propria adquisivit. ORD. VIT. hist. V 15 t. II p. 425: si ipse vult molere, ad suum molendinum faciat. Si non placet, ad meum molat, molturamque suam habeat. *spécialement dans l'expression* molitura libera: ACTA Phil. Aug. I 125 p. 157 (a. 1184): dedit in molendinis de Ulmeto -am eorum liberam ad Grangiam de Boillonello. LIT. Cantuar. (éd. Sheppard III p. 360): retinemus... nobis... liberam -am nostram. ACTA imp. 1065 p. 762 (éd. Böhmer) a. 1196: contulerunt moturas in molendino Campi Martis de proprio frumento... famulantium eidem ecclesie liberas habendas. v. *molnea*.

4) *droit de posséder un moulin*: ACTA com. Flandr. 28 (a. 1102): omnem multuram... possideant in tantum videlicet ut a predicta villa A. usque B. nulla omnino alia molendina intersint.

5) *redevance payée au meunier*: CARTA a. 1152 (Vaissete, Hist. Languedoc V pr. 596 col. 1166): *molendinarii* non accipiant propter suam molduram ultra sexdecimam partem. STATUT. Arelat. 57 p. 208: statuimus quod -a detur molendinis aure vicesima pars et molendinis aque tricesima pars.

6) *grain à moudre*: CARTA a. 1059 (Gallia Christiana XI instr. col. 14): unum molendinum ubi tota -a de G. debet venire. CARTA a. 1088 (Le Prévost, Mém. pour servir à l'histoire du département de l'Eure p. 205,56): molendinos ad quos... venit moltura de Novo Burgo. CARTUL. S. Cypr. Pictav. p. 346 (a. 1090): ...ut habeant terciam partem moldure et farinas.

7) *grain moulu*: POLYPT. Irm. p. 280: habet ibi fari-narios III... qui solvunt de moltura modios CCC (cf. ib. p. 99,128,175 et 318). CARTUL. Claromont. p. 55 (a. 1069): decimam -e et piscium molendinorum nostrorum. CARTUL. Vindoc. I p. 321 (a. 1068): de qua medietate *molini* sextam partem tam in -a quam in piscatione et aliis redivibus dedit. ACTA pont. Rom. Gall. II 78 p. 161 (a. 1154): octo minas molture et quatuor bustellos frumenti. CARTUL. S. Steph. Wangion. p. 191 (a. 1189): accensivit... alia mina multure. ib. p. 41 (a. 1200): medietas est frumenti, alia muture. v. *molatura* et *molinatura*.

molitus, -a, -um v. *molior*.

molla, -e f. v. *l. mola*.

mollareus, -a, -um v. *mollarius*.

mollaria, -e f. v. *molleria*.

5 **mollarius**, -a, -um [mollio] forme: mollareus: REG. Luc. II 1387 p. 247 (a. 1178). *mou?*: REG. Luc. II p. 178 (a. 1171): X sist. de castaneis -is. ib. II 1316 p. 193 (a. 1173): medium star. de castaneis -is. ib. 1387 p. 247 (a. 1178): unum star. de ficibus siccis et castaneis -eis.

10 **1. molle**, -is n. [*M. F. mole botte d'osier?*] *paquet (quantité déterminée)*: LIBERT. Lond. 3.3 p. 675: si vero zonas attulerit, non minus vendat quam I -e.

2. molle, -is n. v. *mollis*.

15 **3. molle**, -is n. [*cf. ital. molle*] *pinçette*: REG. Pis. 571 p. 437 (a. 1185): nihil aliud inde habuerunt... de preda, scilicet parium unum -ium et marram unam de ferro.

molledinum, -i n. v. *molendinum*.

20 **mollegia**, -e f. v. *molegia*.

molleia, -e f. [molo] *redevance payée au seigneur pour la mouture du grain au moulin banal*: CARTUL. Alt. Aven. p. 26 (a. 1190): concessimus... ut de blado quod ad usus suos molere volent, nullam in molendinis nostris... -am deinceps solvant.

molleira, -e f. v. *molleria*.

molledinarium, -i n. v. *molendinarium*.

molledinum, -i n. v. *molendinum*.

30 **molleo** 2. [mollis] 1) *être ou devenir mou*: UGUTIO: -eo, -es, esse vel fieri mollem. 2) *rendre mou*: RECEPT. C. XXV p. 69: oxipurium hoc qui ventrem -et.

molleria, -e f. [mollis *cf. prov. moulièro*] *formes*: moleira: CARTUL. Anian. 47 p. 187. mollaria: CARTUL. Agath. C p. 116 (a. 1132). CARTUL. Mont. Pessul. p. 665 (a. 1165). molleira: CARTUL. Richar. 8 p. 11 (a. 1143). *champ cultivé où l'on voit sourdre de petites sources, terrain creux où les eaux croupissent*: CARTUL. Agath. C p. 116 (a. 1132): in mollariam que se tenet cum ipso podio. CARTUL. Richar. 16 p. 20 (c. 1143): adiungimus unam -am de prato que est iuxta fluvium. CARTUL. Mont. Pessul. p. 665 (a. 1165): pro commune pastu castri predicti totum pratum Guillelmi de Lubisano, et ortum Bernardi Gervasii, et totam mollariam, preter duos ortos Rigaldorum, quos aqua fonti dividit. CARTUL. Richar. 114 (a. 1169): -as que sunt in pratis Novellis. CARTUL. Mont. Pessul. p. 675 (a. 1173): in locis cultis vel incultis, in pratis, in -is, et in ceteris rebus.

50 **mollesco** 3. *intr. formes*: molesco: GERARD. MORES. delib. p. 212. molescor (*intr.*): GERARD. MORES. delib. p. 179. mollisco: RADULF. CADOM. gesta Taner. 26 p. 624. 1) *s'amollir, devenir mou*: GERARD. MORES. delib. p. 179: qui (*sc. lapis, super quem ecclesia est fundata*) nec igne solvi, nec ferro frangi, nec hircino cruore -i,

nec ullo ingenio a fortitudine amoveri. EPIST. HANN. 108 p. 185,12: testa, que in aquis posita non -it. RADULF. CADOM. gesta Tancred. 80 p. 663: quicquid corii... immisum cacabo, flammis -it et undis. HILDEGARD. phys. 2,2: aquam... in ore suo teneat, scilicet ut livor qui circa dentes suos est -at. GALAND. REGN. PROV. 23 p. 50: cum cera igne -at.

2) (au fig.) *s'humaniser s'apprivoiser, s'adoucir*: CAND. FULD. Eigil. II 11,14: hincce senis durum -ere coepit/pectus. HROTSV. Mar. 886: fecisti saxea corda paganorum -ere non domitorum (cf. id. Dion. 148). GERARD. MORES. delib. p. 212: quisquis igitur, qui de Christo catholice loquitur, hic de sublimissimis tonat, et de superioribus rorat verbum, quo non solum caro, sed ossa molescunt. ib. p. 248: Divine Maiestatis invisibilis unctio... et inluminatio..., qua arida -unt corda frangunturque superba, inluminantur opaca.

3) *montrer de la mollesse, hésiter à*: VITA Burch. Worm. prol. p. 831,46: quicquid enim labilis desiderat animus, velut lutum nullo camino probatum, ad peragendum -o. RADULF. CADOM. gesta Tancred. 26 p. 624: iam muliebres molliscunt ad lacrymas.

mollettum, -i n. [mollis; cf. ital. molle] *lieu humide, planté de joncs*: CARTUL. Interamn. 92,14 (a. 948): de frugibus et de ipso -o et de molino omnia faciamus quod nobis oportunitate fuerit faciendum.

mollibdina, -e f. [molybdaena] *litharge*: ANTIDOT. Sangall. p. 83: cera IIII, oleo commune lib. I, -e II, colofonea II. v. *molipdinum*.

mollicia, -e f. v. *mollitia*.

mollicies, -ei, f. v. *mollities*.

mollicors, -dis [mollis et cors] *mou, tendre de cœur*: JOH. SALISB. epist. 168 col. 161^A: provincia Duricordium appellatur, licet habita contemplatione quorundam possit et -ium appellari.

mollifico 1. 1) *amollir, rendre mou*: IOH. SCOT. versio Prisc. (Bywater, suppl. Arist. 1.2.54): stomachum dissolvit et -at. HILDEGARD. phys. 1,111 col. 1174^A: comedat sepe, et stomachus eius -at, et eum levem facit. ib. 6,6: cui stomachus induratus est... de iecore eius sepe comedat, et stomachum eius -at. ib. 1,111 col. 1174^B: per humores herbarum istarum cutis et caro illius exterior et matrix interior -etur. 2) *rendre malléable*: JOH. SCOT. glos. Mart. Cap. 14,11 p. 23,25: mulcifer dicitur quasi mulcens, id est -ens ferrum. 3) *ramollir*: THEOPH. sched. 1,30: vesicam piscis... mittens in ollam... cum aqua, sine -ari per noctem. 4) (au fig.) *adoucir, calmer*: JOH. SCOT. carm. p. 528 v. 52: invidiam... seivumque furorem/digneris pacto -are pio. Ps. BEDA orat. 3 (PL 94 col. 560^D): -a cor meum durum. ALCUIN. conf. fid. 2,4: -a cor meum durum.

mollinare, -is n. v. *mollinare s.v. molinaris*.

mollinum, -i n. v. *molinum. s. v. molinus*.

1. **mollio**, -nis m. v. 2. **molio**.

2. **mollio** 4. *formes*: molio: DIPL. Conr. II 276 (a. 1038?). mollo: RECEPT. C. XXIII et LXVII. (UGUTIO: -io, -is, -ivi, i. temperare, mitigare, enervare, mollem reddere).

1) *amollir, rendre mou*: THEOPH. sched. 2,9: pone super larem candentis furni vitrum, et cum coeperit -ri,... dilatabis. ALEX. NECK. utens. p. 107: lanam... virtute ignis -endam.

2) (médi.) *amollir, résorber (une tumeur)*: WALAHFR. hort. 213: absumptum ventris fertur -re tumorem. RECEPT. C. LXVII p. 76: ad omnes duritias mollandas in vulnere.

3) *adoucir, rendre tiède*: ADEMAR. hist. III 1 p. 110 (éd. Chavanon): mutatione subita aeris -ti glatie fluminis resoluta.

4) *adoucir (en parlant du vin)*: WANDALB. mens. 117: hoc herbis durum prodest -re lieum.

5) (par métaphore) *détendre*: EGID. PARIS. Carol. V 193: nec -at arcum/consilii propriis obliqua intentio lucris.

6) (sens moral) *amollir, adoucir*: POETA SAXO 1,191: gentis -ri pectora. ib. 5,33: barbariem... -re ferocem. HROTSV. Pel. 218: his rex -tus dictis. THIETM. 7,62: superbiam Gerardi humilitas Christi -ens. DIPL. Conr. II 276 (a. 1038?): prefate antiquioris legis severitatem in his temperare aut molire. FUND. Hild. I p. 941,13: Saxoniam, longo tandem -tam bello. GUILL. S. THEOD. epist. frat. M. D. 92 p. 136: priusquam indurescat, malitia eius -ri potest. PETR. CANTOR verb. abbrev. LXXX col. 239^B: -entes et laxantes rigorem sacre Scripture.

7) (au fig.) *battere, donner des coups*: COSM. PRAG. chron. p. 69: talis enim/Mos erat illorum simul unaquaque dierum/Post primam dorsum -rier usque deorsum.

8) *au passif, se laisser aller*: ATTO VERC. serm. col. 851^C: hic sexus facile -atur ad culpam. DIPL. Loth. III 63 (a. 1134?): ad agnitionem veritatis -ri et inflecti.

mollitus, -a, -us *émollient*: COLL. Salern. II p. 254 (XIIe): fiat clistere prius -um ex decoctione malve.

1. **mollis**, -e 1) *adj.*: a) *mou, tendre*: WALAHFR. Wett. 841: -i cera. POETA SAXO 2,15: -es herbe. ANAST. chron. 105,11: -ibus unguis. HROTSV. Pafn. 13,3: -is terre. GALTER. CASTIL. IX 22: -e solum. REG. Luc. 3,276 (a. 1200): castanearum -ium. b) *moelleux (pour des vêtements)*: RECEPT. A. XLVII p. 16: cum -e lana. AGIUS vita Hath. 7: -iorum et cultiorum indumentorum apparatus. RUOTG. COL. 30: -es et delicatas vestes. PETR. CANTOR verb. abbrev. 85 col. 254^D: in veste -i. PETR. COMESTOR hist. schol. col. 1175^D: quod est genus lini candidissimi et -issimi. c) *fluide*: WIPO tetral. 252: sanguine -i. d) *fin*: RECEPT. A. LXII p. 18: pulverem -issimum. e) *souple, détendu*: EPIST. Ratisb. 10 p. 324,19: de arcu -i vel forti. f) *souple, malléable*: THEOPH. sched. 3,17: ex -i ferro. g) *souple, aisé*: GODEFR. S. VICT. fons

philos. I p. 47,366: gressum faciunt -iorem pedi. h) *doux, sucré*: RECEPT. A. CXLV p. 30: in -e cervisia. i) *doux, tiède*: ADEMAR. hist. II 20 p. 97 (éd. Chavanon): hiemps -issima. j) *doux, calme*: HROTSV. Theoph. 206: quies. THIETM. 6,17: paciencia. VITA Proc. Min. p. 146: sancti patris miracula -i compendiosaque verbositate tractando. k) *mou, efféminé, sans énergie*: THIETM. 7,30: rex -is et effeminatus. WIDUK. 1,8: gens -is et pigra. GUILL. TYR. hist. rer. transm. X 15 p. 421: cives -es otio et longa quiete delicatos. l) *mou, fatigué*: RAYM. POD. 8 p. 250: diuturno morbo fatigatus et adeo -is per totam hyemem fuerat ut nec ad militandum nec ad largiendum promptus esse diceretur. m) *influençable*: WIBALD. epist. 127: -es auriculas habent domini, habent divites, adulatione capiuntur. n) *vain*: WALAHFR. Wett. 98: inane favoris / -e decus. o) *bémol (altération musicale)*: JOH. SCOT. glos. Mart. Cap. 512,2 (éd. Lutz p. 211,21): chroma per tritemoria in chromatico genere quod -e vocatur.

2) *subst.*: a) *masc., homosexuel*: JOH. SARISB. policr. III 3 p. 219: de -ibus, qui, sicut ignominiosi, ita sunt et videntur ignominabiles. b) *fém., efféminée*: GUILL. S. THEOD. cant. p. 78: pulchra... inter mulieres, fortis inter -es. c) *neutr.*: α) *pays marécageux*: GIRALD. topogr. I 25 p. 58: taxus...; animal mordax et immundum, -ia frequentans et montana. CARTA a. 1180—1210 (Furness Coucher II 2. 524): sciatis me dedisse... tam durum quam -e. β) *vêtements moelleux*: VITA Cunib. I C 1: non secum blandiebatur nec indutus erat -ibus. STATUT. ord. cisterc. a. 1134,81 p. 31: qui -ibus vestiuntur, in domibus regum sunt. γ) *parole douce, propitiatoire*: GERARD. MORES. delib. p. 67: nunquid (*sic*) multiplicabit ad te preces, aut loquetur tibi -ia (VULG. Iob. 40,22).

molliter 1) *délicatement, avec douceur*: HROTSV. Pel. 251: -r ephelum mulcens dicebat amandum. FROUM. carm. 19,34: ut teneram lendem frangamus -r. VITA Berth. Garst. 31: de voluptuosa seculi vita -r ad Deum in senectute conversus.

2) *mollement, avec faiblesse*: WIPO gesta 8 p. 31: rex Burgundie dum in senectute sua regnum -r tractaret. GALAND. REGN. prov. 121 p. 81: sunt pugiles qui carnem -r fovere nolunt. ORD. VIT. hist. VIII 4 t. III p. 289: turgidus Odo... Rodberto duce -r agente, toti Normannie dominare satagit.

2. mollis, -is f. v. 1. mola.

mollisco v. mollesco.

mollitia, -e f. forme: mollicia: GERH. AUG. vita Udalr. 12 p. 401. 1) *mollesse, faiblesse (phys.)*: HILDEGARD. Rup. 4: qui pre -a venarum ac medullarum plenam scientiam nondum habent.

2) *mollesse, moelleux*: GERH. AUG. vita Udalr. 3 p. 390: in -a plumatii. 3) (*fig.*) *faiblesse, douceur*: GERH. AUG. vita Udalr. 12 p. 401: dure amborum mentes... in -ciam verse.

mollities, -ei f. sive mollicies 1) *qualité de ce qui est*

mou, moelleux: BERTHOLD. CONST. annal. a. 1077 p. 303: plumarum -ciem. GUILL. TYR. hist. rer. transm. VIII 13 p. 344: culcitrans refectas bombice a turribus et muro... dimiserant ut per eorum -em et mobilitatem, contortorum molarium ictus eluderent. 2) *qualité de ce qui est meuble*: GUILL. TYR. hist. rer. transm. XIX 25 p. 926: propter arenarum -em nostris durum erat... accedere. 3) *malleabilité*: a) *au propre*: ERACL. color. I, XII 9 p. 39: -e plumbi. GERH. AUG. mirac. Udalr. 7: ceram in -ciem redigent. *spécialement en parlant d'un liquide*: ANAST. chron. 183,5: ut maris -cies in glaciei duritiam verteretur. b) *au figuré*: GUILL. S. THEOD. nat. et dign. amoris 3 p. 74: cor... ad concupiscentie carnalis ignem, degenerare quedam -e liquescens, totum defluxit in ventrem. 4) *souplesse (d'un vêtement)*: HROTSV. Pafn. 7,3: quoadusque abiecte hedine pellis austeritate ovini, velleris induatur -e. PETR. CANTOR. verb. abbrev. 85 col. 254^D: -em igitur vestium vitium constat esse. DOM. GUNDISS. div. philos. p. 4: -cies vestium. 5) *fragilité*: ALAN. INS. Anticlaud. I 452: in triplici speculo triplicata resultat / vitrea -es. 6) *douceur, mollesse, faiblesse*: HRABAN. epist. 34 p. 469: si -em voluptatum huius seculi sequeris. HROTSV. Bas. 168: -em iam deponens muliebrem et sumens vires prudenti corde viriles. ADAM BREM. 3,37 p. 180,17: ex illa... mundi gloria perductum ad hanc -em animi, quod... ignorabat modum. SUMMA Paris. 32,7,17 p. 247: mulierem non ad sexum sed a mentis -e. OTTO FRIS. gesta 2,30 p. 138: nec propria manu grecorumve -cie liberari poterat. CHRON. Lauresh. 155c p. 438,34: quantum -cies hominum et malitia temporum sinebat. GUILL. S. THEOD. cant. p. 78: pulchra... inter mulieres, fortis inter molles; a -e quippe mulier dicitur. GUILL. TYR. hist. rer. transm. II 4 p. 77: has predictas provincias sua Greci amiserant -e. **mollitio, -nis f.** [2. mollio] *malleabilité*: MAPPE clav. CCXXI p. 230: utile est ad gluten auri, ad argentum autem propter -nem argenti componitur mollior est, id est, duas partes de sapone, et unam de nitro.

mollitis, -is ? [*de l'arabe muwal-lad*] *celui qui a professé l'islamisme récemment*: CHRON. Adept. III p. 618,14: Mahamut cives emeritensis natione -is regi Abderrahman reuellavit. ib. p. 620,17: alium -e nomine Alporz.

mollitivus, -a, -um [2. mollio] *émollient*: COLL. Salern. II p. 254 (XII°): fiat clistere prius mollitum ex decoctione malve... deinde morditivum simul et -um ex aqua decoctionem mercurialis vialis.

mollito 1. [2. mollio] *amollir*: UGUTIO: mollio... i. temperare,... mollem reddere, unde -o, -as, frequentativum.

mollitus, -a, -um v. mollio.

1. mollo, -nis m. v. 2. molio.

2. mollo 1. v. 2. *mollio* 4.

molmitto 3. *orig. et sens inc.*: CARTUL. S. Maxent.

267 p. 293 (a. 1118—19): *qualem partem in molendinis talem partem -emus in restauracionem.*

molna, -e f. [*pour molina*] *meule (de moulin)*: CARTUL. Magalon. I 9 p. 11 (a. 1073): *pro tertia parte indivisa mollendini et -arum cum suis pertinenciis.*

molnagium, -i n. v. *molinagium*.

molnare, -is n. v. *molinaris*.

molnaris, -is m. v. *molinaris*.

molnarium, -i n. v. *molinarium*.

molnarius, -i m. v. *molinaris*.

molnea, -e f. [*molinare*] *droit de moudre son grain au moulin banal*: CARTA a. 1199 (DuC): *concessimus in eleemosinam eisdem infirmis -am suam liberam et absque emolumento... in duobus nostris molendinis Pinchonii. v. molitura.*

molneirum, -i n. v. *molinarium*.

molneragium, -i n. [*molneria?*] *forme*: *mulneragium*: CARTUL. S. Petri Carnot. 86 p. 328 (a. 1101—29). 1) *droit de mouture*: CARTUL. Vindoc. II p. 223 (a. 1123): *ingagiavit medietatem duorum molendinorum... cum piscatoriis... et -o.* 2) *droit de tenir un moulin*: CARTUL. S. Petri Carnot. 52 p. 305 (a. 1101—29): *molendinorum curam sive custodiam, quod -um sive iundragium dicitur. v. molendinagium et molinagium.*

molneria, -e f. [*molinarium*] *formes*: *mulnaria*: CARTA Sahagun. 980 (Menéndez Pidal, Origenes 311). *mulnaria*: CARTA a. 1129 (CARTUL. Eslonza 105). *mulneria*: CARTUL. S. Cucuph. II 749 p. 409 (a. 1093). CARTUL. Popul. 341 p. 209 (a. 1159) et 237 p. 144 (a. 1195). *redevance payée au seigneur pour la mouture du grain*: CARTUL. Mon. de S. Cruc. 54 p. 61 (a. 1152): *de ipso molendino date omni tempore... tertiam partem post levata -a... et duas partes... abeatu vos. moleria, molleria et monneria.*

molneriata, -e f. [*molneria*] *mouture*: CARTUL. S. Alb. Andegav. I 117 p. 144 (a. 1127—49): *dederunt... tertiam partem illius molendini et -am totam et tertiam partem stagni et piscium. ib. II 797 p. 279 (c. 1120): totam illam partem -e molendinorum stagni.*

molnerius, -i m. v. *molinaris*.

molnerus, -i m. v. *molinaris*.

molneta, -e f. [*molina*] *forme*: *monneta*: CARTUL. S. Lupi Escer. VIII p. 13 et LXIII p. 64. 1) *grain à moudre*: ACTA pont. Rom. Gall. III 8 p. 44 (a. 1104): *-a de curte sancti Vindiciani ad molendinum sancti Vindiciani in perpetuum ibit.* 2) *moulte ou monnée, droit en nature dû au propriétaire du moulin sur la mouture du grain*: CARTUL. S. Lupi Escer. VIII p. 13 (ante 1107): *post obitum eius monachi medietatem monnete haberent. ib. LXIII p. 64 (a. 1152): dederat... monnetam de Hescerento... et novum molendinum ad quod predicta monneta vadit. ib. LXXVII p. 79 (XII°): dederunt... novum molendinum et omne illud quod habebant in -a de Hescerente.*

molo 3. *trans. forme*: *molio*: CARTUL. Lerin. 298 p. 304 (a. 1145). 1) *moudre*: LEX Frision. 13,1: *ancilla... que nec mulgere nec -ere solet. REGISTR. abb. Werd. 2,3 p. 18,9 (IX—X^o): duos modios de sigilo debet a curte accipere, -ere et coquere. CARTUL. S. Cucuph. II 674 p. 336 (a. 1072): quando ipsum molendinum -erit... sextarium unum de formento. CARTUL. S. Salv. Vicecom. p. 42 (c. 1080): ut -ant monachi omnem annonam suam. DIPL. Henr. V (St. 3175 = Stumpf. Acta imp. 90 p. 101) (a. 1122): de duobus molendinis... que... brasium -ere debent. CARTUL. S. Alb. Andegav. I 117 p. 144 (a. 1127—49): molendinum, usquedum possit -ere. CARTUL. Lerin. 298 p. 304 (a. 1145): in molendinis... -iatur omne granum. CARTUL. Merseb. 119 p. 100,36 (a. 1179): magnam indigentiam -endi. OBERT. SCRIBA a. 1190,582 p. 234: -endo vobis sine multura granum pro operari in domo vestra.*

2) *broyer, réduire en poudre (un métal)*: THEOPH. sched. 1,30 capit.: *de -endo auro in libris et de fundendo molendino. COMP. pict. 15 p. 126: pone aurum vel argentum... super predictum lapidem, et -e illud fortiter.*

3) *émoudre, affiler*: UGUTIO: -o, -is... *id est acuere et proprie ferrum. v. molutus.*

4) *s'accoupler*: UGUTIO: -ere id est subagitare, cohire... *et hec significatio tracta est a predicta quia qui cohit quasi -ere et terere videtur.*

molens, -tis 1) *adj., à moudre*: REG. Silv. 276,25 (a. 955): *aquimolis -tibus.* 2) *subst. masc.*: a) *grain moulu*: CARTUL. S. Joh. Ang. p. 174 (c. 1096): *postquam vero cum -tem reddiderit, sit medietas illorum et medietas sancti Johannis.* b) *personnel du moulin*: ACTA Phil. Aug. II 410 p. 44 (a. 1195): *dedimus capellano nostro molendinum de Quinquampoit cum -tibus suis.*

molendus, -a, -um 1) *adj., à moudre*: CARTUL. Eichst. 4 p. 16^{med} (a. 1068): *-is molendinis (cf. CARTUL. Mog. A 319 [a. 1068]).* 2) *subst. m., moulin*: CARTUL. Mai. Mon. Dun. 172 p. 162 (a. 1119): *ad -os reficiendos.* **moloc(h)uinus**, -a, -um *orth.*: *moloquinus*: PAUL. AEGIN. cur. p. 45,7. *fait de mauve*: 1) *adj.*: PAUL. AEGIN. cur. p. 45,7: *-um oleum.*

2) *subst. fém., vêtement tissé de fibres de mauve (cf. A.F. molequin ou moloquin)*: PAPIAS (DuC. s.v. *melo-cineus*): *vestis, que albo stamine fit, quam alii malbellam vocant. Malbella que ex malvarum stamine conficitur, quam alii -am vocant.*

moloquinus, -a, -um v. *moloc(h)inus*.

molosicus, -a, -um [*molossicus*] *qui mord*: UGUTIO: unde -us, -a, -um, *id est mordax vel rapax.*

molosius, -i m. [*molotius?*] *pierre verte et pesante (peut-être malachite)*: UGUTIO: hic -us, *quidam lapis veluti viridis et gravis.*

molossus, -i m. 1) *chien molosse (forme: molosus)*: DOM. GUNDISS. div. philos. p. 58. WALTH. MAP. nug. cur. p. 213): WALTHARIUS 1341: *rabidi circumlatrant*

hinc inde -i. PASS. Petri et Pauli metr. 193: lupus... cupiens captare -um. ODO CLUN. Ger. p. 302: secularibus exercitiis... scilicet ut -os ageret, arcista fieret. TRANSL. Eugenii p. 40,26 (ANAL. Boll. III): -us agnum quidem ut glutto rapuit. OSBERN. Dunst. p. 81,24: horrendo -orum agmine defensus. RECTITUD. 4,2 p. 447: et duo pascant unum -um. ROB. MON. REM. hist. Hier. VI 6 p. 807: ut ursus inter -os, coepit se utrinque defendere. WALTH. MAP. nug. cur. p. 213: Bucardus molosus quod est Gallice veatur. UGUTIO: hic -us, -i i. magnus canis, quasi ad molendum paratus.

2) *molosse, pied métrique composé de trois longues*: JOH. SCOT. glos. Mart. Cap. 258,20 p. 126,9: omnis trisyllabus pes in fine positus -us dicitur. CRUINDM. p. 18: trisyllabi VIII: tribrachus, -us, dactylus. ib. p. 19: -us, ex tribus longis temporum VI. REMIG. mus. p. 84: tribrachys vero et -us non solum in temporibus, verum etiam in syllabis duplam possidet proportionem. HUGO S. VICT. gramm. p. 309,13: -us dictus est a Molossis id est Thessalis qui per gentes ad bellum pro more hoc pede modulabantur saltantes. DOM. GUNDISS. div. philos. p. 58: trissyllabi sunt octo... constat ex tribus longis et dicitur molosus.

1. molta, -e f. [molo] *formes*: molita: CARTA S. Cruc. Burdigal 58 p. 85 (a. 1192—3). moultia: ACTA Pont. 32 p. 54,31 (a. 1145). mouta: CARTUL. Gemet. II p. 171 (XIIe). ROTUL. scacc. Norm. II p. 24 b (a. 1198). v. *motum*.

1) *grain à moudre ou moulu*: CARTUL. S. Alb. Andegav. I 244 p. 290 (XIe): ut sua dominica -a et de sua tota terra veniat ad molinum monachorum. CARTUL. Tiron. I p. 161 (c. 1130): vicecomes totam terre sue -am... ad predicta molendina faciet venire. CARTA c. 1162 (Lib. S. Mar. de Dryburgh p. 106): omnem decimam -e molendini. ACTA Phil. Aug. I 153 p. 161 (a. 1184): eidem ecclesie asinum unum qui -a molentium ecclesie deferat.

2) *mouture, redevance payée au seigneur pour l'emploi du moulin banal*: CARTUL. Bec. p. 647,5 (a. 1077): dimidiam -am de Bosco Girardi. CARTUL. Gemet. II p. 170 (XIIe): unam minam orde de -a.

3) *droit banal de moulin*: CARTUL. S. Trin. Rotomag. 438 (a. 1030—91): dedit illis consuetudinem -e que sui iuris erat. ib. 448 (a. 1030—91): dedit Sancte Trinitati in alodium totam -am Chevreuille. CARTUL. Novigent. p. 27 (a. 1080): molendinum de Ruitera cum tali -a qualem hodie habeat (cf. CARTUL. Clun. IV 3586 p. 741 [a. 1081]). CARTUL. S. Bened. Floriac. I p. 242 (a. 1083): habent monachi in prefato castro omnem -am et redditus furnorum. CARTA Guill. II a. 1087—93 (Reg. RR. Anglo-Norm. I 133): domum de Hertford cum molendinis et cum -a eorum. CAL. rotul. cart. V 414 (c. 1130): molendina eiusdem ville cum soca et -a. DIPL. Conr. II 283 (spur. XII^{ex}): cum omnibus -is ad istam terram pertinentibus. CARTUL. Baioc. 1,42 (a. 1154): ad omnia ligna

preter ligias arbores et totam -am de Baiocis. ACTA Henr. II, I p. 116,8 (a. 1156): episcopus habuit -am de Baiocis. CARTA a. 1180 (DuC. s.v. 3. molta): terram absolutam ab omnibus, a -a, a relevamentis, ab omni tallia.

4) molta quieta, *droit de moudre librement son blé*: ACTA pont. Rom. ined. I 178 p. 157 (a. 1139): decimam molendinorum Augi et -am canonicorum quietam. CARTUL. Gemet. XCVI p. 234 (a. 1166—76): prepositus noster habebit -am suam quietam tantum de mensa sua. Si autem moluerit ad vendendum, inde reddet -am.

5) molta sicca, *corvées en compensation du droit de moulte quand on n'a pas recours au moulin banal*: CARTUL. S. Mar. de Bono Portu 16 p. 13 (a. 1197): quietum ab omni consuetudine et liberum, videlicet pasnagio, ... -a molendinorum et sicca -a et tavernagio (cf. ib. 40 p. 38 [a. 1206]: siccam -am, quando extra terras illas bladum deferebant et quando in molendino illorum non molebant, faciebant etiam monachis hec servicia, falcabant, colligebant, ducebant fena monachorum, vinde miabant vineas, ducebant vina, removebant molendinum eorum).

2. molta, -e f. [maltha cf. DuC s.v. 1. malta] *mortier, ciment*: ROB. PAUL. I 8 col. 387^B: quod remanet de -a qua condite sunt sanctorum reliquie, fundit ad basim altaris. COD. Laud. 2,11 (a. 1160): murum de creta grossum quatuor lapidum et sufrenatum de -a calcina.

3. molta, -e f. [orig. inc.] *morceau de terre érosé et détaché des rives d'un fleuve (souvent couvert d'arbres, cf. Serra, Del nome Plesine, Napoli 1956, 5)*: CARTA a. 1166 (Vercelli, Bibl. Soc. Stor. Subalp. 70): de -a una que iacet inter Amporum et Sidadam vivam et de alveis ipsorum fluminorum.

moltagium, -i n. v. multagium.

moltarius, -im. [1. molta] *tenancier estreint à la banalité du moulin*: ACTA Henr. II, II 707 p. 332 (a. 1172—89): molendinum de Vitreio cum omnibus iuribus eiusdem et -is cuiuscumque sint feodi.

molteria, -e f. [molo] *redevance payée au seigneur pour l'emploi du moulin banal*: BULLA Celestin. III a. 1196 (C. L. Hugo, Sacri et canonici ordinis Praemonstratensis annales I pr. col. 697): -am annone eiusdem curie liberam in molendino de Eures. v. *moleria* et *molneria*.

molticum, -i n. [cf. 3. molta et DuC. s.v. multicum et moltirum; A. ital. molticcio] *boue, alluvions*: DIPL. Otton. II 206 p. 235,4 (a. 979): cum... ripis, rupinis ac paludibus, molendinis, piscacionibus, aquis aquarumque decursibus, Padi -is et que dici vel nominari possunt.

molto, -nis m. v. multo.

molto 1. [molta] *moudre*: ACTA Henr. II, I p. 350,15 (a. 1156—62): vendere et mercari et -are ad suos molendinos.

molton m. v. multo.

moltoneus, -i m. v. *multonus*.

moltoninus, -a, -um v. *multoninus*.

moltonodia, -e f. [multo] *formes*: moutonodia: CARTUL. S. Mar. Santon. 231 p. 151 (a. 1065). moutonadia: ib. 231 p. 152 (a. 1065). *redevance sur les moutons, moutonnage*: CARTUL. S. Mar. Santon. 151 p. 112 (a. 1131—42): et ad Ramos Palmarum XII nummos -e. v. *multonagium*.

moltonus, -i m. v. *multonus*.

moltra, -e f. v. *molitura*.

moltro, -nis m. v. *multo*.

molturnagium, -i n. v. *multonagium*.

moltura, -e f. v. *molitura*.

molturenga, -e f. [molitura, cf. A.F. modurenge, mousterange] *formes*: modurencha: CARTUL. Templ. 380 p. 240 (c. 1145—76). molturengia: CARTUL. S. Mar. Paris. 1 p. 374 (a. 1120). CARTUL. S. Martin. Camp. XVI p. 249 (a. 1154—57). mosterange: CARTUL. Paracl. 65 p. 84 (a. 1179). mosterengia: CARTUL. hosp. Paris. 11 p. 6 (a. 1178). mouturengia: CARTUL. Albacur. 10 p. 28 (a. 1190). multurenga: CARTUL. S. Mar. Paris. t. I p. 380, n. 12 (c. 1120). multurengia: CARTUL. S. Martin. Camp. II 233 (a. 1147—54). CARTUL. S. German. Prat. II 252 p. 34 (a. 1190). muturengia: CARTUL. Albacur. 12 p. 29 (a. 1191—92).

mélange de grain moulu, blé de mouture: CARTUL. S. Mar. Paris. t. I p. 380 n. 12 (c. 1120): debet reddere annuatim duos modios frumenti et totidem de multurenga. ACTA pont. Rom. ined. I 200 p. 182 (a. 1145): duos modios, unum frumenti, alterum -e in molendinis suis apud Pontes. CARTUL. Templ. 380 p. 240 (c. 1145—78) (Lyon): IIII^{or} sextarios de frumento et VIII° de modurencha. CARTUL. S. Mar. Paris. 1 p. 374 (a. 1120): medium frumenti et medium molturengie. CARTUL. S. Martin. Camp. XVI p. 249 (a. 1154—57): medietatem molturengie, de molendinis de Duvera. CARTUL. hosp. Paris. 11 p. 6 (a. 1178): tres modios bladi ad mensuram Gastinensem, medietatem frumenti, medietatem mosterengie, annuatim in molendinis de Bosco percipiendos. CARTUL. S. German. Prat. II 252 p. 34 (a. 1190): septem sextaria annone, medietatem hibernatici et medietatem multurengie. v. *molturengius*, *multuragium*.

molturengius, -a, -um [molturenga] *de mouture*: CARTUL. Mai. Mon. Vindoc. 68 p. 387 (a. 1125—37): octo modios annone, quatuor scilicet frumenti et quatuor annone -e. CARTUL. S. Vinc. Cenom. 103 col. 71: duos modios annone -e. v. *molturenga* et *molturensis*.

molturensis, -e [molitura] *moulu, de mouture*: CARTUL. S. Lupi Trec. 45 p. 73 (a. 1172): dimidium modium frumenti et dimidium modium -is annone... donavi. v. *molturengius*.

1. **molucrum**, -i n. *lanterne (engrenage du moulin)*: UGUTIO: hoc -um, illud cum quo mola vertitur.

2. **molucrum**, -in. *fibrome*: UGUTIO: -um, tumor ventris.

molum, -i n. [moles?] *forme*: mulum: CARTUL. Clun. I p. 223 (a. 922). 1) *borne*: CARTUL. Clun. I 409 p. 396 (a. 933): terminatur... a sero -o finali. ib. I 233 p. 223 (a. 922): qui curtus terminat de uno latus terra Sancti Nazario..., de quarto vero fronte mulo. 2) *taxe payée pour l'entretien du môle*: COMPUT. c. 1156 (G. Astuti, Rendiconti mercantili inediti del cartolare di Giovanni Scriba [Torino 1933]): habui de grano lib. 245 et s. 6 de quibus dedi in -o et in staçon et adductura lib. 4. ad 1) cf. *molaris*, *molarium* et *molarum*.

molumentum, -i n. [molo] *droit de mouture*: CARTUL. Capel. XIX p. 43 (a. 1073): si ad alterius molendinum... aliquem annonam molere probatum erit, quamdiu molere potuerit, reddet -um et legem.

15 **molungo** 1. v. *olungo*.

molutura, -e f. v. *molitura*.

molutus, -a, -um [molo] *émoulu, affilé*: CARTUL. S. Aib. Andegav. I 182 p. 215 (a. 1087): de sanguine qui fundetur per arma -a. ACTA Phil. Aug. I 224 p. 270 (a. 1188): si vero aliquis de nocte sive de die armis -is aliquem vulneraverit. ib. I 408 p. 499 (a. 1192): de plaga facta armis -is.

momburgium, -i n. v. *mundi(de)burdium*.

25 **momen**, -inis n. *mouvement, moment*: UGUTIO: hoc -n, i. momentum tam pro motu quam pro spacio temporis.

momentalis, -e adj. [momentum] *momentané, de courte durée*: BARDO serm. p. 331,61: quod terminatur ex tempore, cuius proportio nec -is est, illa dico eternitate. EPIGR. misc. 3 p. 158: ne -is sit eis conversio talis.

momentanee v. *momentaneus*, -a, -um.

momentaneus, -a, -um I) adj.: A) *momentané, éphémère, de courte durée (spécialement pour la vie terrestre opposée à la vie éternelle)*: GESTA sanct. Roton. col. 243,33: -um perpassi... certamen, eternam gloriam... obtinent. DIPL. Karlom. II 24 p. 320,38 (a. 879?): temporalia et -o cursu transeuntia. VITA Liutb. 13 p. 19,2: huius -i temporis. DIPL. Arnulfi 10 (a. 888): -is horis. DIPL. Ludow. Germ. 147 (interp. post IXe): de marcessibili inmarcessibile, de -o eternum. ATTO VERC. press. 352,2: a -is... insidiis. DIPL. Otton. II 281 p. 328,26 (a. 982): huius -e lucis habitaculum. VITA Liutw. I 4: affluentia felicitatis -e. DIPL. Henr. III 123 (a. 1044): -a et caduca sunt, que florere in mundo videntur. CARTUL. Roton. p. 341,8 (ante 1050): -am in hoc seculo commorationem. BERTHOLD. CONST. annal. a. 1075 p. 278,53: prout articulus temporis -us dederat. CARTA a. 1080 (Vaissete, Hist. Languedoc V pr. 339 col. 656): in hac -a conversatione. CARTUL. S. Petri Gomaï 97 p. 228 (a. 1080): cum instantis temporis omnia sint -a et transitoria. CARTUL. S. Mar. Avenion. 9 p. 10 (a. 1085): dum in hoc -o et fluctivago seculo vitam ducimus. CARTUL. Keimperl. p. 58,14 (XIe): cum -is vite presentis illecebris. GUILL. MALM. gesta reg. I p. 82: -a delectatio

spurse carnis (= EPIST. Bonif. 59 [a. 716]). PAUL. BERN. Herl. 22: post -am stationem evanuit. ABELARD. epist. p. 88: ad tantorum criminum ultionem -am. ANNAL. Mell. Cremif. a. 1181: grando horribilis et -a... innumeras regiones devastat. MON. Strig. I p. 53 (a. 1075—1217): cernens huius seculi bona esse -a, superna autem perpetua... ecclesiam construere adoptavi ad laudem Dei.

B) *immédiat, rapide*: STEPH. TORN. summa dist. 48 p. 67: -us, qui in momento, sine aliqua examinatione vel temporis consideratione ordinatur.

C) *soudain, subit (pour la mort)*: THIETM. 1,21: viro suinet vinculo -e mortis depresso. CHRON. Rames. p. 43: -a morte vitam interminabilem commutavit. ANDR. CAPELL. amor. 1,6 E: -o perire interitu.

D) *qui vient d'accéder au sacerdoce*: GRATIAN. I dist. XLVIII, I pars: -us namque sacerdos nescit humilitatem.

II) *subst. n. plur., les biens terrestres*: FULCH. hist. Hier. II 40 p. 530: contendunt pro -is et non laborant pro eternis.

momentanee momentanément: GUILL. MALM. gesta pont. IV p. 327: nullus nisi -e conversatur. OTTO FRIS. gesta 1 prol. p. 10,2: que orbi -e tunc arriserat. HERIB. Bos. mel. col. 1321^B: subito et -e mihi visus sum. RADULF. ARD. homil. col. 1490^A: peccaverunt temporaliter et -e.

momentarius, -a, -um momentané, éphémère: UGUTIO: -us, -a, -um, parum durans, cito transiens. SUMMA Trec. p. 259,27: causa non eius est momenti, ut appellatio debeat admitti, ut de possessione -a. STEPH. TORN. summa, causa II q. 6 p. 185—6: de -a possessione, sc. quando de possessione alicui restituenda iudicatur; que sc. ideo -a dicitur, quia ex sua natura per momentum apud aliquem duratura est.

momentatim tout à coup: CARTUL. Landevennec. (= Vita Guen.) p. 55,29: corda pavidorum -m tremunt. AYNARD. p. 621: -m est subito.

momentatus, -a, -um [momentum] passager, momentané: ODO CLUN. occ. p. 34: atque -is succedet poena perennis.

momentillum, -i n. [momentum] court moment, petit instant: UGUTIO: hoc momentum... unde hoc -um, diminutivum.

momentulum, -i n. [momentum] court moment, petit instant: VITA Dunst. B. 12 p. 20: quodam -o vocavit eum. HERIM. AUGIENS. vit. 498: magno mari perparvula /inest velut pars guttula/annisque mille percitum/confertur hoc -um.

I. momentum, -i n. (UGUTIO: hoc -um, quasi momentum quia cito transitu moveatur per breve spatium temporis, unde et sepe ponitur pro mutacione et movimento).

1) *mouvement*: LAMB. HERSF. annal. a. 1071 p. 120,17: partium eius haut leve -um.

2) *importance, autorité (d'une personne)*: WIPO gesta 4 p. 24: omnes episcopi, duces et reliqui principes, milites primi, milites gregarii, quin ingenui omnes, si alicuius -i sint. DIPL. Henr. V (St. 3023 = Chart. com. Geldr. et Zutph. I 214) (a. 1107; spur.): nec sit alicuius -i contradictio iudicis. RUFIN. summa decret. 11,4 p. 28: sui -o, i. firmitate.

3) *importance, valeur (d'une chose)*: ANAST. chron. 216,2: obsidione nullius -i effecta. RUFIN. summa decret. 27,2 p. 441: consummatum *matrimonium* autem diximus non quantum ad -um sacramenti sed quantum ad officium coniugii. CARTA consul. Arelat. a. 1142—55 (Ch. Giraud, Essai sur l'hist. du droit français au Moyen Age II p. 4): si iuramenta... in civitate... durante consolato fierent, nullius -i sint et per consolatum destruantur. GUILL. TYR. hist. rer. transm. VI 6 p. 245: ut ex ipsis colligat quam nullius -i sit de talibus triumphare.

4) *grand événement*: CARTUL. Rhen. med. I 463 p. 523 (a. 1129): cartam... ad innotescendum supradictum -um quod vulgo guere dicitur. JOH. SARISB. hist. pont. prol. p. 2 (éd. Chibnell): fuit sollicitus multorum percurrere -a regnorum.

5) *(dans le temps) moment, instant*: a) *en général*: EIGIL. Sturm. 4: singulis -is et horis. HRABAN. homil. I 37 col. 71^C: -is suis hore fugiunt. AGIUS vita Hath. 15: -o temporis. RIMB. Ansc. 3 p. 21: sub eodem -o mortis. VITA Euseb. Verc. p. 760^B: nosse tempora vel -a (cf. VULG. Act. 1,7). HROTSV. Pafn. 3,9: non addo -um morule. DIPL. Otton. II 174 (a. 978): per temporum succedencium -a. WALTH. SPIR. Christoph. I 17: per hec enim brevis -i supplicia. b) *division de l'heure*: HRABAN. univ. X 1 col. 286^A: -um est minimum atque angustissimum tempus a motu siderum dictum. Est enim extremitas hore in brevibus intervallis, cum aliquid sibi cedit atque succedit. HELP. comp. col. 33^B: quia enim hora IV punctis constat, singuli autem puncti denis -is. ib. col. 33^A: -orum unciarumque et atomorum numerum. Ps. BOET. geom. p. 196: in minuto IIII -a esse asseruerunt. ARNULF. AUREL. glos. Lucan. IV 483: -um particula est hore quadragesima. ADELARD. BATH. alchor. I p. 17: instans pars temporis est cuius nulla pars est. -um vero pars temporis est constans ex... DLXXIII instantibus. Minutum quoque est ex IIII -is collectum.

c) *expressions*:

momento, en un instant: VITA Eucherii p. 48,3: velud fons ingluvies -o amnem replens. RIMB. Ansc. 16 p. 37: uno velut -o perdiderit. WALAHFR. Mamm. 12,3: est leve -oque volans.

in momento α en un instant: VITA Liutg. I 27: qualiter... tantum spatium in -o percurrerit. RIMB. Ansc. 19 p. 41: qui posset in -o... ab infirmitate sua eum sanare. MIR. Eupli 331,20: statim in -o exierunt. ORD. Vir. hist. X 13 t. IV p. 82: in -o quasi flos foeni cito

marcuerunt. HELM. 38 p. 76,11: missus... in -o reversus est. β) vite, rapidement, soudain, subitement: GERARD. MORES. delib. p. 162: aliter autem lucent apostoli atque apostolici viri... Aliter in -o de vita exeuntes, aliter qui a primo mane usque ad undecimam horam laboraverunt in vinea dominica. γ) pour le moment: GERARD. MORES. delib. p. 86: unde iuxta optime comprobatum omnis laus et benedictio ad Creatorem omnium dirigitur, undecunque laus et benedictio fiat, que nunquam fit, nisi optime et pleniter quamlibet nonnunquam in -o occurrat ex hoc, quod nostrum est. ib. p. 179: verum in -o fuscatur (sc. ecclesia) florente mundo a motu dicto et in maligno posito et corruptivo. LEGEND. Gerh. maior p. 488: quod a multis facere statuerat diebus, hoc postposuerat in -o.

ad momentum, momentanément: GODESC. SAX. p. 71,33: quod ne ad -um quidem esse potest. HROTSV. Abr. 1,2: quare nec ad -um quidem me subtraho, sed tuo affectui totum dedo. RICHER. II p. 320: ut propter me nec ad -um ulla detineretur custodia. THIETM. 4,37: pacem inter illos vel ad -um rogavit. ALPERT. div. temp. p. 35,23: ut neque ad -um ab latere eius discedere auderet.

per momenta, par moments: VITA Landrad. p. 626^A (AA. SS. Jul. II): horum accensa virtutibus, per -a aut patriam deserere aut eremum desiderabat involare.

per singula momenta, à chaque instant, d'instant en instant: POETA SAXO 4,206: per -a senectus / singula succrescens (AGIUS vita Hath. 19. RIMB. Ansc. 2 p. 20. EPIST. Tegerns. I 32. DIPL. Henr. III 81 [a. 1041]. RAHEW. 3,40 p. 214,7).

absque momento, sans tarder: REGINO p. 121,12 (éd. Kurze): pulchritudine illius captus uxoris, quam absque -o sibi in matrimonium iungit.

uno momento: tout à coup, en un instant: GERARD. MORES. delib. p. 163: meretrices et publicanos uno -o equat Deus fortissimus (recte: fortissimis). Magdalenam repente sanat celestis... medicus.

2. momentum, -i n. pour monumentum monument: STEPH. COL. Maurin. 8 (4): factumque est unum idemque -um, dentem martyris posuisse presulem.

momoria, -e f. v. memoria.

monaca, -e f. v. monacha.

monacalis, -e v. monachalis.

monacatus, -us m. v. monachus.

monacchus, -i m. v. monachus.

monacha, -e f. formes: monaca: CAL. rotul. cart. V 158 (a. 1135). CARTUL. Aurel. p. 13 (a. 1140). OBERT. SCRIBA a. 1186,94 p. 35. monaqua: CARTUL. S. Mar. Avenion. 43 p. 48 (a. 1075—1119). monecha: COD. Lang. 677a (a. 903). moneha: DIPL. Henr. II 299 p. 370,29 (a. 1014). abl. sing.: monachane: COD. Patav. 167 p. 201 (a. 1054). dat. et abl. pl.: monachabus: ANAST. chron. 119,20. DIPL. Karoli III 156 (a. 887).

CARM. imag. 10,3. DIPL. Otton. I 266 p. 379,18 (a. 964). CARTUL. Andegav. III p. 9,27 (a. 1060).

religieuse, moniale: 1) en général: ACTUS pont. Cenom. p. 180 (IXe): agmina -arum. GESTA Aldrici p. 69: -as instituit secundum regulam sancti Benedicti. DIPL. Caroli II,II p. 183,15 (a. 868): sanctimoniales -as ibi perpetim Deo famulaturas. ABBO FLOR. can. col. 487^B: monasteria, ubi monachi vel -e vivunt regulariter. THANGM. Bernw. 12 p. 763: ubi -e nunc Christo militant. ANNAL. Qued. a. 1017: in cenobio -arum. CARTUL. Clun. IV 3420 p. 531 (a. 1018): uxorem meam... -am faciant. CARTA a. 1100 (Vaissete, Hist. Languedoc V pr. 405 col. 762): cum regimine monachorum et -arum. ANSELM. CANT. epist. col. 163^C: si vis esse -a et sponsa Dei. EADM. hist. III p. 143: ne... -e commatres fiant. GRATIAN. II causa 18, quest. 2 c. 22: monachi et -e in nullo simul cohabitent loco. CARTUL. Bund. I p. 340,37 (a. 1186): asserebat namque abbas -as ad eius professionem. CARTUL. S. Andr. Vienn. p. 174 (a. 1194): ut faciat eam -am. 2) par opposition à chanoinesse: CAPIT. reg. Franc. II p. 42,39 (a. 829): monasteria sanctimonialem, tam -arum quam canonicarum. 3) professe par opposition à converse: CARTUL. Bund. I p. 321,14 (a. 1186): ipsi sacerdotes et canonici ponunt -as et conversas in ipsis capellis. 4) s'appliquant à une converse: CARTUL. Elnonec. 35 p. 45 (a. 1190): -cas secundum regulam ibidem conversantes suscipimus in sorores.

monachalis, -e formes: monacalis: CARTUL. Andegav. I 18 p. 361 (a. 1066). CARTUL. Userc. 1216 p. 448 (a. 1097—1108). CARM. XI—XIIe s. (Ch. Fierville dans Notices et extraits XXXI p. 150 v. 11). CARTUL. Clun. V 4076 p. 426 (a. 1142). ACTA imp. 177 p. 163 (a. 1190). monacalis: CARTUL. Rhen. inf. IV 633 p. 783 (a. 1174).

1) adj., monacal, monastique (qui est propre aux moines): JONAS FONT. Wulfr. I p. 526,16: sub -i tunica. DIPL. Caroli III p. 20 (a. 898): ordo -is. VITA Eustit. p. 373: -is concio. VITA Marii abb. Bodan. (AA. SS. Ben. I p. 105): -ibus doctrinis eruditus. CARTUL. Blandin. I p. 23 (a. 941): ut deposita veste canonicali induamini -i. RATHER. conf. col. 420^B: ad -e propositum. ADSO Berch. p. 94 (éd. Camuzat, Promptuarium): -ibus coenobiis. ABBO FLOR. epist. col. 432^B: -is professio. DIPL. Henr. II 414 (a. 1019): -is vita. RADULF. GLAB. Guill. col. 704^D (PL 142): sacre -is religionis etiam veste induit. RADULF. TORT. Bened. p. 396 (AA. SS. Ben. IV,2): in schemate -i. VITA Petri Abrinc. 12 p. 493: -e officium. PETR. VENER. epist. I 12 col. 80^B: -is humilitas. MIRAC. Sind. p. 155: norma -is. DIPL. Henr. IV 375 (spur.): -is regula. NIGEL. WIREK. mirac. B.V.M. (Vesp. D xix f. 12b. col. 1): iam meretricialis potius quam vir -is promeruit dici. CARTUL. Rhen. inf. IV 633 p. 783 (a. 1174): pellicium -kale. CARTUL. Esl. 159,27: unam -em pelliciam. ROB. TORIG. chron. a. 1013 p. 30: -i vellere... functum. notez l'expression monachalis

habitus = *état monastique*: ANNAL. Mett. I p. 5: -e habitum. CARTUL. S. Bened. Floriac. I p. 190 (a. 1005—14): -em habitum (*et passim*). VITA Cadr. p. 495 (AA. SS. Ben. V): habitum et animum -em induit. GRATIAN. I dist. LVIII Grat.: ex -i habitu nullus assumatur ad ecclesiasticum officium nisi fuerit oblatum voluntate proprii abbatis. *notez aussi monachalis ordo, condition sociale monastique*: CARTUL. S. Steph. Vall. LII p. 40 (a. 1170): huius rei testes -is ordinis Petrus Dagardi, Wilelmus Mota. v. *monachilis*.

2) *subst. masc. moine (pour monachus)*: CARTUL. Vindoc. II p. 62 (XIe): Constantinus, -is.

monachaliter à la manière d'un moine: CONCIL. Clarom. col. 817 (a. 1095): nisi -r vel canonicè vixerint in ecclesia. v. *monachiliter*.

1. *monachus*, -a, -um v. *monacho*.

2. *monachus*, -us m. *forme*: monachus: HUGO FARF. destr. 50,9. CARTUL. Vindoc. II p. 457 (a. 1188). EGIDIUS PARIS. Carol. II 112. 1) *état monastique, vie religieuse*: SMAR. diad. col. 644^A; quomodo unusquisque ad perfectionem -us perveniat. ib. col. 679^D: institutionis -us nostri. JOH. DIAC. ROM. Greg. col. 112^C: regula -us. CARTUL. Athanac. 86 p. 617 (a. 1031): sub -us habitu. CARTUL. Andegav. II p. 19,14 (a. 1070—80): eum ad -um suscepimus. EPITAPH. Conr. Trev. 4: Trevir erat natu, Sigebergensis -u. CARTUL. Mai. Mon. Cenom. 10 p. 80 (a. 1093): qui de -u fugerat. CARTUL. Mai. Mon. Dun. p. 123,9 (a. 1100): -um desiderare. GUIBERT. Nov. vita I 5 p. 14: ut non clericatum, quin potius -um a me videretur exigere. GUIGO I Hugon. col. 771^D: qui apud nos in -u diu... vixit. ROB. TORIG. in Guill. Gemet. gesta p. 243: decessit... octogesimo quarto etatis sue anno, -us vero quadragesimo quarto. ORD. VIT. hist. III 2 t. II p. 41: secundum regulam Sancti Benedicti devote professus est -um. ABELARD. reg. p. 284: pontificatum pro -u, civitates pro solitudine deserens. RICHARD. Div. gesta I p. 422: se dedit ad -um. RADULF. NIGER chron. II p. 170: in -u apud Readinghes laudabiliter vixit. ADAM EYN. Hugon. 4,1 p. 153: appeto -um. JOH. SARISB. polier. 7,23: -us nichil est, mandatorum observatione deducta. GERHOH. ad Innoc. p. 229,36: ad -um venientes.

2) *profession monastique, entrée au monastère*: JOH. CLUN. Odon. p. 175: si in aliquo excidisset post -um. HUGO FARF. destr. 50,9: sicut tempore consecrationis nostri -catus promissimus. CARTUL. Clun. IV 3771 p. 122 (a. 1100): post -um si monachus factus fuero. ib. IV 3825 p. 182 (a. 1103): quoniam -um requiro pro vestitura mihi necessaria. CARTUL. Roton. p. 304,24 (a. 1104): -um in ecclesia sancti Salvatoris acceperunt. NALGOD. Odon. p. 191: -um induere. CARTUL. Celsiniac. 802 p. 564 (a. 1113): post meum -um vel obitum... possideat. ORD. VIT. hist. VII 12 t. III p. 218: -um a B. archimandrita requisivit et impetravit.

3) *observation des règles monastiques*: ORD. VIT. hist. IV 6 t. II p. 208: per longum itaque retro tempus Transmarinorum -us deciderat, et parum a secularitate conversatio monachorum differebat.

4) *dot payée lors de l'entrée en religion*: CARTUL. S. Alb. Andegav. I 143 p. 171 (c. 1097): Berlaïus dedit Sancto Albino, pro -u eiusdem Evrardi, iotum prati. ib. I 153 p. 179 (c. 1160): quidam miles... quando factus est monachus dedit Deo et Sancto Albino et monachis eius pro -u suo sex sextariatas terre. CARTUL. S. Vinc. Cenom. 455 col. 264: Hugo de Pinu dedit monachis Sancti Vincentii in -u suo omnes decimas suas.

5) *association aux bénéfices spirituels d'une communauté monastique (parfois obtenue par des laïcs)*: COD. Caiet. I 118,22 (a. 963): pro ordine -us receperet. CARTUL. S. Bened. Floriac. I p. 101 (a. 923—30): si vero -us ordinem exposceret. FLOR. WIGORN. chron. I p. 135: Dunstanum -us... gradu decoravit. CARTUL. S. Alb. Andegav. II 479 p. 68 (a. 1152—68): cuidam monacho Sancti Albini... concessit Guillelmus, toto volente conventu, plenarium -um per omnia tanquam professo Sancti Sergii monacho.

monachellus, -i m. [monachus] *forme*: monachellus: infra. *moinillon, jeune moine*: EADM. hist. III p. 138: abiecto -orum testimonio. LIB. Monach. (Dom. J. Leclercq, Deux opuscules sur la formation des jeunes moines dans Revue d'ascétique et de mystique 32 [1957] p. 397): hic instruitur monachellus ut petat semina constructi orti a vero ortulano, scilicet Jhesu Christo. v. *monachus et monicellus*.

monachia, -e f. [monachus] *forme*: monachium: CARTUL. Morbihan. I 1 p. 1 (a. 797—814). CARTUL. Roton. a. 909,910,913. HIST. transl. Aug. 2, 41C.

1) *vie monastique*: GUIBERT. Nov. vita p. 27: sub -a positum. ib. p. 52: tantum -e concepì desiderium. ib. p. 121: quidem presbyter... -e se tradidit. WALTH. MAP. nug. cur. 40,25: incidencia magistri Gauteri Mahap de -a.

2) *communauté monastique, ensemble des moines*: CARTUL. Mai. Mon. Cenom. II Sablé 6 p. 68 (a. 1076): canoniam volui in -am converti. GUILL. CAMP. carta col. 1042^B: si obierit... a -a sepeliatur.

3) *biens de mainmorte dépendant d'un monastère*: a) *en général*: CARTUL. Morbihan. I 1 p. 1 (a. 797—814): maneat illam terram... in -ium sine censu, sine tributo, sine ullo opere alicui homini usque in finem mundi. CARTUL. Roton. p. 158,8 (a. 858): quod nunquam faceret malum hominibus Sancti Salvatoris et monachorum eius nec in tota -a eorum. ib. 18,8 (a. 868): propter -am Sancti Salvatoris, quam iniuste per vim tenebat. ib. p. 224, 4 n° 277 (a. 909): ut imolarent -am predictam. b) *spécialement*: monachia sempiterna vel perpetua: ib. p. 79,15 (a. 857): interrogavit cur -am sempiternam Sancti Salvatoris per vim et tirannidem teneret. ib. (passim): dedit... in -a sempiterna. ib. a. 909, 910 et 913:

dedit... in -o sempiterno. CARTUL. Landevennec. p. 152,27 (c. 1050): obtulit in -am perpetuam.

4) *solitude monastique*?: UGUTIO: a monachus hec -a, i. sollicitudo [*sic pour* solitudo?].

monachialis, -e [monachus] *forme*: monachichalis: CARTUL. Nobiliac. p. 188 (a. 1040—78). *monacal, monastique*: TRAD. Ratisb. 261 (c. 1000): -is vite iugo. CARTUL. Nobiliac. p. 188 (a. 1040—78): -chalem habitum.

monachice v. *monachus*, -a, -um.

monachichalis, -e v. *monachialis*.

monachicum, -i n. v. *monachus*.

monachus, -a, -um *formes*: monachichus: DIPL. Ludow. Germ. 67 (a. 853). monahhicus: TRAD. Frising. 469 (a. 822). v. 2. *monadicus*.

1) *adj.*: A) *monacal, monastique*: 1) *en parlant des vêtements*: a) *en général*: TRAD. Frising. 469 (a. 822): vestimenta cum cappa -a. ib. 660 (a. 843): vestitum -um cum camisile et cappida. CARTUL. Roton. p. 225,2 (a. 909): -o vestimento... indui. AIMOIN. FLOR. mirac. Bened. p. 384: -o adopertus indumento. TRAD. Ratisb. 344 (c. 1020—28): -um victum et vestitum. CHRON. Rames. p. 15: -i habitus... amictum. b) *spécialement monachus habitus en parlant de l'état monastique*: JONAS FONT. Wulfr. II p. 530,11: -um et nomen servans et habitum. ANNAL. Einh. p. 7: -um habitum suscepit. VITA Eremb. p. 654,4: -um assumpsit habitum. VITA Leutfr. p. 8,10: ad -um habitum pervenerit. ERMENR. Har p. 12,10: in -o habitu fuerit. VITA Gueth. et Jac. p. 99 (AASS. nov. III): ad -um transfugeret habitum. VITA Godon. I p. 444: sub -o habitu servare. CARTUL. Roton. 270 p. 219,3 (a. 878): -um accepit habitum. CARTUL. Saviniac. 764 p. 400 (c. 1075): ad habitum -um recipere. CARTUL. S. Ben. Divion. II p. 103 n° 323 (a. 1038): sumens habitum -um. CARTUL. Talmund. 92 p. 89 (a. 1095): suscepit illum in -o habitu. THIETM. 4,24: sub habitu -o degentem. HARIULF. chron. Centul. p. 256: in -o habitu se agebat. RUFIN. summa decret. 1,3,8 p. 229: -o habitu despoliari. METELL. Quir. 18,36: ad Dei laudem capit -os habitus. HELM. 80 p. 149,24: propositum igitur habens habitum assumendi -um.

2) *en parlant d'une communauté monastique*: DIPL. Caroli II, I p. 172,1 (a. 843—4): congregatio -a. VERS. Glonn. p. 258, v. 21 (éd. Du Ménil, Poésies populaires latines): turma -a. VITA Aviti p. 362 (AASS. Jun. III): -us grex. TRAD. Ratisb. 329 (c. 1020—28): -a societas ac fraternitas. CARTUL. Mai. Mon. Vindoc. p. 233,8 (a. 1066): -a milicia.

3) *en parlant des institutions et de la vie spirituelle des moines*: TRAD. Frising. 366 (a. 816): -am vitam (ANNAL. Mett. I p. 38; *et passim*). EIGIL. Sturm. 6: -a conversatio. VITA Wulfr. p. 665,17: -um votum (GESTA abb. Font. p. 39). HRABAN. inst. cler. 1,2 p. 7,1: ordo -us (CARTUL. Regitest. I p. 1 [a. 1081]; *et passim*). LUPUS epist. p. 35,18 (MG Epist. VI): -a religio (FROUM. epist. 77.

CARTUL. Gorz. 126 p. 227 [a. 1032]; *et passim*). DIPL. Ludow. Germ. 67 (a. 853): -us cultus. VISIO Rad. p. 262: -a professio (THANGM. Bernw. 53^{ex} *et passim*). DIPL. Ludov. IV 38 (a. 951): -a norma (CARTUL. Thangm. Bernw. 51 p. 780). MIRAC. Ursm. 19 p. 841,40 (MG Script. XV): -a processio (GERARD. SILV. Adalh. p. 365). FOLC. gesta Bert. p. 629,20 (MG Script. XIII): regula -a. LETALD. Max. p. 609 (AASS. Ben. I): -um schema (CARTUL. Clun. III 2484 p. 563 [a. 998] *et passim*). FUND. Hild. p. 944,25: districtio -a. CARTUL. S. Ben. Divion. II 290 p. 75 (a. 1026—57): conversio -a.

B) *conforme à l'idéal monastique*: BERTHOLD. CONST. annal. a. 1077 p. 301: bella non -a... astruxit.

C) *conventuel (par opposition à servile)*: COD. Laresh. 53 l. 29 (a. 897): cum duabus servilibus prebendis et una -a michimet ipsi prebenda. TRAD. Teg. 2 (a. 1003—13): pro duabus annonis, una -a usque ad terminum vite presentis sibimetipsi exhibenda et altera suo servo danda.

II) *subst.*: A) *masc., moine*: WOLFHER. HILD. Godeh. 20 I 13 p. 177,47: alius vero Amelung nomine in... monasterio, abiectis -is, decanie primatum optinuit.

B) *neutr., habit (et de là) vie monastique*: CARTUL. S. Cypr. Pictav. p. 311 (a. 1003): monasterium... adisset -umque ibi sumpsisset.

monachice *selon la règle monastique, comme il convient à un moine*: MEM. Mediol. I 461,28 (a. 870): in eodem monasterio -e vivendum traditus. CHRON. Salern. 473,25: a monasterio in quo -e degebat. VITA Alcuini p. 167 (AASS. Ben. IV 1): magis canonicè quam -e inter suos conversari videbantur. CATAL. abb. Fuld. p. 273,25 (MG Script. XIII): vitam suam suorumque -e secundum regulam vivendi nobilissime regens. GERARD. SILV. Adalh. p. 347: quam obedientiam -e et libenter suscepit.

monachilis, -e 1) *monacal, qui est propre aux moines*: a) *en parlant des vêtements*: VITA Wulfr. p. 671,13: sub -i tunica. LIB. trad. S. Petri Bland. p. 56 (a. 941): deposita veste canonicali, induamini -i. BRUNO QUERF. Adalb. (rec. A) 14: -em vestem. ANNAL. Mett. I p. 5: -em habitum (AELFR. EYNS. Aethelw. 5). ALAN. TEWKES. scripta p. 15: -i cappa. b) *en parlant d'une communauté monastique*: FROUM. carm. 11,27: -e pecus. FLOR. WIGORN. chron. I p. 164: grex -is. ORD. VIT. hist. II 9 t. I p. 328: et -is concio cultui divino dedita est. 45 CARTUL. S. Cucuph. III 187 (a. 1158): quem *filium* offerimus ad -em habitum in prescripto monasterio. c) *en parlant de la vie spirituelle*: HILDEG. EPISC. Faron. p. 188,22: -is religio. VITA Ebrulfi I p. 356: -is professio. DIPL. Loth. Franc. 24 (a. 966): -is ordo (VITA Adelb. 2,31). ECBAS. capt. 541: -is usus. ADZO Frod. p. 73,30: -e decus. CARM. imag. 10,1,5: optans se frenis -is subdere legis. THEOD. EUCH. mirac. Celsi 15: -is devotio. CARTUL. S. Ben. Divion. II 314 p. 94 (a. 1034): -is dignatio. TRAD. Ratisb. 506 (c. 1048): -e iugum. CARTUL. S.

Eparch. 230 p. 210 (a. 1043–48): derelinqui propositum -em et in seculum conversatus sum. CHRON. S. Ben. Divion. p. 119: -is conversatio. SYRUS Maiol. p. 787: -is perfectio. CARTUL. S. Maxent. p. 164,8 (a. 1076): propositum -e. VITA Gerard. And. p. 501: -is vita. HIST. transl. Aug. 1,22 B: formam -i schemate condignam. 2) *conventuel*: TRANSL. Martial. Lemov. p. 395 (éd. Sackur): cum -i choro. TRAD. Teg. 29 (a. 1034–41): plena -is prebenda cibi et potus. CARTUL. Clun. IV 3310 p. 404 (a. 1049): -ia habitacula. CARTUL. Vindoc. I p. 173 (a. 1050): officinis -ibus fundatis. ORD. VIT. in Guill. Gemet. gesta p. 158: -e cenobium. v. *monachalis*.

monachiliter 1) *comme un moine, monastiquement*: RADULF. GLAB. hist. p. 120: -r vivere. RADULF. NIGER chron. II p. 163: monachus, inquit, est, et causa nummorum -r somniat. 2) *à la façon d'un monastère*: CARTUL. S. Alb. Andegav. II 940 p. 419 (a. 1038–53): ut edificaret eam -r. v. *monachaliter*.

monachinalis, -e [monachus] *monacal*: CARTUL. S. Cucuph. III 1039 p. 208 (a. 1161): ad -em abitum.

monachismus, -i m. [monachus] *profession monastique*: VITA Udalr. Cell. I 6: dum suscepit -um, beate mortis implevit presagium. CARTA a. 1143 (Hist. Harcur. IV p. 1302): bona spe ductus quod brevi eo loci -um profteretur.

monachitas, -tis f. [monachus] *profession monastique*: CARTUL. S. Alb. Andegav. I 328 p. 376 (a. 1060–67): satisfecerunt ei de milite suo recipiendo in -tem.

monachium, -i n. v. *monachia*.

monachizo 1. [monachus] 1) *trans., faire moine, admettre comme moine*: VITA Find. p. 504,48: senior eius in proprio monasterio... eum -ari fecit. CARTUL. S. Cypr. Pictav. p. 260,13 (a. 1060): -ans filium suum. WOLFHER. HILD. Godeh. II 2: frater Karlomannus Rome tonsoratus et -atus. HARIULF. chron. Centul. p. 275: me inter alios quamplures -avit. FLOR. WIGORN. chron. I p. 141: consentientes clericos... -avit. CASUS Petrish. 4,39: filium suum... iam -atum. CHRON. pontif. Ebor. I p. 345: comitem... -avit. VITA Petr. Urs. p. 856: eductus autem a cella novitiorum -atur. 2) *intr., devenir moine*: CARTUL. Clun. V 3951 p. 306 (a. 1115): recepit ad -are.

monacho 1. [monachus] *formes*: monaco: CARTUL. S. Mont. 87 p. 123 (a. 1050). CARTUL. Lerin. 253 p. 269 (a. 1101). CARTUL. Talmund. 355 p. 260 (a. 1150). CARTUL. S. Cucuph. III 1086 p. 246 (a. 1173). CARTUL. S. Alb. Andegav. II 675 p. 170 (a. 1195). monacor: CARTUL. Camaler. 79 p. 40 (a. 1163).

1) *trans., faire moine (ou religieuse), admettre comme moine (ou religieuse)*: a) *en général*: VITA Porc. Lerin. p. 527 (AASS. Ben. III 1): Altigianum atque Hilarinum, sacratissima S. Sequani benedictione -atos. CARTUL. Camaler. p. 86 (a. 1021–28): cum filio suo Gerardo quem in isto cenobio -avit. ib. p. 13 (a. 1082–89): ut prior et ceteri fratres reciperent eam et -arent. CARTUL.

S. Mont. 87 p. 123 (a. 1050): monacando Arnaldum filium suum totum dimisit. CARTUL. S. Alb. Andegav. II 918 p. 391 (XIe): decimam... quam... donaverat eis pro filio suo... -ando. CARTUL. S. Maxent. p. 138,5 (a. 1104): causa filii sui Rainaldi quem -averant. CARTUL. S. Alb. Andegav. II 663 p. 156 (a. 1151): pro quodam puero quem -avimus ante biennium. CARTUL. Lerin. 25 p. 23 (XIIe): die illa qua obtulit filium suum -andum. CARTUL. Magalon. 252 p. 445 (a. 1199): pro -anda filia mea. b) *(au passif ou au réfléchi) se faire moine*: CARTUL. S. Alb. Andegav. I 219 p. 255 (a. 1056–60): sibi... alibi -ari... voluerit. CARTUL. Mai. Mon. Dun. p. 112,10 (a. 1060): ad nos ergo deportatus et -us ad finem suum. BALD. BURG. carm. 153 p. 131: invitatio ut quidam se -aret. CARTUL. S. Ben. Divion. II 375 p. 155 (a. 1092–1101): cum hec uxor... -ari disposuisset. CARTUL. Talmund. 355 p. 260 (a. 1150): pro monacari se dedit. GERHOH. in psalm. 34,8 p. 359,7: affirmantes eum nimium sero -atum et in sorte ipsorum deputatum. 20 RADULF. DIC. I p. 127: tonsoratur et -atur.

2) *intr., devenir moine, prendre l'habit*: CARTUL. Conch. p. 361 (a. 1087–1107): faciat illum -are in monasterio.

monachatus, -a, -um *monacal, monastique*: SYNOD. Strig. I recapit. 41: de hys, qui -um abitum (*sic*) accipiunt (ib. c. 41, not. 1. ib. c. 41).

monachronos, -on v. *monochronos*.

monachulus, -i m. [monachus] *moinillon, jeune moine*: GESTA Aldrici p. 144 (éd. Charles-Froger): una cum suis -is. ib. p. 145: suis -is per scripturam tradidit (*cf.* CONCL. Carisiac. p. 844,6 et 14 [a. 838]). VITA Almiri Cenoman. p. 805 (AASS. Sept. III): una cum subditis sibi -is. v. *monachellus* et *monicellus*.

1. **monachus**, -a, -um *faute de copiste pour monachatus?*: SYNOD. Strig. I c. 41: si quis monachum (*var. in cod. T*: monachatum) habitum habet.

2. **monachus**, -i m. *formes*: manachus: CARTUL. S. Joh. Ang. p. 11 (a. 942). monacchus: REG. Apol. 17,23 (a. 977). monachis: CARTUL. Icaun. II p. 46 (a. 1115). monacus: CHRON. Ucec. p. 28. CARTUL. Brivat. 77 p. 98 (a. 857). TRAD. Wizenb. p. 115. DIPL. Karoli III 84 (a. 883). REMIG. Boëth. p. 102. FOLC. gesta Bert. p. 139 (éd. Guérard). LIB. trad. S. Petri Bland. p. 2. ADAM BREM. 3,50 p. 193,17. CARTUL. Conch. 28 p. 34 (a. 996–1031). CARTUL. S. Vict. Mass. II p. 99 (c. 1070). CARTUL. Celsiniac. 273 p. 222 *et passim*. monaghus: COD. Cavens. II 149,12 (a. 980). monagius: CARTUL. Clun. III 1798 p. 52 (a. 989). monago: CARTUL. S. Cucuph. I 6 p. 10 (a. 913). monahus: TRAD. Frising. 197 p. 189 (a. 804). *et passim*. TRAD. Ratisb. 46 (a. 863–82). TRAD. Wizenb. p. 78. CARTUL. Clun. II 1083 p. 177 (a. 960) *et passim*. monaschus: ASTRONOM. Ludow. II p. 626 n. h. monazos: REMIG. Boëth. p. 102 note. monhahycus: DIPL. Caroli II, II p. 8,21 (a. 861). monichus: CARTUL. Molism. I p. 4 n. 1 (a. 1095). monicus: CARTA a. 852 (R. d'Aba-

dal, Els comtats de Pallars i Ribagorça II 46 p. 308). CARTUL. Avenion. p. 74 (a. 955—79). CARTUL. Clun. II 1025 p. 120 (a. 957). monihcus: CARTA Asti 106,1 (a. 941). monitchus: CARTUL. Clun. I 314 p. 309 (a. 927—42). monochus: CARTUL. S. Vict. Mass. I p. 218 (c. 1030). v. *mochus*.

I) *moine* (SMAR. reg. Bened. col. 724^D: -us greca etymologia vocatur, eo quod sit singularis [ISID. orig. 7,13,1]. CASUS Petrish. pref. 5: -us grece, latine dicitur singularis. ABELARD. reg. monial. p. 250: ipsi quoque -i, h. e. solitarii, nomen pariter amiserunt et vitam. UGUTIO: hic -us quia solitarius sit et singularis quia -i sunt segregati a secularibus actibus et vita. cf. Dom J. Leclercq, *Études sur le vocabulaire monastique du moyen âge. Studia Anselmiana* 48. Rome, 1961. p. 7—38):

A) *anachorète, ermite*: SMAR. reg. Bened. col. 725^C: anachoretarum genus est -orum qui post coenobitarum vitam deserta petunt. EPIST. var. III p. 204,7: vita -orum Aegyptiorum (VITA Vinvalei p. 37 [Mélanges d'archéol. et d'hist. XXXII]). REGINO chron. p. 15: Antonius -us in eremo moritur (CHRON. Ved. p. 684). ADALG. adm. col. 922^C: Helias -us agens in eremo etatis annum circa centesimum atque decimum.

B) *cénobite, moine vivant en communauté*: 1) *en général*: VITA Rom. Jur. p. 133,5: ut heremita indesinenter orabat et, ut vere -us, sustentandus alimento proprio laborabat. CHRON. Moissiac. p. 311: ut... -i regulariter viverent secundum regulam sancti Benedicti. FRECULPH. chron. col. 1218^A: -i hoc est, Christiani, qui ad unum fidei opus dimissa secularium rerum multimoda actione se redigunt. VITA Ansb. p. 621,24: in Fontanella monasterio -us efficitur (ANNAL. regni Franc. p. 139. ANNAL. Fuld. II a. 855. THIETM. 7,24). ALCUIN. Villibr. p. 118,8 (MG Script. rer. Merov. VII): pia professione -um se fecit esse (BERTHOLD. CONST. annal. a. 1067 p. 273 et a. 1075 p. 279). VITA Aviti p. 383,9: -i professionem suscepit. POETA SAXO 2,366: factum -um (WIDUK. 3,2 [rec. B]). CARTUL. S. Ben. Divion. II 218 p. 19 [a. 1003]). VITA Lantb. p. 609,22: caterva -orum (VITA Agili p. 568 [AASS. Aug. VI]). VITA Theoder. p. 616). ANNAL. S. Quint. p. 508: catervula -orum. BILIS Mach. p. 59 (éd. Plaine): -orum congregatio (ADSO Frod. p. 79,11. CARTUL. Conch. 13 p. 16 [a. 1061—65]). OTTO FRIS. gesta 1,34 p. 53. HERIB. Bos. Thom. col. 1080^C). VITA Audomari p. 755,4: -orum multitudo (VITA Winn. I p. 769,21). WALAHER. Wett. 26: -orum turba. VITA Bertini I p. 765,3: -orum turba (AGOBARD. epist. p. 161,26). LEGEND. Steph. maior p. 386: construxit enim in... Ierusalem -orum cenobium. ERMENR. Har. p. 11,29: Ermenricus huius cenobii presbiter et -us (PRUD. annal. Bertin. p. 36. WORMON. Paul. p. 211. RICHER. I p. 68). CAND. FULD. Eigil. II 17,97: -usque sacerdos (ANNAL. Senon. p. 103. CARTUL. S. Alb. Andegav. II 851 p. 322 [a. 1160—80]). FOLC. gesta Bert. p. 168 (éd. Guérard):

-us Milo... sancti Bertini, archidiaconus ecclesie Taru-anensis. RICHER. I p. 120: -us et abbas (BRUNO QUERF. Adalb. [rec. A] 27). ABBO FLOR. Eadm. col. 507^B: -us levita. ib. apol. col. 465^A: sicut -orum habitus et professio firma exemplum est totius summe penitentie (id. quest. col. 522^D. THIETM. 2,22. WIDUK. 2,1). CARTUL. S. Ben. Divion. II 233 p. 29 (a. 1005): -orum ordo (EPIST. Hann. 19 p. 45,29). CARTUL. Soloth. 231 (a. 1185): ordinationes -orum. 2) *par opposition à canonicus*: SUMMA Paris. XX 3 p. 198: clericorum magis consonat canonicorum quam -orum vita. BERNARD. PAPIENS. summa decret. III 27 § 10 p. 110: distinguitur, si canonicus regularis an -us vel conversus. 3) *par opposition à clericus*: LEGEND. Gerh. maior p. 379: clericis ac -is potestatem concessit (sc. dux Geisa) presentiam suam adeundi. ib.: tollamus ecclesiarum et monasteriorum clericos et -os, qui... sint vobis in divino officio adiutores. 4) *par opposition à laicis*: LEGEND. Gerh. maior p. 484: laicis enim hec via constituta est pro terra sancta ratione preliandi, -is vero alia.

5) *expressions (par ordre alphabétique)*:

monachus albus, *moine cistercien*: WALTH. MAP. nug. cur. 41,12: vel albos nominamus -os vel grisos. NIGEL. WIREK. stult. 2099 p. 84: si fuero -us... -us albus ero. ACTA pont. Rom. Gall. IV 240 p. 395 (a. 1169—81): -is albis et nigris.

monachus benedictus, *moine profès*: CARTUL. S. Alb. Andegav. II 562 p. 92 (a. 1188): nec obedientias de manu -orum cucullatorum abbatie professorum atque benedictorum.

monachus canonicus, *chanoine régulier*: LIB. pont. II p. 78,15: monasterium... in quo etiam -os canonicos adgregavit.

monachus claustralis, *moine régulier, vivant dans un monastère, par opposition au moine pèlerin*: LEGEND. Gerh. maior p. 484: nunquam enim legimus aliquem -um claustralem pro huiusmodi negotio Ierosolimam quesivisse, exceptis dumtaxat gyrovagis.

monachus cucullatus, *moine profès*: CARTUL. S. Alb. Andegav. II 562 p. 92 (a. 1188): nec obedientias de manu -orum cucullatorum abbatie, professorum atque benedictorum.

monachus conversus, *frère convers*: CARTUL. Vindoc. I 239 (a. 1060). cf. LADISL. decr. I c. 21: conversi, cui monasterio -orum voluerint, se cum rebus suis commendent; similiter et monache in monasterio monacharum.

monachus elemosinarius, *moine aumônier*: CARTUL. S. Cucuph. II 762 p. 421 (a. 1096).

monachus Grecus, *moine Basilien*: LEGEND. Gerh. maior p. 492: monasterium edificavit, introducens illuc memoratos Grecos -os de monasterio beati Iohannis Baptiste una cum abbate. ib. p. 493: venerunt in urbem Morisenam, ubi erant -i Greci, qui divina secundum

ritum et consuetudinem suam celebrabant. Episcopus autem... eundem Grecum abbatem cum -is suis transtulit in Orozlanos.

monachus grisius sive grisus, *moine cistercien*: ROTUL. pip. 2 Henr. II p. 35 (a. 1155): -us grisius. ALEX. NECK. 5 utens. p. 103: sicut edificii grisorum -orum. WALTH. MAP. nug. cur. p. 41,12: vel albos nominamus -os vel grisos.

monachus laicus, *frère lai*: DROGO WIN. mirac. Winn. p. 283: vidimus quosdam -os laicos de fastigio templi eius cecidisse. 10

monachus niger, *moine bénédictin*: WALTH. MAP. nug. cur. p. 40,26: -i tam albi quam nigri. ib. p. 41,9: -i nigri, qui beatos habent Basilium et Benedictum auctores. PETR. VENER. epist. col. 331^D: nam, ut pene 15 assidue cerno... niger, ut sic dicam, -us album fortuitu occurrentem obliquo sidere respicit. ACTA pont. Rom. Gall. IV 240 p. 395 (a. 1169—81): -is albis et nigris. ROTUL. scacc. Norm. I p. 3b (a. 1180): dedit nigris -is. monachus novellus, *novice*: EIGIL. Sturm. 13: novel- 20 los -os suos instruere.

monachus probatus, *moine qui a accompli sa probatio, son noviciat*: SIGEBERT. GEM. Landib. p. 396,1: iam probatum -um.

monachus professus, *moine profès*: CARTUL. S. Alb. Andegav. I 114 p. 140 (a. 1117—19): pro ipsis, sicut pro -is suis professis. ib. II 562 p. 92 (a. 1188): nec obedientias de manu -orum cucullatorum abbatie, professorum atque benedictorum. CARTUL. S. German. Prat. II 239 p. 16 (a. 1186): unus ex -is monachis.

monachus regularis, *moine qui se soumet à une règle*: EPIST. var. II p. 305,22: ne dum regulares -i venerint, qui iussu imperiali tota cenobia gentis nostre... regulariter instruere debebunt. THIETM. 4,70: quidam iuvenis confrater suus et regularis -us.

monachus specialis, *moine chargé d'une fonction spéciale auprès d'un évêque*: LEGEND. Gerh. maior p. 499: cum idem sanctus pater (*sc. Gerhardus episcopus*)... haberet secum capellanos, qui eius lateri adherabant, duos etiam -os suos speciales.

6) monachorum pater, *S. Benoît, le Père des moines*: CHRON. Ved. p. 684: -orum pater et dux sanctissimus Benedictus (ABBO FLOR. cycl. decenn. col. 575^D. EKKEH. IV bened. 38,90. EPIST. Reinh. 26).

7) monachus ad succurrendum, *celui qui prend l'habit sur son lit de mort*: CARTUL. Celsiniac. (DuC): si in vita -i non fuerint, ad succurrendum recipiantur. ib. 906 p. 610: quando fuit -us ad succurrum. ALEX. II epist. (DuC): comes Salopie obiit, qui cum decubaret, ad succurrendum anime sue -us factum est, Adelissa comitissa consentiente. 45

D) *au figuré, qui vit comme un moine*: ADAM BREM. 1,33 p. 37,3: foris apostolus, intus -us nunquam.

II) *état monastique, profession monastique*: CARTUL.

S. Mont. 3 p. 10 (a. 1060): obtuli Deo... filium meum... in -um cum uno casale. CARTUL. Conch. 3 p. 5 (a. 1061—65): pro filio suo... quem misit -o. ib. 45 p. 47 (a. 1081): memedipsum in -um dono. CARTUL. S. Maxent. 248 p. 278 (a. 1111): hunc recepit ad -um. GUILL. MALM. gesta pont. I p. 21: ille qui nondum amicisset (*sic*) -um. CARTUL. S. Alb. Andegav. II 839 p. 310—11 (a. 1157—89): quidam miles... susceptus in -um a Gaufrido armario. ib. II 841 p. 312 (a. 1157—89): in lectum egritudinis decidens... in -um est receptus.

III) *ensemble des vertus monastiques*: PETR. VENER. epist. col. 358^C: noveris me non te, sed in te velle mundum occidere, -um suscitare, consumere peritura, reformare permansura.

IV) *ensemble des moines (sens collectif)*: CARTUL. S. Maxent. 304 p. 329 (a. 1108—34): extra illam quam -us proprie agricolaverit.

V) *les moines considérés comme la perfection de la vie chrétienne*: GERARD. MORES. delib. p. 20: Eraclite solius (*i. e. tantum*) -os recipiunt, regna coelorum parvulos habere non credunt (*cf. ISID. orig. 8 5.33*).

monaco 1. v. *monacho*.

monacus, -i m. v. *monachus*.

monadicon, -i n. [*μοναδικός*] *dicton, prophétie en un seul vers*: ORD. VIT. hist. I 24 t. I p. 175: cum demone locutus fuerit et quid sibi futurum immineret inquisierit. A quo protinus ambiguum -on audivit: »Transit ab R Gerbertus ad R, post papa vigens R«.

1. **monadicus**, -a, -um *de l'unité, unique*: JOH. SCOT. transl. Dion. Ar. III 13 col. 1170^C: etsi superadunatum eius divinamque fecunditatem vere laudemus triadica et -a divina nominatione.

2. **monadicus**, -a, -um *pour monachicus, monastique*: ANAST. Chron. 303,26 v. 1: -um suscepit habitum.

monadis, -e [monas] *des unités (par opposition aux dizaines)*: PETR. COMESTOR hist. schol. col. 1064^D: quia in senario facti, qui primus perfectus numerantibus occurrit, quia ex partibus suis aggregatis reddit eandem summam quod in -ibus numeris non invenies, nisi in isto. -is numerus appellatur ab uno usque ad decem. 40

monaghus, -i m. v. *monachus*.

monagius, -i m. v. *monachus*.

monahhicus, -a, -um v. *monachicus*.

monahus, -i m. v. *monachus*.

monakalis, -e v. *monachalis*.

monalis, -is f. v. *monialis*.

monaqua, -e f. v. *monacha*.

monarcha, -e m. 1) *monarque, prince absolu*: CARM. reg. Odon. p. 236: -a sis ut Julius. OSBERN. Dunst. p. 105,19: at Edgarus totius imperii -a effectus. JOH. BEL. div. off. c. 12: -a, scilicet Romanus imperator. WALTH. MAP. nug. cur. 216,6: Chnutus libere -a per tempora plura mansit. ASINARIUS 399: tuncque Neoptolemus regni -a creatur. UGUTIO s. v.: -a, -e, id est singulis prin-

ceps qui singularem presidet principatum. ib.: -a, -e, id est princeps unius civitatis, vel unus princeps in aliquo regno (cf. HRABAN. univ. XVI, II col. 447^D).

2) *Père, fondateur d'une règle monastique*: THEOD. AMORB. Bened. I pref. p. 363,14: in illo solitario atque unico disciplinato obversatus es monachorum archisterio, quod sacratissimi -e Benedicti glebe continentia omnium pene monasteriorum obtinet monarchiam.

monarches, -is *m.* [μονάρχης] 1) *monarque, prince absolu*: CARM. Anul. 3,8 (MG Lib. Lit. III p. 726): hic locus imperii quo fiat inunctio regi, / qua sine -es nemo potest fieri. LIGURNUS I 520: sic augustorum primus summusque -es, ... fata piavit. VITA Osw. p. 443: o benedictae -es, huic succurre. CARTA Kemb. 720 III 358: opulente -es Britannie.

2) *titre porté par les comtes de Flandre*: VITA Winn. II 16 p. 777,3: quem prefatus Flandrarum -es adiens... consilium animi sui regis roboravit consilio.

3) *Père, fondateur d'une règle monastique*: VITA Deic. p. 103: cum -es atque auriga Domini Columbanus de cenobio Luxoviensium fuisset exturbatus. THEOD. AMORB. Bened. II I p. 258,11: quatinus... beatissimum -em Benedictum... publica veritate... cum digno honore transmitteret.

monarchia, -e *f.* 1) *monarchie (principe politique)*: FRECULPH. chron. col. 1106^B: ex eodem die summa rerum ac potestatum penes unum esse coepit et mansit, quod Graeci -am vocant. ANSELM. HAV. dial. 2,1 p. 1165^B: *Greci elegerunt autem et venerati sunt, et nobis venerandam docuerunt μοναρχίαν* hoc est unum principium. OTTO FRIS. chron. I prol. p. 7,21: singularem principatum, quam Greci -am vocant, ferro comparatur.

II) *empire, gouvernement*: A) *gouvernement des âmes*: 1) *royauté universelle de Dieu*: FRECULPH. chron. col. 1164^D: et alius de -a Dei et alius liber quem prenotavit 'psaltem'. ANGELOM. LUXOV. cant. col. 627^D: ut singularem totius orbis -am obtineret. HINCM. REM. epist. col. 328^D: nam et ipsa crucis figura dilatatum ubique Domini significat regnum et -am fidei ipsius signi. WALTH. SPIR. Christoph. II 3,234: nam terre atque poli servit -a soli, / et totus capiti mundus coniungitur uni. OFFIC. Lando. (Anal. Bolland. IV p. 196): regnante Christo et christianam -am pacifice moderante. CARTUL. Bituric. CXXV p. 223 (c. 1050): totius terre polique -am gubernante. BURG. Pis. transl. Joh. Damasc. fid. orth. p. 45: cum quidem ad deitatem respexerimus et primam causam et -am. ADAM S. VICT. p. 227: trine gaudent et simplici / se -e subici. CARTUL. march. Misn. III 45 (c. 1200): acta sunt hec... in provinciali placito nostro Colmiz -am celi et terre tenente domino nostro Iesu Christo. 2) *puissance du diable*: HRABAN. carm. 39,92: cum tremet mundi machina / sub flammularum -a? HONOR. AUG. elucid. III 35: hic *Antichristus* -am per tres annos et dimidium obtinebit.

B) *gouvernement laïque*: 1) *par un empereur*: a) *romain*: FRECULPH. chron. col. 1119^B: Octavianus qui imperatorum omnium primus -am obtinuit mundi. HERIC. mirac. Germ. p. 125: Valentiniano iuniore... orbis terrarum obtinente -am. RADBERT. Wal. p. 502: consortem imperii Justinianus sibi olim et successorem totius -e cum voluntate et consensu omnium eum fecerat. VITA Amantii Eng. II p. 354: Heraclio -am agente. PASS. Gereon. 18: dum regni Romani -am per bella maxima obtinisset *Constantinus*. NADDA Cyr. I 17,1: Diocletianus... Romani imperii suscepit -am. HUGO FLAV. chron. col. 59^C: sub Constantino enim principe qui -am imperii solus optinuit.

b) *carolingien et germanique*: CARTUL. Rhen. inf. I 68 p. 34ⁱⁿ (a. 874): -am imperatorum feliciter gubernante Luthevigo imperatore augusto. ANNAL. Fuld. II a. 841 p. 32,17: cum... tres fratres... de partitione regni concordare non possent renuente Hluthario, qui sibi -am vindicabat. GESTA episc. Virdun. p. 45,28: post Ludovicum accepit germanus suus Karolus -am totius imperii. CARTUL. Sithiens. I p. 127: deinde Karolus rex Suavorum... -am totius imperii Francorum et Romanorum assumit. DIPL. Otton. II 53 p. 63,17 (a. 973): exordium -e nostre paterna successione a Deo nobis collate. UFFING. Ide 2,8: imperante... cesare Ottone, ... ex quo augustalem -am solus obtinuit anno octavo. THEOD. EUCH. transl. Celsi 5: quando... Otto secundus... Romane -e apicem strenue gubernando princeps agebat in sceptro. DIPL. Henr. II 307 (a. 1014): quoniam divine dispositionis providentia nos ad regendam totius rei publice -am apostolica benedictione provexit. CONST. I 31 p. 63,6 (a. 1019): Henricus, qui tunc temporis rei publice -am strenue gubernabat. DIPL. Henr. III 225 (a. 1048): nos aut nostri successores... quibus similiter ut nobis regende commendatur cura -e. ANNAL. Hild. a. 1039 p. 44,17: in specialem regni -am generali cleri populique preelectione coronatus. ANNAL. Altah. a. 1037 p. 21,22: eundem Otdonem in imperii -a constituendum. HARIULF. chron. Centul. p. 143: deinde Karolus rex, secundi Hludogvici filius... -am totius imperii Francorum et Romanorum assumit. DIPL. Heinr. IV 468 p. 633,24 (a. 1101): nos -am imperii nostri paterna successione a Deo nobis collati huius modi auspiciis perficere voluisse. CARTUL. Soloth. 40 p. 35,8 (a. 1132): Hlothario imperatore Romani imperii -am tenente. VITA Meinw. 7,1: -am Romani imperii Otto... gubernabat. CARTUL. episc. Hild. I 334 p. 320,30 (a. 1163): actum... domino Friderico imperatore augusto -am Romane reipublice gubernante. HELM. 39 p. 77,27: Henricus enim iunior, ubi depulso... patre obtinuit -am imperii.

2) *par un roi*: a) *avec gén.*: RIMB. Ansc. 24: regni Danorum. VITA Ron. p. 440: illius gentis. VITA Betarii p. 616,26: regni Francorum (TRANSL. Huneg. p. 222.

ACTA Phil. I 85 p. 223,20 [a. 1077]. CARTUL. S. Alb. Andegav. II 477 p. 66 [a. 1157]. CARTUL. Sithiens. I p. 56: totius Francie. ANNAL. Senon. p. 105: regni sui. GENEAL. reg. Franc. p. 247 (MG Script. XIII): regnorum trium. VITA Egidii (AASS Boll. Sept. I p. 301): Gothorum. AIMOIN. FLOR. mirac. Bened. p. 380: sui ... principatus. CARTUL. Roton. p. 308,23 (a. 1021): totius Francie. CHRON. S. Ben. Divion. p. 48: trium regnorum. BERTHOLD. CONST. annal. a. 1055 p. 269: totius regni. CHRON. Ved. p. 694: Austrasiorum. ib. p. 691: totius Hispanie. CHRON. Floriac. p. 255: regni. VITA Hilt. p. 421: Francorum et Germanorum. FLOR. WIGORN. chron. I p. 271: totius Anglie. b) *abs.*: LAMB. HERSE. annal. a. 1063 p. 88,23: ita sibi regem brevi devinerat (*Adelbertus archiepiscopus*), ut... ipse in regno communi pene -am usurpare videretur.

3) *par un duc*: DUDO Norm. p. 250: Northmannice regionis. CARTUL. Gemet. p. 43,1 (a. 1018—35): regni Normannorum. CARTUL. Roton. p. 328,29 (a. 1037): totius Britannie. OTHLON. Wolfk. 17^{med}: ducatus. CHRON. Non. 129,9: Foriulii. GUILL. GEMET. gesta p. 32: Normannici ducatus. VITA Gerard. Bron. p. 263: Austriae. ACTA Henr. Leon. p. 6,9 (a. 1143): Saxonum. ANNAL. Pegav. a. 1124 p. 254,43: principatum quoque ac -am in Lusiz.

4) *par un comte ou un marquis*: a) *avec gén.*: AGIO hist. Vabr. p. 325: eximii marchionis Regimundi qui illo tempore -e Tolose fungebatur regendi negotio. CARTUL. Cison. p. 12 (a. 968): -am Flandrensis patrie. MIRAC. Berthe p. 566,7: Teruanensis comitatus. VITA Winn. I p. 272: Flandrarum. VITA Bertulfi p. 635: Flandrorum. b) *avec adj.*: LIB. trad. s. Petri Bland. p. 121: Rotberto marchyso Flandrensem -am gubernante.

5) *par un maire du palais*: OTHLON. Bonif. 2,18: accepta paterne et fraterne potestatis -a, que tunc maior domus dicebatur. CHRON. Goz. 1,9 p. 144,41: primus stirpis sue -am palatii a rege promeruit.

6) *par des personnages divers*: FREULPH. chron. col. 1028^C: Alexander Magnus Macedo annis quinque regnavit, ex quo -am orbis obtinuit. GUILL. TYR. hist. rer. transm. XIX 21 p. 916 col. 766^D: et fuit penes sequaces Mehemet -a in Oriente.

C) *gouvernement ecclésiastique*: 1) *du pape*: CARTUL. Clun. I 112 p. 127 (a. 910): archiclavus totius -e ecclesiastice. ANNAL. Hild. a. 961: venerunt nuncii ad regem Ottonem et vocaverunt eum Romam in adiutorium Iohannis pape, ut mitigaret severitatem Adalberti regis, quam exercuit super -am. CARTUL. archiep. Magd. 130 p. 185ⁱⁿ (a. 1004—12): predecessore nostro Iohanne, qui summi pontificatus -am in his temporibus obtinebat. CARTUL. Clun. IV 2983 p. 182 (a. 1049): archiclavium totius -e ecclesiarum. ib. 3490 p. 601 (a. 1076): Gregorio sacre religionis -am regente. CARTUL.

Anhalt. I 648 p. 476ⁱⁿ (a. 1186): acta sunt hec... domino papa Lucio ecclesie -am regente.

2) *des archevêques et évêques*: a) *avec adj.*: VITA Maclov. (F. Lot, Mélanges d'histoire bretonne p. 323,4): episcopali excellendo -a. b) *avec gén.*: TRANSL. Marci in Aug. 3: Veronensis civitatis ecclesie. GEBEH. Udalr. p. 592,26: Auguste sedis. OTHLON. quaest. 15 p. 79^C: spiritalis regiminis. id. Wolfk. 4: illius episcopii.

3) *des abbés*: VITA Acaun. p. 332,9: ipsius actionis. VITA Samson. Dol. p. 101: illius monasterii. THEOD. AMORB. Bened. I praef. p. 363,15: omnium pene monasteriorum.

4) *d'un archichapelain*: ANNAL. S. Columb. a. 882 (Duru, Bibl. hist. Yonne I p. 103): Hugo... qui -am clericatus in palatio optinens.

III) *empire, royaume (circonscription territoriale)*: RADBERT. epitaph. Arsen. p. 76: -am tunc ire in partes non permisit. ANGELOM. LUXOV. cant. col. 552^C: cum plures haberet in -a doctores qui honeste et catholice tractare potuissent. DUDO Norm. p. 143: rex... molitur nos supergredi, nostreque -am ditionis invadere. ib. p. 266: prudentius congruentiusque est cum dolo aliquatenus eum capere, quam -am eius devastare. DIPL. Henr. II 191 (a. 1009).

IV) *le monde*: ATTO VERC. epist. Pauli col. 296,27: Romani principes, totius pene -e dominantes. CONST. I p. 187,1 (a. 1160): universe -e imperium.

V) *règne d'un souverain*: EPIST. var. III p. 317,29: usque Octaviani Caesaris -am. AIMOIN. FLOR. gesta Franc. 124: anno XVI suscepte -e. CARTUL. S. Ben. Divion. 324 p. 106 (a. 1043): regnante Henrico rege, anno XIII -e ipsius regis.

VI) (*sens figuré*) *prééminence*: MATTH. VIND. ars vers. II,40 p. 165: per pentametros versus potius quam per hexametros fuit procedendum ut elegie denotaretur epithetum quod in elegis et pentametris obtinet -am.

monarchicus, -a, -um [monarcha] *monarchique*: DIPL. Heinr. II 261 p. 308,27 (a. 1013): regnum... nostrum -um Dei misericordia iugiter conservandum.

monarchius, -i m. v. *monarchus*.

monarchos, -i m. v. *monarchus*.

monarchus, -i m. *formes*: monarchius: ACTA com. Flandr. 12 p. 38 (a. 1093). monarchos: HERIC. vita Germ. metr. p. 442, 119. SYLL. Sangall. 17,17. HERIM. AUGIENS. hymn. 1 2a,3.

1) *empereur, souverain absolu*: ANAST. chron. 60,27: Romanorum Gaius Iulius Caesar primus -us habetur. HERIC. Vita Germ. metr. p. 442, 119: rerum cui summa patet paretque, / -os. SYLL. Sangall. 17,17: hos inter populos nostri miserere, -os. HERIM. AUGIENS. hymn. 1 2a,3: Iesu Christe, rex, -os, / omnium antistes et / εὐλογοῦμενε. RADULF. NIGER p. 19: secundus -us fuit Octavianus Augustus.

2) *titre porté par un comte*: ACTA com. Flandr. 12

p. 38 (a. 1093): Robertus... Flandrensium, Bononien-sium, Tornacensium... princeps, -ius.

3) *évêque*: FRITHEG. Wilfr. 618 p. 130: annuit ipse quidem regalibus improbe coeptis / substituens ternos sub nomine Presulis intra / contiguos Patri fines illo usque -os.

4) *jeu de dés*: JOH. SARISB. poligr. I 5 p. 36,16: hinc tessera, calculus, tabula, urio vel dardana pugna, tri-colus, senio, -us, orbiculi, taliorchus, vulpes, quorum artem utilius est dediscere quam docere.

monare, -is n. v. *molinaris*.

1. **monarium**, -i n. [pour molendinarium] *terrain sur lequel on construit un moulin*: CARTUL. S. Saturn. Tolos. p. 139: donat -um quoddam... ut edificet ibi molinum. v. *molendinarium* et *mosnarium*.

2. **monarium**, -i n. *abréviation paléographique pour monasterium*: CARTUL. Absiens. p. 120 (XIIe).

monas, -dis f. *forme masc.*: BERNER. vita Huneg. p. 1018. ODO CLUN. epit. Job. col. 191^B. SIMEON. DUR. II p. 5. *metr.*: monādis: FRITHEG. Wilfr. 277.

1) *unité (en mathématiques)*: a) *en général*: SMAR. reg. Bened. col. 745^A: propter idioma grece lingue qua dicitur -s unum. JOH. SCOT. divis. nat. III 11 col. 652^B: est enim principium et medium et finis omnium numerorum -s, id est unitas, omniumque terminorum totum et pars et omnis quantitas. HRABAN. univ. X 9 col. 296^D: tertia species hebdomadis in celebratione Pentecostes agitur septem videlicet septimanis dierum, et -de, hoc est, quinquaginta diebus impleta. HELP. comp. col. 37^A: tot his -des adde. REMIG. mus. p. 68: eam vim obtinet vox in musica quam punctus in geometrica, -s in arithmetica, littera in grammatica. ODO CLUN. epit. Job. col. 191^B: -s multiplicatus in denarium ducitur. ib. col. 113^B: septem hebdomadibus ac -de addita. BERNER. vita Huneg. p. 1018: septem septies augmentatis et -de supposito. BERNOLD. chron. p. 394,3: -dem unum augendo addat. SIMEON. DUR. II p. 5: vivere studuerunt... septenis dierum curriculis ut septem septies augmentatis et -de supposito singularis in presenti vita acquirerent fructum iubelei, hoc est annum eterne felicitatis. ALAN. Ins. Anticlaud. III p. 320: principium numeri... est -s et numeri de se parit unica turbam. ALEX. NECK. laus sap. div. I 104 p. 359: -s numeris contulit esse suum. b) *unité comme principe des mathématiques*: GERARD. MORES. delib. p. 54: etenim in omnibus principia non dubitanda, quemadmodum in prima athonus, in secunda pronuntiativum, in tertia proloquium, in quarta -s, in quinta punctus, in sexta semitonium, in septima ostentum, quemadmodum honorabiliter nosti, sine quibus mundus nimirum non regitur.

2) *l'Unité, principe d'existence et d'intelligibilité*: SYLL. Bern. 5,46: mundana constat et sub hoc (*numero ternario*) perfectio, / -s datur dum fabricatori Deo, / dias rei, qua procreantur omnia. ABBO SANGERM. bell.

Par. I 216: mox -de necata obiit seivissima dias. BALD. BURG. carm. 196,1032: et -dem formam, dyadem triademque docebat, / digna Deo prima est, altera materie. THEOD. CARNOT. trin. V 22 p. 321: -s numerus, immutabilitati quia certe coaptatur, merito Deo applicatur. HUGO S. VICT. didasc. 2,5 (29,5): sicut -s anime, ita dias corpori congruit. RAHEW. (?) dial. p. 529,25: merito autem ad -dem omnia referuntur cum a -de surgant omnia. ALAN. Ins. fid. cath. col. 406^D: -s gignit -dem et in se suum reflexit ardorem. reg. theol. col. 623^A: -s est qua qualibet res est una. UGUTIO s.v. monos: hec -s, -dis, id est singularitas, principium scilicet quod dicitur unus vel unitas vel singularitas.

3) *Trina monas, Trinité*: FULB. hymn. in Epiphania Dom. str. 4 (*Analecta hymnica* L, 213 p. 283): gloriam trine -di canamus. SIGEBERT. GEM. Deod. p. 464, 11: adsis una trias, anime trina -s.

monaschus, -i m. v. *monachus*.

monasta, -e f. [pour monasteria] *monastère*: CARTUL. Conch. 4 p. 6 (a. 883): componat partibus -e.

monastarium, -i n. v. *monasterium*.

1. **monasteria**, -e f. [monasterium] *monastère*: COD. Patav. 13,5 (a. 829): de -a beati Zacharie ac Hyllarii ita volo atque precipio. MEM. Moden. 26,12 (a. 835): -as et curtis.

2. **monasteria**, -e f. [pour monacha] *religieuse*: LEX Rom. can. 59,8,1: contra clericum vel diaconissam vel -am.

monasterialis, -e 1) *adj.*: a) *monastique, qui dépend du monastère*: VITA Landel. III p. 1068: -es cellulas. VITA Landel. II p. 441,19: -es habitationes. CARTUL. Rhen. med. I p. 312^{med} (a. 981): -e edificium. CARTUL. S. Vict. Mass. II 1068 p. 537 (a. 1046): -is ecclesia. ORD. VIT. hist. III 3 t. II p. 50: -e claustrum. b) *monastique, selon la règle monastique*: VITA Acaun. p. 178, 17: -is vita (CARTA a. 825 [Birch, Chart. 384]. JOH. METT. Joh. p. 338,50. THIETM. 4,35. LAMB. HERSF. annal. a. 1071 p. 132,12). SMAR. reg. Bened. col. 869^B: -is disciplina (TRANSL. Libor. I 6 p. 151,39. VITA Meinw. 4,15). VITA Mauri p. 283: -is perfectio. DIPL. Ludow. Germ. 67 p. 94,18 (a. 853): -is observantia. ADREVALD. vita Aig. p. 664: -es doctrine. SALOM. II epist. 24 p. 410,19: -ia rudimenta. GURDEST. Winvval. p. 221: -e opus (WORMON. Paul. p. 226). LETALD. Max. p. 600: -e regimen (AIMOIN. FLOR. mirac. Bened. p. 361). EPIST. Tegerns. I 2 (c. 993): -e officium. VITA Bav. I p. 240 (AASS. oct. I): -e ius (CARTUL. Camaler. p. 5 [a. 1097]). JOH. METT. Joh. p. 374: -is conversatio. VITA Walar. 26: cursum vero tam -em quam et Gallicanum magno studio indesinenter celebrabat. VITA Vulm. p. 451,27: -is habitus (CARTUL. Talmund. 21 p. 45 [a. 1070]). RANGER. Anselm. 1987 p. 1199,3 (MG Script. XXX): -is requies. c) *qui vit dans un monastère*: GESTA Aldrici p. 63: omnes presbyteri tam urbani quam et

suburbani sive -es reliquusque clerus (ib. p. 99). ib. p. 82: omnes -es sive suburbanos sacerdotes (ib. p. 66. BERTHOLD. CONST. annal. a. 1077 p. 294). LEGES Cnuti (II Cnut 5.2.d.) p. 287: monachus -is.

2) *subst. masc., moine*: MIRAC. et TRANSL. Lamb. p. 72 (AASS Ben. III 1): cunctis tam -ibus indicto quam et civitatis clericis necnon et laicis ieiunio. CASUS Petrish. 3,4: quoniam virus anathematis tunc temporis non solum clericos et laicos, set etiam -es quam plures infecit. CHRON. Andag. 76 p. 183,9: ut si quem -ium... illuc 10 deducere laborarent. VITA Monenn. 1,9: sancti et maxime -es.

monasterialiter [monasterialis] *selon la discipline du monastère*: FUND. Bland. p. 623: quendam... -r... eruditum... ad supra memoratum transmisit cenobium 15 (LIB. trad. S. Petri Bland. p. 3).

monasteriarcha, -e m. [monasterium et *ἀρχηγός*, cf. monarcha etc.] *supérieur d'un monastère*: GOSC. CANT. transl. Aug. 2 v. 151 col. 33^D: domnus Egelsinus -a attollitur et in palatio regis consecratur. 20

monastericus, -a, -um [monasterium] *monastique*: CAN. Hibern. 39 can. 3: horum institutione -a sumpsere principia.

monasteriolum, -i n. *petit monastère* (UGUTIO: monasterium... unde hoc -um diminutivum): VITA Leutfr. p. 11,8: -um quod vocatur vulgo Varena. CARTUL. Roton. 13 p. 13,5 (a. 837): sedentes in mansiuncula... in -o Gurguelet. CARTUL. Fuld. A 445 (a. 824): facta est hec traditio in -o quod dicitur Mattencella. GESTA Aldrici p. 35: monasterium S. Petri quod Bertramnus episcopus 30 edificavit, cum -o vel sinadochio Sancti Martini. ib. p. 70: ubi et -um... ecclesiam et claustrum edificavit. ib. p. 182: -um vestrum de ratione predicte basilice... tenere permisistis. CARTUL. Roton. p. 181,18 (a. 870): iuxta -um quod vocatur monasterium Cornou. DIPL. Karoli III 84 (a. 883). JOH. AMALF. mirac. 80,20. DIPL. Conr. I 26 (a. 915): -um quod infra muros civitatis Wilinaburg constructum... est. DIPL. Catal. I p. 78,14 (a. 952). DIPL. Otton. III 283 (a. 998). DIPL. Heinr. II 275 (a. 1013). DIPL. Conr. II 95 (a. 1027). CARTUL. S. Andr. Vienn. p. 265 (a. 1055). LEGES Aethelr. VI 3.1 p. 249. GUILL. MALM. gesta pont. II p. 174. BALDER. Alber. 9. RADULF. DIC. I p. 267.

monasteriolus, -a, -um [monasterium] *pourvu d'un monastère*: CARTA XII s. (Birch II 503 p. 109): omnia -a 45 loca.

monasterium, -i n. *formes*: manesterium: CARTUL. Cur. I p. 287,17 (a. 1174). mnasterium: CARTUL. Bund. I p. 356,11 (a. 1194). monastarium: DIPL. Otton. II 68 (a. 973). monasterius: DIPL. Ludow. Germ. 32 p. 40,39 (a. 843). ib. 121 (a. 866). TRAD. Wizenb. 210 p. 202. CARTA a. 932 (Vaissete, Hist. Languedoc V pr. 55 col. 158). DIPL. Otton. I 158 p. 239,34 (a. 952). CARTA a. 1074 (Vaissete, Hist. Languedoc V pr. 313 col. 612).

CARTUL. Celsiniac. 205 p. 175. monastium: FLODOARD. annal. p. 147 n.o. et p. 153 n.o. monestarium: CARTUL. Userc. 1039 p. 415 (a. 977). DOC. Port. part. 428 p. 370 (a. 1113). monesterium: IONAS AUREL. Hugb. p. 54. DIPL. Arnulfi 59 (a. 889). CARTA a. 898 (Bibl. Ec. Chartes t. 67 p. 9). CARTUL. S. Gall. I 790 (a. 933). CARTUL. Clun. II 970 p. 66 (a. 955). CARTUL. Nobiliac. p. 147 (a. 993—1003). CARTUL. Avenion. p. 88 (a. 985). DIPL. Heinr. IV 431 (a. 1093). DOC. Port. part. 13 p. 11 (a. 1101). monesterius: CARTA a. 910 (Udina, El Arch. Condal de Barcelona 29 p. 145). CARTUL. Ruscinon. 6 p. 15 (a. 943). DIPL. Otton. I 266 p. 379,18 (a. 964). monestrium: CARTUL. Clun. II 1083 p. 177 (a. 960). monexterium: MON. Noval. I 28 (a. 827). monosterium: DIPL. Otton. I 130 (a. 950). REG. Arp. p. 43 (a. 1181—1288). monstarium: FLODOARD. annal. p. 23 n. u. monsterium: VITA Maxim. Mic. I p. 586. mostarium: CARTA a. 903 (I. Ficker, Forschungen zur Reichs- und Rechtsgesch. Italiens IV p. 24,6). mosterium: CARTUL. 20 Lerin. p. 312 (XIIe) munasterium: COD. Lang. 155 col. 268 (a. 844). munistirum: TRAD. Wizenb. p. 256. v. 2. monarium.

I) *en parlant des moines réguliers*: A) (d'après l'étymologie) *habitation de moine seul, ermitage (par opposition à cenobium)*: SMAR. reg. Bened. col. 724^A: -um etiam unius monachi habitatio dici potest. ib.: ergo -um solitaria habitatio dici potest. ib. col. 725^A: cenobium enim est -um plurimorum, id est in commune viventium. ADISO transl. Frod. (AASS. Ben. IV 2 p. 244): quod cenobium primo quidem exstitit tugorium hominis unius, unde non incongrue -um vocaretur. GUILL. TYR. hist. rer. transm. IV 10 p. 168: ubi et priscis temporibus multa traduntur fuisse virorum religiosorum -a.

B) *monastère, communauté de moines (ou de religieuses) réguliers*: 1) *en général*: CARTUL. Conch. I p. 1 (a. 801): hanc cartolam donationis ad ipsum -um... firmare fatio. EIGIL. Sturm. 21: impetravit... ut fiscum... ad supradictum... -um in suam eleemosynam condonaret. CAND. FULD. Eigil. I 19: in omnibus utilitatibus -i par cura. SMAR. reg. Bened. col. 745^A: cum multorum habitatio in uno positorum -um dicatur, nisi forte, ut arbitror, propterea quia una fides, unum baptismus, cor unum et anima una est in omnibus monachis. HINCM. REM. annal. Bertin. p. 86 (éd. Waitz): causas -i atque conlorationem per prepositum et decanum... geri disponens. CARTUL. Saviniac. 15 p. 18 (a. 908): ipsas res ad nostrum -um revertantur. CONST. I 8 (a. 951): ut nulla abbatia... ad -um nec alicui in proprio possit donari. DIPL. Otton. II 3 (a. 961): -um puellarum... sub nostri mundiburdii suscepimus tuitionem. FOLC. gesta Bert. p. 24 (éd. Guérard): -a propria privilegia sunt consecuta. GERH. AUG. vita Udalr. 5 p. 393: advocatum -i. VITA Menel. p. 139,4: Calmidiense -um regebat. CARTUL. S. Vict. Mass. II p. 169 (a.

1091): -um sancti Severi sue religioni reformandum decrevi. GOSC. CANT. transl. Aug. 2 col. 36^A: -um fundavit et sanctimonialium choro instituit. CARTUL. civ. Erf. 58 (a. 1193): sex mansos... -o in valle S. Georgii fundato... vendiderunt. 2) *spécialement par opposition à ecclesia (église séculière)*: CHRON. Moissiac. p. 259: fecit eleemosynam magnam... divisitque inter ecclesias, -a et pauperes. RUOTG. COL. 33 p. 34: per diversas -orum et ecclesiarum cellulas. 3) *expressions*: monasterium conventuale: HERIB. BOS. Thom. col. 1156^C. monasterium maius: (*par opposition à obedientia*): HIST. ord. Bened. S. Mont. Pannon. I p. 603 (a. 1157 fals. 1230): quemadmodum in aliis terris regularis discipline gratia ad maiora -a plerumque constitute sunt obedientie, in obedientiam tradidi, ita, ut archiabbatis Sancti Martini et totius eiusdem loci conventus cum filiis ecclesie unanimi electione abbas in eodem obedientie loco preponatur. monasterium regulare: CONCIL. in Franc. 9 p. 591,21 (a. 816—29). WORMON. Paul. p. 211. 4) *sous le rapport du patronat des monastères*: a) monasterium regale, *monastère duquel le fondateur et le patron était le roi*: ENCHIR. p. 101 (a. 1091): quapropter, sicut regale est -um, ita omnium bonorum consensu regalis est prohibitio. LEGEND. Lad. p. 519: omnes enim ecclesie et -a regalia, sive ab eo, sive a quocunque alio fundata, elemosinis eius sunt locupletata. b) monasterium comitis sive ducis, *monastère dont le patron est un comte ou un duc*: HIST. ord. Bened. Mont. Pannon. I p. 599 (a. 1146): -o vero Ugrini comitis. COD. Zich. I p. 2 (a. 1165): -o almi ducis in honorem sancte Margarete in Meches constructo. MON. Strig. I p. 160 (a. 1199): patronatum ecclesie sancti Spiritus, -i videlicet Dyenus comitis... conferre.

C) *ensemble des bâtiments occupés par une communauté religieuse (par opposition à l'église abbatiale et au cloître)*: JONAS FONT. Wulfr. I p. 525,3: ad -um Fontinelle accessit. WETT. Gall. 22 p. 268: -um puellarum constructum in honore sancti Petri in Mettis civitate. CAND. FULD. Eigel. I 15: templum in -o Fulde constructum. ib. I 19: claustrum -i (HROTSV. prim. 410). ANNAL. Xant. a. 845: -a sanctorum plurimorum diruta sunt. HINCM. REM. annal. Bertin. p. 98 (éd. Waitz): castellum in giro ipsius -i ex ligno et lapide conficere coepit. ANNAL. Ved. p. 76: castrumque seu -um sancti Vedasti obsidione vallavit. AGIUS vita Hath. 12: omnia -i edificia (RUOTG. COL. 33). VITA Leutfr. p. 134: per omnia -i habitacula. CARTA a. 900 (Dom Vaissete, Hist. Languedoc V pr. 27 col. 109): sacrosancte Dei ecclesie Sancte Marie Virginis que est constructa in -o Gordanico. HROTSV. prim. 275: -i cum templo moenia coepit. RUOTG. COL. testam. 49 p. 53: -o et claustrum perficiendo libre C. EADM. hist. I p. 5: -a... magna ex parte diruta.

D) *église abbatiale*: RADULF. TORT. Bened. 8,14 p. 295: ingressi -um coram ipso terre prosternamur.

E) *monastère (administration et revenus)*: AMALAR. inst. sanct. col. 975^A: quanquam enim nonnulli clerici -a puellarum, et nonnulli laici -a virorum etiam et puellarum habeant, tua tamen debet providere solertissima industria, ut... secundum huius institutionis formam vivant. PRUD. annal. Bertin. p. 51 (éd. Waitz): Karlus quedam -a, que antea clerici habere solebant, laicis distribuit. id. p. 51: distribuens invitatoribus suis comitatus, -a, villas regias atque proprietates. ib. p. 54: Karlus rex -um Sancti Martini filio suo Ludoico largitur. ERCHANB. brev. p. 329: episcopia vero omnia et -a, necnon et comitie, publici etiam fisci, et cuncta maiora iudicia, ad se spectare deberent. LIBELL. eccl. Clarom. p. 464,11: que secuntur ecclesie vel -a, ad comites vel ad vassis dominicis.

II) *en parlant de chanoines (réguliers ou séculiers)*: A) *communauté*: RATRAMN. Grec. col. 315^D: per -a monachorum seu canonicorum. CARTUL. Cellafr. p. 98 (a. 1048—76): canonici supradicti -i. LIB. pont. II p. 78,15: -um... in quo... monachos canonicos adgregavit.

B) *bâtiment*: CONCIL. Turon. 31 p. 290,31: ut in -is canonicorum, monachorum seu puellarum maior hominum numerus non admittatur. ABBO FLOR. epist. col. 422^B: duo -a, unum canonicorum, alterum sanctimonialium ex propriis rebus et possessionibus construxit.

III) *église cathédrale (cf. alld. Münster)*: TRAD. Brixin. 4 p. 2: trado ad -um sancti Stephani et beati Ingenuini... hobas II. MARIAN. SCOT. chron. a. 1080: Badaebrunna civitas cum duobus -is, id est episcopatus et monachorum. ANON. Has. 13: cum autem -um amplificare cogitaret. FULCH. hist. Hier. I 7 p. 166: trabes ipsius -i (sc. S. Petri Rome). VITA Henr. IV 1 p. 10,3: Mogontia... ad reparandum -i tui ruinam. ib. 1 p. 10,5: illi famoso Spirensi -o. VITA Meinw. 14 p. 23,7: post incendium -i Magontiensis. CARTUL. Eichst. 21 p. 48^{med} (a. 1188): altare in absida una summi -i nos extruxisse.

IV) *église paroissiale*: VITA Meinw. 155 p. 82,4: iuxta principale quoque -um capellam... construxit. LIB. Domesd. 1 b (Kent): isdem Willelmus tenet 1 -um in Dover de episcopo. ib. (Surrey) fol. 32 I a: ipse episcopus habet in Sudwerche unum -um et unum aque fluctum. ORD. Vit. hist. IV 9 t. II p. 240: sponsus et sponsa ieiuni a sacerdote ieiuno in -o benedicantur. CARTA c. 1150—60 (Stenton, Gilbertine Charters p. 4): unam carucatam terre... cum dimidia parte -i de Witham. CARTA a. 1190 (Stenton, Danelaw Charters p. 365): in aquis, in molendinis, in -is, in pratis, mariscis.

V) *chapelle*: 1) *en général*: COD. Smic. II. p. 87 (a. 1158): ego Geyza... rex do et confirmo Beato Domnio et tibi Gaudio archiepiscopo... ecclesiam sancti Bartholomei de Tnin... et -um sancti Stephani et sancti Moysi de Salona (cf. ib. II p. 10 [a. 1103]: ecclesias sancte Marie de Salona et sancti Stephani et sancti Moysi; et ib. II p. 96 [a. 1163]: capellam et sancti

Stephani et sancti Moysi de Salona). 2) *funéraire construite dans une église*: AGNELL. RAV. lib. pont. 26,72 p. 328,16: ad latera vero ipsius basilice -a parva subiunxit, que omnia novis tessellis auratis, simulque promiscuis aliis calce infixis mirabiliter apparent. THIETM. 6,90: episcopus in occidentale -um venit.

VI) *délégué d'une communauté*: ANAST. chron. 126,22: collectis -is in templo sancti Stephani ascendit super ambonem et anathematizavit Nestorium.

monasterius, -i m. v. *monasterium*.

monasticalis, -e [monasticus] *monastique*: HILDEG. EPISC. Faron. p. 199,25: adherendo hoc in loco religioni -i. CARTA a. 1075 (Vaissete, Hist. Languedoc V pr. 319 col. 619): ordinem... -em.

1. **monastice** v. *monasticus*, -a, -um.

2. **monastice**, -is f. [monasticus] *règle monastique*: HONOR. II epist. 91 col. 1297^B: mandamus, ut religionem et -en in prefato loco statuere diligenti vigilantia studeas.

monasticus, -a, -um *forme*: monastichus: ORD. VIT. hist. III 13 t. II p. 137. 1) *monacal, monastique*: VITA Ansb. p. 622,17: ordo (CARTUL. Nobiliac. p. 22 [a. 830]. GESTA Aldrici p. 104. ODILO SVES. transl. Sebast. p. 402. ODO CLUN. hymn. col. 516^A. LIB. trad. S. Petri Bland. p. 62. GERBERT. epist. p. 66. DIPL. Conr. II 200 [a. 1033]. EPIST. Vienn. spur. p. 106,15. CARTUL. Bund. I p. 295,8 [a. 1178] *et passim*). ANNAL. Einh. p. 83: conversatio (ANNAL. regni Franc. p. 157. VITA Leutfr. p. 12,3. VITA Ebrulfi II p. 367. AIMOIN. FLOR. gesta Franc. p. 58. ANSELM. LEOD. gesta episc. Leod. 4 p. 193. GUIBERT. NOV. gesta Franc. I 1 col. 685^C. VITA Meinw. 152 p. 82,2). ALCUIN. Rich. p. 396,15: vita (NITHARD. hist. p. 4. FRECULPH. chron. col. 1210^D. THANGM. Bernw. 49. ANNAL. Mett. I p. 5. ANSELM. LAUD. Matth. 24 col. 1456^B. CALIXT. II vita Jacobi col. 1411^A. HERIM. 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50
TORNAC. restaur. col. 84^C *et passim*). VITA Cond. p. 647,16: norma. VITA Sadalb. p. 63,6: usus. VITA Mauri p. 277: observatio. HRABAN. epist. 5 p. 389: servitus. ACTUS pont. Cenom. p. 145 (IXe): habitus (VITA Leutfr. p. 122 [éd. Mesnel]. VITA Waldetr. p. 221. MARB. Rob. I 17. CARTUL. S. Marcel. Cabil. 67 p. 65 [a. 1091]. HERIM. TORNAC. restaur. col. 91^C *et passim*). CARTUL. S. Bened. Floriac. I p. 42 (a. 829): consuetudo (ib. I p. 218 [a. 1072]). FROTH. epist. p. 287,15: disciplina (EPIST. var. III p. 133,2. RADBERT. psalm. col. 1008^A. RUOTG. COL. 28. RIMB. Ansc. 3 p. 21. MARB. Rob. I 16. AELR. Edw. reg. col. 738^B *et passim*). EIGIL. Sturm. 13: regula (FLODOARD. hist. IV 32 col. 302^B. ADAM BREM. 1,30 p. 35,19. BERTHOLD. CONST. annal. a. 1075 p. 281). CARTUL. S. Bened. Floriac. I p. 40 (a. 829): religio (EPIST. var. III p. 143,36. LIB. trad. S. Petri Bland. p. 62. ODILO SVES. transl. Sebast. p. 387. GERBERT. epist. p. 126. CARTUL. S. Ben. Divion. II 231 p. 27 [a. 1005]. CARTUL. S. Vict. Mass. II p. 179 [a. 1091]. NALGOD.

Odon. p. 189 *et passim*). TRANSL. Laun. p. 249: sanctitas. EPIST. var. II p. 345,23: officine (VITA Hilt. p. 421). RADBERT. epitaph. Arsen. p. 75: negotia. AMALAR. inst. can. col. 921^D: vestis (AIMOIN. FLOR. gesta Franc. p. 56. HERIM. Tornac. restaur. col. 67^A). HERIC. vita Germ. metr. 136 p. 465: decreta. VITA Leutfr. p. 142 (éd. Mesnel): institutio (THEOD. AMORB. Bened. I [éd. J. du Bois, Bibl. Floriac. I p. 219]. CHRON. S. Ben. Divion. col. 818^B). ODO CLUN. Ger. p. 318: professio (SYRUS Maiol. p. 804. HILDEB. vita Radegundis III 18 [PL. 171 col. 974^A]. CARTUL. Lerin. 241 p. 250 [a. 1102]. HONOR. II epist. 6 col. 1226^D. DIPL. Loth. III 52 [a. 1133]. ACTA Henr. Leon. p. 160,13 [a. 1175] *et passim*). VITA Winn. II p. 268: sanctiones. CARTUL. Saviniac. 38 p. 36 (a. 949): electio. FLODOARD. Rom. pont. p. 583: iura. ODO CLUN. serm. col. 723^D: lex (EPIST. Reinh. 22 p. 22,15). ADSO Frod. p. 78,18: congregatio (CARTUL. Soloth. 24 p. 25,20 [a. 1101–03]). JOH. METT. Joh. p. 349,42: mos (MIRAC. Valer. p. 281. GUILL. MALM. gesta reg. II p. 346). AIMOIN. FLOR. mirac. Bened. p. 371: regimen. CARTA a. 1007 (Vaissete, Hist. Languedoc V pr. 167 col. 356): auctoritas. TRAD. Ratisb. 287 (c. 1010–20): indumentum. VITA Menel. p. 150,6: districtio. SIGEBERT. GEM. Landib. p. 395,13: quies. PASCHAL. II epist. 139 col. 145^A: legislatio. VITA Proc. Min. p. 135: caritas. HELM. 13 p. 27,5: clausura.

2) *régulier (par opposition à séculier ou à canonial)*: PRUD. annal. Bertin. p. 43: cum quibusdam episcopis et abbatibus -is. HINCM. REM. ord. palat. 20 p. 16 (éd. Krause): de omni ecclesiastica religione vel ordine necnon etiam de canonice vel -e altercatione. MIRAC. Bertini II p. 514,29: sancti Bertini... -um monasterium. DIPL. Otton. III 90 p. 500,22 (a. 992): -orum maxime cenobiorum tuitionibus. VITA Bertulfi p. 634: tam -us quam canonicus ordo. TRAD. Teg. 96a (a. 1078–91): Waltmanni -i prepositi Tegrinsensis. CARTUL. Glannafol. 45 p. 387 (c. 1090): coram -o S. Mauri conventu. ACTA pont. Rom. Gall. I 8 p. 183 (a. 1104): quavis persona sive ecclesiastica seu -a. OTTO FRIS. chron. 7,9 p. 321,1: tam in -o quam clericali ordine. ABELARD. reg. mon. p. 252: habitu quodam religioso, non tamen -o. HIST. Sil. p. 29,1: in -o ordine dum vixit gubernare censuit.

monastice selon la règle monastique, à la manière des moines: CARTUL. Rhen. med. I 60 p. 68 (a. 834): -e degere (ANNALISTA SAXO a. 992 p. 638,5). DIPL. Karoli III 88 p. 143,10 (a. 883): -e viventium (VITA Magl. p. 228. MIRAC. Magl. p. 344. LAMB. HERSF. annal. a. 1059 p. 75,25). CARTUL. Roman. 10 bis p. 26 (a. 907–09): regulariter et -e officium divinum implere. VITA Melan. 2 p. 439 (Anal. Boll. IX): regulariter... et -e vitam ducentes. RATHER. Ursm. 3 col. 347^C: imbuerunt eum sacris litteris... -e atque regulariter. EKKEH. IV Bened. I 14,26: dictatque -e leges. CARTUL. Saviniac. 638 p. 318

(c. 1032): fratrum -e Deo famulantium. MIRAC. Agil. p. 307,30 (AASS. Ben. II): -e... militavit. VITA Eberh. Salisb. II 3 p. 99,11: -e proponitur et abbas efficitur.

monastium, -i n. v. *monasterium*.

monauliter en jouant de l'aulos: JOH. SCOT. glos. Mart. Cap. 480,3 (éd. Lutz p. 192,14): -r vel monoliter debet esse. Aulis id est fistula, inde componitur -r, cum una fistula sonabat.

monboratio, -nis f. v. *munboratio*.

monboratus, -a, -um v. *munboratus*.

monburdum, -i n. v. *mundiburdium*.

moncellus, -i m. [pour monticellus; cf. roman moncel] colline: CARTUL. Conch. p. 352 (a. 1107): concedo et -um in quo ecclesia sancte Fidis posita est. CARTA a. 1196 (H. d'Arbois de Jubainville, Histoire des comtes de Champagne III p. 481): si latro infra Chammai vel -um de Chammai capiatur... Mensura bladi et vini in predicto -o de Chammai.

mondalis, -e v. *mundialis*.

mondeburdum, -i n. v. *mundiburdium*.

mondibordium, -i n. v. *mundiburdium*.

mondiburdium, -i n. v. *mundiburdium*.

mondilio v. *mundilio*.

mondivagus, -a, -um v. *mundivagus*.

mondo l. v. *mondo*.

mondualdus, -i m. v. *mundualdus*.

mondus, -a, -um v. *mundus*.

moneca, -e f. v. *monneca*.

monecha, -e f. v. *monacha*.

moneda, -e f. v. *moneta*.

monedadus, -a, -um v. *moneto*.

monedagium, -i n. v. *monetarium*.

monedathgium, -i n. v. *monetarium*.

monederus, -i m. v. *monetarius*.

monedula, -e f. *choucas*: AELFR. Angl. Sax. vocabul. p. 29: nomina avium... Gracculus, vel -a, ceo [chough]. RUODL. 5,136: auxit cum psitachis binis corvisque gemellis / -is sturnis doctis garrire loquelis. HILDEB. numm. 565 p. 181: florula, bitriscus, celsisque -a fastus. HILDEGARD. phys. 6,24: antequam cornix et -a essent, pica videns ova corvi, ea furata est, et... fovit, et ita primum cornices, et -e processerunt. ALAN. Ins. planct. nat. p. 432: illic -a, latrocinio laudabili reculas thesaurizans. PETR. CANTOR verb. abbrev. 153 col. 367^A: similes sunt -e, que abscondit quod sibi datur. MATTH. VIND. ars vers. p. 149 v. 39: garrula nigrescit et avara -a.

monefacio 3. [moneo et facio] *avertir*: CHRON. Vedast. a. 787 p. 705,25: papa Tassilonem per sacramenta, que Pippino et sibi et filiis suis cum Francis fecerat, -it, ut veniat ad se.

moneha, -e f. v. *monacha*.

moneia, -e f. v. *moneta*.

monemen, -inis n. v. *monimen*.

moneo 2. *forme*: monio: MALSACH. ars. p. 43.

1) *faire songer, rappeler à l'esprit*: a) *avec subj.*: HRABAN. carm. 6,21: hocque, pater, -ui, -o te iterumque -ebo / sis memor ipse mei sicut et ipse tui. b) *abs.*: DIPL. Henr. II 619 (a. 1023): insipientes interventum... coniugis nostre... assidue -entis atque incessabiliter nobis in memoriam reducentis.

2) *raconter*: HROTSV. Gong. 519 app. p. 49: orsis non valeo digne preclara -ere munera, que populus hic metit egregius.

3) *exhorter, encourager, inviter*: a) *avec ut et subj.*: HRABAN. carm. 17,32: ut caute omnia semper agas. RIMB. Ansc. 19 p. 43: ut, quis deus esset, intentius perviderent, -uit. LUDOW. GERM. ad Ludow. p. 250: ut ab infidelibus... nos per omnia observemus. HROTSV. Pel. 260 p. 58. IVO epist. I p. 50. OTTO FRIS. gesta I 20 p. 33. b) *avec subj. seul*: CAND. FULD. Eigil. I 9 p. 226: omnes equaliter -o, diligatis in Christo. PAUL. BERN. Greg. 64 p. 509: -uit equidem regem, interim se ab armis suspenderet. c) *avec inf. seul ou prop. infinitive*: RUD. FULD. mirac. 2 p. 331,45: eum circa salutem anime sue esse sollicitum. RICHER. II p. 38: ab eo petere si quid optarem -itus sum. PAMPHILUS 514 p. 213: si taceo me -et ipsa loqui. d) *avec acc.*: RIMB. Ansc. 8 p. 14: ad viam veritatis -ere studebant. e) *avec gérondif, engager*: WALAHFR. Wett. 781: cetera namque semel vitia execranda -ebat. CARTA a. 911 (Ficker 26,2): nos eum -uimus ad placitum veniendum.

4) *avertir, donner un avertissement, mettre en garde*:

a) *avec prop. inf.*: DIPL. Henr. IV 306 (a. 1078): nos inhonorantibus legitime auferri iustum et honestum fore -uit. b) *avec ut et subj.*: AGIUS vita Hath. I p. 166: unde lectorem... -emus ut noverit nos non falsa aut dubia de ea esse dicturos. ADAM. BREM. 3,16 p. 159,1: visionem qua -itus est ut evangelizandi gratia pergere non tardaret. GUILL. TYR. hist. rer. transm. VI 15 p. 259: direxit nos ad tuam nobilitatem... conventus -ens ut ab eorum infestatione... desistas. c) *avec acc. seul*: CAND. FULD. Eigil. II 9,8 p. 101: tenui liceat te voce -ere. WIDUK. 3,50 p. 110: -itus ab imperatore. d) *en parlant de celui qui a reçu un avertissement divin (monitus)*: WALAHFR. Mamm. 6 p. 15: ille Dei dono -itus, respondit. HRABAN. carm. 3,13: cuius amore tibi -itus donum offero. HROTSV. Mar. 657 p. 23: in somnis -iti. ib. 888 p. 29: divinis signis -itus.

5) *prédire (avec acc.)*: BRUNO QUERF. frat. prol. p. 716: -ens salutem habentibus sollicitudinem recte vendi.

6) *ordonner, contraindre*: a) *avec acc. seul*: FULCH. hist. Hier. I 27 p. 295: quia -ebat hoc necessitas, longe aquam queritabant. b) *avec ut et subj.*: DIPL. Otton. I 287 (a. 965): homines monasterii... ut illud monasterium muniant et custodiant... ad hoc opus -eantur et dstringantur. DIPL. Henr. IV 475 p. 647, 23 (a. 1102): bis vel ter ab nostro herede ut emendet, -eatur.

c) *avec quod et subj.*: MON. Strig. I p. 109 (a. 1156—1347): Martirius... archiepiscopus... -ens euzidinum, quod quid... ecclesie disponeret, omnia presentans, coram ipso... scriberetur. d) *convoquer à l'ost (anc. fr., semondre)*: CARTUL. Glannafol. 17 p. 359 (a. 1066): si exercitum suum contra inimicos suos ire contigerit... homines... prepositus Laudunensis non -eat. ib. 33 p. 377 (a. 1086—89): si urgeret eum... inire bellum... prior -eret homines ville.

7) *enseigner*: ANAST. chron. 287,55: quod multos -uerit et adduxerit ad monasticam vitam.

d'où *monitus, instruit*: DIPL. Otton. I 375 p. 515, 32 (a. 969): -itus sum a genitore meo quod alpem qui vocatur Capotauri finis esse inter Mutinam et Bononiam.

7) *donner le signal au moyen d'un instrument de musique*: 15 FULCH. hist. Hier. I 11 p. 191: -ente cornu, adversus eos per alas constituti. GESTA Franc. expug. Hier. 54 p. 530: regio -ente cornu, iter agere coeperunt.

monitum, -i n. 1) *avertissement, avis, conseil*: EIGIL. Sturm. I p. 371: post uberrima documenta et -a. DIPL. 20 Arnulfi 141 (a. 896): cuius -is libentissime obaudire conati statuimus. HROTSV. gesta prol. 2,16 p. 204: -is paternis parere. THANGM. Bernw. 2 p. 759: salutaribus -is cottidie illos ad agenda informans. WIPO gesta 39 p. 59: filio regi Heinrico post fida -a valedicens. CALIXT. 25 II serm. Jacob. col. 1409: -um (*sous-titre*). CARTUL. Conch. 14 p. 17 (a. 1062): ut autem audierunt -a. OTTO FRIS. gesta 1,20 p. 33: si -is eius acquiescere vellet. HIST. de via Hier. 69 p. 199: materna audiens -a, feroci quoque respondit sermone.

2) *exhortation, encouragement*: HRABAN. carm. 13,29: piis -is precibusque sacratis. RIMB. Ansc. 34 p. 65: predicti pontificis suasoria -a. WALTH. SPIR. Christoph. II 1,32: talibus accensus -is et amoribus inquam. THANGM. Bernw. 14 p. 765: blandis illam -is ad monasterium redire persuasit. *par opposition à hortamentum, sommation*: HROTSV. Pafn. 10,3 p. 177: nunc suavibus hortamentis blandiendo mulcebam, nunc acrioribus -is minitendo terrebam.

3) (*au pluriel*) *précepte d'ordre religieux*: a) *enseignement des pères de l'église*: LIUTG. Greg. pref. p. 66: eorum (*spiritualium patrum*) -is exemplisque nihil preferendum. CARTA a. 937 (Dom Vaissete, Hist. Languedoc V, pr. 70 col. 180): ut -a sancti patris Benedicti observent. THIETM. 2,45: audiat unusquisque fidelium veredica beati Gregorii -a. b) *exhortations de caractère religieux*: ANON. Mell. 58: scripta quedam que -a nuncupari complacuit, monachis scripsit. VITA Willeh. p. 5: qui (*presbyteri*) libere populis -a salutis, ac baptismi conferrent gratiam. BERTHOLD. CONST. annal. a. 1075 50 p. 280: -a vero apostolice lenitatis quibus... ad emendatiorem vitam adhortatus est. Ivo epist. I p. 4: obediētes vos nostris -is gratia divina custodiat. c) *monita salutis, les préceptes de la foi (chrétienne)*: LEGEND.

Steph. maior (SS. II p. 381—82): quos omnes... baptismatis unda lotos unum deum colere, -a salutis per fideles sacerdotes distribuendo, compulsi.

4) *prédiction, prophétie*: WALAHFR. carm. V 23 p. 372: pestem -is compescuit atris. ib. Mamm. 2,19: -is consensus Jesu. VERS. schol. 104,10 p. 661: angelo hec prosequente -is dulcissimis (*nouvelle de l'Annonciation*).

moneris, -is f. *navire à un seul rang des rames*: ETHELWERT. chron. a. 878 p. 43 (ed. Campbell): advectus est Healfdene... cum triginta -ibus in occidentales Anglorum partes.

monerius, -i m. [*forme refaite sur l'A. F. monnier*] *formes*: monnarius: CARTUL. S. Alb. Andegav. I 133 p. 161 (a. 1060—81). CARTUL. S. Vinc. Cenom. 740 col. 421 (XIe). monnerius: CARTUL. S. Alb. Andegav. I 336 p. 384 (a. 1161—73). CARTUL. S. Laud. Andegav. p. 70 (c. 1175). munerius: CARTUL. Icaun. II p. 399 (a. 1189). munnarius: CARTUL. S. Vinc. Cenom. 59 p. 82 (XIe). munnerius: CARTUL. S. Laud. Andegav. p. 70 (c. 1175). 20 *meunier*: CARTUL. S. Maxent. 296 p. 323 (a. 1133): duorum molendinorum... medietatem, ita ut tres -i faciant nobis et sibi hominum. CARTUL. Tiron. I p. 231 (c. 1135): quod monachi... mitterent -um in molendino. CARTUL. S. Laud. Andegav. p. 70 (c. 1175): erga munnerium molendini foleratorii. *v. molendinarius.*

monestarium, -i n. *v. monasterium.*

monesterium, -i n. *v. monasterium.*

monesterius, -i m. *v. monasterium.*

monestirium, -i n. *v. monasterium.*

30 **moneta, -e f.** *formes*: moneda: CARTUL. Conch. p. 164 (XIe). moneia: LIB. Domesd. (Wirecestre) p. 172.

I) *instrument de paiement, monnaie*: A) *en général*: CAPIT. reg. Franc. t. I p. 285 (c. 818—19): de adulteratoribus -e. De falsa -a iubemus qui eam percussisse comprobatus fuerit, manus ei amputetur. HEN. mon. I p. 523 (ed. Liebermann) (c. 1100): sciatis quod volo... ut omnes burgenses... iurent tenere et servare -am meam in Anglia ut non consentiant falsitatem -e mee. ABSAL. serm. 27 p. 162c: -a usualis tria habere debet, materiam, pondus et formam. ACTA Henr. Leon. p. 84,21 (a. 1162): contradidimus thelonei iura proprieque percussuram -e. *spécialement, pour pecunia, dans le sens d'argent, d'espèces*: ACTA Henr. II, I 408 p. 537 (a. 1172—73): dedit... servienti meo, Agnetem filiam suam in uxorem cum tota hereditate sua, in terra et -a. B) *expressions*: 1) -a publica: *monnaie officielle, légale*: CONST. I 21 p. 47,32 (X^e): unum publice -e persolvat denarium. CARTUL. Conch. 77 p. 74 (c. 1055): centum octoginta quatuor solidos denariorum... publice -e Carcassone. SCHOL. Adam. gest. 77: quod cito faceret ... -am publicam ex auro fieri. CARTUL. Nemaus. 204 p. 325 (a. 1115): dedit... de publica -a sol. III. OLIV. AUS. col. 605: habeat -am publicam sue regionis. CONST. Frid. I p. 459 (a. 1156): ut liceat ei in sua

civitate -am publicam cudere, quam per omnem comitatum et episcopatum dativam et acceptam esse precipimus. 2) probata -a: a) *au propre, monnaie officielle*: DIPL. Loth. III 19 p. 27,17 (a. 1129): duo talenta probate -e donavimus. HELM. 14 p. 28,6: XII nummi probate -e. CARTUL. Boneval. 71 p. 70 (a. 1186): CCLX solidos approbate -e. b) *au figuré*: VITA Landrad. p. 624^B: ex hac probate Christi -e massa, egregie virtutis imago, virgo fuit Landrada.

II) *monnaie en circulation, pièces de monnaie*: DIPL. Caroli II, II p. 121,4 (a. 864): renovavimus per omne regnum nostrum -am quam ubique corruptam esse cognovimus. CARTUL. Clun. IV 3161 p. 316 (a. 1049): solidos currentis -e daret (*cf.* Le Glay, Gloss. topogr. de l'ancien Cambrésis 59 p. 82 [a. 1192]). BRUNO MAGD. bell. 15 p. 22,16: qui melius sciebat nummos -e cuiuslibet estimare, quam textum cuiuslibet libri promuntiare. CARTUL. Bituric. 49 p. 113 (a. 1102): hoc tenore ut, quando nemus redimeretur, -a que tunc, ut ita dicam, Maiduni curreret, redderetur. CARTUL. Templ. 59 p. 43 (Soissons) (a. 1133): denariorum communiter currentis -e. CARTUL. Salvan. 495 p. 424 (a. 1186): XV solidos bone et percurribilis -e. THEOD. PALID. annal. 949: Mediolanenses rebelles facti, -am regis inhoneste refutantes, ipsum rursus evocarunt. OTTO FRIS. gesta 2,35 p. 143: falsam -am dando. CARTA Stephani Dom. Sacricesaris (DuC) (a. 1178): de forisfacto -e, ... statutum est quod qui accusaverit aliquem... quod accepit -am quam Dominus Sacricesaris accipi noluerit. CARTUL. Augustod. II 12 p. 97 (a. 1149—61): cursum -e Eduensis ecclesie impedivimus. CARTUL. S. Mar. Avenion. 132 p. 152 (a. 1194): quadringentos solidos comunis et percurrentis in civitate ista -e.

III) *type de la monnaie* (PETR. COMESTOR hist. schol. col. 1605^D: numisma est inscriptio in nummo, que etiam -a dicitur, per quam nummi discernuntur): LUPUS epist. II 75 p. 18 (a. 849): Italice -e argento. MIRAC. Wulfr. I p. 164: tres viri, quibus erat officium pagi Pontivensis signare -am. FUND. Leod. civ. p. 336: et -am sui nominis impressione formavit. CARTUL. Conch. p. 164 (XIe): V solidos de nostra moneda. LIB. Domesd. (Sussex) p. 82: cum -a renovatur... modo valet triginta et quatuor libras et de nova -a centum solidos et duodecim. *ib.* (Worcestre) p. 172: quando -a vertebatur, quisque monetarius dabat XX solidos ad Lundoniam pro cuneis -e accipiendis. CARTUL. Mont. Pessul. p. 101 (a. 1120): Melgoriensem -am. CARTUL. Argent. I p. 471,27 (a. 1129): quando nova -a percuitur et vetus interdicitur, a die interdictionis nunciabuntur terne quatuordecim dierum inducie. CARTUL. Clareval. 13 p. 25 (a. 1147): nummorum Trecensis -e. CONST. I p. 155 (a. 1155): quatinus novam -am a Mediolanensibus factam per terram vestram ubique dari, accipi, proibeatis. ANNALISTA SAXO p. 608,4: rex Otto... Mediolanenses

subiugans, -am eis innovavit, qui nummi usque hodie Ottelini dicuntur. OBERT. CANC. annal. Januens. p. 251 (a. 1172): et -am faceret infamem et irritam. TRAD. Ratisb. 967 (a. 1183): XII solidis Ratisponensis -e.

IV) *aloi, titre de la monnaie*: A) *en général*: TRAD. Werd. 108 (f. XIe): tria talenta denariorum in beneficium ei concessi, unum quidem gravioris -e..., duo vero levioris, hoc est Frisie -e. DIPL. Heinr. V p. 262, 36 (a. 1111): -am quoque nulla potestas in levius aut in deterius imminuat aut aliqua ratione nisi communi civium consilio permutet. CHRON. Lippold. p. 557 (XIIe): statuimus quatenus singulis annis decem talenta reddituum, media scilicet pars levioris -e, alteraque gravioris ita de cetero tradatur ad cameram. HERIM. COL. conv. 1 col. 807^A: septem gravissime -e nummi. CARTUL. Conch. p. 360 (XIIe): pro centum solidis de illa meliore -a. CARTUL. Augustod. II 12 p. 97 (a. 1149—61): fortis -e. CARTUL. Salvan. 480 p. 403 (a. 1175): marcham argenti pro L solidis si -a peiorata vel affollata fuerit. CARTUL. Templ. 188 p. 129 (Roussillon) (XIIe): si -a illa deusteretur. INNOC. III epist. (Decret. II 24,18): mandamus ut reprobata -a que a legitimo pondere fuerat defraudata... si -am ipsam in prestatione iuramenti credebamus a legitimo pondere diminutam. CARTUL. Compend. I 199 p. 301 (a. 1192): quinquaginta libras tenuis -e. CARTUL. Lugdun. I p. 375 (a. 1193): si -a deteriorationem in pondere vel in lege receperit.

B) *expressions*: 1) -a decena, *monnaie avec 1/10^e d'alliage*: CARTUL. S. Saturn. Tolos. p. 96 (XIIe): hec -a fuit decena in argento et pondere. *ib.* p. 375 (a. 1130): misit in pignore... pro XX sol. eiusdem -e decene. *d'où* *ib.* p. 111 (a. 1108): debet reddere CLX sol. Tolosanens decenos. 2) *redemptio -e et relevatio -e: taxe perçue par le roi qui promet en contre-partie de ne pas altérer le cours des monnaies*: ACTA Ludov. VII (A. Luchaire p. 96) (a. 1137): -am Aurelianensem que in morte patris nostri currebat, non immutandam concessimus et eam neque mutari neque alleviari patiemur. In tertio anno pro redemptione eiusdem -e... modis vini capiemus. ACTA Ludov. VII (Gall. Christ. t. VII pr. 83) (a. 1159): predia, possessiones, beneficia libera sunt, et quieta ab omni exactione... et relevatione -e que tertio anno a nobis exigitur.

V) *unité de poids monétaire*: CARTUL. civ. Spir. 20 (a. 1196): ut de cetero Spirensis -a libralis sit, quod vulgo phundich dicitur, sub ea scilicet forma quod XII unce et VI denarii unius marce pondus habeant.

VI) *droit de frappe monétaire (droit régalien de battre monnaie, souvent lié au marché)*: CAPIT. reg. Franc. I p. 299,28 (c. 820): ut civitatis... -a publice sub custodia comitis fiat. *ib.* t. II p. 315 § 12 (a. 864): constituimus ut in nullo loco alio in omni regno nostro -a fiat nisi in palatio nostro. DIPL. Caroli II, II p. 121,22 (a. 864): per quod eandem -am cum omni reddito possidere valeat

eternaliter. DIPL. Caroli III 33 p. 70,15 (a. 900): ut -am eiusdem urbis dudum ab eadem ecclesia... alienatam... reintegraremus. DIPL. Caroli III 104 p. 248,30 (a. 919): mercatum statuunt in quocumque potestatis sue loco voluerint propriique numismatis percussuram -am ex regia haberent auctoritate licentiam. DIPL. Hugon. 29,4 (a. 927): eis nummorum -am concedimus. DIPL. Ludov. IV p. 27,14 (a. 938): percussuram numismatis, que et -a dicitur. FLODOARD. annal. p. 75: dedit rex... archiepiscopo... Remensis urbis -am iure perpetuo possidendam. DIPL. Ludow. Germ. 74 a p. 107,25 (interp. X^e): quasdam res iuris regalis... id est -am ad integrum... donamus ac tradimus. DIPL. Otton III p. 832 (a. 1001): dedimus ius faciendi atque construendi mercatum cum -a. CARTUL. S. Ben. Divion. t. II 348 p. 128 (a. 1076—77): prius nobis fuerat concessa -a. CARTUL. S. Michael. Mos. p. 200 (a. 1099): -am ville ipsius in ius eternum contradidi.

VII) *monnayage, émolument de la frappe monétaire*: DIPL. Caroli III 95 p. 219,15 (a. 917): de -a eiusdem palatii decimam et nonam partem *contulimus*. CARTUL. Luver. I p. 6 (a. 1026): concedo etiam decimas -e nostre ex integro et decimas nostre camere videlicet. DIPL. Henr. III 147 (a. 1045): ad... freda aut tributa seu -am vel theloneum exigendum. DONIZO Mathild. I 2,415: decimam -e vovit. CARTUL. S. Ben. Divion. II 398 p. 176 (a. 1101): medietatem Divionensis -e concedo.

VIII) *monete officina ou, absolument, moneta, atelier monétaire*: DIPL. Ludow. Germ. 149 p. 210,8 (a. 873): concessimus... episcopo... ut in quacunque placuerit villa episcopii sui -am statuatur. CONCIL. Catalaun. p. 193 (a. 887): res sue ecclesie competentes ex castellis, -is, mercatis. DIPL. Conr. I p. 35 (a. 918): rex condonavit episcopo licentiam mercatum constituere et -am efficere. DIPL. Conr. I 36 (a. 918): rex condonasset... episcopo licentiam publice negotiationis mercatum constituere et -am efficere. DIPL. Caroli III 128 p. 302,13 (a. 920): villam... ac theloneum... atque -e officinam donamus. ODILO SVES. transl. Sebast. p. 406: -am etiam publicam cum incudibus et trapezetam... subdidit. OTTO FRIS. gesta 1,32 p. 50: nullusque in tam spaciose ambitu, rege excepto, -am vel theloneum habere audeat.

de là magister -e: personnage ayant la responsabilité de l'atelier monétaire: COD. Lomb. p. 865 (a. 923): magister -e civitatis Mediolani. CONSUET. Argent. 7 p. 7: quatuor autem officiatos, in quibus urbis gubernatio consistit, episcopus manu sua investit, scilicet scultetum, burcgravium, thelonearium, et -e magistrum. CARTUL. episc. Hild. I 272 p. 253,6 (a. 1151): in domo Thiedolfi, magistri -e.

IX) *hôtel de la monnaie*: CARTUL. Worm. 57 p. 49,30 (a. 1080): usque ad plateam iuxta -am. CARTUL. scrin. Col. A I p. 15 (c. 1135—42): emerunt domum unam iuxta -am. CARTUL. S. Mar. Santon. 46 p. 50 (a. 1140):

sessionem unam quam habebant in domo -e, cum -a fabricatur. CARTUL. Belliloc. Carnot. p. 20 (a. 1158): in -a Carnoti scutum suum quod... in feodo habebat... in elemosina dedit.

X) *valeur, prix d'une marchandise*: DIPL. Karoli M. p. 380,30 (a. 801): plaustrum unum quantitatis consuete... unumque sextarium usualis -e.

XI) *somme d'argent*: A) *au propre*: GUILL. TYR. hist. rer. transm. XXII 23 p. 1112: recipient autem predictam -am isti. B) *par métaphore*: HUGO S. VICT. quest. ined. 29 p. 206: illum cui -am suam fraudulenter commiserat et inde ab eo usuram peccati violenter exigebat, merito perdidit *diabolus*.

XII) *sens figurés*: A) *valeur, qualité (d'un livre)*: EPIST. Worm. I 32 p. 58,19: me eius -e alium emendatorem *librum* non invenisse apud nos... confirmo. B) *propriété des termes du langage, sens propre*: ALAN. INS. Anticlaud. 2,7: infantes docet loqui... et in propriam -am deducit verba.

XIII) *expression*: -a conceptionis, *empreinte, acte de la conception*: COLL. Salern. IV p. 531 (MAURUS glos.): *pueri* habent etiam duplicem calorem contractum scilicet ex -a conceptionis. ib. p. 541: sic contingit in corpore humano quod semen in -am conceptionis iniectum calidum nimis aduritur.

monetarium, -i n. [moneta] *formes*: monedagium: LIB. Domesd. I (Lincs.) fol. 336b. i. monedatge: CARTUL. Magalon. 32 p. 71 (a. 1109). monedatgue: CARTUL. Magalon. 47 p. 97 (a. 1128). monedathgium: CARTUL. S. Mar. Santon. I p. 3 (a. 1047).

1) (*dans le royaume Anglo-Normand*) '*monnaie*' *fouage, imposition perçue en espèces par feu (et non, selon de fausses explications étymologiques anciennes: taxe payée au roi en compensation de sa promesse de ne pas changer les monnaies)*: LIB. Domesd. (Lincs.) fol. 336 b. i.: iii. toftes de terra... in quibus habet omnes consuetudines preter geldum regis de monedagio. CARTA Henr. I 5 a. 1100 (Liebermann p. 522): -um commune quod capiebatur per civitates et comitatus. ACTA Henr. II, II p. 316,22 (a. 1172—73): ab omni exactione tallagii, focagii, -i, thelonei. ROTUL. scacc. Norm. I p. 8a (a. 1180): de vaca retenta pro -o apud Maceium, IX sol. ACTA Phil. Aug. I 197 p. 240 (a. 1186): preter hoc quod homines huius pacis nec theloneum nec -um reddant. ROTUL. pip. 10 Richard. I p. 104 (a. 1198): reddit compositum de x. lib. ut sit quietus a custodia -i de N.

2) *revenu provenant de la frappe de la monnaie*: CARTUL. S. Mar. Santon. I p. 3 (a. 1047): adiunximus autem donis nostris monetam et monedathgum. CARTUL. S. Nicol. Pictav. p. 6,31 (a. 1050): adieci dimidiam mei -i in moneta Pictavensi (DOC. Pictav. 1 p. 2 [a. 1063]). CARTUL. Magalon. 32 p. 71 (a. 1109): LXX solidos Melgorii monete in moneta Melgorii de monedatge.

monetarius, -a, -um v. monetarius.

monetaria, -e f. v. *monetarius*, -a, -um.

monetarius, -a, -um *formes*: monederus: CARTA a. 1200 (Annal. Bologn. II, II p. 220). monetareus: CONST. I 163,3 (a. 1157). moneterius: CARTUL. S. Joh. Ang. p. 289 (c. 1097).

I) *adj.*: A) *monétaire, où se frappe la monnaie*: CARTA a. 1125 (Vaissete, Hist. Languedoc V pr. 489 col. 921): cum ipsa turre -a veteri, in civitate Carcassonna. CONST. I p. 163,3 (a. 1157): ante domum -eam. USAT. Barc. 64 p. 25: omnes homines... -i (*faux-monnayeurs*). B) *au figuré, mercenaire*: CHRON. a. 1102 (Vaissete, Hist. Languedoc. V pr. 4 col. 26): elegerunt sibi antistitem... qui... locatus in pontificali sede, milites superbos, -os vocatos, magnis iniuriis affligentes cives urbis... humiliavit... datis eis pro pace decem millia solidis Podiensis monete.

II) *subst.*: A) *masc.* (v. R. S. Lopez: *Un millennio di storia delle associazioni di monetieri nell'Europa meridionale in Studi in onore de Gino Luzzatto v. 5 [Milano, 1949] p. 74—117*): 1) *monnayeur, qui fabrique des pièces de monnaie*: a) *en général*: CAPIT. reg. Franc. I p. 299,29 (c. 820): ut -i ipsi publice... monetam facere presumant. CONSUE. Argent. 70 p. 13 (c. 980): accipiet illud *argentum* magister monete et dividet inter -os ut inde denarios faciant. LIB. Domesd. I (Berks.) f° 56 col. 2: -us habet unam *hagam* quietam quamdiu facit monetam. ib. 1, 149 A: moriente aliquo regis -o. ib. 1,181 B: habebat episcopus unum -um. CARTUL. S. Michael. Mos. p. 200 (a. 1099): qui -us, si de prefatis id est de pondere et exagio infamatus fuerit, ... coram camerario causam suam prosequetur. ACTA a. 1139 (A. Bigot, *Essai sur les monnaies... de Bretagne [1857] p. 351*): confirmavi eis unum de octo ponderibus inter -os ad monetandum constitutis. b) *le monnayeur comme juge*: CONSUE. Argent. 58 p. 12 (c. 980): sequitur de officio -i... potestatem habere iudicandi in falsam monetam et in ipsos falsarios... sine omni iudicium contradictione. ACTA com. Namurc. 1 p. 91 (a. 1047—64): -i comitis tantum iudices debent esse delictorum. c) *falsus monetarius, faux monnayeur*: CAPIT. reg. Franc. II p. 315,26 (a. 864): sicut constitutum est de falsis -is. DIPL. Caroli II, II p. 288,17 (a. 871): ne nostra largitio ex moneta iam dicta a -is falsis seu comitum ministris aliquo potuisset violari ingenio.

2) *changeur, banquier*: AYNARD. p. 624: trapezata i.e. -us. CARTUL. Gratianop. p. 68 (a. 1080—1132): numularios, hoc est -os. GUILL. MALM. gesta reg. II p. 476: contra trapezetas quos vulgo -os vocant. CONST. I p. 163,3 (a. 1157): habeant... potestatem... cambire argentum, excepto tantum ante domum monetaream vel sicubi alibi -i ad cambiendum consederint. CARTUL. Matic. p. 257: -us in commuandum.

3) *sorte de magistrat ducal en Pologne*: COD. Pol. Min. II p. 13 (a. 1198): Boleslaus dux statuit siquidem, quod

homines in villis nostris habitantes... -o non obediunt. 4) *agent du fisc royal*: DIPL. reg. Col. p. 43 (a. 1111): institores autem regii fisci, quos hungarice caliz vocant ... Cum istis... laborabant complices eorum... qui et comites eorundem, sed et -i quotquot erant cuncti.

B) *fém.*: 1) *ancien fr., monnyère*: CARTUL. S. Eparch. 131 p. 93 (a. 1128): soror mea Arsendis -a. 2) *au sens figuré, celle qui établit une classification*: ALAN. INS. planct. nat. col. 453^D: me... rerum generibus sigillandis -am destinavit.

C) *neutr., hôtel de la monnaie*: UGUTIO: hoc -um, locus monete.

monetas, -tis f. v. *munitas*.

monetaticum, -i n. [moneta]: *émolument de la frappe, taxe de monnayage*: DIPL. Caroli III 101 p. 238,3 (a. 919): ut nullus ex eadem *moneta et percussione* ipsorum minister de ipsorum proprio argento -um accipiat. CARTA a. 1074 (Besalù) (Monsalvatje, *Noticias historicas* I p. 269): amodo et usque in sempiternum tam de auro quam de argento quam in -o et in capite, ut predictus locus... teneat et habeat.

monetator, -is m. [moneta] *monnayeur*: CAPIT. reg. Franc., II p. 316,35 (a. 864): inventus mixti vel minus quam debeat pensantis denarii -r in illa terra... secundum ipsam legem iudicetur.

moneterius, -i m. v. *monetarius*.

monetio, -nis f. v. *munitio*.

moneto 1. [moneta] *formes*: monedatus: CARTUL. S. Cucuph. II 800 p. 454 (a. 1060—1108). monitatus: CARTUL. Mica Aurea p. 27 (a. 1003). COD. Sulm. p. 21 (a. 1085). munitatus: CAPIT. reg. Franc. I p. 251,6 (c. 810).

1) *au sens propre, battre monnaie, monnayer*: CAPIT. reg. Franc. I p. 125,21 (c. 805): illi tamen denarii qui modo -ati sunt, si pensantes et meri fuerint, habeantur. b. p. 315,18 (a. 864): et mixtum denarium et minus, quam debet, pensantem non -ent, nec -ari consentiant. ib. p. 316: unde initium -andi possit incipere. COD. Patav. 20 p. 36 (a. 898): persolvere debeatis argento expendibile solidos XX -atum argento in missa sancti Zenonis. DIPL. Henr. IV 71 (a. 1061): XXX denarii plus quam in illa... moneta Ratisbonensi -entur. GREG. CAT. reg. Farf. p. 58: annualiter demus denariorum solidos V de argento -atos. COD. Sulm. p. 21 (a. 1085): de auro -itato libre duo. CARTUL. S. Cucuph. II 800 p. 454 (a. 1060—1108): uncias IIII de auro monedado de Barquinona. CARTUL. Mont. Pessul. p. 114 (a. 1128): monetam... -ari non faciam, nisi denarios de quinque denariis argenti fini. CARTA a. 1139 (A. Bigot, *Essai sur les monnaies... de Bretagne [1857] p. 351*): inter monetarios ad -andum constitutis.

2) *au sens métaphorique, forger*: ALAN. INS. Anticlaud. II c. 6: ut Lemnius arma -at.

3) *sens figuré*: a) *fabriquer, forger*: ALAN. INS. Anti-

claud. III c. 1: qualiter incudem servat ne falsa -et / argumenta. b) *façonner, transformer*: ALAN. INS. Anticlaud. VII c. 1: ex his materiem ductam natura -at / in speciem. ib. I c. 4: more suo Seneca mores ratione -at. ALAN. INS. planct. nat. col. 438^A: ursa... fetus... stylo lingue crebrius delambendo -ans, meliorem ducebat in formam.

monetum, -i n. [moneta] *atelier monétaire*: DIPL. Arnulfi 62 (XIe): ut liceret in eodem loco Osnepruggensi mercatum habere et -um publicum instituire et toloneum inde accipere.

monexterium, -i n. v. *monasterium*.

mongellinum, -i n. [morgellina?] *sens inc.*: COLL. Salern. II p. 150: deinde -um terimus et cum albumine ovi et aqua rosata.

mongius, -i m. *sens et orig. inc.*: CARTUL. Bugell. 24 p. 36 (Le carte dell' archivio comunale di Biella fino al 1379 ed. L. Borello e A. Tallone, Voghera 1927 [Bibl. Soc. Stor. Subalp. 103,36] a. 1185: de qua alpe predicti dd. retinuerunt in sese duo -os illarum bestiarum, et unam Scossa(m) et duas partes unius seracii... unum -um in illa alpe habere debebat.

monhahycus, -i m. v. *monachus*.

moniacatio, -nis f. [monacho? A.F. moniage?] *profession monastique*: CONCIL. Later. III a. 1179 (Mansi, Concil. XXII col. 274): ne merces pro ecclesie consecratione recipiatur, vel pro -ne vel pro sacramentis ecclesie.

moniaculum, -i n. [pour ammoniacum] *gomme ammoniaque*: THEOPH. sched. 1,34: accipiesque -um et pones in aqua et statim liquefiet aurum, natabitque desuper suscipiesque illud et misces cum Arabica.

moniaium, -i n. [formé sur le fr. moniage] *bénéfices spirituels attachés à la qualité de moine*: CARTUL. S. Alb. Andegav. II 841 p. 313 (a. 1157—89): pro concessione -i et testamenti, habuit a Matheo totum ius suum et quatuordecim... de legato.

moniale, -is n. v. *monile*.

1. monialis, -e [μόνος] I) *adj. (forme: monial: CARTUL. Sord. p. 50 [a. 1105—19]): A) unique: UGUTIO s.v. monos: -is, -e, id est unialis, singularis.*

B) *monacal*: 1) *de moine*: MIRAC. Fid. p. 66: preter cetera indumenta -i habitui congrua (CARTUL. Roton. p. 321,6 [a. 1101]. CARTUL. Bituric. p. 112 [a. 1102]). VITA Sim. Cresp. p. 747: -e sumpsit indumentum. 2) *monialis femina, religieuse (vir monialis, moine)*: ASTRONOM. Ludov. p. 622: tam viris quam sanctis -ibus feminis. TRANSL. Adelph. Mett. p. 510: Gundelindis -is femina. TRAD. Frising. 689 (a. 847): quedam -is femina nomine Ostarhil. COD. Odalb. 74 p. 134: quandam -em feminam nominatam Rihni. CARTUL. Saviniac. 682 p. 352 (a. 1020): Eldiardis foemine -is. DIPL. Conrad. II 113 (a. 1027): et -es illas feminas ibidem commorantes. DIPL. Henr. IV 377 p. 503,15 (a. 1083): *abbatia*... sub

principe Christo constructa ac canonicis -ibus comissa. 3) *monastique, monialis ecclesia, (église) d'un monastère*: CARTUL. Gellon. 549 p. 472 (a. 1174): laxo... -i ecclesie Sancti Nazarii de Leca Castel, duos sextarios *bladi*.

II) *subst.*: A) *masc., cénobite, moine vivant en communauté*: LEGEND. Steph. minor p. 396: Iherosolimis etiam in monasterio, quod construxerat (*sc. Stephanus*), -ium conversationem destinavit (*cf. LEGEND. Steph. maior p. 386: construxit enim in ipsa conversationis Christi secundum humanitatem civitate Jerusalem monachorum cenobium*). B) *fém. (formes: monialis: RADULF. DIC. II p. 122. munialis: ROTUL. reg. cur. I 118 [a. 1200]). moniale, religieuse*: 1) *en général*: MILO ELN. sobr. dedic. II 778: de gradibus reliquis, -ibus atque puellis / crimina colligere... non operis nostri est. VITA Waldetr. p. 227: paucasque adhuc -es in obsequio sororis inesse videret. TRANSL. Adelph. Hab. p. 835: nonnullae etiam e Romaricensium coetu -es. EGBERT. DIAC. Amor. p. 347A: seipsam cum -ibus... perpetue mancipat servituti. HILDEB. vita Rad. V 48, col. 984^C (PL 171): quedam preterea -ium, beate familiaris femine. ROB. ARBR. reg. sanct. XXIII col. 1079—80: de clausura et occultatione -ium. LIB. Domesd. I (Somerset) fol. 91 b. i.: Edidda -is tenet in elemosina de rege XII acras terre. 25 CANTAT. S. Huberti 4 p. 14,17 (éd. K. Hanquet): cenobium... in quo Deo dicte erant -es. GRATIAN. II causa XXVII quest. I c. 6: clericus deponatur, laicus excommunicetur, qui cum -i mechatus fuerit. RADULF. DIC. I p. 396: quod... sustinere non potuit universitas -ium, egre ferentium sibi liberam electionem non indultam fuisse. VITA Petr. Urs. p. 855: viri et mulieres, clerici et -es.

2) *plus spécialement, religieuse de chœur (par opposition à la religieuse converse)*: CARTA a. 1097 (Dom Toussaints du Plessis, Histoire de l'Eglise de Meaux, t. II p. 15): consentiente capitulo -ium suarum. ROB. ARBR. reg. sanct. 33 col. 1081—1082: nunquam aperitur ostium chori -ium. ABELARD. reg. monial. (Med. Studies 18, 1956 p. 252): omnes relique -es, quas vocamus claustrales, militum more divinum peragunt expedite servitium. Converse autem, que... obsequio -ium se dicarunt *etc.*

2. monialis, -is m. [molo?] *moulin*: CARTUL. S. Maxent. 240 p. 267 (a. 1097—1110): ille -is desertus fuit et clibanus cecidit.

monialitas, -tis f. [monialis] *unité*: UGUTIO s.v. monos: hec -as, singularitas.

moniatius, -us m. [μόνος] *état monastique*: CARTUL. Magalon. I 158 p. 294 (a. 1173): si filiam habuerit, dimitto eam pro sancto -u in ecclesia Sancti Felicis de Monteceven.

monibilis, -e [moneo] *facile à conseiller*: UGUTIO s.v. moneo: hic et hec -is, -e, qui cito monetur.

monicellus, -i m. [monicus] *moinillon, humble, simple*

moine: CARTUL. S. Vedast. p. 185 (a. 1111): ego Gerardus -us sancti Vedasti scripsi. ACTA com. Flandr. 108 p. 251 (a. 1122): ego Girardus -us sancti Vedasti subscripsi. v. *monachellus* et *monachulus*.

monichus, -i m. v. *monachus*.

monicrus, -ris m. [gr. *μόνος* et *crus*] *unijambiste*: EPIST. Hann. 73: quidnam monstrosius, quam ut -res nostri cursu et inquietudine etiam quadricrures — vel ut aptius quadrupedes — superent?

monicus, -i m. v. *monachus*.

moniera, -e f. *sens et orig. inc.*: CARTUL. Aziac. p. 77 (a. 1162—78): de -a et de aqua et de terra.

monietas, -tis f. [*μόνος*] *entrée en religion, prise d'habit*: CARTUL. Vosien. p. 175 (a. 1124): quoniam Bonius de Vosias propter -tem suam dedit Deo.

monihcus, -i m. v. *monachus*.

monile, -is n. *formes*: moniale: CHIL. Brigid. p. 142 F. munile: VITA Desid. Cad. p. 576,8. ARS BERN. p. 107 n. 21. CARTUL. S. Vict. Mass. I p. 417 (c. 1050). CARTUL. Clun. IV 3492 p. 605 (a. 1076).

1) *sens propre*: a) *collier, pendentif*: LEX Thuring. 28 (a. 802—3): mater moriens... dimittat filie vero spolia colli, id est murenulas, nuscas, -ia, inaures. AGIUS vita Hath. 2: inaures, lunulas, -ia, armillas, dextraliola. CARTUL. S. Petri Carnot. I p. 24 (a. 930): datis viro suo... -ibus suis et armillis aureis. CHIL. Brigid. p. 142 F: obtulit ipse meo pulchra et monialia collo. MIRAC. Germ. Aut. p. 198: duo mira -ia, que collum et perversum eius pectus dependentia decorabant. CARTUL. Mog. A 457 p. 365 (a. 1112): dedit... Dei famula Diceha -e seu bullam pectoralem auream. METELL. Quir. 26,51: vestis ambitiosior, / stricta seu camisilia / anulique -ia / spreta sunt. WOLBERO in cant. I p. 1075^B: -e est ornamentum pectorale matronarum, dictum a muniendo, eo quod pectus earum muniat. b) *boucle d'oreille*: HARIULF. chron. Centul. p. 278: auribus appensum tribuuntque -e puelle. c) *bijou féminin (en général)*: HRABAN. univ. XXI, XXIII col. 581^D: plerumque autem et per -e omnia ornamenta matronarum significantur quidquid illis munere datur. d) *ornement ecclésiastique*: ACTUS pont. Cenom. p. 452 (XIIe): calicem, factis ex electropolitum -ibus. MIRAC. Eupli 332,17: insertam baculo sportulam ecclesiasticis refertam -ibus collotenus gestans.

2) *au fig., bijou, joyau*: ANAST. pass. Petr. col. 700^D: pretiosissimum Ecclesie -e. JOH. NEAP. pass. Seb. 22,1B: qui in tabernaculo Domini si nequeunt pretiosum -e tamen vilissimum texere cilicium satagunt. FULCO. MELD. nupt. I 741: proles honor patris, decus atque -e parentis. PROSAR. Lemov. 176 str. 8a: O Mauriti, dux in curia, / te poscentum errata / pie excusa / virtutumque da -ia.

3) *cercle, assemblée*: WANDALB. martyr. 316: quadragenaeque simul clara octonaque coruscum / cum plebe

nexit flammisque undisque -e. VITA Begge p. 1,11: unde ad presens habemus in manibus decorum illud pretiosumque -e viduarum.

monimen, -inis n. (*fém.*: Doc. Amiat. XVI 334, II. 5) DIPL. Otton. I 400 p. 544,36 [a. 970]). *forme*: monemen: DIPL. Otton. I 400 p. 545,30 (a. 970). 1) *avertissement, conseil*: NICOL. I epist. p. 328,27: salubri -ini satisfacere nolentem. ANAST. chron. 192,27: imperator hos exhortatus est et -ine delinivit. HYMN. Hibern. 249,18 (IX°): 10 saluberrima doctrina claroque -ine.

2) *document, charte, privilège*: CARTA a. 829 (DuC): dixerunt quia et -ina et testes exinde habemus et presentialiter ostendimus, et ipsa -ina pre manibus ostenderunt, et cum ipsa -ina relegi fecissemus, continebatur in eis qualiter. DIPL. Karoli III 26 (a. 880): per cartulas sive -ina. DIPL. Bereng. I 73,3 (a. 898): confirmamus cuncta -ina atque possessiones ad eandem ecclesiam pertinentes. DIPL. Otton. I 336 p. 452,43 (a. 967): sicut per pontificalibus preceptis aliisque -inibus declaratum abetur. ACTA imp. 30,32 (a. 1020): per aliqua -ina cartarum. v. *munimen*.

3) *au fig., exemple, témoignage*: ANNAL. Adm. a. 1137 p. 578,60: Wolvoldus... abbas Admuntensis... virilis constantie ac innocentis vite duo nobis preclara -ina reliquit.

4) *monument?*: COD. Neap. I append. 26 p. 268,1 (a. 1138): cum aheribus et aspectibus suis et cum -n et aquaria suas et cum guris et transendis et posticas et postis et cum gradibus frabitis qui ibidem assidunt et cum puteas aqua bibere et cum integris vero aliis omnibus edificiis et pertinentiis suis.

monimentum, -i n. 1) *souvenir*: POETA SAXO 3,41: ergo patrum cladis nota mansit inusta nepotum pectoribus, servans ire -a vetuste. RUOTG. COL. 31: sanctorum corpora atque reliquias et quelibet -a... undecumque collegit. EPIST. ad Dunst. 13 (a. 959—88): sunt -a mei tamen hec, ea spernere nolis. CARTUL. S. Gall. II 34 p. 40,38 (X^e): ob -um domni avi nostri atque piissimi genitoris nostri... suscipientes. GISLEM. Droct. p. 537,29: -um sui reliquere posteris. EGBERT. LEOD. rat. I 596: cum subeunt ad cor scelerum -a meorum / et recolo quid sim. ARNULF. AUREL. glos. Lucan. IX 84: regna que a patre tuo aliquod signum habent aut -um. ANNAL. Qued. a. 1014 p. 82,49: quod *monasterium* ob -um sue anime suique filii construxerat. EKKEH. IV bened. I 13,36: Gregorio tantum per secla manet -um. MIRAC. Berch. p. 1019^D: quo eius industria, quiret capessere idem locus alimenta et -a prisce institutionis ac nobilitatis. HELM. 36 p. 72,7: in -um victoriae vocatus est titulus ille Raniberg usque in hodiernum diem.

2) *témoignage, commémoration, reconnaissance*: a) *avec gén.*: VITA Liutg. I 25: miraculi huius. POETA SAXO 3,456: virtutis -a tue. GERARD. SVESS. Rom. metr. col. 178^D: erroris. WIDUK. 3,76: divinarum humanarumque

rerum. EPIST. Meginh. 30 p. 228,28: perpetue probitatis tenore corrobore. ADAM. BREM. praef. p. 1, 10: laboris nostri. HERIM. AUGIENS. chron. a. 497: ingenii sui. ACTA Henr. Leon. p. 73,15 (a. 1162): testimoniorum assercione et scriptorum -is ad posteros transmittant. DIPL. Ludow. Germ. 150 p. 211,43 (XIe—XIIe): pietatis. ROB. TORIG. chron. a. 1099 t. I p. 87: illud stantarum... ad -um memorandi triumphi. CARTUL. Augustod. II 27 p. 116 (a. 1195): ad -um et confirmationem huius venditionis sigillum meum apposui. b) *abs.*: CARTUL. Celsiniac. 556 p. 412: prior autem Stephanus dedit in -um pro hoc... LXX solidos Claromontenses. ACTA Henr. Leon. p. 130,4 (a. 1171): et idcirco ad perpetuum -um instrumentum hoc conscribi... fecimus. UGUTIO s.v. moneo: et etiam indicia amoris et signa que nobis reliquantur in signum amoris et memoriam dicuntur -a.

3) *plus spécialement, témoignage écrit, document, charte*: GESTA Aldrici p. 147: -um de vita sancti Innocentis episcopi. ib. p. 158: sicut in eius noticiis et preceptis et aliis -is cartarum continetur insertum (DIPL. Karoli III 47 p. 78,5 [a. 882]). GODESC. SAX. opusc. gramm. p. 420,17: -um, exemplum sive documentum. DIPL. Henr. III 208 a p. 275,42 (a. 1042): quocirca ex huius scripture -is, notum sit... quale concambium factum sit. DIPL. Loth. III 72 (a. 1135): si quis autem hoc nostre restitutionis atque donationis -um infregerit, imperialis maiestatis reus erit. CARTUL. Gorz. 186 p. 319 (1161—63): nostrum est litterarum tradere -is. RUFIN. summa p. 275: publica -a dicuntur carte publice a publico tabellione facte et in actis redacte. *cf. monumentum et munimentum.*

4) *avertissement, enseignement*: WALAHR. exord. 7 p. 481,38: cum... studiosi illius gentis (*sc. Gothorum*) divinos libros in sue locutionis proprietatem transtulerint, quorum adhuc -a apud nonnullos habentur. CONCIL. S. Dion. p. 686,7 (a. 829—32): ob -um facti. AGOBARD. Jud. sup. col. 83^B: multa eius preclara -a designant. VITA Severin. Col. I 2: quatenus... decessoris sui -a redintegraret *Severinus*, et impostoris mendacia... repelleret. UFFING. Ide 1,6: sibi sarcophagum longe ante obitum iussit *Ida* preparari ob incerti temporis -um. WALTHARIUS 1380: protinus abiecit -aque tristia sprevit. ARNULF. AUREL. glos. Lucan. IV 499: -a, id est historias quascumque. BALD. BURG. carm. 42,18: quod facinus quam scripserunt in -um / attribuendo Jovi crimen quod Juppiter odit. VITA Meinw. 12 p. 20,10: fieri mandans ei in cripta iuxta murum monumentum, ponens ad capud eius trullam eius et malleum ad posteritatis -um. CARTUL. S. Alb. Andegav. II 484 p. 70 (a. 1157—80): ad venture generationis -um scribendo carte diligenter tradimus pactum.

monimina, -e f. [monimen] *document, charte, privilège*: CARTA a. 952 (DuC): unde et omnes -as de superscriptis immobilibus locis aput me meosque heredes

reiacent, ad conservandas et salvas faciendas. CARTA a. 956 (DuC): unde et alias -as vetustas et novas apud me reservo. CARTUL. Clun. II 1228 p. 308 n. 1 (a. 967): ostenderunt ibi -as duas in quibus continebatur. CARTA a. 1053 (DuC): et alie exemplar de alie cartule et -as exinde pertinentes, quas vos exinde aberetis et ostendere potueritis.

monio 3. v. *moneo*.

monioro 1. [*forme refaite sur fr. moine*] *recevoir comme moine* (*cf. monachare*): CARTUL. Talmund. 335 p. 310 (a. 1140): monachi pro tanto beneficio -averunt, pro eius anima et omnium parentum suorum, quemdam puerulum, quod ipsa multis precibus fieri petierat.

monitamentum, -i n. [monito] *avertissement*: COD. Ital. II 1947,11 (a. 933): ad hec -a conduluit.

monitas, -tis f. v. *munitas*.

monitatus, -a, -um v. *moneto*.

monitchus, -i m. v. *monachus*.

monitio, -nis f. *forme*: *munitio*: CAPIT. reg. Franc. I p. 181,7 (a. 804—13). CHRON. Salern. 40 p. 490,31. 1) *précepte, conseil*: DIPL. Arnulfi 105 p. 155,24 (a. 892): quicquid boni antecessores nostri eidem cenobio contulerunt... confirmantes et iuxta illorum -nem hisdem sororibus securum per hoc preceptum concedimus arbitrium et potestatem inter se abbatissas eligendi.

2) *remontrance*: HROTSV. Abr. 7,7: pavore concussa corruvi, quia vim paterne -nis ferre nequivi.

3) *supplique, requête*: DIPL. Otton. II 96 (a. 975): cum celsitudinis nostre dominatui condignum videatur honestis ac piis benigniter obsequi -nibus ac petitionibus. LAMB. ATREB. prim. sed. col. 644^B: ad ipsius -nem vestram monemus fraternitatem, quatenus... ad ipsum concilium exhibere curetis.

4) *sommation (en justice)*: CAPIT. reg. Franc. I p. 181,7 (a. 804—813): si ipse contradixerit... in prima contradictione XV solidos conponat, et in secunda inquisitione solidos XXX culpabilis iudicetur et si in tertia munitione contradictor perseveraverit, mandent hoc nobis missi nostri. MEM. Amalf. I p. 96,16 (a. 860): requisitionem aut -nem. 5) *monitoire, sommation du juge ecclésiastique avant les sanctions ecclésiastiques*: CARTUL. S. Mar. Paris. III 226 p. 184 (a. 1137): contradictores..., -cione premissa, per censuram ecclesiasticam... compescas. TRAD. Scheftl. 266 (a. 1186—87): ad primam -nem... curiam in manus... Adalberti... delegavit.

6) *en matière militaire: semonce, convocation à l'ost*: CARTUL. S. Alb. Andegav. I 179 p. 209 (a. 1060—67): homines... pergant in exercitu meo... et hoc sub -ne monachorum, non ministrorum meorum.

7) *expédition militaire*: CHRON. Salern. 5 p. 473,40: contra eum decrevit facere -nem. ib. 40 p. 490,31: contra eosdem Francos decrevit facere munitioem et cum magno exercitu obviavit eis. ib. 44 p. 492,48: contra

eum decrevit facere -cionem et congregato valido exercitu... Aggerentiam venit.

8) *revenus provenant des citations en justice*: CARTUL. Osn. I 379 p. 299 (a. 1185—1205): ius huius curie in hereditatibus et -nibus aliis est sicut in curia Loten (cf. ib. p. 300).

9) *habitants d'un district(?)*: LEGES Aethelstan 8,4 (Liebermann p. 179): si vestigium minetur ab una scyra in aliam... indicetur preposito, et ipse postea suscipiat cum -ne sua (A.S. mid his monunge) et minet vestigium illud extra scyram suam, si possit.

monito 1. *avertir*: ERMOLD. NIGEL. Ludow. IV 21 p. 59: nullo -ante (ib. p. 35).

monitor, -is m. (*adj.*: COLOM. decr. I pref. p. 182 [var. in cod. I]: contra -em sancte fidei stimulum). 1) *conseiller, celui qui donne des conseils, des avertissements*: WALAHFR. carm. 5,4: est -r..., plures qui commonet ipse. LUPUS epist. p. 64,5 (ed. MG Epist.): non admittantur ergo a vobis -es, quos baiulos vulgus appellat, ne gloriam vestram inter se ipsi partiantur et meliorum amorem alienent a vobis. VITA Emm. I 24: obtemperantes voci -is. WALTH. SPIR. Christoph. II 4,17: ad vexilla crucis sub suadela -is convertere manum et Christi celebrare triumphum. CARM. Barth. 574,47: Petro pastori, Paulo vite -i. THIETM. 6,88: assiduus populi -r et hilaris omnibus arrisit dator. CARTUL. Mai. Mon. Vindoc. 117 p. 184 (a. 1055): putavi michi obtemperandum tam salutifero -i. WOLFHER. HILD. Godeh. II prol. p. 198,15: si quid ab ore placet, laus -is erit. DIPL. Henr. IV 327 (a. 1080): quod nos considerantes nostreque salutis -ibus obaudientes. BERTHOLD. CONST. annal. a. 1073 p. 276: crebris revelationum oraculis pro occultis et neglegentiis suis -r adhuc fratrum existens. RADULF. CADOM. gesta Tanocr. 34 p. 630: velut incantatores excludit quos habet -es. RAHEW. 4,45 p. 284,30: a quodam divino -e litteras imperatori allatas accepimus, quendam venisse... senem.

2) *moniteur, précepteur*: VITA Annon. I praef. p. 466a,10: moris est puerulis elementa prima temptantibus id sonare, quod prius vox -is premiserit. LAMB. ARD. hist. Ghisn. 92 p. 604,32: quasi didascalum secum suscepit et -em.

monitorculus, -i m. [monitor] *conseiller (le diminutif s'explique par le mètre)*: ARNULF. MON. del. cleri v. 709 p. 240: cautelae meus est mire -us, ohé (*var. lect. mitorculus. sed v. J. Werner, Roman. Forsch. VI [1891] 422*).

monitorium, -i n. 1) *avertissement*: Ivo epist. I p. 18: credo prudentiam tuam munusculo hoc quasi quodam -o vigilantiam meam excitare. 2) *précepte, enseignement, règle*: CAND. FULD. Eigil. I 10 p. 227,47: ut sit vobis pater, pastor et frater iuxta -um beati Benedicti, qui hanc eandem regulam monachorum... conscripsit. RANGER. Anselm. 4079 p. 1242,25: Guiberto scribit -a

quedam. 3) *école*: UGUTIO s.v. moneo: hoc -um, locus monencium sicut scole ubi discipulos monemus et docemus.

monitrix, -cis f. 1) *subst. conseillère, guide*: DIPL. Otton. II 179 (a. 978): ob salubrem dilecte coniugis nostre Theuphanu consultum quam strenue semper pro augenda Dei servitute -cis. EKKEH. IV cas. 83: tantaque -ce in brevi adeo excrevit, ut sacrum velamen... imponi sibi... rogaverit. BERTHOLD. CONST. annal. a. 1077 p. 304: ut in Theutonicis partibus -x illius et correctrix materna disciplina et libertate ceteris sollertior et familiarior moraretur (cf. ANAL. Boll. IX p. 137: sueque -cis fiso in virtute).

2) *adj. révélatrice*: EKKEH. IV bened. I 20,123: quidam vir clarus, manibus decernere gnarus, / veste cicatrices scissa nudat -ces / Sed nec ab his volumus nudetur laudibus Iesus, / quando cicatrices dat et ipse crucis -ces.

monitum, -i n. v. *moneo*.

monitus, -us m. 1) *avertissement, conseil*: HROTSV. Pafn. 7,15: non opus est -u. RUOTG. COL. 29: ad id agendum exemplo suo et crebro -u accendit omnes. WIDUK. I 34 p. 47: -u angelico atque ductu Modestus... puerum sumit. VITA Mathild. I 6: ipsis quoque coenobia construentibus divino animum indulgebant -u. WALTH. SPIR. Christoph. II praef. 66: dum sanctos -us audire parentum negligit. GEBEH. Udalr. p. 594,12: incessus eius et habitus vite cuiuslibet informande proponebant -us, doctrina vero vel exhortatio. THANGM. Bernw. 13 p. 764: divino -u incitatus. BALD. BURG. carm. 207,8 p. 265: si quoque subtraxit -us incuria nostros. 2) *requête, supplique*: DIPL. Arnulfi 96 (a. 892): pio -u eiusdem antistitis. DIPL. Otton. I 230 (a. 961): instinctu quoque et -u Wilhelmi archiepiscopi. CARTUL. S. Alb. Andegav. I 153 p. 180 (c. 1160): octo solidos in caritate, consilio et -u Warnaldi. CARTUL. Camaler. 85 p. 44 (a. 1167): iuravit... ne ulterius in eo aliquit quereret ipsa, nec aliquis suo -u.

3) *cri public, avis (du crieur public)*: FULCH. hist. Hier. III 50 p. 785: facto conventu suo -u preconario.

[**monium**, -i n. *abréviation pour monasterium monastère*: CARTUL. Clun. II 1604 p. 198 (a. 961): illo -o in servicio S. Petro remanebit].

monleirum, -i n. v. *molinarium*.

monnarius, -i m. v. *monerius*.

monneca, -e f. [*Esp. muñeca; Basque muno = colline*] *formes*: moneca: CARTA a. 1052 (Doc. Ribagorza 340). CARTUL. S. Maria del Puerto en Santoña, Bol. Ac. Hist. 74,235 (a. 1085). monneka: COD. Oña 1,26. *élévation, butte de terre*: COD. Oña 1,26 (a. 1011): de illo monte que descendit ad illa monneka. ib. 39 (a. 1014): deprunat ad illa -a. CARTUL. S. Maria del Puerto en Santoña (Bol. Ac. Hist. 74,235) a. 1085: usque ad illa moneca de collado.

monneirum, -i n. v. *molinarium*.

monnerescus, -a, -um [molinare *avec suffixe -escus*] *qui conduit au moulin (en parlant d'un chemin)*: CARTUL. Ruscinon. XXIII p. 39 (a. 1007): et afrontat de parte orientis in ipsa via -a de Pudols et vadid ad Soler.

monneria, -e f. [monerius] *formes*: muneria: CARTUL. Ruscinon. 74 p. 106 (a. 1095). munnaria: CARTUL. S. Mar. Avenion. 3 p. 4 (a. 1101–5). munneria: CARTUL. Ruscinon. 74 p. 106 (a. 1095).

droit de mouture: CARTUL. Ruscinon. 74 p. 106 (a. 1095): donamus... ipsa nostra munneria et ipsa parte que abemus vel abere debemus in ipso molino de Fonte Majore... et venit nobis prescripta munneria et prescripta parte de prescripto molino a patre nostro. CARTUL. S. Mar. Avenion. 3 p. 4 (a. 1101–5): retineo octavam partem... et prebenda que dicitur munnaria et baptitoriorum mercede quam custos debet habere... ut postquam molendina molere potuerint et baptitoria batuere per unum annum habeant. CARTUL. S. Maxent. 268 p. 295 (a. 1118): -am molendini de Pampro abbati... concedo. v. *molendinaria, molneria et mouneria*.

monnerius, -i m. v. *monerius*.

monneta, -e f. v. *molneta*.

monocellus, -i m. [μόνος et ocellus] *borgne*: MIRAC. Quint. I p. 802: de -o. v. *monoculus*.

monocentaurus, -i m. *monstre à corps d'homme et tête de boeuf* (UGUTIO: -us id est homo caput habens bovis): RATHER. prel. 6 col. 336^A: monstro -i noteris.

monoceros, -tis m. *formes*: monocerontis: UGUTIO s.v. ceros. monocerus: ODO CLUN. epit. Job. col. 462^C. metr. mōno-: CAND. FULD. Eigil. II 6,1.

1) *licorne*: DICUIL mens. orb. p. 22: sunt in India preterea boves unicornes, sed atrocissimus est -os. ib. p. 22: -s i. monstrum mugitu horrido, equino corpore, elephanti pedibus claudis, villosis, capite cervino, cornu a media fronte eius protenditur splendore mirifico. HRABAN. univ. VIII, I col. 220^B: -os, id est unicornis, eo quod unum cornu in media fronte habeat pedum quatuor, ita acutum et validum ut quidquid impetierit, aut ventilet aut perforet. HUGO S. VICT. best. II col. 59^C: -os autem grece, unicornis dicitur latine, eo quod unum cornu habet in medio capite.

2) (*par confusion*) *rhinocéros*: AELFR. Angl. Sax. vocabul. p. 22: nomina ferarum... unicornis, vel -os, vel rinoceros, an-hyrne deor. ODO CLUN. epit. Job col. 462^C: rhinoceros est iste, qui etiam -us grecis exemplaribus nominatur. UGUTIO s.v. monos: -os i. unicornus. id. s.v. ceros: -os i. unicornis... et est idem animal quam rinoceros.

3) (*par extension*) *bête féroce, monstre*: CAND. FULD. Eigil. II 6,1: hinc quoque sublato silvestri -ote / improvisa cito surrexit regia cura / Hludowici. CHRON. Reinh. a. 1167 p. 538,19: reliquos Saxonum principes -otis in morem solus cum suis per biennium fere preliabatur.

4) *espèce d'insecte qui porte une corne*: ERMENR. ad

Grim. 29 p. 567,19: quia apes et formice si vires non habent, ingenium tamen habent, ac -os corpore parvo cornu tamen confligere audet.

monochordum, -i n. *forme*: monochordum: RICHER. II p. 58. CARM. Cant. p. 30. GESTA abb. Trud. VIII § 5 p. 274.

1) *monocorde, instrument de musique à une corde qui servait à l'enseignement de la théorie musicale et du chant*: HOGER.? mus. ench. I p. 209: tentemus et -i divisionem. ib. I p. 122: que tria dissimili dimensione constant in -i ratione. ODO CLUN. mus. p. 252: D. Quale est ille -um? M. Lignum longum quadratum in modum capse et intus concavum in modum cithare super quod posita chorda sonat cuius sonitu varietates vocum facile comprehendis. ib. p. 265: qui cantum volunt addiscere, prius oportet eos omnes voces tonorumque varietates in -o cognoscere. ib. col. 762^A: litteras -i sicut per eas cantilena discurret ante oculos pone. ib. col. 790^A: qui antiphonarium per -i litteras notare debet. RICHER. II p. 58: cuius genera in -o disponens, eorum consonantias sive simphonias in tonis ac semitoniis distinguens... in plenissimam notitiam redigit. CARM. var. III 41,16: ista probat mente circans species diapente / Gnarus, quas cordi figit, tactor -i. CARM. Cant. p. 30,14: tuam decet symphoniam -i musica. EKKEH. IV bened. I 26,71: bis duo quadruplicet, -i regula abundet. RUODL. epigr. XI: Tubalcain invenit cytharam... Boetius -um. *spécialement, instrument de musique à 8 cordes*: THEOGER. mus. col. 777^A: -um autem est musicum instrumentum quod naturaliter et sufficienter antiquitus constabat octo chordis que notantur totidem primis alphabeti litteris.

2) *échelle musicale*: ODO CLUN. mus. p. 252: musicus omnes cantilene voces in -o insinuat. ib. p. 258: quia omnis regularis cantus in quatuor -i vocibus finiri potest. ARIBO FRIS. mus. p. 36: unam musam possumus asserere, generale scilicet -um vocis humane.

monochronos, -on *forme*: monachronos: REMIG. mus. p. 87. *qui a la durée d'un temps métrique*: REMIG. mus. p. 87: monachronon quippe dicitur tempus... etiam cum longa ponitur.

monochus, -i m. v. *monachus*.

monoclosus, -i m. [*monoculus? monoc(u)losus*] *espèce de galle du chêne (des teinturiers)?* MAPPE clav. 193 p. 225: hec omnia tin(c)tiones sunt. Rubi[n]a silvatica, luza est. -us, galla glandis est (*ou plutôt faite pour monoclonus, μονόκλωνος 'avec une seule tige ou feuille', i. rubia silvatica, v. Svennung, Comp. Lucenses p. 51*).

monoclus, -a, -um v. *monoculus*.

monocolos, -on 1) *adj., composé d'un seul mètre (poétique)*: REMIG. mus. p. 86: unum etiam pedem posse sufficere, quod vocatur -on. UGUTIO s.v. colon: -os qui habet unam metri varietatem... unde invenitur in odis Horacii: hec oda est -os. 2) *subst. neutr., phrase formée*

d'un membre unique: JOH. SCOT. glos. Mart. Cap. 523,11 (éd. Lutz) p. 216,12: -on, i. unius coli periodus. REMIG. mus. p. 86: -n, i. unius membri ad complendam periodon. HUGO S. VICT. gramm. p. 311,15: trochaicum, archilocium, -on, tristrophon.

monocordum, -i n. v. *monochordum*.

monocosmum, -i n. [*orig. inc.*] *véhicule pour une seule personne*: UGUTIO: hoc -um i. currus tantum portans unum.

monocosmus, -i m. [*orig. inc.*] *véhicule tiré par un seul animal*: UGUTIO: hic -us, genus vehiculi quod ab uno iumento trahitur.

monocossis, -is f. [*orig. inc.*] *Pierre précieuse?*: LIB. pont. II p. 132,22: aliam crucem de auro I, habentem in medio -im.

monocrator, -is m. [*μονοκράτωρ*] 1) *empereur détenant seul le pouvoir*: ANAST. chron. 80,30: Constantinus totius Romani orbis -r effectus. ANAST. epist. p. 407,27: interea occiditur Michahel, remanet singularis in imperio Basilius, unde et nuncupatur ab omnibus -r. 2) *empereur*: GODEFR. VIT. Panth. p. 221,12: non decet ut capiat -r in Urbe coronam. id. gesta Frid. 132: ex ope pontificis iam -r erit.

monocria [*orig. inc.*] *mesure de capacité (charge d'une charrette?)*: LEGES (Welsh Laws [8vo], II 791 [ALMA II p. 21]): -a frumenti.

monocro 1. [monocrator] *exercer le pouvoir absolu*: GODEFR. VIT. Panth. p. 226,34: attamen imperii tenet unus et alter honores, / sepe duo fratres sic -are solent. id. gesta Frid. 419 p. 317,11: totius Ytalie frenum Melana teneret, / si -antis ei modicum fortuna faveret.

monoculus, -a, -um *forme*: monoculus: LADISL. decr. II 12 var. in cod. I. 1) *adj., qui n'a qu'un œil*: EPIST. Worm. I 25 p. 47,16 (a. 1032): ille est, qui abbate suo -o quodam duce in nos seuire nullo modo erubescit. 35 GUIBERT. NOV. vita III 5 p. 148: retorto oculo (erat enim -us). GODEFR. VINDOC. epist. V 27 col. 210^A: honorem illum conferre... Orhandi -e, quam, dum puer essem, in curia vestra recolo me vidisse. PETR. ALF. disc. cler. p. 12,38: dum capucium de capite leuat, gibbosum deprehendit -um esse. ORD. VIT. hist. VII 7 t. III p. 183: Hugonem -um de Claromonte. CARTUL. Naumb. 189 (a. 1149): testes sunt... Berengerus -us. JOH. ALT. arch. I 276 p. 250: est quoque -o vultu contentus. 45 BENED. PETR. gesta I p. 173: occiso a regalibus rege -o.

2) *subst. masc., homme qui n'a qu'un œil, borgne*: AELR. Edw. reg. col. 765^A: de tribus cecis et uno -o per beatum virum illuminatis. UGUTIO: et -us i. homo tantum unum oculum habens. v. *monocellus*.

monodia, -e f. *monodie, chant à une voix*: AELFR. Angl. Sax. vocabul. p. 28: -a, g. Iatersicinium, quasi solicinium, aet is anes sones (cf. *DuC*).

monoftalmus, -i m. v. *monophtalmus*.

monogamia, -e f. *état de celui ou de celle qui ne s'est*

marié qu'une fois: RADBERT. psalm. col. 1037^D: non solum -a castissime custoditur, verum etiam vera viduitas exercetur. AMALAR. reg. can. col. 829^B: sacerdotem quaerit ecclesia aut de -a ordinatum, aut de virginitate sanctum. FRECULPH. chron. col. 1173^B: volumina... de pudicitia, ieiuniis, de -a. CHRON. Ved. p. 682: in epistola de -a ad Geruntiam viduam. ADAM PONT. p. 123: nam uterinos et spurios et favonios matris -a prohibuerat.

monogamus, -a, -um (UGUTIO s.v. gamon: -us, -a, -um i. unigamus, -a, -um, qui tantum uni uxori nupsit vel que uni viro nupsit). 1) *monogame, qui a une seule femme*: EKKEB. SCHON. c. cath. 5,10: scimus ex scriptura, quod primus (sc. Abraham) illorum erat trigamus, secundus (sc. Isaac) -us, tertius (sc. Jacob) tetragamus. 15 2) *qui ne s'est marié qu'une fois*: HRABAN. univ. VII, V, 192^C: -us... qui uni tantum nupsit. AMALAR. reg. can. col. 890: si clericus -us fuerit et uxor eius digamus. ANDR. FONTISEBR. Rob. Arbr. col. 1061^A: licet enim -a fuerit. GRATIAN. I. dist. 84, III pars: quod -us episcopus esse iubetur etiam ad reliquos ordines ecclesiasticos derivari oportet. 20

monogenus, -a, -um [*μόνος et gigno*] *d'une seule nature, homogène*: JOH. SCOT. divis. nat. I 59 col. 502^A: quando quidem non solum -a, sed etiam heterogena, hoc est, non solum que sunt unius, sed etiam que sunt 25 diversi generis.

monograma, -tis n. v. *monogramma*.

monogramma, -tis n. *formes*: monograma: DIPL. Caroli II, II p. 121,6 (a. 864). DIPL. Ludov. Prov. 61 p. 111,6 (a. 923). 30

1) *chrismon, monogramme du nom du Christ*: a) *en général*: EPIST. var. II suppl. 9 p. 633,7 (a. 851): notam superponere studui, que ab artigraphis crisimon nuncupatur, quoniam velut -a nominis Christi effigiare quodammodo cernitur. b) *chrismon (invocation figurée en tête des privilèges pontificaux et de nombreux autres actes)*: ALBER. CAS. dict. (L. Rockinger, Briefsteller und Formelbücher. XI—XIV Jht. p. 37): signum autem in exordio privilegii, vel crismon vel crux dominica... 35 crismon autem huiusmodi conficit speciem, ut in hoc -te Christi nomen appareat.

2) *monogramme du nom du souverain*: a) *mode de validation des préceptes impériaux ou royaux*: ALBER. CAS. dict. p. 39: post completum preceptum, -a est in fine ponendum, in quo nomen imperatoris et »imperator augustus« et »Dei gratia« habeatur connexum, vel alia quelibet que deceant imperatorem. Ex utraque autem parte -tis, longioribus et equalibus litteris scribendum erit: »Signum illius serenissimi imperatoris« 45 vel »serenissimi augusti« vel aliud quodlibet huiusmodi. DIPL. Pepin. II 54 p. 217,4 (a. 847): -a nostrum inserere curavimus. PRUD. annal. Bertin. p. 38: Hlotarius, Hludowicus et Karolus... decernunt priorumque nominum -tibus confirmant. DIPL. Karolom. II 21 p. 315,39

(a. 879): ut hec... largitio perenni stabilietur robore, manus nostre -te subter illam adnotamus. *DIPL. Zwentibold.* 13 (a. 897): manu propria in -te nostri nominis notam subterfecimus. *DIPL. Otton.* II 62 p. 73,14 (a. 973): speciem nostri -tis imponi iussimus. *DIPL. Ludov. Prov.* 61 p. 111,6 (a. 923): ut hec nostre largitionis auctoritas inconvulsionis obtineat vigorem, -te proprii nominis subterfirmavimus. *CARTUL. Cormar.* 32 p. 66 (c. 1007): -a nostri nominis... adscribi. *CARTUL. S. Ben. Divion.* II 296 p. 81 (a. 1030): -a nostri nominis decenter adscribi iussimus. *DIPL. Conf.* II 196 (a. 1033): uterque in suo -te manu propria subter robantes sigilli nostri impressione iussimus insigniri. *ODO Foss. Burc.* p. 12: facto itaque testamento, -te firmatur et in eo sigillum regalis maiestatis a Reginaldo cancellario... imponitur. b) *frappé sur les monnaies*: *DIPL. Caroli II,* II p. 121,6 (a. 864): renovavimus per omne regnum nostrum monetam... et ne aliqua calliditate iterum inmutaretur, -a nominis nostri illi iussimus insigniri. *CAPIT. reg. Franc.* II p. 315,7 (a. 864): ut in denariis nove nostre monete ex una parte nomen nostrum habeatur in gyro et in medio nostri nominis -a, ex altera vero parte nomen civitatis et in medio crux habeatur. c) *dessiné ou gravé sur un objet*: *ODILO SVES.* transl. Sebast. 43 p. 388: calicem aureum cum patena, patris sui magni Karoli -te insignita.

3) *forme monogrammatique de la formule finale des privilèges pontificaux* Bene valete: *ALBER. CAS. dict.* (L. Rockinger, Briefsteller und Formelbücher. XI—XIV Jht. p. 37): habent privilegia *summorum pontificum*... -a in fine, huiusmodi quod est Bene valete.

4) (*math.*) *figure géométrique*: *OTKER. RATISB. mens. quadr.* p. 348^B: tunc pone regulam transversim a puncto in punctum et secundum hec -a incide incipiens a G.

monogrammon -i n. [monogramma] *figure composée de plusieurs lettres unies*: *EPIST. var.* III 33 p. 204,32: tertia nota est que chrismon... nuncupatur... apud Grecos per eam solam nomen Christi exprimitur quia due littere, hoc est X quam Greci 'chi' nominant, necnon P, quam ipsi 'ro' nuncupant, quibus nomen Christi legitur, concatenatae sibi in una videntur, unde apud illos -on dicitur, id est unalis scriptio.

monoianagium, -i n. [cf. A. F. monoiage] *taxe en contre-partie de l'engagement de ne pas opérer de mutation monétaire*: *ACTA Henr. II,* II p. 355,11 (a. 1177—89): ab omni pedagio, theloneo, ..., lestagio, pesagio, -o, foagio.

monoides, -es *forme*: *menoides*: *PETR. BLES. epist.* 8 col. 22^A. *uniforme, en parlant de la lune au début et à la fin de la lunaison*: *GODEFR. S. VICT. micr.* 93 p. 105,1: luna varia se movens... varias formas et nomina accipit, nunc enim dicitur -es, i. unius diei. *PETR. BLES. epist.* 8 col. 22^A: in astrologia Martiani luna in sua novitate *menoides* dicitur. cf. *menoides*.

monologion [μόνος et λόγος] *monologue*: *ANSELM.*

CANT. epist. col. 1167^A: illum quem monologium nominavi, -on vocetis. *ROB. TORIG. chron.* IV p. 90: fecit quoque libellum quintum quem -on appellavit; solus enim in eo et secum loquitur.

5 **monologium**, -i n. [μόνος et loquor] *monologue*: *ANSELM. CANT. epist. col.* 1167^A: illum quem -um nominavi, monologion vocetis.

monomachia, -e f. 1) *combat singulier*: a) *en général*: *RICHER. II* p. 92: -a duorum. *ABBO FLOR. epist. col.* 426^A: si ad similitudinem -e unus reliquis sigillatim (*sic*) respondeat. *BERNARD. PAPIENS. V* 12 § 1: duellum dicitur et -a, monos enim unus, machia pugna, unde -a i. e. unica vel singularis pugna. b) *monomachie, combat de gladiateurs*: *FUND. Brunw.* 25 p. 138,23: has theatro dignas spectaculo -e patraverit palestras. c) *duel judiciaire*: *REGINO chron.* p. 86: hominem suum et hominem Thietbirge ad -am impellere. *ADALB. MAGD. chron.* a. 950: quoniam cum quadam nepte regis se concubuisse sibi inposcit, a quodam Burchardo Saxone -a victus fefelisse patuit. *ANNAL. Altah.* p. 52,23 (a. 1056): ad ultimum etiam proposuit *imperator* examen -e per se ipsum et illum *regem* pugnande. *CARTUL. Bean.* 296 p. 132 (a. 1084): cum... altercatio facta fuisset... adiudicatum est -am debere agi. *Ivo epist. col.* 96^A (PL. 162): -am enim et ferri calidi examinationem nec consuetudo ecclesiastica in discutiendis causis ecclesiasticis recipit, nec canonica auctoritas instituit. *RADULF. TORT. Bened.* p. 395: adiudicatum est idem negotium -a terminari debere. *CONST. II* 284,15 (a. 1124): actor vel per se vel per alium in -a convincere potest. *CARTUL. Sangall.* I app. C 9 p. 957,48 (a. 1141): de iudicio candentis ferri, aque, -e et duelli tibi donantes et cedentes predicta omnia. *GUILL. MALM. gesta reg.* I, II p. 230: adulterii accusata, puerulum quendam... delatori ad -am apposuit. *CARTUL. Icaun.* II p. 163 (a. 1163): dum igitur -a sacris sit canonibus interdicta. *CARTUL. episc. Hild.* I 524 p. 503,18 (a. 1196): -am non admittunt nisi pro morticidio vel patenti culpa. *CHRON. Reinh.* p. 552,13 (a. 1195): quod... marchio ad obiectum -e se fidem dictis esse facturum promisit imperio. *GUILL. TYR. hist. rer. transm.* IX 7 p. 373: secundum leges patrie, adiudicata est inter eos -a et pugna singularis. *PETR. CANTOR verb. abbrev.* LXXVII col. 232^C: sacerdos similiter non benedicerem aquam vel ferrum, nec reliquias et sancta preberem, ut super ea iuraret essem reus sanguinis effusionis. *HUGO CANTOR vers.* 333 p. 229: ecclesiastica lex nusquam nec -am nec ferri nec aque iudicium statuit. *ACTA Phil. Aug.* II 644 p. 202 (a. 1200): *malefactor* dicit se paratum esse defendere se per -am vel purgare se per iudicium aque.

2) *rix*: *CARTUL. Epternac.* 197 p. 323 (a. 1095): nullus advocatus debeat habere placitum et servitium, nisi pro -a et sanguinea percussura.

3) *au figuré*: a) *passion du Christ*: RADBERT. Matth. col. 876^A: reascendens Hierosolymam, gloriam -e sue, quam expleturus erat in proximo. b) *lutte du Christ contre l'esprit du mal*: RADBERT. Matth. col. 184^D: unde Dominus ducitur ad desertum, contra diabolum -am expleturus. id. Jer. col. 1155^D: in se solum Christus erigere curavit, quasi -am expleturus contra omnes bestias silve... contra oblectamenta seculi. c) (*sens spirituel*) *le bon combat*: EPIST. Tegerns. I 1 (c. 993): monachorum plebes... -e studio deservientes. FROUM. epist. 3: quod, postquam -e studio deterseram.

monomachicus, -a, -um [monomachus] *singulier (en parlant d'un combat judiciaire)*: RADULF. DIC. I p. 139: matrem sibi spiritualement, de adulterio falso impetitam, -o certamine liberavit.

monomachis, -e [monomachus] *singulier (en parlant d'un combat)*: CARTUL. S. Petr. Besuens. p. 365 (a. 1135): -i certatus pugna.

monomachus, -a, -um 1) *adj.*: a) *singulier (en parlant d'un combat)*: GESTA cons. Andegav. p. 29 (a. 1131—51): -o certamine contra accusatorem dimicans, illam dominam defendit ac liberavit. b) (*surnom de l'empereur Constantin IX*): GUILL. TYR. hist. rer. transm. IX 18 p. 391: Constantinus qui cognominatus est -us. 2) *subst. masc., champion*: a) *dans un duel*: CARTUL. Userc. 616 p. 301 (a. 1117): assignatus dies belli apud S. Vitum, ubi cum... bellum anceps a -is protraheretur, tandem prostratus est athleta Pichemole ab Usercensi. STEPH. TORN. summa 51,1 p. 77: dicunt de -is, i. de campionibus hic dici. b) *dans les combats de l'âme*: URSIO Marc. p. 12: abiecta seculari militia, divine pugne se prebens -um. GERARD. SILV. Adalh. p. 347: victorem in coenobio se fecit -um, dextera quippe Dei confortatus, pugnabat contra nequitie spiritualia in celestibus.

monometer, -tra, -trum *composé dans un seul mètre (poétique)*: CRUINDM. p. 37: -er ita legitur versus.

mononymus, -a, -um [μονώνυμος] *qui n'a qu'un seul nom*: RADULF. ARD. homil. col. 1489—1490 pref.: -i horum sunt quattuor... Reliqui omnes sunt vel dinonymi vel trinonymi.

monopagia, -e *f.* [pour monopathia, μονοπάθεια] *mal de tête n'affectant qu'un point particulier de la tête*: COLL. Salern. V p. 204: quandoque totum caput affligit et dicitur cephalia, quandoque medium et dicitur emigranea, quandoque unam partem et dicitur -a.

monophtalmus, -i *m.* *formes*: monoftalmus: AELFR. Angl. sax. vocabul. p. 43. monoptalmus: ANGL. SAX. vocabul. II p. 75 (XI s.). monotalmus: ABBO SANGERM. bell. Par. III 35. VITA Egwin. p. 377. *borgne*: ABBO SANGERM. bell. Par. III 35: prodigus, obliquus, -us, subdulus haud sis (*glosé par luscus*). VITA Egwin. p. 377: malagma -is. ARNOLD. RATISB. Emm. 1,13 p. 553b,7: alius mancus et -us, alius cancri morbo percussus.

ANGL. SAX. vocabul. II p. 75 (XI s.): luscus, vel monoptalmus, an-egede. *v. monoptolemus*.

monophysita, -e *m.* [μόνος et φύσις] *monophysite, hérétique ne reconnaissant au Christ qu'une seule nature*: ANAST. chron. 276,11: Syris -is hereticis.

monopodus, -a, -um [μονόπους] *qui n'a qu'un pied (sans doute un surnom)*: ANNAL. Camald. 118,55 (a. 992): Leo filius Caloiannis -i testis.

monopolis, -is *f.* [μόνος et πόλις] *ville principale, capitale*: UGUTIO: hec -is, id est civitas sub se habens unicam civitatem vel civitas que in aliqua regione est reliquis maior et nobilior.

monopolium, -i *n.* 1) *endroit où est vendue une seule marchandise*: UGUTIO *s.v.* monos: item componitur cum pole, quod est vendere, et dicitur hoc -um, id est statio ubi res una venditur. 2) *droit exclusif d'occuper certaines charges, certaines fonctions*: LIBELL. verb. leg. § 39: -ium, singulare officium quasi privilegium super singulari administratione in civitate. CARTUL. Mont. Pessul. p. 410 (a. 1181): non dabo concessionem... quod unus solus tantummodo legat seu scolas regat in Montepessulano, in facultate fisice discipline, quia acerbum est nimium... uni soli dare... -um in tam excellenti scientia.

monopsyllabus, -a, -um *v. monosyllabus*.

monoptalmus, -i *m.* *v. monophtalmus*.

monoptatus, -a, -um *v. monophtatus*.

monoptolemus, -i *m.* [monophtalmus] *borgne*: CARM. mon. Gemmet. col. 396^D (PL 138): quique -i seclusam ducere vitam. *v. monophtalmus*.

monoptotus, -a, -um *formes*: monoptatus: ARS Bern. p. 88 n. 26. monoptoton: SMAR. carm. p. 611,11.

qui n'a qu'un cas, indéclinable: ARS Bern. p. 88: -a nomina dicta eo, quod uno tantum casu utuntur. ib. p. 89: -a, que una terminatione per omnes casus funguntur (*cf.* HUGO S. VICT. gramm. p. 280,2). SMAR. carm. p. 611,11: multa -on, diptoton plurima cedunt / triptoton titulo nec minus apta manent.

monos, -a, -on [μόνος] 1) *adj., seul, unique*: SMAR. reg. Bened. col. 724^B: -s enim apud Grecos solus dicitur. WARN. BASIL. schol. f. 265 (ALMA IX [1935] p. 43): -s quod est unus. EDIF. Mutin. (MG Script. XXX p. 1311,53): Mille Dei carnis -s centum minus annis iste domus clari fundatur Geminiani. 2) *subst. masc., moine*: CAN. Hibern. 36,35 (DuC): si qua contumacia inter principem (*sc. episcopum*) et -on eius... orta sit.

monoscelitus, -i *m.* [μονοσελίτης] *monothélite, hérétique qui, tout en reconnaissant deux natures au Christ, ne lui attribue qu'une seule volonté*: RADULF. NIGER chron. II p. 143: Constans imperator fit -us. *v. monothelita*.

monoschemus, -a, -um *v. monoschemus*.

monoschemus, -a, -um [μονόσχημος] *forme*: monoschemus: CRUINDM. p. 31, note. GUILL. MALM. gesta pont. V p. 342.

terme de métrique signifiant uniforme (composé uniquement de dactyles ou de spondées): CRUINDM. p. 31: in versu duodecim syllabarum species una est, qui idcirco -us nuncupatur. GUILL. MALM. gesta pont. V p. 342: qui versus monoscemi... certa pedum mensura trutinantur.

monosolum, -i n. [μονόζυλον] *forme:* munosolum: CHRON. Venet. antiquissima (ed. Monticolo p. 19).

embarcation faite d'un tronç d'arbre creusé: CHRON. Venet. antiquissima (ed. Monticolo p. 55): huius vero civitatis magna pars populi timore correpta, cum in paludibus et -is paganorum fugientes insidias diu abitarat.

monosterium, -i n. v. *monasterium*.

monostichon, -i n. v. *monostichum*.

monostichum, -i n. *formes:* monostichon: CRUINDM. p. 45. RUP. TUIT. inc. 6 p. 632. HUGO S. VICT. gramm. p. 311,30. RADULF. NIGER I p. 80. monosticium: UGUTIO s.v. sticos. monosticon: CRUINDM. p. 45, note. monosticum: RADULF. DIC. II p. 123.

poème qui se compose d'un seul vers, monostique: CRUINDM. p. 45: poesis enim greco nomine opus multorum librorum, poema unius... distichon duorum (*versuum*), -on unius dicitur. RUP. TUIT. inc. 6 p. 632: hoc -on superscribere dignum duxi: hoc corpus Domini flammis in pixide vicit. HUGO S. VICT. gramm. p. 311,30: -on, opus unius versus. RADULF. NIGER I p. 80: unde -on: transit ab R. Gerebertus ad R. trans papa vigens. RADULF. DIC. II p. 123: suo sculptum in sigillo monosticum illud iactabat: Apulus et Calaber, Siculus mihi servit et Affer.

monosticium, -i n. v. *monostichum*.

monosticon, -i n. v. *monostichum*.

monosticum, -i n. v. *monostichum*.

monostrategus, -i m. [μονοστράτηγος] *forme:* monostratigus: COD. Caiet. I 10,9 (a. 839). 1) *commandant en chef, chef militaire suprême:* COD. Caiet. I 10,9 (a. 839): per salutem Constantini monostratigi. 2) *gouverneur d'une province:* ANAST. chron. 271,30: Nicetam -um promotum. v. *monstraticus*.

monostratigus, -i m. v. *monostrategus*.

monosyllabus, -a, -um *forme:* monopsyllabus: SMAR. gramm. p. CCXLIII. monosyllabus: UGUTIO s.v. sillabim. *monosyllabe, qui ne comporte qu'une syllabe:* SMAR. gramm. p. CCXLIII: in his nominibus dissyllabe, quibus -is additis diversa efficiuntur nomina. ARS Bern. p. 97: in a tria -a latina indeclinabilia sunt. MALSACH. ars p. 70: exceptis -is, ut sto, do, flo, no. HILDEM. epist. col. 397^D (PL. 106): inter cetera -a que correptam vocalem habent. HINCM. REM. epist. col. 352^A (PL. 126): ΟΣ -um grecum, littera mutata, Ο in Θ vertit et fecit ΘΣ. HARIULF. chron. Centul. p. 265: in superficie pavimenti scriptum habebatur: »Rex, Lux, Lux, Pax«;... et harum -arum partium ratione. ANSELM.

HAV. dial. 2,21 col. 1196^B: saltem hoc fac, ut, me confidente, tu taceas, et non denega hoc impudenti negationis -o verbulo »non«. HUGO S. VICT. gramm. p. 306,13: -a dictio, si naturaliter brevis est, ut vir, aut positione longa, ut ars. MATTH. VIND. ars vers. IV 38 p. 189: dictio -a nunquam debet esse versus terminalis.

monotalmus, -i m. v. *monophthalmus*.

monothelista, -e m. v. *monothelita*.

monothelita, -e m. [μονοθελήτης] *formes:* monoscilita: RADULF. NIGER chron. II p. 141. monothelista: RADULF. NIGER chron. I p. 57. monotholita: ANAST. chron. 207,16. *monothélite, hérétique, qui, tout en reconnaissant deux natures au Christ, ne lui attribue qu'une seule volonté:* ANAST. chron. 206,31: impium -arum dogma. RADULF. NIGER chron. I p. 57:... in heresim monothelitarum depravarunt Heraclium. RADULF. DIC. I p. 116: papa contra -as synodum celebravit CXXV episcoporum. STEPH. TORN. summa, causa I q. 7 p. 155: -e erant heretici, qui dicebant, in Christo unam tantum fuisse voluntatem, cum fuerint due: humana, secundum quam nolebat mori, et divina, secundum quam volebat. Monos enim unum, thelos, voluntas interpretatur. cf. *monoscelitus*.

monothelitas, -tis f. [monothelita] *monothélisme, hérésie de ceux qui ne reconnaissent au Christ qu'une seule volonté:* SUMMA Paris. 16,6 p. 15: -s, monos unum, thelos operatio vel voluntas.

monotholita, -e m. v. *monothelita*.

monotropos adv. [μονοτρόπως] (*théol. de l'Incarnation*) *en raison d'une seule nature:* BURG. Pis. transl. Joh. Damasc. fid. orth. 174,28: nomen... non -s, i. unimode, dictum, sed duarum naturarum existens significativum. STEPH. LANGTON. sent. III 7 p. 114: mutatio naturarum in unam tertiam ibi non sit -s, i. non tantum ratione unius nature.

mons, -tis m. *formes abl. sg. munti:* COD. Lang. 272a et 293^C. *gén. plur. moncium:* DIPL. Caroli M. 225 p. 303,22. CARTUL. Bund. I p. 322,22 (a. 960).

I) *au propre:* A) *montagne, mont, colline:* 1) *en général:* HRABAN. univ. XIII, I col. 359^A: -tes sunt tumores terre, altissimi dicti, quod sint eminentes. THIETM. 4,36 p. 173: ab imo vallis ad summa -tis. GUIBERT. Nov. vita III 14 p. 202: ab ipso Laudunensi promontorio prospectans, per ipsam vie concavitatem, qua de -te descenditur. OTTO FRIS. gesta p. 5: qualiter illi in precipitio cuiusdam -tis nobis insidias posuerint. CARTUL. archiep. Magd. 326 (a. 1168): -tem unum... ad vineam plantandam. 2) *avec un nom géographique ou nom de lieu:* a) *avec un adj.:* HROTSV. asc. 20: olivifer. PASS. Ursul. 12: ardua Olimpiaci cacumina -tis. WIPO gesta 37 p. 57: Apenninum -tem. ADAM BREM. 1,11 p. 13,7: in -tem Cassinum recessit. b) *avec gén.:* ANNAL. Xant. a. 871: -s Oliveti. DIPL. Arnulfi 128 p. 191,25 (a. 894): Jovini -tem. DIPL. Loth. III 8 (a. 1125?):

in -te sancti Vitoni. 3) *absol.*, *en parlant de Sion*: ANNAL. regni Franc. p. 112: qui benedictionis causa... claves etiam civitatis et -tis cum vexillo detulerunt. *du Monastère du Mont Cassin*: AIMOIN. FLOR. transl. Bened. p. 141 (éd. Bouquet): senior -tis. *du Parnasse*: EKKEH. IV 5 bened. prol. 2,10: cum neque somnia -s mihi nec labra proluat hic fons. *du Golgotha*: DIPL. Henr. III 239 p. 319,9 (a. 1049): in honore protomartyris Christi lucentis in -te. *du Siegburg*: EPIST. Hann. 105 tit.: victorioso -te. 4) *en composé, dans les noms de lieu*: DIPL. Arnulfi 10 31 (a. 888): de XLIII villis, id est de... Richeim, Tectis, Spirismonte. DIPL. Henr. II 522 (a. 1172—89): Rado -tis. 5) *expressions*: per -tes vallesque, *par monts et par vaux*: CAND. FULD. Eigil. II 7,17. *citra -tes, en deça des monts*: CONST. II 1,2 (a. 1198). *ultra -tes, outre-monts*: BERTHOLD. CONST. annal. a. 1079 p. 322,41. CONST. II 1,2 (a. 1198).

B) *domaine montagneux*: 1) *en général*: MEM. Amalf. 164,14: tradidistis nobis -tem vestrum vacuum et plenum. CARTA a. 1108 (Gall. Christ. Nov. St.-Paul-Trois-Châteaux 53 col. 46): castellionem, -tem episcopalem cum silva et venacione. VITA Bard. 6 p. 325,29: in loco qui dicitur -s episcopi. 2) *pâturage, alpage*: CARTUL. Salzburg. II p. A3 (W. Hauthaler et F. Martin, 1916) (c. 790): curtem et casam cum aliis edificiis et territorio 25 ibidem pertinenti cum pratis, pascuis, silvis ac -tibus. TRAD. Brixin. 2a I p. 1: edificiis, campis, pratis, pascuis, silvis, -tibus, planitiebus, exitibus et reditibus. DIPL. Petri I Arag. 16 p. 228 (a. 1094): cum omnibus terminis, aquis, pascuis, paludibus, -tibus et herbis.

C) *monticule artificiel, tas*: DIPL. Otton. III 165 (a. 995): in quo ipso argile sunt tres -tes manibus hominum facti. STEPH. CARNOT. epist. I p. 887: aureum -tem ex prediis factis. PETR. TUDEB. hist. XV 5 p. 110: fecerunt... trahere mortuos ante portarum exitus. -tes ordina- 30 verunt ex eis, quasi fuissent domus. CARTUL. Salvan. 403 p. 318 (a. 1167): relinquo vobis unum -tem salis.

D) *muraille d'eau (au passage de la Mer rouge)*: EKKEH. IV pict. Mog. 303: surgunt a dextris -tes maris atque sinistris; Israhel egreditur, Pharaoh sub aquis sepelitur.

E) *mine*: 1) *en général*: CHRON. Brunsv. (MG Script. XXX 2) p. 23,14: concedens illi castrum de S. et decimam -tis Goslarie. 2) *carrière*: CARTUL. archiep. Magd. 379 p. 496 (a. 1182): molendinum... cum -te lapidum proximo..., villam Gumeniste cum prato adiacente 45 -teque lapidum.

II) *au figuré*: A) *avec idée de superlatif*: 1) *montagne*: BRUNO QUERF. frat. 7 p. 723,5: -tem pecuniarum. GUIBERT. NOV. vita III 19 p. 224: metallorum plurium -tibus cumulatis, supremas attingit horas. 2) *cîme, sommet*: 50 BRUNO QUERF. Adalb. (rec. A). 9: -tem imperii. BERNARD. serm. sup. cant. t. I 21 p. 123,6: perventurus quandoque ad te in -tibus gaudiorum. OTTO FRIS. chron. 6,36 p. 305,23: ipsa vero (*sc. ecclesia*), que antea parva fuit

et humilis, in quantum -tem excreverit, ab omnibus iam videri potest. Doc. Cisterc. 29 p. 54 (XIIe): fratribus qui in montibus Cistercii ad -tem perfectionis conscendunt. *en parlant du Sinai*: RATHER. epist. I 4,8: si -tem mysteriorum Dei tangere presumpserint. 3) *la difficulté d'une tâche*: GERARD. MORES. delib. p. 75: ne... in ipso sui exordio talia scrutandi de eminentissimi cuiusdam vertice deducti -tis ad ima terrarum totius funditus debilitata corporis fabrica laberetur.

B) *dans les textes sacrés, en parlant*: 1) *du royaume de Dieu*: CALIXT. II serm. Jacob. col. 1382^A: -s in sacro eloquio aliquando... coeleste regnum designat... »Domine... quis requiescet in -te sancto tuo« (Psalm. 14,1). GUILL. S. THEOD. cant. p. 154: Deus -tium venit 15 in -tes... -s etiam est de humilitate cordis in altitudinem spei exurgens conscientia iustitie. 2) *de Jésus-Christ*: CALIXT. II serm. Jacob. col. 1382^{B-C}: -s Dei, scilicet Unigenitus... -s iste cunctis coelis est excelsior. 3) *des douze apôtres, des patriarches et des prophètes*: CALIXT. II serm. Jacob. col. 1384^D: Isti (*apostoli*)... -tes excelsi 20 ... habentur. PHYSIOLOG. XX p. 36: Jesus Christus amat excelsos -tes, hoc est prophetas et apostolos et patriarchas. BERNARD. serm. de temp. I col. 40^C: -tes et colles, patriarchas et prophetas accipe. 4) *des Juifs*: CALIXT. II serm. Jacob. col. 1382^B: -s in sacro eloquio aliquando... Judeos designat... Judeos exprimit, ut David ait: '-tes Gelboe' (II Reg. 1,21).

III) *le Nord (pour les Lombards, les montagnes qui se trouvent au Nord)*: COD. Lang. 150 b (a. 805): da mane fines Teodaldi, da medio die et sera fines de... germanis, de -tes via percurrente. ib. 293^C (a. 851): coherint ei adfines, da mane via, da meridie Aloardi, da sera vinea, da munti guntzoni. CARTA a. 998 (Ficker, Forschungen zur Reichs- und Rechtsgeschichte Italiens, IV 58,17): 35 coheret ei... da mane et -te terra ipsius episcopio, da meridie similiter..., da sera.

monstarium, -i n. v. *monasterium*.

monsterium, -i n. v. *monasterium*.

monstra, -e f. [monstro] 1) *vue, montrée féodale*: 40 CARTUL. S. Mar. Santon. 123 p. 99 (a. 1047): hoc obtulit iurare homo Sancte Marie, quod, sicut ille fecit percalcum vel -am, ...ita Benedictus de Mauritania fecit percalcum vel -am. 2) *production de preuves écrites*: CARTA Suess. XII s. (Bourgin, La commune de Soissons p. 433 n° 15 c. 17): si quis in duello victus fuerit... firmare non potest nec testimonium in causa 45 portare nec aliquam -am facere.

monstrabilis, -e 1) *visible, apparent*: LEGES Eadg. Hundred. 7,1 (Liebermann p. 194): infirmitate -i. ACTA Henr. II, I 234 p. 376 (a. 1173): si non remanserit propter -em sui corporis infirmitatem.

2) *qui est l'objet d'une démonstration*: ANON. transl. Arist. anal. Post. I 10 p. 21,30: quicumque quidem -ia existentia ipse non monstrans, hec... supponit.

monstraticus, -i *m.* [μονοστράτηγος] *dignité militaire chez les Byzantins*: AGNELL. RAV. lib. pont. 38,137 p. 367,17: -um fidelem suum tacito vocat. ib. p. 368,7: cum venisset -um Graiorum ex egregia aula. ib. 39,153 p. 377,1: temporibus Johannis venit iterum -o Ravenne ut eam depopularet. *v. monostategus.*

monstratio, -nis *f.* 1) *indication, inspiration*: HILDEGARD. Rup. 12: cum ad eundem locum Dei -ne pervenissimus. 2) (*sens jur.*): a) *montrée, désignation des limites d'un domaine*: CARTUL. Ausc. 58 p. 60 (a. 1151): iudices vero -nem terminorum predictarum parrochiarum petierunt. b) *production d'un acte écrit*: CARTUL. S. Vinc. Cenom. f. 123 (DuC): audita monachorum querela et dicti Philippi responso post quandam -nem inde eis adiudicatam carta (*sic*). 3) (*sens milit.*) *montre*: LIB. nig. Scacc. p. 107: cum feodatis de dominio... debetur vobis... in -ne servitium XX militum.

monstrativus, -a, -um *démonstratif, affirmatif*: BURG. Pis. transl. Joh. Damasc. fid. orth. p. 26: virtutem substantialem... ex Patre procedentem et in Verbo requiescentem et eius existentie -am.

monstrative [monstrativus] *de façon démonstrative, affirmative*: ANON. transl. Arist. Anal. Post. p. 46,7: propter affirmationem negatio noscibilis... quare melius principium -e quam privative.

monstrator, -is *m.* 1) *guide*: EINH. Marc. et Petr. I 1,4 p. 241,29: invento atque conducto duce locorumque -e. ANGELOM. LUXOV. reg. col. 534^A: sanctorum locorum -es. ARNULF. AUREL. glos. Lucan. IX 552: tanto duce, i. tanto -e... per montes secure possumus ire. 2) *celui qui inspire*: NADDA Cyr. I 20: Christiani... Deo -e sanctum Marcellum elegerunt. 3) *mentor, maître*: NADDA Cyr. I prol. 7,29: -r meus placabilis Mezenzius. ORD. Vit. hist. VI 9 t. III p. 56: -i Deo immensas referunt laudes. EGIDIUS PARIS. Carolin. I 132: eximio studii -r ephebo. 4) (*sens juridique*) *celui qui fait la «montrée» d'une terre*: CARTUL. Marciniac. 68 p. 52 (ante 1064): testes autem et -es huius mansi sunt Albericus qui excolit mansum et... Adalbertus quoque vicarius. CARTA Urgell. a. 1080 (éd. Miret y Sans, BRABL VIII 116 p. 528): sum -r ad filio meo... de ipsas comparaciones meas et plantaciones... Et hic feci scribere.

monstratrix, -cis *f.* [monstrator] *qui montre, marque, signe*: RATHER. serm. col. 749^A: exhibitio operis est Spiritus sancti -x. HERIG. gesta col. 1038^B: virga... provisi -x extitit pontificii.

monstrifer, -a, -um. 1) (*au propre*) *où vivent habituellement des monstres*: LIGURINUS 4,196: -is... cavernis. THEOFR. Willibr. p. 478b: -os agit unda sinus 2) (*au figuré*) *monstrueux, cruel*: WALTH. SPIR. Christoph. II 6,195: arida -i... iussio Dagni. REMIG. epist. col. 967^C: in nullis enim historiis legimus huius -e nationis nomen. ABSAL. serm. 37 col. 219^B: criminosos homines, in qui-

bus iniquitas -o quodam tumultu confundit omnia. GALTER. CASTIL. Alex. VII 161 col. 533^B: pectora -e tremuerunt conscia culpe.

monstrificus, -a, -um *monstrueux*: HRABAN. univ. XIV, XII col. 388^A: intus simulacra et -e effigies.

monstriparus, -a, -um [monstrum et pario] *qui enfante des monstres*: JOS. ISCAN. bell. Troian. I 413: -i pacem pelagi sancire laboras. GALTER. CASTIL. col. 466^C: inter cetera noctis / -e monstro nihil est corruptius isto.

monstro 1. *forme*: mostro: MON. hist. Neap. I 158,21. CARTUL. S. Maxent. 224 p. 251 (a. 1108). CARTUL. Richar. 28 p. 29 (a. 1138).

I) *trans.*: A) *montrer, désigner (un lieu)*: 1) *sens propre*: WALAHFR. Mamm. 6,5: viam. GERH. AUG. vita Udalr. 3 p. 389: -avit illi loca castrorum. 2) *sens figuré*: ADAM BREM. 1,20 p. 26,17: salutaris regule tramitem verbo exempla -avit. ADAM PONT. art. p. 6,10: totam artis viam ordine -are curabimus.

B) *marquer, indiquer (une chose)*: AGIUS comput. 8,8: maior apex huius cycli primordia -at.

C) *mettre en évidence, exposer au regard*: 1) *en général*: POETA SAXO 5,316: -andus magis est ipse stilo Carolus. OTTO FRIS. gesta 1,46: camporum... viriditas letam terre faciem -ans. 2) (*sens commercial*) *présenter des marchandises aux receveurs du fisc*: CARTUL. Hans. III 599 p. 380 (XIe): Flandrenses... et Francia -abant res suas et extolneabant. 3) (*sens judiciaire*): a) *produire une pièce à conviction*: DIPL. Conr. I 37 (X^e): obtutibus -avit cartas et preceptiones. b) (*abs.*) *faire la preuve*: CARTUL. S. Maxent. 224 p. 251 (a. 1108): iudicatum est ei ut iuraret et monstraret. 4) (*sens juridique*) *faire la «montrée» d'une terre*: CARTUL. Gellon 251 p. 212 (a. 996—1031): ipsa terra... sicut Geraldus filius Rairnoni -avit. CARTUL. Ruscinon. 43 p. 64 (a. 1051): -averunt prescripti testes ipsos terminos qualiter viderunt predictum alodem tenere et possidere per habitatores Sancti Michaelis. CARTUL. S. Alb. Andegav. II 929 p. 405 (c. 1110): terram illam -avit et perchauchavit. CARTUL. Richar. 28 p. 29 (a. 1138): hanc eandem terram monstravi et terminavi tibi. CARTUL. S. Launi Toarc. 23 p. 25 (c. 1140): -avit et percalcavit terram abbati Goffredo. CARTUL. Cadun. p. 22 (c. 1189): quando videlicet hoc donum -averunt et concesserunt. 5) (*fig.*) *exposer*: RICHER. II p. 56: Perihermenias vero, id est de interpretatione librum... -avit.

D) *faire voir, manifester (un sentiment)*: WALAHFR. Blaithm. 72: quicquid vitii. ANAST. chron. 315,19: inimicitiam. GODESC. SAX. div. p. 169,20: -arentque gestu triumphando letitiam.

E) *révéler (avec acc.)*: WALAHFR. Wett. epil. 2,3: scriptor... qui nova pectoribus -avit dogmata nostris. ANNAL. Xant. a. 873: miraculum palam omnibus ibidem -avit. (*avec inf.*): THIETM. 7,76: arbor floruit et

hunc Christi martirem esse -avit. (*impers.*): WETT. Gall. 35 p. 277: qui quam preclarus... ex dono Dei habitus est..., plasmatore mundi operante, -atum est. CARTUL. Biter. 198 p. 269 (a. 1160): sicut... nobis dictum est et -atum.

F) *démontrer, prouver*: 1) *en général*: ANAST. chron. 104,22: suspicionem dissolvit, rei veritate -ata. RIMB. Ansc. tit. 37: huius rei probationem -antibus. LIUTG. Greg. 12 p. 76: -avit exemplo... quod sermone docuit. ANSELM. CANT. presc. et pred. III 10: experimento... probare... quod rationabiliter -atum est. RUOTG. COL. 25: imbecilles esse -abat. ANON. transl. Arist. Anal. Post. I 26 p. 46,15: si opus sit -are quod A B inest. 2) (*sens juridique*) *faire la preuve*: DIPL. Henr. III 342 (a. 1055): ut nos stabile ac firmum esse velle -emus, sigillo nostro insigniri precipimus. CONSUET. Norm. 7 § 1 (Tardif p. 7): per juream 12 legalium hominum... -abit saisinam patris, qualis fuit die qua obiit. GISLEB. chron. Han. 170 (éd. Vanderkindere p. 252): cum dux tenorem ducatus... se habuisse non posset -are. 4) *au passif, être convaincu de*: BERNOLD. incont. 3 p. 12,37: si a te... a vero deviasse -arer.

G) *prescrire, ordonner*: ANAST. chron. 66,13: contra christianos persecutionem -avit. DIPL. Otton. I 382 (a. 970): habeant potestatem... inter se quem divine dispensationis gratia decreverit ac -averit, eligendi pastorem. THIETM. 6,72: subtus habebat cilicium, ut eidem episcopus -abat. *avec prop. relat.*: GERH. AUG. vita Udalr. 25 p. 410: ut... illis -aret, qualiter ecclesiam... ordinare et quante magnitudinis eam facere debuissent. (*avec inf.*): DIPL. Otton. II 302 (a. 983): fidelium... necessitatibus... subveniendum esse imperatoria auctoritas -at. GERH. AUG. (?) mirac. Udalr. 2: -avit ei baculum ponere.

H) *infliger*: ANAST. chron. 275,1: innumera mala urbi -avit.

II) *passif*: A) *apparaître (sens surnaturel)*: WIDUK. 2,32: multa prodigia -ata sunt. HROTSV. asc. 19: -atur amicis, montis Oliviferi precelso vertice astans.

B) *paraître, sembler*: 1) *avec attribut*: HROTSV. gesta 751: patri -atur mestus. GERH. AUG. vita Udalr. 9 p. 398: ardens contemplatio -atur. 2) *avec inf.*: MEM. Amalf. 81,25 (a. 836): ad pacis concordiam pervenisse -antur. 3) *impers.*: ANNAL. FULD. Ratisb. a. 887: ut aperte -aretur.

C) *se trouver*: WALAHFR. Blaithm. 95: insula Pictorum quedam -atur in oris.

III) *réfléchi*: se monstrare in *ou avec acc., se conduire en*: HRABAN. carm. 39,56: -abat se in homine. RICHER. II p. 68: Gerberti reprehensorem sese -averat.

monstrositas, -tis f. monstruosité: JOH. SCOT. versio Dion. Ar. epist. 9 col. 1188^D: hoc omni repletur incredibili et fictiformi -te, utpote in superessentiali quidem divina generatione. *v. monstruositas.*

monstrosus, -a, -um v. monstruosus.

monstrum, -i n. 1) *ce qui n'est pas conforme à la nature habituelle des êtres ou des choses*: A) *au propre*: 1) *monstre (dans l'espèce animale)*: a) *en général*: GERARD. SVESS. Rom. metr. 172 col. 177^C: -a cruenta fugat. b) *monstre marin*: VITA Find. p. 504,27: cum -a marina immensaque delphinum corpora... ludere... conspiceret. ALEX. NECK. nat. rer. 2,25 p. 144: habent et pisces sua -a in quibus natura ludere visa est. c) *animal fabuleux, dragon*: VITA Bard. 25 p. 340,8: ita ut -o simillimum censeretur, quod vultu motuque vigilans sensu dormire videretur. Arg. 22: nunc veltriorum -a, falcorum circinnia... non timemus. 2) *monstre (dans l'espèce humaine)*: HRABAN. univ. VII 7 col. 196^D: sicut in singulis gentibus quedam -a hominum sunt, ita et in universo genere humano quedam sunt -a gentium, ut Gigantes, Cynocephali, Cyclopes. 3) *monstre imaginaire*: PETR. CANTOR. verb. abbrev. 135 col. 332^D: ebrietas infinita -a parit. 4) *phénomène céleste*: WANDALB. mens. 11: huic gemino presunt Capricorni sidera -o. 5) *prodige*: ANNAL. Fuld. II a. 870 p. 71,24: rogabant in bonum -a converti. RADULF. CADOM. gesta Tanct. 61 p. 651: spectatores territi viso -o. THIETM. 7,68: quia -um erat, hostem non invenientes egressi sunt tristes. ARNULF. AUREL. glos. Lucan. I 525: -um est de presenti, prodigium de futuro. (*en mauvaise part*) *maléfices*: ADAM BREM. 2,57 p. 117,14: quorum maleficorum numero... Norvegia regio -is talibus plena est. 6) (*par extension*) *bête sauvage*: a) *en général*: HROTSV. prim. 231: silvestrem locum... -is repletum. b) *en parlant d'un lion*: WALAHFR. Mamm. 21,15: -um... iubet dimittere sancto. c) *en parlant d'éléphants*: GALTER. CASTIL. Alex. IX 244 col. 556^B: homines et -a cruentat. d) *en parlant de serpents*: VITA Pirm. I 5 p. 25,20: qui... tanta -a diabolici figmenti subito evanescere fecit. FULCH. hist. Hier. III 60 p. 817: que vermibus, non serpentibus ascribuntur. -a hec si sibilant, clementius feriunt.

B) *au fig.*: 1) *monstre au sens moral*: REMIG. epist. col. 968^A: Deo se per talia hominum -a ulciscente de nobis. THIETM. 4,26: magnam hoc -um facinoribus nostris intulit pestilentiam. GILB. PICT. Boethii trin. prol. 7 (J. R. O'Donnell, Nine mediaeval thinkers p. 39): hominum -is quos... corporis... figura exterior homines esse ostendit, sed interioribus... vitiis mentis magis sunt belua. PETR. CANTOR verb. abbrev. 52 col. 193^A: comparabile est Gallicano -o Helvidio, qui in Gallia, que caruit -is, solus inventus (= *hérétique*). GUILL. TYR. hist. rer. transm. I 14 p. 39: tot vitiorum -is, tot peccatorum prodigiis. 2) *fait horrible, contrenature*: ANNAL. Fuld. Ratisb. a. 884 p. 111,32: Werinhario... dexteram manum cum lingua et — -um simile — verenda... absciderunt. ARNULF. AUREL. glos. Lucan. IV 243: -um fuit quod... post tantam concordiam se

interfecerunt. 3) *fait extraordinaire*: HENR. ARIST. transl. Plat. Men. p. 34,23: -um dicis, si hii qui calceos operantur... nequaquam valeant latere.

II) *statue, idole*: THEODULF. carm. VII 7 p. 461: eburnea -a. CARM. Bav. p. 371,20 (Neues Archiv X): ter centum -a deorum. MIRAC. Conr. Const. 15: tanta enim -a cera formata circa monumentum eius dependentia.

III) (*philos.*) *désignation des universaux dans la traduction de Boèce*: JOH. SARISB. metal. II 20 p. 107: possunt et -a dici, quoniam invicem res singulas monstrant et monstrantur ab eis.

monstruolum, -i n. [monstrum] *petit monstre*: VITA Mol. 22: benedicens vir sanctus illud -um (*i. musca*).

monstruositas, -tis, f. (*sens fig.*) *monstruosité*: ALAN. INS. planct. nat. col. 457^C: illa constructionis iunctura... inexcusabilis solecismi -te turpabitur. v. *monstrositas*.

monstruosus, -a, -um 1) *adj.* (*forme*: *monstrosus*: ANDR. CAPELL. I 6 G p. 184): a) *monstrueux, contre-nature*: WALAHFR. Gall. 2,26: formam corporis... perdidit, ut -um quiddam potius quam hominem videretur exprimere. THEOD. CARNOT. trin. II 7 p. 280: invenio... in humanitate quod omne -um repellit eius natura. CLAREMB. ATREBAT. trin. p. 58,20: si ipsi rei hec equalitas defuerit, erit profecto -a, ut si homini rationabilitas vel mortalitas defuerit. OTTO FRIS. chron. 8,12: gentes -e, que rationales sint et mortales. ANSELM. HAV. dial. III 12 col. 1225^B: duo vel plurima capita facere... est indecens in quolibet corpore et indecorum et -um. THEOD. EUCH. mirac. Celsi 2: pedes recurvi atque -i natibus adheserunt. ANDR. CAPELL. I 6 G p. 184: monstruosum iudicatur a cunctis, si quis in igne positus non uratur.

b) (*au figuré*) *monstrueux, contre-nature*: RATRAMN. anim. p. 33,5: si enim omnis homo unus homo est, fit quedam -a communio, ut quod est unum, sit multorum et quod omne, sit unius. ANNAL. Mett. p. 6: huic -e potestati finem facere. RICHER. II p. 318: -is operibus territus.

c) (*sens quantitativ*) *monstrueux, énorme*: EPIST. Worm. I 37 p. 70, 16: seculi hujus monstra periculosa et -a pericula. MIRAC. Berch. p. 1019^C: velut armorum impedimenta -a habentes.

d) *sauvage*: ADAM BREM. 4,25 p. 256,15: ubi -i hominum greges ultra prohibent accessum.

2) *subst. m., être monstrueux*: OTTO FRIS. chron. 8,12 p. 409,5: de -is vero et abortivis id sentiendum reor.

monstruose 1) *monstrueusement, horriblement*: CHRON. reg. cont. I a. 1198 p. 165,28: sanctimonialium... oleo perungentes, in plumis lectualibus volutabant, sicque -e hirsutam caballo imposuerunt. 2) *miraculeusement*: MIRAC. Fid. I. III p. 156: cunctipotens Deus pro amore virginis sue -e operari voluit.

monta, -e f. v. *munda*.

montadigo v. 2. *montaticum*.

montadum v. 2. *montaticum*.

montagium v. 2. *montaticum*.

montana, -e f. v. *montanus*.

montana, -orum n. v. *montanus*.

montanaricus, -a, -um [montana] *qui vit dans les montagnes, montagnard*: DIPL. Otton. I 209 p. 288,33 (cf. CARTUL. Bund. I p. 99,26 [a. 960]): in montanis et planis et colonis -is.

montanda, -e f. [1. monto] *montagne*: CARTA a. 1159 (Doc. Staffarda, Bibl. Soc. Stor. Subalp. 11,34): usque ad -am que appellatur Leonsa (ib.).

montanea, -e f. [montanus] *formes*: montania: GREG. CAT. chron. Farf. 372^B. COD. Cavens. II 315,10 (a. 991). LIB. feud. maior II 693 p. 203 (a. 1035). muntanea: LIB. S. Cruc. 180 p. 182 (a. 1174). v. *montana* (s. v. *montanus*).

1) *montagne, colline*: CARTUL. Ruscinon. XI p. 23 (a. 966): de -is de Malano pro -is de Camporotundo. GREG. CAT. chron. Farf. 372^B: in -ia Campli. LIB. S. Cruc. 175 p. 178 (a. 1173): in sumitate -e. CARTUL. Mont. Salv. I (a. 1176): omnia sua iura que habebat in -is de Coserans. CARTUL. Ruscinon. priv. p. 64 (a. 1178): concedimus... paschua cunctis vestris bestiis in nostris -is et in calmis. CARTUL. Celsiniac. 235 p. 196: terram illam... in illa -a. LIB. feud. maior I 24 p. 33 (a. 1182): cum omnibus terminis suis... planis atque -is, pascuis, aquis. ROB. TORIG. chron. a. 1124 t. I p. 167: sunt infra Antiocham quatuor -e satis alte in quarum una, sublimiori scilicet, castellum est.

2) *montagne de sable, dune*: CARTA c. 900 (P. de Marca, Hist. de Béarn I p. 270 note): cum aquis dulcis, de mare Saline, usque ad mare dulcia, cum -is, cum pineta, cum piscatione. 3) *région*: DIPL. Caroli M. 207 p. 277,46 (a. 808): in -is Placentinis.

montaneus, -i m. [montana] *montagne*: CARTUL. Landevennec p. 145, 1.17 (c. 1050): qui morabatur in quendam -um qui vocatur Nin.

montania, -e f. v. *montanea*.

montaninus, -a, -um [montanus] 1) *adj., de montagne, montagneux*: ANTIDOT. Glasg. p. 115: mentastrum -um I, petrosilinum I. REG. Camald. I 600 p. 248 (a. 1097): terra -a. 2) *subst. m., petite élévation de terrain, colline*: DIPL. Otton. I, I 238 p. 330,31 (a. 962): in Casule -o manentem unum.

montanum, -i n. v. *montanus*.

montanus, -a, -um I) *adj.*: A) *situé dans les montagnes, de montagne*: RECEPT. A. p. 15: lupino -o. ERMOLD. NIGEL. Pipp. p. 83 v. 133: si non -is misissem sedibus aulam. DIPL. Henr. II, I p. 1,24 (a. 1002): hinc rectam -am plateam ad Heberstat, ab Heberstat per rectam -am plateam ad Basinesheim. GALTER. CASTIL. Alex. VIII 388 col. 548^B: -asque nives. CONST. Frid. I 277,18

(a. 1179): per totam -am stratam que Bercstrate nominatur. GUILL. TYR. hist. rer. transm. XVIII 2 p. 819: in -is urbibus. B) *qui vit dans les montagnes, montagnard*: WETT. Gall. 7: audivit demonem de culmine montis pari suo clamantem, qui erat in abditis maris. Quo respondente: 'Adsum!' -us econtra: 'Surge'... Marinus demon respondit. EPIST. Hann. 27 p. 63,9 (a. 1054–79): -i hospites cotidie de tui elimosina pascuntur.

II) *subst.*: A) *masc.*: 1) *montagnard*: EPIST. Hann. 27 p. 63,20: non deneges urbanis, quod concesseras -is. ANNAL. Einh. p. 166: perfidia -orum. 2) *hérétique réfugié dans les montagnes*: UGUTIO s.v. mons: -i dicti sunt quidam heretici qui tempore persecutionis in montibus latuerunt. 3) *anachorète*: ANNAL. Iburg. a. 840: Hrabanus... spontanea voluntate ad orientalem plagam eiusdem monasterii -us efficitur.

B) *fém.*: 1) *montagne, mont*: CARTUL. Nemaus. 69 p. 116 (a. 973): de occidente est ipsa -a. CARTUL. Clun. IV 3815 p. 167 (a. 1102): ascendite sursum usque in altam -am. GUIBERT. NOV. gesta Franc. III 4 col. 722^A: qui eas per -as silvasque convectent. *accompagné d'un nom géographique*: CARTUL. Roman. p. 37 (a. 1030): -a Myson. CARTUL. Boneval. 41 p. 43 (a. 1181): in -a de Montecogul. 2) *hauteur artificielle*: GESTA Herw. 388: unde globos et -as cis Alrehethe facerent, super quos bellare deberent. 3) *région montagneuse*: LIB. Feud. maior II 689 p. 198 (a. 1087): in ipsa -a que vocatur Capcir. *cf. montanea*.

C) *neutr. plur.*: 1) *montagnes, massif montagneux, chaîne de montagnes* (UGUTIO s.v.: hec -a, -orum et sunt proprie magni montes): WALAHFR. Wett. 313: -a vident, que sidera tangunt. ANNAL. regn. Franc. p. 36: mittens scaram suam per -is. DIPL. Ludow. Germ. 98 (a. 859): ad loca, ubi -a incipiunt extolli. CARTUL. Sangall. I 724 (a. 902): quodcumque... in his -is ad fiscum nostrum... pertinere videtur. ADALB. MAGD. chron. a. 965 p. 176,3: -a quedam, ubi imperatorem lateret, intravit. CARTUL. Lerin. 57 p. 56 (XIe): de via que vadit ad -a. CARTUL. Terr. sanct. p. 45 (a. 1130): supradictus rex Balduinus dedit... in -is unum casale. HELM. 60 p. 116,12: venerunt in -a quedam, ubi cum invenissent vallem pratis rivoque decurrente commodissimam, metati sunt castra. *avec un nom géographique*: EULOG. sanct. II 4 col. 771^B: ex vico Froniano -e Cordubensis ortus. ADAM BREM. 3,15 p. 157,3: per -a Suedorum. CARTUL. Excub. p. 86 (a. 1116): quicquid in -is Esqugiarum habemus. CARTUL. Gosl. I 241 p. 275 (a. 1158): forestum in -is que dicuntur Harz. OTTO FRIS. gest. 1,2 p. 14: fugiens ad tutiora -a Tuscie. id. 2,13 p. 115: nonnulli tamen predictas Alpes, Apenninum et Pyreneum eadem -a esse volunt. 'ultra montana', *oultre-monts*: CONSUET. Friburg. 46 p. 127 (a. 1120): si vero dominus ultra -a transierit.

2) *terrain en friche destiné à servir de pâturage com-*

mun: TRAD. Frising. 615a (a. 836): cum... campis, pascuis, pratis, cum -is et omnibus confinibus. DIPL. Caroli II, I p. 422 (a. 843): cum terris, pratis, pascuis, silvis, -is, aquis. CARTUL. Catal. I p. 195,34 (a. 917): prope ipsas ecclesias, -a et campestria. TRAD. Brixin. 11 p. 5 (c. 985–93): aquis, aquarumve decursibus, -is et submontanis omnibusque legitimis attinentibus tradidit. CARTUL. Clun. IV 3409 p. 515 (a. 1064): cum omnibus castellis, planis, montibus, -is. CARTUL. Durbon. p. 8 (a. 1126): omnes possessiones quascunque habemus a podiata Burriane insupra: prata, terras cultas sive incultas, nemora, plana et -a. CARTUL. Compend. I 48 p. 96 (a. 1127): concessimus eis ex nemore quod habemus in -is in territorio de Maruel quicquid sartare ac dirumpere poterunt.

3) (*au figuré*) *grande masse, grande quantité*: EKKEH. IV pict. Mog. 444: tanti -a doloris.

1. *montaria*, -e f. [I. monto] »montée«, *mesure d'eau de puits de sel*: CARTUL. Clun. V 4233 p. 584 (a. 1170): due -e in puteo et tercia quam habebant ab... preposito Ledonis. *v. montea*.

2. *montaria*, -e f. [montarius] *prestation exigée des bergers ou des chasseurs, droit de chasse*: DOC. Port. reg. I 26 p. 34 (a. 1111): de -a non dent ulla condaria ad alcaide neque de caro neque de pelle neque de melle vel cera.

montarius, -i m. [*cf. Port. monteiro*] *forme*: monteirus: Doc. Port. reg. I 152 p. 176 (a. 1136). *chasseur*: Doc. Port. part. 84 p. 72 (a. 1102): de -is vero elegimus uniuscuiusque venati lumbum tribuere. Doc. Port. reg. I 12 p. 16 (a. 1108): ut omnis miles qui ibi fuerit et balestariis atque -is vel ceteris hominibus habeant talem licentiam ut faciant de suis rebus ad seniore[m] que illa imperaverit. ib. I 49 p. 61 (a. 1117): ut omnes -i qui in suo termino mactaverint venatu dent tibi lumbos et quartam partem. ib. I 152 p. 176 (a. 1136): monteiros qui fuerint pro pelles de bestiis adducant illas ad concilium et vendant illas sine nullo meto. ib. I 156 p. 186 (a. 1136): -us de melle et cera det medium cubellum mellis aut redel de cera.

1. *montaticum*, -i n. sive *montaticus*, -us m. [I. monto] *montage, droit de circulation des bateaux*: DIPL. Catal. I p. 252,17 (a. 881): ut nullus iudex publicus <a> famulis <am> liberis quam colonis <ipsius> loci hospiticum, -um, <r>otaticum... presumat. CARTA a. 1039 (Becerro de Cardeña 370 p. 379): vetuimus omnes -us sive portaticus.

2. *montaticum*, -i n. [mons] *formes*: montadigo: Doc. Port. reg. I 263 p. 327 (a. 1157–69). montadum: ib. I 264 p. 330 (a. 1157). montagium: ib. I 357 p. 482 (a. 1185). *droit de pâture ou de chasse*: Doc. Port. reg. I 24 p. 30 (a. 1111): de -o de morada donet unum conelium et de peias II^{os} lonbos. ib. I 357 p. 482 (a. 1185): homines qui quesierint cum suo ganato pousar

in terminos de Palmela prendant de illis montagio, de grege das oves IIII arietes et de busto de vacas una vaca.

montatio, -nis *f.* [monto 1.] *forme*: montacio: CARTA a. 1105 (Gall. Christ. nov. Toulon 72 col. 56). *montage*, *ancien droit payé par les navires qui remontaient un fleuve*: CARTA a. 1070 (Gall. Christ. nov. Arles 428 col. 174): de lexda navigiorum et navium que -o vocatur, quam Bertrannus comes habet apud Arelatem, ... medietatem donat. CARTA a. 1105 (Gall. Christ. nov. Toulon 72 col. 56): quartam partem de pascuis et... -nibus. CARTA a. 1144 (Gall. Christ. nov. Arles 551 col. 216): nostra regalia in urbe... scilicet iusticias..., redditus navium, -nes. CARTA a. 1164 (Gall. Christ. nov. Arles 604 col. 236): aliis que pertinent ad iurisdictionem tuam... monetam, portus, -nes et redditus navium.

montea, -e *f.* [1. monto; *cf.* *montée cité par Roquefort*] *formes*: monteia: CARTA Com. Burgund. a. 1173 (DuC s. v. montea). CARTUL. Clun. V 4353 p. 715 (a. 1192). monteys: DOC. Cisterc. 193 p. 156 (a. 1170). muntea: ACTA pont. Rom. Gall. + A 48 p. 93 (a. 1175).

'*montée*', *mesure d'eau de puits de sel et éventuellement ce puits lui-même*: DOC. Cisterc. 208 p. 167 (a. 1172): quia duarum -arum sal tante domui non sufficeret, concessi ut quencumque et quomodocumque duas alias -as poterint acquirere (*cf.* ib. 193 p. 156 [a. 1170]: dedi prefate ecclesie de muria singulis ebdomadis duas monteys). CARTA Com. Burgundie a. 1173 (DuC s. v. montea): ecclesie Theoloci unam -am salis apud Laudonium dederim. ACTA pont. Rom. Gall. + A 48 p. 93 (a. 1175): duas munteas salis, quas apud Ledonium comes Stephanus vobis in helemosinam contulit... confirmamus. ib. 53 p. 100 (a. 1178): duas -as salis. ACTA pont. Rom. Gall. + B 58 p. 84 (a. 1184): ex elemozina comitis Stephani -am salis singulis septimanis apud Ledonum. CARTUL. Clun. V 4353 p. 715 (a. 1192): recognovimus quod unam monteiam... quam ecclesia... apud Ledonem Salis habuerat. *v. l. montaria.*

montecellum, -i *n.* *v. monticellum.*

monteia, -e *f.* *v. montea.*

monteirus, -i *m.* *v. montarius.*

montenarius, -a, -um [montanus] 1) *de montagne*: COD. Lang. 1083 a (a. 959): per via -a. 2) *montagnard*: COD. Lang. 725 a (a. 906): sunt manentes V -ii in finibus Plasentini.

monterio, -nis *f.* [mons] *colline?*: CARTUL. Engol. p. 129 (a. 852): mansiones etiam que sunt in aspectu ipsius Sancti Eparchii monasterii et in -ne, terras apsas cum piscinis.

montesco 3. [1. monto] (*au fig.*) *monter*, *s'élever*: ODO CLUN. occ. p. 47: sclerum videat -ere dumum. ib. p. 93: subnectenda nimis series -it in altum.

monticellulus, -i *m.* *petit mont*, *coteau*: VITA Viat. p. 102: in sepulchro quod mihi preparavi in -o isto qui dicitur Viatoria.

monticellus, -i *m. sive monticellum*, -i *n. formes*: montecellum: ACTA pont. Rom. ined. II 34 p. 29 (a. 1123). ib. 139 p. 148 (a. 1154). montezelo: CARTA a. 1119 (Vignau, Cart. de Eslonza p. 94,13). munticellus: COD. Lang. 998 a (a. 905). 1) *colline*, *hauteur*: DIPL. Karlom. 17 (a. 878): cum terris cultis et incultis, campis, agris, -is duobus. DIPL. Otton. II 254b p. 292,1 (a. 981): *finis* descendit super ipsi -i de Marri. CARTUL. S. Mar. Lat. 75 (a. 1043): in modico -o ubi est criptulina. 2) *pâturage*, *petit pré*: ACTA pont. Rom. ined. III 34 p. 29 (a. 1123): capella sancti Petri in monte de Berica cum montecello. ib. 139 p. 148 (a. 1154): montecellum sub Pesclu maiore cum pertinentiis suis. 3) *élévation de terrain artificielle*: CARTUL. S. Petri Gomai 5 p. 214 (a. 1080): insuper nobis a<u>gmentavit -um que prope Petra situm est. *v. monticulus.*

monticola, -e *m.* *montagnard*: CARM. de Tim. 133: -is illic et qui servire beatis/martyribus cupiunt, sufficit ille latex.

monticulosus, -a, -um [monticulus] *montueux*: LAMB. ARD. hist. Ghisn. 15 p. 570,5: terram in parte -am.

monticulus, -i *m.* 1) *élévation de terrain*, *monticule*: a) *en général*: CARTUL. Roton. p. 103,4 n° CXXXVI (a. 842): cum -is et vallibus et pratis et pascuis. FULCH. hist. Hier. II 55 p. 592: castrum unum in -o quodam situ forti. RAYM. POD. 5 p. 243: -um quemdam...ubi ... erant... quedam sepulcrorum casalia. PETR. COMESTOR hist. schol. col. 1104^D: in summitate vero montium Judee -us erat eminentior, dictus mons Moria, quem monstravit Deus Abrahe ad immolandum filium. b) *accompagné d'un nom propre ou géographique*: DIPL. Arnulfi 184 p. 283,14: -um, qui vulgo Nochstein nuncupatur. CARTUL. Lux. I 174 p. 239 (a. 964): -um, qui antea vocabatur Churbelin nunc autem Sarburg. ANNAL. Qued. a. 984: dictam Quedelingensis -i vertice eminentem. BERNOLD. chron. a. 1083 p. 438,6: quendam -um, nomine Palaceolum. CARTA a. 1151 (Gallia christ. nov. Marseille 149 col. 70): ad latus -i de Pineto. c) *devenu nom de lieu*: CARTUL. Rhen. inf. I 551 (a. 1195): agri... iacent iuxta ecclesiam, iuxta locum qui dicitur -us. d) *spéc. pour désigner un lieu de retraite situé sur une hauteur*: EPIST. ad Hildegard. 50 p. 258^C: Benedicte... sitis a Domino, que in modico et humili vestro -o ea opera pietatis celebrastis.

2) (*techn.*) *protubérance*, *boursouffure*: ERACL. color. II, XVI v. 9 p. 43: undique duces / Equali calamum, ne qua divisio cuprum / Ne quis -us vel ne tumor efferat ullus. THEOPH. sched. 3,73 p. 287,5 J.: depones campum ut -um capitis elevetur, rursumque cum malleo mediocri circa ipsum leniter percutiens, appositis carbonibus recoques *tabulam*.

3) *tas (de blé)*: INQU. terr. don. p. 57: quando inceperint *stipulas* colligere... debent in prima die colligere XX. -os, quemlibet de V garbas (*sic*) et in quolibet

festo post Assumptionem... debent decidere II -i preter dominicas. v. *monticellum*.

montivagus, -a, -um (*poét.*) qui se meut au-dessus des montagnes: GALTER. CASTIL. Alex. II 55 col. 476^C: donec nascentibus astris / -e Phoebes prederet hesperus ortum.

1. **monto** 1. *intr.* [*cf. fr. monter*] 1) *remonter (un fleuve)*: DIPL. Henr. II 251 p. 289,30 (*interp. XIIe—XIIIe*): descendente *fine* in rivo Gramiciola... -ante pre fluvio Trebia ad costam finalem. 2) *monter (en parlant du terrain)*: CARTA a. 938 (Udina, El Arch. Condal de Barcelona 113 p. 266): de occiduo... afrontat... et de circi vero -at in ipsa terra de ipsa Kalme.

2. **monto**, -nis *m.* v. *multo*.

montosus, -a, -um v. *montuosus*.

montuosus, -a, -um 1) *adj. (forme: montosus: VITA Galli II 219. AGNELL. RAV. lib. pont. 137 p. 368,21).* a) *montueux, montagneux*: EIGIL. Sturm. 7: -a atque plana perlustrans loca. VITA Galli II 219: est tellus montosa nimis preruptaque saxis. ADAM BREM. 3,9 p. 151,1: qui locus in Mindensi parrochia est silvestris et -us. CARTUL. Ruscinon. 35 p. 55 (a. 1036): omnia et in omnibus tam cultum quam incultum tam -um quam declivum. DIPL. Petri I Arag. 23 p. 240 (a. 1096): cum vallibus et -is planiciis. ADEMAR. hist. I p. 53 (*éd. Chavanon*): Avennionem, urbem munitissimam ac -am. RAYM. POD. I p. 235: Slavonia etenim est tellus... invia et -a. b) *en forme de monticule*: ARNOLD. RATISB. Emm. 2,62: super -am congeriem nivis incedentes.

2) *subst. n., montagne*: DIPL. Otton. II 21 p. 29,44 (a. 972): una cum... silvis -a planiemque tenentibus. DIPL. Petri I Arag. 23 p. 240 (a. 1096): cum pascuis et herbis et pasceriis, cum heremis et cultis, cum planis et -is, cum vallibus et -is planicies. DIPL. Loth. III 107 (a. 1136): cum villis, areis, silvis... aquarumve decursibus, planis et -is, mobilibus et immobilibus.

monumen, -inis *n.* [*monumentum*] (*sens obscur*): MON. Neap. 54,10 (a. 947): domum unam cum aberibus et aspectibus et cum -n (*sic*) qui sunt in ipsa domo.

monumentum, -i *n. masc.*: CHRON. Alf. III p. 612 (Xⁱⁿ). 1) *tombeau, monument funéraire*: CAND. FULD. Eigil. I 24 p. 233: sarcophagum vero in locum -i aptavit. WALAHER. Gall. I 32: deportaverunt *capsellam* cum corpore ad locum -i et suspenderunt... mortificationis eius indicia iuxta tumulum. VITA Anseg. p. 635: in qua etiam -um nominis sui collocari iussit, ut dum vite presentis terminum daret, illic a suis deponeretur. FRECULPH. chron. I, V 11 col. 1051^B: sepultusque est in Scipionis -o. SMAR. coll. col. 194^C: et tamen cum -a aperta sint, non ante surrexerunt, quam Dominus resurgeret. ANNAL. Camald. 21 col. 56,22 (a. 954): cum ecclesia deserta in honore Sancte Marie... cum -o suo, quod est cripta rotunda. ib. 54 col. 123,24 (a. 994): de -um et de cortivum subtus se, sicut muratum est ad

castellum noviter edificandum... cum omnibus ad superscriptum -um vel casale pertinentibus positis foris portam Appiam. ODO CLUN. serm. col. 719^A: tenebre erant in corde huius sacratissime mulieris, cum ad Domini venit -um. TRANSL. Martial. p. 533: pretiosissima apostoli membra ex integro restituerunt anteriori -o. GESTA episc. Viridun. p. 40: tunc etiam -a istorum honorabiliter ac venerabiliter, sicut decet sanctos, sub -o beati Vitoni reperta sunt. VITA Frod. p. 80,24: emptum quidem esse a quodam illustri viro Walberto nomine lapideum -um, verum proceritati corporis eius nullo modo convenire. ANAL. HYMN. VII 83,3b p. 96: ad -um / custodia posita / terre motus magnus / factus est. AIMOIN. FLOR. gesta Franc. p. 85: propriis precepit pueris -um quoddam aperire, ut in eo defunctum poneret. BRUNO QUERF. frat. 13 p. 733,36: quorum bis bini in uno -o secundum ordinem posita *corpora martyrum* ea die sepulta sunt. MARB. cons. lug. col. 1673^D: sed tuba cantabit que corpora functa vocabit / et sub -o surgent simul a -o. IOH. WIRZ. descr. 12 p. 147: dispositio -i, in quo continetur sepulchrum Domini. HERIB. BOS. Thom. 6,15 (*Becket Materials III 522*): erat autem in crypta ecclesie -um novum, excisum de petra in multis diebus... in quo nondum quisquam positus fuerat. UGUTIO s.v. moneo: item a moneo hoc -um id est sepulcrum quia per transeuntium mentes moneat ad hoc debere transire vel quia moneat nos ad memoriam defunctorum.

2) *monument, édifice commémoratif*: WIPO gest. prol. p. 6: victoribus statuas et -a quam amplissima fecerunt antiqui eorumque acta inscribi debere censuerant.

3) *office de commémoraison*: ANAST. chron. p. 85,20 et 22: in eo *templo* beata Helena est sepulta -is claris et vigiliis honorata. Sacre virgines... divinis hanc -is predicabant sine cessatione beatam.

4) *souvenir d'un haut fait*: GALTER. CASTIL. Alex. II 495 col. 484^D: arma tamen Darii multo sudore fabrilis / parta micant referuntque virum -a priorum.

5) *œuvres littéraires, mémorables par leur date ou leur importance*: EINH. Karol. prol.: qui vetera et a viris doctissimis atque disertissimis confecta -a fastidiunt. RUOTG. COL. prol. p. 2: qui eum et familiarius noverunt et perfectius illustribus -is vitam eius declarare poterunt. ANAST. chron. p. 70,27: Hippolytus Romanus, ... multa anime profutura composuit -a... in Exaimeron.

6) *texte écrit*: a) *acte, document, titre*: TRAD. Frising. 1268 (a. 977—81): ut quicquid in secularibus agatur negotiis... serie confirmetur litterarum... et in futuro -is apicum stabilitate maneat et inconvulsum. DIPL. Otton. III 405 p. 839,13 (a. 1001): ut nullus... contra huius nostri -i et precepti paginam venire... presumat. CARTUL. S. Launi Toarc. 14 p. 17 (c. 1140): hii sunt qui tale signum singuli pre se manu propria in hoc -o posuerunt. CARTA a. 1170 (Le Glay, Gloss. topogr. de l'ancien Cambrésis 42 p. 60): ne... in irritum redeant,

certis litterarum -is commendare debemus. *dans l'expression*: monumentum cartarum: GESTA Aldrici p. 114: -a videlicet cartarum. CARTUL. Reg. 49,29 (a. 882): quedam -a cartarum exusta. b) *registre d'insinuation des 'gesta municipalia'*: CAPIT. reg. Franc. I p. 311,13 (a. 826): magistratus autem, qui eadem strumenta admiserunt et officiales, qui operam dederunt ut -is intimentur donationes vel cetera alienationes actis interuenientibus confirmentur. c) *vieux manuscrit*: WALAHFR. de rebus eccles. col. 927^C (PL. 114): postmodum studiosi illius gentis diuinos libros in sue locutionis proprietatem transtulerint, quorum adhuc -a apud nonnullos habentur. v. *monimentum* et *munimentum* (5).

7) *faculté de conserver le souvenir, mémoire*: HENR. ARIST. transl. Plat. Men. 22,22: non addiscimus, immo quam vocamus disciplinam -um est. ib. 22,17: querere igitur et discere totum -um est.

v. 2. *molimentum* et 2. *momentum*.

monuwa, -e f. [*germ.*; cf. *angl.* minnow] *formes*: minewa: HILDEGARD. phys. 5,16 note. munwa: ib.

vairon: HILDEGARD. phys. 5,16: -a magis de frigido quam de calido aere est et dum diligit ac in cavernulis atque in spuma aquarum libenter moratur et in imundis vermiculis aliquando pascitur, et ideo caro eius sana non est... Et semen suum de herbulis accipit et in tempore suo emittit.

monzia, -e f. *orig. et sens inc.*: CARTUL. S. Vict. Mass. I p. 396 (c. 1070): monachi apprehenderunt filium de Ricau Petroni Ricau pro -a.

moomneria, -e f. [*fr.* meunerie] *meunerie, office de meunier*: CARTUL. S. Joh. Ang. p. 157 (c. 1095–96): partem rectitudinis novorum molendinorum, quam in -a pater eius longe tenuerat.

1. **mora**, -e f. 1) *délai, empêchement* (UGUTIO: -s est proprie que impedit, tarditas que impeditur): a) *en général*: WALAHFR. carm. 5,21,13: rumpe -as, abi satelles. VITA Burch. Wirz. I 7: nulla per ipsum -a foret. ANNAL. Xant. a. 865: -am faciente Lothario veniendi. HROTSV. Mar. 251: impatiens -e. BRUNO QUERF. Adalb. (rec. A) 24 med.: nullas -as nectit, navem ascendit. WIPO gest. 5 p. 26: ne consecrationis sue aliquam -am faceret. Ivo epist. I p. 4: sine -e longioris obstaculo. ad -am scribere vobis non ausim, ne... molestiam et tedium vobis ingesserim. b) *expressions: α) avec une négation, sans retard, immédiatement*: CAND. FULD. Eigil. II 10,52: haud -a. ib. II 2,19: nec -a (AGIUS vita Hath. 13. HROTSV. Bas. 71. ADAM BREM. 1,53 p. 54,23. THIETM. 4,41. GALTER. CASTIL. Alex. V 151 col. 511^C etc.). CAND. FULD. Eigil. II 8,7: nulla -a (WIPO gest. 2 p. 19. EKKEH. IV bened. I 16,22). ANNAL. Fuld. Ratisb. a. 883 p. 109,32: non -a. β) *sine mora, sans retard, immédiatement*: FORM. Salisb. 39 p. 448,33. TRAD. Ratisb. 157. FLODOARD. annal. p. 142. ADAM BREM. p. 179,8 et pas-

sim. HRABAN. epist. 5 p. 390: sine ulla -a. γ) *absque mora, sans retard, immédiatement*: WETT. Gall. 35 p. 277. HROTSV. Mar. 489. ADAM BREM. 3,3 p. 146,3 et *passim*.

2) *arrêt, étape (de là: séjour)*: ANNAL. Bertin. p. 5: ut in loco quo eum iniunxit -am faceret (DIPL. Karoli III 187 [a. 886, spur.]. WIDUK. 3,36. ACTA pont. Rom. Gall. I 230 p. 366 [a. 1181–85]. BRUNO QUERF. ad. Henr. II p. 702,13. OTTO FRIS. gesta. 2,20 p. 122). ANNAL. Bertin. p. 5 (éd. Waitz): aliquantis diebus illis in partibus -as faciens. DIPL. Ludow. Jun. 10 (a. 878): si aliquas -as causa emendi aut vendendi fecerint (DIPL. Otton. III 5 [a. 984]). ACTUS pont. Cenom. p. 347 (XI s.): cum in Rupiaco -am egressimus. *de là: séjour*: GUILL. TYR. hist. rer. transm. XIV 7 p. 616: videntes autem quod... securi in castris -am quietam agerent. *spéc.*: a) *escale (pour un navire)*: GUILL. CAS. I 394 p. 156 (a. 1191): et bucius debet facere -am ad Montepessulanum per duos dies et per duos dies ad Marsiliam. b) (*sens fig.*) *mora dierum, étapes de la journée, emploi du temps*: LANFR. decr. col. 496^D: beatus...Benedictus -am dierum non determinat. c) (*sens moral*) *temps d'arrêt dans une disposition quelconque*: ALAN. INS. dist. col. 713^A: notat -am aut perseverantiam in malo. STEPH. LANGTON (O. Lottin, Psych. Morale II 505,73): aliquanta -a facit cogitationem mortalem.

3) *espace de temps, temps* (UGUTIO s.v. tempus: dicitur tempus spatium sive -a in qua vivimus, ut annus sive mensis): WALTH. SPIR. Christoph. I 21: post -am matutinus Lucifer venturo iam sole processit. GUILL. PICT. gesta. p. 62,28: in ipsa -a obsidionali. ib. 98,40: -a annua. EPIST. Tegerns. I 33 (a. 997–8): pro longata longaque -a quod te non visitavimus. CARTUL. Boneval. 72 p. 70 (a. 1186): concedo per -as spaciumque X annorum pascua... terre mee. OTTO FRIS. gesta 1,5: a tam mutabilitatem (*sic*) nature quam -a considerantibus. ib. 1,5 p. 21: fluxus -arum, tempus tam acutum emergit. ROTUL. scacc. Norm. I p. 47 a (a. 1195): in -a sua ad palum faciendum 70 sol.

4) *durée (métaphysique)*: GILB. POR. in Boet. trin. I 8,5 p. 73: Deus est, quod est, non -a temporis sed eternitatis. ALEX. NECK. nat. rer. II 173 p. 303: in eternum erit -a, sed non ab eterno fuit -a, nec -a erit in eternum.

5) *limite (dans le temps)*: ABELARD. gloss. ad categ. p. 190,3: omnem creaturam certum et definitum esse habere et quasi certas essentie sue -as cognoscere.

6) (*mus.*) *ralentissement, tenue (sur une note)*: HOGER. ? mus. ench. p. 183: prima sit -a correptior, subiungatur producta. Ps. HUCBALD. ton. (Gerbert, Musica sacra I) p. 227: longiori -a melos protendendum est (cf. R. Moissenet dans Dict. d'archéol. chrét. et de liturgie XII col. 1 s. v. *mora vocis*).

7) (*médecine*) *dyspepsie*: WALAHFR. hort. 282: stoma-

chique -as ventremque salubri / provocat auxilio radicis munere cocte.

2. *mora*, -e f. [moror ou mora?] *rémora* (poisson): UGUTIO s. v. hereo: hic echinus, parvus et semipedalis pisciculus... hunc enim latini appellant -am eo quod morari cogat navigia.

3. *mora*, -e f. *groupe, ordre*: ALCUIN. epist. 114 (MGH Epist. IV p. 169,12): prevideat sancta sollertia tua magistros pueris, clero segregentur separatim -e illorum, qui libros legant.

4. *mora*, -e f. *mûre, fruit du mûrier sauvage*: RECEPT. A. CXL p. 30 (IXe): ius de -a campestris teris. CARTUL. Rhen. med. (Prum.) 135,10 (a. 893): -as colligunt ad Merreche in venna. ib. 135,24 (a. 893): -as quartales LVII. CARTA a. 1030 (Col. Dipl. San Juan de la Peña 122): et illo linar desuper illas -as. ЕККЕН. IV bened. II 249: potio facta -is superi sit plena saporis. COLL. Salern. II p. 174: succus -arum acerbarum. v. *morum* et 2. *moralis*.

5. *mora*, -e f. [angl. moor] *lande*: LIB. Domesd. I (Hants.) fol. 42b: pascua quas vocant -as. LIB. Calch. I 2 p. 5 (a. 1147—52): de -a de Edynham ad fodendum cespites ad faciendum ignem. ACTA Henr. II, I p. 54,15 (a. 1153): concessit... -am de Golcliva, sicut Pulmeia vadit usque in Oscam per divisiones aquarum et fossalium. ib. p. 54,17 (a. 1153): terram que fuit Isabel uxoris sue in eadem -a. ib. p. 54,35: terram Walteri in predicta -a. v. 2. *morus* et 2. *mura*.

morabatines, -is m. v. *morabatinus*.

morabatinus, -i m. [arab. morabiti] *formes*: moabatinus: LIB. S. Cruc. 47 p. 54 (a. 1150). moabetinus: CARTUL. S. Cucuph. II 713 p. 375 (a. 1083) et III 945 p. 127 (a. 1142). moabertinus: CARTUL. Templ. 107 p. 76 (Barcelone) (a. 1135). moabitus: LIB. S. Cruc. 39 p. 47 (a. 1139) et 45 p. 52 (a. 1150). etc. CARTUL. S. Cucuph. III 977 p. 156 (a. 1148). moabitius: ib. III 810 p. 12 (a. 1110). mohabitus: LIB. feud. maior I 187 p. 198 (a. 1129). ib. I 183 p. 195 (a. 1130). morabatines: CARTUL. S. Cucuph. III 1139 (a. 1182). morabedis: CARTA Alph. I a. 1157 (DuC). morabetinos: CARTA a. 1142 (Vignau, Cart. de Eslonza, p. 21,25) morabetinus: DOC. Port. reg. I 148 p. 171 (a. 1135). CARTUL. S. Cucuph. III 942 p. 124 (a. 1140) et III 971 p. 151 (a. 1147) etc. LIB. feud. maior I 16 p. 23 (a. 1152). morabetis: CARTA a. 1141 (Vignau, Cart. de Eslonza p. 110,4). morabiti: CARTUL. S. Cucuph. III 808 p. 11 (a. 1110). morabitus: ib. III 808 p. 11 (a. 1110). morabatinus: CARTUL. S. Cucuph. III 808 p. 10 (a. 1110). DOC. Port. reg. I 103 p. 127 (a. 1127—35). CARTUL. Templ. 71 p. 55 (Barcelone) (a. 1134). CARTA ante a. 1185 (Censual do Cabido da Se' do Porto cf. ALMA III [1927] 99). morabitionus: DOC. Port. reg. I 334 p. 436 (1179). morabitus: CARTA a. 1143 (Saez, Los fueros de Sepulveda p. 177). morabotinus: CARTUL.

Clun. V 4072 p. 424 et 425 (a. 1142). CARTA a. 1149 (DuC). morabutinus: CARTUL. Bund. I p. 346,11 (a. 1188). morapetis: CARTUL. Templ. 103 p. 74 (Lisbonne) (a. 1135). morbetinos: CARTA a. 1175 (Vignau, Cartulario de Eslonza). morbitinus: CARTUL. Templ. 361 p. 232 (Madrid) (a. 1145).

marabotin (*monnaie arabe utilisée en Espagne, cf. Mateu y Llopis, Glosario hisp. de numismática p. 142*): URBAN. II epist. CCXLVI a. 1098 col. 515^B: -um unum quotannis Lateranensi palatio persolvētis. PASCHAL. II epist. 470 col. 407^C: sub triginta -orum censu annuo. CARTUL. S. Cucuph. III 971 p. 151 (a. 1147); VII -betinos mercatarios. LIB. S. Cruc. 45 p. 52 (a. 1150): XC moabitus bonos marinos et marruchinos per medium et boni auri. ib. 51 p. 64 (a. 1154); III -os de bono auro. ib. 73 p. 77 (a. 1156); CCXLV -os bonos aiadinos in auro. CARTUL. Clun. V 4194 p. 541 (a. 1157—61): pro censu tribuat octo -os. DOC. Cisterc. 245 p. 193 (a. 1181): CXL -os bonos aiados et lupinos recti et grossi ponderis. v. *marabotinus* et *murabitus*.

morabedis, -is m. v. *morabatinus*.

morabetinus, -i m. v. *morabatinus*.

morabiti v. *morabatinus*.

morabitionus, -i m. [morabatinus] *marabotin*: CARTUL. Templ. 362 p. 232 (Lisbonne) (a. 1145): pro precio quod a vobis recepimus, videlicet XV -i tantum.

morabitus, -i m. v. *morabatinus*.

morabitionus, -i m. v. *morabatinus*.

morabitus, -i m. v. *morabatinus*.

morabotinus, -i m. v. *morabatinus*.

morabutinus, -i m. v. *morabatinus*.

moracetum, -i n. [4. mora] *boisson de mûres*: ЕККЕН. IV bened. 249: potio facta moris (*glosé*: quod vocant -um). v. *moratum*.

moracia, -e f. *noix dure et sèche*: UGUTIO: item a mora, hec -a, id est nux dura et diu servata.

morada, -e f. [moror] *forme*: morata: DOC. Port. reg. I 14 p. 18 (a. 1109—12). *séjour en montagne pour la chasse, chasse*: DOC. Port. reg. I 14 p. 18 (a. 1109—12): de porco duas costas et de coneliis uno conelio de morata. ib. I 24 p. 30 (a. 1111): de montatico de -a donet unum conelium et de peias II^{os} lonbos. DOC. Port. part. 492 p. 420 (a. 1114): de -a de XV^m diebus de conelios uno. DOC. Port. reg. I 156 p. 186 (a. 1136): cunelarius de una -a quam in monte fecerit, reddat unum conelium cum sua pelle.

1. *moralis*, -e I) *adj.*: A) *moral*, qui concerne la conduite humaine et ses règles (UGUTIO: -is, -e ad mores pertinens, vel mores habens vel de moribus tractans): WALAHER. Wett. 304: cui virtus -is inest (HEITO Wett. 5). HRABAN. epist. 57: virtutes eius -es. GERBERT. epist. p. 134: -ium officiorum immemor. TIT. metr. IV 1,3: cuius -is patet hic solertia mentis. THEOD. EUCH. transl. Celsi 10: -i affatu. EPIST. Meginh. 19 p. 213,19: disci-

plinam -em (EPIST. Hann. 24 p. 56,28 [c. 1073]). CASUS S. Galli cont. prol. med.: quodam modo naturale loco et -e est, multa adversa cum aliquantulis commodis sustinuisse. BERNARD. serm. de div. col. 699^A: unitas -is est que nos coniungit proximo. ABELARD. theol. II col. 1175^A: tam diligenter virtutes describerent, dum -ia tradunt instituta. GUILL. S. THEOD. enigm. fid. 8 p. 98: cum -is actione virtutis omni studio fidei robur addendum.

B) *spéc. en philosophie où ces règles de conduite ont été organisées en une discipline*: VITA Maxim. Mic. p. 581: quod constat in physica et ethica et logica que latine dicuntur naturalis, -is, rationalis (AUREL. mus. p. 41). TROTM. epist. p. 355,13: non ignotam texui historiam, non commenticios digessi syllogismos, non -ia aut mystica archana condere statui. BERNARD. serm. de div. col. 667^D: illud trinium sapientie, ethicam, logicam, physicam, quas nos possumus aliis vocare nominibus -em, inspectivam et naturalem scientiam. ABELARD. gloss. Porph. p. 1,9: huius autem tres species Boethius distinguit, speculativam scilicet de speculanda rerum natura, -em de honestate vite consideranda, rationalem de ratione argumentorum componenda. HUGO S. VICT. didasc. II,I p. 24,20: practica (*philosophia*), activa quam alio nomine ethicam, id est -em dicunt, eo quod mores in bona actione consistant. CONR. HIRS. didasc. p. 23: ethica que -is dicitur, quia de moribus tractare videtur. DOM. GUNDISS. div. philos. p. 16: scientia qua cognoscit homo ordinare modum proprium sui ipsius secundum honestatem anime sue, sc. ut sit incorruptus et utilis in suis moribus et hec est scientia ethica sive -is. ALFARABI lib. exercit. (Rech. théol. anc. et méd. 12,1940 p. 45,26): scientia honestarum actionum et morum a quibus procedunt honeste actiones, et potentia acquirendi eos, per quem honesti fiunt nobis habitus, et hec vocatur ars -is. GODEFR. S. VICT. fons philos. str. 102: Socrates -ium summus preceptorum / verbo vita corrigit mores aliorum.

C) (*théol.*) *moral, tropologique, désigne l'interprétation de l'Écriture qui en tire des règles de conduite et le sens ainsi obtenu*: HRABAN. in exod. III 11 col. 148^A: tropologica, i. e. -is locutio ad institutionem et correctionem morum sive apertis seu figuratis prolata sermonibus respicit. id. epist. 28 p. 443: -i sensu mysticoque perducere. THEGAN. Ludow. 19 p. 594: sensum vero in omnibus scripturis spiritalem et -em, necnon et anagogen optime noverat. ODO CLUN. epit. Job col. 108^D: unicuique sententie mysticum -emque sicut reperi, subieci sensum. EPIST. var. II p. 622,8: veritatem videlicet hystorie semper pandens, spiritalem -emque intelligentiam inserere nisi sumus. HINCM. REM. verb. psalm. col. 960^B: iuxta typicam vel -em intelligentiam. ANGELOM. LUXOV. genes. col. 212^B: sacra Scriptura... trinam continet in se intelligentiam, id est physicam,

ethicam, et logicam, hoc est historiam, allegoricam et -em significationem. RADULF. ARD. homil. col. 1904^A: triplex sacre Scripture intellectus, scilicet historicus, -is et mysticus. BRUNO CARTHUS. epist. col. 126^C: divites »etiam in omni scientia« litterali, -i et allegorica. ABELARD. hymn. p. 31: alunt parvos historica, / pascunt adultos mystica, / perfectorum ferventi studio / suscipitur -is lectio. GUIBERT. Nov. vita I 17 p. 66: coepi... ad id... anhelare, scilicet Scripturarum commentis intendere... secundum veterum auctorum regulas, ad allegoricum seu -em quin et anagogicum sensum prophetica vel evangelica verba perstringere.

D) (*droit*) *naturel (en parlant du droit naturel, des lois naturelles)*: DIPL. Henr. V (St. 3214 = Waitz, Urkund. z. Verf.-Gesch. 17 p. 44) (a. 1108): tam legale ius quam -e. BERNOLD. libell. III 20 p. 84,33: -ibus statutis. COMM. Cantabr. in epist. Pauli (éd. Landgraf Eph. II p. 401): -ia precepta non evacuavit Deus, que sunt omni homini naturalia (BERNOLD. libell. III 20 p. 84,39. STEPH. TORN. summa p. 14). RICHARD. S. VICT. dub. apost. col. 670^D: putas fortassis de solis -ibus mandatis hoc dictum. YSAG. theol. p. 132,24: naturalia precepta sunt decem, illa a lege naturali manantia, que eadem et -ia dicuntur, nec sunt in lege nova terminata.

E) *traditionnel, conforme à l'usage*: EPIST. var. I 17 p. 524,30: sex -es etatum distinctiones, i. infantia, pueritia et cetera. WALTH. SPIR. Christoph. II 3,116: veterum -ia festa Siroorum. OTLOH. doct. 10 p. 269^B: non ignota loquor, quoniam -e tenetur, / ut quem quisque petit, eius quoque vota sequatur. FULCH. hist. Hier. III 47 p. 775: -e est enim Saracenis... ut per columbas... de civitate in civitatem sagaciter transmittant.

II) *subst.*: A) *n. sing., livre de morale*: UGUTIO: hoc -e pro quodam libro in quo tractatur de moribus et hec -ia pro eodem libro.

B) *n. plur.*: 1) *livre de morale*: UGUTIO: hoc -e pro quodam libro in quo tractatur de moribus et hec -ia pro eodem libro. 2) *préceptes moraux*: CARM. Aug. 4,34: quattuor en proceres cum mira faminis arte / hoc scriptis laudant nomen -ia dantes. 3) *questions morales*: VERS. ad Carol. Calv. (MG Poet. II p. 246,131): in phisicis, logicis, etiam -ibus istis / omnia sunt, lector, in brevitate tibi. GUILL. S. THEOD. nat. et dign. amoris 24 p. 130: sapienter se agens in divinis, caute in phisicis, prudenter in -ibus. 4) (*théol.*) *commentaires moraux de l'Écriture (cf. col. 815,39)*: GUIBERT. Nov. vita I 17 p. 69: quod iudicio meo allegoricis -ia satis hoc tempore utiliora putarem. *spéc. les plus célèbres: les commentaires de Grégoire le Grand sur Job*: CARTUL. mon. in Berga (Magd.) 11 (a. 1009—17): abbas... dedit... priorem partem Smaragdi, gradale I, -ia Job ex integro, Virgilium cum Servio. CHRON. Bened. I 15 p. 220,30 (XIe): in senectute sua -ia Job patravit, per monachum suum...

scribit. ANSELM. CANT. epist. IV 122 (t. II col. 267^A): de -ibus Job mandastis. 5) *lès préceptes du droit naturel* (cf. col. 816,13): CONFL. ovis et lini 483; preter -ia quicquid / lex iubet illa vetus, esse scias aliud. SENT. div. pag. (Beitr. z. Gesch. Philos. u. Theol. des Mittelalters 18,2) p. 38: in lege sunt... -ia... -ia vocamus naturalia ut »non occides«.

moraliter 1) *sur le plan moral, en vue de moraliser*: ODO CLUN. epit. Job col. 161^D: -r quippe est quisquis apud semetipsum elatus non est. 2) *d'après le sens moral de l'Écriture, tropologique*: REMIG. proph. min. col. 70^C: -r filios Ephraim possumus dicere cogitationes pessimas. BERENG. TREV. laud. 3,10 p. 978^A: comparatio Naaman et Constantini a nobis est discussa -r, restat ut nomen Naaman seorsum discutiatur equaliter. GUIBERT. NOV. vita I 17 p. 68: propositum autem habui ut initia Geneseos, Exameron scilicet, commentari -r aggrederer. CLAREMBALDUS tract. 8 p. 202: exponendus est... -r sic, ut per ea, que narrantur, ad bonam vitam informemur. STEPH. TORN. summa dist. LXVI p. 101: Ierusalem historice significat illam civitatem in Palestina sitam, allegorice significat ecclesiam, -r quamlibet animam iustam, anagogice coelestem patriam. 3) *convenablement, de façon qui convient*: MEGINH. Alex. 4: quem... -r nutritum sue familiaritatis participem... esse concessit. SALOM. II epist. 26: nobiliter genitus, -r enutritus, liberaliter instructus. FULCH. hist. Hier. III 11 p. 649: gens illa Parthica in procinctu vel apparatu bellico -r nunquam in eodem statu permanentes. 4) *traditionnellement, selon l'usage*: DIPL. Conr. II 143 (a. 1029): largimur... ecclesie... totum comitatum Parmensem... secundum priscos fines illius et descriptionis terminos, prout actenus -r habebatur.

2. moralis, -is *m.* [4. mora] *forme*: morals: CARTA Urgell a. 1040 (Miret y Sans, BRABL VIII 31 p. 426). 1) *mûrier*: CARTUL. Templ. 595 p. 366 (Madrid) (a. 1150): illam vineam... cum suos -es et aliis arboribus que intus sunt. 2) *lieu planté de mûriers?*: CARTA a. 996 (Cart. S. Millán 77): ad illum arborem vallis de Sabriti, et per illum -em usque ad portellum medianum. v. 4. *mora, morarius et morera*.

moralitas, -tis *f.* *forme acc. sing.*: moralitem: AGOBARD. epist. p. 168,43. 1) *morale, règle des mœurs, bonnes mœurs*: RATRAMN. Grec. col. 311^B: -tis conversationem et religionis habitum. FULB. epist. 25 col. 211^C: apud tam bone -tis virum. BARDO epist. Narch. 6 p. 442,20: cunctarum -te virtutum hunc clarere cognovimus. CANTAT. S. Hubert. 40 p. 102,20: deficiat passim non solum copia sed et ipsa morum probitas et antique -tis honestas. CHRON. Rames. p. 12: disciplinate ... -tis pretio supra ceteros virtutis... mercabatur prioratum. PETR. BLES. epist. 120 col. 352^D: non promovit honestas sed cupiditas; non -s sed venalitas. LABORANS libert. III 8 p. 59,20: vite -s insons. HILDEGARD. epist.

I 48 col. 246^D: mores -tis ad populum in recta stabilitate non habetis. OTTO SANBLAS. chron. 12 p. 14,9: -tem mentibus legencium miro modo inculcavit. GUILL. TYR. hist. rer. transm. XIII 26 p. 598: -te commendabilis.

2) *éthique, science de la morale*: ABBO FLOR. epist. col. 433^B: ut nihil nature, nihil -tis eam effugiat. WOLFHER. HILD. Godeh. I pref. p. 169,23: quia iam non solum phisice naturalitatem, verum et ethice -tem ... in solius logice rationalitatis contemplatione... insistere comprobatur. ALEX. NECK. (Rech. de théol. anc. et méd. 25, 1958 p. 78): illud utile -tis compendium, quod Catonis esse vulgus opinatur.

3) *enseignement moral, préceptes moraux*: ANAST. chron. 284,8: nisi metropolita -te ac humilibus verbis mitigasset eum. ARNULF. AUREL. glos. Lucan. III 21: invitat nos ad .iiii. virtutes... ostendendo bonam -tem. OTTO FRIS. chron. 2 prol. p. 68,24: nemo autem a nobis sententias aut -tes expectet.

4) *(théol.) sens moral de l'Écriture, interprétation dégageant le sens en vue de la moralisation*: EPIST. var. II 6 p. 625,8: studuimus primum historicam, que gesta depromit, tangere, deinde allegoricam significationem que fidem edificat, pandere, ad extremum quoque -tem, que vitam honestam componit, subnectere. VITA Maxim. Mic. p. 581: -tem veram certum est eos invenire nequivisse. NOTK. BALB. notat. p. 64,14: si vero -tem requiris, intende Origenis. REMIG. cant. col. 321^C: divina Scriptura... variis sensibus exponitur, nunc iuxta litteram, nunc iuxta allegoriam, nunc iuxta -tem, nunc iuxta anagogen, id est superiorem sensum. BRUNO CARTHUS. psalm. col. 1257^D: a -te vero per physicum ad mysticum intellectum pervenitur. RADULF. ARD. homil. col. 1806^A: primo que ad historiam, secundo que ad -tem, tertio que ad allegoriam pertinent inquiramus. RUP. TUIT. off. 1,28 p. 27^A: legalis enim -s Joanne Baptista vel ipso Domino docente, tranquillius audita est contra evangelicam vero dignitatem, id est manifestam fidei doctrinam. STEPH. TORN. summa 76,7 p. 101: -s sive tropologia est quando per id, quod dicitur, aliquid faciendum, id est dignum fieri significatur, unde -s dicitur. CONR. HIRS. didasc. p. 27,7: explanatio est ad...-tem, ubi quod dicitur ad mores bonos excitandos colendosque reflectitur. ib. p. 46,14: primum... sensus ponendus est litere, deinde ipsa litera per allegoriam elucidanda, inde per -tem vita legentis instituenda. HUGO S. VICT. didasc. III p. 116,27: habes in historia quo Dei facta mireris, in allegoria quo eius sacramenta credas, in -te quo perfectionem ipsius imiteris. HILDEGARD. div. op. 2,5,29 capit. p. 926^C: quare etiam iuxta -tem opus secundi diei cum bonum sit, laude bonitatis careat.

moraliter v. *moralis*.

moralla, -e *f.* [prérom. mufro?] *moraillon (d'une ser-rure)*: CARTUL. Mai. Mon. Dun. 93 p. 83 (a. 1111—12):

vi extorsit -am de serratura et aperuit archam. ib.: dixit archam non esse firmam, et ideo se traxisse -am de serratura, et se nullam vim intulisse -e.

moralum, -i n. [pour molarum q. v.] forme: moralos: CARTUL. Clun. I 261 p. 254 (a. 926) *tertre, tas (destiné à marquer une limite)*: CARTUL. Clun. I 261 p. 254 (a. 949): a sero -os. ib. I 749 p. 706 (a. 949): a mane -o finale. v. *molarium* et *molarum*.

moranda, -e f. [moror] *endroit d'un cours d'eau où le courant est retardé*: STATUT. Arelat. 144 p. 234: si aliquod lignum... fuerit in gradu... vel steterit... ad stricam vel ad -am de passono propter ventum contrarium.

morantia, -e f. [moror] *retard (dans une cérémonie de la vie conventuelle)*: ADAM EYN. Hugon. I 2 p. 13: dicitur autem vulgo -a inter monachos, cum legendi, cantandi, aut serviendi sibi munus assignatum omittit quis, unde moram patitur functio regularis.

morapetis v. *morabatinus*.

moraria, -e f. [cf. mortaria et mora] *compartiment d'évaporation d'une saline, mors*: ANNAL. Camald. 93,19 (a. 974): predicta salina cum vasis et -is seu alita sua. Doc. comm. Ven. 125 p. 125 (a. 1157): duas nostras salinas... cum scannis et sedeis et liddis et virgis et geminis et piaduriis et divisionibus de arzile et -is et domnico de duobus compagnionibus et quarta et saltaria. v. *mortaria* et 2. *mortarium*.

morarius, -i f. *mûrier*: CAPIT. reg. Franc. I p. 91,1 (c. 800): de arboribus volumus quod habeant pomarios diversi generis... -os, lauros. ib. I p. 255,9 (c. 810): de arboribus pirarios, pomarios... -os. CARTUL. Ruscinnon. 28 p. 45 (a. 1024): et super ipsa casa orto I que vocant Apiario cum -os III. v. 2. *moralis* et *morera*.

morasticon *orig. et sens inc.*: VITA Bard. 17 capit.: -n de eo (*autres leçons*: dorasticon, orasticon).

morata, -e f. v. *morada*.

moratium, -i n. [morum] *médicament à base de mûres, vin de mûres*: ABBO SANGERM. bell. Par. III 49 (*glosé*: diamoron [= δία μόρων]): -um. v. *moratum*.

morator, -is m. *habitant*: DOC. Port. reg. I 1 p. 3 (a. 1095—96): confirmo vobis -ibus de Vimaranes illas cartas. FOR. Leon. c. 33 (éd. Wohlhaupter p. 16): omnis -r civitatis. Doc. Port. part. 415 p. 360 (a. 1112): ad illos seniores que ibi -es fuerint.

moratorium, -i n. [moror] *retard*: LUPUS epist. II 103 p. 130: nam et ipsa illis ad subversionem ecclesie nostre -um novum commenta est.

moratum, -i n. [4. mora] *boisson faite de jus de mûres et de vin*: CAPIT. reg. Franc. I p. 86,11 (c. 800): vinum, acetum, -um, vinum coctum. ib. p. 89,9 (c. 800): quid de -o, vino cocto, medo et aceto. AMARC. serm. I 379: venit ubi vinum, -um, sicera, medo / consummat Cererem sive Dacus Saxoque potu. HENR. HUNT. hist. VI 367 p. 197: singulis vasis vini... cervisie, pigmenti, -i, sicere. v. *moracetum*, *moratium* et *moretum*.

1. **moratus**, -a, -um *qui a de bonnes moeurs, vertueux*: HRABAN. epist. 16 p. 418,8: utrisque ergo vult oboedire subditos et bene -is dominis et difficilioribus. AYNARD. p. 621,37: -us est moribus ornatus. HROTSV. lib. II pref. 2,1: plene sciiis et bene -is. UGUTIO: item a mos, -us, -a, -um, id est moribus instructus, informatus. Item -us, -a, -um, id est secundum mores disciplinatus, scilicet secundum proprietates morum. JOH. SARISB. polier. V 4 p. 291: -os a bono sive morigeros, morosos vero a vitiis nominamus.

2. **moratus**, -a, -um v. *moror*.

morauzus, -i m. [*orig. préróm., cf. port. moroiço*] *tertre, monceau de pierres*: DOC. Port. hist. 94 (a. 986): usque a -o... sub illo -o. ib. 1,216 (a. 1047): de larea que le leva de illo -o et fere in cararia. v. *morouzus*.

morbesco 3. *tomber malade*: PETR. BLES. epist. 85 col. 260^B: multi enim ex nimia gulositate -unt.

morbide v. *morbidus*.

morbido 1. [morbidus] (*fig.*) *rendre malade, infecter*: ALAN. INS. planct. nat. col. 455^D: quelibet in facinus mulier decurrit, et ultro, / eius si mentem -et iste furor. GUILL. BLES. Alda 179 p. 137: -at et ledit auras a nare vaporans... odor.

morbidus, -a, -um 1) *maladif* (UGUTIO s. v.: -us, -a, -um, morbo assuetus): LAMB. ARD. hist. Ghisn. 43 p. 582,48: de neptis sue Beatricis vita, eo quod calculosa erat et -a, desperabat.

2) *malade* (UGUTIO s. v.: -us..., infirmus): a) *adj.*: WALAHFR. carm. 5,1,20: quid prodest ad ovilia -a sanos / quos cupis esse greges. Ivo epist. I p. 170: oves -as non sanantes. PETR. BLES. epist. 14 col. 47^C: animalia venduntur indifferenter, sana et -a. ADAM EYN. Hugon. 5,16 p. 342: in commune omnibus, -is, sanis, et moribundis esus carniium inhibetur. OTTO FRIS. gesta 2,25: ex fetore pestilentie -os et iam morti proximos. b) *subst. m. malade*: GILLEG. superf. cler. CIII 4 p. 23: impium est -is morbum non monstrare.

3) (*sens moral*) *vicieux*: ANON. mor. c. 1: huiusmodi enim viri (*sc. heretici*) sancte fidei filios omnino reddunt -os et istam novellam sancte ecclesie plebem in-miserabiliter (var. miserabiliter) destruunt et dissepant. GERARD. MORES. delib. p. 101: quia vero symbolica sunt (*sc. dicta S. Scripture*), et nimis involuta, iterum secundum reserationem aliter admittenda, solius -o auditui tinnitum ad surditatem ne pariant.

morbide [morbidus] *avec fatigue, péniblement*: GERHOH. Antichr. I 59 p. 375,31: transito tamen sic -e ac laboriose deserto ventum tandem est ad terram hostibus habitatam.

morbifico 1. [morbificus] *rendre malade, fatiguer*: JOH. ALT. Arch. I 340: ardua -ant, relevant devexa laborem.

morbitinus, -i m. v. *morabatinus*.

morbosus, -a, -um *qui rend malade, infectieux*: UGU-

TIO: -us, -a, -um, qui sua corruptione morbum infert. PETR. COMESTOR hist. schol. col. 1388^B: forte -a erat aqua bibentibus.

1. morbus, -i m. neutr.: ANTIDOT. Augiens. p. 51.

1) *maladie, infirmité*: a) *en général*: EINH. Karol. 3: -o decessit. AGIUS vita Hath. 13: -o ingravescente. HRABAN. univ. l. XVIII, V col. 500^D: -i generali vocabulo omnes passiones corporis continentur. POETA SAXO 4,271: -o vitam finivit acerbo. RIMB. Ansc. 40 p. 74: gravi coepit corporis -o laborare, dissinteria scilicet. BRUNO QUERF. frat. 2 p. 718,26: ut autumnus venit, qui -os generare solet. ADAM BREM. 1,44 p. 46,10: -o confectus et senio. LAMB. TUT. Herib. 2,19 p. 1254,28: vetus -us est ad curandum difficilior. ACTA Henr. Leon. p. 171,34 (a. 1180): contra diversitates -orum diversas expedit parari medicinas. *spéc.*, absque morbo, *sain*: Ivo epist. I p. 8: oves dominicas... ad ovile dominicum ... absque -o vel macula perducere.

b) *sens spéciaux*: α) *avec gén.*:

morbus aque intercutis, *hydropisie*: EINH. Carol. 3 p. 14: apud Parisios -o aque intercutis diem obiit.

epatis morbus, *maladie de foie*: RICHER. II p. 22: natoque es interno frigidore epatis -o.

melancolie morbus, *neurasthénie*: HILDEGARD. caus. p. 38,27: melancolie -o. Et hec melancolia nigra est et amara et omne malum efflat.

morbus squinancie, *esquinancie*: GUILL. TYR. hist. rer. transm. XVIII 26 p. 865: -o squinancie defuncto. variole morbus, *variole*: LAMB. ARD. hist. Ghisn. II p. 568,14: concepto variole -o, mortuus est.

β) *avec adj.*: morbus caducus, *épilepsie*: GERH. AUG. vita Udalar. 15: qui caduco -o vexabantur. ROTUL. cur. Reg. I 50 (a. 1194): sicut homo maimatus de -o caduco.

morbus comitialis, *épilepsie*: ANTIDOT. Augiens. p. 51: ad -um comitiale hoc est epilepsia.

morbus elephantiosus, *lèpre*: GUILL. TYR. hist. rer. transm. XXII 25: -o quoque elephantioso... ingravescente.

morbus granulosis, *herpès*: COLL. Salern. V p. 315: granulosis -um vel herpetem.

morbus interpolatus v. *morbus sonticus*.

morbus Italicus, *mal de Naples*: ANNAL. Hild. a. 1002 p. 28,30: febre et Italicis -o graviter correptus. ANNAL. August. I a. 1094: abbas... -o consumptus est Italicis.

morbus regius, *jaunisse*: FRECULPH. chron. II, II 27 col. 1174^B: nec regio -o corrumperetur. ACTUS pont. Cenom. p. 96: -o regio fatigari. ANNAL. Hild. a. 1039 p. 44,24: Chonradus... in matura morte, regio -o diu fatigatus, discessit. CASUS Petrish. 4,25: regio -o depressus... laborioso fine defunctus est. COLL. Salern. II p. 293: yctericia est fedatio cutis absque ipsius inequalitate. Alio nomine dicitur -us regius. ib. III p. 40: crocea yctericia, regius -us.

morbus sonticus, *épilepsie*: VITA Osw. (ALMA II

[1925] 21): quotiens sontico vel interpolato -o gravabatur vel hominum vel animalium natura.

2) (*au fig.*) *maladie morale, défaut, vice*: HRABAN. carm. 81,27: -orum fugiunt labes, furor impius atri / demonis absistit martyris ex precibus. RICHER. I p. 34: duplici -o notabilis: libidinis intemperans ac circa exequenda iudicia... neglegentior. GERH. AUG. vita Udalar. 6 p. 394: -is vitiorum aptissima fomenta emendationum opposuit. THIETM. 7,14: -um interius latentem medico celesti aperite. CARTUL. Eichsf. 37 p. 23 (a. 1089): quia enim incerte mutabilitatis -o fere omne genus mortalium corruptum graviter laborat. FULCO MELD. epist. X 305 (TRADITIO 10 [1954] p. 243): erubui presens tibi dicere quod loquor absens / Dixi '-us amor, sed verbis dicere ... non potui quod amo'.

3) (*au fig.*) *mauvais état de chose (dans le domaine de l'administration), plaie*: ACTA pont. Rom. Gall. + E 2 p. 28 (a. 1050): cum personatus ecclesiarum et beneficia propter dissensiones eorum, ad quos concessio pertinet, per multum temporis aliquando vacare contingat, huic -o Lateranense concilium congruam medelam adhibuit.

2. morbus, -i m. [*orig. inc.*, (*peut-être abréviation de morabatinus*)] *sorte de monnaie?*: CARTA a. 1157 (Arigita y Lasa, Col. de doc. inéd. para la hist. de Navarra 71): una mula et quinque -os in aura. apreciamento de IX -os. CARTA a. 1169 (ib. 57): octoginta -os per vestram hereditatem de Tudelen. ib. 81: per unum caballum appreciatum C. LX -is. et insuper XL -os.

1. morcellus, -a, -um [maurus; *cf. Galiz. murcelo et Port. murzelo*] *formes*: morçellus: CARTA a. 972 (Becerro de Cardeña 89 p. 103). morcillus: ib. 207 p. 221 (a. 981). morzellus: DOC. Port. reg. I 219 p. 270 (a. 1146). murcelus: CARTA a. 895 (Dipl. Esp. período astur 2,205). murzellus: Doc. Port. part. 34 p. 30 (a. 1101). CARTA ante a. 1185 (Censual do Cabido da Se' do Porto dans ALMA III [1929] 89).

moreau, bai brun (en parlant de la couleur de la robe d'un cheval): CARTA a. 895 (Dipl. Esp. período astur. 2,205): kavallum colore murcelum. CARTA a. 943 (Becerro de Cardeña 361 p. 364): alium caballum colore -o (*cf. CARTUL. Sahagún 844 [a. 1034]*). Doc. Port. part. 34 p. 30 (a. 1101): kaballum murzellum. Doc. Port. reg. I 219 p. 270 (a. 1146): caballo morzello. v. *morellus et mauricellus*.

2. morcellus, -i m. v. *morsellus*.

morcoira, -e f. [*acervus Mercurii; cf. esp. dial. morcuero*] *tas de pierres servant à délimiter une propriété*: CARTA a. 1155 (Chartes Silos 58 p. 88): facio cartam donacionis et textum firmitatis de cauto quem dono et confirmo per illam -am, quomodo vadit usque ad sussum de Valle Caldo. ib. a. 1155 (ib. 88): ad -am de Fressnosa... quomodo clauditur per illam supranominatam -am et scriptam.

mordacitas, -tis f. 1) *mordant, virulence*: EPIST.

Tegerns. I 34: quia... fruges duorum locorum... pruine... -s... decoxit. 2) (*au figuré*) *méchanceté, hargne*: THEODULF. capitul. col. 216^D: procul ab omni fastu superbie et invidie -te. CARTUL. Gorz. 108 p. 200 (a. 959): ut cuncta controversie -s reseccaretur. EPIST. Ratisb. 4 p. 279,17: ad id laborandum festino, ut nec mihi dentem -tis ostendas. GERHOH. novit. 45: patres orthodoxi... cynomias muscas caninas caudicorum forensium -ti coaptaverunt. v. *mordicitas*.

mordaciter v. *mordax*.

mordaculus, -a, -um [mordax] *assez mordant*: UGUTIO: -us, -a, -um, aliquantum mordax.

mordax, -cis I) *adj.*: A) (*au propre*) *qui mord, habitué à mordre*: 1) *en parlant d'un animal*: UGUTIO: unde molosicus, ... id est -x vel rapax. GIRALD. topogr. I 25 p. 58: animal -x. 2) (*en parlant d'une plante*) *mordicant, qui produit des démangeaisons*: MATTH. VIND. Milo 187 p. 174: hinc furit urtica -x. B) (*métaph.*) *qui déchire*: TRANSL. sang. Dom. in Aug. 2: -cissimo perforaris aculeo (de morte). C) (*fig.*) *mordant, incisif, caustique*: WALAHFR. carm. 5,18,25: -x... fama. id. Mamm. 23,26: dictis... -cibus. FROUM. carm. 32,30: sum -x verbo. HRABAN. univ. l. VI, I col. 155^A: verba -cia. ORD. VIT. hist. VIII 10 t. III p. 326: Persius et Plautus aliique -ces satyrici. BALDER. Alber. 1 p. 243,40: scripta -cia. NICOL. CLAR. epist. 17 col. 1615^C: deliciis et divitiis circumfundi atque confundi quarum iuxta virum -cissimum omnis usus aut in ventre aut sub ventre est.

D) (*au figuré*) *qui rongé, qui tenaille*: GUILL. TYR. hist. rer. transm. VIII 14 p. 346: fatigabantur interius -ci mentes sollicitudine. GUIBERT. Nov. pign. sanct. II 5 col. 645^A: ubi rodit anxietas conscientie -cis affectum.

E) (*au figuré; sens passif*) *tenaillé (par la douleur), déchiré*: HROTSV. Bas. 126: -ci vultu (*de puella desperata*).

F) (*au fig.*) *pénible, difficile*: GERARD. MORES. delib. p. 61: consuetudo Theologie inolevit quedam pro quibusdam, et pro aliis alia ponere, quemadmodum ipse ex suo quotidie gremio colligere potes, nisi fastidium pariat deliberatio -x.

G) (*au fig.*) *attentif, curieux*: GERARD. MORES. delib. p. 77: hoc autem leve et suavissimum est, et -ciorem animum facit in hoc, quod erigendum desiderium huius cause est.

II) *subst. mordache, tenailles*: MAPPE clav. CXXVI p. 213: lento igne succendes plumbum, et dum ceperit subtiliari, continuo eum -ce tolle.

mordaciter *comp.* mordacius. 1) *avec mordant, avec ardeur*: THANGM. Bernw. 12: occulte vero paulo -ius quadam animi indignatione illi adbellicabat. MIRAC. Rich. p. 570: villani... audacter ac -r nobis resistere non timebunt. HILDEGARD. scivias 2,6 col. 536^D: quia corpus et sanguinem Domini sui... -r et moribunde accipit.

2) *avec mordant, avec sévérité*: PETR. DAMIAN. epist.

I 14 col. 224^B: eos -cissime loquendo et scribendo destruxi. THEOD. EUCH. transl. Celsi 14: cumque a circumstantibus -r satis reprehenderetur. THANGM. Bernw. 13 p. 764: cum ille minaci vultu -ius ad suam parochiam pertinere respondit. HELM. 42 p. 85,5: sacerdos nimium -r ad circumstantes... inquit.

3) *d'une manière déchirante*: GERHOH. in psalm. 33,2 p. 222,19: dolens de varietate vultus mei... nunc -r tristis.

10 **mordenter** v. *mordeo*.

mordeo 2. *forme*: mordit: WALTHARIUS 671. I) *au propre*: A) *mordre avec les dents*: SALOM. III carm. 1,2,97: sues sese -ere solentes / ad se -endum dentes excire luporum. FROUM. carm. 11,36: canibus -entibus acris. GALAND. REGN. prov. 25 p. 51: cave ne cum comedis, linguam vel labia tua -eas. GUILL. CAMP. dial. col. 1052^C: pomum quod ipse contra Dei preceptum momordit, tu momordisti. B) (*par métaphore*) *entamer, agripper (comme avec des dents)*: SYLL. Bern. 2,13: -et fibula vestem. WALTHARIUS 671: hasta volans casso telurem vulnere -it. GALTER. CASTIL. Alex. I 458 col. 471^B: momordit arenam anchora. ib. IV 411 col. 400^A: lauro -ente capillos. C) *attaquer, brûler (en parlant d'un acide, du sel etc.)*: WALAHFR. hort. 368: si tamen addatur -ens cataplasmati acetum. ERMENR. ad Grim. 6 p. 540,44: vinum, quo putrida -antur. EKKEH. IV bened. II 53: dulcis... piscis... sale morsus.

II) *au figuré*: A) *déchirer (au moral)*: 1) *en parlant du mal ou du remords*: HRABAN. univ. IV 10 col. 101^C: quis peccato -eatur. PETR. CANTOR. verb. abbrev. LIV col. 167^C: qui -etur conscientia facinorum suorum. PETR. COMESTOR hist. schol. col. 1317^D: momordit eum conscientia de eo quod fecerat. 2) *par des paroles*: ANNAL. Altañ. a. 1063 p. 62,15: se invicem isti invidiose -entes accusabant et defendebant. OTTO FRIS. chron. 4,19 p. 210,5: a principe et populo revocatus rursum augustam latenter -ebat. MIRAC. Mansv. p. 657: tabidus obscuro -ebat verba susurro. B) *vaincre, surmonter*: POETA SAXO 3,429: quo mors mortis fuit infernumque momordit. HRABAN. hymn. 14,9,1: virus pepulit chelidri et momordit inferos. C) *tourmenter*: HRABAN. hymn. 5,4,2: cum pastores excubantes / cura -et nam gregis. HROTSV. Sap. 7,1: nec est, que me -eat, cura. FROUM. carm. 10,28: he cure non nos -ent. THANGM. Bernw. 2 p. 759: licet quorundam invidia -eretur. HELM. 67 p. 127,18: ille, licet intus -eretur suorum paucitate, elegit tamen... confligere.

mordenter [mordeo] *en mordant*: UGUTIO: mordicus adverbium... id est -r.

50 **mordicatum** [mordico 1.] *en mordant*: VINC. KADL. p. 176: pater cum alios appetere non posset, linguam labia -m sibi detruncans, absorbet.

mordicatio, -nis *f.* *mordication, brûlure (en parlant d'une douleur physique)*: COLL. Salern. II p. 78: non si

fuerit in ore stomachi -o. ROG. SALERN. chirurg. p. 171: oculi aliquando lacrimantur et rubent et pili preter naturam in palpebris continentur qui -cionem in eis facientes lacrimari compellunt.

mordicitas, -tis *f.* [mordico 1.] *virulence, mordant* (au fig.): RADULF. NIGER II p. 106: facessat... livoris -s. *v. mordacitas.*

mordicitus *en mordant (avec les dents)*: ADAM EYN. Hugon. 5,14 p. 317: duo -s excussit frustra... A quo dum impressione digitorum nil quivisset excutere, deinde molares dentes apposuit.

mordico 1. 1) *picoter*: COLL. Salern. III p. 33: propter acutas fumositates que, dum oculos transeunt, -ant eos. 2) (*sens moral*) *qui ronge, qui déchire*: PETR. COMESTOR serm. XLII col. 1823^c: conscientia -ans.

mordiculus, -i *m.* [mordeo] *sorte d'insecte*: AELFR. Angl. Sax. vocabul. p. 24: de nominibus insectorum. — ... -us, bitela.

mordicus *adv.* 1) *en mordant*: WALTHARIUS 624: urso, / qui... tibi -s unum / crus... decerpserat omne. RADULF. TORT. memorab. III 3,60 p. 72: aurem corripuit -s ille. ROB. MON. REM. hist. Hier. III 11 p. 762: procumbentes herbam -us scindunt. GUILL. TYR. hist. rer. transm. XVIII 9 p. 834: eum -us decerpentes, in frustra minutissima conciderunt.

2) *sans vouloir en démordre, opiniâtement*: VITA Liutb. 32: inimicus generis humani minas suas,... -s adimpleverat. TRANSL. sang. Dom. in Aug. 2: divina cuspidate te -s feriente.

morditivus, -a, -um [mordeo] *mordant, actif* (*en parlant d'un médicament*): COLL. Salern. II p. 254: fiat clistere prius mollitum ex decoctione malve... deinde -um simul et mollitivum.

mordomus, -i *m.* [pour maiordomus] *intendant*: DOC. Port. reg. I 151 p. 175 (a. 1136): Alfonsus Pelaiz qui est -us de ila terra confirmo.

mordridatus, -a, -um [murdrum] *assassiné*: CAPIT. reg. Franc. I p. 360,39: quod in Wasconia noviter accidit de episcopo Johanne inhoneste et inaudite -o.

mordrita, -e *m.* [murdrum] *meurtrier*: RUODL. VIII 20: misit post liberos, post -as simul ipsos (*cf. Lex Baior. 19,2 p. 455,2: si quis liberum occiderit furtivo modo... quod Baiuuarum murdrida dicunt*).

mordritum, -i *n.* [murdrum; REW 'murdrian'] *meurtre*: LEX Frision. 20: de -o. ib. 20,2: si quis hominem occiderit et absconderit, quod -um vocant, novem weregildos componat.

mordritus, -a, -um [murdrum] *assassiné*: CAPIT. reg. Franc. I p. 257,10: ut illum qui novem annos habuit triplici weregildo componat,... servumque -um tripliciter. *v. murdritus.*

murdrum, -i *n.* [REW 'murdrian' pour murdrum] *meurtre*: LEGES Will. art. 6 (Liebermann p. 487): si Francigena appellaverit Anglum de... -o. LEGES Cnuti

II 56 (Liebermann p. 349): si apertum -um fuerit. *v. murdrum, morth.*

1. **morella**, -e *f.* [*orig. prérom.*; *cf. morauzus, morouzus*; *cf. DuC s.v. 3. mora*; *Sella, Gloss. lat. emil. mora 'muraglia di riparo e d'arginazione' à Pontremoli*] *forme*: murella: REG. Luc. II 1297 p. 181 (a. 1172). *contresfort, massif de maçonnerie*: 1) *d'un pont*: REG. Luc. II 1057 p. 33 (a. 1150): de terra a capite ultime -e pontis usque ad viam que percurrit a Fiesso... aliquem rectorem pontis de terra que est inter duas ultimas -as a parte meridiei sicut punte de ipsis -is continentur. ib. II 1297 p. 181 (a. 1172): imbrigamentum... super ultimam murellam predicti pontis... Item petebat ut non faciat aliquod impedimentum ante murum sue domus nec a latere ipsius muri usque ad frontem proxime murelle. ANNAL. Pisani a. 1168 (MG Script. XIX p. 257,11): maxime aque inundationes... que... arcus maximi pontis de Stagno destruxerunt et eius magnas -as lapideas inclinare fecerunt. 2) *d'une église*: REG. Pis. 560 p. 416 (a. 1182): cum facta fuerit -a ecclesie ubi fovea facta est... que recta linea respiciat ad -am factam in pariete aquilonari... ita quod altare superponatur vie.

2. **morella**, -e *f.* *v. maurella.*

25 **morellus**, -a, -um [maurus] *moreau, bai brun* (*en parlant de la couleur de la robe d'un mulet ou d'un cheval*): HIST. sept. sap. II 62,7: muloque -o insidens. *v. mauricellus et I. morcellus.*

morena, -e *f.* [murena] *collier*: LIB. pont. II p. 78,28 —29: imaginem habentem -as prasinales pretiosissimas II... -am trifylem auream... -am in quo pendent gemmas iachinctas XIII... -am fylata ex quibus habet gemmas pendentes iachintheas XIII signochristas. CARTA a. 1163—78 (Ravenna, Reg. S. Apollinare Nuovo 81): unam -am auream. *v. 3. murena et murenula.*

35 **morenus**, -a, -um [maurus] *de couleur noire* (*v. Aebischer, R. D. Tr. P., 1950, VI, 28—40*): CARTUL. S. Cucuph. II 590 p. 258 (a. 1047): bovo I -o et vaca I marzola.

40 **morera**, -e *f.* [4. mora; *cf. cat. moreres*] *mûrier*: CARTA Urgel. a. 1038 (Miret y Sans, Boletín de la Real Acad. de Buenas Letras VIII 29 p. 425): ipsis arboribus qui ibidem sunt id est -es III et oliver I et noger (*forme plutôt catalane*). *v. 2 moralis et morarius.*

45 **moretum**, -i *n.* [moratum] *boisson faite de jus de mûres, de miel et de vin*: EGBERT. LEOD. rat. I 1235: -um cum melle liquas, contundis et herbas. EKKEH. IV bened. II 149: iungatur leto benedictio leta -o. HILDEGARD. caus. p. 176,33: -um quoque, qui sic dolet, in potu sepe bibat. id. phys. 4,8: -um enim non a seipone sed aliunde vires habet. ROTUL. scacc. Norm. I p. 10b (a. 1180): 4 lib. pro duobus modiis -i de veteri... 4 lib. pro duobus modiis -i de forestis de Cesarisburgo et de Bruis. ib. p. 22a (a. 1180): idem habet in munitione

castri de Bonavilla, blada, vina, et bacones et caseos et -um. ib. II p. 74b (a. 1198): monachi habent apes de foresta de quibus solet fieri -um. v. *moratum*.

morfea, -e f. v. *morphea*.

morfoma, -tis n. [μόρφωμα] *apparence, forme extérieure*: VITA Galli I 1679: horrida quem fugiunt -ta demonis atri.

morgan v. *morganus*.

morganadus, -i m. v. *morganatus*.

morganatio, -nis f. [morgano 1.; cf. morgangifa] *donation constituée par le mari à sa femme le lendemain des noces*: ACTA a. 976 (Ficker, Forschungen zur Reichs- und Rechtsgeschichte Italiens t. IV p. 39,37): que pro -nis carta mihi pollicitus existit dare cum ei in coniugio accepit. v. *morgincapus*.

morganatus, -i m. [germ. morgen; cf. morgangifa] *forme*: morganadus: ACTA a. 976 (Ficker, Forschungen zur Reichs- und Rechtsgeschichte Italiens t. IV p. 39,38). murganatus: REG. Camald. I 307 p. 124 (a. 1062). *donation du mari à sa femme*: CARTA a. 976 (Ficker, Forschungen zur Reichs- und Rechtsgeschichte Italiens t. IV 29 p. 39): de ipsas quatuor centum libras de argento coperto que pro morganationis carta mihi pollicitus existit dare cum ei in coniugio accepit, et de cunctis aliis habere, que pro eodem -ado mihi donavit. REG. Senense 8,15 (a. 994): per anc cartulam -i dare previdi. REG. Camald. I 307 p. 124 (a. 1062): per cartam venditionis aut per cartam murganati. v. *morgincapus*.

morgano 1. [germ. morgen] *faire la morganatio*: CARTA a. 976 (Ficker t. IV p. 40): tam de ipsius domum quam quoque et de ipso vel foris -ando, vel de universis aliis ceteris rebus omnia et in omnibus plenissime ad me recepi.

morgangifa, -e f. [germ. morgengab] *formes*: morgangyfa: LEGES Cnuti 73 a p. 361. morhangifa: LEGES Henr. I 70 p. 590. morginegiva: LEGES Burgund. 73,8. *donation constituée par le mari à sa femme le lendemain des noces*: LEGES Cnuti 73a p. 361: perdat -am suam.

morganus, -i m. [germ. morgen] *formes*: morgan: CARTUL. Brem. 30 p. 34 (a. 1139). morgena (iugera): CARTUL. Rhen. med. II app. 14 p. 391 (a. 1198—1214). morgin: CARTUL. Rhen. inf. I 316 p. 209 (a. 1133). *mesure agraire* (cf. fr. journal): CARTUL. Rhen. med. I 378 p. 436 (a. 1084): iuxta viam duo -i, alter a dextris, alter a sinistris... qui deputati cultoribus reddunt ad messuram tertiam garbam.

morgellina, -e f. [morsus gallinae REW; fr. morgeline] *forme morgillina*: infra. *mouron rouge* (plante): COLL. Salern. II p. 150: de cimis quoque rubi idem facere potes et de -a. ib. II p. 442 (ROGER. SALERN. chirurg.): accipe succum rute vel morgilline, cuius est flos rubeus. v. *moronus*.

morgillina, -e f. v. *morgellina*.

morgincapora n. pl. v. *morgincapus*.

morhangifa, -e f. v. *morgangifa*.

morgincapus, -oris n. [germ. morgengab] *formes*: morgimcap: REG. Luc. I 81 p. 28 (a. 1011). morgincap: CARTUL. Cupersan. 7 (a. 901). DIPL. Henr. IV 335 p. 440,31 (a. 1081). CARTA Terlizzi a. 1119 (Cod. Dipl. Bar. 3). CARTA Benev. a. 1196. CARTA Ast. (Bibl. Soc. Stor. Subalp. 28,334). UGUTIO s.v. morginecab: COD. Patav. 154 p. 191 (a. 1049). morginecap: ib. p. 192 (a. 1049). morginicap: ib. 79 p. 112 (a. 999). *donation faite par le mari à sa femme le lendemain des noces*: CARTA a. 963 (Morea, Chart. monast. S. Bened. di Conversano I 47; cf. ALMA VIII [1933] 61): per suarum -ora quartam partem quesierint tollere. COD. Patav. 79 p. 112 (a. 999): quando te sponsavit promiserant tibi dare iusticiam tuam... in morginicap. ib.: cartulam de morginicap. DIPL. Henr. IV 335 p. 440,31 (a. 1081): sicut a viro suo eam per -p acceperat. UGUTIO: -p i. quarta pars. v. *mergingiva*, *morganatio*, *morganatus*, *morgangifa*, *morgincaput*.

morgincaput, -itis n. [germ. morgengab] *donation du mari à sa femme n'excédant pas le quart de ses biens (droit lombard)*: CARTUL. Cupersan. 26,5 (a. 938): quarta portione tollere per suum -t. COD. Bar. I 4,22 (a. 952): neque -t uxori mee nihil reservavi. v. *morgincapus*.

morginegiva, -e f. v. *morgangifa*.

morgono 1. [mergus; cf. REW 5528] *marcotter*: CARTA Barcin. a. 1057 (Mas, Notes historiques del bisbat de Barcelona 10,24): podare, fodere et -are. CARTA Tar-rasa a. 1085 (Miret y Sans, Boletín de la Real Acad. de Buenas Letras, 1914, 145 p. 506): pecia I de vinea... in eo modo ut bene laboretis... et replantetis et -etis.

morhangifa, -e f. v. *morgangifa*.

moria, -e f. [pour muria] 1) *saumure*: RECEPT. A. CLII p. 31: sparga et sal, -a et ebolo cum vino superpone. ib. C. V p. 63: de sale -a a foris oculos inunguis. 2) *eau salée des puits sauniers*: CARTA a. 853 (Dipl. Esp. período astur 1,331): tres pozales de aqua -a (adj.). DIPL. Caroli II, II 475 p. 579,31 (a. 858 spur. X^e): sessum unum indomicatum ad accipiendum salem cum proprio, uti vulgo dicitur, stallone et furca superposita, ut, sine aliquo contradicatore, -am licenter habeant. CARTA a. 993 sive 967 (Cart. Santillana 16): tres poçales de -a. CARTA a. 999 (Amador de los Ríos, Santander 883): unum pozale de -a. v. *moyra* et *muria*.

moribunde v. *moribundus*.

moribundus, -a, -um I) adj.: A) *mourant, moribond*: 1) *au propre* (UGUTIO: -us, -a, -um, id est similis mortuo vel morituro vel mori incipiens): UFFING. Ide 1,11: illa miserrima... sepem, qua cimiterium ecclesie ambiebat, -a insiluit. EPIST. Tegerns. I 81 (a. 1005): propter famelicam familiam et -am. GESTA Franc. expug. Hier. 58 p. 534: Jherusalem pene -i subintrant. ARNULF. AUREL. glos. Lucan. VI 87: gestum exprimit equi mori-

entis qui... cadit -us. ADAM EYN. Hugon. 5,16: morbidis, sanis et -is. 2) (*au fig.*) *plus mort que vif (sous l'effet de la terreur)*: MIR. Euphebi 332, 35: terroris nimietate fugati ad propria ire -i festinant.

B) *mortel, destiné à mourir*: WALAHFR. carm. 5,42,5: -a statutum est / membra sepulchris posse capi brevibus. THEODULF. carm. XV 50 p. 471: at velut ignoti, tandem sumus agnita plebes, / ut -a manus, vivimus ecce tamen. RUD. FULD. mirac. 2 p. 331,21: magis eligentes... famem -i corporis perpeti quam victuram perpetuo animam sancte orationis fructu privare.

II) *subst. m. moribond*: WALTHARIUS 717: sella -um sustulit alta. SERM. de virtute S. Constantii (MG Script. XXX p. 1018,19): -i pervenerunt in insula. LAMB. HERSF. Lull. 26 p. 339,36: subter aquam -us fluitabat.

moribunde adv. [moribundus] *en défaillant*: HILDEGARD. scivias 2,6 col. 536^D: quia corpus et sanguinem Domini sui... mordaciter et -e accipit.

moricinus, -i m. [*ital. moriccia, muriccia; cf. morella*] *petit mur (fr. murger)*: MON. arch. Neap. V 405 p. 30 (a. 1065): integrum hortum tuum situm vero foris istius urbis intus illum -um pictulum, quem concessum abemus a publica potestate. ib. p. 31: horticellum... que est ab intus memoratum -um.

moriger, -ra, -rum v. morigerus.

morigeralitas, -tis f. [morigeror] *bonne éducation*: AUXIL. libell. col. 1106^A (PL. 129): cum esset celebrior... suis contribulibus nobilitate, -te graviorique omni probitate.

morigeratio, -nis f. ce qui améliore les mœurs, éducation: RUOP. MED.? Adalb. 8: ut compendiosa recitatio tam studiosis quam fastidiosis sit gemine alternationis -o. ALAN. INS. planct. nat. p. 465: ut per exteriorum imagines animos hominum inhoneste -nis incude sigillent.

morigeror 1. être éduqué, être bien élevé, se bien conduire (UGUTIO: -or -aris, id est bonos mores gerere, obedire, subesse, voluntatem alicuius facere; ille enim gerit mores alicuius qui fecit eius voluntatem): WANDALB. ad Otric. p. 569,8. -ari vero sicut equali (tibi) sensus et ingenii tarditate non valeo. HUCBALD. Rietr. 15 col. 842^C: factus namque postmodum levita eidem nomini et officio condigna -ari curavit conversatione et vita. BERTHOLD. CONST. annal. a. 1077 p. 288: ipsi ad tempus cedere et -ari dignum estimabant. ASINARIUS 224: hic quia plus asino -atus erat. DOM. GUNDISS. div. philos. p. 136,12: illum... qualiter oportet -ari, quousque perficiatur in eo opus virtus regia.

morigeratus, -a, -um 1) élevé, éduqué: CAND. FULD. Eigil. I 4: virum... bene -um (ib. I 6. THIETM. 1,19. CARTUL. S. Alb. Andegav. I 29 p. 50 [a. 1056]. ORD. VIT. hist. V 19 t. II p. 447. GIRALD. gemma II p. 296). 2) *qui est bien élevé, qui a de bonnes manières*: RUODL. IV 28: non est sic -us, / ut quid verborum soleat mutare

suorum. DIPL. Henr. IV 466 p. 629,39 (a. 1101): in clericis litteratis, -is, discretis, religiosis. DAN. BECCL. Urb. Magn. p. 3: vir patiens, sermone pius, vir -us.

morigerus, -a, -um forme: moriger: ADAM BREM. 3,21 p. 164,19. JOH. SARISB. enthet. 1620 p. 58. UGUTIO s. v. 1) *docile, complaisant, obéissant* (UGUTIO: -r, -a, -um, id est obediens): VITA Liutb. 3: ut virgunculam quandam... in cunctis famulatus affectibus -am. IOH. SCOT. divis. nat. V col. 1014^B: de pulchra -aque uxore. HROTSV. Gall. I 4,5: quatinus illarum per sodalitatem tibi fiat -a. ADAM BREM. 3,21 p. 164,19: pontifici rex fuit obediens et -r. BERTHOLD. CONST. annal. pref. p. 267: ad inquisita illorum respondendo -us. ib. p. 267: sese omnibus -um et aptum exhibens. ib. a. 1076 p. 282: ipse autem regi per omnia -us. ib. a. 1076 p. 284: quem iuxta cor suum sibi -um et obsequialem invenient. CHRON. Laresh. 19 p. 299,69: meam filiam... vestre subvectioni satis se -am exhibuit.

2) *bien élevé, vertueux*: JOH. SARISB. enthet. 1620 p. 58: et quantum poteris, -r esse stude. id. poligr. V 4 p. 291: moratos a bono, sive -os; morosos vero a vitiis nominamus.

morio, -nis m. imbécile, déficient mental: WALAHFR. epit. in Lev. col. 821^B: in illis quorum mens, hebetudine capta, boni a malitia distinguendi capax non est, quia a Grecis -nes vocantur. PRUD. predest. col. 1220^C: quod tot homines cecos, surdos, mutos, debiles, claudos, infirmos, pigros hebetesque videmus, adeo ut nihil omnino sensus habere videantur, quos vulgo -nes vocant. AYNARD. p. 621: -o est follis. BERTHOLD. CONST. annal. a. 1077 p. 296: nisi ob responsiones inportunissime et mendose quorundam -num garrulitatis. ADAM PONT. utens. p. 124: -nem quemdam non sine risu inspicio. ROB. TORIG. chron. prol. t. I p. 93: quamvis idiotas et -nes lateat, appareat autem studiosis et perspicacibus.

morio, -e f. [*germ. Moor*] *lande marécageuse*: CARTUL. Tiron. I 195 p. 225 (c. 1135): decimam omnium que in ipsis boscis sive in alodiis, sive in defensis, sive manu firma, aut -is vel in gralou tunc fiebat.

morior 3. formes: morit: CARTUL. Clun. I 623 p. 580 (a. 943). *mori sum*: WALTHARIUS 948. *moriero*: CARTUL. Conch. 33 p. 38 (f. XIe). CARTUL. Templ. 382 p. 241 (a. 1146). *moriretur*: MARIAN. chron. a. 145. *morierint*: LIB. feud. maior I 75 p. 89 (a. 1080).

1) *mourir, perdre la vie*: a) *absolument*: CARTUL. Rhen. med. 42 p. 49,18 (a. 804): defensor dixit: ... non -iatur. HRABAN. epist. 2a p. 382: pro peccatis nostris *Christus* -tuus est. AGIUS epic. Hath. 151: *Christus* pro nobis -tuus extat. WALAHFR. carm. 5,20,23: -tuus est ut peccatis -iamur adeptis. WALTHARIUS 948: en ego partus ante mori sum. THIETM. 2,9: affirmans se -i malle quam tanta plus perpeti mala. ANNAL. Qued. a. 1012 p. 81,6: quos civili contigit consensu -i, quia eos diu vivere erat omnibus timor. BERTHOLD. CONST. annal.

pref. p. 268: -iar procul dubio in brevi. HILDEGARD. phys. 6,37: et si homines ibi -ituros previdet, hoc paucis vocibus ostendit, et silet. *expression: bene -iens: mourant dans des bonnes dispositions d'esprit: CARTA a. 806* (Ficker, Forschungen zur Reichs- und Rechtsgeschichte Italiens t. IV p. 9,12): ille bene -iens Ragfredus tradidit omnes res suas ad venerabilem locum. b) *avec un complément à l'abl. exprimant α) la cause de la mort: HROTSV. Cal. 7,2: serpentis vulnere -i. GERH. AUG. vita Udalr. 10 p. 400: de quo etiam vulnere -tuus est. UDALSC. Egin. app. 2 p. 448,41: dum Cato siti -iatur. β) la peine de mort: PETR. COMESTOR hist. schol. col. 1419^C: morte -iatur. c) sens figuré (avec un complément au datif) mourir à quelque chose, y être insensible: Ps. ANSELM. CANT. homil. col. 642^D: qui seculi gloriam sic abiecit, -tuum se mundo esse comprobavit. BERNARD. serm. de temp. col. 184^C: non solum, inquit, -tuus mundo sed et crucifixus. PETR. LOMB. comm. epist. Pauli Gal. col. 116^B: ipsam legem dimisi, quasi ei -tuus nullum carnalem sensum eius habens. d) (sens passif) être tué: ANNAL. Bar. 56,8 (a. 987): -tuus est a Nicolao.*

2) *mourir spirituellement, perdre la vie de la grâce: HRABAN. univ. XII, III col. 335^A: de quo qui, relicta gratia Dei, gustaverit, morte -itur. id. in gen. I 13 col. 481^B: -tuus namque est homo in anima cum peccavit, quia recessit ab eo Deus qui est vita anime. HADR. II epist. p. 698,11: anima que peccaverit ipsa -ietur. HROTSV. Bas. 27: animam nunquam -ituram. THIETM. 4,75: ego in peccatis iam pene -tuus, ut spero, vivam in lucido conspectu Dei. ANSELM. CANT. orat. 6 col. 874^C: cum peccamus, ... per peccatum nostrum -imur.*

3) *(métaphorique) sommeiller, mourir (en parlant d'objets inanimés): HRABAN. carm. 81,19: quod terra -itur, frumentum plurima confert semina. RIMB. Ansc. 3 p. 21: in hac gravitate permanenti mundus illi -tuus fieret. WALTH. SPIR. Christoph. II 2,218: o qui frugifere -ientia semina vivificas.*

4) *(au figuré) disparaître: WIPO gesta, prol. p. 6: acta vero reipublice -i simul cum eius rectoribus arbitrati sunt. BERNARD. serm. de temp. col. 283^C: postquam fides nostra -tua est, quodam modo Christus -tuus est in nobis. GRATIAN. decret. 131: in baptisate omnia peccata -iuntur.*

5) *s'épuiser à la tâche, au risque d'en mourir: RUOTG. COL. 29: intentus religioni precipue et lectioni, in cuius studio -i videbatur. ARCHIPOETA 6,11: et ut opus faciant, quod non possit -i, -iuntur studio subditi.*

moriens, -tis 1) *adj. mourant: GERARD. MORES. delib. p. 154: quod (sc. unguentum) musce -tes perdere moliantur. 2) subst. masc., mourant: WIDUK. 1,9: gemitus -ium.*

mortuus, -a, -um forme: mortus, -a, -um: CARTUL. Augustod. p. 74 (c. 850—55). CARTUL. Clun. t. I p. 425 (X^e).

1) *adj.: mort: A) qui a perdu la vie: 1) en général: RIMB. Ansc. tit. pref. 3: ipse iam per compunctionis divine gratiam -us, ... a seculo translatus. POETA SAXO 5,658: -a pro patria. ANSCAR. mirac. Willeh. 26. 2) expression (au figuré) caput -um: tête vide, sans raison: PASS. Faust. p. 115,21: caput -um habetis, et sensus in vobis nullus est.*

B) *qui a perdu la vie de la grâce: HRABAN. in Jer. V 11 col. 890^A: quid est -us? Utique peccator qui non habet dicentem »Ego sum vita«. SMAR. diad. col. 649^A: -a dicitur anima, quando mortiferis vitiis esse dicitur maculata. AUXIL. ordin. 115,14: quod a falsidicis seductoribus decepta velut -a anima estimetur. ACTA pont. Rom. ined. I 27 p. 24 (a. 1054—57): sub sententia Petri post Ananiam et Saphiram -um se veraciter intelligat. BERNARD. serm. de div. III col. 551^A: est qui vivens carne, -us est spiritu. PETR. LOMB. ps. 118,17 col. 1053^D: non est iste penitus -us, sed iam habet initium bone concupiscentie qui hoc potest orare: vivifica me prius -um et impotentem scire et operari.*

C) *obligatoirement soumis à la mort, destiné à la corruption: HRABAN. in gen. I 13 col. 481^D: -a corpora id est que necesse est ut morerentur. LIB. Pancrisis. 8 (Rech. de théol. anc. et médiév. 2 [1930] p. 55): corpus Adam...post peccatum fuit -um, i.e. corruptioni, ut fami, et siti ceterisque defectibus subiectum: omnis enim corruptio, mors. PETR. LOMB. sent. III, 16,1 p. 621: corpus nostrum non tantum mortale sed etiam -um dicitur, quia non tantum aptitudinem moriendi sed etiam necessitatem habet.*

D) *mort, sans valeur surnaturelle: 1) en général: PETR. LOMB. comm. Hebr. VI 2 col. 440^C: qui facit peccatum, vel priora bona, persequens malum, -a. 2) expressions: a) opus -um: HRABAN. in Jer. V 11 col. 890^A: qui habet -a opera, qui necdum penitentiam egit. PETR. CANTOR. summa p. 4,19: reviviscere propter caritatem opera prius -a. PETR. LOMB. comm. Hebr. VI 2 col. 440^C: -a enim opera dicit peccata quia occidunt animas. b) fides -a: WIPO gesta 33 p. 52: sola fide que sine operibus iustitie -a est.*

E) *(en parlant du bois) bois mort et, de là, droit d'usage dit de mort-bois: 1) boscus mortuus: CARTUL. S. Alb. Andegav. II 879 p. 352 (a. 1092): viridem boscum et -um per consuetudinem debebat accipere. CARTUL. Nobiliac. 189 p. 296 (a. 1110—51): emit ab eodem Alealino duas partes busche -e. ACTA Pont. 74 p. 111,14 (a. 1119—71): calfagium... de -o bosco. CARTUL. Long. Vil. 21 p. 25 (a. 1178): duas carretas in bosco de N. et -um boscum in iacendo sive stando quod habetis de dono Henrici regis Anglie. 2) lignus mortuus: CARTUL. S. Martin. Camp. II 16 (a. 1134): vehiculaturam unam -orum lignorum. 3) nemus mortuum: CARTUL. Molism. 588 p. 462 (a. 1104—5): in silva que vendetur, habebunt predicti monachi nemus -um et vivum... et*

de vivo capient sibi ad ligandum nemus -um et ad suarum officinarum edificia construenda. ACTA pont. Rom. ined. I 205 p. 193 (a. 1147): viam carris cum -o nemore quod dedit Robertus de Ruvine. CARTA a. 1174 (Ch. Métails, Les Templiers en Eure-et-Loir p. 8): *dedit* -um nemus in Equilina, extra haias et extra defensa, ad arduendum ad duos ignes, unum in quoquina et alterum ad fratres calefaciendos. CARTUL. Vall. Sarin. I 76 p. 93 (c. 1185): nemus -um ad comburendum et carbones faciendum et vivum ad edificia. (*spécialement*) *arbres improductifs*: CARTUL. Icaun. II p. 218 (a. 1170): in nemoribus... arbores infructuosas que -um nemus appellantur, ad comburendum. 4) silva mortua: ACTA com. Namurc. 6 p. 17 (a. 1151): -am silvam in Malagnia et ubique in silvis meis habebunt.

F) *en parlant des eaux stagnantes*: 1) *dans des expressions désignant des mares ou étangs*: a) aqua mortua: CARTUL. Clun. I 437 p. 425 (a. 435): in alio fronte aqua morta. ACTA Phil. Aug. II 639 p. 191,31 (a. 1200): motas quoque et piscationes sive in motariis sive in aqua -a. ROTUL. scacc. Norm. app. I p. 202 col. 1 (a. 1200): de subtus calceiam... usque ad -am aquam. b) gutta mortua: CARTUL. Augustod. p. 74 (a. 850—55): subter fossatum... usque ad mortam guttam. CARTUL. Clun. I 178 p. 168 (a. 910—27): fines... de alia parte gutta -a. c) *spécialement pour désigner la mer Morte (par confusion avec l'idée de «qui éloigne la vie»)*: GESTA Franc. expug. Hier. 45 p. 522: lacus... qui mare -um vocatur... qui adeo salsus et amarus est, ut nec a bestiis, nec ab avibus contingatur. GUILL. TYR. hist. rer. transm. XV 5 p. 666: Asphalem lacum qui et mare -uum dicitur. 2) *dans des expressions désignant le bras mort d'une rivière*: a) rivus mortuus: ACTA Ludov. VII 509 p. 424 (a. 1164—65): ab illa fossa usque ad rivum -um. b) *avec des hydronymes*: CARTA a. 1165 (Gallia Christ. XIII instr. 31 col. + 22: Garumnam -am. CARTUL. S. Mar. Firmit. 267 p. 211 (a. 1171—78): piscationem... per totam castellariam Navilliaci in mortuo Danubio et in vivo. ROTUL. scacc. Norm. I p. 80 col. 1 (a. 1195): ad curandam Euram -am.

G) *éteint (par opposition à ardent) en parlant du charbon*: HERIM. LAUD. Mar. III 17 col. 1002^B: similes carbonibus vivis, qui -is admisti protinus eos accendunt ardentisque reddunt.

H) *mort, amorti (en parlant d'un angle)*: GUILL. CAS. II 1582 p. 187 (a. 1192): per transversus ire dividendo usque ad arcam de Vaccaria, recolligendo cuneos -os omnes usque ad arcam mezanam de costa de Curti.

I) *(en droit) manus mortua (forme: manus mortuorum)*: CARTUL. Gorz. 148 [c. 1124]: 1) *main-morte, coutume pesant sur la succession des dépendants généralement serviles*: a) *en général*: CAPIT. reg. Franc. II p. 15,14 (a. 829): ubicumque *commutationes* inutiles et incommode facte sunt, dissolvantur..., ubi vero -a ma-

nus interiacet aut alia quelibet causa... inventa fuerit, diligenter describatur. ib. II p. 330,31 (a. 865): si mortua manus vel preceptum regium super eas interiacet. b) *dévolution au seigneur de la succession totale ou partielle d'un dépendant décédé*: CARTA a. 1031—51 (Duvivier, Actes et doc. anc. concernant la Belgique I p. 183): annuerunt... ut... a manu -a... manerent immunes. ib. a. 1070—85 p. 44: pro -a manu, si uxorem duxerint non de sua lege, quicquid habuerint deveniet ecclesie. ib. a. 1068—1104: erant ex familia Sancti Vedasti de dimidia possessione pro -a manu. CARTUL. Molism. p. 522 (a. 1104): porro eorum hereditates, qui sub tali communitate matrimonia contraxerint, si sine filiis vel sine filiabus obierint, propter manum -am dominis suis possidende remanebunt. SUGER. carta p. 320: quoniam oppidani et mansionarii ville Beati Dionysii de exactione consuetudinis pessime, que -a manus dicitur... admodum gravati et afflicti. ACTA Phil. Aug. I 35 p. 50 (a. 1181): nec cuiquam licebit ab aliquo vel ab aliqua de communia manum -am exigere. (cf. ib. I 169 p. 204 [a. 1186]; I 279 p. 336 [a. 1189]; I 491 p. 14 [a. 1195] et II 539 p. 83 [a. 1196]). CONST. II 425,8 (a. 1200): de occiso homine -am manum habeat ille cuius servus vel de cuius advocatia fuerit. c) *droit de percevoir la main-morte*: SUGER. adm. p. 160: nos vero censum nostrum et tensamentum et -as manus et forisfacta et talliam pro voluntate nostra habemus. CARTA a. 1198 (DuC): emptione centum librarum manum -am in perpetuum concessi possidendam. d) *taxe en espèces payée au seigneur à l'occasion du décès d'un dépendant*: CARTA a. 1002 (Martène, Coll. I p. 362): familia... persolvat de respectione capitis sui II den., de -a vero manu VI. CARTUL. S. Vit. Virdun. p. 433,12 (a. 1025): de manu-mortua XII denarios. CARTA a. 1041 (Duvivier, Actes et doc. anc. concernant la Belgique p. 33): pro -a manu totidem solidos persolvant. LEDUIN. plac. gen. col. 1336^A: homo si mortuus fuerit, quinque solidos de -a manu dabit; femina cum mortua fuerit, nihil dabit, quia prolem suam in hereditatem dimittit. ACTA com. Namurc. 6 p. 17 (a. 1151): panifices et pellifices et sutores... ab omni exactione et precariis... sicut burgenses Namurcenses et a -a manu in omnibus liberi permanebunt. ACTA pont. rom. Gall. G 112 p. 159 (a. 1169—81): ut nullus comitum, militum, principum, castellanorum -am manum, talliam vel aliquam exactionem ab eiusdem ville incolis vel possit vel audeat exigere. CARTUL. Absiens. p. 46 (XIIe): dedi... talleam quam de -a manu et persone et mariagio habebam. (cf. P. Petot, L'origine de la main-morte servile dans Rev. d'Hist. du Droit, 1940—41 p. 275—309). 2) *rachat de fief, main-morte pesant sur un héritage féodal*: CARTUL. S. Launi Toarc. 14 p. 16 (c. 1140): preter hominum et placitum de -a manu quod solet fieri defuncto herede. 3) *v. mortimanus et manus (v. col. 178 l. 23 ss.)*.

K) *expression juridique*: vivus et -us, *sa vie durant et après sa mort*: CARTUL. scrin. Col. A IIa p. 75 (c. 1150—65): qualiter Immo ab genero suo Hartmanno omne ius hereditarium vivus et -us sic redemit et solvit.

L) (*en droit*) -um vadium, *mort-gage*: GLANV. leg. X 6: -um vadium dicitur illud cuius fructus vel redditus interim percepti in nullo se acquietant.

M) (*en droit*) *en parlant d'une cause perdue ou désespérée*: LEGES Henr. I 26,2 p. 562 (c. 1114—18): qui accusantur... si diem sic conductum subterfugiant respectatum, partem suam etsi non -am, faciunt tamen egiorem.

N) malum -um: *sorte de maladie de peau, malemort*: COLL. Salern. II p. 369: ad malum -um qui lupus vocatur valet folium bardane.

II) *subst.*: A) *masc. (surtout au pluriel)*: 1) *les morts*: WETT. Gall. 12 p. 263: voces quasi duarum mulierum flentium super -os suos. CAND. FULD. Eigil. I 10 p. 228: qualis est illa iustitia munerare -os et spoliare viventes. GERH. AUG. vita Udalr. 9: iudicem vivorum et -orum. DIPL. Henr. II 291 p. 357,32 (a. 1014): de elemosinis vel aliis rebus rite pertinentibus, de oblationibus scilicet atque -orum functione. CARTA a. 1078 (Vaissete, Hist. Languedoc, V pr. 352, col. 641): decantetur missa -orum. ADAM BREM. 4,31 p. 265,1: sepultura -orum. LANFR. const. p. 7: officium -orum. *au sing.*: VITA Corb. I 15 capit.: de -o illo qui furatus est equum eius. CARTUL. S. Alb. Andegav. I 388 p. 447 (c. 1082—1106): ut, per iudicium contra -um probaret.

2) *les pêcheurs, ceux qui n'ont pas la vie de la grâce*: HRABAN. univ. VII 6 col. 194^c: -i enim aliquando peccatores vel infideles significant. PETR. BLES. amicitia II,XXXII p. 428: sunt equidem homines amantes se et suis inservientes desideriiis, hii -i sunt viventes.

3) *droit versé au prêtre pour les enterrements*: CARTUL. S. Cucuph. III 858 p. 56 (a. 1121): quartam partem decimarum et -orum ad episcopum pertinentem.

B) *neutre*: 1) *bois mort*: ACTA Pont. 80 p. 117,21 (a. 1145—71): usagium ligni habendum de vivo et ad chauffagium de -o. CAL. rotul. Pat. a. 1377—1381, a. 1368 p. 107 (= a. 1190): concedo... ut... de forestis nostris...viride habeant ad herbargandum...et -um ad comburendum.

2) *bras mort d'une rivière*: CARTUL. Icaun. I 378 p. 541 (a. 1156): sicut -um de Boi venit a matre aqua et inde sicut mater aqua venit usque ad caput fossei.

moriskus, -i m. [maurus] *moresque*: CARTA a. 1081 (E. Ibarra y Rodríguez, Documentos correspondientes al reinado de Sancho Ramirez, II p. 155; dans ALMA XVII [1943] p. 115): tres -os. v. *mouriscus*.

moritetum, -i n. [pour murtetum, *station balnéaire aux environs de Baïes, de murtus, myrte*; cf. CELS. 2,17,1 et 3,21,6] *source d'eau chaude*: UGUTIO: hoc mortetum... i. aqua calida de terra manans, scilicet balneum, et dici-

tur sic quasi -um quia ibi morbi moriantur vel pereant, vel quasi mortuetum quia a mortuis, i. ab Inferis, creditur venisse.

morius, -i m. [*orig. inc.*] *forme*: morus: ALEX. NECK. utens. p. 98. *morue*: GUILL. CANT. Thom. (Becket Materials I 185): quem cum medicus... de pisce quem -um dicunt, vesci permisisset. RADULF. DIC. II p. LXXIX (BERNARD. SYLV. megacosm.): -us insipidus et amico dorea gustu. ALEX. NECK. utens. p. 98: diversi *pisces*... gobio, melanurus et capito... morus... megarus.

morlanensis, -e [Morlaas] *forme*: morlensis: CARTUL. S. Mont. 21 p. 38 (a. 1095). *de Morlaas (monnaie)*: CARTUL. S. Mont. 19 p. 36 (a. 1100): viginti solidos -es (CARTUL. Sord. 4 p. 4 [a. 1150]. CARTA a. 1180 [AA. SS. Oct. VII p. 1162^c]). CARTUL. Ausc. 71 p. 72 (a. 1143): LX solidos -is monete (CARTUL. Mont. Saln. 2 [a. 1182]).

morlanus, -a, -um [Morlaas] *forme*: merlanus: CARTUL. Berd. p. 129,174 (a. 1163). 1) *adj. de Morlaas (monnaie)*: CARTUL. Ausc. 39 p. 36 (a. 1094): LX solidos -os. 2) *subst. masc., en parlant des deniers de Morlaas*: CARTUL. Gimund. p. 209 (a. 1160): pro duodecim -orum solidis. CARTUL. Ausc. 79 p. 87 (a. 1180): solidos -orum monete. CARTUL. Mont. Saln. 42 (c. 1179): sol. -is. CARTUL. Berd. p. 1,1 (XII—XIIIe): pro LXVI solidos -orum.

mormoiraes v. *mormolialis*.

mormolialis, -is m. [cf. A. Port. mormulha lat. *memoriale, cf. J. Piel, Misc. de etim. portug. I (1953) 222—223. J. Machado Dicionario etim. da lingua portuguesa, s.v. mormoiraal] *forme*: mormoiraes: DOC. Port. reg. I 200 p. 247 (a. 1143). *borne pour marquer une limite*: DOC. Port. reg. I 200 p. 247 (a. 1143): quomodo vadit in directum ad salidoirum et de ipso salidoiro quomodo vadit ad illas mormoiraes et inde ad illam mamonam de Pelagio. ib. I 319 p. 419 (a. 1173): dividit cum Fornos per sumitatem de ipso castro de Fornos et per illos -es et per illam petram quam dicunt de Sanctarem.

mormolikium, -i n. [μορμολικεῖον] *épouvantail*: HENR. ARIST. transl. Plat. Phed. p. 33,23: hunc itaque tempta transsuadere ut non timeat mortem tamquam -a.

moro 1. v. *moror*.

moronus, -i m. [*orig. prérom., Vox Rom. 19,254*] *mouron* (Stellaria media): RECEPT. (IXe) B. CLXXXVIII p. 37: levistici, -o, saturegia, cerfolio.

moror 1. *forme*: moro: ANNAL. Fuld. Ratisb. a. 896 p. 129,2.

1) *agir avec lenteur, s'attarder (en parlant d'une personne)*: WETT. Gall. 30 p. 274: ceteris omnibus in psalmodia -antibus. WALTHARIUS 941: Franci coeperunt forte -ari / et magnis precibus dominum decedere pugna / deposcunt. RICHER. II p. 20: nec -atur B<runo> et... terram tiranni occupat. THIETM. (?) 5,2: archiepiscopum Coloniensem diu -antem expectant.

2) *être différé ou retardé, tarder (en parlant d'une chose)*: GUIBERT. NOV. gesta Franc. VI 7 col. 781^A: tractatur... ut nequaquam ulterius expeditio Hierosolymitana -aretur.

3) *s'étendre (sur un sujet)*: WALAHFR. Wett. 58: quid -or ista canens. HROTSV. Pafn. 1,21: quid -or in istis. ANAST. chron. 75,28: cum irrationabilibus declamationibus impii Origenis -aretur. TRANSL. Juvenal. 391,18: -ari debemus in laude omnium sanctorum. GERH. AUG. vita Udalar. 26 p. 412: in Dei laude et orationibus die ac nocte -abatur. THIETM. 4,17: quid multis -or? ib. 7,14: quicumque sit in fine nostro confessor, non -etur in gementi professione peccator. GERARD. MORES. delib. p. 284: si autem in littera occidente -amur, erimus occidentales, si in spiritu, nihilominus spirituales.

4) *rester, demeurer*: a) *en insistant sur l'idée de lieu*: EIGIL. Sturm. 13: venire et -ari apud locum illum. ANNAL. Xant. a. 837: imperatore -ante apud Magoniam civitatem. WIDUK. 2,40: eo tempore cum -aretur rex in campis silvestribus venationem agens. b) *en y ajoutant l'idée de temps, passer un certain temps*: CAND. FULD. Eigil. II 1,2: illic haud multa -atus / tempora. ANNAL. Xant. a. 864: totum pene annum -abatur in Bewaria. THIETM. 6,26: rex VII dies ibidem -atus. GERH. AUG. vita Udalar. 25 p. 410: ibique... aliquantis diebus -atus est. BERTHOLD. CONST. annal. a. 1077 p. 298: plus quam annum dimidium -abatur. HUGO CANTOR arch. p. 110: Romam profectus aliquot dies ibi -atus. OTTO FRIS. gesta 1,69: nuncios regis Hispanorum iam diu secum -atos dimisit. COMP. Pict. 15 p. 125: pergamenum illud in loco humido -ari aliquantulum.

5) *résider, habiter*: TRAD. Ratisb. 35 (a. 847–63): cum licentia... monachorum omnium -antium ad monasterium sancti Emmerammi. HRABAN. carm. 5,1: rure -ans. DIPL. Karlom. II 14 (a. 878): mancipiis infra curtem -antibus. DIPL. Otton. II 258 (a. 981): quedam loca supradictorum inibi -andi gratia sibimet pro beneficio retinuerat. DIPL. Otton. III 226 (a. 996): aliqui in pertinenciis ipsius episcopatus -antes vel laborantes. Ivo epist. I p. 206: locis in quibus -antur. VITA Pardi 632,30: in qua urbe Romualdus princeps -abatur. GUILL. CAS. I 438 p. 174 (a. 1191): sub porticu Enbriaci ubi -atur Philippus Cavaruncus. ALAN. INS. dist. col. 835^C: leo et ovis -abuntur simul.

6) *(au figuré) se trouver (dans une situation déterminée)*: RIMB. Ansc. 8: cum itaque in hoc sancto proposito biennio aut eo amplius -arentur. MIRAC. Agrippini, 326,13: ne amplius me sinas in hac calamitate -ari. CONST. I 398 (a. 1111): quia et Beati Petri fidelis est et in eius possessione -atur.

7) *(astron.) se trouver (pour indiquer la position de la lune, sa mansio ou mora)*: REGINO chron. a. 806: luna... -abatur in XVI. parte piscium.

8) *rester, subsister*: a) *au propre*: VITA Lamb. I p.

515: cuiusque tunc temporis visores... -antur narratores. b) *au figuré*: CARM. Salisb. 9,2 p. 643: immensas grates volumus tibi dicere, Baldo, / quod tua magna fides sic inconcussa -atur. WIPO gesta 4 p. 25: si illud odium iuste an iniuste pertulerit, adhuc in questione -atur.

9) *(avec inf.) balancer, hésiter à*: GERARD. MORES. delib. p. 161: hoc quidem audito, non -atur sol obedire precepto, quin potius retrograda concite facta tamdiu distulit cursum, quo Christi est servus (sc. Iosue) adeptus triumphum.

10) *banqueter, festoyer*: ANON. Gesta Hung. c. 46: multi hospitum confluebant ad eum (sc. duces Arpad) et ovanter -abantur cum eo.

moratus, -a, -um (*avec une négation*) sans tarder, sans retard: RICHER. II p. 90: nec -us, premissis centurionibus, ibat. WIDUK. 1,38 p. 55: Avaros, nichil -i cum gravi... manu festinant intrare Saxoniam. ADAM BREM. 2,35 p. 96,4: eum... nil -um statim ferrum ignitum gestasse. DIPL. Henr. V (St. 3012 = Mon. Boica X 3) a. 1107: comes... nil -us precipua prediorum parte suorum... super altare... delegavit.

morose v. 2. **morosus** et 3. **morosus**.

morositas, -tis f. 1) *empêchement, obstacle*: GUIBERT. NOV. gesta Franc. VIII 11 col. 827^A: naves limacea -te resistunt.

2) *retard*: MIRAC. Bertini II 10 p. 515,21: nuntii autem tante -tis spatio in iram accensi. ANNAL. Qued. a. 1024 p. 89,45: remota -te, Gosleri aggreditur... ibique diurna egrimonia per longa temporum fatigatur curricula.

3) *longueur (provocant une perte de temps)*: CARTUL. Credon. 96 p. 57: multi alii quorum nomina propter nimiam -em subtitulare recusavimus.

1. **morosus**, -a, -um 1) *ennuyeux* (UGUTIO: -us, -a, -um, lascivus, fastidiosus, vel fastigosus, id est superbus vel nobilis): DUNGAL. epist. 8: -um mihi visum est responsionem ab eo expectare propter hoc. TRANSL. sang. dom. in Aug. 10: ne ob -um opusculum ultra modum protelatum fastidiens lector nauseare compellatur. CONSUE. Trev. 2: sub -a... recitacione. CONR. HIRS. didasc. p. 33,20: ne -a sententiarum protractio lectorem tedio conficeret.

2) *pénible, terrible*: DIPL. Otton. II 167b p. 190,1 (a. 977): barroechie in exercitus nostri -a sustentatione... intulimus iacturam. LAMB. TUIT. Herib. 1,10 p. 749,17: conquerens passionis sue -am intemperiem. NIGEL. WIREK. stult. 3007 p. 112: tempestatesque -e.

3) *triste*: HERIM. AUGIENS. mus. p. 21,9: si generaliter... hypodorum suavem, hypophrygium modestum vel -um.

4) *mauvais, méchant* (UGUTIO: et post -us accipitur in mala significatione quam in bona, quasi malos habens mores): JOH. SARISB. policr. V 4 p. 291: moratos a bono, sive morigeros; -os vero a vitiis nominamus.

2. **morosus**, -a, -um [mos] *convenable*: PETR. COMESTOR serm. L col. 1841^B: satis accurate, nec sine brevitate -a formam sacre religionis propheta nobis expressit. WALTH. MAP. nug. cur. 142: pristina perierat facetia -aque iocunditas.

morose [2. morosus] *comp. morosius comme il convient, vertueusement*: LAMB. TUIT. mirac. Herib. 2,5 p. 1249,2: -ius eum secum tenebat et honesta interrogatione ad respondendum compellebat. DAN. BECCL. Urb. Magn. p. 92: vivere -e studeas, fugias vitiosa.

3. **morosus**, -a, -um [1. mora] 1) *lent* (UGUTIO: -us, -a, -um, tardus): HERIB. BOS. Thom. col. 1118^C: in his, inquam, pontificis exsequendis operibus forte nimis -us videor. ACTUS pont. Cenom. p. 460 (XIIe): -us in cunctis actibus suis et sine multiloquio magnificus. ITIN. Ricardi VI 5 p. 391: quorum comparatione cervus, aut damula, vel quodcumque alterius fugitivi generis animal, pigrescere videretur et -um.

2) *prolongé, long*: WALAHFR. Wett. pref.: nec tempus -um ad cautelam concessum est. CARTUL. Gorz. 123 p. 222 (a. 1007): -a deliberatione diu habita. LAMB. TUIT. Herib. 2,16: -a dilatio. CARTUL. Mai. Mon. Dun. 102 p. 95 (a. 1040—43): nomina ceterorum testium -um fuit scribere. GUIBERT. Nov. gesta Franc. IV 17 col. 748^D: estimantes eum -iori retractatione mutandum. EPIST. Tegerns. I 122: -o temporis intervallo. EPIST. Hann. 67: tam -am absentiam. CASUS Petrish. 4,1 p. 660,51: -o consilio... fratres inter se deliberare et prudenter pertractari oportere. HELM. 59 p. 114,28: oculisque -a contractatione visum restituit. GUILL. NEOB. hist. IV 39 p. 402: cum iam -a esset in Allemannia regis detentio. PETR. CANTOR summa p. 135,251: -a delectatio in cogitando circa aliquod illicitum, quam Augustinus dicit esse mortale.

morose [3. morosus] *comp. -ius*. 1) *longuement, en prenant le temps nécessaire*: CAND. TREV. epist. 1 p. 490,6: rogo ut diligenter et -e relegatis, quod cita occupatio nec correcte perfectio avulsit. CONSUET. Trev. 44 p. 56,2: campana autem tam -e debet sonari, donec omnia rite possint celebrari. GUIBERT. Nov. gesta Franc. II 4 col. 704^D: principibus... sua -e ac dispensative tractantibus. THEOD. EUCH. transl. Celsi 18: divinitati -ius supplicavit. VITA Reginsw. 3: cum nec situ loci nec copia venandi talem videretur maiestatem posse -ius iocundari... de loci qualitate... fidei relatione peroravit. PONTIF. ROM. XXVII,11 p. 208: distincte ac -e cantetur.

2) *lentement, avec retard*: THIETM. 6,33 p. 314: tarde veniebant ac -ius eos insequabantur. EKKEH. URAUG. chron. univ. a. 1107 p. 242,23: quo licet -e perveniens. EPIST. ad Hildeg. I 33 p. 197^B: munusculum quod ex charitate magis quam ex presumptione desidero, tam -e transmittis. CHRON. reg. Col. a. 1158 p. 99,5 (rec. I): comes... tardius ac -e regrediebatur. HIST. exp. Fred.

imp. p. 52,22: cum inde -e procederemus. ib. p. 98,5: -e navigans in Cypro applicuit. HIST. peregr. p. 131,15: exercitu interim per terram... -ius precedente.

4. **morosus**, -a, -um [2. motus] *marécageux*: MONAST. 5 Angl. V p. 121,7 (c. 1090): per vallem quandam -am et aquosam. CARTUL. Glamorg. III p. 138 (c. 1190): -am terram.

moroth *v. morth*.

morouzus, -i *m.* [orig. *prérom.*, cf. port. morouço, moroiço] *tertre, monceau de pierres*: DOC. Port. reg. 1,83 (a. 1124): ad illum -um inferiorem. *v. morauzus*.

morphea, -e *f.* [orig. *inc.*] *formes*: morfea: COLL. Salern. II p. 366. morpheon: COLL. Salern. II p. 187. *morphée, maladie de la peau* (cf. ital. morfea): COLL. 15 Salern. II p. 187: unguentum ad omnes sorditates faciei et lentigines et -on. ib. II p. 366: morfea est macula in cute veniens ex corruptione nutrimenti, quod nimirum est lepra in carne, hoc est -a in cute. GUILL. CANT. Thom. (Becket Materials I 416): monachus Helyas lepra vel -a laborabat, / sic ulcerosus ut Lazarus alter diceretur.

morphoma, -atis *n.* *v. morfoma*.

morphosis, -is *f.* [pour metamorphosis] *forme acc. sing.*: morphoseon: PETR. COMESTOR hist. schol. col. 1543^D.

25 **métamorphose**: PETR. COMESTOR hist. schol. col. 1543^D: timensque pueri morphoseon, id est commutationem. INNOCENS III de miseria II 24 p. 57: hec luxuria ignominiosam -im operantur, quam apostolus non confunditur nominare. ALEX. NECK. nat. rer. II 107 p. 189: fabulosa... Nasonis -is. ib. II 189 p. 399: Naso in sua -i describat. id. laus sap. div. 375 p. 429: veteres si deseris actus, / dextre divine -is ista placet.

morra, -e *f.* [orig. *prérom.* cf. ital. du Sud: morra] *rocher*: GREG. CAT. reg. Farf. IV 657 p. 21 (a. 1012): 35 a quarto latere -a. ib. IV 675 p. 40 (a. 1012—13): a quarto latere -a et limite (cf. ib. IV 676 p. 41 [a. 1013—14]).

morressa, -e *f.* [5. mora] *marais*: MONAST. ANGL. VI,II p. 941 (c. 1200): terram... infra maram... usque 40 ad -am.

morrueda, -e *f.* [pour hemorrhoida] *hémorroïde*: RECEPT. B. LXXXVI p. 39: ad -as.

mors, -tis *f.* *mort* (UGUTIO: hec -s, -tis, id est dissolutio anime et corporis et ponitur pro qualibet destructione et corruptione. LABORANS iustit. IV 17 p. 42: -s est resolutio, molestia similiter et nature decessu mutatio. Est autem mortalitatis consequens):

I) *au propre*: A) *mort physique, trépas*: 1) *en général*: EINH. Karol. 14: nisi festinata fuisset -te preventus. 50 HRABAN. carm. 39,59: tempus -tis dominice. AGIUS vita Hath. 27: ultra modum eiusdem filie -tem dolebat. HROTSV. Mar. 116: amara -s. GERH. AUG. vita Udalt. 24: subitanea -te... defunctus est. WIDUK. 3,75 p. 153: nuntiatur populo -s eius. WALTH. SPIR. Christoph. I 27:

cum iam grate sibi -tis tempus instaret. ADAM BREM. 2,42: Otto imperator... immatura -te preventus occubuit. CONST. I 52 p. 100,30 (a. 1052): quoniam plerosque ... veneficio ac diverso genere furtive gesta -tis perire audivimus. HILDEGARD. phys. 6,35: -tem hominis scit. OTTO FRIS. gesta 1,9 p. 26: post -tem Willehelmi comitis. ib. 2, 25 p. 131: ex fetore pestilentie morbidos et iam -ti proximos. 2) *expressions signifiant la mort*: in articulo mortis: RIMB. Ansc. 3 p. 21: in ipso -tis articulo. CARTUL. eccl. Halb. I 5 p. 6: quolibet ex ipsis in articulo -tis constituto. obitus mortis: HRABAN. carm. 34,6: post obitum -tis dona beata metens. ANNAL. Camald. 47,38 (a. 951): quando venit ad obitum -tis sue. interitus mortis: GUNT. COL. ad Hadr. p. 246,39: omnibus horis atque momentis de -tis interitu. GERH. AUG. (?) mirac. Udalr. 22: sibi imminere -tis interitum. 3) (*spécialement*) *destin mortel de l'homme, condition humaine*: WALAHFR. carm. 5,42,1: postquam primo homini seve sententia -tis / iuste ulciscens venit ab ore Dei. WIPO gesta 2: eos quos communis conditio -tis preoccupavit. 4) (*en droit anglais*) *mors antecessoris, mort d'ancêtre*: GLANV. leg. VII, 9: si denegetur alii hereditas sua cum maior factus fuerit, poterit inde habere assisam et recognitionem de -te antecessoris sui. ROTUL. cur. reg. I, 1 (a. 1194): recognitio summonita... de -te antecessoris.

B) *mort personnifiée*: SALOM. III carm. 1,2,54: simplex -tis facies. FROUM. carm. 11,43: vulnera -tis. BRUNO QUERF. frat. 7 p. 722,40: hasta et acutus gladius non eruerunt eum de manu -tis, que sola nescit honorare reges. CHRON. Reinh. a. 1191 p. 548,14: plana tympora, unguis lividi nichil aliud quam -tis responsum indicarunt. (*spécialement*) *avec un adj.*: RUOTG. COL. 42: -s seva, -s horrenda. THIETM. 7 prol.: seva -te premendum. OTTO FRIS. gesta 1 prol. p. 11: -s pallida.

C) *aspect de la mort*: MIRAC. Agrippini 327,2: erat visu deformis, -ti simillimus. GALTER. CASTIL. Alex. V 101 col. 510^D: -s in vultu visa sedere est.

D) *danger de mort*: VITA Rich. p. 569: crevit procella, ... furebat mare et omnia -tis plena cernebantur. EKKEH. IV bened. I 21,46: Caleph et Iosue botrum de -te tulere. *expressions ad mortem, in mortem signifiant mortellement, jusqu'à la mort*: ANAST. chron. 316,5: infirmata est imperatrix pene ad -tem. THIETM. (?) 5,42: cum iam usque ad -tem egrotare cepisset. VITA Mathild. I 9: contristatus usque ad -tem, timuit. BERTHOLD. CONST. annal. a. 1078 p. 313: usque ad -tem vexabantur. CARTUL. Mai. Mon. Vindoc. 86 p. 134 (a. 1066): infirmatum ad -tem. CARTUL. Mai. Mon. Dun. 24 p. 26 (a. 1064): ad -tem vulneratum (cf. LAMB. ARD. hist. Ghisn. 58 p. 590,25). VITA Amor. (AA. SS. Oct. IV 344^B): in -tem fere sauciato.

E) *maladie mortelle*: CARTUL. Camaler. 36 p. 19 (XIIe s.): dum -tis infirmitate gravaretur. HILDEGARD. phys. 1,49: cum in aliquo homine tabes eius in nigram

pustulam vertitur, in qua -s hominis est que dicitur seltega. (*spécialement*) *épidémie*: ANAST. chron. 276,24: pestilens -s a Sicilia incipiens, velute quidam ignis depascens.

F) *meurtre, homicide*: DIPL. Henr. III 342 (a. 1055): si quis igitur eos *canonicos*... assalire, vulnerare vel occidere quesierit... pro -te vite sue penam, pro ceteris se centum libras auri... compositurum agnoscat. ANNAL. Altah. a. 1067 p. 73,16: inter principes Baioaricos periculose erant exorte inimicie, unde facte sunt hominum -tes innumere. DIPL. Henr. V (St. 3214 = Waitz, Urkunden z. Verf.-Gesch. 17) a. 1108: si quis hominem vel mulierem interfecerit -te que dicitur morth. CONSUET. Barcin. 5 p. 4: per -tem eius emendetur LX uncie. ACTA Henr. Leon. p. 84,23 (a. 1162 *spur.*): aliquis convictus -tis. ROTUL. scacc. Norm. II p. 109b (a. 1184) XLIII solidis [de clataillis Rogeri Livarde fugitivi pro -te Torel de Escocie. et ib. *passim. spécialement*: a) *attentat*: LEX. Saxon. 24: qui in regnum vel in regem Francorum vel filios eius de -te consiliatus fuerit, capite puniatur. S. Steph. decr. II. c. 2: si quis in consilio regie -tis aut tradicionis regni legaliter inventus fuerit, ipse vero capitalis subiaceat sentencie. DIPL. Henr. IV 418 (a. 1091): in regnum et in personam nostram -tem totiens dictasse deprehensus. b) *mise à mort, massacres*: RAHEW. 3,1 p. 167,25: cum... nullam possint agriculturam in quibusdam locis exercere, venationibus et -tibus dediti sunt. HELM. 1 p. 7,13: sunt *Poloni atque Boemi*... in rapinis et -tibus crudelissimi; non monasteriis, non ecclesiis aut cimiteriis parcut.

G) *connaissance du cas d'homicide (cas de haute justice)*: CARTA Henr. I a. 1134 (Haskins, E.H.R., XXIV [1909] p. 211): concedimus... omnes regias libertates, murdrum, -tem hominis, plagam. ACTA Henr. II, II 531 p. 107 (a. 1172—78): sicut teneo mea propria, cum multro et -te hominis et plaga et mehaing et sanguine et duello et latrone.

H) (*par métonymie*) *celui qui cause la mort, destructeur*: LIUTPR. legat. 181,16: Saracenorum -s Nicephorus. OTTO FRIS. chron. 6,26 p. 290,4: hii duo posteriores Ottones... tam feroces... fuere ut unus pallida -s Saracenorum seu sanguinarius... diceretur. CHRON. Lauresh. 79 p. 361 (a. 1170—75): Otto secundus... ob insignia que cum Sarracenis gessit prelia, pallida -s Saracenorum cognominatus.

I) *peine de mort* (UGUTIO s. v. pena: sunt septem genera penarum in legibus, scilicet dampnum, vincula, verbera, talio, ignominia, exilium, servitus, -s.): DIPL. Caroli M. p. 380,24 (a. 801): pro quibus ad -tem quis condempnatus. THEGAN. Ludow. 22: omnes iudicati sunt ad -tem. HRABAN. epist. 41 p. 480: tale crimen iudicio -tis puniendum esse decrevit. WALAHFR. Mamm. 23,13: stringetque reos sententia -tis. VITA Meinw. 132 p. 67,15: maiestatis rea filii que proprii parricida -ti

adiudicatur. STATUT. Susat. 24 p. 33 (a. 1120): -te punietur.

J) *exécution d'une sentence de mort, dernier supplice*: PASS. Nicantri 272,18: sin autem trademini in -tem. PASS. Petri 356,27: cum duceretur ad -tem martyrii Paulus. MIRAC. Euphebi 333,1: hoc baculo plures iam credite -te peremptos. IVO epist. I p. 12: sputis ac demum -ti crucis addixit. PETR. COMESTOR hist. schol. col. 1419^C: -te moriatur.

K) *tortures (physiques ou morales, cf. l'expression 'souffrir mille morts')*: OTTO FRIS. chron. 2,51 p. 129,10: hec omnia nutantium rerum mala et, ut ita dixerim, cottidiane mortalium -tes ad veram... eternitatis vitam nos mittere deberent. HELM. 40 p. 82,11: quantas -tes in captivitate pertulerit, non tam exesi corporis specie quam ultionis acerbitate expressit.

II) *au figuré*: A) *disparition d'une chose*: HRABAN. univ. VI,I col. 140^D: crucifixio quippe interioris hominis poenitentiae dolores intelliguntur, et continentie quidem salubris cruciatus per quam -tem -s impietatis perimitur. BERNARD. serm. in cant. I 24 p. 161,3: -s fidei est separatio caritatis.

B) *mort spirituelle, perte de la vie de la grâce*: SMAR. diad. col. 649^A: -s anime dicitur esse peccatum, sicut propheta ait. HRABAN. univ. XXII, VII, 6 col. 194^{C-D}: -s non solum carnis obitum sed etiam interitum anime et damnatorum inferi significat. ib. XII, III col. 335^A: de quo qui, relicta gratia Dei, gustaverit, -te morietur. WALAHFR. imag. Tetr. 195: illa gulam -tis fidei mucrone trucidans. CAND. FULD. Eigil. II 18,4: qui non vult quemquam peccati -te perire. POETA SAXO 5,80: in -tem propriam tradideras animam. VACAR. (Studi e testi 115 p. 519): de ea -te quam Adam ex illo peccato meruit, hec intelligenda sunt, hec est, etiam de -te anime. AELR. anima II p. 127,2: -s in anima quomodo cadere potest. PHYSIOLOG. XXI p. 38: cum viderit diabolus populum qui ambulat in tenebris et umbra -tis modo converti ad Dominum vivum. HUGO S. VICT. miscel. LVIII col. 784^B: -s spiritualis tribus modis invaluit; per affirmationem, per dubitationem, per negationem.

C) *(dans la doctrine de la Rédemption) mort vaincue par le Christ*: AGIUS epic. Hath. 108: si siquidem defunctum...credimus Jesum, ut surgens -tem vinceret horrificam. POETA SAXO 3,146: quo pariter vicit -tem -tisque ministrum. ib. 3,429: et quo -s -tis fuit infernumque momordit / reddidit et nobis vitam de -te resurgens. TRANSL. sang. Dom. in Aug. 2: tibi perfide -ti -tem quondam Deus per prophetam minatus est. FROUM. carm. 36,6-7: traxisti de -te tuos, -s mortua dormit, / ex quo -te tua recreasti gaudia vite. WALTH. SPIR. Christoph. II 5,116: cum -s ipsa sibi vivo sit mortua Christo. PETR. LOMB. comm. Rom. 5 col. 1390^A: hoc regnum -tis... gratia destruit Salvatoris.

D) *expressions*: 1) *signifiant le Christ*: HROTSV. Dion.

89: -tis peremptor. id. Agn. 310: -tis victor. 2) *signifiant le Diable*: POETA SAXO 3,146: -tis minister. HROTSV. Theoph. 102: -tis rex. GUILL. CAMP. dial. col. 1071^C: -tis inventor, diabolus, nihil de suo in eo reperit. PETR. LOMB. comm. Heb. 2 col. 221^A: diabolus, auctorem -tis. 3) *peccatum ad mortem, péché mortel*: BERNARD. serm. de div. VI col. 558^A: quoniam istud omnino est peccatum ad -tem, cum ex consensu et deliberatione delinquimus, proprio iudicio condemnati. ib. XIII col. 574^B: in gravioribus quidem et que peccata ad -tem sunt, opus est non modo penitentia verum etiam continentia. 4) *mors eterna, damnation*: HRABAN. epist. 29 p. 447: in precipitium -tis eterne anima dimergitur. JOH. SCOT. ier. Dion. III 3 p. 253: ab ipsa -te purgat eterna. BERTHOLD. CONST. annal. a. 1077 p. 291: -te damnandus eterna. *ou absolument*: GERARD. MORES. delib. p. 141: denique sui (*sc. Christi*) mors pretiosissima inter nos et -tem media facta est. 5) *porte mortis, domaine de la mort spirituelle, les Enfers*: GODEFR. S. VICT. microcosm. 231 p. 252,17: imperant enim sancti angeli, dominum suum precurrentes ad inferos, nequam angelis aperire portas eorum, id est portas -tis. ib.: introeant erepti de portis -tis.

E) *vie terrestre (par opposition à la vie éternelle)*: CARTUL. Clun. I 187 p. 174 (a. 912): in ultima die sue -tis. JOH. FISCAMN. conf. theol. III p. 149,203: gaudet evasis se iam turbulentum pelagus huius vite misere et periculose, que potius -s dicenda est quam vita. BERNARD. serm. sup. cant. I 21 p. 122,8: quamdiu quidem gemit sub corpore -tis huius et huius seculi nequam retinetur inclusa carcere. CARTUL. Salvan. 470,5 p. 388 (a. 1167-71): non obiit sed abiit ad patres suos, de -te ad vitam, de labore ad quietem.

F) *extase*: BERNARD. serm. in cant. II 52,4 p. 92: ego non absurde sponse exstasim dixerim -tem, que tamen non vita, sed vite eripiat laqueis... utinam hac -te ego frequenter cadam, ut evadam laqueos -tis, ut non sentiam vite luxuriantis mortifera blandimenta... bona -s, que vitam non aufert, sed transfert in melius.

G) *expression adv., morte tenus, jusqu'à la mort*: LANTFRED. transl. Swith. p. 379: probrosis voluptatibus deservire -te tenus.

morsacius, -i m. [mors?] *meurtrier?*: CARTUL. Osn. I 236 p. 199¹ⁿ (a. 1120): manifesto autem Dei iudicio eo -o interfecto, predecessor meus... filio eius... officium et beneficium patris concessit.

morsatilis, -e [mordeo] *capable de mordre*: UGUTIO: -is, -e, ad mordendum abilis.

morsellum, -i n. v. *morsellus*.

morsellus, -i m. *formes*: morcellus: PETR. BLES. col. 997^D. morsellum: CARTUL. S. Vinc. Cenom. 678 col. 396 (XI^{ex}). ROB. TORIG. chron. add. II, 12 p. 242.

1) *bouchée, morceau (de viande)*: VITA Filib. (AA. SS.

Aug. IV p. 74): primo -o carnis... strangulatus. ODO CERT. fab. p. 190: certe comedo pingues -os.

2) *morceau*: a) *au propre, pièce (de viande)*: ADELARD. BATH. cur. acc. p. 10: de lumbis eius *capri* tres -os accipe. ib. p. 13: magnos -os vaccine in aqua tepefactos ... appone. b) *au fig.*: PETR. BLES. col. 997^C: ve cordi quod ad similitudinem ioculatoris vagos et verecundos morcellos extra domum suam translutit.

3) *pièce (de terre), parcelle*: CARTUL. S. Vinc. Cenom. 678 p. 396 (XI^{ex}): quoddam morsellum terre. CARTUL. Tiron. I p. 221 (a. 1135): dedi... pro XXX solidis -um terre. ROB. TORIG. chron. add. II 12 p. 242: -um terre ibidem reddens unum boisellum frumenti.

4) (*sens actif*) *celui qui mord*: STEPH. TORN. summa 15,1 p. 24: diabolus dicitur quasi -us, quia dupliciter mordet, in corpore sc. et in anima.

morsice adv. [morsus] *en mordant, en déchirant (au fig.)*: ACTA Val. For. 65,13 v. 1: irruente in eos spiritu maligno vicissim se misere (*var. lect. -e*) dilaniabant.

morsico 1. *mordiller*: UGUTIO: mordeo... et morso, morsas, frequentativum, et -o, -as, aliud frequentativum.

morsillis, -e [mordeo] *capable de mordre*: UGUTIO: -is, -e, aptus ad mordendum.

morsio, -nis f. [mordeo] *morsure (au fig.)*: VITA Petri Abrinc. 15 p. 499: -nes non sustinens conscientie.

morso 1. [mordeo] *mordiller*: UGUTIO: mordeo... et -o, -as, frequentativum.

morsum [mordeo] *mors (de cheval)*: LIB. S. Cruc. 187 p. 188 (a. 1175): dimitto... Sancto Paulo de Campo I -um.

morsura, -e f. [morsus] 1) *morsure*: PAUL. AEGIN. cur. 159,9: qui ex -is venenatorum in passionem veniunt.

2) *morceau*: OBERT. SCRIBA a. 1190,61 p. 26: petebat scilicet s. XI pro medietate duorum porcorum et s. II et d. III pro -a unius porci.

morsus, -us m. forme: mursus: VITA Wynneb. p. 112,28. 1) *morsure, action de mordre*: LEG. Burgund. 56,7: -us canis. ANON. cleric. et rustic. 16 p. 248: rusticus ille vorax totum consumeret uno -u. HRABAN. epist. 41: quem canis furens -u in pede laceravit. HROTSV. Cal. 9,30: serpentinis -ibus. THIETM. 1,27: canis... dexteram eiusdem rapido -u... abstraxit.

2) *par métaphore (au sujet du péché)*: LEO III epist. p. 61,2: ut non lupinis -ibus id est diaboli stimulis lanie-mini. RIMB. Ansc. 1 p. 19: ne peccatis promerentibus luporum patere incipiamus -ibus. AGIUS epic. Hath. 378: nosque lupi miseras -ibus agpositas. DIPL. Henr. III 80 p. 105,10 (a. 1041): ecclesiam... luporum dentibus eripere, ne... quererent eam avidis -ibus iugulare. Ivo epist. I p. 128: ne lupus invisibilis... oves dominicas... occultis -ibus strangularet.

3) *au fig.*: ALCUIN. carm. I 182 p. 173: more... -ibus. HRABAN. carm. 10,8: -ibus invidie. id. epist. 28 p. 444: contra invidios emulorum -us. VERS. Schol. 105,21:

-ibus (*viti tristitie*) vastata mens. TRANSL. sang. dom. in Aug. 2: ex -u noxialis *mortis*. BERNARD. serm. de div. IV col. 551^C: cum primus parens devoravit me -u amarissimo. ACTA Ludov. VII 18 p. 352 (a. 1138): ne... -um livoris iaculari presumant. ORD. VIT. hist. VI 1 t. III p. 1: invidorum -ibus iniuriati. PETR. COMESTOR hist. schol. col. 1138^C: -u proditiōnis.

4) *morsure, blessure par morsure*: RECEPT. C. LIII p. 73: coepa ex mulsa decocta cum melle trita -ui inponatur.

5) *coupure, morsure des ciseaux*: ALAN. INS. planct. nat. p. 503: forpicias -um capillorum sensit extremitas.

6) *saveur âcre, piquante*: EKKEH. IV bened. II 155: sinapis... -ibus acris.

7) *douleur, tourment*: a) (*au propre*): RECEPT. C. XXV p. 68: vulnus vero iecoris si mundus fuerit, ita ut sanguinem emittat et -um sentiant ibidem. b) *au figuré*: ANSELM. CANT. orat. LX col. 966^A: qui erat mors mortis et -us inferni.

morta, -e f. v. murta.

mortagium, -i n. [mors] *don à cause de mort*: CARTA a. 937 (Becerro de Cardeña 286 p. 300): quando migravero, que misisis (*sic*) me -a et missas que me facias. *v. mortalagium.*

mortalagium, -i n. [mors] *casuel reçu par les églises en contre-partie du droit de sépulture et du service funèbre (offrandes de numéraire et des vêtements du mort, dons de meubles et d'immeubles pour l'âme du défunt)*: CARTUL. S. Vict. Mass. I p. 575 (c. 1060): cum omnibus que ad easdem ecclesias pertinent, id est cum primitiis, offerendis, -um, mansiones. CARTUL. Nic. 1 p. 1 (a. 1108): sunt autem ecclesiastici fructus canonicorum omnes decime totius Nicie, excepta que reservanda est episcopo decimarum sexta parte et preter decimas pontificalis dominicature, -um vero totum. CARTUL. Lerin. 24 p. 21 (a. 1129): de -is preterea totius episcopatus Foroiuliensis ita diffinitum est ut si sani vel infirmi vivi voluerint venire ad monasterium, quicquid dederint aut transmiserint, monasterium sine querimonia habeat; de mortuis autem similiter data sibi recipiant in pace. CARTUL. S. Pont. Nic. p. 27 (a. 1142): parrochiani Nicie civitatis... causa tumulandi, ad ecclesiam sancti Poncii, salvo iure -i Niciensis ecclesie, cum ceteris bonis libere pergant. ACTA pont. rom. Gall. D 28 p. 107 (a. 1155): tertiam partem decimarum et candelarum et -i. CARTA a. 1166 (Gallia christ. noviss. Arles 613 col. 241): cum cimiteriis et -is... dimidiam partem -i et omnium obventionum mortuorum. CARTA ep. Massiliensis a. 1170 (DuC, cf. Arch. dép. B. d. Rh. 6 G, liasse 2, pièce 11): salvo iure matricis ecclesie et in sepeliendo et in -o, liberam eis facultatem concedimus. CARTA a. 1174 (Gallia christ. noviss. Sisteron, instr. XVI col. 452): cum oblationibus et omni iure parrochiali et -o ad ecclesiam pertinente. CARTA a. 1190 (Arch. dép. B. d. Rh. 6 G,

liasse 4, pièce 19): quicquid -i infra villam Massiliensem a quocumque obvenerit maiori ecclesie sive sepeliatur apud sedem sive alibi. (cf. CARTA Massiliensis 1203 dans Père Antonin de l'Assomption. Les origines de l'ordre de la Très Sainte Trinité p. 93 [Rome, 1925]): tocius -i et relictis sive in rebus mobilibus sive in immobilibus sive se moventibus sive in pannis omnium illorum qui ibi sepulturi fuerint... medietatem liberam ecclesie... reddetis exceptis lectis ligneis). v. *mortagum*, *mortalitas* (III), *morticinium*, *morticinum* et *mortuarium*.

mortalis, -e. 1) *adj.*: A) *mortel*, *destiné à la mort*: 1) *au propre*: SMAR. reg. Bened. col. 752^C: hinc datur intelligi quia per concupiscentiam -is corporis maxime peccatum regnat in homine. AGIUS epic. Hath. 166: caro -is est simul et fragilis. RICHARD. S. VICT. trin. III 10 col. 921^D: in hac... substantiarum pluralitate (*ex quibus constat humana persona*) alia (*est*) -is, alia immortalis. LABORANS IV 17 p. 42,13: immortale... potentiam non moriendi designat, impotentiam vero -e, sitque forte necessitatem. GODEFR. S. VICT. microcosm. 8 p. 35,31: destituit peccatorem et fecit eum -em, id est non potentem non mori. ROLAND. BANDIN. sent. p. 121,6: creatus erat -is, i. potens mori et non potens non mori.

2) (*au fig. et par extension*) *humain, terrestre, d'ici-bas*: LIUTG. Greg. 2 p. 69: prosperitatem vite -is. CARTUL. S. Mar. Paris. I, X p. 251 (a. 850): ad omnes eiusdem congregationis necessitates et sustentacula -is vite ministranda. CARTA a. 852 (Gallia Christ. nov. St-Paul-Trois-Châteaux 39 col. 41): pro -i vita temporaliter exigenda et futura feliciter obtinenda. POETA SAXO 4,280: -isque iubens vite finire tumultus. WALTH. SPIR. Christoph. II 6,204: ubi -es revocavit Apollo labores. JOH. AMALF. mirac. 67,35: nihil in sepulchro reposuimus... nisi tantum -ia iura. CARTUL. Saviniac. 127 p. 89 (a. 976): ad -em vitam temporaliter deducendam. THETM. 4,75 p. 218: omnis laus in fine canitur, et -is conversacio igne probatur. DIPL. Cunig. 2 (a. 1025): ut... domina, quamdiu...viveret...res...possideret, post decessum vero vite -is...lege precaria refunderentur. BERTHOLD. CONST. annal. pref. p. 268: ipsa hec vita -is contemptui et tedio est. GUILL. PICT. gesta p. 94,39: non longe ante diem quo -i sponso iungeretur.

B) *mortel*, *qui entraîne la mort*: 1) *du corps*: a) *par l'effet de la maladie*: BERTHOLD. CONST. annal. a. 1079 p. 319: -iumque febrium. b) *par l'effet d'une sentence judiciaire*: THEGAN. Ludow. 22: illud iudicium -e, quod ceteris factum fuerat, imperator exercere noluit sed consilarii Bernhardum luminibus privaverunt. CONST. I 454,6 p. 682,11 (a. 1133—37): si non petierit (*beneficium a domino*)... damnatur, nisi per -em litem remanserit vel per infantiam.

2) *de l'âme (en parlant du péché mortel)*: CAPIT. reg.

Franc. II p. 411,27 (a. 845—846): quia anathema eterne est mortis dampnatio et non nisi pro -i debet imponi crimine. AMALAR. inst. can. col. 830^A: qui post baptismum aliquo -i peccato corruptus. FLOR. LUGD. miss. col. 61^B: ab unitate et societate Christi et Ecclesie, nec per hereses, nec per schismata, nec per -ia crimina separati sunt. RICHARD. S. VICT. diff. pecc. col. 1193^C: -e vero peccatum... eternam mortem inducit. ROB. MELODUN. sent. I, III, 18 (éd. R. Martin III 2 p. 67): in aliis nempe error est venialis, verum in fide trinitatis omnino est -is. PETR. LOMB. sent. II. 42,3 p. 529, 30: -e peccatum est per quod homo mortem eternam meretur.

C) *mortel*, *implacable*: CONST. I 77 p. 129,9 (a. 1106): quin nos caperes et captum -ibus inimicis ad illudendum et custodiendum traderes. EPIST. Henr. IV 37 p. 49,7 (a. 1106): traditi sumus -ibus nostris inimicis. CARTUL. Saviniac. 649 p. 328 (c. 1030): sic me habeat quasi inimicum -em. ACTA com. Namurc. 9 p. 28 (a. 1154): pro -i odio. WALTH. MAP nug. cur. V, 5 p. 229,11: inimicie -es, i. ad mortem periculose. ROTUL. cur. reg. I 322 (a. 1199): omnes -es inimici sui fuerunt. ANDR. CAPELL. amor. III p. 330: amor preterea inextricabiles consuevit hominibus -es guerras parare et perpetue pacis foedera remove.

D) *où l'on meurt*: CARTUL. Paracl. 85 p. 110 (a. 1194): postquam in lecto -i iaceret.

II) *subst.*: A) *masc., homme (généralement au pluriel: les mortels, le genre humain)*: AGOBARD. fil. Lud. Pii col. 311^A: inauditum antea -ibus. CAND. FULD. Eigil. II 25,8: condita fata manent cunctis -ibus egris. WANDALB. mens. 112: telluris que novas fruges -ibus egris ostendens. TRAD. Frising. 784 (a. 857): cum -es animarum lucra querere satagebant, quid aliud faciebant. AGIUS epic. Hath. 219: nam cunctis commune mori -ibus extat. RIMB. Ansc. 26 p. 55: nec in quolibet -ium aliquando tantam fidem invenisse. DIPL. Karoli III 94 (a. 884): divina sumus gratia quodammodo ceteris -ibus sublimati. WIDUK. 3,55: castra hostium invasa, et multi -es interfecti vel capti. HROTSV. Agn. 72: celestes et -es. WALTH. SPIR. Christoph. I prol. p. 64: cum id communis omnium fere -ium habeat consuetudo. ACTA pont. Rom. Gall. I 227,39 (a. 1133—43): nulli omnino -ium liceat. OTTO FRIS. gesta I prol. p. 9: ad terrendas eorumdem -ium mentes. UGUTIO s.v. mordeo: et substantive hic, hec -is, -e, et quamvis multa sint -ia, tamen homo dicitur -is per excellentiam miserie quia pluribus mortibus, passionibus, angustiis, tribulationibus, doloribus, infirmitatibus subiaceret miser homo quam alia res.

B) *neutr.*: 1) *dépouille mortelle, corps*: VITA Liutb. 13 p. 19,20: ut -e nostrum sue immortalitati in regno suo particeps fieri mereatur. ANNAL. Qued. a. 1015 p. 84,1: non erat locus evadendi... sed -ia sua indubitanter illi voverunt, qui et mortificare solusque potest vivificare.

2) *péché mortel*: PETR. CANTOR summa p. 28,83: cum penitet in ecclesia de -i ultimo. STEPH. LANGTON quest. (O. Lottin, Psychologie et Morale II p. 408): propositio -i de quo dissensio est inter canonum peritos vel inter theologos. 3) *culpabilité, nature soumise au péché*: GERARD. MORES. delib. p. 286: nobis autem revelavit per spiritum suum, qui venit querere nostrum -e, et facere Ethicum, quod imprimis erat caninum, quamquam humanum.

C) *au neutre pluriel, choses terrestres*: AGIUS epic. Hath. 369: scimus enim debere mori -ia cuncta.

mortaliter mortellement: 1) *conformément à la condition des êtres voués à la mort*: AGOBARD. fid. ver. XV col. 280^A: hominibus -r viventibus invisibilis. ODO CLUN. epit. Job col. 136^A: et immortaliter mortalis est, et -r immortalis. 2) *de façon à entraîner la mort*: a) *du corps*: BERTHOLD. CONST. annal. a. 1075 p. 278: ecce iam evaginatus Petri gladius... Ananiam et Saphiram de precio agri fraudantes et Spiritui Sancto mentientes -r attigerat. ib. a. 1079 p. 324: febribus -r arreptus. b) *de l'âme (en parlant du péché)*: GEZO 389^D: -r peccantes a sacramentis dominicis arceantur. PETR. CANTOR summa 131,132: non penitet de illis... ergo contemnit et ita -r peccat. PETR. LOMB. sent. IV 18,8 p. 865: cum enim quis -r delinquit et gratia virtutis privatur.

3) *à mort, implacablement*: REGISTER. Pant. Col. 11 p. 95,13 (a. 1176): ne autem huic veritati dolo vel fraude... aliquis -r se opponat.

mortalitas, -tis f. I) *nature des êtres mortels*: A) *condition mortelle, nature humaine*: LEIDR. epist. col. 884^C: Christum Jesum qui factus est particeps -tis nostre ut nos participes faceret divinitatis sue. HALITG. penit. col. 653^D: particeps -tis nostre. SMAR. diad. col. 654^C: -tis nexibus absolutus. WALAHR. expos. in psalm. col. 781^B: ut experirer tenebras -tis quas ille intellectus non haber. CAPIT. reg. Franc. II p. 21,34 (a. 831): post nostrum ab hac -te discessum. AGOBARD. Amal. col. 342^A: Augustinus hoc vestimentum -tem carnis esse dicit. AGOBARD. reg. eccl. col. 197^A: sed si deest in hac -te, non deest ille qui animam suam posuit pro ovibus suis. DHUODA lib. man. p. 152: ut ex filio -tis filius vivi omnipotentis mereatur appellari. RADBERT Jer. col. 1147^C: -s procul dubio livore peccati contracta. id. Matth. col. 577^B: post finem seculi, quando plenissime -te exuti, sancti regnabunt cum Domino. ANGELOM. LUXOV. genes. col. 138^C: eiectionem eorum de paradiso ad -tem demonstrabat. FLOR. LUGD. Amal. col. 77^A: quoniam conditio -tis et mortis ad poenam pertinet prevaricationis antique. RIMB. Ansc. 3 p. 21: cumque anima... egrediretur a corpore ac statim in alia pulcherrima specie corporis omni -te ac sollicitudine carentis appareret. REMIG. psalm. col. 821^A: detrusum est in has miserias passibilitatis et -tis. ODO CLUN. epit. Job col. 253^D: ipsa eos carnis sue -s excitasset ad amorem vite immortalis.

ib. col. 292^A: ipsa presentis vite -s decurrit. THIETM. 8,16: et hec idcirco dixi, ut tu, lector, -te ac innata humanitate mihi consimilis in hoc consensu me graviter peccasse scias. CARTUL. Mai. Mon. Cenom. II Sablé 13 p. 86 (a. 1098): spoliatus immortalitatis tunica pellicioque -tis indutus. BRUNO CARTHUS. psalm. col. 641^B: ne, propter divinitatis sublimitatem, ignoremus -tis humilitatem. CARTA a. 1100 (Gallia Christ. nov. Orange 62 col. 35): a -te ad immortalitatem... sublevato. CARTUL. S. Alb. Andegav. II 455 p. 54 (a. 1151): quoniam indesinenter labitur humana -s... mandamus. BERNARD. serm. de div. XVI col. 580^C: sanctorum animas que de huius -tis carcere ad coelorum gaudia volaverunt. PONTIF. ROM. XVI 6 p. 175: Domine Jesu Christe qui tegmen nostre -tis induere dignatus es. LABORANS iustit. IV 17 p. 42,11: mors... est -tis consequens. PETR. LOMB. sent. III 16,1 p. 621: necessitatem moriendi vel patiendi que etiam -s dicitur vel passibilitas.

B) *l'ensemble des hommes, l'humanité*: ANNAL. Qued. a. 1020 p. 86,3: ita connexa reperiuntur *cadavera* ut nec ferro nec cuiuslibet artis instrumento ea dissolvendi ullam timida -s viam invenire quivisset.

C) *vie terrestre*: LIUTG. Greg. pref. p. 66,29: si certissima spe in diebus -tis huius hortamenta sequimur spiritualium patrum. ib. 15 p. 79,20: dies extremus -tis huius. DIPL. Caroli II, II 246 p. 55,24 (a. 862): quando... ab hac -te migraverit. ODO CLUN. epit. Job col. 135^D: tempus nostre -tis. JOH. FISCAMN. conf. theol. III p. 168,814: felices sancti Dei, qui iam pertransistis turbulentum pelagus huius -tis. PETR. CELL. purit. anime p. 180,38: corporalis enim visio que pene toto tempore -tis totum occupat hominem. BERNARD. serm. in cant. I 33 p. 238,23: in tempore -tis mee. ACTA Henr. Leon. p. 64,7 (a. 1160): quia igitur -tis huius successio anteacta et statuta maiorum posteritatis memorie subducit. CARTUL. Saviniac. 946 p. 513 (a. 1173): in hac presenti -te. *expression signifiant vivre*: CARTUL. Goz. 130 p. 231 (a. 1055): dum advixi in huius -tis corpore.

D) *(en droit) ordo mortalitatis, ordre naturel de mortalité*: SUMMA Trecens. p. 531,25: quemadmodum ex bonis parentum certa portio liberis debetur, ita turbato -tis ordine quarta similiter ex liberorum bonis parentibus defertur.

II) *mortalité*: A) *mort d'hommes, spécialement par épidémies*: CAND. FULD. Eigil. I 9 p. 226: propter peccata siquidem homines famem, pestilentiam, -tem, bestias perpressos esse, Sapientie liber manifeste proclamant. CARTUL. Sithiens. I p. 117: facta est fames magna et -s hominum per pestilentiam permaximam. ADALB. MAGD. chron. a. 964 p. 174,33: tanta exercitum eius pestis et -s invasit. AIMOIN. FLOR. gesta Franc. p. 109: nascentibus in hominum inguinibus seu delicatioribus locis quibusdam glandulis in modum nucis, maxima generate est -s. HIST. exp. Frid. imp. p. 28,19: tum

viarum mira difficultas, tum peditum etiam et quorumque pauperum cibos quoslibet inconsulte sumentium assidua -s.

B) *épidémie mortelle*: ANNAL. regni Franc. p. 117: terre motus factus est et -s subsequuta est. ANNAL. Senon. I col. 103: extitit eo anno fames et -s inaudita per totum fere imperium Francorum. ANNAL. Fuld. II a. 878 p. 92,12: quam cladem (*boum pestilentiam*) non mediocris hominum -s secuta est. FREULPH. chron. col. 1179^B: liber Cypriani beati de hac -te conscriptus. ANAST. chron. 142,5: facta est Byzantii -s. JOH. DIAC. ROM. Greg. 109^A: ubique gravis -s imminet. FLODOARD. hist. col. 295^D: prosequente quoque -te, per cunctas Germanie Gallieque gentes deseuit. FLODOARD. annal. p. 37: cui signo pestis e vestigio successit quasi febris et tussis que, mixta quoque -te, in cunctas Germanie Gallieque gentes irrepsit. BERTHOLD. CONST. annal. a. 1060 p. 271: -s multos extinxit. VITA Gilde p. 458: si in parochia vel etiam in aliqua regione -s incubuerit. VITA Hilt. p. 467^D: erat -s hominum huiusmodi; fiebat subito languor talis. BERNOLD. chron. a. 1094 p. 459,6: in Baioaria magna -s grassabatur, adeo ut... quingenti illa -te intercepti numerarentur. CALIXT. II libell. mirac. (a. 1090) col. 1371—72: Francus quidam -tem hominum que erat in Francia vitare desiderans.

C) *mortalité du bétail, épizootie*: ANNAL. regni Franc. p. 132: per omnes imperatori subiectas provincias illius generis animalium -s inmanissime grassata est. ANNAL. Maxim. I p. 24: magna et immensa -s animalium tunc contigit. AGOBARD. grand. col. 158^A: cum esset -s boum. FLODOARD. annal. p. 85: -s quoque maxima boum grassata est in tantum ut valde pauca huiusmodi animalia in his remanserint terris. ADALB. MAGD. chron. a. 942: immensa -s boum secuta est.

III) *profits casuels du clergé à l'occasion des funérailles*: CARTA Arelat. a. 1103 (DuC): donavit etiam tertiam partem -tis totius episcopatus operibus S. Marie et S. Salvatoris, in illis ecclesiis quas in dominio suo retinere placuit. CARTUL. Lerin. XLIV p. 43 (a. 1104): retenta quarta parte decimi et tertia -tis. CARTUL. Templ. II p. 1 (Marseille) (a. 1124): cum decimis et primiciis... et tertia parte -tis. CARTA a. 1143 (Gallia Christ. nov. Toulon 77 col. 58): episcopus vero contra petebat quartam partem decimarum et tertiam -tis. CARTA a. 1165 (Gallia Christ. nov. Aix instr. 10 col. 12): quartonem et tertiam -tis, tam in vino quam in pane et legumine et carne, et in ortis, in lino videlicet et aliis, retinuimus. v. *mortagum, mortalgium et mortuarium*.

mortaliter v. *mortalis*.

mortaria, -e f. [mortuus] *forme*: mortera: infra. *lieu où stagne l'eau, marais*: CARTA a. 1100 (Oviedo, Becerro Gótico fol. 75v, Menéndez Pidal, Filología t. III p. 4): piscacionibus et apostalegas et cum mortera paramora (pasamora?) ab integro... Roboreto cum suis adiacen-

ciis sive et -as. CARTA a. 1106 (ib. fol. 13—14): villas cum... montes..., gavilançeras, morteras, bustalegas.. cf. *moraria* et 2. *mortarium*.

mortariolum, -i n. *forme*: murtariolum: DOC. Port. part. 316 p. 278 (a. 1109). 1) *petit mortier, vase à piler ou à broyer*: CARTUL. Cison. p. 2 (a. 837): -um argenteum I cum pistillo. CARTA a. 867 (Stefani, I duchi del Friuli VII p. 26): -um argenteum unum cum pistillo. THEOPH. sched. I 30: his ita compositis fundatur molidinum ad similitudinem -i et pistillum eius. BERNARD. serm. de temp. III col. 100^A: contuse sunt autem et commiste he due species in utero Virginis, tanquam in -o. ALBER. AQU. hist. 5,37 col. 532^C: hoc... genus herbe... -is indigene contundunt, succum colatum in vasis suis reponentes. UGUTIO s.v. *mortarium*: *mortarium*... unde hoc -um, -i, diminutivum.

2) (*par méton.*) *remède pilé dans un mortier*: MIRAC. Fid. 4,15 p. 201,6: cui dum nulla valerent -a, nocte... ad sancte Fidis oracula properare admonitum est.

3) *pot (creuset dans lequel est fondu le verre)*: ERACL. color. III, VII p. 57: quomodo efficitur vitrum... ante os arche due ollas optime coctas quas -a vocant in quibus cinis sive arena, ut dicitur, funditur et vitrum efficitur.

4) *cassolette, encensoir*: PETR. COMESTOR hist. schol. col. 1172^C: in thuribus que etiam -a dicebantur, thus precognoscebatur et offerebatur. CARM. IX—XIe s. (Neues Archiv XIV p. 429 v. 158): velum simul et coronas atque -a / sublatisque universis rediit ad propria. GESTA Franc. expug. Hier. 37 p. 516: limbum aureum qui templi parietes circumdabat et coronas et phialas et -a aurea omniaque pretiosa templi arripiens abiit. ACARD. ARROAS. templ. Salom. 373: auro fecit universa / necnon et thuribula / -aque fecit / ex auro purissimo. ITIN. S. Jacobi IX 15 p. 114: tres magne lampades argenteae... suspenduntur, illa vero que est in medio earum... in effigie magni -i... septem in se receptacula continens... in quibus septem luminaria ponuntur.

5) (*au figuré*) *mortier, creuset*: BERNARD. serm. in cant. t. I 10 p. 50,26: coneratque in -o conscientie sue multas ac varias species peccatorum suorum.

I. mortarium, -i n. *forme*: mortar: CARTUL. S. Cucuph. II 505 p. 158 (a. 1027), 694 p. 356 (a. 1078) et III 1072 p. 234 (a. 1170). 1) *mortier, vase à broyer*: RECEPT. A. CV p. 25: tricocinas deinde in -o mittis et teris paulatim. MAPPE Clav. VI p. 194: teris in -o thebaico. THEOPH. sched. I 17: caseus mollis... in -o cum pila tamdiu lavetur. OBERT. SCRIBA a. 1190, 101 p. 41: unum -um, duas bilancias. 2) *mortier, coiffe de tissu garnissant le heaume*: GUILL. CASS. II 1451 p. 131 (a. 1191): in pignore... elmum I et -um I. 3) *lampe, luminaire (d'une église)*: CARTA c. 1175 (Middleton Manusc. [éd. Histor. Manusc. Commission] p. 12): donavimus ecclesie

sancti Petri de Winterburnia in perpetuam elemosinam duas acras terre ad -um (*cf. note de l'éditeur*).

2. *mortarium*, -i n. [mortuus] 1) *lieu où stagne l'eau, marais*: CARTA a. 1137 (Hugo, *Annal. Premonst.* I col. 205): usque ad -um de Vinceio cum mortua aqua que dicitur Rannus. 2) *compartiment d'évaporation d'une saline, mort*: CARTA a. 1010 (Muratori, *Antiquit. Italie V* col. 419^c): salinam unam integram cum aliis vasis atque -o suo. v. *moraria, mortaria* et *mortorius*.

mortekinus, -a, -um v. *morticinus*.

mortella, -e f. [1. *mortarium*] *mortier*: VITA Coemg. 14: faber... -a lapidem terens.

morter v. 1. *mortarium*.

mortera, -e f. v. *mortaria*.

mortereum, -i n. [mortarium] *mortier, ciment*: ROTUL. scacc. Norm. II p. 9 col. 1 (a. 1198): in minutis operariis, scilicet hotariis oisereorum, paleorum, -orum, chivereorum.

mortetum, -i n. [*pour murtetum, station balnéaire aux environs de Baies*] *source d'eau chaude*: UGUTIO s.v.: hoc -um, -i, id est aqua calida de terra manans, scilicet balneum. v. *moritetum*.

morth indécl. [*germ. morth*] *forme*: moroth: CONCORD. 281,27. *meurtre*: CONCORD. 281,27: si servus regis moroth fecerit componat ipsam personam sicut adpreciatus fuerit. *Dipl. Henr. V* (St. 3214 = Waitz, *Urk. z. Verf.-Gesch.* 17) p. 44 (a. 1108): si quis hominem vel mulierem interfecerit morte que dicitur -th. v. *murdrum*.

morthis, -dis m. [morth] *amende pour meurtre*: MONAST. Angl. I p. 294,25 (a. 1066): cum redditibus... donariis, censu -dis, legibus.

morticida, -e m. [mors et caedo] *meurtrier de la mort*: WALTH. MAP nug. cur. 124,16: ut hominem simul et mortem extinguat... in cogitaciones totus defluit alienas, ut nomine vocetur novo, sicut hominis sic -a.

morticidium, -i n. [mors et caedo] *homicide, meurtre*: CARTUL. episc. Hild. I 524 p. 503,18 (a. 1196): monomachiam non admittunt nisi pro -o vel patenti culpa.

morticinitas, -tis f. [morticinus] *condition mortelle*: BURG. Pis. transl. Joh. Damasc. fid. orth. p. 166: circummactum -te et grossitie carnis.

morticinium, -i n. [morticinus] 1) *cadavre (d'animal mort de mort naturelle)*: ALAN. INS. planct. nat. p. 517: in sinistra -i pellem. *PETR. BLES. epist.* 14 col. 48^A: implentur -is, fiuntque multorum sepulchra mortuorum discumbentium ventres.

2) (*par métaph.*) *enveloppe charnelle*: SMAR. coll. col. 525^D: incarnatus vero Dominus veniens... qui in divinitate sua -a corruptionis nostre assumpsit. *LUPUS epist.* p. 122,1: nostre carnis -um dignaretur assumere. *FULB. epist.* col. 201^D: carnis nostre -um suscepit.

3) *maladie dangereuse*: GONZO Gengulph. 12 p. 650: huiusce mortis laqueo hic idem extricatus acrius -i genus

incurrit rursus. Per tres nimirum hebdomadas infirmitatis lectum tenuit.

4) *carnage*: ROB. MON. REM. hist. Hier. IX 9 p. 869: iniunctum est Sarracenis vivis ut... civitatem ab omni spurcicia tanti -i... emundarent.

5) *profit casuel du clergé à l'occasion des funérailles*: CARTUL. Lerin. 129 p. 115 (a. 1113): reddidit... ecclesiam de A. cum primiciis et oblationibus, decimis, -is omnibusque sibi pertinentibus. v. *morticinum* et *mortalagium*.

morticinum, -i n. v. *morticinus*.

morticinus, -a, -um *formes*: mortekinus: ROTUL. pip. I Joh. p. 33. mortikinus: ROTUL. pip. I Joh. p. 33. mortitivus (*faute de copiste?*): MON. Angl. VI 221 (*Charter of Kenilworth 1125—1150*). mortuinus (*faute de copiste*): HERIB. BOS. mel. col. 1381^A).

I) *adj.*: A) *mort (de mort naturelle, cf. UGUTIO: -us, -a, -um, ... id est morte cessus, interfectus)*: DOC. Pictav. 28 p. 61 (f. XIIe): pelles vitulorum -orum. *PETR. COMESTOR hist. schol.* col. 1200^D: quid ergo faciunt de adipe animalis mundi non oblatis nec -i nec a bestia capti. *PHYSIOLOG. XIV* p. 27: ibis... -is cadaveribus semper vescitur. *MON. Angl. VI* 221 (*Charter of Kenilworth a. 1125—1150*): concessi eis ad pellicias fratrum omnes pelles agnorum de omnibus maneriis meis... tam de his que eduntur quam de mortitivis. *ROTUL. pip. I Joh. p. 33* (a. 1199): pro cervo mortekino invento in fossato gardini sui. *ib. p. 33* (a. 1199): misit bissam mortikinam infirmam sine visu forestariorum.

B) *mortel, périssable*: GODESC. SAX. trin. p. 96,29: o misella, potentiola, inflata vesica, cutis tumida, turgida, elata, pellis -a. *PASS. Vinc.* 626,56: -o anhelans spiritu. *EPIST. Hann.* 43 (a. 1074): carnem -am pro Christo dare. *PETR. BLES. epist.* 3 col. 9^A: audi, miser, ... pellis -a! *HERIB. BOS. homil. Thom.* col. 1412^C (PL. 190): pellem militis sui occisi vulneratam et -am extendit. *mel. col. 1381^A*: cuius libris est membranula pellis ovina et mortuina.

II) *subst. neutr.*: A) *cadavre*: 1) *d'un animal mort de mort naturelle* (PAPIAS: -um quod ab hominibus non utitur eo quod non occisorum sed mortuorum animalium est morbida caro, nec apta ad salutem corporis. UGUTIO: quando est mortalitas animalium, -a comeduntur, -a comedi non debent): *THEODULF. capitul.* col. 220^A: -a manducare, id est mortificatum a bestia vel avibus vel de morbo mortua. *PONTIF. Rhen. sup.* p. 81: oratio super eos qui -um comedunt. *ADAM BREM.* 3,56 p. 202,4: -a et sanguinem et suffocata carnesque iumentorum licite utuntur. *GULL. TYR. hist. rer. transm.* I 5 p. 18: -um canis clam proiecit in atrium templi. *PETR. COMESTOR hist. schol.* col. 1200^D: adipem vero -i vel a bestia occisi concessit eis in usus varios... Quid ergo faciunt. 2) *humain*: WALAHFR. epit. in Lev. col. 836^B: »qui tetigerit immundum super mortuo«... id est in

aliquo polluitur -o. CARTA XIe s. (F. Chifflet, Hist. de l'abbaye... de Tournus p. 300): post esum bestiarum et volucrum, urgente fame acerrima, coepere homines preripere in cibum -a queque, ac dictu horrenda. HELM. 39 p. 78,30: repleta est domus sanctificationis -is et cadaveribus. RADULF. DIC. II p. 132: -a sanctorum in escas tradita volatilibus coeli.

B) *la mort, le fait de mourir*: 1) *au propre*: VITA Pirm. 3: ingreditur fontem umbris vicinum quasi cadaver erepturus -um. 2) *(au figuré) disparition*: GUILL. S. THEOD. frat. M. D. 21 p. 79: -um enim mortuarum affectionum vel hominem mortuum a corde, locus sanctus vel terra sancta nequaquam diu patitur. 3) *(spéciale-ment) épizootie*: ANNAL. Laub. IV p. 22: -um pecorum fuit.

C) *nature mortelle* (UGUTIO: unde hoc -um talis mortalitas): PROSAR. Lemov. 84 str. 26 p. 97: Deo nostro psallentes / qui pro nobis sumere / dignatus est terrena, / non amissa preclara / deitate assumens / -a sed nostra.

D) *profit casuel du clergé à l'occasion des funérailles*: CARTUL. Lerin. 214 p. 218 (a. 1113): donamus... ecclesiam monasterii cum aliis ecclesiis atque decimationibus, primiciis, oblationibus sive -is. v. *morticinium* et *mortalagium*.

morticium, -i n. v. *mortissum*.

mortidator, -is m. [mors et dator] *meurtrier*: LAMB. ARD. hist. Ghisn. p. 630,16: mox quesitis -ibus et proditoribus et consciis et consiliariis.

mortifer, -a, -um. *forme*: mortiferus: GLOSS. Xe s. (ALMA XXII [1952] p. 237).

1) *au sens physique*: a) *meurtrier, qui provoque la mort*: FROTH. epist. 26 col. 879^B: -am pestem. REGINO chron. p. 89: ex hac -a contagione. THANGM. Bernw. prol.: -um venenum. FRUTOLF. chron. p. 73,43: alitus *serpentium*... erat -r. HIST. de via Hier. 53 p. 192: -is lanceis. ROB. MON. REM. hist. Hier. IX 19 p. 876: in -is nostrorum gladiis. PHYSIOLOG. XII p. 25: sirene... animalia sunt -a. GODEFR. VINDOC. epist. I 13 col. 54^B: -os Italie calores. COLL. Salern. II p. 201: quinantia pessima est et cito -a que in gutture non apparet. b) *mortel (en parlant d'un ennemi)*: VITA Sig. I p. 618,17: hostem vicit -um. c) *dangereux, redoutable*: VITA Bertini I p. 766,14: ut per vestras... gloriosas preces de -o periculo... solamen recipiat. CHRON. Ved. p. 685: post tot -a discrimina. THIETM. 7,62: -um Godefridi ducis et Gerardi comitis congressum. d) *funèbre*: ARNULF. AUREL. glos. Lucan. VI 645: taxus arbor est -a.

2) *au sens moral*: a) *pernicieux, néfaste*: SMAR. via reg. col. 964^B: cave adulatorum lubricas -asque ruinas. EPIST. var. II p. 351,4: pro noxia -aque amicitia eternum et immortalem amicum... amittit. HINC. REM. epist. col. 437^C: contra -um discordie poculum. RATHER. conf. col. 394^A: curiositate -a, tuis neglectis, mea nosse

adeo desiderasti facinora. b) *(sens plus fort) mortel pour l'âme (en parlant des péchés)*: SMAR. diad. col. 649^A: mortua enim dicitur anima, quando -is vitii esse dicitur maculata. LUPUS epist. p. 14: -a vitiorum delectatione. 5 AGOBARD. grand. col. 147^B: inter duo -a maxime mendacia constringitur. HROTSV. Bas. 190: hinc iam -um peccati linque profundum. LAMB. ATREB. epist. CX col. 687^B: super hoc detestabili et tam -o vitio. GRATIAN. I dist. LXXXI, I pars: sine crimine id est sine peccato -o. PETR. LOMB. sent. II, 41,3 p. 526: vel de primo peccato hominis vel de omnibus generaliter peccatis -is. BERNARD. serm. de div. VI col. 558^A: quoniam, etsi non -a sunt, certe periculosa. GUILL. S. THEOD. cant. 39 p. 68: fidem... sicut non habere -um est, sic habitam negare criminosum. c) *en parlant du 'fruit défendu'*: HRABAN. carm. 39,24: pomum ne ligno vetitum / mandas tibi -um.

mortifere 1) *(au propre) mortellement*: RATHER. concl. col. 353^A: maledictionem et lepram, qua eos -e decipit. CASUS Petrish. 5,52: ibique -e vulneratus est ab inimicis suis. 2) *(au figuré) extrêmement*: JOH. SCOT. pred. XVIII 1 col. 430^C: errorem itaque sevissimum eorum, qui venerabilium Patrum... sententias confuse, ac per hoc -e ad suum pravissimum sensum refigunt.

25 **mortificans**, -tis v. *mortifico*.

mortificatio, -nis f. 1) *supplice, martyre*: RIMB. Ansc. 3 p. 24: in -ne crucis. VITA Eloq. p. 352: cum martyribus -ne corporis ac persecutionibus plurimis pressus martyr.

2) *mortification de la chair (supplice que l'on s'impose)*: SMAR. coll. col. 263^C: sive -o carnis et vivificatione spiritus, in baptismo fieri intelligitur. WALAHFR. Gall. I, 32: suspenderunt hec tria -nis eius indicia (*capsellum, cilicium, catenam*) iuxta tumulum ad caput eius. AMALAR. reg. can. col. 851^D: crucifigi mundo per -nem proprie carnis. VITA Menel. p. 140, 21: premonstrabat rebus et operibus -nem carnis. RICHARD. S. VICT. pot. lig. col. 1174^B: quod contra Deum iam non ignoranter presumpsit, non sola hostie oblatione, sed proprie carnis maceratione et -ne purgatur.

3) *mortification, ascétisme*: a) *en parlant de la profession monastique*: SMAR. diad. col. 618^D: cum spirituales monachi plene -nem suam appetunt. ADALG. adm. col. 925^C: puto enim quod vera -o ab aliquo non possit possideri, nisi cum compunctione. RUP. TUIT. alterc. col. 537^D: aut nunquid de -ne professionis monachice hoc dicit, et non potius de -ne baptismi. CARTA Rhen. inf. IV 627 p. 777 (a. 1159): *virgines* que... sub religionis habitu et proposita voluntatis -ne accensis lampadibus cum Christo domino ad celeste satagunt convivium introire. b) *en parlant de la vocation des croisés*: EKKEH. URAUG. Hieros. 10,7: signum -nis vestibibus assuere. RADULF. DIC. II p. 124: Ricardi Ierosolima redeuntis et crucis adhuc -nem in suo corpore gestantis.

4) *lutte spirituelle contre les vices*: SMAR. coll. col. 221^B: consequenter post vitiorum -nem. SMAR. diad. col. 660^B: per -nem vitiorum et assumptionem virtutum. RIMB. Ansc. 42 p. 78: carnis macerationem et desideriorum carnalium -nem. GERARD. CREM. transl. Isaac defin. p. 303: cum -ne desideriorum animalium. GUERRICUS serm. col. 63: -nem et sepulturam criminum instaurat.

5) *mort spirituelle par le péché*: CARTUL. Userc. 40 p. 74 (a. 992): veneno -nis primi hominis.

6) (*dans le vocabulaire médical*) *disparition d'une tumeur à la suite de cautérisation*: ROG. SALERN. chirurg. glos. p. 282: post -nem et corrosionem carnis mortue debet cottidie poni emplastrum.

mortificativus, -a, -um *mortel* (*pour l'âme*): ANDR. 15 CAPEL. amor. I 8: totius ex hoc crescit -a infamia laudis.

mortificator, -trix [mortifico] 1) *adj.*, *qui donne la mort*: GERHOH. in psalm. 33,2 p. 175,24: hec autem caro Christi comeditur non solum viva, sed etiam vivificatrix et -trix comedentium: -trix perimendo veterem vitam, 20 vivificatrix tribuendo novam.

2) *subst. masc.*: a) *celui qui donne la mort, meurtrier*: CONSIL. Cnuti p. 389 (c. 1102): de balatronibus et de furtivis -ibus.

b) *le meurtrier de la mort, le vainqueur de la mort, le Christ*: VITA Menel. p. 147,15: gratia -is mortis. GODESC. 25 AQUENS opusc. 5,12 p. 164,21: an mors ledere potuit, ubi suum -em adesse vidit.

mortificatorius, -a, -um [mortificator] *mortel, qu. provoquer la mort*: COLL. Salern. IV (MAURUS glos.) pi 30 551: merito autem melancolicum appellatur insensibile, cum malincolia -as habet qualitates.

mortificatrix *v. mortificator.*

mortificatura, -e *f.* [mortifico] *meurtre*: CONSIL. Cnuti 56 p. 349 (c. 1102): si -a manifesta fuerit.

mortificatus, -a, -um *v. mortifico.*

mortificinus, -a, -um [mortificus] *mortel, mort*: ODO CLUN. occ. p. 34: -a fere vestitur congrua pelle.

mortificium, -i *n.* [mortifico] *pratique de la sorcellerie*: QUADRIP. (II Cnut 5,1) p. 313: gentilitas est, si 40 quis idola colat... vel -a sectetur.

mortifico 1. 1) *provoquer la mort, tuer*: HRABAN. epist. 24: ut adiuvetis me sacris orationibus apud omnipotentem medicum qui vulnerat et sanat, -at et vivificat. ANAST. chron. 305,34: minitantes -are tam summum 45 sacerdotem quam orthodoxos. RICHER. I p. 286: sic -atos a regno beatorum spirituum repellat. AELFR. colloq. p. 95: capere piscem... qui non solum me sed etiam meos socios uno ictu potest mergere aut -are. ROB. MON. REM. hist. Hier. VIII 7 p. 848: pluresque 50 -avit formidine quam gladio qui seipsos precipitaverunt de muro. HILDEB. mathem. col. 1367^C: affectus oblita pios, oblitaque matrem, / ne dubites puerum -are tuum. AELR. Edw. reg. col. 784^D: qui percutit et sanat, -at

et vivificat, deducit ad inferos et reducit. HILDEGARD. phys. 1, 223: unguentum pediculos in homine -at. RADULF. DIC. II p. 71: filium Saladini... -avimus. *cf. s.v. mortificans. réfléchi*: MARB. Theoph. col. 1597^D: 5 heu quam peccavi, qui memet -avi. PHYSIOLOG. IX p. 20: si ergo hoc volatile potestatem habet seipsum -are et rursus semetipsum vivificare.

2) *torturer, martyriser, faire subir le martyre*: PETR. SUBD. Georg. 380,31: si totum corpus meum -averis. 10 RATHER. Metr. col. 458^B: -andus cum Christo. CARTUL. archiep. Magd. 193 p. 250 (a. 1108): cum vivi aspiciant se per ab(s)cisionem singulorum membrorum -ari. HERIM. ARCH. Edm. 30 p. 68: Deus hoc suo martyri reservaverat ut -aretur notificatus in nationes exteras.

3) *mortifier la chair (par esprit de sacrifice)*: VITA Ansb. p. 623,20: ut sua -aret membra, que erant sibi 15 obstantia super terram. SMAR. coll. col. 411^D: -at autem quis actus carnis hoc modo, fructus est spiritus charitas. SMAR. reg. Bened. col. 798^C: quod bonus et -atus pro Christo debeat agere monachus. HILDEB. Vet. Test. col. 1264^C: terra, caro, cognatio nostra, gens vitiorum. Exit ab ambobus, qui carnem -avit cum vitiis. BERNARD. serm. de div. XXIII col. 600^D: si autem spiritu facta carnis -averimus, vivemus. RICHARD. S. 20 VICT. dub. apost. col. 675^D: carnalium est carnis concupiscentias sentire et consentire. Spiritualium sentire, nec consentire, sed resistere, sed repugnare, sed -are. HERIB. Bos. Thom. col. 1196^C: verum per aliquod tempus sic se -ans... post dies aliquot gravi correptus 30 valitudine decubuit. *réfléchi*: SMAR. diad. col. 619^A: in presenti seculo se -are appetunt. WALAHFR. ? expos. in Marc. col. 891^B: qui per confessionem et poenitentiam -at semetipsum. ODO CLUN. epit. Job col. 147^A: desiderant quippe sancti -are se funditus atque ab omni 35 vita glorie temporalis extinguere. GILLEG. carm. 106,3 p. 81: pro te se -at, pro te cruciatur.

4) *consacrer à la vie monastique par la mortification*: TRAD. S. Petri 2 p. 255: huic pro Deo -ate contioni.

5) *vaincre spirituellement, anéantir, dompter*: BENED. ANIAN. conc. col. 842^A: si -atas in se habeat omnes voluntates. CARTUL. Clun. I 31 p. 38 (a. 887): quod constat a nobis absque ulla refragatione fieri, ne forte videatur caritas disglutinando -ari. ANAST. Pass. Acac. p. 184,24: mortem corporis inferre potestis; animam nemo potest -are nisi Christus. ATTO VERC. epist. Pauli col. 626^A: peccata -avit in cruce. SEQ. ined. 31,26: a morte sua nostra -ans crimina. ANNAL. Camald. 153,9 (a. 999): omnibus vitiis in te -atis. BERNARD. serm. de div. XV col. 579^A: tantum ut fidelis obedientia propria -et voluntatem.

6) *faire disparaître*: a) *une chose*: ACTA episc. Antipol. 37 p. 37 (a. 1061): sicut aqua -at ignem. b) *un mal physique (d'où: guérir)*: ROG. SALERN. Chirurg. glos. p. 276: collirium valens ad fistulam -andam.

7) (théol.) rendre sans valeur, annuler: PETR. CANTOR summa p. 25,7: -ata est illa penitentia propter sequens mortale; perinde est ergo ac si nullam penitentiam egisset. ib. p. 29,31: -antur opera illa per peccatum aliquod mortale.

8) mettre un terme, faire cesser (une contestation): DOC. Port. part. 218 p. 190 (a. 1106): ad totas alias causas hodie die finem ponimus et -amus et ista karta confirmamus.

9) amortir, autoriser un établissement ecclésiastique à posséder un bien de mainmorte (cf. admortiso): ACTA Phil. Aug. I 213 p. 259 (a. 1187): presenti scripto confirmamus et -amus quecumque continentur in fondatione et augmentatione eiusdem ecclesie. ib. II 752 p. 327,1 (a. 1203—4): concessimus... pasturam et usaticum in foresta... et omnia -avit ab omnibus iuri(bus) et redditibus.

mortificans, -tis 1) adj.: a) qui fait souffrir à mort: COLL. Salern. III p. 36: peripleumonia vera deterior in sene quam in iuvene propter frigiditatem -antem. COLL. Salern. IV (MAURUS glos.) p. 540: dolor congelativus fit ex frigiditate -te. b) qui provoque la mort spirituelle: PETR. VENER. Iud. IV col. 582^B: litteram -antem... spiritum vivificantem. 2) subst. masc., meurtrier: LEGES Henr. I 59,23 a., p. 580 (c. 1114—18): si in -tibus habbenda sit, sicut liber moriatur.

mortificatus, -a, -um détruit (en parlant de ce qui est confié à la terre): ALEX. NECK. utens. p. 113: aut granum terre commendare ut granum in terra -um vel fissum in herbam prorumpat.

mortikinus v. morticinus.

mortimanus, -us f. [mortua manus] 1) droit de mainmorte: DIPL. Otton. III 92 p. 503,25 (c. 992): campestris et silvestris iura et -us suas et abmatrimonia tam libere... habere (cf. DIPL. Henr. I 43 p. 78,15 [XIIe]). ACTA com. Namurc. 9 p. 26 (a. 1154): ecclesia Broniensis habet enim pasnagia, -us et abmatrimonia. ib. 9 p. 27 (a. 1154): predecessores mei servis et ancillis suis cum servis et ancillis ecclesie liberam nubendi dederunt facultatem, sine aliqua requisitione tam -us quam abmaritacionis. 2) biens cédés en vertu du droit de mainmorte: ACTA com. Namurc. 9 p. 29 (a. 1154): si quis alienigena in villa manens vita decesserit, si heredem ad minus in tertia linea non habuerit, illius -us ad abbatem perveniet. v. s.v. manus, mortuus, mortua manus.

mortimentum, -i n. [mors] droit de mainmorte: CARTA S. Huch. Ard. (éd. Pertz, Dipl. I p. 209) (a. 687 faux; X^e; copie du XIIe): cum banno, omni iusticia... cum iure -i et omnium accolarum advocacionis.

mortisia, -e f. [martisium, ISID. orig. 20,2,29] mets à base de poisson pilé: HUGO S. VICT. didasc. II, XXV p. 42,23: pulmenti item multa sunt genera, Lucanie farcimen, minutal, afrotum, -a Galatie, et cetera que-

cumque princeps coquorum excogitare potuit. v. mortisium.

mortisium, -i n. [martisium, ISID. orig. 20,2,29] mets à base de poisson pilé: UGUTIO: hoc -um, genus cibi sic dictum quia fit in mortario ex pisce. v. mortisia.

mortissum, -i n. [mors] formes: morticium: CARTA a. 1185 (F. Ughelli, Italia sacra t. IX col. 47). COD. Bar. 6,4 p. 10,13 (a. 1197). mortizzium: ib. p. 10,5.

1) contrat de possession viagère: COD. Bar. 3,76 p. 97 (a. 1156): vinea que fuit Johannis de Fasana et nunc tenetur in -um. ib. 3,81 p. 103 (a. 1159): omnes res suas in -o dimisit... una petia de terra vacua... tenetur in -o domini nostri regis. CARTA a. 1185 (F. Ughelli, Italia sacra t. IX col. 47): aquarium iuxta eum, qui ex parte morticii ad nostras cecidit manus.

2) terre tenue en viager: CARTA a. 1185 (F. Ughelli, Italia sacra t. IX col. 47): et quicquid mortitii habemus in terricellis iuxta ecclesiam. COD. Bar. 6,4 p. 10,5 (a. 1197): preidente ibidem Riccardo de Barulo curatore mortizzii Barii. ib. p. 1p,13: Riccardo de Barulo procuratore morticii.

mortitivus v. morticinus.

mortitum, -i n. [murtetum vel myrtetum] lieu planté de myrtes: COD. Cavens. V 32,12 (a. 1020): tradidit ipsius Johanni de ipso silbosum et -um quantum potuerit roncare et seminare.

mortizzium, -i n. v. mortissum.

mortorius, -i m. [mortuus] 1) lieu où stagne l'eau, marais: CARTUL. S. Vincent. Oviedo p. 167 a. 1131 (Menendez Pidal dans Filología III p. 5): totos illos -os, rengalengos qui sunt in supradicta valle de Nembro. 2) sens inc.: CARTA a. 1161 (Miguel, Asturias monumental 90): et travessedo et suos -os (cf. CARTA a. 1207 [Reg. Corias 1,49]: in illo -o). v. 2. mortarium.

mortalis, -e [mortuus] pour un défunt: ACTA com. Namurc. 18 p. 48 (a. 1171): missa -is pro mea parentumque meorum animabus. cf. mortalis.

mortuarium, -i n. [mortuarius] forme: mortuorum: REG. Sip. 12,17. REG. Volat. 9,4 (a. 949).

profits casuels du clergé à l'occasion des funérailles: REG. Sip. 12,17: de pecunia mortuorum consueverunt persolvere. REG. Volat. 9,4 (a. 949): ordino Johannem Batister et S. Mihaeli sito Mizano cum oferto et mortuorum et tres petie. REG. Camald. I 410 p. 166 (a. 1076): cum introitu et exitu et cimiterio et offercionibus et decimationibus et -is. DIPL. Henr. IV 335 p. 440,18 (a. 1081): confirmamus eis plebem sancti Quirici in Osinna... cum terris et vineis, casis et decimationibus, -is et omnibus pertinentibus earum. CARTUL. Tirol. I 101 p. 51 (a. 1082): ut dictum monasterium habeat omnes proventus et accessiones in steura et -is quod vulgo dicitur val. ACTA pont. Rom. ined. III 220 p. 224 (a. 1170): ecclesiam... cum decimis et -is (ib. 342 p. 311 [a. 1183]). v. mortalagium et mortalitas (III).

mortuinus, -a, -um v. *morticinus*.

mortuitas, -tis f. [mortuus] *ce qui tient à la condition mortelle de l'homme*: PETR. PICTAV. II sent. II 19 p. 137: secundum corpus igitur patitur homo famem, sitim, egritudinem et similia, et preterea -tem ut ita dicam.

mortula, -e f. [myrta] *myrte?*: LIB. cens. Rom. I XLIII p. 310 b: duas saumas -e. ib. XLVII p. 311 b: debet habere sex fascios -e pro camera sua domnus papa et quatuor pro camera sua camerarius.

mortuorum, -i n. v. *mortuarium*.

mortus, -a, -um v. *mortuus s. v. morior*.

mortuus, -a, -um v. *mortuus*.

morubula, -e f. [moror, 1. mora?] *demeure?* CARTUL. Clun. II 1127 p. 218 note 3 (a. 962): quendam cellulam... cum duabus sylvulis... una quarum frugifera, altera glandifera, decimam etiam unius vici, in qua sita est ceterarum -a, una Brioch nominatur, altera Chempiniaco.

morula, -e f. 1) *petit délai, retard, empêchement*: HRABAN. hom. II 68 col. 277^A: nulla temporis interveniente -a. EXAUCT. Ludov. p. 367: ruptis quibuslibet -is. RATRAMN. an. p. 111,20: absque -a et intercapedine... adsunt. HROTSV. Pafn. 3,9: non addo momentum -e. id. gest. 1171: -is sine cunctis. THEOD. AMORB. Mart. 1: sine aliqua impeditiois -a. ANNAL. Qued. a. 999 p. 76,39: ne vel ipsa vestium prolixitas ullam sibi ingerere posset -am. BALD. BURG. carm. 239 p. 345 v. 21: O mihi si dabitur colloqui -a.

2) *laps de temps de courte durée, moment*: HRABAN. hom. II 33 col. 207^C: verba... abierunt transvolantis soni peractis -is temporum suorum. id. univ. IX 1 col. 262^B: adhuc partes admittunt divisionem, quousque venias ad tantum temporis punctum, et quamdam momenti particulam talem, que per nullam -am produci possit, et ideo iam dividi non potest. RADULF. TORT. Bened. col. 1195^D: hec advesperascente iam die,... et aliquas ipsius diei lucrari cupiens -as, accepit colum. PURCH. Witig. 159: quo per multorum -as tardando dierum / congaudet regi. OSBERN. Dunst. p. 104,33: brevi autem -a peracta, redivit tristis legio infernalis. PETR. CANTOR summa p. 153,21: etiam si non duret nisi per parvissimam -am, mortale peccatum est.

3) *(mus.) retard, repos ou pause de la voix*: AUREL. mus. p. 52: nulla interiacente -a. HOGER? mus. ench. p. 183: -e, que nunc sunt producte correptis suis. PS. HUCBALD. ton. p. 227 (éd. Gerbert, Musica sacra I): legitimis inter se -is numerose concurrant. BERNO ton. prol. 14 p. 77 a: uti attendas in neumis, ubi rare sonorum -e breviores, ubi vero sint metiende productiores.

morulo 1. [morula] *séjourner, rester*: DUDO Norm. 83 p. 238: rex Luthdovicus, -ans Rotomagensis urbis moenibus. ib. 9 p. 149: quumque diutissime -ans Walgras depopularet (cf. GUILL. GEMET. gest. II 8).

morum, -i n. *mûre, fruit du mûrier*: UGUTIO: hec

morus, -i, arbor quedam, quia fructus eius est niger, quod dicitur hoc -um. v. 4. *mora*.

1. **morus**, -i f. *mûrier* (AELFR. Angl. Sax. vocabul. p. 32: -us vel rubus, mor-beam. UGUTIO: hec -us, -i, arbor quedam quia fructus eius est niger; hanc latini rubrum appellant quia fructus eius vel virgula sunt rubra. PS. HUGO S. VICT. best. III col. 113 A-B: -us a Grecis vocata, quam Latini appellant rubrum, eo quod fructus eius vel virgultum rubet.): HRABAN. univ. XIX, VI col. 513^C: est enim -us silvestris fructus afferens, quibus in deserto pastorum fames ac penuria confovetur; huius folia superiactata serpenti feruntur interimere eum. MON. arch. Neap. V 494 p. 245 (a. 1098): tendit ad montem qui contra est... et inde ad -os que sunt supra fontem.

2. **morus**, -i m. [néerl. moer; angl. moor] *tourbière*: (cf. Ch. Verlinden, *Les mots mariscus et morus dans les chartes flamandes antérieures à 1200. Premier congrès international de géographie historique t. II*. [Bruxelles, 1931] *Mémoires p. 304-310*): ACTA a. 997 (Knippenbergh, J., *Historia ecclesiastica ducatus Geldrie* [a. 1719] p. 58): in... wastinis, -is, humido, sico, alto, basso. ACTA com. Flandr. 38 p. 105 (a. 1109): -um qui in ea est totum ecclesie Sancte Marie de Formesela. CARTA c. 1150 (Danelaw Chart. p. 230): in -o, in turbere, in bruhere. ACTA pont. Rom. Gall. IV 74 p. 190 (a. 1156): tertiam partem unius bercarie cum decima et -o adiacente. COD. Ninov. (Corpus chron. Flandr. II p. 809) (a. 1196): XX bonaria -i apud Mendune. LAMB. ARD. hist. Ghisn. 98 p. 608,26: in Hondescoto... sive mariscum vel -um. v. 5. *mora*, 2. *murus*.

3. **morus**, -i m. v. *morius*.

morzellus, -a, -um v. *morcellus*.

1. **mos**, -ris m. *fém.*: CARTA a. 932 (Udina, El Arch. Condal de Barcelona 103 p. 253). I) *habitude, usage, manière d'être ou d'agir* (BERNARD. PAPIENS. decret. I 3 § 1 p. 5: -ribus i. actibus hominum in usum deductis): A) *avec génitif*: ARMENR. ad Grim. 29 p. 567,3: in -rem Flacci non currit in poemate sed fluit. WETT. Gall. 6: in -rem parvissime matris apis. *le plus souvent à l'abl. sing. dans le sens de 'à la manière de', 'à la façon de'*: THANGM. Bernw. 38: -re autem sapientissimi architecti. WIDUK. 3,46: -re malarum bestiarum. OTTO FRIS. gesta 1 prol. 12: -re pastorum vel colonorum. B) *avec adj.*: EINH. Karol. 1: rustico -re. AGIUS vita Hath. 24: sollemni -re. WIPO gesta 13 p. 35: -re solito. ANNAL. Fuld. II a. 869 p. 68,4: -re Catilino. ANNAL. Xant. a. 865: tyrannico -re. WIDUK. 3,54: barbarico -re. ROB. TORIG. chron. a. 876 p. 11: -re piratico. HUGO S. VICT. didasc. VI, X p. 128,6: cum mulieres nunc a viris rogari soleant, tunc converso -re mulieres viros rogabunt. ADELARD. BATH. eod. et div. p. 18,8: ferali -re. OTTO FRIS. chron. 1,6 p. 44,11: beluino -re. *spéc.*: 1) *rite, cérémonie religieuse*: ANON. Gesta Hung. c. 5: tunc... -re paga-

nismo (*sic*) fuis propriis sanguinibus in unum vas ratum fecerunt iuramentum. *ib.* c. 10: hoc etiam, quod verbo dixerunt Almo duci, fide iuramenti -re paganismo firmanerunt. *ib.* c. 15: Ketel et filius suus Tulma -re paganismo sepulti sunt. *ib.* c. 16: in eodem loco -re paganismo occiso equo pinguissimo magnum aldumas (*sic*) fecerunt. *ib.* c. 22: -re paganismo fecerunt aldumas (*sic*). THIETM. 7,32: officium -re christiano diligenter completum. ORD. VIT. hist. VII 9 t. III p. 193: omnibusque rite peractis, que -s christianus exigit, ... obiit. 2) *langue*: SACR. Hong. 6 b Microl.: oracionem, quam canonem sive accionem propter regularem sacramentorum confectionem Romano -re appellamus.

expressions: mos est et *l'inf.*: WANDALB. mens. 359: ad tepidum -s est suspendere fumum / terga. mos est et *datif*: AGIUS vita Hath. 5: plerisque sanctimonialibus -s est. ut mos est: WETT. Gall. 35 p. 277 et *passim*. ut moris est: EIGIL. Sturm. 20 et *passim*. in morem habeo: VITA AMOR. p. 343^E. mos habuit: METELL. QUIR. 78,18. ex more: RIMB. Ansc. 41 p. 76 et *passim*. de more: WANDALB. mens 46 et *passim*. iuxta morem: WETT. Gall. 29 et *passim*. pro more: ADAM BREM. 2,67 p. 127,8. more suo: POETA SAXO 3,372 et *passim*. secundum morem: AGIUS vita Hath. 25.

II) *comportement, genre de vie*: CARM. de temp. rat. 743: Mars mutavit -rem certum. WANDALB. martyr. 9: heremi... -rem. DIPL. Ludow. Germ. 41 p. 54,26 (a. 845): regium -rem (CARTUL. Sangall. II 477 p. 92 [a. 860]. CARTUL. S. Lambert. Leod. I p. 7,3 [a. 894]). CARTUL. Bund. I p. 73,3 (a. 905): regalem -rem implemus. HENR. AUGUST. planct. p. 223: -rem patientis habeto. DOC. Port. reg. I 25 p. 32 (a. 1111): tributarius si potuerit esse miles, habeat -rem militum. ANDR. CAPELL. amor. J, 6 C p. 58: hoc videtur illis mulieribus convenire, que meretricio -re versantur. LANFR. decr. col. 496^D: de monachis in viam directis hunc -rem cenobia illa tenent.

III) *mœurs, conduite (le plus souvent au pluriel)*: A) *en général* (HUGO S. VICT. contemp. p. 42,1: -res autem sunt in vitiis et virtutibus. ABELARD. ethica prol. col. 633^D: -res dicimus animi vitia vel virtutes que nos ad mala vel bona pronos efficiunt. ALFARABI lib. exercit. § 3 [Rech. théol. anc. et méd. 12, 1940 p. 37,42]: illud per quod actiones et accidentia anime fiunt aut honeste aut turpes, vocatur -s. -s vero ille per quem procedunt ab homine actiones bone et accidentia anime honesta est -s honestus. -s vero turpis est ille per quem procedunt... et turpia accidentia anime): LIUTG. Greg. 1: nobilitate -rum... nobilitatem seculi ornavit. EIGIL. Sturm. 2: honestis -ribus. HRABAN. carm. 15,21: -ribus almīs. RUOTG. COL. 21 p. 22: ut vestium superfluitas, -rum inequalitas. THANGM. Bernw. 2: propter -rum honestatem. RICHER. II p. 32: monachorum quoque -res... correxerit. THIETM. 5,43: ob -rum suorum inequalitatem. WIDUK. 3 pref.: hominum voces, vultus ac -res

mille modis concordia discordia variantur. WIPO gest. 18 p. 38: turpis in -ribus. IVO epist. p. 42: corrumpunt bonos -res confabulationes pessime. ACTA pont. Rom. Gall. IV 12 p. 80 (a. 1119): -res vestros sub regularis vite disciplina coercere. DOM. GUNDISS. div. philos. prol. p. 16: sciencia qua cognoscit homo ordinare modum proprium sui ipsius secundum honestatem anime sue, scilicet ut sit incorruptus et utilis in suis -ribus et hec est sciencia ethica sive moralis. id. ort. scient. I 4 p. 19,15: cuius utilitas est ad temperandum -res animalium, qui excedunt equalitatem. JOH. SARISB. epist. 97, I 149: de -ribus amicorum sanctum semper esse debet venerandumque iudicium. OTTO FRIS. gesta 1,52: sciencia haut censura -rum. *ib.* 2,13: Latini sermonis elegantiam -rumque retinent urbanitatem. B) *bonnes mœurs, vertus*: WALAHFR. Wett. 266: -ribus omnes precellens. HRABAN. carm. 18,57: perfectus -ribus. ERMENR. Sval. pref. 3: infans, qui magis optat ludere quam -res et sophiam discere. POETA SAXO 3,590: -ribus et vite merito laudabilis omni. AGIUS episc. Hath. 195: quando recordamur -res actusque sacratos, WIPO gesta 1 p. 10: vir ingenio et -ribus reipublice valde necessarius. OTTO FRIS. gesta 1,35 p. 54: vita et -ribus venerabilis. ACTA Ludov. VII 18 p. 352 (a. 1138): celsitudo... quosdam rebus, quosdam ditat -ribus. *ib.*: -rum partitione. GALTER. CASTIL. Alex. I 103 col. 300^A: nobilitas sola est animum que -ribus ornat. EGIDIUS PARIS. Carol. V 356: ad conducendos -res animeque salutem. *au sing.*: VITA Barb. 556,33: de celeberrimo sanctissimi patris Barbati -re vel meritis.

IV) *nature, qualité, propriété*: LIUTG. Greg. 15: quasi auri -re, quod per ignem transiit. WALTH. SPIR. Christoph. II 6,91: -re petrarum. BERTHA Adelh. 6 p. 760,55: erat enim inter eos tam mira caritas... ut in omnibus operibus bonis unius esse viderentur -ris.

V) *coutume, droit coutumier (non écrit)*: A) *absolument*: ABBO FLOR. can. col. 482^C: nam lex est principum constitutio scripta, -s vero consuetudo vetustate probata, nec tamen scripta. GRATIAN. d. 1 c. 4: -s est longa consuetudo, de -ribus tantummodo tracta. *ib.* d. 1 c. 5: consuetudo autem est ius quoddam -ribus institutum, quod pro lege suscipitur cum deficit lex. STEPH. TORN. summa p. 9: -s i. ius, quod proprie dicitur -s, scilicet quod non est scriptum. SUMMA Paris. 4,3 p. 5: -res in contrarium utentium, i. voluntas generalis omnium utentium et sciens et prudens... non accipitur -s pro iure sed pro voluntate. LABORANS iustit. II 5 p. 29,21: -s est consuetudo, qua unicuique iuxta suum officium et, qui debetur officio, finem ad proventum rei publice diuturnam maiorum sanxit auctoritas. UGUTIO: -s... i. consuetudo ut iste sequuntur -rem sue patrie, i. consuetudinem et diffinitur sic: -s est longa consuetudo de -ribus tracta tantummodo, vel -s est quidam modus vivendi nullo vinculo legis astrictus, vel lex non scripta

sed tantummodo usu evi retenta, vel -s est vetusta et approbata consuetudo. OTTO FRIS. gesta 2,15 p. 117: -s enim antiquus, ex quo imperium Romanum ad Francos derivatum est, ad nostra usque deductus est tempora.

B) *avec génitif*: 1) *de la personne ou du peuple*: CARTUL. Sangall. II 592 p. 204 (a. 875): Alamannorum. TRAD. Fris. 670 (a. 845): Baiouuariorum. ALFR. Liutg. 1,6: paganorum. RUOTG. COL. 38 p. 40: gentis illius. COD. Odalb. pref. p. 63: predecessorum suorum. DIPL. Otton. II 53 p. 63,26 (a. 973): maiorum. DIPL. Conr. II 111 (a. 1027): Francorum. GRATIAN. I dist. XI c. 7: populi et maiorum. OBERT. SCRIBA a. 1190,360 p. 142: Janue. GUILL. CASS. I 466 p. 185 (a. 1191): pro -re et consuetudine civitatis Janue. 2) *d'une institution ou d'un bien*: HRABAN. epist. 3 p. 385: Romane ecclesie. ANNAL. Fuld. II a. 887 p. 106,3: coniugii. DOC. Port. part. 378 p. 330 (a. 1111): iudicantur illos secundum -rem terre ut habeant illam hereditatem supra ductam ambos per medium. CARTUL. Userc. 616 p. 301 (a. 1117): cum iuxta -rem patrie et ut iustitia exigebat, bellum anceps a monomachis protraheretur. CONST. I 208 p. 290,38 (a. 1162): curie. GUILL. CAS. II 1323 p. 83 (a. 1191): plenam ei dantes auctoritatem instrumenta publica iuxta -rem eius offitii condendi.

C) *avec adjectif*: CARTUL. Rhen. med. (Prum.) 58 p. 66,14 (a. 826): iure hereditario vel -re ecclesiastico. CARTUL. Sangall. I 344 p. 319 (a. 833): ad causas iudicario -re audiendas. TRAD. Ratisb. 92 (a. 879): Norico -re. RIMB. Ansc. 35 p. 69: cum parrochias -re episcopali circuiret. TRAD. Werd. 108 (a. 1066—81): puerum... per manus accipiens -re militari tria talenta denariorum in beneficium ei concessi. D) *avec préposition*: DOC. Port. reg. I 271 p. 345 (a. 1159): habitatores etiam ipsius castri iure et -ribus de Sanctarem utantur.

VI) *ensemble des règles juridiques écrites et non écrites du droit humain par opposition au droit divin*: STEPH. TORN. summa 1 p. 7: -res enim et a iure gentium sumpserunt initium et confirmationem a civili. Item -res alii non scripti, alii in scripturam redacti. Unde et per hoc nomen -res non solum hic intellige consuetudines sed etiam scriptas leges. UGUTIO ms. Paris B. N. lat. 3891: -ribus i. iure humano sive scripto sive non scripto quo nomine comprehenditur quodlibet ius humanum, i. ab homine inventum preter divinum sive sit redactum in scriptis sive non.

VII) *(par métaphore) loi inexorable, sort commun*: ROB. TORIG. chron. a. 1051 p. 45: -rem mortis pertulit.

VIII) *style chronologique en usage*: DIPL. Pisani (éd. F. Bonaini dans Arch. stor. ital. VI. II suppl. I p. 12): sic erat secundum -rem Ianuensium; secundum -rem Pisanorum actum est hoc anno dominice incarnationis millesimo centesimo trigesimo nono.

IX) *mode, manière de se vêtir ou d'agir*: ALCUIN. carm.

I p. 173: conscendit equum non -re sueto. BINH. Karol. 19: -re Francorum equitare. ib. 23: calceis quoque Romano -re formatis. RIMB. Ansc. 4: Iudaico -re vestitus. WIDUK. 2,1 p. 65: tunica stricta -re Francorum induto. ib. 2,36 p. 96: proluxior barba, et hec contra -rem antiquum. BERTHOLD. CONST. annal. a. 1077 p. 301: -re militari... loricatus.

X) *aspect, apparence extérieure*: VITA Liutb. 29 p. 34,3: *diabolus fulminis* in -rem totam cellulam complens. ROB. TORIG. chron. a. 964 p. 23: fluvium Sequane -re rubri maris divisum.

XI) *sorte, espèce*: GUIBERT. Nov. gesta Franc. IV 3 col. 736^B: qui cibi nullum tenuere -rem.

XII) *volonté, désir*: EPIST. Worm. I 30 p. 55,2: hic comitata tuum, Mercuri, virgo meatum / per vestrum -rem fronti suscepit Amorem.

2. mos, mosis sive mose, mosis n. [all. moos; cf. lat. muscus] *forme: abl. more*: CARTUL. Austr. sup. I 228 p. 332 (a. 1167). *mousse*: HILDEGARD. phys. 3,57: -e in corticibus crescunt, quia interiorum viriditatem non habent. Et quidem -e quod in quibusdam arboribus crescit, medicinam in se habet, et quoddam... fere nullam vim medicine habet, quia putredo... in -e crescit... si quis homo de gicht... fatigatur, -e quod aut in piro, aut in affaldra, aut in fago nascitur, accipiat... cum aliquis ardorem de riddem patitur, si -e tectorum aut putridorum lignorum super se ponit... non curabitur. ib. 5,21: -s in scopulis crescit et herbulas ibi crescentes comedit. CARTUL. Austr. sup. I 228 p. 332 (a. 1167): aream... de more, quod vulgo in Teutonico dicitur Purchreth.

1. mosa, -e f. [orig. Langob.; germ. mos; cf. fr. mousse] *marais*: COD. Crem. 1,35 (a. 970): cum iam dicto rivo et -a super se abente. COD. Lang. 1544 b (a. 993): petia una de -a, de molendinis et piscationibus. CARTA a. 998 (J. Ficker, Forschungen zur Reichs- und Rechtsgesch. Italiens IV 58,25): petia terra que est -a et caneto. CARTA a. 1020 (Rosa s.v. mos; Brescia): -a seu pasculum. ACTA Henr. II, II p. 455,29 (a. 1177—81): usque Gretaheved et usque Elsicroft et -am usque dimidium -e et inde usque Derewentam. v. *mussa* et *mussum*.

2. mosa, -e f. v. 2. musa.

mosagia, -e f. [déform. de hémorrhagia] *hémorragie*: UGUTIO: -a i. fluxus sanguinis.

mosaycus, -a, -um [moyses] *mosaïque, de Moïse*: LANFR. const. p. 135: secundum legem non tantum novam sed -am. v. *moisaicus*.

mosca, -e f. sive *moscum*, -i n. [morsico; cf. *mossa*?] *coupure, entaille de terrain*: CARTA a. 1173 (Leon, Esp. Sagr. 36 apéndice 123): de prima parte per illa -a de Camplomosa, et per illam foz de Abcediello. cf. *mossa*.

moscillus, -i m. [mos?] *mauvaises mœurs*: UGUTIO: mos... et invenitur hic mosculus et moscillus.

mosculus, -i m. v. *moscillus*.

moscum, -i n. v. *mosca*.

moscus, -i m. [*orig. inc.*] *pièce (de terre)*: GUILL. CAS. I 822 p. 329 (a. 1191): -os III terre in plano di Seiestri, que sunt iuxta terram Sancti Fructuosi.

mosdura, -e f. v. *molitura*.

mosemotinus, -i m. v. *mussimutinus*.

mosileum, -i n. v. *mausoleum*.

mosilicum, -i n. [*μόσυλον*; J. André, *Lexique des termes de botanique en latin s. v. moselius*] *espèce de cannelle*: ANGL. SAX. VOCABUL. I p. 61 (XIe): nomina herbarum... -um, ragu.

mosivus, -a, -um v. *musivus*.

mosligum ? [*erreur pour mos ligum?*] *usage*: TRAD. Wizenb. 186 p. 174: -um est et iura sunt.

mosnarium, -i n. [*molinarium*] *lieu où est construit un moulin*: CARTUL. S. Joh. Ang. p. 15 (c. 1081): -um, id est ram (*sic*) molendinariam Ainardi. CARTUL. S. Mar. Arv. X p. 98 (XIIe): querelas inferebant, videlicet de -o Reginaudi Fabri et de -o Rampnuffi Boer. v. *molendinarium*, *molinarium* et *I. monarium*.

mosnerius, -i m. [*molinarium*] *meunier*: CARTUL. Coron. p. 143 (a. 1171): qui -us pro custodia molendinorum et pro labore suo tantum accipiet in ipsis molendinis quantum et alii molendinarii in aliis molendinis eiusdem aque. v. *molendinarius* et *molinarium*.

moso, -nis m. [*ital. mozzo*] *celui qui perçoit les impôts, percepteur*: UGUTIO: -o, exactor, impositor.

mossa, -e f. [*morsus*; cf. *port. mossa*] *grotte, caverne?*: Doc. Port. reg. I 83 p. 107 (a. 1127—35): inde ad -am de Suberosa, deinde ad fragam de Grezaliis. CARTA a. 1128—37 (Chanc. mediev. Port. 1,11): ad -am de Suberoso.

mostage, **mostagge** v. *mostatge*.

mostale, -is n. *orig. et sens inc.*: CARTA a. 813 (Vaissete, Hist. Langued. II pr. 22 col. 76): mansum seniore... cum reliquis mansis..., hortis et vineis et -ibus. ib.: quicquid in ipsa loca comparavi... hoc est in edificiis, curtis, ... garricis, farinariis, concidis, communiis, -ibus.

mostarenca, -e f. [*anc. prov. mostarenca*] *mesure pour le vin*: CARTUL. Mont. Pessul. p. 394 (a. 1172): dono et laudo vobis... unam -am vini (cf. ib. p. 378 [a. 1136]).

mostarium, -i n. v. *monasterium*.

mostatge indécl. [*mustum*; cf. A. F. *mostaige*, A. *prov. mostatge*] *formes*: *mostage*: CARTUL. S. Mont. 45 p. 72 (a. 1110). *mostagge*: CARTUL. S. Saturn. Tolos. p. 313 (a. 1135).

droit de moût: CARTUL. S. Mont. 70 p. 96 (a. 1081): garbadge debet ipse rusticus duas concas de frumento et duos de vino -e. CARTUL. S. Mont. 45 p. 72 (a. 1110): garbadge unam concam, -e unam concam. CARTUL. S. Saturn. Tolos. p. 313 (a. 1135): omni anno habeatis de tota vinea unam portadoram legalem -e.

mosterange, -is n. v. *molturenga*.

mosterengia, -e f. v. *molturenga*.

mosterium, -i n. v. *monasterium*.

mostilla, -e f. [*mustela*] *belette*: RECEPT. A. CXXXV p. 29 (IXe): -a grave occidis et ipsam et ipsum partum fecit corpus unguis.

mosto l. v. *molesto*.

mostro l. v. *monstro*.

mosus, -us m. [*pour morsus?*] *morceau*: LIB. trad. S. Petri Bland. p. 153: verberatus recipit panem unius pueri, stoponem cervisie et unum -um casei.

I. mota, -e f. [*orig. prérom.*] *forme*: motta: COD. Lang. 127 col. 226^b (a. 836).

1) *motte de terre (symbole de tradition de la chose cédée)*: COD. Lang. 127 col. 226^b (a. 836): tradavit... per festugo nodatum et motta de terra. ib. 266 col. 446^b (a. 876): per -a terre ipsius... conpreinsit et tenuit.

2) *motte de tourbe*: ACTA Phil. Aug. II 639 p. 190,26 et 30 (a. 1200): licebit autem hominibus de Braetel in decem predictis arpennis marisorum -as trahere... nec -as illorum marisorum licebit... extra villam mittere vel vendere.

3) *motte, élévation artificielle ou naturelle sur laquelle est construit une fortification, et, par extension, tour fortifiée ou château-fort*: CARTUL. Vindoc. I p. 65 (a. 1040): subtus -am Galterii unum *molendinum*. CARTUL. S. Maxent. p. 210,16 (a. 1091): et -a que est iuxta ecclesiam Verruce. PASCHAL. II epist. col. 365^D: de -a burgi veteris et novi burgi. CARTUL. Mont. Pessul. p. 703 (a. 1129): recognoscimus esse proprium alodium Guillelmi de Omellacio, scilicet tertiam partem tocuis castri de Poiéto, extra -am superiorem. CARTA Mathildis c. 1141 (Foedera I 14): sciatis me fecisse Milonem de Glocestre comitem de Hereforde et dedisse ei -am Herefordie cum toto castello in feudo. SUGER. Ludov. VI p. 140 (éd. Waquet): in -a, scilicet turre lignea superiori, se recipit. ib. p. 164: antiquam antecessorum suorum destitutam -am, castro iactu lapidis propinquam, occupat. LIB. castri Ambaz. p. 8: restringens igitur oppidum, duas -as... erexit et maximum fossatum ab una usque ad aliam fecit. GESTA Ambaz. p. 107: oppidum suum reddidit, quod tunc Hugo totum, excepta domo -e, succenderat. ORD. Vit. hist. X 7 t. IV p. 47: fortissimam, quam apud Balaonem possidebat, -am regi tradidit. ROTUL. pip. 4 Henr. II p. 152 (a. 1157): in reficiendis domibus regis infra -am X 1. CARTUL. S. Alb. Andegav. II 835 p. 308 (c. 1170): ante dominum Gaufridum de Claris Vallibus, qui tunc erat apud Ludum, in -a sua. CARTUL. S. Saturn. Tolos. p. 414 (a. 1174): illa terra quam habent iuxta -am de Lorda. CARTA a. 1178 (Muratori, Delle antichità Estensi 1,348): in predicta turrisella et -a. CARTA Barcin. a. 1184 (Marca Hisp. 1378): in -a de Albarone. ROTUL. scacc. Norm. I p. 34 b (a. 1184): in operationibus turris de Gisorcio recooperiende et muri circa -am. ib. II p. 42 b (a. 1198): pro domo

facienda in -a castris de Argenthomo IV 1. ROTUL. cur. reg. II 162 (a. 1200): custodivit -am illius castelli. ALEX. NECK. utens. p. 103: -a sibi super nativam rupem sedem debitam sorciatur. LAMB. ARD. hist. Ghisn. 109 p. 613,39: -am altissimam sive dunionem eminentem in munitionis signum firmavit.

4) *motage, droit de prendre des mottes de terre pour la chaussée d'un moulin*: CARTUL. Gimund. p. 341 (a. 1163): debent facere paxeriam et bucherium predictorum molendinorum per medium et habeant ramam et -am et terram et ligna de terra predicti W. ACTA Henr. II, I p. 461,13 (a. 1172): molendinum de villa, cum -a et debito servicio ipsius.

5) *motte de moulin, levée de terre*: CARTA c. 1182—1202 (Cartulaire du Morbihan p. 188): a -a que est in capite sclose usque ad alveum aque. CARTUL. S. Maxent. 366 p. 379 (a. 1189): molendinos et -am que est iuxta burcum sancti Maxentii.

2. *mota*, -e f. [*forme refaite sur fr. meute, dérivée d'une forme *movita*] *meute de chiens de chasse*: LIB. Melr. I 39 p. 31 (c. 1180): non venabuntur cum -is et cordis. v. *mueta*.

motabilis, -e forme: motabillis: CRUINDM. p. 43 note.

1) *adj., doué de mouvement, qui se meut (en parlant des êtres inférieurs)*: CRUINDM. p. 43: non hic -e quicquam est. AELR. anima I p. 71: cogita vitam esse naturam quamdam -em, prestantem interno quodam motu insensibilibus incrementum. PETR. COMESTOR hist. schol. col. 1062^A: -es autem dicuntur anime piscium et avium, respectu anime hominis. Sed etiam dicitur creatum -e quod creatum est sic, ut movetur de vita ad mortem.

2) *employé comme substantif, désigne l'ensemble des êtres doués de vie*: GILB. POR. in Boeth. trin. II 10 (éd. O'Donnell, Nine Mediaeval thinkers p. 49): non quod -ia careant motu. GERHOF. Antichr. 2,61 p. 313,22: in minoribus corporibus per singula elementa distributis verbi gratia animalium in terris, piscium ceterorumque -ium in aquis, avium in aere. OTTO FRIS. gesta 1,57: fame quoque malum, omnibus -ibus velocius.

motabilitas, -tis f. [*motabilis*] *changement, vicissitude du sort*: JOH. SCOT. transl. Prisc. p. 62 (ed. Bywater, Suppl. Aristot. vol. I pars 2): afflictiones atque alias -tes.

motabillis, -e v. *motabilis*.

motacismus, -i m. v. *metacismus*.

motagium, -i n. [1. *mota*] *motage, droit de prendre de la terre pour construire ou entretenir la chaussée d'un moulin*: CARTUL. S. Maxent. 248 p. 276 (a. 1111): molendinum cum -o et piscariam de aqua. CARTUL. S. Launi Toarc. 53 p. 45 (c. 1123): -um concedimus ad opus molendini. CARTUL. Absiens. p. 128 (XIIe): dederunt terras et -um et peragium ad necessitatem molendini. CARTUL. Mai. Mon. Dun. 190 p. 180 (a. 1180):

recognovit... quod monarchi in molendino de Veteri Vico -um et scelusagium sine censu et redditione aliqua libere debent habere. v. *motaticum* et 1. *mota* (4).

motana, -e f. [*pour montana, var. paléogr.*] *pâturage*: 5 CARTA a. 1045 (Cart. S. Millán 134): in omnibus locis, cum -a defesa, terris, vineis et molino.

motarium, -i n. [1. *mota*] *tourbière, endroit d'où l'on retire les mottes de glèbe ou de tourbe*: ACTA Phil. Aug. t. II 639 p. 191,31 (a. 1200): milites... quitaverunt 10 canonicis herbagium, ... motas quoque et piscationes, sive in -iis, sive in aqua mortua.

motaticum, -i n. [*mota*] *motage, droit de prendre de la terre pour la construction de la chaussée d'un moulin*: CARTUL. Bles. p. 102,8 (c. 1050—70): et quidem census 15 III^{or} denariorum de terra illa reddebatur, non tamen pro palatico, sed pro -o, hoc est pro eo quod ex ipsa terra prenditur ad opus exclude molendini illius (cf. CARTUL. Mai. Mon. Vindoc. 87 p. 137 [post 1062]). v. *motagium*.

motatis, -nis f. *mouvement*: BOVO MIN. in Boeth. p. 334: sicut et esse quod non erat motus quidam est; unde videtur dicta mutatio quasi -o.

motatorius, -a, -um [*motator*] *mobile*: CARTUL. Argent. I 116 (a. 1176): cum sit mos universis cenobitis 25 ... possessiones suas tam fixas quam -as in melius commutare.

moteamentum, -i n. [1. *moto*] *terme juridique désignant le fait de se déplacer pour introduire un procès devant une cour*: CARTA a. 1190—1200 (British Borough Charters, p. 119): et si forte aliquis eorum in placito fuerit coram 30 me vel ballivis meis, in ipsa villa de Lostuuidiel et non alibi respondeant sine causa et -o.

motili indecl. [*pour mantile?*] *couverture faite de peaux*: CARTA a. 960 (d'Abadal, Els comtats de Pallars i Ribagorça II 183 p. 381): I^o -i et I^o ganabe pallia 35 texta cum auro.

1. *motio*, -nis f. 1) *mouvement*: VITA Paulini 15: loculum quidem sublevare nitebantur, sed nulla -nis res in eo peracta est. ANON. sex princ. 242 p. 271: quietem 40 ponimus causam -cionis. HILDEGARD. epist. II 135: -nem molendinorum. JOH. SCOT. ier. Dion. VII 4 p. 286: mobile... non indigentis et inflexibilis -nis.

2) *mise en mouvement*: AYNARD. p. 619,43: flegetonta est -o flamme. GUILL. TYR. hist. rer. transm. VIII 4 45 p. 329: *piscina* in quam angelus dicebatur... aquam movere, illo effectum ut qui primus post -nem aque descenderet in piscinam, sanaretur.

3) *motio ou terre tremblement de terre (pour terre motus)*: THIETM. 6,91: aeris fit mira mutacio atque -o et inmensus terre hiatus. ib. 8,30: iste annus nova 50 nuncupacione terre -o vel magna contricio ex rei veritate appellari potest.

4) *expédition militaire*: a) *en général*: ERCHEMB. CAS. Lang. Ben. 44 p. 254,3: generaliter -nem faciens cum

suis. ANAST. chron. p. 170,4: accusans... quod Romani sine iusta causa pacem dissolverent. At vero Petrus... non se scisse -nem affirmat. ib. p. 247,14: alloquebatur principes super -ne ac itinere ipsorum in Phoenicem. ORD. VII. hist. IV 4 t. II p. 186: inter tot bellorum -nes. HELM. 67 p. 128,20: quociens enim -nis aliquid insonuit aut de Danis aut de Slavis, statim collocavit exercitum in locis oportunitis. CONST. I 205,8 p. 284,27 (a. 1162): debent prescire per unum annum tempus -nis, et tunc in capite anni -o fieri debet. b) *spécialement, en parlant d'une croisade*: CARTUL. Cormar. 51 p. 104 (a. 1096—1113): Jerusalem cum reliqua multitudine in illa prima que tunc fuit -ne, ierit. ACTA PHIL. Aug. I 210 p. 314 (a. 1189): in ultimo mense ante -nem regis versus Jerusalem. ib. I 350 p. 424 (a. 1190): quod pace tenebant die -nis nostre... quando iter Jerosolimitanum arripimus.

5) *trouble causé à autrui*: TRAD. Frising. I 364 p. 311 (a. 816): si ipsam ecclesiam... sine ulla -ne vel inquietudine haberent.

6) *trouble de l'esprit, étonnement*: ATTO VERC. epist. Pauli col. 506^A: forte movetur aliquis quare post tot curricula annorum venisset. Sed hanc -nem ipse solvit.

7) *plainte en justice*: TRAD. Frising. I 463 p. 394 (a. 822): Gregorius cum suo defensore... fatebat se nullam inde ulterius amplius -nem fecisse.

8) *proposition, motion*: ANAST. in Max. col. 612^B: dic nobis, domne abba, -nem dogmatum.

9) *action d'expulser, destitution, éjection*: SUMMA Trecens. p. 31,16: ex ipsa poene pronuntiatione infamia sequitur, ut ab ordine -o seu relegatio.

10) *(dr. féodal) mouvance*: CARTUL. S. Marcel. Cabil. 35 p. 41 (a. 1072—79): concessimus... -nem eiusdem ecclesie, alias in eadem parochia.

2. **motio**, -nis *f.* [*orig. inc., cf. molo, mo(li)tura*] *mélange de grain moulu?*: CARTUL. Belliloc. Carnot. p. 27 (a. 1160): excepto modio -nis, dimidio modio annone, dimidio avene.

motito 1. *fréquentatif de moto*: UGUTIO: moto... a quo -o, -as, aliud frequentativum.

motivum, -i *n.* *v. motivus*.

motivus, -a, -um *qui commande ou provoque le mouvement*: 1) *adj.:* a) *en général*: JOH. SCOT. versio Dion. Ar. I 15 col. 1068^A: secundum nature -am et gignentem et velocem et potentem capacitatem. ib. III 4 col. 1130^A: nutritivam et -am habent vitam. b) *vis, virtus motiva, faculté motrice des êtres vivants*: DOM. GUNDISS. an. IX p. 63: vis -a secundum quod est imperans motui est vis appetitiva vel desiderativa, que, cum imaginatur aliquid quod appetitur vel respuitur, imperat alii virtuti -e ut moveat. GERARD. CREM. transl. Algazel metaph. p. 171,16: virtus -a non est nisi ad inquirendum quod prodest vel ad repellendum quod obest. 2) *subst. n., (au figuré) faculté motrice*: GUIBERT. Nov. trop. II 9,16 col.

390^{C-D}: 'Percussus est Ephraim, radix eorum exsiccata est, fructum nequaquam facient'... 'Radix eorum' id est eius -um exsiccatur, cum intentio a divine spei virore arefacta cassatur.

motliata, -e *v. modliata*.

1. **moto** 1. 1) *actif*: A) *au sens propre*: 1) *mouvoir, mettre en mouvement*: ALCUIN. carm. I p. 175: res ceca... / quod preceps fortuna rotat,... / ... et variis semper -atur in horis. VITA Clem. p. 116 l. 135: almipotens dominus sic constat trinus et unus, / astans immotus, qui -at, queque moventur. CARM. bell. Sax. 2,179: Languida vix tanto -abant frigore membra *Saxones*. 2) *(au passif) se mouvoir, bouger*: MIRAC. Nicol. Brunw. 2 (1): non nisi aliis se in sella portantibus est quoquam -atus.

B) *sens fig.:* 1) *traiter (en parlant d'un sujet)*: GUIBERT. Nov. vita I 2 p. 7: cum... huiusmodi fabula -aretur. id. pign. sanct. p. 609 sect. 327^B: questio -aretur. 2) *émouvoir*: VITA Galli II 804: regis honorifici -es cor quatinus a me. 3) *piquer, exciter*: EKKEH. IV bened. I 16,58: gratia quos -at, vino compunctio potat.

II) *(réfléchi) se mouvoir*: MIRAC. Fid. p. 81: gressu quo poterat cepit -are se.

2. **moto** 1. *v. muto*.

3. **moto**, -nis *m.* *v. multo*.

motor, -is *m.* *moteur, celui qui imprime le mouvement d'un mobile (philos.), premier moteur*: DOM. GUNDISS. transl. Ibn-Gebiol. fons vite III 7 p. 94: -r primus non est mobilis ullo modo. JOH. HISP. transl. Alfarabi intell. 125 (A.H.D.L.M.A. 4 [1929—30]): -r primi celi fuit principium per quod fuit esse duarum rerum discretarum quarum una est per quod substanciatur primum celum et est substancia corporea celestis, altera est -r spere stellarum fixarum et hec est essencia que nec est corpus nec in corpore. GERARD. CREM. transl. Algaz. metaph. p. 106,12: -r celi non potest esse nisi res intelligibilis pura.

mosos, *acc.* -on *m.* [μοτός] *cataplasme, emplâtre*: PAUL. AEGIN. cur. 213,16: impone desuper ex vino -on et spongiam. (*cf. ib.* 213,22).

mososus [l. mota] *situé sur une colline (?)*: CARTUL. Vindoc. II p. 402 (a. 1159): de bosco -o omne lignum mortuum prebuit (*cf. col* 868,24).

motta, -e *f.* *v. l. mota*.

motum, -i *n.* [*cf. moltura*] *moulte (redevance agraire)*: CARTUL. Aurel. p. 11 (a. 1100): dedit etiam... duodecim denarios de -o quos habebat in manso de Quosas de maridatge. *v. l. molta*.

motura, -e *f.* *v. molitura*.

motus, -us *m.* 1) *mouvement, déplacement*: a) *en général*: HUGO S. VICT. didasc. VI, XIV p. 131,12: de -u, id est de quantitate continua mobili. GUILL. CONCH. philos. mundi col. 60^A: cum illud preteriri vel appropinquari videmus, -um sentimus. DOM. GUNDISS. transl.

Alfarabi ort. scient. I 3 p. 18,28: quia substantia mota est naturaliter, divisus fuit -us eius... in velocem et tardum et medium inter illos. DAN. MORL. nat. p. 26: cum non sint nisi duo -us naturales, quorum unus est rectus, alter circularis.

b) *mouvement du corps, d'un être vivant*: WANDALB. creat. mund. 166: hanc vim nulla locali / -u membra coercent. WIDUK. 1,34 p. 47: fractis omnibus membrorum -ibus. THIETM. 2,17 p. 82: dolorem animi -u corporis non celabat. ADAM BREM. 1,7 p. 8,29: equorum quoque presagia ac -us experiri hinnitusque ac fremitus observare. RAYM. POD. I p. 236: tantam spissitudinem nebularum... ut palpare et per -um removere eas... possemus. HUGO S. VICT. didasc. VI, XV p. 133,7: in -u et volatu avium. CASUS Petrish. 3 p. 628,41: *cerva* stans demisso capite -u aurium quasi rogare coepit. BURG. PIS. transl. Joh. Damasc. fid. orth. 26,11 p. 117,91: -us autem, qui secundum impetum, est a loco ad locum transibile et mobile totius corporis, et vocativum et respirativum. HUGO ROTH. hex II 24 p. 250 (ed. Lecomte): herbe et arbores... habent -us incrementorum non spontaneos sed naturales.

c) *mouvement d'objets inanimés*: WANDALB. horol. 34: umbrarum -us. CARM. Cantabr. 12,3 a, 12: siderum -us. SYLL. Sangall. 22,10,1: aetheris blandos facilesque -us. *spéc., mouvement de révolution des sphères*: GERARD. MORES. delib. p. 39: philosophi autem mundi, quemadmodum optime admittis, septem coelos, id est planetas globorum consono -u introduxerunt. GERARD. CREM. transl. Isaac defin. p. 316: propter hoc *orbis* movetur -u completo integro qui est -us revolucionis.

2) *mouvement, tout changement ou transformation*: BOVO in Boeth. 5: habere autem maius minusve alicuius rei quam habebat, sicut et esse quod non erat, -us quidam est. THIETM. 2,4: humane -us vite signantem. ANON. sex princ. II 7 p. 13,6: proprium igitur actionis est in -u esse, sicut proprium -us est in actione esse. THEOD. CARNOT. trin. II 22: -um enim appellat mutabilitatem. DOM. GUNDISS. process. mundi p. 4,25: exitus autem de potentia ad effectum -us est. ADALBOLD. ULTRAIECT. comm. Boet. consol. philos. (Sacris Erudiri, 6 [1954] p. 419,246): -us species tres sunt principales, inmutatio, commutatio, transmutatio. GUILL. CONCH. in consol. philos. (J. M. Parent, Doctrine de la création dans l'école de Chartres p. 126,13): sex sunt species -us: generatio, corruptio, augmentum, diminutio, alteratio, secundum locum mutatio. HUGO S. VICT. didasc. VII 1,15 col. 824^C: -us est quadripertitus: localis, naturalis, animalis, rationalis. PETR. LOMB. sent. I 8,1 p. 59: temporales -us tunc distinguunt, scilicet preteritum vel futurum vel preteritum imperfectum vel preteritum perfectum vel preteritum plus quam perfectum.

3) *mouvement des forces de la nature*: a) terre motus, *tremblement de terre*: ANNAL. regni Franc. p. 176:

Aquisgrani terre -us nocte factus. HRABAN. carm. 39,62: terra expavit, facinus / hoc -u notans citius. ANNAL. Xant. a. 838: terre -us factus est. RIMB. Ansc. 36 p. 70: quod terre -us fieret magnus. POETA SAXO 4,40: ingenti subito tellus exterrita -u / contremuit. BERTHOLD. CONST. annal. a. 1062: terre -us, fulgura et tonitrua facta sunt. ADEMAR. hist. (éd. Chavanon) II 16 p. 93: circa ipsum palatium et finitimas regiones terre -us factus. VITA Meinw. 172 p. 96,10: ingens terre -us... contigit. b) *tempête*: VITA Liutg. 1,19: nubium moles... rapido impetu ad solem tendere; cui dum adpropriarent -us. BERTHOLD. CONST. annal. a. 1073 p. 275: procella semper eodem -u navim conquassante. ADAM BREM. 2,22 p. 80,1: tertium fretum -u furibundo sevit.

4) *mouvement de la mélodie (en musique)*: NOTK. BALB. hymn. p. 8: que placuerunt, laudavit; que autem minus, emendare curavit dicens: singule -us cantilene singulas syllabas debent habere. NOTK. BALB. gesta 2,7 add. Z,W: precepit imperator... ut... singulis eius modulaminis -ibus singulas syllabas dare sollicitate curaret.

5) *mouvement intérieur, sentiment, passion, activité de l'âme*: a) *en général*: RADBERT. fid. 120 col. 1486^C: inest ergo in omni anima rationabili -us amandi. THIETM. 7,73: qui omnem animi suimet -um componens. BERTHOLD. CONST. annal. a. 1077 p. 296: namque pro -u sui libitus quelibet in utramque partem indifferenter et laudabant et vituperabant. BERNARD. lib. arb. II col. 1003^B: voluntas est -us rationalis, et sensui presidens et appetitui (SENT. div. II, I p. 21,6). RICHARD. S. VICT. stat. int. hom. col. 1128^A: putamus omnes rebelles anime -us posse reprimere. SENT. Paris. p. 49,18 (ed. Landgraf, Ecrits théol. de l'école d'Abélard): caritas nostra est -us animi. COMM. PORR. I Cor. p. 135: brutum animal... in spiritu suo plures -us habet ut imaginationem, cogitationem. ALAN. INS. virt. vit. don. (ed. Lottin dans Med. Studies XII p. 41): inanis gloria est inordinatus animi -us. ALEX. NECK. utens. p. 119: nam tres sunt animi -us, memoria preteritorum, sciencia presentium, prudentia futurorum. PETR. LOMB. sent. I 17,6 p. 116: ita caritas dicitur esse -us sive affectio animi, quia per eam movetur et afficitur animus ad diligendum Deum. b) *plus spécialement, mouvement de colère, d'indignation*: HILDUIN. transl. Dion. p. 15,17: in intelligibilibus alio modo oportet irascibilem -um intelligere. OTTO FRIS. gesta 1,11: irrationabili -u defervescente. ib. 1,5: hoc vero cum iuxta phylosophum nec passionibus nec -ui subiciatur. CARTUL. archiep. Magd. 391 (a. 1184): iram Dei omnipotentis incurrat et -us sancte Dei genitricis Marie sentiat. c) motus corporis sive carnis, *désir charnel*: GUIBERT. Nov. virgin. 8 col. 592^C: perdonabile est si... mea mens... nunquam... ad carnis -um, non dico ad opus... accedat. ANDR. CAPELL. amor. I 6 G p. 184: ut nunquam voluptatis promeruerit inpetum

refrenare et corporis -ibus obviare. d) (*droit*) *disposition d'esprit du juge envers l'accusé*: CLEMENS III (Décrétales 1.9.6 ed. Friedberg II col. 106): ex confessionibus, depositionibus, allegationibus et aliis que in eius presentia proponuntur, *iudex* formet animi sui -um. CELEST. III (ib. 2.20.27 ed. Friedberg II col. 324): circumspexus *iudex* atque discretus... -um animi sui ex argumentis et testimoniis... confirmabit. GIRALD. gemma I 46 p. 125: quod enim arbitrarie sunt poenitentiae et pro -u prelati imponende, Jeronimus docet.

6) (*théol.*) motus primus, primarius, primitivus *mouvement premier, tendance instinctive au mal entraînant au péché*: MAG. MARTINUS (O. Lottin, Psychol. et Morale II p. 519 n. 1): non potest homo non moveri primo -u. Sed primorum -uum duo sunt genera: est enim primus -us qui subsistit citra voluntatem et voluptatem... Et est alius... qui perducitur usque ad voluptatem. SIMEON. TORN. disp. 44 p. 127,29: -us primus peccati dicitur duplex: primus ad peccatum, vel primus in peccato. PETR. CANTOR summa II p. 130,113: primarios -us.

7) *action judiciaire, litige*: RICHER. II p. 40: de monachorum religione a metropolitano -u gravissimo conquestio habita est. CONST. I 22 (a. 996—1002): in natali vero Domini... iudicarios -us exequi... penitus prohibemus. DIPL. Henr. IV 489 (a. 1105): satis magnus -us inter... Spirensis antistitem et inter eiusdem ecclesiae advocatum exortus est.

8) (*milit.*): a) *rébellion*: EINH. Carol. 12: his -ibus ita compositis Sclavis... bellum inlatum est. ANNAL. Fuld. II a. 849: ad quorum *Boemanorum* perfidos -us comprimendos. POETA SAXO 3,399: comperto tali -u tulit obvia signa. ORD. VIT. hist. I 1 t. I p. 6: compressis cunctarum... gentium -ibus... pacem... Octavianus composuit. GUILL. TYR. hist. rer. transm. XVIII, 7 p. 828: eratque tota regio in tanto -u ut nusquam quies, nusquam securitatem esset transire volentibus. b) *mouvement guerrier*: ADAM BREM. 2,57 p. 117,10: si quando autem tempus a bellorum -ibus quietum erat. BERTHOLD. CONST. annal. a. 1080 p. 326: tot rebellium et adversantium sibi bellicosus -ibus. STEPH. TORN. epist. 121 p. 142: propter -us plusquam civiles qui in provincia Britanniae insurgunt inter principes eiusdem provinciae et regis Anglorum filios. OTTO FRIS. gesta 1,17 p. 23: his seditionum -ibus. c) *expédition militaire*: ROTUL. cur. reg. I 6 (a. 1194): in -u suo versus Ierosolima.

moudura, -e f. v. *molitura*.

moudureira, -e f. v. *moldureria*.

moulta, -e f. v. *molta*.

moultura, -e f. v. *molitura*.

mouneria, -e f. [monnarius] *droit de mouture?*: CARTUL. S. Mar. Santon. 219 p. 141 (a. 1119): quartam partem de -a molendinorum Sancti Juliani. CARTUL. Coron. p. 148 (a. 1178): molendinum unum quod totum

ex integro nostrum erat, excepta -a, que movebat a nobis. v. *monneria*.

mouriscus, -a, -um [maurus] *maure, moresque*: DOC. Port. reg. I 172 p. 210 (a. 1139): ad Portam -am. v. *moriskus*.

1. **mouta**, -e f. [cf. Port. mouta] *bois épais*: DOC. Port. reg. I 280 p. 358 (a. 1162): termini eius in oriente rivulus de Carnedi, in occidente -a de Hervedosa et lacune que ibi sunt. v. *mauta*.

10 2. **mouta**, -e f. v. *molta*.

moutonadia, -e f. v. *moltonodia*.

moutonodia, -e f. v. *moltonodia*.

mouton m. v. *multo*.

moveo 2. I) *mettre en mouvement, mouvoir*: WALAHFR. carm. 5,25 a, 2: omnis adventu Domini -vetur / machina rerum. WANDALB. creat. mundi 48: sensu corpora nullo / afflatove -ventur. EIGIL. Sturm. 24: omnes gloggas pariter -veri imperavit. DIPL. OTTON. III 249 (a. 997): cum... molendinis iam motis vel adhuc -vendis. HILDEGARD. phys. 2,1: velut terrenus aer terram et animalia rationabilia... et sensibilia... vivificat et -vet. BURG. Pis. transl. Joh. Damasc. fid. orth. 4,3 p. 20,24: omne enim quod -vetur, ab alio -vetur. quod enim primum -vet immobile est, quod est Deus.

25 II) *remuer*: A) *forme active*: 1) (*en parlant d'une chose*) *bouger, déplacer*: LEX SAXON. 12: si -vere ipsum membrum possit. EIGIL. Sturm. 15: nec sic quidem fere trum in quo sanctum cadaver iacebat, -vere quiverunt. EPIST. Worm. I 2 p. 18,8: -vent capita sua. 2) (*en parlant d'un liquide*) *agiter*: THEODULF. carm. I 71 p. 446: atra -vent ventorum prelia fluctus. ERACL. color. III, VIII p. 59: illud vas... pones in furnum et semper -vebis usque dum vitrum efficiatur. MAPPE Clav. p. 188: semper -vebis ipsum colorem. 3) (*en parlant des astres*) *se mouvoir (sens réfléchi)*: PAMPHIL. Glisc. 199 p. 100: solos concedo -vere planetas.

B) *forme déponente, se mettre en marche, avancer (en parlant d'un homme)*: ANAST. chron. 156,27: Vitalianus omnibus audacius -tus falangem Persarum dirrupit. 40 PETR. TUDEB. hist. IX 5 p. 57: -tus est autem ille vir cum aliis.

C) *dans des expressions verbales*: 1) *au propre*: a) *marcher*: MIRAC. Agrippini 326,41: gressibus propriis -veri. b) *parler*: ANAST. chron. 334,13: contra monachicum habitum -vent linguam. WALTH. ANGL. Esop. 2,4: hunc agnum timor impugnat, verba -vente lupo. c) *feuilleter*: JOH. NEAP. Febr. 541,36: quales manus -vebunt libros tuos. d) *faire voile*: ANAST. chron. 243,13: videt classim ad urbem vela -ventem. 2) *soulever une question (au figuré)*: GUILL. S. THEOD. spec. fidei 58 p. 74: si quis sibi in hoc -verit questionem.

III) *partir, quitter un lieu*: A) *en parlant d'un homme*: 1) *forme active*: a) *absolument*: WETT. Gall. 3: ille vero -vens... pervenit ad Clotharium regem. b) *avec indica-*

tion de provenance ou de destination (avec ou sans préposition): ANNAL. regni Franc. p. 87: rex de Wormacia -vens, Baioarum profectus est. CHRON. Salern. 472,41: Papia -vens, suum Franciam profectus est iter (cf. LIB. pont. Steph. II 24), ANNAL. Vinc. p. 416: episcopus... Romam... -vet. 2) *forme déponente:* WETT. Gall. 40 p. 279: de loco -vebatur. ANAST. transl. Steph. 820,59: inde -ti venimus Sosas. 3) *forme réfléchie, se déplacer:* RIMB. Ansc. 19 p. 40: se -vere a loco in quo erat. BERTHOLD. CONST. annal a. 1078 p. 306: dum se domo sua Romam -veret. 4) *dans des expressions verbales:* a) *quitter un lieu:* JOH. FISCAMN. deplor. quiet p. 56,112: -tus autem est pes meus de loco suo. PETR. COMESTOR hist. schol. col. 1089^A: -ventes pedes suos ab Oriente. b) *fuir:* WALTHARIUS 146: fugamque -vebunt.

B) *(en parlant d'un navire) appareiller:* GUILL. CAS. II 1203 p. 39 (a. 1191): si navis que -vit a portu lanue pro ire Ultramare.

C) *(par métaphore, en parlant d'une route) partir, aller de... à:* CARTUL. Gellon. 504 p. 424 (a. 1152): via que -vet de Abelano et ducit versus stagnum. CARTUL. Anian. 106 p. 248 (a. 1153): via que -vet de camino ad Lanzanegues. CARTUL. Richar. 188 p. 167 (a. 1158): a via que venit ab Avisano et -vet de Talobre. CARTUL. Magalon. 49 p. 97 (XIIe): affrontant in via que -vet a Medio Campo et venit ad Mutgeiras.

IV) *se départir de:* THANGM. Bernw. 11: eis minime a solite humilitatis et patientie tenaci observantia -vetur.

V) *expulser:* THEGAN. Ludow. 56: rusticus venit, quem ibi episcopi firmiter -vere non ausi sunt. TRAD. Frising. 363 (a. 816): si aliquis eos -vere vel inquietare cepisset.

VI) *muter, déplacer:* A) *quelqu'un de son poste:* HROTSV. Theoph. 61: Theophilum -vit ab officio multos quo fungitur annos. ACTA Phil. Aug. I 21 p. 31 (a. 1180—81): quotiens prepositus -vebitur, has consuetudines tenendas esse iurabit. B) *quelque chose:* JOH. SCOT. glos. Mart. Cap. 486,12 (ed. Lutz p. 198,26): hic -vit metrum.

VII) *au figuré:* A) *remuer, ébranler, émouvoir:* LIUTG. Greg. 7: venti diaboli temptationis... in domum eius non potuerunt eam -vere. HRABAN. carm. 81,25: signa -vent populos, cernunt magnalia ceci. WALAHER. Wett. 922: penitusque stupore -vebar. AGIUS vita Hath. 28: nec -vere vos debet sanctissime sorores. HROTSV. Gong. 155: mentes -tas prestat componere vestras. RICHER. II p. 84: Lotharius illum propius accessisse acerrime -tus indignabatur. DIPL. Otton. I 413 p. 564,17 (a. 972): cuius dignis precibus -ti atque ipsius... fidelitatem considerantes. RUOTG. COL. 19: -vit eius iuvenilem animam anxietas. FROUM. carm. 28,2: spes mihi subtrahitur, nimium decet inde -veri. THIETM. 3,26: -vit multorum corda ineffabilis dolor. OTTO FRIS. gesta 2,35 p. 143: plus de captivitate proceris quam de fraudatione pecunie

-tus. GALTER. CASTIL. Alex. V 81 col. 510^B: fraterno -tus amore. LAMB. ARD. hist. Ghisn. 137 p. 631,47: nec -veamini, patres..., si in recordatione huius privilegii minus plene verba formemus. GUILL. TYR. hist. rer. transm. XVIII 1 p. 816: -tus in indignationem. B) *pousser à, inciter à:* ANAST. chron. 178,26: tyrannus in Mauricii necem -vetur. ADAM BREM. 2,48 p. 109,4: ad rebelandum Cesari -vit Saxoniam. GUILL. PICT. gesta p. 56,25: at constantia illius minime his ad pavorem est -ta vel ad diffidentiam. OTTO FRIS. gesta I prol. p. 9: clara facinora ad -vendos hominum ad virtutem animos extollere. PETR. LOMB. sent. I 17,6 p. 116: ita caritas dicitur esse motus sive affectio animi, quia per eam -vetur et afficitur animus ad diligendum Deum. C) *au pass., se comporter:* SACR. Hung. 88 Kal.: qui natus fuerit... feria III., cupidus erit et de ferro -vetur. *réfléchi:* GUILL. S. THEOD. spec. fidei 63 p. 76: anima hominis cum se -vet ad sentiendum.

VIII) *sens militaires:* A) *lever le camp:* -vere castra: POETA SAXO I 450. ANAST. chron. 158,1. WIDUK. I 30. OTTO FRIS. gesta 2,12 p. 113. B) *faire mouvement:* 1) *exercitum:* ANNAL. Xant. a. 840—41. WIDUK. 3,18. PETR. TUDEB. hist. X 2 p. 61. 2) *se movere:* HIST. de via Hier. p. 171: principes tempus statutum, quando se -turi essent, sitiente prestolabantur. C) *faire (la guerre), prendre (les armes), engager (une expédition):* ANNAL. Fuld. II a. 871 p. 73,21: contra Engilscaicum et Willihelmum duces... proelia -vere... nititur. WALTHARIUS 86: si bella -vere nequimus. WIDUK. 1,28: signa -vit contra Galliam. ib. 1,4: arma contra eos -vent. HROTSV. gesta 625: non bellum -vit. THANGM. Bernw. 41: expeditionem adversus illos -vit. LEO NEAP. versio Ps.-Call. I 1: non -vit miliciam nec arma nec artificia ferri. BERTHOLD. CONST. annal. a. 1074 p. 277: expeditionem in Ungariam -vit. OTTO FRIS. gesta I capit. 46 p. 7: in transmarinam expeditionem procinctum -vit. ROB. TORIG. chron. a. 1088 t. I p. 71: bella -ventes. CONST. I 346,2 p. 494,9 (a. 1192): guerram -vebunt. *absolument:* ANAST. chron. 296,5: ne innotesceret quod contra Vulgares -veretur.

D) *(en parlant de guerres civiles) soulever, provoquer une sédition:* HRABAN. epist. 36: qui propter terrenam cupiditatem lites rixasque incessanter -vent. ADAM BREM. p. 175,12 (?): contentionem -verunt inter se. LEGES Cnuti 59 p. 351: si quis in curia regis sedicionem -verit. OTTO FRIS. gesta I 40 p. 59: seditionem -vere volentes. ib.: populo contra dominos suos -venti.

IX) *sens juridiques:* A) *introduire une plainte, intenter une action en justice:* 1) *réfléchi:* DIPL. Pipp. reg. It. 42 p. 60,14 (XIIe spur.): si quis... contra hanc donationem se -vere voluerit. 2) *trans.:* CARTUL. LUX. I 149 p. 176 (a. 924): de qua precaria ratione in nostra presentia -ta. DIPL. Henr. IV 1 p. 2,29 (a. 1056): nullus... rem -vere deinceps presumat. ANNAL. Altah. a. 1063 p.

61,32: in hac igitur sinodo de episcopo Parmensi -ta est questio. CONSUET. Friburg. 25 p. 124: et post -tam in manifesto querimoniam. ANNAL. Rod. a. 1108 p. 694 (704), 19: nunquam in loco... ausi placitum convocare, aut petitiones -vere, aut aliquid sui iuris agere. SUMMA Trecens. p. 57,14: sciens -tam esse controversiam. ACTA pont. Rom. Gall. II 190 p. 283 (a. 1179): nulli... episcoporum liceat litem -vere. GUILL. TYR. hist. rer. transm. XIII 25 p. 595: coepit adversus dominum regem questiones -vere difficiles, allegans Joppensem ad ius suum... pertinere. ACTA Henr. Leon. p. 179,5 (ante 1189): decano faciens obedientiam... nullam cum fratribus -veat de prebendis antiquis aut novis questionem. GUILL. CAS. I 238 p. 96 (a. 1191): super lite quam volebat -vere Ansaldus de Cassiano contra Bernardum de Opizone. ib. I 564 p. 225: nec actionem -vebit. LEX Rom. Can. 93,127: si uxor marito dederit venenum, -veatur inter eos crimen publicum. B) *prononcer une sentence*: ANNAL. Col. III a. 992: -ta est sententia de Remensi episcopo. TRAD. Teg. 380 a p. 293,40 (a. 1173—86): quod in placito matricularis advocati nostri marchionis Perhtoldi... verbum -tum est in Waringov ex querimonia domne Alheidis. C) *(au passif) mouvoir, provenir*: GLANV. leg. II 6: si inventi fuerint et probati ex eodem stipite unde -vetur hereditas descendisse.

X) *(en droit féodal) mouvoir de, être de la mouvance de*: CARTUL. Bean. 377 p. 159 (a. 1083—98): de quibus -vebat hoc fevum. CARTUL. Vindoc. II p. 65 (a. 1092): queque non -vent de fevo. CARTUL. Molism. p. 124 (a. 1085—1103): senioratu de Castellione a quo -vebat. CARTUL. S. Alb. Andegav. I 318 p. 361 (c. 1089): donavit... aliam medietatem... post mortem Odonis... de quo -vebat. CARTUL. Clareval. I p. 19 (a. 1147): laudavit hoc donum Hugo vicecomes de Firmitate de cuius casamento -vebat. CARTUL. Aquebelle 22 p. 172 (a. 1154—79): recognosco me donasse... pascua... sine dampno hominum ibi -ventium. CARTUL. Ursicampi 331 p. 201 (c. 1167): prepositi a quo terra illa -vebat. CARTUL. Talmund. 394 p. 290 (a. 1183): de cuius feodo prefata res -vebat. CARTUL. Gemet. 144 p. 83 (a. 1186): quoniam autem terra illa de nobis -vebat ad nos fuit recursus. RADULF. DIC. II p. 74: feudi autem... transeant in proprietatem et dominium propinquioris domini a quo feodi -vebunt.

XI) *moventes (se): (en droit romain) catégorie de biens intermédiaire entre les meubles et les immeubles, meubles se déplaçant par soi-même (bétail, esclaves etc.)*: DIPL. Hugon. 24,21 (a. 927): una cum omnibus mobilibus atque immobilibus seseque -ventibus. COD. Cavens. I 230,17 (a. 950): ecclesia cum omnibus... pertinentibus movilium et immovilium seseque -ventibus. REG. Luc. 1544 p. 354 (a. 1186): res omnes mobiles et immobiles seu se -ventes predictae ecclesie pertinentibus. CARTUL. S. Mar. Avenion. 136 p. 160 (a. 1199): de suis bonis mobilibus vel

immobilibus aut sese -ventibus aliquid Hospitali relinquerint. RADULF. DIC. II p. 87: questiones de dote... quando mobilia vel se -ventia petentur, ad ecclesiam referentur.

motus, -a, -um *branlant*: PAUL. AEGIN. cur. 84,2: ad -os dentes et gengivas reumatizantes.

movilia, -e f. v. *mobilia*.

movilis, -e sive **movilius** v. *mobilis*.

mox I) *(dans l'avenir) bientôt, dans peu de temps*: WANDALB. martyr. ded.: -x fore regem. BERTHOLD. CONST. annal. a. 1077 p. 306: -x moriturus. ORD. VIT. hist. VII 15 t. III p. 228: -x ad tremendum Dei examen rapiendus.

II) *(dans le passé): A) peu auparavant*: GUILL. CAMP. sacr. col. 1039^B: infantulis -x baptizatis. HIST. de via Hier. 47 p. 190: Christianorum castris -x venio. ADAM EYN. Hugon. p. 221: nulla penitus retexere decrevimus, nisi... ea quoque que -x gesta per eum nobis intimata fuisse evidenter recolimus.

B) *bientôt après, ensuite*: VITA Eucherii p. 47,8: in stratu... declinata, -x soporata est. EIGIL. Sturm. 6: -x mensa posita in presentia episcopi fuit. HRABAN. carm. 82,9: qui de coelis misit ipsis -x solamen angeli. THIETM. 7,14: -x de luce... discessit. BERTHOLD. CONST. annal. a. 1077 p. 294: ad hec magnificis muneribus -x ipsi indifferenter corrupti sunt.

C) *aussitôt après, à peine*: HRABAN. epist. 41 p. 479: ut... -x baptizatus vitam finierit. VITA Rimb. 7 p. 85,12: prima -x nocte adventus eius. THIETM. 6,39: cui -x respondi. RICHER. II p. 36: -xque scriptum iri iussit, scriptum legi precepit. ib. II p. 26: factusque presul, -x tirannos... iure ecclesiastico advocat. HONOR. AUG. elucid. I 131: potuit ambulare vel loqui -x natus. D) *dans une énumération, ensuite, après*: WANDALB. creat. mundi 112: -x grandes modicique / pisces... / ... exuperantes; / testis -x quoque clausa / surgit turba... / ... / picte -xque volucres / silvis. E) *expressions*: 1) *aussitôt que*: a) *suivi de ut*: WALTHARIUS 498: -x ut vidit juvenis... inquit. THIETM. 4,30: imperator -x ut hec audivit. HONOR. AUG. elucid. I 91: -x ut mulier fuit creata, confestim est prevaricata. b) *suivi de ubi*: GALTER. CASTIL. Alex. V 102 col. 510^D: -x ubi mens rediit redivivo sanguine. c) *absolument*: ANAST. chron. 99,26: -x vero thronum conscendit nequam fides eius ostendebatur. ib. 239,26: alios cum ad prandium... accubitaret, -x surgebat, partim suspensio partim incisione perdebat. 2) *mox... mox, tantôt... tantôt*: WANDALB. hor. 47—48: tertia -xque pedes explet comprehensa novenos / estivo septem -x tendit quarta calore. 3) *mox mox, aussitôt*: LIBELL. Willig. 4: si... interdum fiebat commotione aliqua turbatus, -x -x turbationem hanc compescuit... patientie virtus.

III) *(dans l'espace) plus loin*: ADAM BREM. 2,21 p. 77,3: ultra illos sunt Lingones et Warnabi. -x habitant Chizini et Circipani.

IV) *moxque* = *mox*: CHRON. Salern. 507,17. 508,2. 509,36. 511,23 (v. *Ulla Westerbergh, Chronicon Salernitarum, Stockholm 1956 p. 357*).

moxa, -e f. [*orig. inc.*] *colline?*: CARTA a. 978 (Cart. Labaix, Rev. Arch. Bibl. y Museos XLI, 1920 p. 453): 5 de ipso collo de Dachone usque in ipsa -a.

moxque v. *mox*.

moyra *indécl.?* [*cf. DOM. GUNDISS. div. philos. p. 50: a poetis dicuntur hec novem muse, quasi moyse, a moys, quod est aqua*] *forme*: *moira*: CARTA a. 978 (Becerro de Cardeña 294 p. 307). *eau de puits?*: CARTA a. 978 (Becerro de Cardeña 315 p. 322): vendimus -a tibi... in villa qui dicitur Poza... quanto manaret die et nocte in decem menses, extra Marcus et Augusto.

CARTA a. 984 (ib. 309 p. 318): vendimus... de nobis nostras rationes de -a, illo quinto otre pleno ad integritate in illo pozo de domna Gutina. v. *moria*.

moysileum, -i n. v. *mausoleum*.

mozina, -e f. v. *mozytia*.

mozmodus, -i m. [*arab. muçmüdi*, 'relativo a Maçmuda'] *sorte de monnaie* (= *un demi marabotin*): CARTA a. 1177 (Arch. Hist. Port. 1,53): mille -is minus decem.

10 *mozytia*, -e f. [*mozicia*, ISID. orig. 20,9,4] *forme*: *mozina*: UGUTIO. *endroit pour déposer quelque chose, probablement coffret*: AELFR. Angl. Sax. vocabul. p. 16: -a, vel *arcula*, *taeg*. UGUTIO: item a *modus*, hec *mozina*, -e, *genus repositorii quasi modina*.